

**T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

AĞA HANLAR VE GÜNÜMÜZDEKİ FAALİYETLERİ

DOKTORA TEZİ

Hüseyin GÜNARSLAN

ŞANLIURFA - 2017

T. C.

**HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

AĞA HANLAR VE GÜNÜMÜZDEKİ FAALİYETLERİ

DOKTORA TEZİ

Hüseyin GÜNARSLAN

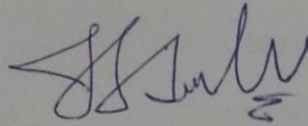
Danışman:

Prof.Dr. Abdullah EKİNCİ

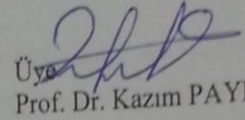
ŞANLIURFA - 2017

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

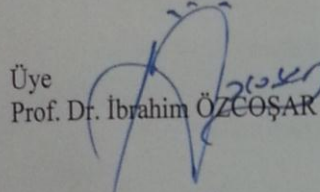
Enstitünüz Tarih Anabilim Dalı 135268103 numaralı **Hüseyin GÜNARSLAN**'ın hazırladığı “**Ağa Hanlar ve Günümüzdeki Faaliyetleri**” konulu **doktora tezi** ile ilgili tez savunma sınavı, 22/03/ 2017 tarihinde, saat 11.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği /oy çokluğu ile karar verilmiştir.
22/03/ 2017

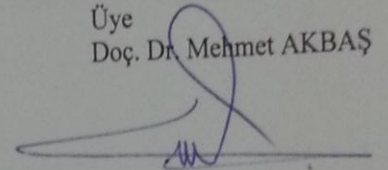
Danışman
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ

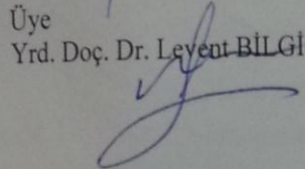
Üye
Prof. Dr. Kazım PAYDAŞ

Üye
Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR

Üye
Doç. Dr. Mehmet AKBAŞ

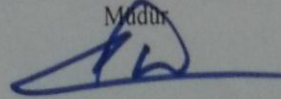

Üye
Yrd. Doç. Dr. Leyent BİLGİ

Bu tezin Tarih Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

867
...../...../2017

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı: Hüseyin GÜNARSLAN
Öğrenci Numarası: 135268103
Enstitü Anabilim Dalı: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Programı: Tarih Anabilim Dalı
Başlık: Ağa Hanlar ve Günümüzdeki Faaliyetleri

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen "Ağa Hanlar ve Günümüzdeki Faaliyetleri" adlı çalışmamın; a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 454 sayfalık kısmına ilişkin, 16/02/2017 tarihinde şahsım/danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 18'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığımı ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntılarım bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığımı, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

16/02/2017
Hüseyin Günarstan

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 16/02/2017

Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ

ÖNSÖZ

Şia'nın alt kollarından birisi olan Ağa Hanlar Sosyal Tarih açısından önemli bir yere sahiptir. Şia'nın On iki İmamiyye'den sonraki en büyük fırkalarından birisi de İsmâ'îlî topluluğudur. İslam tarihinde Fatımi devletini kurabilecek kadar etkinlik kazanan İsmâ'îlîler zamanla aralarında çıkan problemlerden dolayı Nizarilik ve Mustalilik olmak üzere iki büyük gruba ayrılmıştır. Nizariler Fatımi devletinden sonra Alamut İsmâ'îlî devletini önderleri Hasan Sabbah'ın liderliğinde kurmuşlardır. Moğolların bu devleti ortadan kaldırmaları sonucu eski önemlerini kaybetmeler de 19. yüzyıla gelindiğinde İran'da Ağa Hanlar adıyla tekrar etkinlik kazanmışlar ve günümüze kadar ulaşmışlardır.

Ağa Hanlar olarak adlandırılan bu son dönemleri İsmâ'îlîlerin özellikle Batı dünyasında önemli bir güce ulaştığı dönem olmuştur. Ağa Han I'ın İran'da tekrar etkili olabilme çabaları başarısız olunca İsmâ'îlîlerin bu imamı mezhebinden birçok insanında olduğu Hindistan'a göç etmiştir. İngilizlere Afgan Savaşında vermiş oldukları hizmetlerin bir neticesi olarak babadan oğula geçecek Prens unvanı alan Ağa Han I Hindistan'da da etkili bir hayata sahip olmuştur. Ondan sonra başa geçen oğlu Ağa Han II dört yıl gibi kısa bir süre İsmâ'îlîlerin başında bulunsa da eğitim faaliyetlerine önem verip okullar açmaya başlamıştır. Ondan sonra başa gelen Ağa Han III özellikle ekonomik manada sıkıntılar içinde olan İsmâ'îlîlerin ticarete yönelmesini istemiştir. İmamlarının isteğini emir olarak gören İsmâ'îlîler hızlı bir şekilde ticarete varlık göstermeye başlamış ve sonraki nesillerin okuyup eğitim alabileceği bir ortam hazırlamışlardır. Elde edilen zenginliklerini başlarındaki imamları ile de paylaşmaları sonucu mezhep birçok ülkede okul açmış sağlık yatırımı yapmaya başlamıştır. Okuyan İsmâ'îlî nesiller de bu kurumlarda işe başlayıp mezhebin büyümesi için gayret göstermişlerdir.

Ağa Han III döneminde imam ilk defa Hindistan'dan çıkarak Avrupa'ya gitmiş neticede evliliklerini de bu kıtadan yapmaya başlayınca burada kalıcı

olmuştur. Prens unvanından dolayı da Avrupa'nın kraliyet aileleri ile beraber olmaya başlamıştır. Hindistan Müslümanlarının bir temsilcisi, zengin bir imam olarak hayat sürmüş ve pek çok önemli Avrupalı şahsiyet ile iyi ilişkiler tesis etmiştir. Ondan sonra başa geçecek torunu Ağa Han IV'de böyle bir ortamda büyümüş, kralların çocuklarının okuduğu okullara gitmiş sonrasında da Harvard'da eğitim almıştır. Bu elit kesim ile beraber hareket etmeleri sebebi ile de İsmâ'îlî mezhebinin dünyada gerçekleştirdiği faaliyetlerde bu insanların desteğini almışlardır. Ağa Han IV artık yüzlerce okul, sağlık kurumu ve onları idare etmek için kurulan vakıfları ile binlerce insanın da istihdam edildiği bir büyük mezhebin başındaki kişi olmuştur. İsmâ'îlîlerin anayasasını güncelleyerek bu vakıfların çalışma prensiplerini organize hale getirmiş ve büyümeye eşdeğer olarak Ağa Han Kalkınma Ağı altında birçok kuruluş faaliyet göstermeye başlamıştır. Hemen hemen her alanda etkin olan bu vakıf ve kuruluşlar sosyal yaşamdan ekonomiye, kültürden eğitime kadar bir çok alanda başarılı işlere imza atmışlardır. Anaokulları ile başlayan eğitim süreçleri artık üniversiteler ile taçlandırılmıştır.

Onların eğitim alanında gösterdikleri başarılar sayesinde birçok İsmâ'îlî akademik dünyada eserleri ile de etkili bir pozisyona gelmiş ve geçmişte kendileri için oluşan Haşhaşi olgusunun yanlışlığını ispat etmek için seferber olmuşlardır. Haşhaşilik ile değil Fatımi Devletini kuran atalarının yolunda olduklarını çalışmalarlarıyla göstermişlerdir. Batılı üniversiteler ile yapılan birçok ortak program ile daha fazla İsmâ'îlî öğrenci akademik dünyaya adım atarken Doğu dünyasında onların bu son iki asırda gerçekleştirdikleri çalışmalar yeterince bilinmemektedir. İsmâ'îlîler dünyanın birçok farklı ülkesinde yaşayan bir topluluk olarak hala daha günümüz faaliyetleri açısından yeterince çalışılmamıştır. Bu çalışma ile onların bu faaliyetleri ile ilgili olarak yine daha çok Batılı kaynaklardan elde ettiğimiz bilgileri derleme imkânına sahip olduk. Bu bilgiler ışığında gelecekte onlarla ilgili çalışmalar yapacak kişiler için de bir referans çalışma ortaya koymaya çalıştık.

Bu araştırma konusu belirlenmeden önce danışman hocam Prof. Dr. Abdullah Ekinci ile tarihin farklı konuları üzerine çok verimli görüşmelerimiz olmuştur. İsmâ'îlîlerden ayrılan bir diğer önemli kol Karmatiler üzerine akademik çalışma yapan Abdullah hocam, İsmâ'îlîler ile ilgili olarak çalışma yapılmasının faydalı

olacağını söylemiştir. İsmâ‘îlilerin günümüzdeki faaliyetlerini inceleyince böyle bir çalışmanın gerçekten gerekli olduğunu görerek tez çalışmasına başlanılmıştır.

Danışman hocam Prof. Dr. Abdullah Ekinci'ye bu güzel ve önemli çalışmayı yapmam hususunda beni teşvik ettiği için ve çalışmanın her aşamasında desteğini esirgemediği için çok teşekkür ederim. Aynı şekilde Prof. Dr. Kazım Paydaş hocama tezim ile ilgili görüş ve önerileri ile motive edici teşvikleri ve yardımı için teşekkür ederim. Akademik yardım ve tavsiyeleri için Doç. Dr. Abdulvahap Yıldız hocam ve Yrd. Doç. Dr. İlhan Palalı hocama da teşekkür ederim. Çalışmamın her aşamasında ihtiyaç duyduğum anda yardımlarını esirgemeyen değerli doktora öğrencisi arkadaşlarım, geleceğin birer iyi akademisyeni olacak İsmail As'a ve İbrahim Halil Tanık'a da teşekkürü borç bilirim.

Mart 2017

Hüseyin GÜNARSLAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	XIV
TABLO LİSTESİ	XVII
ÖZET.....	XIX
ABSTRACT	XIX
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: AĞA HANLAR ÖNCESİ İSMÂ‘İLÎLİK.....	18
1.1. İlk Dönem İsmâ‘îlîlik	18
1.2. Fatımi İsmâ‘îlîliği	26
1.3. Nizari İsmâ‘îlîliği ve Alamut Dönemi	55
1.4. Moğollar Dönemi ve Alamut’un Düşmesi	61
1.5. Moğollar Sonrası Dönem ve Sufizmin Kabul edilmesi	66
1.6. İsmâ‘îlîlerin Hindistan’a Gitmeleri	72
1.7. İsmâ‘îlî İnançının Temel Şartları	74
2. BÖLÜM: AĞA HANLAR DÖNEMİ	83
2.1. Ağa Han I Hasan Ali Şah Dönemi	83
2.1.1. Ağa Han I’in İmam Olması	83

2.1.2. İnan Kaçar Hanlığı ile İlişkilerinin Kötüleşmesi.....	85
2.1.3. Ağa Han I'ın İngilizlerle ilişkilerinin gelişmesi	87
2.1.4. Hindistan'da Kalıcı Hale Gelmesi	91
2.1.5. Hocalar Davası.....	94
2.1.6. İsmâ'îlikten Ayrılmalar ve Cinnah	98
2.2. Ağa Han II Ali Şah Dönemi.....	100
2.2.1. Ağa Han II'nin İsmâ'îlîlerin İmamı Olması	100
2.2.2. İngilizlerle İlişkisi	101
2.2.3. Ağa Han II'nin Evlilikleri ve Gündelik Yaşantısı	101
2.2.4. Ağa Han II'nin Eşi Shamsul Mülk	102
2.3. Ağa Han III Sultan Muhammed Şah Dönemi	105
2.3.1. Erken Dönem Hayatı	105
2.3.2. İlk Avrupa Seyahati ve Avrupa Hatıraları	107
2.3.3. Ağa Han III için Bombay'ın Önemi	110
2.3.4. Ağa Han III'ün Profesör Haffkine İle Tanışması	112
2.3.5. Ağa Han III'ün İngiliz Kraliyet Ailesi ile İlişkisi.....	113
2.3.6. Osmanlı Padişahı Abdülhamit ile Buluşması	114
2.3.7. Hindistan Yasama Meclisi Üyeliği	115
2.3.8. Ağa Han III'ün Hizmetlileri ile Yaşadığı Sıkıntılar	116
2.3.9. Ağa Han III'ün Bağımsız Hindistan için Gayretleri.....	117
2.3.10. Kadınların Statüsü ile İlgili Düşünceleri	121

2.3.11. Ağa Han III ve 1. Dünya Savaşı'nın Başlaması	123
2.3.12. Ağa Han III'ün Siyonistlerle Görüşmesi	128
2.3.13. Halifeliğin Kaldırılması ile İlgili Düşünceleri	129
2.3.14. Atatürk ile Görüşmesi	130
2.3.15. Hintli Müslümanların Eğitimi için Gayretleri	132
2.3.16. İngilizlere Minnettarlığı	133
2.3.17. Milletler Cemiyetinde Görev Alması ve Unvanları	134
2.3.18. İsmâ'îlilerin İmamları için Düzenlediği Jübileler	135
2.3.19. Mısır'a Verdiği Özel Önem	138
2.3.20. İkinci Dünya Savaşı Dönemi	139
2.3.21. Evlilikleri ve Ailesi	141
2.3.22. Hastalıklarının Artması	145
2.3.23. Atlara olan İlgisi	145
2.3.24. Spora İlgisi	147
2.3.25. İsna Aşeri Hocalar Grubu ile Yaşanan Sıkıntılar	148
2.3.26. Haji Bibi Davası	149
2.3.27. Ağa Han III'ün İran ile İlgili Düşünceleri	149
2.3.28. Ağa Han III'ün Fermanları	151
2.3.29. Vefatı ve Aswan'a Defnedilmesi	155
2.3.30. Mal Varlığı ve Mirası	156
2.4. Ağa Han III ün oğlu ve Ağa Han IV'ün Babası Ali (Aly)	158

2.4.1. Ali'nin Gençlik Yılları.....	158
2.4.2. Ali'nin Suriye İsmâ'îlîlerini Ziyareti	159
2.4.3. Batılıların Ağa Hanların Gelirlerini Merakı	160
2.4.4. Ali'nin İlk Evliliği	161
2.4.5. Ali'nin İngiliz Ordusuna Katılması	163
2.4.6. Ali, Ağa Han III ve IV'ün İngilizlerle İlişkileri.....	164
2.4.7. Ali'nin Bayanlara İlgisi	174
2.4.8. Ali'nin Rita Haywort ile Evliliği	175
2.4.9. Ali'nin Kumar Alışkanlığı.....	177
2.4.10. Rita'dan Ayrılması.....	178
2.4.11. Ali'nin Hollywood Yıldızları ile İlişkileri.....	179
2.4.12. Kızı Yasmin'in Davası.....	180
2.4.13. Ali'nin İsmâ'îlîlerin İmamı Olma Düşüncesi	181
2.4.14. Ağa Han III'ün Kalp Krizi Geçirmesi	182
2.4.15. Model Bettina ve oğlu Kerim'in İmam Olması	183
2.4.16. Birleşmiş Milletler Temsilcisi Olması	185
2.4.17. Hayatını Kaybetmesi.....	185
2.5. IV. Ağa Han Kerim Şah Hüseyini Dönemi	186
2.5.1. Ağa Han IV'e İsmâ'îlîlerden ilk Tepkiler.....	186
2.5.2. Annesi Joan Yarde-Buller Guinness.....	187
2.5.3. Öğrencilik Hayatı.....	188

2.5.4. Sahip Olduğu Ünvanlar	190
2.5.5. İsmâ'îlî İmamlığındaki İlk Yılları.....	190
2.5.6. Babası Ali'yi Kaybetmesi ve Miras Paylaşımı	191
2.5.7. Ağa Han IV'ün İlk Yatırımlarına Başlaması	193
2.5.8. Doğu Afrika Ülkelerinde Yaşanan Krizler	195
2.5.9. Doğu Afrika Ülkelerindeki ilk Yatırımlar	200
2.5.10. İtalya ve Avrupa'daki Yatırımları.....	205
2.5.11. Üvey Kardeşi Patrick'in Ölümü	207
2.5.12. Ağa Han IV'ün Özel Hayatı	208
2.5.13. Annouchka Meks ile İlişkisi	209
2.5.14. Meks'in Babası Bilinmeyen Çocuğu	209
2.5.15. Model Sally ile Evliliği.....	211
2.5.16. Eşi Sarah'tan Boşanması ve Yeni İlişkileri	213
2.5.17. Gabriele ile İkinci Evliliği ve Boşanması.....	216
2.5.18. Sahip Olduğu Mülkleri	217
2.5.19. Aiglemont Adlı şatosu.....	219
2.5.20. Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin Vergi Affı.....	220
2.5.21. Bahamalardaki Bell Adası	220
2.5.22. Sahip Olduğu Yatları	222
2.5.23. Karayiplerdeki Yat Marinası	223
2.5.24. Sahip Olduğu Uçakları.....	224

2.5.25. Atlara Olan İlgisi	224
2.5.26. Kraliçesi'nin Onuruna Yemek Vermesi	225
2.5.27. Atının IRA Terör Örgütüne Kaçırılması.....	226
2.5.28. Mimarlık Ödülü ve Kültürel Miras.....	227
2.5.29. Vakıflarının Yardım Kampanyaları	228
2.5.30. İsmâ'îlîlerin Zekatları	228
2.5.31. Kara Para Transfer Operasyonu.....	229
2.5.32. Ağa Han IV'ün Diploması Yeteneği	232
2.5.33. Pakistan Sünni Müslümanları ile İlişkiler.....	232
2.5.34. Pakistan'daki Yatırımları.....	234
2.5.35. Ağa Han IV için Düzenlenen Jübileler	236
2.5.36. Şahsi Serveti mi? İsmâ'îlîlerin Parası mı?	237
2.5.37. Life Dergisine Verdiği Röportaj	238
2.5.38. MIT Mezuniyet Törenindeki Konuşması	238
2.5.39. Forbes Dergisine Açıklamaları	239
2.5.40. Amerikan Vanity Fair Dergisi Röportajı	240
2.5.41. Türkiye Ziyaretinde Yaptığı Konuşma	240
2.5.42. Han IV'ün Diyalog Faliyetleri	241
2.5.43. Ağa Han IV'ün Çocukları.....	243
2.5.44. Kızı Zehra	243
2.5.45. Büyük Oğlu Rahim	244

2.5.46. Diğer Oğlu Hüseyin	246
2.5.47. Ağa Han IV'ün Üvey Kardeşi Yasmin	247
2.5.48. Ağa Han IV'ün Kardeşi Amin	248
2.5.49. Ağa Han'ın Tek Amcası Sadruddin.....	250
2.5.50. Sadruddin'in Nina Dyer ile Evliliği.....	252
2.5.51. Sadruddin'in İkinci Evliliği	253
3. BÖLÜM: İSMÂ'İLİLERİN YAŞADIKLARI ÜLKELER	255
3.1. Afganistan İsmâ'îlîleri.....	256
3.2. Tacikistan İsmâ'îlîleri	257
3.3. Çin İsmâ'îlîleri	264
3.4. Mozambik ve Portekiz'deki İsmâ'îlîler	265
3.5. Kuzey Amerika'da Yaşayan İsmâ'îlîler	270
3.6. İngiltere'de Yaşayan İsmâ'îlîler	277
3.7. Yemen ve Suudi Arabistan İsmâ'îlîleri.....	278
4. BÖLÜM: AĞA HAN KALKINMA AĞI (AKDN).....	281
4.1. Ağa Hanların Eğitim Faaliyetleri	285
4.1.1. Ağa Han Akademileri	285
4.1.2. Ağa Han Eğitim Servisleri	287
4.1.3. Ağa Han İsmâ'îlîlerinin Üniversiteleri	291
4.1.3.1. Orta Asya Üniversitesi	291
4.1.3.2. Ağa Han Üniversitesi	296

4.1.4. İsmâ'îlî Çalışmalar Enstitüsü (IIS)	304
4.1.5. İsmâ'îlî Tarikatı Ve Dini Eğitim Kurulu	310
4.1.6. Ağa Han Beşeri Bilimler Projesi	312
4.2. Ağa Hanların Sağlık Faaliyetleri	312
4.2.1. Ağa Han Sağlık Servisleri (AKHS)	313
4.3. Ağa Han Planlama ve İnşaat Hizmetleri	319
4.4. Ağa Hanların İnsani Yardım Faaliyetleri	324
4.4.1. Ağa Han Vakfı (Ağa Khan Foundation).....	324
4.4.1.1. AKF Geliştirme Yaklaşımı	328
4.4.1.2. AKF'nin Sağlık Yardımları	329
4.4.1.3. AKF Eğitim Yardımları	330
4.4.1.4. Eğitim Destek Merkezleri	332
4.4.1.5. Medrese Okul Öncesi Programı	333
4.4.1.6. AKF Bursu	334
4.4.1.7. AKF Sivil Toplum Faaliyetleri	335
4.4.1.8. AKF Çevre Faaliyetleri	335
4.4.1.9. AKF Kırsal Bölge Destek Programı	337
4.4.1.10. AKF Tarafından Uygulanan Projeler	339
4.4.2. İnsani Yardım Kuruluşu: FOCUS.....	339
4.4.2.1. Afet Önleme, Zarar Azaltma ve Hazırlık.....	341
4.4.2.2. Afet Müdahale Çalışmaları	343

4.5. Ağa Hanların Kültürel Faaliyetleri	345
4.5.1. Ağa Han Mimarlık Ödülleri.....	345
4.5.2. Ağa Han Tarihi Şehirler Programı.....	347
4.5.3. Ağa Han İslami Mimarlık Programları.....	353
4.5.4. ArchNet (http://archnet.org)	355
4.5.5. Ağa Han Müzik Girişimi (AKMI).....	356
4.5.6. Kanada Toronto Ağa Han Müzesi	358
4.5.7. Ağa Han Sergileri	359
4.6. Ağa Han İsmâ'îlîlerinin Ekonomik Faaliyetleri	360
4.6.1. Finansal Servisler.....	361
4.6.2. Turizm Promosyon Servisi (TPS).....	362
4.6.3. Endüstriyel Promosyon Servisleri (IPS).....	364
4.6.4. AKFED Altyapı Çalışmaları.....	366
4.6.5. AKFED Medya Yatırımları	367
4.6.6. AKFED Havayolu Yatırımları.....	368
4.6.7. AKFED'in Ükelere Göre Yatırımları	368
4.6.8. Ağa Han Mikro Finans Ajansı (AKAM).....	369
4.6.8.1. AKAM Kırgızistan.....	371
4.6.8.2. AKAM Mısır.....	371
4.6.8.3. AKAM Afganistan.....	372
4.6.8.4. AKAM Pakistan.....	372

4.6.8.5. AKAM Tacikistan.....	373
4.6.8.6. AKAM Diğer Ülkeler	373
4.6.8.7. AKAM Ev Kredileri.....	375
4.6.8.8. AKAM Tarımsal Kredileri.....	375
4.6.8.9. AKAM Mikro Tasarruf.....	376
4.6.8.10. AKAM Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kredisi	376
4.7. Ağa Han İsmâ‘îlîlerinin Anayasası	377
5. SONUÇ.....	388
6. KAYNAKÇA	392
6.1. Kitaplar	392
6.2. Makaleler	401
6.3. Tezler	408
6.4. Gazeteler.....	409
6.5. Ağa Hanlara Ait Elektronik Belge ve Kaynaklar.....	413
6.6. Diğer Kaynaklar	425
7. EKLER.....	431
8. ÖZGEÇMİŞ.....	4523

KISALTMALAR

a.d.	: After Death - Milattan Sonra
A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
AKA	: Ağa Han Akademileri
AKAM	: Ağa Han Mikro Finans Ajansı
AKDN	: Ağa Han Kalkınma Ağı
AKES	: Ağa Han Eğitim Servisleri
AKF	: Ağa Han Vakfı
AKFED	: Ağa Han Ekonomik Kalkınma Fonu
AKHS	: Ağa Han Sağlık Servisleri
AKMI	: Ağa Han Müzik Girişimi
AKPBS	: Ağa Han Planlama ve İnşaat Hizmetleri
AKPIA	: Ağa Han İslami Mimarlık Programları
AKRSP	: Ağa Han Kırsal Destek Programı
AKTC	: Ağa Han Kültür Vakfı
AKU	: Ağa Han Üniversitesi
b.	: Bin, ibn
BC	: British Columbia

bkz.	: Bakınız
CEO	: Yönetim Kurulu Başkanı
CIDA	: Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı
CIGA	: Italian Grand Hotels Company
çev.	: Çeviren
DARP	: Akademik Araştırmalar ve Yayınlar Bölümü
DC	: District of Columbia
DCB	: Kalkınma Kredi Bankası
DIPECHO Hazırlık Ajansı	: Avrupa Birliği Komisyonu İnsani Yardım ve Afet
EAMWS	: Doğu Afrika Müslüman Yardım Topluluğu
EC	: Avrupa Komisyonu
ed.	: Edited - Editör
Fasc.	: Fasikül
FBI	: Amerikan Federal Polisi
FOCUS	: Focus İnsani Yardım Kuruluşu
HIV/AIDS	: Edinilmiş Bağışıklık Eksikliği Sendromu, Virüsü
Hz.	: Hazreti
IAPP	: Uluslararası Akademik İşbirliği
IIS	: İsmâ'îlî Çalışmalar Enstitüsü
IPL	: Islamic Publication - Yayınlar Şirketi

IPS	: Endüstriyel Promosyon Servisi
IRA	: İrlanda Kurtuluş Ordusu
ISMC	: Müslüman Medeniyetler Enstitüsü
ISO	: Uluslararası Standartlar Teşkilâtı
ITREB	: İsmâ'îlî Tarikatı ve Dini Eğitim Kurulu
KFW Bankası	: Kreditanstalt für Wiederaufbau-Alman Kalkınma Bankası
KICB Ltd.	: Kırgızistan Yatırım ve Kredi Bankası Limited
MIT	: Massachusetts Teknoloji Enstitüsü
MRC	: Medrese Kaynak Merkezi
No.	: Number - Numara
OPIC	: Denizaşırı Özel Yatırım Kurumu
PMP	: Afet Önleme, Zarar Azaltma ve Hazırlık Programı
pp.	: Pages - Sayfa
RAPID UK Kurtarma	: Rescue and Preparedness in Disasters - İngiliz Arama Kurtarma
RPS	: Kırsal Destek Programı
s.	: Sayfa
SDC	: İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı
SIP	: Okulların Geliştirilmesi Programı

SME	: Small and Medium Enterprises
STEP	: The Secondary Teacher Education Programme
SWD	: Sosyal Sağlık Bölümü
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
TPS	: Turizm Promosyon Servisi
UCA	: Orta Asya Üniversitesi
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu
Univ.	: University - Üniversite
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
USA	: Amerika Birleşik Devletleri
USAID	: Amerikan Ulusal Kalkınma Ajansı
vb.	: Ve benzeri
Vol.	: Volume - Cilt
YCCS	: Costa Smeralda Yat Kulübü
yy.	: Yüz yıl

TABLO LİSTESİ

Tablo 4.1. Ağa Han Kalkınma Ağı Organizasyonu	282
Tablo 4.2. Ağa Han İsmâ‘îlîlerine Ait Eğitim kurumlarının Sayıları	291
Tablo 4.3. Ağa Han İsmâ‘îlîlere ait Sağlık Kuruluşları ve Çalışan Sayıları	318
Tablo 4.4. Ağa Han Vakfının Resmi Olarak Faaliyete Başladığı Ülkeler	325

ÖZET

Ağa Hanlar ve Günümüzdeki Faaliyetleri

Bu çalışma, Ağa Hanlar olarak bilinen İsmâ'îlîlerin son dört imamlarının hayatlarını ve onların günümüzdeki faaliyetlerini ele almaktadır. Son iki yüz yılda yaptıkları faaliyetlerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma ile İsmâ'îlî imamların masum ve günahsız olduklarına mensuplarınca inandıkları tespit edilmiştir. Bu grubun başarısında en önemli rolün imamlarına olan bağlılıkları olduğu belirlenmiştir. Zekâtlarını imama vermelerinden dolayı yüzlerce okul, hastane ve finansal kurum kurdukları, vakıfsal faaliyetler ile insani yardımları organize ettikleri, enstitüler vasıtası ile akademik dünyada etkili konumlara geldikleri ortaya çıkarılmıştır. Din, dil ve ırk ayrımı gözetmeden hizmet vermeleri nedeniyle örnek bir toplum olarak görüldüklerine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ağa Hanlar, İsmâ'îlîler, Kalkınma Ağı, Vakıf, Enstitü.

ABSTRACT

THE AGA KHANS AND THEIR CURRENT ACTIVITIES

This study examines the lives of last four Imams of Ismailis known as Agha Khans and their present activities. It aims to find out their activities in the last 200 years.

The study has indicated that their members believe that Ismaili Imams are innocent and sinless. It has further shown that the most important factor of the success of this group is their loyalty to their Imams. It has revealed that they established hundreds of schools, hospitals and financial institutions; organized humanitarian aid through foundational activities and influenced the academic world with their institutions, on the ground of alms (zakat) which they pay to their Imams. It has been underlined that they are seen as an exemplary society due to their services to people regardless of race, language and religion.

Keywords: Aga Khans, Ismailis, Development Network, Charitable Foundation, Institute

GİRİŞ

İslam Mezhepleri tarihini incelediğimizde Şiiliğin İsna Aşeriyye fırkasından sonra gelen ikinci büyük fırkanın İsmâ'îlîlik olduğunu görürüz. İsmâ'îlîlik denildiğinde ise onun önemli liderlerinden birisi olan Hasan Sabbah karşımıza çıkar. Onu ve Fedailerini anlatan birçok Türkçe kaynak mevcut olmasına rağmen İsmâ'îlîlik hakkında yapılan çalışmalar özellikle son iki yüzyıllık tarihlerini kapsayan Ağa Hanlar dönemi ile ilgili çalışmaların yetersizliği görülmektedir. Bu tezin amacı da ülkemizde yeterince tanınmayan İsmâ'îlîlerin Ağa Hanlar dönemi tarihini detaylı bir şekilde inceleyerek günümüz faaliyetlerini ortaya koymaktır. Bu sayede tarihte Fatımi devletini kurabilecek kudrete erişmiş bu topluluğu daha iyi anlamış olacağız. Tezimizin önemi ise şu balıklar altında ifade edilebilir; hem Ağa Han İsmâ'îlî imamlarının hayatını ortaya koyması hemde bu imamların faaliyetlerini ortaya koyması, bu imamların, eş ve çocuklarının yaşantısının detaylıca anlatılması, Batılı ülkelerde İslam dinini temsil etmeleri sebebi ile topluluk olarak dini yaşantılarının ortaya konulması, kurdukları vakıf, kurum ve kuruluşlar ile yaşadıkları ülkelerdeki faaliyetleri, gelecekte neler başarabileceklerinin daha iyi anlaşılır kılınması.

Günümüzde Ağa Hanlar olarak bilinen İsmâ'îlîye fırkasının anlaşılması ile bu topluluğun yoğun olarak bulunduğu Orta Asya, Pakistan, Hindistan, Doğu Afrika, Avrupa ve Amerika kıtasındaki ülkelerdeki faaliyetleri de aynı şekilde daha iyi anlaşılabilir. Buldukları ülkelerde iyi eğitim alarak etkin konumlara gelen cemaatin üyeleri aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel faaliyetleri ile de Batılı ülkelerde Müslümanlığı temsil eder konumdadırlar. Onların bu etkinlikleri bu tezin önemini dahada artırmaktadır. Buldukları ülkelerin idarecileri ve elit sınıfı ile iyi ilişkiler kurmaları sebebi ile İslam'ı tanıtmada önemli bir ayrıcalığa yükselen Ağa Hanlar'ın dini inanç sistemi ve doktrinlerini bilmek Batılıların Müslümanları nasıl tanıdığını bilmek açısından da önemlidir.

Ağa Han İsmâ'îlî imamları son iki yüz yıldır sırası ile İran ve Hindistan'da etkili olmuşlardır. Hint yarımadasında karşılaştıkları İngilizlerin güvenini kazanmışlardır. İngilizlerin güvenini kazanmaları ile birlikte ilk önce Hindistan ve Doğu Afrika daha sonra ise Avrupa'nın kapıları kendilerine açılmıştır. Özellikle Ağa Han III'ün genç yaştan itibaren Avrupa ülkelerinde daha fazla vakit geçirmesi, sonrasında ise buraya yerleşerek evlilikler gerçekleştirmesi sonucu yeni Ağa Han nesli Avrupa'da elit bir sınıfın içinde yetişmiştir. Ağa Han IV ise Avrupa'da yetişmiş Harvard mezunu bir genç olarak İsmâ'îlîlerin başına geçtiğinde cemaatinin Batılı ülkelerde daha da etkili olmasında kilit rolü oynamıştır. Tezimizde imamların, eş ve çocuklarının hayatları detaylı bir şekilde incelenerek topluluğun önderleri yakından tanıtılmıştır. İsmâ'îlîler çalışkanlıkları, imamları ve birbirlerine bağlılıkları neticesinde kısa süre içinde önemli işler başarmışlardır. Bu işler arasında onların özellikle eğitim, tıp ve ekonomi alanındaki çalışmalarını gösterebiliriz. Günümüzde İsmâ'îlîlerin yaşadıkları ülkeler de yüzlerce okul ve sağlık merkezi bulunmaktadır. Onların bu projeleri hayata geçirmesinde ise iş dünyasında göstermiş oldukları başarılar önemli bir faktördür. Gittikleri ülkelerde yeni bir hayata başlayan bu insanlar azimleri sayesinde elle gösterilecek seviyede başarılı olmuşlardır. Kazançlarını sadece kendi şahsi gelişimleri için değil, İsmâ'îlîlerin kalkınması içinde paylaştıkları için bütün bu önemli projeleri hayata geçirebilmişlerdir.

İsmâ'îlîler son yüzyılın en başarılı dini inanç grubu olarak okullarından üniversitelerine, vakıflarından ticari kuruluşlarına kadar yüzlerce kuruluş ile dünya genelinde gün geçtikçe daha da etkili bir konuma gelmektedirler. Tezimiz onların bu faaliyetlerini detaylı bir şekilde ortaya koymuştur. İsmâ'îlîlerin kendilerine ait bir devletlerinin olmayışı onları küresel dünyaya dağılmış, yaşadıkları ülkelerin kanunlarına göre yaşayan, diyaloga açık, insani ilişkileri kuvvetli insanlar haline dönüştürmüştür. Milyonlarca İsmâ'îlî birçok ülkede etkili bir şekilde hayatlarına devam ede dursun ülkemizde yeterli sayıda olmadıklarında dolayı tam olarak tanınmamışlardır. Ülkemizde İsmâ'îlîler ile ilgili çalışmalar ise daha çok onların ataları olan Fatimiler ve Hassan Sabah ile onun fedailerini ile sınırlı kalmıştır. Bu dini topluluk Alamut sonrası İran ve Hindistan coğrafyasında tam olarak etkin olamasa da Batıya açılmaları sayesinde kısa

sürede dünyanın en organizeli ve güçlü dini grubu haline gelmiştir. Böyle önemli bir konuma gelen İsmâ'îlîler ile ilgili ülkemizde akademik seviyede çok az çalışma bulunmaktadır. Buda tezimizin önemini daha da artırmaktadır. Onlarla ilgili yapılacak her türlü çalışma ile dünya da yeterince tanınan İsmâ'îlîlerin ülkemizde de daha iyi anlaşılması sağlanacaktır. Bu sayede de dar çerçevede sadece Hassan Sabbah ve Fedaileri ile andığımız bu insanların varlığını tekrar öğrenmiş olacağız. Bu çalışmanın ülkemizde İsmâ'îlîler ile ilgili dar kalıplara sokulmuş düşüncelerin yıkılması, sadece televizyon programlarına sıkışmış söylemlerden çıkılmasının sağlanması ve bu insanların günümüzde neler başardıklarını ve muhtemelen gelecekte neler başaracaklarına dair daha detaylı çalışmaların yapılmasında öncü bir rol alması hedeflenmektedir.

Bu tez çalışması tarih bilimi yöntemi olarak kaynak arama, sınıflandırma, çözümlenme, eleştiri ve sentez yapılarak ortaya konulmuştur. Var olan birinci ve ikinci el kaynakları kullanılarak tarafsız bir gözle İsmâ'îlîlerin tarihi, sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerini ve teşkilat yapısını ortaya koymaya çalıştık. Gerek Batılılar gerekse son dönemde Batıda akademik hayata giriş yapmış İsmâ'îlî akademisyen ve araştırmacıların çalışmalarını inceledik. Özellikle Ağa Han imamları ve günümüz imamı Ağa Han IV'ün hiçbir Türkçe kaynakta olmayan hayatı ile ilgili detayları vermeye çalıştık. Ağa Han tarihinin Batıda yaşayan son temsilcilerinin hayatlarını gerek onlarla ilgili yazılmış kitaplardan gerekse o günün gazetelerinde çıkan haberleri tarayarak elde ettik. Ağa Han III ve Ağa Han IV ile ilgili olarak özel yaşantılarından kesitler sunarken onların birinci derece akrabaları olan eş ve çocuklarının hayatlarını araştırdık. İmam ve ailesinin özel hayatlarının daha iyi anlaşılabilmesi ile karşımızda nasıl bir mezhep olduğunu anlamaya ve anlatmaya çalıştık. İsmâ'îlîlerin son iki yüzyıldaki faaliyetleri ile ilgili olarak hangi ülkede ne tür işlere imza attıklarına yönelik kapsamlı bilgi sunmaya çalıştık. Elde edilen bu kaynaklar her bir imamın dönemi içinde sınıflandırıldı, kronolojik olarak sıraya kondu ve çözümlenmeye tabi tutuldu. Kaynakların doğruluk derecesini ortaya koymak için bir çok farklı kaynak karşılaştırılmaya tabi tutuldu. Yeterli türkçe kaynak olmayışı bu yabancı kaynakların türkçeye çevrilmesini gerekli

kıldı. Sonuçta elde edilen bilgiler bir senteze tabi tutularak tez yazıldı. Gelecekte Ağa Han İsmâ'îlîleri çok daha önemli konumlara gelerek önemli işlere imza atacaktırlar. Bu tez onların ülkemizde daha iyi anlaşılmasını, daha fazla akademik çalışmaya konu olmaları göz önünde tutularak yardımcı bir eser olma hedefi ile ortaya çıkmıştır.

Tezin kapsamı olarak şunları söyleyebiliriz; Şii İsmâ'îlîler İslam dünyası gibi geniş bir coğrafyada kendilerini, davalarını ve imamlarını anlatmaya adanmış cemaat mensupları ile çok geniş bir alanda etkili olmuşlardır. Onlar İslam coğrafyasında Arabistan'dan Horasan'a, Mısır'dan Doğu Afrika'ya, İran'dan Hindistan'a, İngiltere'den Amerika'ya kadar geniş bir yelpazede yüzyıllardır kimliklerini kaybetmeden ikinci büyük Şii grubu olarak yaşamlarını devam ettirdiler. Geçmişten geleceğe yaşadıkları sadece başarı hikâyeleri ile değil savaşlar, zorluklar, zulümler ve sürgünler ile çoğu zaman ise inançlarını gizleyerek yaşadıkları bir hayatla geçti. Bugün dünyanın en organizeli ve güçlü dini gruplarından birisi olmaları onların başarı hikâyesi olsa da, İsmâ'îlîleri daha iyi anlayabilmek için onların geçmişten günümüze neler yaşadıklarını bu çalışmamızın kapsamı içinde sunmaya çalıştık.

Çalışmamızda daha çok son iki yüz yıllık Ağa Hanlar dönemi olarak adlandırılan İsmâ'îlî dönemine yoğunlaşsak da onların tarihi ile ilgili olarak Hz. Muhammed sonrası Müslümanların yaşadıkları ayrışmalardan itibaren özet bir bilgi sunmaya gayret ettik. Özellikle Hz. Ali dönemi sonrası başlayan, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi ile doruk noktasına çıkan ayrışmalar daha Peygamberimiz Hz. Muhammed'in ölümünden çok kısa bir süre geçmesine rağmen başlamıştı. Bu ayrışmalar günümüzde Şii olarak adlandırdığımız topluluğun ortaya çıkmasına sebep olacak ilk işaretlerdi. Muhtemelen o dönemde yaşayan insanlar için Şii ve Sünni kavramları değil kendi inandıkları doğrular için yaptıkları mücadeleler önem arz ediyordu. Netice de dört Halife sonrası Emeviler dönemi başlayacak ve ayrışmalar bu zaman diliminde daha da artacaktı. Şiiğin temelleri atıldığı gibi karşımıza birden fazla Şii grupta çıkmaya başlayacaktı. Çalışmamız boyunca bu önemli gruplar ile ilgili olarak da kısa bilgiler paylaşılacaktır. Emevilerin yıkılması için tüm güçleri ile uğraşan ister Şii ister başka grup olsun neticede başarılı olacak ve onların yerine Abbasiler hüküm sürmeye başlayacaktı. Şii gruplar için

ise Abbasilerden sonra gerek gizli gerek açıktan ama gün geçtikçe çoğalan sayıda insanın bir araya geldiği farklı Şii grupların tarih sahnesinde rol almaya başlamasını görmekteyiz. İsmâ'îliler olarak adlandırdığımız insanların Kuzey Afrika'ya yönelmeleri ve burada Fatımi Devletini kurmaları ise İslam tarihi açısından en önemli olaylardan birisi olacaktır. Sünni inanç dışında ilk defa Şiiilerin kurmayı başardığı bu devlet sayesinde Şiiiler kendilerinin sahip olduğu bir devleti yönetmenin gücünü fark edeceklerdi. Devlet kursalar da Şiiiler için belki de en önemli imtihan her dönem zarfında imam olarak takip edecekleri kişi üzerinde ittifak edemeyip bölünmeler yaşamaları olacaktı. Belki de bu bölünmeler olmasa günümüzde çoğunluktaki Sünni dünya değil Şia dünyası olacaktı. Tek bir devlet olarak kurulan Fatımi Devleti sona yaklaşırken bu bölünmelerden birini daha yaşayarak Mustali ve Nizarilik kavramlarını hayatımıza sokacaktı.

Mustalilerin Fatımi Devleti ile birlikte etkilerini kaybederlerken, Nizarilerin Hasan Sabbah liderliğinde Nizari devleti kurmaları ise adeta küllerinden Alamut efsanesini kuran bir adamın hikâyesini bizlere sunmuş olacaktı. Ne hazindir ki devrin en büyüklerinden olan Selçuklular ile mücadele etmiş bu insanlar devrin bir başka gücü tarafından yok edilircesine katledilecekti. Moğollar gelip geçtikleri her yeri yakıp yıkarak ilerlerken o dönemin etkili gücü olarak gördükleri Alamut efsanesini de yerle bir edeceklerdi. Bundan sonra ki süreçte İsmâ'îlilerin tarih sahnesinde uzun bir fetret dönemi yaşaması ve artık o eski günleri yâd etmeleri kalacaktı. Bazen açıktan bazen gizlice yaşadıkları inançlarına ve sözünde asla çıkmadıkları imamlarına bağlılıkları sayesinde günümüze kadar gelmeyi başaracaklardı. Bütün bu süreçte yaşananları bir özet şeklinde çalışmamızda sunsak da bizim için asıl çalışma onların Ağa Han olarak anılmaya başlayacakları 1800'lü yıllarda itibaren başlamaktadır.

Ağa Han I İran'da 1804 yılında hayata gözlerini açtığında İsmâ'îliler hala kendilerini İran coğrafyasına ait görmekteydi. Artık o eski güçlü dönemleri son bulalı uzun yıllar olmuştu. İsmâ'îliler olarak adlandırdığımız Şii grup bu coğrafyanın asıl sahibi konumuna gelirken, İsmâ'îliler ise azınlığa düşen topluluk olmuştu. Ağa Han I tüm gücü ile o eski günlere kavuşmak için mücadele etse de başarılı olamayacak ve

kendini ait hissettiği atalarının topraklarından Hindistan coğrafyasına geçiş yapacaktı. Hayatta kalma mücadelesine bu yeni topraklarda devam ederken hala İran'a nasıl dönebileceğinin hesaplarını yapan bu İsmâ'îlî imam'ın yaşadıklarını çalışmamızda detaylı bir şekilde anlatmaya çalıştık. Ondan sonra başa gelen oğlu Ağa Han II ise ani ölümü sonucu sadece dört yıllık kısa imamlığı ile hüküm sürecek talihsiz bir kişiydi. Onun oğlu olan Ağa Han III ise babasının da yerine vazife yaparcasına yetmiş iki senelik imamlığı sayesinde İsmâ'îlîlerin bugünlerine gelmesinde kilit öneme sahip olacaktı.

Ağa Han III İsmâ'îlîleri Hindistan coğrafyasına hapsolmuşluktan çıkararak onların Dünya'ya açılmalarına imkân tanıyacak bir imam olarak anılacaktı. Daha genç yaşta Avrupa'ya gidecek ve burada Batının kraliyet ve zengin aileleri arasında boy gösterecekti. Avrupa onu cezbedecek ve artık onun için hayat Hindistan'da değil Avrupa'da olacaktı. Avrupalı eşler ve çocukları sayesinde de artık kendini evinde hissedeceği yer Batı olmuştu. İsmâ'îlîler de İngiliz dostları sayesinde ilk önce Doğu Afrika ile sonraları da imamları gibi Batı ile tanışacaklardı. Gurbette bir yaşamın hikâyesi böylece başlayacak ve hayatta kalma mücadelesi verecek bu insanlar başarıları ile birlikte geleceğin temellerini atmaya başlayacaklardı. Okullardan hastanelere, işyerlerinden bankalara kadar farklı birçok alanda bu dönemde tohumlar toprağa saçılmış olacaktı. Ağa Han III'den sonra ise onun oğlu değil torunu başa geçecekti. Buna rağmen çalışmamızda onun oğlu Aly'de özel bir önem vererek onun da hayatını yazmaya çalıştık. Daha çok gazete haberlerine konu olacak Playboy olarak adlandıracağımız hayatının detaylarını vermeye gayret ettik. Babasının aksine Ağa Han IV ise Harvard mezunu zeki ve çalışkan bir tarihçi olarak İsmâ'îlîleri yirmi birinci yüzyıla hazırlayan önemli bir kişi olacaktı. Günümüzde İsmâ'îlîlerin 49. imamı olarak vazifesini yürüten Ağa Han IV, dedesi Ağa Han III zamanının da toprağa saçılmış olan çalışmaların meyvesini alacağı gibi İsmâ'îlîliği çok daha ileri noktalara taşıyacak bir lider olarak karşımıza çıkmıştır. Onun döneminde İsmâ'îlîlerin gerçek manada Batı devletlerine göçleri başlamış ve yeni başarı hikâyeleri ortaya konmuştur. Kendisini

İran'a ait hisseden Ağa Han I'den günümüze tamamen Batı dünyasında yetişmiş Ağa Han IV'e kadar geçen süreçte yaşadıklarını detaylı bir şekilde çalışmamızda sunduk.

Çalışmamızın başlığı Ağa Hanlar tarihi olduğu kadar onların günümüzdeki faaliyetleri ile ilgili de olan kısmı kapsamaktadır. Aslında Ağa Hanların hayatları onların faaliyetleri hakkında da bilgi vermekle birlikte daha detaylı bir çalışmanın zaruret olduğuna inandık. Bu düşünceden yola çıkarak Ağa Hanların sahip oldukları vakıflardan başlamak üzere çalışmamızı detaylandırdık. İsmâ'îlilere ait olan birçok vakıf farklı faaliyet alanına sahip olarak çalışmaktadır. İsmâ'îliler bu vakıfları şekillendirirken bunları sosyal, kültürel ve ekonomik çalışmalar olarak tasnif etmişlerdir. Bizde onların bu teşkilat yapısı uyarınca çalışmamızı devam ettirdik. Sosyal çalışmalar için kurdukları vakıfların belki de en önemlileri eğitim alanında yapmış oldukları çalışmalardır. Eğitim faaliyetlerinin bir bütün halinde yer aldığı çalışmamızda anaokullarından liseye, üniversitelerden enstitülere kadar sahip oldukları bütün eğitim kurumlarını tanıtmaya çalıştık. Sosyal çalışmalarda önem arz eden ikinci büyük çalışmanın ise Sağlık alanında yapılan çalışmalar olduğundan yola çıkarak İsmâ'îlilere ait hastaneler, dispanserler gibi farklı sağlık kurumları ve insan sağlığı için yaptıkları diğer çalışmalarını incelemeye tabi tuttuk. Yine sosyal çalışmalar adı altında kurulan vakıflardan kırsal kesimlerde yaşayan insanlara yardım etmek için kurulan planlama ve inşaat çalışmalarını, mikro finans faaliyetlerinin ve en önemlisi FOCUS adı verilen yardım kuruluşunu araştırdık. İsmâ'îliler sosyal çalışmalarını yerine getirirken muhtemel bir afet anında hizmet verecek kuruluşlarını dahi aktif hale getirecek kapsamda çalışmışlardır. Sosyal faaliyetlerden sonra kültürel alanda yapılan çalışmalar araştırmaya tabi tutulmuştur. Bu alanda da İsmâ'îlilerin müzelerden, müzik girişimlerine, tarihi şehirler programlarından dünyaca üne kavuşmuş Ağa Han Mimarlık ödüllerine kadar yapmış oldukları çalışmaları detaylı bir inceleme yaptık. Bir diğer faaliyet alanı olan ekonomik yatırımlarda aynı şekilde incelenmiştir. Buna göre İsmâ'îlilerin bütün bu faaliyetlerini gerçekleştirmelerine imkan verecek milyar dolarlar değerindeki çalışmalarını araştırdık. Turizm alanındaki yatırımlarından hidro elektrik santralleri kurabilecek kadar büyük endüstriyel yatırımlarına, finans sektöründe kurdukları banka ve sigorta şirketlerinden,

medya da yaptıkları gazete ve televizyon yatırımlarına, oradan havacılık faaliyetlerine kadar her alanda var olduklarını gördük ve onlarla ilgili detaylı bilgiler vermeye çalıştık.

Bu faaliyet alanlarının yanında Kanada'dan Pakistan'a, Kenya'dan Portekiz'e kadar farklı ülkelerde yaşayan İsmâ'îlîlerin bu ülkelerde yapmış oldukları çalışmaları, başarı öykülerini de ortaya koymaya çalıştık. Ağa Han IV'ün kişisel yatırımlarından atçılık merakına, diyalog faaliyetlerinden eşlerine ve çocuklarına kadar hayatın içinde olan bütün aşamalarını araştırmaya gayret ettik. Ağa Han IV'ün kurmuş olduğu vakıfların çalışma şekillerinden İsmâ'îlîlerin Anayasalarına kadar, merkezlerini İsviçre'den Portekiz'e taşıma gayretlerine kadar İsmâ'îlîler için önem arz eden konulara değindik.

Sonuç olarak çalışmamız da Hz. Muhammed'den başlayarak, Fatımi Devletine, oradan Nizarilik ve Alamut'a kadar geçen süre ile Moğol sonrası dönemden 1800'lü yıllara kadar geçen sürede Şiiilik ve bu bağlamda İsmâ'îlîlik hakkında kısa özet bilgi vermeye çalıştık. Daha sonra ise tezimizin ana konusunu oluşturan Ağa Hanların 1800'lü yıllardan günümüze kadar olan tarihlerine yer verdik. Son iki yüz yıl boyunca gerçekleştirdikleri başarıları ortaya koyduk. İngilizler ile ilişkilerinden Batıya yönelmelerine ve buradaki aile hayatlarını inceledik. Bir sonraki aşamada ise İsmâ'îlîlerin imamları önderliğinde yaşadıkları ülkelerdeki tarihlerini ve hayata geçirdikleri projeleri inceledik. Okullarından hastanelerine, yardım kuruluşlarından bankalarına kadar günümüzdeki faaliyetleri ile ilgili olarak bilgi vermeye çalıştık.

Çalışmada Kaynaklarla İlgili Yapılan Tahliller

Tarihi çalışmalarda birinci elden kaynaklar çalışmanın sağlam temeller üzerine oturması açısından son derece önemlidir. Ağa Hanların tarihini incelerken ilk yaptığımız onlar ile ilgili birinci elden kaynakların toplanması olmuştur. Bu kaynaklar arasında imamlar tarafından yayınlanan fermanlar, imamların İsmaililere yaptıkları konuşmalar, topluluğun buldukları ülkelerde yaşadıkları sorunları çözmek üzere başvurdukları mahkemelerin kayıtları, 1800'lü yıllardan itibaren onlarla ilgili gazetelerde çıkan

haberler, gerek Ağa Han III ve gerekse onun oğlu Aly'nin kendi söylemleri ile yazdırdıkları hayatlarının önemli detaylarını veren biyografileri, İsmaili topluluğundan bireylerin kendi dini inanç ve ibadetlerini anlattıkları kaynaklar, İsmaililer tarafından onların tarihini yazmakla görevlendirilen Iwanow gibi akademisyenlerin çalışmaları, İngiliz Ulusal Arşivlerinde bulunan Ağa Hanlar ile ilgili bilgiler, Hindistan gibi ülkelerdeki İngiliz askeri kaynaklar tarafından onlarla olan ilişkilerin yer aldığı askeri ve idari yazışmalar, İngiliz koloni kayıtlarında geçen bilgiler, İsmaili bireylerin buldukları ülkelerdeki başarı hikayelerinden oluşan kaynaklar, imamların özel yaşamında beraber oldukları eş, dost, akraba gibi bireylerin verdikleri bilgiler, İsmaililerin anayasaları, vakıf, kurum ve kuruluşların resmi kayıtları sayılabilir.

Çalışmamızda birinci bölüm olarak adlandırılan Hz. Muhammed'in vefatından sonra yaşanan süreçten itibaren sırası ile Emeviler, Abbasiler, Fatımi dönemi, Nizarilik, Alamut dönemi ve Moğol dönemi ile fetret devri diye adlandırabileceğimiz 1800'lü yıllara kadar olan tarihi süreçte yaşananlar ile ilgili bilgi sahibi olabileceğimiz Türkçe kaynak bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmını da çalışmamızda kullandık. Bunun yanında Batılı ve İsmâ'îlî bilim adamlarının eserlerine de inceledik. Daha çok İngilizce olan kaynakların çevirisini yaparak birinci özet bölümünde kullandık. Bunu yaparken İsmâ'îlîler için özel bir öneme sahip olan tarihçi Farhad Daftary'nin çalışmalarına da yer verdik. Nihayetinde bu çalışma İsmâ'îlî tarihini incelemekteydi ve onlarla ilgili bilgileri birinci dereceden yine onlardan olan bir ilim adamından almanın faydalı olacağını, empati yapmanın ve bilgileri karşılaştırmalı olarak incelemenin yararlı olacağını düşündük.

Ağa Hanlar öncesi dönem ile ilgili ülkemizde çalışmalar yapan akademisyenlerin doyurucu yayınları bulunmakta ise de Ağa Hanlar dönemi ve onların faaliyetleri konusundaki kaynakların çoğu Batılılar tarafından kaleme alınan ve birçoğu da Türkçeye çevrilmemiş yayınlardır. Özellikle İlahiyat Fakültelerinin İslam Mezhepleri Tarihi anabilim dalında İsmâ'îlîler ile ilgili değerli çalışmaları olan akademisyenlerimiz mevcuttur. Onların çalışmaları bizim birinci bölümde özet olarak vermeye çalıştığımız İsmâ'îlîliğin teşekkül süreci ve inançları ile ilgili konularda bize yol gösterici olmuştur.

Bu çalışmalar arasında Mustafa Öz'ün Nizari İsmâ'îlî Mezhebinde Ağa Hanlar Dönemi bizimde aynı konuyu çalışmamız sebebi ile önemlidir. Mustafa Öz'ün yapmış olduğu değerli çalışmayı bir adım öteye taşıyıp Ağa Hanların tarihini ve günümüzdeki faaliyetlerini var olan yeni bilgiler ışığında daha da ileriye taşımaya çalıştık. İsmâ'îlîler ile ilgili değerli çalışmaları bulunan bir diğer değerli akademisyen Muzaffer Tan'ın İsmâ'îlîliğin Teşekkül Süreci adlı çalışması ve diğer çalışmaları ile istifade ettiğimiz eserlerden oldu. Danışman hocamız Abdullah Ekinci'nin Ortadoğu'da Marjinal Bir Hareket: Karmatiler adlı eseri gibi çalışmalar bize yol gösterici eserler olmuştur. Aynı şekilde Mederbek Kadyrov'un Ağa Han İsmailileri adlı yüksek lisans çalışmasında bize sunduğu Ağa Hanların günümüzdeki faaliyetleri bizim çalışmamızda daha da detaylı bir şekilde sunduğumuz bilgiler haline dönüştü.

İsmâ'îlîlerin İngiltere'de bulunan İsmâ'îlî Enstitüsünün idarecisi aynı zamanda Tarihçi olan Dr. Farhad Daftary'nin İsmâ'îlîlik üzerine yazmış olduğu bir kısmı Türkçeye de çevrilmiş kitapları da kaynakça vazifesi görmektedir. Başta Daftary olmak üzere İsmâ'îlî tarihçiler gerek İsmâ'îlîliğin ilk yıllarında gerekse Ortaçağ'da yapılan çalışmaların İsmâ'îlî karşıtı düşünceler içinde Sünni tarihçiler tarafından yazıldığını belirterek objektif bulmamaktadırlar. Günümüz Ağa Hanlar'ın faaliyetleri ise hem basılı hem de internet ortamında yeterince bulunmaktadır. Daftary'nin eserlerinden istifade ederken onun daha çok The Assassins Legends ve The Ismailis adlı eserinden istifade ettik. Daftary'nin diğer eserlerine de göz gezdirdiğimizde İslam'ın ilk dönemleri ve sonrasında yaşanan süreçle ilgili bilgilerin paralellik arz etmesi onun bu eserler üzerinde yoğunlaşmamıza sebep olsa da tamamlayıcı olarak farklı kaynakları da kontrol ettik. Wladimir Ivanow'un Brief Survey of the Evolution of Ismailism adlı eseri de adında anlaşılacağı üzere İsmâ'îlîler hakkında özet bilgi veren bir kaynak olarak başvurduğumuz bir başka eserd. Her ne kadar Ivanow Rus olmasına rağmen Hindistan'da ücret karşılığı İsmâ'îlîler için çalışmış ve onların tarihlerini yazmış bir kişi olarak İsmâ'îlîler hakkında sağlıklı bilgiler verebilecek bir kişi olarak dikkatimizi çekmiştir. 1996 yılında Doktora tezi olarak İsmâ'îlîleri ve Moğol dönemini çalışmış bir diğer İsmâ'îlî akademisyen Nadia Eboo Jamal'dır. Surviving the Mongols: Nizari

Quhistani and the Continuity of Ismaili adlı eseri ile önemli bilgiler elde ettiğimiz bir kişi olmuştur. Mustafa Ghalib'in The Ismailis of Syria adlı eseri İsmâ'îlîler ve onların ilk dönem tarihleri ile ilgili verdiği bilgilerden dolayı kullandığımız önemli bir kaynak olmuştur. İsmâ'îlîler ve Şia üzerine yaptığı çalışmalar ile tanınan Samuel Stern'in Studies in Early Ismailism adlı eseri, Daftary gibi İsmâ'îlî Enstitü için çalışan ve kendisi de bir İsmâ'îlî olan Dr. Azim Nanji'nin eserleri ilk dönem İsmâ'îlîler ile ilgili önemli eserler olması açısından çalışmamızda kullanılmıştır.

Fatimi Devleti ile ilgili bilgiler bu alanda önemli çalışmalar yapan De Lacy O'Leary ve onun A Short History of the Fatimid Khalifate adlı eseri ile Abbas Hamdani'nin Fatimid History and Historians adlı eseri kullanılmıştır. Edlyn Suzanne Richards'ın Fatimi Halifesi El Hakim ile ilgili değerli bilgileri paylaştığı From the Shadow into the Light: The Disapperance of the Fatimid Caliph Al-Hakim adlı eseri ile Husayn F. Hamdani'nin On the Genealogy of Fatimid Caliphs adlı eseri, Yaacov Lev'in State and Society in Fatimid Egypt adlı eseri, Michael Brett'in The Rise of the Fatimids adlı eseri, Wilfred Madelung ve Paul E. Walker'ın ortaklaşa hazırladığı The Advent of the Fatimids adlı eseri, Heinz Halm'ın The Empire of the Mahdi: The Rise of the Fatimids adlı eseri, Paul Walker'ın İsmâ'îlî Dai Hamid al-Din al-Kirmani'nin Ismaili Thought in the Age of al-Hakim adlı eseri gerek Şii tarihi gerek İsmâ'îlî tarihi gerekse Fatimi Devleti dönemi ile ilgili doyurucu bilgiler verdikleri için kullanılmıştır.

Genel İslam ve Dinler tarihi ile ilgili olarak Patricia Crone'un Medieval Islamic Political Thought adlı eseri, Antony Black'ın The History of Islamic Political Thought adlı eseri, Caesar E. Farah'ın Islam Beliefs and Observances adlı eseri, Karen Armstrong'un History of God adlı eseri, Jamil M. Abun-Nasr'ın A History of the Maghrib in the Islamic Period adlı eseri, John Joseph Saunders'un A History of Medieval Islam adlı eseri, Jeffry R. Halverson'ın Theology and Creed in Sunni Islam adlı eseri, Steven M. Wasserstrom'ın Between Muslim and Jew adlı eseri, Derryl N. Maclean'ın Religion and Society in Arab Sind adlı eseri, Samuel Stern'in History and Culture in the Medieval Muslim World adlı eserlerinde ilgili bölümler tercüme edilerek kullanılmıştır.

Hassan Sabbah ile ilgili olarak Ali Mohammad Rajput'ın Hasan-i-Sabbah: His Life and Thought adlı eseri, Marshall G. S. Hodgson'ın The Secret Order of Assassins adlı eseri, Joseph Von Hammer Purgstall'ın The History of Assassins adlı eseri, Farhad Daftary'nin Mediaeval Ismaili History and Thought adlı eseri kullanılmıştır. İsmâ'îlîler ile çalışmaları ile mücadele eden Gazali ile ilgili olarak Hamid Naseem Rafiabadi'nin Emerging from Darkness: Ghazzali's Impact on the Western Philosophers adlı eseri, Gazali'nin kendi eseri olan El-munkız-ü-min-addalâl adlı eserinden yararlandık. Aynı şekilde Nizamül Mülk'ün Siyasetname adlı eseri, Martijn Theodoor Houtsma'nın The Death of Nizam al-Mulk and Its Consequences adlı eseri yol gösterici olmuştur. Moğollar ile ilgili olarak da David Morgan'ın The Mongols adlı eseri, Ata Malik Juwayni'nin Genghis Khan: The History of the World-Conqueror adlı eseri, Rashid Al-Din'in A Compendium of Chronicles-Jami al Tawarikh adlı eserini, Reuven Amitai-Preiss'in Mongols and Mamluks adlı eserini, Alessandro Bausani'nin Religion under the Mongols adlı eseri kullanılmıştır.

Sufism ve İsmâ'îlîlerin Ginanları ile ilgili olarak Chistopher Shackle ve Zawahir Moir'in Ismaili Hymns from South Asia: An Introduction to the Ginans adlı eseri, Leonard Lewisohn'un Overview: Iranian Islam and Persianate Sufism adlı makalesi kullanılmıştır. Ayrıca Annemarie Schimmel'in Mystical Dimensions of Islam adlı eserinden, Terry Graham'ın Abi Said b. Abi'l-Khayr and the School of Khurasan adlı makalesinden, Gilbert Lazard'ın The Rise of the New Persian Language adlı eserinden, Alice C. Hunsberger'in Nasir Khusraw The Ruby of Badakhshan adlı eserinden, Wladimir Ivanow'un Ismailism and Sufism adlı eserinden, Henry Corbin'in History of Islamic Philosophy adlı eserinden, Ali S. Asani'nin The Bijh Niranjana: An Ismaili Mystical Poem adlı eserinden istifade edilmiştir.

Ağa Hanlar tarihi ile ilgili olarak da yine yukarıdaki kullandığımız kaynaklar gibi İngilizce kaynaklara müracaat edilmiştir. Ağa Hanların tarihleri ve faaliyetleri ile ilgili ülkemizde yeterince çalışma yapılmamış olması bizi bu yola sevk etmiştir. Ağa Han I ile ilgili olarak temel manada kullandığımız eserler yine İsmâ'îlîler tarafından hazırlanmış olan Tarikh-e-Imamat: Brief History of our Imams gibi eserlerdir. Bu eserde yazar Al-

Wa'ez Hasan Nazar Ali özellikle İsmâ'îlî imamlar ile ilgili bilgiler paylaşmıştır. Mustafa Öz'ün Ağa Hanlar adlı İslam Ansiklopedisinde yer alan yazısı aynı şekilde istifade ettiğimiz bir başka değerli eser olmuştur. Farhad Daftary'nin The Ismailis adlı eseri bu bölümde de istifade ettiğimiz bir başka eser olmuştur. Naoroji M. Dumasia'nın The Aga Khan and His Ancestors adlı eseri gerçekten istifade ettiğimiz bir başka eser olmuştur. Dumasia Ağa Han I'in İsmâ'îlîlerin Hindistan'da İngilizler ile olan ilişkilerini öğrenmemiz açısından değerli bilgiler sunmuştur. John Norman Hollister'ın The Shia of India adlı eseri Hint tarihi ile ilgili olsa da bu ülkede önemli bir figür olan Ağa Han I'den bahsetmesinden dolayı istifade ettiğimiz bir diğer eser olmuştur. Joseph Arnould'un Judgement in The Aga Khan Case adlı eseri Ağa Han I ve İsmâ'îlîler arasındaki ihtilaf ve mahkeme süreci ile ilgili önemli bilgiler vermiştir. Aynı konu ile ilgili olarak Teena Purohit, Tha Aga Khan Case: Religion and Identity in Colonial India adlı eserinden de istifade edilmiştir.

Ağa Han II ile ilgili olarak da yukarıdaki kaynaklardan istifade edilmiştir. Ağa Han III için ise faydalandığımız en önemli eser yine onun isteği üzerine yazılan biyografisi olmuştur. Ağa Han III'ün anlatıklarını yazan kişi ise John Connell olmuştur ve bu kitabın ismi de World Enough and Time'dır. Dumasia ve Nazar Ali'nin yukarıda adını yazdığımız eseri de aynı şekilde Ağa Han III için kullandığımız bir diğer eser olmuştur. Abdulmalik Merchant'ın The Imam of the Socio-Economic Revolution His Higness The Aga Khan III adlı eseri de yine İsmâ'îlî bir kaynak olarak kullanılmıştır. Historypak adlı internet adresi de istifade edilen bir diğer kaynak olmuştur. Ağa Han III'ün oğlu olan Aly için ise kullandığımız en önemli kaynak onun için yazılan Leonard Slater'ın yazdığı Aly adlı biyografidir. A. U. Pendragon'un Aga Khan's Billions and the Assassins adlı eseri, Anne Edwards'ın Throne of Gold adlı eseri, Willi Frischauer'ün The Aga Khans adlı eserinden de istifade edilmiştir. M. van Grondelle'nin Across the Threshold of Modernity: The Shi'a Imami (Nizari) Ismailis and British Foreign and Colonial Policy in the Period 1839 to 1969 adlı doktora çalışması bize Ağa Han III'ün ve İsmâ'îlîlerin İngilizlerle olan ilişkileri hususunda detaylı bilgi vermektedir. Ağa Han III için yazılan bütün bu kitaplarda onun gerek İsmâ'îlî cemaati ile ilişkisi gerekse şahsi

hayatına ait detaylar bulunmaktadır. Araştırmamızda bu eserlerin dışında Ağa Han III ile ilgili başka bir ana kaynak olmadığını görmekle birlikte, onunla ilgili yazılmış bütün temel kitapları da inceleyerek hayatının önemli noktalarını yazmaya çalıştık. Bu eserler aynı zamanda bir şekilde Ağa Han III'ün torunu olan ve İsmâ'îlîleri günümüzde de imamlığını yürüten Ağa Han IV ile ilgili de belirli bir döneme kadar bilgi vermektedir. Akbarally E. Meherally'nin A History of the Agakhani Ismailis adlı eseri, Edwards, Frischauer, Pendragon, Sadık Ali, Nazar Ali, ve Slater'dan elde ettiğimiz bilgiler ışığında Ağa Han IV'ün şahsi hayatı ile ilgili bilgilere sahip olurken James Reginato'nun The Aga Khan's Earthly Kingdom adı ile Vanity Fair dergisinde yayınladığı yazılar ve buna benzer yazı ve röportajlar sayesinde de onun hakkında çıkan yazılardan derlenmiş bilgilere ulaşma imkanı bulmaktayız. Ağa Han IV için bu kaynaklar önemli bilgiler sağlayabilir dursun İsmâ'îlîlerin Hindistan'dan başka ülkelere olan göçleri, bu yeni yaşamlarına uyum sağlamaları ve çektikleri zorluklar gibi bir çok detayları veren şu kaynaklarda istifade ettiğimiz eserlerdir: Mümtaz Ali Tajddin'in İsmailis in Canada adlı eseri, Amarjit Kaur'un Labor Crossing in Southeast Asia: Linking Historical and Contemporary Labor Migration adlı eseri, T.N. Thomas'ın Indians Overseas adlı eseri, Look Lai Walton'un Indentured Labor Caribbean Sugar adlı eseri, Hasmukhrai Haribhai Patel'in Race, Class, and Citizenship in Uganda adlı eseri, Nazlin Rahemtulla ve Margaret Fairweather'in Rsvp Rice and Stew Very Plenty adlı eseri, Darryl Accone'un All Under Heaven: The Story of a Chinese Family in South Africa adlı eseri, Paul J. Kaiser'in Culture, Transnationalism, and Civil Society: Aga Khan Social Service Initiatives in Tanzania adlı eseri. Ağa Han IV'ün katıldığı, toplantı, davet ve açılış gibi programlarda yaptığı konuşmalarda özellikle İsmâ'îlî elektronik kaynaklarda arşivlenmiş olup bu kaynaklarda kullanılan kaynaklar arasındadır. Ağa Han IV genç yaşta İsmâ'îlîlerin başına geçen bir imam olarak daima basın tarafından izlenen bir kişi olmuştur. Gittiği yerler, beraberlik yaşadığı bayanlar, evlilik ve boşanmaları, kurduğu ticari bağlantılar, sahip olduğu mülkler, yatlar, uçaklar, atlar magazin dergilerine ve gazetelere haber olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Çalışmamızda gerek Ağa Han IV gerekse onun çocukları ile ilgili görsel basında çıkan yazılarda çalışmamıza dâhil edilmiştir.

Ağa Han İsmâ'îlîleri ile ilgili olarak daha birçok kaynak tez sonunda gösterdiğimiz üzere tarafımızdan kullanılmıştır. İsmâ'îlîlerin yaşadıkları ülkelerdeki faaliyetleri ve tarihleri ile ilgili olarak da elde edilen bilgiler detaylı bir şekilde araştırılmış elde edilen faydalı bilgiler Türkçe'ye çevrilerek kullanılmıştır. Ülkelerdeki aktiviteleri onların faaliyetleri ile ilgili de doyurucu bilgiler içermektedir. Ağa Hanlara bağlı vakıflarca yürütülen sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetler yine bu vakıflar tarafından basılmış kaynaklar ile elektronik ortamlardan elde edilen bilgiler ışığında hazırlanmıştır. İsmâ'îlîlerin faaliyetleri ile ilgili bilgileri toplarken onlar hakkında bir bütün halinde dünya genelinde bir çalışma yapılmadığını da görmekteyiz. İsmâ'îlîlerin faaliyetleri bir bütün halinde araştırmaya tabi tutulup akademik seviyede bir çalışma ortaya konmamıştır. Elde ettiğimiz birçok detay bilgi bir araya getirilerek bir bütün içinde onların faaliyetleri hakkında veriler oluşturulmaya çalışılmıştır. Ağa Hanların değişik ülkelerdeki eğitim projeleri o ülkelerde akademik çalışmalara konu olurken bir bütün halinde bütün eğitim faaliyetlerini kapsayıcı bir çalışma yoktur Aynı şekilde sosyal, kültürel ve ekonomik manada bir bütün dâhilin de çalışmalar yapılmadığı görülmekte olup bu eksikliğin de ilerleyen yıllarda yapılacak akademik çalışmalar ile ortadan kalkacağı düşünülmektedir.

Ağa Hanlar hakkındaki bu tez çalışması dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde bir özet mahiyetinde Şia'nın ortaya çıkış süreci, İsmâ'îlîliğin doğuşu, tarihçesi ve Ağa Hanlar dönemine kadar geçen süredeki İsmâ'îlî faaliyetleri incelenmiştir. Bunun yanında İsmâ'îlîlerin inancı ile ilgili bilgiler de bu bölümde anlatılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise Ağa Hanlar diye tabir ettiğimiz günümüz imamı Ağa Han IV'de dâhil olmak üzere dört imamın hayatı anlatılmıştır. Bu imamlardan birisi olmayan ama normal şartlarda Ağa Han III tarafından atansa IV. imam olacak olan onun oğlu Ali hakkında da detaylı bilgiler verilmeye çalışılmıştır. İmamların şahsi hayatları, aile, eş ve çocukları ile ilişkileri yanında zaman içinde İsmâ'îlîler ile ilgili yaptıkları çalışmalarda bu bölümde incelenmiştir. Üçüncü bölüm de ise özellikle Batılı kaynaklarda bulabildiğimiz ölçüde İsmâ'îlîleri yaşadıkları ülkelere göre tasniflendirilerek bu ülkelerde nasıl bir hayata sahip oldukları, tarihleri, faaliyetleri incelenmiştir. Bu bölümde İsmâ'îlîlerin yaşadığı bütün

lkeler değil seçmiş olduğumuz ülkeler incelenmiştir. Bunun sebebi ise dördüncü bölüm olarak adlandırdığımız Ağa Han Kalkınma Ağı ve onun altında bulunan kurum, kurul ve vakıfların çalışmaları incelenirken İsmâ‘İlilerin yoğun olarak yaşadıkları ülkeler ile ilgili yine detaylı bilgi verilmiş olmasıdır. Dördüncü ve son bölümde bu kalkınma ağının faaliyetleri eğitim, sağlık, kültür ve vakıf faaliyetleri kapsamında incelenmiştir. Bu yapılırken ortaya koyduğumuz tablolar ile yapısal ve sayısal değerler verilmiştir. Ayrıca bu bölümün son kısmında İngilizce olarak yazılan İsmâ‘İlilerin anayasasının önemli kısımları direkt tercüme edilmiş ve anayasa maddeleri incelenmiştir. Kaynakça verilirken araştırıcıları için daha kolay olsun düşüncesi ile kitap, makale, tez vb. bilgiler alt başlıklar halinde verilmiştir. Son olarak Ek kısmında Ağa Han imamlarının görsel olarak da bilinmesi ve görülmesi için onların resimleri ve faaliyetleri sonucu ortaya çıkan çalışmaların resimlerinden zet bir sunum yapılmıştır.

Sonuç olarak Ağa Han İsmâ‘İlilerinin tarihi ve faaliyetleri ile ilgili yaptığımız çalışmamızda onların tarihi süreç içindeki hemen hemen her aşaması ile ilgili özellikle Batılı kaynaklarda bulunan kitap, makale, ansiklopedi ve diğer elektronik kaynaklar tarafımızdan araştırılmaya çalışılmıştır. Elde edilen kaynaklar okunarak ilgili kısımları tespit edilmiştir. Bu bölümler de İngilizceden Türkçeye tercüme edilerek tezde ilgili bölümlerde kullanılmıştır. Ağa Hanlar ncesi diye adlandırdığımız bölüm ile ilgili çalışmalar bulunmakla birlikte Ağa Han‘ları incelediğimiz 1800‘l yıllardan itibaren başlayan zaman dilimi ile ilgili bilgiler kısıtlı ölçüdedir. Ağa Han I‘den itibaren başlayan kaynaklar genel itibari ile yine İsmâ‘İliler tarafından yazılmıştır. Ağa Han III ve onun torunu Ağa Han IV ile ilgili ana kaynak kitaplar ise iki elin parmağını geçmemektedir. Mevcut kaynaklar onların bilgisi dâhilin de yazılan biyografi eserlerdir ki burada farklı bilgilere ancak gazete ve dergilerde çıkan bilgiler ışığında ulaşmaktayız. Ağa Han imamları ile ilgili kitap yazan bu kişilerin ne kadar objektif olduğunu bilememekteyiz. Bir diğer dikkat çekici nokta ise onlar ile ilgili yazılan kitaplardan hiçbirisi Müslüman bilgin ya da ilim adamlarına ait eserler değildir. Son iki yüzyıl boyunca Ağa Han imamlarının doğu dünyasından Batıya doğru yön çevirmesi ve Batıda yaşayan son iki imam ile ilgili doğudaki yazarların bağlantı kuramadıkları ya da İsmâ‘İliler ile ilgili

çalışma yapma gereği duymadıkları görülmektedir. Her ne sebep ile olsun tez için bulabildiğimiz kaynaklar sadece Batılı kaynaklardır. Son yüzyılda önemli gelişmeler kaydeden İsmâ'îlilerin Doğu ve İslam dünyasında yeterince takip edilmediği kesindir. Batı dünyasında ise biraz önce ifade ettiğimiz gibi çok az yazar bir bütün halinde onların yaşantısını yazmıştır. Teknolojik imkânların gelişmesi ile İsmâ'îliler ile ilgili daha fazla çalışma yapılması gerekmele birlikte onlar hakkında ki çalışmalar ilginç bir şekilde eski dönemlere ait yazılardır. İnsanların özel hayatını izlemenin, özellikle de Batıda yaşıyorsa, mümkün olmadığı bir yüzyılda belki de bu kadar bilgiye ulaşmakta önemli bir gelişmedir. Tez çalışmamızda dikkat çeken bir diğer nokta ise 1900 ve 1950'li yıllarda Batıda gazete ve dergilerin özellikle zenginlerin hayatını çok yakından takip ettikleri görülmektedir. Günümüzde ise özel alan duygusunun gelişmesi ve bireye verilen haklardan olsa gerek artık ünlü diye adlandırdığımız kişilerin hayatını öğrenme kabiliyeti kaybolmaktadır. Bundan dolayı da artık Ağa Han IV ve onun çocukları gibi ünlü kişiler hakkında haber alabilme yeteneğimiz kısıtlanmıştır. Görünen o ki tarihe şahitlik yapacak bilgiler onların törenlerde yaptıkları konuşmalardan öteye gidemeyecektir. Ağa Han III ve onun oğlu Aly hakkında bildiğimiz özel aile bilgilerinin çok azını bu yeni yaşayan nesil yani Ağa Han IV ve onun çocukları için bilebilmekteyiz. Buna rağmen tez çalışması kapsamında elde ettiğimiz her bir bulgu değerlendirilerek Ağa Han imamları ve İsmâ'îlileri ile ilgili yeterli bilgiye sahip olabileceğinizi ümit ediyoruz.

1. BÖLÜM: AĞA HANLAR ÖNCESİ İSMÂ'İLİLİK

1.1. İlk Dönem İsmâ'îlilik

Günümüzde İslam dünyası Sünni ve Şii halklar olmak üzere iki büyük kısma ayrılmışlardır ve Şii gruplar arasındaki en büyük ikinci topluluk ise İsmâ'îlilerdir.¹ Şia kavramı Hz. Muhammed'in vefatından sonra Hz. Ali'nin onun yerine Halife olması gerektiğini düşünen birbirinden farklı birçok mezhebi ifade etmek için kullanılan bir isim olmuştur.² Şia tarihine baktığımızda erken dönem Şiilik, Fatımi öncesi ve Fatımi dönemi, Mustali ve Nizari dönemleri ve kendi içinde dahi ayrı ayrı incelenen Alamut dönemi, Alamut sonrası dönem ve diğer zaman dilimleri ile günümüze kadar ulaşan grupları görüyoruz.³ Hz. Muhammed'in vefatından sonraki süreçte yaşanan olaylar bu ve bunlar gibi daha birçok farklı topluluğun ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Hz. Muhammed son peygamberdi ve ondan sonra başka bir peygamber gelmeyeceği gibi soyundan gelen bir kişiyi de yerine veliaht olarak bırakmamıştı. Hz. Ebubekir peygamberin vefatı ile birlikte Müslümanlar tarafından peygamberin en yakın arkadaşı ve Sahabelerin üzerinde ittifakla anlaştıkları isim olması sebebi ile artık İslam toplumunun ilk lideri yani halifesi olacaktı. Hz. Ebubekir dönemi sadece iki yıl gibi kısa bir süre sürmüştü. Onu takiben sırayla Hz. Ömer on yıl, Hz Osman on iki yıl ve son halife olarak adlandırılan Hz. Ali ise beş yıl süreyle Müslümanların halifesi olmuştu.⁴ Hz. Ömer Hz. Ebubekir tarafından atanarak halife seçilse de Hz. Ömer kendisinden sonra gelecek halifenin seçilmesi için 6 kişilik bir heyet kurmuştur. Bu heyet Hz. Osman'ın halife olarak seçilmesinin yanı sıra onun öldürülmesi sonrasında Hz. Ali'yi

¹ Farhad Daftary, *The Isma'ilis: Their History and Doctrines*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s. XV.

² Abdullah Ekinci, *Ortadoğu'da Marjinal Bir Hareket: Karmatiler*, Ankara, Odak Yayın, 2005, s. 79.

³ Wladimir Ivanow, *Brief Survey of the Evolution of Ismailism*, Leiden, E. J. Brill, 1952, s. 28–30.

⁴ Farhad Daftary, *The Assassins Legends*, Second Edition, London-NewYork, I.B. Tauris & Co Ltd., 1994, s. 8.

halife olarak seçmişlerdir.⁵ Bu halifelerden sadece bir tanesi Şiiler için önemli kabul edilen hem peygamberin amcasının oğlu hem de kızıyla evlenerek Hz. Muhammed'e torun veren Hz. Ali'ydi. Bununla birlikte beşinci halife olarak Hz. Ali'den sonra başa geçen dönemin güçlü Suriye valisi Muaviye kendinden sonra varislerinin başa geçeceği bir babadan oğula sistemini uygulamış ve halifenin seçimle başa geldiği sistemi değiştirmişti. Hz. Osman döneminde başlayan ve Hz. Ali döneminde daha da şiddetlenen iç çekişmeler Müslümanların arasında bölünmelere sebebiyet vermeye çoktan başlamıştı. Muaviye'de zengin Mekke kabilelerinde birisi olan Emevilere mensuptu ve onun kurduğu bu ilk İslam hanlığı Emeviler olarak adlandırılmıştı ve tam olarak 89 yıl bu adla İslam'ın bayraktarlığını üstlenmişlerdi. İslam dört halife döneminde sınırlarını önemli ölçüde genişletmiş, dönemin iki büyük süper gücü olan Roma ve İran güçlerini yenmeyi başararak Ortadoğu coğrafyasında önemli bir konuma sahip olmuştu. Bu genişleme Emeviler döneminde de devam etmişti. Lakin Emeviler dönemi son günlerini yaşamaya başladığında onların yerine yine Kureyş'in önemli kabilelerinden birisi olan Haşimilere mensup Abbasiler geldi. Abbasiler hâkim oldukları gücü Emevilerin aksine farklı Müslüman ırklarla paylaşmalarını bilmelerinin meyvesi olarak beş yüzyıl kadar sürecek uzun bir dönem Müslümanların halifeliğini üstlendiler. Abbasilerin sonunu getirenler ise bütün dünyayı kasıp kavuran Moğollar olacaktı. Moğollar sadece Abbasi hükümdarlığına son vermemişlerdi, Orta Asya'dan gelip geçtikleri bütün topraklarda önlerine çıkan bütün devletleri ve toplulukları ezici bir güçle yıkmış ve onların devletlerine son vermişlerdi.⁶

Bu süre boyunca Hz. Ali'nin taraftarı olarak kendilerini adlandıran küçük bir grup zamanla taraftar sayısını artırdı. Yıllar içinde var olan yönetimle sorun yaşayanlarda kendilerini muhalif bir konumda görece ve zamanın tek muhalif grubu olan ve gelecekte Şia olarak adlandırılacak bu topluluğa kendisini yakın görecekti. İslam'ın bu ilk yıllarında müminler belki de başta Sünni ya da Şii teriminin manasının

⁵ M. Akif Aydın, "İslam Hukukunda Devlet Başkanının Tayin Usulü," *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı 10, (1990), s. 182.

⁶ Daftary, *The Assassins Legends* s. 9.

dahi tam belirginleşmediği bu zaman diliminde kendini Şia saflarında bulacak ve Şiiliğin temellerini atacaktı. Şiiler söylem olarak Hz. Muhammed'in yerine geçecek liyakate sahip olarak sadece Hz. Ali'yi görüyorlar ve peygamberinde yerine onu bıraktığını belirtiyorlardı.⁷ Şiiler Şia inancının Hz. Muhammed zamanında başlamış olduğuna inansalar da Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin döneminde Şiilik adı altında bir topluluk bulunmuyordu.⁸ Şiiler peygamberden sonra başa gelecek kişinin sadece Hz. Ali olması ile de yetinmeyecekler ve aynı zamanda ondan sonra gelecek halifelerinde onun soyundan olması gerektiğine ve hatta bunun yaratıcının emri olduğuna gönülden inanacaklardı. Bu düşünceler Şii inanç dünyasının temel dinamiği olunca kaçınılmaz olarak Sünni idareyi temsil eden Emeviler ve Abbasîlere karşı mücadeleye giriştiler. Sünnilerin Cuma namazlarında Muaviye'nin emri ile Hz. Ali'yi kötü anma politikasına giriştiğini belirttiler.⁹ Muaviye'nin Cuma hutbelerinde Hz. Ali taraftarlarına yönelik kötü söylem emri vermesi neticesinde camiler otoritenin emrindeki ibadethaneler olarak görülmeye başlandı. Bunun neticesinde Hz. Ali taraftarları Cuma günleri hutbeleri dinlememek için camilere gitmemeye başladılar. Camilerden bu kopuş daha da arttı ve artık kendi kurdukları cemaat hanelerde bir araya gelecekleri bir süreç başladı.¹⁰

Şiiler diğer Müslümanlar gibi Kuran'a ve peygamberliğin son halkasında Hz. Muhammed'in olduğuna inanmakla birlikte yaratıcının yeryüzündeki insanlara anlatılması hususunda halkanın bitmediğini ve peygamberi düşüncenin devam ettiğine inanmaktaydılar. Şiilere göre halkayı tamamlayacak kişiler zamanın seçilen imamlarıydı. Bu imamlar peygamberlerin doğru vekilleriydiler. İmamların bu görevi dolayısı ile şekillenen Şiilikte tarihi düşüncede bu imamlık müessesesi etrafında şekillenmiştir.¹¹ Şiiler peygamberin getirdiği bu ilahi mesajın devam etmesi gerektiğine

⁷ S. H. Nasr, *Islam and the Plight of Modern Man*, London, Longman, 1975, s. 39.

⁸ E. Ruhi Fırlalı, "Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi," *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İstanbul, (1993), s. 35.; İkinci, s. 79.

⁹ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 9.

¹⁰ Erdal Yıldırım, "Cemevleri ve Cemevlerinin Dini ve Toplumsal Fonksiyonları," *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Yıl 12, Sayı 2, (Güz 2012), s. 160-161.

¹¹ Nadia Eboo Jamal, *Surviving Mongols*, London-NewYork, I.B. Tauris & Co Ltd., 2002, s. 13.

inandıkları gibi, bu mesajı da sadece ve sadece özel hususiyetlere sahip seçilmiş bir insanın yerine getirebileceğine ve bu kişilerinde Hz. Ali ve onun ehli beyti olması gerektiğine inanıyorlardı. Bu ilahi mesaj sıradan insanların omuzlarına yüklenemeyecek kadar önemliydi.¹² Hz. Ali'ye yüklenen bu misyonun bir sonucu olarak onun normal bir insan olmadığı, mucizelere sahip olduğu Şiiler arasında yayılıyordu. Onun imam olmasının yanı sıra ölüleri dirilttiği, batan güneşi yeniden geri getirdiği, insan ve hayvanların birçoğunun dilini bildiği ve gelecekte haber verdiği gibi düşünceler halk arasında yayılıyordu.¹³

Ortadoğu'da zaman içinde birçok farklı Şii mezhep ortaya çıkacak ve bu topluluklar merkezi hükümete muhalefet göstermekle beraber imamın Peygamber ailesinden seçilmesinin zorunlu olduğuna inanacaklardı.¹⁴ Her ne sebep ile olursa olsun peygamberin vefatından kısa süre sonra meydana gelen bu ihtilaflar İslam dünyası adına üzüntü verici olsa da, bu kadar hızlı bir şekilde yayılan dinin içinde, o dönem şartlarını da düşünürsek, farklı inançlar ile İslam'ın buluşturulması ve yeni doktrinler ortaya konması da mümkündür. Şiiler için ilk dönem yaşadıkları kent Kufe'ydı ve burası farklı inançlara mensup insanların bir arada yaşadığı bir şehir olarak onların nefes almasına imkân veriyordu. Hz. Ali'nin vefatı ile birlikte onun taraftarlarının bazılarının kabul ettiği kişi iki büyük oğlundan birisi olan Hz. Hasan olmuştu. Onun karşısında ise Halife Muaviye vardı ve o bütün gücü elinde tutan etkili bir lider olarak karşılarında duruyordu. Onlara göre Hz. Hasan vefat edince de yerine kardeşi Hz. Hüseyin geçmeliydi. Hz. Hüseyin ile birlikte Şiiler Muaviye ile hesaplaşabileceklerine inanıyorlardı. Hz. Hüseyin ise Kerbala'da Emeviler tarafından 680 yılında Muharrem ayının onuncu gününde şehit edildi. Şiiliğin ilk ortaya çıktığı yıllarda, Şiiler için önemli olan peygamberin soyundan gelen Hz. Hüseyin, Hz. Hasan ve bu bağlamda Hz. Ali'ye olan bağlılıktı. Bunun yanında Hz. Ali'nin Hz. Ayşe'nin vefatından sonra evlendiği diğer eşi Havlet bin Cafer'den olan

¹² Daftary, *The Assassins Legends*, s. 10.

¹³ Siddık Korkmaz, *Şia'nın Oluşumu, Hz. Ali'nin Vasiliği Düşüncesi*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012, s. 69.

¹⁴ Ekinci, s. 80.

oğlu Muhammed bin Hanifiyye'de¹⁵ bir başka etkili faktördü. Şiiler başlarında imam olarak bu şahısların çocuklarını görmeyi arzu ediyorlardı. Özellikle de Hz. Hüseyin'in soyundan gelenler İsmâ'îlilerde dâhil olmak üzere imam olarak kabul ediliyordu. Hz. Hüseyin, Muharrem ayının onuncu gününde şehit edildiği için bu gün Aşure günü olarak özel bir önem kazandı. Şiiler bu günü doğrunun yanında ve adaletsiz yönetimlere karşı her zaman başkaldırıya hazır olacakları bir günün sembolü olarak gördüler. Kufe halkını Hz. Hüseyin'e söz vermelerine rağmen ona sahip çıkmadıkları için ayıpladılar. İran devriminde Şaha karşı başkaldıran Şiiler "Biz Kufeli değiliz" sembolünü Şaha karşı bu amaçla söylüyorlar ve yollarından dönmeyeceklerini ilan ediyorlardı.¹⁶

Şii inancında İmamların en önemli görevleri bu döngü içindeki peygamberlik halkasının en büyüğü olmaları ve ilahi mesajı bütün insanlığa getirmeleriydi.¹⁷ Bu döngüler inancı etrafında doktrinlerini oluşturan Şii grupların her birisi özellikle var olan imamın ölmesi ve yerine gelecek oğulları arasındaki ihtilaftan dolayı farklı imamları önderleri seçmeye başlayınca ihtilafa düşüyor ve tabi oldukları imama göre farklı gruplar meydana getiriyorlardı. Yani her daim tek çatı bir yapıdan bahsetmek mümkün olmuyordu. Şiiler bu ilk yıllarında ilk bölünmelerini yaşıyorlar ve Zeydiler olarak adlandırılan bir başka büyük grup ortaya çıkıyordu. Zeydiler imamlık makamının babadan oğula geçmesi fikrine karşıydılar ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in soyundan gelmiş herhangi bir kişinin imam olabileceğini belirtiyorlardı. Abbasilerin, Emevilerin yerine iktidara gelmelerinde bu gibi toplulukların desteğinin de ciddi katkıları olmuştu.¹⁸ Bu arada Keysaniler'de radikal fikirlere sahip bir başka Şii grup olarak ortaya çıkmaya başlamıştı. Şiilerin dahi o dönem için radikal olarak adlandırdıkları Keysaniler topluluğunun doktrinlerinin zaman içinde diğer Şii topluluklarının da doktrinleri haline gelmeye başlaması¹⁹ ile ilk dönem Şiiliğinden tamamen farklı bir yapıya doğru

¹⁵ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 10-11.

¹⁶ Nathan Gonzalez, *The Sunni-Shia Conflict: Understanding Sectarian Violence in the Middle East*, California, Nortia Press, 2009, s. 44.

¹⁷ Jamal, s. 12-13.

¹⁸ M. Sharon, *The Establishment of Abbasid State*, Jerusalem, Leiden, 1983, s. 73.

¹⁹ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 12.

şekillenme başlıyordu. Keysanilere önderlik yapan Muhtar es-Sekafi, Hz. Hüseyin'in öldürülmesinden sonra Hz. Ali'nin Havlet bint Cafer'den olan oğlu Muhammed bin Hanifiyye'nin hem bir imam hem de mehdi olduğunu ilan etmişti. Muhtar, Hz. Hüseyin'in öldürülmesinin intikamını alacağını söyleyerek etrafına birçok taraftar topladı. Muhammed bin Hanifiyye, Muhtar'ın kendisi adına hareket etmediğini ve onu desteklemediğini ilan etse de insanlar Muhtar'ın etrafında toplandılar. Bu grup daha sonraki yıllarda Muhammed'in oğlu Haşim'i imam olarak gördükleri için Haşimiler adını aldı ve Emevilerin yıkılması için büyük çaba sarf etti. Bu amaçla bu gruba üye birçok insan Müslümanların yaşadıkları her yere dağıldılar ve Emeviler aleyhine ve kendilerinin hak dava sahibi olduklarını bire bir görüşmeler yaparak anlattılar.²⁰

İlk yıllardaki ikinci önemli Şii topluluğu ise İmamiyye olarak adlandırılan gruptu. Siyasetten uzak kalmaya özen gösteren İmamiyyeler Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynel Abidin'i kendilerine rehber olarak kabul ediyorlardı. Zeynel Abidin'in oğlu Muhammed El Bakır da aynı şekilde imamları olarak adlandırmaya başlamışlardı. Bu silsile içinde ilk imamlar sırasıyla Hz. Ali, Hz. Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, İmam Bakır ve son olarak İmam Cafer'di. Hz. Muhammed son peygamber olsa da ona verilen ilahi mesajı anlatma vazifesi Hz. Ali'ye, yani onun yardımcısına verilmiş ve ondan sonra ise bu vazife Hz. Ali'nin soyundan gelenlere devredilmişti. Bu vazifeyi yerine getirme görevi bu dünya var oldukça devam edecekti.²¹ İmam Bakır'ın zamanında İsmâ'îliler takiyye inancını yani Şii olduklarını saklamaya başlayacaklardı. İmam Bakır'a atfedilen şu sözler buna delil olarak gösterilecektir:

Allah sırrını melek Cebrail'e söyledi. Cebrail peygamber Muhammed'e söyledi. Oda Hz. Ali'ye bu sırrı verdi. Hz. Ali'de bu sırrı kendisinde sonra kimin gelmesini istediye ona söyledi. (yani İmamlara) Bu sır İmamlara söylenmeye devam etti. Sizlerde şimdi bu sırrı sokaklarda mı konuşuyorsunuz.

²⁰ De Lacy O'Leary, *A Short History of the Fatimid Khalifate*, Abingdon, Routledge, 2001 (first published in 1923), s. 4.

²¹ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 13-14.

Buna benzer şekilde İmam Cafer'e de şu konuşma atfedildi:

Bu insanlar (Şiiler) benim onların İmam'ı olduğumu söylüyor. Allah'ın beni İmam yaptığını söylüyor. Ben İmam değilim. Allah'tan onları cezalandırmalarını dilerim. Ben ne zaman onlara bir sır versem onlar bunu tutmadı ve konuşup açık etti.

Her iki imama atfedilen bu sözlerle Şiiler artık daha fazla tedbirli davranmış ve takkiye yapmaya başlamışlardı.²²

İmam Cafer'in 765 yılında vefat etmesi ile birlikte onun yerine kimin geçeceği konusunda ihtilafa düşen Şiiler arasında yeni bölünmeler meydana gelecekti. İmam Cafer hala hayatta iken büyük oğlu İsmail'i kendisinden sonraki İmam olarak seçti. Bu arada İsmail ani bir şekilde babasından önce vefat etti. İmam Cafer ise yerine başka bir aday önermedi. Bu durum sonucu Şiiler arasında ihtilaflar çıkmıştı. Cafer'in diğer 3 oğlu ile İsmail'in oğlu olan Muhammed bin İsmail imamlık için öne çıkan isimlerdi ve bu karışıklıkta Şiiler 6 gruba bölünmüştü. Normalde imamlık babadan oğula geçen bir yapıya sahipti. İsmail ölünce otomatik olarak onun oğlu Muhammed'de imam olabilirdi. Ama İmam Cafer'in kimseyi önermemesi bölünmelere sebep oldu. Bu gruplardan iki tanesi bugünkü İsmâ'îlîlerin başlangıcını oluşturmuş oldular. Birinci gruptakiler Cafer'in oğlu İsmail'i ya da onun oğlu Muhammed'i imam olarak kabul etmişler Cafer'in diğer oğullarına biat etmemişlerdi. Bunlar İsmail'in ölmediğini hala hayatta olduğunu ve mehdi olarak tekrar döneceğine inanıyorlardı. İkinci grup ise İsmail'in öldüğünü kabul etmekle birlikte yerine de oğlu Muhammed'i imam olarak tayin ettiğine inanıyorlardı. Bu arada İsmail'in oğlu Muhammed'de ya vefat etti veya aniden ortadan kayboldu. Böylece onun takipçileri de aynı şekilde, aslında Muhammed'in ölmediğini ve Mehdi olarak geri geleceğine inandılar. Sonuç itibari ile Cafer'in oğlu İsmail bu insanlar için

²² L. Clarke, "The Rise and Decline of Taqiyya in Twelver Shi'ism," ed. Todd Lawson, *Reason and Inspiration in Islam*, London and New York, I. B. Tauris Publishers, 2005, pp. 51.

yedinci imam olarak anıldı. İsmâ‘îlîlerin yediler diye anılan döngüye inanmaları sebebi ile de imamlar arasında seçilmişlerden birisi olduğuna inanıldı.²³

Erken dönem İsmâ‘îlîler imamlık sırasını ve diğer inançlarını insanlık tarihi açısından inceleyerek dairesel bir döngüye göre şekillendirdiler. Bu döngü aynı zamanda uzay bilimlerinden de yararlanarak oluşturulmuştu.²⁴ Bu konu ile ilgili bilgiler ilerleyen sayfalarda verilecektir. Erken dönem İsmâ‘îlîleri kendilerini “dava hareketi” olarak adlandırıyorlardı.²⁵ Tarihi süreç içinde takip ettikleri imamların ismi ile anılmaya başlayınca “İsmâ‘îlîler” olarak adlandırılmaya başlandılar. Kendilerini dava hareketi olarak görmeleri omuzlarına yüklenen ilahi vazifelerinden dolayıydı ve bunu da gizli bir şekilde yaparak diğer Müslümanları davalarına katmaya çalışıyorlardı. Onların hak yolunda olmadıklarına inanan karşıtları ise onları gerçek Müslüman olarak görmüyorlardı. Bu arada İmam Cafer’in vefatıyla ortaya çıkan başka bir grup ise onun diğer oğlu Musa el Kazım’ın bir sonraki imam olduğuna inandılar. Bu grup için Musa kendinden sonra gelecek on ikinci imama kadar olan imamların dedesi olarak imametın başlangıcı oldu. 12. İmamları ise İmam Muhammed Bin Hasan al Mahdi esrarlı bir şekilde ortadan kaybolacaktı. Böylece Muhammed Bin Hasan al Mahdi’nin kıyamet vakti tekrar mehdi olarak dünyayı kurtarmaya geleceğine inanıldı.²⁶ Bugün İran’da etkili olan İsna Aşeriyye Şiileri bu gruba mensuptur.²⁷ İsmâ‘îlîlerden farklı olarak 12 imam döngüsüne inanmaktadırlar. 12. Sıradaki kişi İmam Muhammed Bin Hasan al Mahdi olunca da ona özel bir anlam yüklemişler ve mehdi olarak ahir zamanda, kıyametten hemen önce dünyaya geri gelerek adaleti tesis edeceğine ve dünyayı yöneteceğine inanmışlardır.²⁸

²³ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 15-16.

²⁴ S. M. Stern, *Studies in Early Ismailism*, Jerusalem, The Magnes Press, 1983, s. 3.

²⁵ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 17.

²⁶ Wilferd Madelung, “al-Mahdi,” *The Encyclopaedia of Islam*, Second ed., Vol. 5, (1986), pp. 1230-1238.

²⁷ Ekinci, s. 24.

²⁸ Azim Nanji, Farhad Daftary, “What is Shiite Islam?,” ed, Vincent J. Cornell, *Voices of Islam: Voices of Tradition*, Westport, Greenwood Publishing Group, Vol. 1, (2007), pp. 223.

İmam Cafer'in vefatından sonra başa oğullarından Musa'nın mı? Yoksa vefat eden İsmail'in oğlu Abdullah'ın mı? gelmesi gerektiği yönündeki ihtilafın arkasında Abbasilere karşı yapılması gereken mücadeleler ile ilgili Dailerin yaşadığı ihtilafta etkili olmuştur. Cafer'in oğlu Musa'yı destekleyenler (gelecekteki İsna Aşeriyye Şia'sı) Abbasilerle barışçıl ilişkilerin tesis edilmesini savunurken, İsmail'in oğlu Muhammed'i destekleyenler ise Abbasilerle şiddetli bir şekilde mücadele ederek onun yıkılması gerektiğine inanıyorlardı.²⁹

İmam Cafer'den önce oğlu İsmail vefat etmiş, İsmail'in oğlu Muhammed'de ya ölmüş ya da ortadan kaybolmuştu. Kayıp İmam Muhammed'in zaman içinde ortaya çıktığına ve dış dünyaya dört temsilcisi aracılığı ile mesajlarını yolladığına inandılar. Ona inanan İsmâ'îliler yıllarca bu şekilde yönetildiler. İmam Muhammed'in yaşlılık döneminde tekrar ortaya çıktığı ve son bir kez dış dünya ile irtibat kurduğu da düşünüldü.³⁰

1.2. Fatimi İsmâ'îliliği

İsmâ'îliliğin ortaya çıkışından 910 yılında Fatimi devletinin kuruluşuna kadar geçen süre ile ilgili sağlam kaynakların sayısı çok azdı. Bununla birlikte 1930'lu yıllardan itibaren yapılan araştırmalar sayesinde Fatimiler ve sonrası dönemi kapsayan İsmâ'îliler ile ilgili metinler ortaya çıktı.³¹

İmam Cafer'in torunu Muhammed'in ölümünden ya da ortadan kaybolması ile 9. yüzyılın yarısına kadar geçen sürede İsmâ'îliler gizli bir şekilde dini liderlerinin etrafında kenetlendiler. Kendilerini korumak için takiyyeyi, yani inançlarını saklamayı,

²⁹ Abbas Hamdani, "Fatimid History and Historians," *Religion, Learning and Science in the Abbasid Period*, ed. M. J. L. Young, J. D. Latham, R. B. Serjeant, Cambridge, Cambridge University Press, 1990, pp. 236.

³⁰ Edlyn Suzanne Richards, *From the Shadow into the Light: The Disappearance of the Fatimid Caliph Al-Hakim*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, San Jose State University the Faculty of the Department of History, 2002.

³¹ Muzaffer Tan, "Tarihsel Süreçte İsmaililik ve Yaşadığı Farklılaşmalar," *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XVII, Sayı 2, (2012), s. 113.

kullanan bu liderler yardımcıları aracılığı ile organizeyi sağlamışlardı.³² İsmâ'îlîliğin Teşekkül süreci ile ilgili çalışma yapan Muzaffer Tan, gizli imamlar ve onların faaliyetleri ile ilgili olarak yeterince bilgi olmadığını belirtmektedir. Yaklaşık bir asırlık sürede İsmâ'îlî davet faaliyetlerini yürüten imamlar Abbasi baskısından kurtulmak için takiyye yaparak gerçek kimliklerini çok gizli tutuyorlardı.³³ Onlar takiyyeyi can güvenlikleri için zorunlu görüyor ve sahte isimler kullanarak, gerçek kimliklerini saklıyorlardı. Toplulukları ile irtibatı sağlayan sadece birkaç güvenilir yakınları onların gerçek kimliklerini biliyordu. Bu liderlerden birisi de Ubeydullah El Mehdi olarak bilinen kişiydi ve gelecekte kurulacak Fatımi halifeliğinin kurucularından biri olacaktı. Onun bu ismini Yemen'de bulunan İsmâ'îlî bir topluluğa yazdığı mektupta kullandığı görülmüştür.³⁴

Bu erken dönem İsmâ'îlî liderler yani Dailer hakkında çok fazla detaylı bilgiye sahip değiliz. Bununla birlikte onların bu çalışmalarından dolayı yerel yetkililerden baskı gördükleri ve hedef haline geldikleri görülmektedir.³⁵ Başlarında imam olmadan onun geri geleceği ümidi ile sabırla bekleyen İsmâ'îlî topluluklar bu Dailerin çalışmaları ile şaşırtıcı bir şekilde birbirlerine daha da kenetlendiler ve merkezi yönetim olarak adlandırabileceğimiz bir Dai topluluğu etrafında birleşmeye başladılar. Onların bu şekilde örgütlenmesi ile İsmâ'îlîler hakkında bu tarihe kadar olan bilgi alma sorunu da bitmeye başlıyor ve İsmâ'îlîler hakkında yine İsmâ'îlî olan kişiler tarafından yazılan kaynaklar kendisini göstermeye başlıyordu.³⁶ Abbasîlerin özellikle son dönemlerinde, Dailer o kadar hızlı hareket edip davalarını anlatma sürecine girdiler ki Irak'tan Arabistan'a oradan Yemen'e kadar ulaşabildikleri her insana davalarını anlattılar ve neticede kabul de gördüler. İsmâ'îlî davanın bu başarılı politikası Bağdat'taki halife ile onun Sünni taraftarlarının ve dahi yakın zamanda on ikiler olarak adlandırılan İmami

³² Daftary, *The Assassins Legends*, s. 17.

³³ Muzaffer Tan, *İsmâ'îlîyye'nin Teşekkül Süreci*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

³⁴ Husayn F. Hamdani, *On the Genealogy of Fatimid Caliphs*, Cairo, American Univ., 1958, s. 9-11.

³⁵ Stern, s. 189.

³⁶ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 15.

Şiiilerin düşmanlığını üzerine çekti.³⁷ İsmâ'îlî davanın bu derece hızlı yayılması Muhammed Bin İsmail'in Mehdi olarak gelip insanlığı kurtaracağına olan inançtı. Abbasîlerin son döneminde özellikle ekonomik sıkıntı içinde olan gerek şehirdeki, gerekse kırsaldaki Müslümanlara, Mehdi'nin tekrar yeryüzüne geleceği ve onları kurtuluşa erdireceği söylemi çok cazip geliyordu.³⁸

İmami Şiiilerin³⁹ erken dönem âlimlerinden birisi olarak gösterilen İmam Fadıl (Fazl) bin Şazan'dı.⁴⁰ İsmâ'îlîlerin davalarında hak yolunda olmadığını belirterek Kitâbu'r-Red alâ'l-Karâmita adlı bir reddiye kaleme alan İmam Fadıl, bunun halka dağıtılmasını sağlayıp hızlı bir şekilde büyüyerek taraftar toplayan İsmâ'îlîlere katılımın önüne geçmeye çalışıyordu. İmami Şiiileri bu süreçte 11. İmamlarından sonra görünürde bir imam olmaması sebebi ile fikir ayrılığı yaşıyordu. İsmâ'îlîler çok yakında Mehdi'nin geleceğini söylüyorlar ve İmamiyye Şia'sından kopanlar İsmâ'îlî Şiiilere katılıyordu.⁴¹ Artık İsmâ'îlîlerin karşılarında onlarla uğraşacak güçlü bir Sünnî Halife de yoktu. Abbasiler güçlerini kaybetmiş ve İslam âlemi içinde de birçok farklı dini grup ortaya çıkmıştı ki buda herkesin inancını rahatça anlatmasına, en azından bu dönem zarfında fırsat veriyordu. İsmâ'îlîler İslam coğrafyasının her tarafına Dailer gönderip davalarını yayıyorlardı. Gittikleri yerlerde yerleşik hayata geçen ve taraftarlarını etrafında birleştiren etkili İsmâ'îlî Dailer de ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunlardan Irak Daisi Hamdan Karmat'ın takipçileri artık Karmatiler⁴² olarak adlandırılacak kadar ona bağlanmıştı. Hamdan'ın Bahreyn'e yolladığı Dai Ebu Said el Jannabi'de 899 yılında burada bir devlet kurabilecek kadar güç elde etmişti. Yemen'e giden Dailer de aynı şekilde burada kabilelerin desteğini kazanmayı başarmış hatta buradaki Dailerden olan

³⁷ E. Kohlberg, *Belief and Law in İmami Shiism*, London, Variorum, 1991, s. 521-534.

³⁸ Jamal, s. 21.

³⁹ İsmâ'îlî Şiiilerine verilen bir başka isimdir. Oniki İmam Şiiileri olarak da bilinmişlerdir.

⁴⁰ Şazan sadece İsmâ'îlîlere reddiyeler yazmıyordu. İsmâ'îlî Şiiilerine dışındaki tüm akımlara ve kişilere karşı fikri mücadele veriyordu. Daha fazla bilgi için bkz. Bozan, Metin, "Fadl b. Şazan ve Kitabu'l- 'İle'i Çerçevesinde İmamet Anlayışı," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Vol. 45, Sayı 11, 2004.

⁴¹ Tan, *İsmâ'îlîyye'nin Teşekkül Süreci*, s. 86-87.

⁴² Karmatiler ile ilgili daha fazla bilgi için bkz., Ekinci, Abdullah, *Ortadoğu'da Marjinal Bir Hareket: Karmatiler*, Ankara, Odak Yayın, 2005.

Ebu Abdullah el Şii Kuzey Afrika'ya davayı yayması için gönderilmişti. Buda ilerde kurulacak Fatimi devletine zemin hazırlayacaktı.⁴³ İsmâ'îliler için merkezi bölge Suriye'deki Selemiye bölgesiydi ve burada kalarak faaliyetlerini gizliden gizliye yürütüyorlardı. Selemiye'den İslam dünyasının her tarafına bu inancı anlatacak görevliler gönderiliyordu. Buradaki Baş Dai ise Ubeydullah El Mehdi'ydi. Propagandanın başına ise oğlu Hüseyin'i getirmişti. Hüseyin vefat edince de onun yerine diğer oğlu Ahmed Ebu's Şela'leyi getirdi.⁴⁴ Ubeydullah mezhep içinde artık yeterli güce sahip olduğunu düşünmüş olmalıydı ki kendisini imam ve halife ilan etti.⁴⁵ Ubeydullah'a göre Sünni devletin baskısından kurtulmak için hem kendisi hem de kendisinden önceki imamlar kendilerini gizlemişlerdi. Ubeydullah bu gizlilik döngüsünü kaldırdığını, yeni bir tarihi döngünün başladığını ve İsmâ'îlî imamların artık gerek takipçileri ve de gerekse bütün halk tarafından bilineceğini ilan etti.⁴⁶ Ubeydullah 'a göre kendisi gizli bir imamdı ve kendisinin ortaya çıkması ile Mehdi olarak geleceği düşünülen Muhammed bin İsmail'in boşluğu da doldurulacaktı. İmamlığını açıktan ilan etmesi ile birlikte gerek Dai Hamdan ve gerekse diğer Dailerin davalarını bu yönde anlatması gerektiğini ilan ediyordu.⁴⁷ Ubeydullah imam olduğunu Dailere yazdığı mektuplarla haber veriyordu. Mektuplarda İsmâ'îlî inancına göre kendisinin İmam olduğunu izah ederken Mehdilik inancı ve doktrinlerden de bahsediyordu. Neticede İsmâ'îlîler Mehdiyi beklerken o bir İmam olarak karşılıklarına çıkıyordu. Daha da ötesi artık Muhammed bin İsmail'in mehdi olarak gelmeyeceğini ilan ediyordu. Bu İsmâ'îlî inancı içinde büyük bir değişiklikti.⁴⁸ Ubeydullah'ın bu söylemi İsmâ'îlî hiyerarşi içerisinde tam olarak kabul görmedi, zira bir yüzyıl boyunca imamlık makamı gizli olarak faaliyet göstermişti. Şimdiye kadar Baş Dai olarak bildikleri liderleri, kendisinin "zamanın imamı" olduğunu söylüyordu ve

⁴³ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 18-19.

⁴⁴ Ekinci, s. 89.

⁴⁵ Farhad Daftary, "A Major Schism in the Early Ismaili Movement," *Studia Islamica*, No. 77, (1993), pp. 123.

⁴⁶ Jamal, s. 22.

⁴⁷ Farhad, *The Assassins Legends*, s. 19.

⁴⁸ Michael Brett, *The Rise of the Fatimids: The World of the Mediterranean and the Middle East in the Fourth Century of the Hijra, Tenth Century CE*, Leiden, Boston, Köln, Brill, 2001, s. 115.

herkesin kendisine biat etmesini istiyordu. Bu sebepten dolayı ihtilaflar ve tartışmalar çıkmaya başladı. Üst rütbeli Dailer genel manada iki konu üzerinde anlaşamıyorlardı. Bunlar; Ubeydullah'ın imam olup olamayacağı ve mehdilik inancına göre döneceğine inanılan Muhammed bin İsmail'in bu yeni imamlık döngüsü içinde nereye oturtulacağı ve buna bağlı olarak İsmâ'îlî doktrinlerin ne olacağı ile ilgiliydi.⁴⁹

Ubeydullah'ın taraftarları ileride Fatımi devletinin kurucu babaları olacak iken ona biat etmeyerek ayrılanlar Dai Hamdan'ın etrafında toplanıp bağımsız hareket etmeye başladılar ve Karmatiler olarak anılmaya başlandılar. Özellikle Bahreyn'deki Karmatilerin gittikçe radikalleşen inançları tüm Şiilere zarar vermeye başlayacaktı. Karmatiler Suriye, Irak ve İran eksenindeki bölgelerde güçlüydüler ve bu sebepten dolayı imamlığını ilan eden Ubeydullah için de bir tehdit oluşturuyorlardı. Zira Ubeydullah 'ta Suriye'de bulunuyordu. O artık Ubeydullah el Mehdi⁵⁰ adını kullanmaya başlamış ve takipçilerinin daha fazla olduğu Kuzey Afrika'ya gitmeye karar vermişti. Eğer zamanında Suriye'yi terk etmiş olmasaydı oradaki taraftarları gibi Karmatiler tarafından öldürülebilirdi.⁵¹ Ubeydullah oğlu Abulkasım ve çok az sayıda taraftarıyla Batıya doğru ilerleyerek Filistin ve Mısır'ı geçip bugünkü Cezayir'deki Sijilmasa kasabasına yerleşmişti. Burada bir tüccar olarak gerçek kimliğini gizlerken Abbasilere bağlı yerel Aghlabid yetkilileri onun kim olduğunu öğrenmiş ve yakalanıp tutsak edilmişti.⁵² Kuzey Afrika'da İsmâ'îlî hareketi yayan ilk kişi ise Yemen'den buraya gönderilen Dai Ebu Abdullah el Şii'ydi. Onun etkisi ile Kutama Berberileri de artık İsmâ'îlî harekete katılmışlardı. Dai Abdullah El Şii, taraftarları ile beraber hareket ederek 909 yılında Aglebiler'in başkentini ele geçirerek İmam Ubeydullah'ın hapisten kurtarılmasını sağladı.⁵³

⁴⁹ Jamal, s. 23.

⁵⁰ Bazı kaynaklarda ismi Abdullah el Mehdi olarak geçmektedir.

⁵¹ Farhad, *The Assassins Legends*, s. 19-20.

⁵² Jamal, s. 23.

⁵³ Wilfred Madelung, Paul E. Walker, *The Advent of the Fatimids: A Contemporary Shii Witness*, London, I. B. Tauris & Co Ltd., 2000, s. 10.

Kutama Berberileri Kuzey Afrika'da bugünkü Tunus bölgesinde Abbasilerin kontrolü altında yaşıyorlardı. Dai Abdullah el Şii bölgenin Şia'yı kabul etmesini sağladıktan sonra Aglebilere karşı mücadele içine girmişti. Kutamalar Aglebilerin kontrolü altındaki bugünkü Tunus bölgesinin birçok yerini ele geçirmişlerdi. Dai Abdullah el Şii bütün bölgeyi ele geçirdikten sonra İmam Ubeydullah'ı ortaya çıkarmayı planlıyordu. İmam Ubeydullah'ın kimliğinin açığa çıkıp tutuklanması ile birlikte Dai Abdullah el Şii harekete geçerek, son bir hamle ile başkenti ele geçirmiş ve imamını kurtarmış olacaktı.⁵⁴ Kutama Berberileri, eski Berberi inançları ile ilgili olmayan bir dini akımı destekleyerek kendi siyasi güçlerini oluşturmuş oldular. Aslında Dai Abdullah el Şii Yemen'de İsmâ'îlî davayı anlatması için görevlendirilmişti. Kutama Berberilerinin önde gelenleri ile ilk defa 892 yılında onlar Hac için kutsal topraklara geldiklerinde tanışmıştı. İslami bilgisi ve dindarlığı ile bu liderlerin güvenini kazanmıştı. Kutama Berberileri ondan kendi yaşadıkları ülkelerine gelerek yerleşmesini istediler. Dai el Şii bir yıl sonra onların davetine icabet ederek ülkelerine öğretmen ve din adamı unvanı ile gitmişti. Nihayetinde Kutama Berberilerini Şii İsmâ'îlî inancına dâhil ederek devrimci bir halka dönüştürmüş ve Sünni Aglebilere başkaldırmalarını sağlamıştı. Kutama Berberileri köylerde yaşayan ve her köyde yaşlılar heyeti ile yönetilen bir kabileydi. Merkezi otoriteleri bulunmuyordu. Aglebiler de onlardan vergi almıyor, yaşantılarına karışmıyorlardı. 893 veya 894 yılında Aglebi kuvvetlerini oluşturan Arap askerler Kutamalara ait bir yerleşim yerindeki askerlerle savaşmış ve onları yenmişlerdi. Bu olaydan sonra Dai el Şii, Arap milliyetçiliği kartını oynamaya başlamış ve Arapların haksız olduklarını belirterek İsmâ'îlî inancını kabul etmelerini sağlamaya başlamıştı. Dai el Şii Berberilerin güvenini kazanmış ve İsmâ'îlî doktrinlerini halka anlatmıştı. Kutama Berberilerini, gerçek Müslümanlığın İsmâ'îlilik olduğunu belirterek adalet ve toplumsal eşitliğin İsmâ'îlilik sayesinde geleceğine ikna etmişti. 902 yılına gelindiğinde bölgedeki Kutama kabileleri Dai el Şii etrafında toplanmış ve bölgede artık kontrolü ele

⁵⁴ Jonathan M. Bloom, "Walled Cities in Islamic North Africa and Egypt with Particular Reference to the Fatamids (909-1171)," *City Walls: The Urban Enceinte in Global Perspective*, ed. James D. Tracy, Cambridge, University of Cambridge Press, 2000, pp. 222.

almaya başlamışlardı. 903 yılında Aglebiler birbiri ardına yapılan savaşlarda Kutama Berberilerine yenildiler. 908 yılına gelindiğinde Aglebilere ait yerlerin çoğunluğu alınmıştı. 909 yılında ise Aglebi başkenti Rakkada'ya girilecek ve İsmâ'îlî imam Ubeydullah hapisten kurtarılacaktı. İmamın bütün gücü eline alması ile Dai el Şii bir anda sahip olduğu gücü kaybetmişti. İnanışa göre İmam Ubeydullah'ın emri ile Dai el Şii ve onun kardeşi 911 yılında bir suikast sonucu öldürüldü. 915 yılına gelindiğinde İmam Ubeydullah başkenti Mahdiyya'ya taşınmış ve yeni bir devletin yani Fatımi Devletinin temellerini atmıştı.⁵⁵

Bu arada Karmatiler hala Mehdi'nin gelişini beklemekteydi ve Doğu Arabistan'da yaşayan Karmatiler de Mekke'den dönen kervanlara saldırmaya başlayacak kadar kendilerini güçlü görüyorlardı. Bahreyn'de devlet kuran Jannabi ise radikal söylemleri ile artık gerek İslamiyet gerekse kutsal şehir olan Mekke için iyiden iyiye bir tehdit haline gelmişti. Özellikle 930 yılında hem de Hac sezonunda Mekke'ye doğru ordusu ile harekete geçti. Mekke'ye varınca askeri güçleri ile hacıları katledip Hacer'ül Esved adlı siyah taşta el koydular. Bundaki amaçları artık İslam'ın son bulduğunu göstermekti. Jannabi böylece bütün Müslümanların tepkisini üzerine çekmişti. Bu tepkiye karşılık bir çıkış yolu bulup Mehdi'nin tekrar aralarına döndüğünü belirtti ve Ebu Tahir adlı genç bir İranlıyı ortaya çıkardı. Bu yeni Mehdi'yle birlikte Arap karşıtı, İslam karşıtı ve peygambere saygısızlık içeren törenler düzenledi. Ebu Tahir adlı bu gençte Mehdi olarak gücü elinde tuttuğunu görünce kendisine karşı gelen Bahreyn'in ileri gelenlerini idam ettirmeye başladı. Bu durum Mehdi ile Jannabi'yi karşı karşıya getirdi ve gerçek gücü elinde tutan Jannabi tarafından bu genç, sahte Mehdi öldürüldü. Artık ortada daha büyük bir karmaşa vardı, zira geri döndü denilen Mehdi sahtekâr denilerek öldürülmüştü. İlerleyen yıllarda Karmatiler ile Şii Fatımi devleti arasında da askeri mücadeleler gerçekleşti. Onuncu yüzyıl sonlarına doğru artık

⁵⁵ Jamil M. Abun-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987, s. 18; 60-62.

Karmatilerin mücadele edecek gücü kalmamıştı.⁵⁶ Bahreyn’de bulunanlar ise hayatta kalma mücadelesi verirken yerel bir kabile tarafından 1077 yılında ortadan kaldırıldılar.⁵⁷ Muhammed bin İsmail’in ortadan kaybolması ile başlayan süreçte Karmatilerin sonu iyi bitmese de diğer İsmâ’îlî kol Kuzey Afrika’da etkili faaliyetlerde bulundu ve kendisinin imam olduğunu ilan eden Ubeydullah el Mehdi ile İsmâ’îlîler için tarihteki en parlak günleri başlamış oluyordu. Fatımi devletinin kurulmasının üzerinden 60 yıl gibi kısa bir süre geçmesine rağmen onlar ortaçağ İslam dünyasında ana siyasi güç olarak kendisini göstermeye başlıyordu.⁵⁸ Tebliğ metotları şimdiye kadar karşılarındaki muhataplarını ikna ile olmuştu ve teker teker ilgilendikleri bu insanlar çoğalmış ve gücü ellerine almışlardı. Fatımi devleti sahneye çıkana kadar geçen sürede İsmâ’îlîlerin tarihi hakkında gerek gizlilik gerekse bireysel faaliyetleri dolayısı ile yeterli bilgi sahibi olmasak da artık devlet olmaları ile birlikte faaliyetleri ve tarihleri hakkında da bilgi sahibi olunabilecekti.⁵⁹

Fatımiler kendi davalarına sıkı sıkıya bağlıydı ve arkalarında peygamberin ve onun soyundan gelen kişilerin ilahi gücü olduğuna inanıyorlardı. Bu ilahi gücün onlarla birlikte olmasından dolayı da Müslüman dünyayı birleştirmenin vazifelerinden biri olduğuna inanmışlardı. Bu vazifeyi yerine getirmek için ise güçlü bir devlete ve onunla daha da aktif hale gelecek bir davaya ihtiyaçları olduğuna inanıyorlardı. İlk üç Fatımi imam halifeleri bu vazifeyi eda etmeye çalışan El Mehdi, El Kaim ve El Mansur’du. Bir yandan giderek güçlenirken, bir yandan da kendi toprakları içinde bulunan yerel Sünni topluluklarla mücadele ediyorlardı. Bütün bu sebeplerden dolayı erken dönem Fatımi imam halifeleri devleti yönetmek, düşmanla mücadele etmek, davayı ve onun faaliyetlerini kontrol etmek için çok sıkı kontroller koyuyorlardı.⁶⁰ Fatımi Devletinin ilk halifesi olan El Mehdi’den sonra onun oğlu El Kaim başa geçmişti. Babasında daha fazla fanatik olan El Kaim, Sünni tarihçiler tarafından zalim bir ateist olarak

⁵⁶ Farhad, *The Assassins Legends*, s. 21-22.

⁵⁷ Wilferd Madelung, “Karmati,” *Encyclopedia of Islam Second ed.*, Vol. 4, (1978), pp. 660-665.

⁵⁸ Heinz Halm, *The Empire of the Mahdi: The Rise of the Fatimids*, Leiden, M. Bonner, 1996, s. 1.

⁵⁹ Farhad, *The Assassins Legends*, s. 20.

⁶⁰ Jamal, s. 24.

tanımlanmıştı. Gerçek Müslümanlara zulmettiği bu sebepten dolayı da Romalılar ve Bizanslılardan daha fazla İslam'a zarar verdiği yazılmıştır.⁶¹

Bu arada Düalist inancı Fatımi devletinde gittikçe kabul gören bir akım olarak kendisini göstermeye başlamıştı. Bu inanca göre evren iyilik ve kötülüğü bünyesinde barındırmaktadır. Bunun sebebi ise yaratıcının kendisinin de hem iyi hem de kötülüğe sahip olmasıdır. Yaratıcının ışık ve karanlık tarafı mevcuttur. Düalist inancının kökleri ise eski İran'daki Maniheizm inancına ve Helenistik Gnostizm inancına dayanmaktadır. Fatımiler döneminde Şii inancına girmiş olan bu düşünce ya İran etkisi altında kalan Suriye bölgesindeki insanlardan veya Kutama Berberilerinden geçmiş olabilir. Berberiler İslam dinini seçmeden daha önceleri Hristiyan Gnostik inancına mensuptular.⁶² Gnostik inancı Hz. İsa'dan 100-150 yıl sonra ortaya çıkan akımlardı. Eski Pagan kültürü ile Hristiyanlığın birleştirilmesi gayretleri ortaya çıkan bu akımlar Katolikler tarafından kabul edilemez görülmekteydi.⁶³ Gnostizm İslam ortaya çıkmadan önce tüm Ortadoğu coğrafyasında etkiliydi. İslam'ın ortaya çıkışı ile birlikte bölge insanı Müslüman olmaya başlamıştır. Buna rağmen bu insanlar İslam öncesi kültürleri ile İslam'ın öğretileri arasında zaman zaman ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. Bu bazen bilinçli bazen ise bilinçsiz bir şekilde yapılan gayretlerdi. Nihayetinde oluşan farklılıklar toplumu oluşturan sosyal grupların birbirinden uzaklaşmasına sebep vermiştir. Merkezi otoriteye ve resmi ideolojiye karşı bu alternatif hareketler oluşurken aşırıya kaçıp Gnostik inanca ait düşünceler ile hareket eden mezhepler oluşmuştur.⁶⁴

Günümüz İsmâ'îlî tarihçileri Fatımi devleti öncesi İsmâ'îlî kaynakların yetersizliğinden bahis açarak erken dönem İsmâ'îlîler hakkındaki bilgilerin İsmâ'îlî ya da Şii karşıtı tarihçiler tarafından kaleme alındığını ve objektiflikten uzak olduğunu

⁶¹ John Joseph Saunders, *A History of Medieval Islam*, London and New York, Routledge Taylor and Francis Group, 2002, s. 132-133.

⁶² Michael Haag, *The Tragedy of the Templars: The Rise and Fall of the Crusader States*, London, Profile Books, 2012, s. 64.

⁶³ Ali Avcu, "Bir Ötekileştirme Aracı Olarak İbaha: İsmâîlîlik Örneği," *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, VI/2, (Güz 2013), s. 359.

⁶⁴ Ekinci, s. 41.

belirtmektedirler. Onlar hakkında bildiğimiz, davalarına olan bağlılığı ve zamanın imamını kabul etmeyenler kurtuluşa eremeyecekti. İmamı insanlara anlatmak İsmâ'îlilerin vazifesiydi ve bunu şimdiye kadar devletleri olmadan yapmışlardı ve şimdi devletleşme süreci ile birlikte güçleri daha da artmış ve devlet eliyle sistemli bir şekilde imamlarını ve doktrinlerini anlatmaya başlamışlardı.⁶⁵ Fatımi imam halifeler de bu ilahi gücün yeryüzündeki en etkili kişisi olarak dava için çalışacak bütün kadroları yetiştirme ve gerekli idari kadroları hiyerarşik bir yapı içinde atama yetkisine sahip tek kişiydi. Bütün güç mutlak bir şekilde yaratıcı tarafından imama verilmişti ve ona yapılan en ufak bir saygısızlık yaratıcıya yapılmış bir saygısızlıktı ve insanın dinden çıkmasına sebep olurdu. İmamın altında onun yardımcısı olarak Bab olarak adlandırılan bir kişi vardı. Bununla birlikte birçok değişik kaynakta bu yetkililerin numarası, yeri ve görevleriyle ilgili olarak farklı yapılar ortaya çıksa da Fatımi din bilimcisi ve felsefecisi Hamid Al Din Al Kirmani bize şu bilgiyi vermektedir:⁶⁶

1-Natık: Peygamber. Yeni tarihi döngünün başındaki kişidir ki İsmâ'îliler için bu döngü her yedi peygamberle bir tamamlanıyordu. Peygamber yaratıcının kanunlarını tekrar insanlara hatırlatır ve onların yeniden uygulanmasını sağlardı. Yaratıcının dini mesajını direkt insanlara iletirler.

2-Vasi: Peygamberin yardımcısı manasına gelmektedir ki aynı zamanda Vasi için, Asas ve Şamid manasına gelen kurucu ve sessiz kişi adları da kullanılır. Peygamberin mesajını onun vefatından sonra iletmeye devam etmekle mükelleftirler.

3-İmam: Vasi'den sonra gelen yetkili kişidir. Toplumun ruhani lideridir. İman ve inanç konularında tam bilgili kişidir.

4-Bab: İmamın Baş Daisi'dir. Davanın yürütmesinin başındaki insandır.

5-Hujja: Yeryüzü 12 parçaya ayrılmıştır ve Hujja bu bölgelerden birinin Baş Daisi'dir.

⁶⁵ Farhad, *The Assassins Legends*, s. 22-24.

⁶⁶ Paul Walker, *Hamid al-Din al-Kirmani: Ismaili Thought in the Age of al-Hakim*, London, I.B. Tauris, 1999, s. 168.

6-Dai Al Balagh: Hujja'nın yardımcısıdır. Fatımi başkentiyle Hujja adına görüşen kişidir.

7-Dai El Mutlak: İsmâ'îlî doktrinlerin uygulanması için görevlendirilen kişidir.

8-Dai El Mahsur: Mutlak'ın yardımcısı olarak İsmâ'îlî doktrinlerin uygulanmasıyla görevlidir.

9-Madhun Al Akbar: Hem bir vaizdir hem de davaya bağlı görevlilerin vazifelerini yeminlerine bağlı kalarak yaptıklarını kontrol eden kişidir.

10-Madhun Al Mahsur: Davanın asistanı olarak bireyleri davaya davet eden kişi yani misyonerdir.

Bütün bu organizasyon yapısı incelendiğinde en tepeden en alttaki bireye kadar hiyerarşik bir görevlendirme olduğu görülmektedir. Bu organizasyon sayesinde İsmâ'îlî dava toplum içindeki zengin ve seçkin sınıftan en alt tabakadaki insanlara kadar insanlarla birebir ilgilenip onlara davayı anlatmayı kendisine ilke edinen bir yapıdır. Davaya inanan ve katılmak isteyen kişiler o zamanın imamına ve davaya bağlı kalacaklarına dair yemin etmek zorundadırlar. Bu yemini eden kişiler artık doğruyu bulmuş kişiler olarak mümin adını alır.⁶⁷ İsmâ'îlî inancına girmek isteyenler için 'Belağ' adı verilen aşamalı bir süreç bulunmaktadır. Bu aşamalı süreç için ise belirli bir ücret ödemek gerekmektedir. Yedi veya dokuz aşamadan oluşan bu süreç ile ilgili ilk bilgiler Kitabu'l-Alim ve'l-Gulam adlı eserde bulunsa da Belağ ile ilgili detaylı bilgiler mevcut değildir. İsmâ'îlî hiyerarşi içinde vazife yapan görevliler insanları bu inanca davet ediyor ve kabullerini gerçekleştiriyorlardı.⁶⁸ Zamanın imamı yani Ağa Hanlar bu yapı içinde günümüzde yaşayan insanlar içinde en masumu, kusursuzu ve günahsız olarak kabul edilir. İmam kesinlikle hata yapmaz ve günahkâr olmaz.⁶⁹ Müminlerin yani

⁶⁷ Farhad Daftary, *The Ismailis: Their History and Doctrines*, Second Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s. 231.

⁶⁸ Tan, "Tarihsel Süreçte İsmâ'îlîlik ve Yaşadığı Farklılaşmalar", s. 117.

⁶⁹ Jonah Blank, *Mullahs on the Mainframe: Islam and Modernity Among the Daudi Bohras*, Chicago, The University of Chicago Press, 2001, s. 159.

sıradan İsmâ'îlîlerin hiyerarşik yapı içinde yerleri yoktur lakin imama ve davaya tam manasıyla bağlı olmaları istenir. Bununla birlikte Müslüman dünyasının değişik coğrafyalarına dağılmış İsmâ'îlîlerin birçoğunun imamı direkt olarak görmesi mümkün olmasa da insanların imam ile ruhani manada bağa sahip olduklarına inanılırdı. Başka bir deyişle davaya inanan herkes imamla tanışmasa dahi onunla aynı düşünce ve aynı öğretileri paylaşmaları sebebi ile gönül bağına sahip bulunmaktaydı. İsmâ'îlî toplum içindeki en alt bireyden en üstteki bireyine kadar hepsi davanın önemli bir parçasıydı ve aynı gönül birliği içindeydiler.⁷⁰

Fatimi Halifeler yani İsmâ'îlîlerin imamları en tepeden en alttaki inananlara kadar kurdukları sistemle mistik ve gizlilik içeren bir yapı teşkil etmişlerdi. Bu yapı İsmâ'îlî inancının öğretilmesi ile kurulmuş oluyordu. Disiplin genel kaideydi ve bu yönü ile Masonlukla aynı işleyişe sahip olmuş oluyordu. İnananlardaki aydınlanma aşama aşama gerçekleşiyordu. İsmâ'îlî inancına girecek kişi ilk basamakta yaratıcıya ve onun bir olduğuna inanmak zorundaydı. Sonra bu kişiye özgür olup olmadığı soruluyordu. Kişi ise “Yaratıcının emrinde özgür bir kişiyim” diyordu. Kişiye bir hafta sonra yeni bir isim veriliyordu. Böylece kişi bu inanca dâhil olmakla yeniden doğmuş ve yeni bir başlangıç yapmış sayılıyordu. Amerika ve İngiltere’de bulunan Mason locaları da kabul törenlerini Fatimilerin bu kabul törenini örnek alarak kendilerine adapte etmişlerdi. İsmâ'îlî inanca giren kişi artık bir mümindir. Bundan sonra kişi gösterdiği gayretle yukarıda saydığımız yedi basamaklı hiyerarşik yapıda aydınlanması ölçüsünde görev alabilecek seviyeye gelebiliyordu. Mahdun el Mansur seviyesinden Hujja ve Bab seviyesine kadar yükselebilirdi. Bu yedili yapıya inanan İsmâ'îlîler yedi kutsal imam olduğuna inandılar. Bu imamların her biri yedi yardımcıya sahipti. Bu her bir yardımcının da oniki yardımcısı vardı. İmam Cafer’in oğlu Abdullah bin İsmail 7. İmam

⁷⁰ Jamal, s. 30.

olması sebebi ile de kutsaldı. Kaybolması sebebi ile de Mehdi olarak geri geleceğine inanıldı.⁷¹

İsmâ'îlî inancında yedi rakamının ayrı bir önemi vardır. Kuran'ı Kerim'de dünyanın yaratılışı ile ilgili geçen yedi gece ve sekiz gün ifadesi ile her bir döngüde 7. İmamın kutsal olduğuna böylece bir dönemin biteceği ve diğer dönemin başlayacağına inanıldı. Aynı şekilde dünyanın yaratılışında Allah'ın "ol yani kunfeye kun" demesi ile birlikte birinci harfte yaratılışın başladığı ve 7. Harfte ise yaratılışın tamamlandığına inanmaktadırlar. Yani her bir harf ve her bir rakamda gizli bir sır aramaktadırlar. Dünya'nın toplamda yedi zaman dilimine sahip olduğu, şuan içinde bulunduğumuz zaman diliminin ise 6. Zaman dilimi olduğuna inanmaktadırlar. Bu zaman dilimlerinin her biri bir peygamber ile açılmıştır. Bu kişilere yukarıda da ifade ettiğimiz gibi "Natık" yani "Konuşan-Peygamber" denmektedir. Onlarında Vasi adı verilen yardımcıları olurdu. Bu ilk yardımcıdan sonra sıra ile altı imam gelirdi. 7. Sıradaki imam ile bu döngünün tamamlandığına inanılırdı. Normal astrolojik döngüde bu işleyişin 1000 yıl sürmesi gerekmektedir birlikte bu sayılar bu zaman dilimine yetmemektedir. Bu sebeple İsmâ'îlîler bu imamlık döngüsünde fetret devirleri ve gizlilik dönemleri ile bu süreye ulaşabileceğini düşünmektedirler. Dünya'da şimdiye kadar altı döngü yaşanmıştı ve bu döngülerin başlarındaki peygamberler ise Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'dir. 7. peygamber ise İsmâ'îlîlere adını veren kayıp imam ve geleceğin Mehdi'si Muhammed bin İsmail'dir. Bu her bir peygamber aslında farklı metotları uygulamış aynı kişilerdir. Onların ilk yardımcıları ise sırası ile Seth, Shem, İsmail, Aaron, Simon Peter ve Hz. Ali'dir. Son ve 7. Peygamber Muhammed bin İsmail'in ise bir yardımcısı olmayacaktır. Hz. Ali'nin yardımcıları yani imamlar ise Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, imam Zeynel Abidin, imam Bakır, imam Cafer ve imam İsmail'dir. imam İsmail'in Mehdi olarak gelmesi ile 6. Zaman dilimi bitecektir. İsmâ'îlî inancında Peygamber ile imam arasındaki ilişki birisinin yani peygamberin zahiri olarak insanlara

⁷¹ Noble Timothy Myers El, *The Huevolution of Sacred Muur Science Past and Present: A Theoretical Compilation*, Indiana, Author House, 2004, s. 43-44.

dini direkt anlatması, imamın ise batını olarak onun ruhani boyutunun duyurulmasıdır. Örnek olarak Hac için Mekke'ye gitmek için zahiri boyutu iken var olan imam'ın yolunu takip etmek için batını yoludur.⁷² İlk İsmâ'îliler Kur'an gibi kutsal kitapların ve şeri kanunların zahir ve batın yönleri olduğuna, her zahiri mananın bir batın yönü olduğuna inanmaktaydılar. Bu düşünceden dolayı da Kur'an ve İslam şeriatının zahiri manası yanında batını manası olduğuna da inandılar. Döngülerle gelen her yeni peygamber dini değişen zahiri boyutunu temsil ederken onların getirdiği hakikatler dini aynı batını yönüydü. İsmâ'îliler imamları vasıtası ile dinin bu batını yönüne vakıf olurlarken İsmâ'îlî olmayanlar ise bundan nasiplenemiyor ve dinin sadece zahiri manalarını anlayabiliyorlardı.⁷³

Batın ve Zahir konusunda İsmâ'îlî Kadı El Numan'da detaylı çalışmalarda ve izahatlar da bulunmuştur. O bu açıklamaları yaparken Hz. Muhammed'in Kuran'ın gizli ve açık yönleri vardır dediği bir hadisini işaret etmiştir.⁷⁴ Kadı el Numan'da Hamid Al Din Al Kirmani gibi yedi sayısına yüklenen özel sırları keşfetmek için çalışmıştır. İsmâ'îlî Hukuk okulunun da kurucusu olan Kadı Numan yıllar içinde Fatımi devleti içinde yükselerek Baş Kadı olmuştu. Kirmani ve Numan'a göre artık Şii Fatımi devleti ile yeni bir döneme girilmiştir. Bu yeni dönem zarfında dünya Fatımilerin gücü altına girecek, böylece İslam'ın o erken dönem güzel günleri tekrar yaşanacaktır.⁷⁵ İslam inancında son peygamber Hz. Muhammed'tir ve ondan sonra da başka bir peygamber gelmeyecektir. İsmâ'îlilerin yukarıda zikrettiğimiz ve yedi rakamına verdikleri önemden de görüleceği üzere onlar Muhammed bin İsmail'in 7. Döngü ile birlikte son peygamber olduğuna inanarak onun geri geleceğini söylemektedirler. Akademisyen Ali Avcu her döngünün bir peygamber ile başladığına ve akabinde altı imam geldiğine işaret ederek

⁷² Patricia Crone, *Medieval Islamic Political Thought*, Edinburgh, The New Edinburgh Islamic Survey Edinburgh University Press, 2005, s. 198-200.

⁷³ Tan, "Tarihsel Süreçte İsmâ'îlilik ve Yaşadığı Farklılaşmalar," s. 117.

⁷⁴ Bulbul Shah, "Al-Qadı al- Numan and the Concept of the Batin," *Reason and Inspiration in Islam: Theology, Philosophy and Mysticism in Muslim Thought*, ed. Todd Lawson, London, I. B. Tauris, 2005, pp. 119.

⁷⁵ Antony Black, *The History of Islamic Political Thought: From the Prophet to the Present*, New York, Routledge, 2001, s. 45.

bu durumda Nebi olarak adlandırdığımız Hz. Harun, Hz. Şuayb ve Hz. İshak gibi peygamberlerin İsmâ'îlîler tarafından imam ya da daha aşağıda görüldüğünü belirtmektedir. Buna benzer bir durum dört halife içinde geçerlidir. Şii inancı Hz. Ali'yi Hz. Muhammed'in yardımcısı, halifesi olarak görmekte ve halifelikte birinci sıraya yükseltmektedir. Bu durumda Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman ise dışlanmaktadır.⁷⁶ Karmatiler üzerine araştırması ile bilinen Prof. Dr. Abdullah Ekinci İsmâ'îlîler 6. Döngünün Hz. Muhammed tarafından açıldığına inanmakla birlikte Muhammed bin İsmail'in 7. Döngünün son imamı ve peygamberi olacağına inandıklarını belirtir. Buna göre İsmail hem bir Mehdi hem bir Kaim olarak tarihin son çağında ortaya çıkacaktır. İslam'ı yürürlükten kaldıracak ve dünyanın son çağı böylece başlayacaktır. İsmail bunu yaparken yeni bir din getirmeyecektir. Kendisinden önce gelen tüm mesajların gerisinde gizlenmiş olan ve aynı şekilde o zamana kadar ancak belli bir kısmı insanlığın seçkin bir grubuna açıklanmış batın açıklamalarını bir bütün olarak açıklayacaktır. Bu şekilde son çağda insanlık bütün hakikati öğrenecektir.⁷⁷

Gerek evrenin yaratılışı konusundaki fikirleri gerekse dini inançları sebebi ile İsmâ'îlîlerin Yunan felsefesinin etkisi altında kaldığı düşünülmektedir. Yunanlı filozof Pisagor ve taraftarlarının yaptığı gibi İsmâ'îlîler'de yedi rakamının tarihi gelişim ve bütün kozmik olaylarda başrol oynadığını düşünmüşlerdi. Neo-Platonizm yani yeni Eflatunculuk'da Gnostik bilginin, ruhaniyete ve ilme ait her şeyin yedi aşamada gerçekleştiğine inanmışlardı. Bunlar sırası ile yaratıcı, evrensel akıl, evrensel ruh, maddenin yaratılışı, uzay, zaman ve son olarak dünya ile insandır. İsmâ'îlîlerin batın ve zahir arasındaki ilişkiyi yorumlamaları da Gnostik inancında yer alan yorumlarla çok benzerdir.⁷⁸

⁷⁶ Ali Avcu, "Eser Değerlendirmesi: Zahide Ay. Ortaçağ İrani'nda ve Anadolu'su'nda Şîlik İzlerinin Arka Planı: Alamut Sonrası Nizârî İsmâîlîliği (13-15. Yüzyıllar)," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 54:1, (2013), s. 173; 175.

⁷⁷ Ekinci, s. 126.

⁷⁸ Caesar E. Farah, *Islam Beliefs and Observances*, Hauppauge New York, Barron's Educational Series, 7th Editon, 2003, s. 180.

Şurası kesindir ki devletleşme ile birlikte İsmâ'îlî davanın uyguladığı yöntemlerde değişime uğramıştır. Zira şimdiye kadar devlet gücü olmadan yürütülen dava faaliyetleri devletleşme sürecinde daha da profesyonelleşiyor ve hiyerarşik yapıda davayı anlatma yanında devleti yönetme usulüne göre de şekilleniyordu. Bu değişiklikler gerçekleşirken fazla zorlanmayacaklardı çünkü İsmâ'îlîler kendi içlerinde organizasyonu kurarken bir devlet gibi hiyerarşiye sahipti sadece bu yapıyı profesyonelleşmeye ihtiyacı vardı ki bunu gerçekleştiren kişi ise Fatımi döneminin etkili imamlarından El Hâkim olacaktı. El Hakim İsmâ'îlî doktrinleri anlatacak enstitülerin kurulmasından devletin işleyişine kadar önemli reformlar gerçekleştirdi. İlk yapılması gerekenin İsmâ'îlî davayı anlatacak Dailerin yetiştirilmesi olduğunu gören imam Hâkim kurduğu enstitüler ile önemli bir boşluğu doldurdu. Her ne kadar artık devlet gücü ile tebliğlerine devam etseler de bugünkü kitle haberleşme aygıtlarının olmadığı o dönem zamanında davayı anlatmanın tek çaresi Dailer ve onların yardımcıları vasıtası ile birebir insanlara İsmâ'îlî davayı anlatmaktı.⁷⁹ İsmâ'îlî dava sadece dışarda değil Fatımi Devleti içinde de anlatılıyordu. Başkentte iki ayrı yerde derslerle doktrinler anlatılıyordu. Bunlardan ilki sarayda yönetici elit sınıfa veriliyordu. Saray çalışanlarına ve ziyaretçilere de İsmâ'îlî doktrinleri anlatılıyordu. Derslerin anlatıldığı diğer yer ise El Ezher'di. Buradaki dersler ise Saray eşrafının eşleri ile İsmâ'îlî davada etkin olan bayanlar için düzenleniyordu. Bütün bu dersler verilirken katılımcıların İsmâ'îlî dava içindeki hiyerarşik seviyelerine göre gruplandırılarak veriliyordu. Diğer şehirlerde ve kırsal bölgelerde yaşayan halkada aynı şekilde İsmâ'îlî doktrinleri anlatan dersler verilmekteydi. Bu derslere katılan İsmâ'îlîler vergilerini de bu derslerden sonra ilgili yetkililere veriyorlardı.⁸⁰ İsmâ'îlî doktrinlerinde imamlar El Hâkim dönemine kadar kendilerini yaratıcının ilahi gücünün yeryüzündeki temsilcisi ve bir kısım gücünü kendinde toplayan kişiler olarak görürlerken El Hâkim döneminde onun yaratıcının birliğinin yeryüzünde tecelli etmiş hali olduğu düşüncesi öğretilmeye başlandı. Bu düşünceye göre yaratıcı El Hâkim'de belirerek yeryüzünde insanlarla birlikte olmaya başlamıştı. Bu fikri yayan Dailere göre

⁷⁹ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 20-21.

⁸⁰ Yaacov Lev, *State and Society in Fatimid Egypt*, Leiden and New York, E. J. Brill, 1991, s. 139.

El Hâkim yaratıcının bizzat kendisi oluyordu. Bu doktrin ilerleyen yıllarda onun yolunu takip eden bugünkü Dürzilerin inancı oldu.⁸¹ Dailerin bu inancı yaymasının sebebi ise El Hâkim'in bizzat kendisiydi. 1016 yılında Kahire'de bir Cuma namazında kendisinin yaratıcı olduğunu ilan etmişti. El Kaim'in dedesi El Muiz'de kendi döneminde yaratıcı olduğunu ilan eden bir başka Fatımi halifesi olarak tanınmıştı.⁸² İsmâ'îliler için halife imamların kendilerini yaratıcı ilan etmelerinde sıkıntı yoktu. Onlar zaten imamlarının yaratıcının yeryüzünde vücut bulmuş temsilcisi olduğuna gönülden inanıyorlardı. Aslında ne peygamberler nede imamlar yaratıcının bizzat kendisi değildi. Onlar bir şekilde normal insanlardan farklı olarak yaratıcının mesajlarını insanlara anlatabilecek seçilmiş kişilerdi. Ancak onlar sayesinde yaratıcının mesajı anlaşılabilirdi.⁸³ El Hâkim gibi imamlar İsmâ'îlî inancının kendilerine verdikleri bu gücü anlatırken aşırıya kaçarak ilahlık iddiasında bulunabiliyorlardı. İsmâ'îliler imamlarının tevil diye adlandırdığımız güce sahip olduğuna inanıyorlardı. Daha önce de bahsettiğimiz gibi dinin batını yönünü zamanın imamları okuyabilirdi. İmamın asli vazifelerinden biriside tevil yolu ile İsmâ'îlilere dinin zahiri manasından batını manasına hakikat mesajlarını ulaştırmaktı. Bu İsmâ'îliler için geçici dünyadan ebedi dünyaya yapılan ruhani bir yolculuk gibiydi.⁸⁴

Halife imam El Hâkim'de 1021 yılında bir gece aniden ortadan kayboldu. Kölesi ile gezintiye çıkmış daha sonra onu saraya yollamış ve bir daha kendisinden haber alınamamıştı. Öldüğü yâda yaşadığına dair bir kanıt olmayınca onunda "Mehdi" olarak bir gün geri geleceğine inanıldı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi El Hâkim'e inananlar ilerde Dürzi inanç topluluğunu oluşturacaktı.⁸⁵ Artık büyük bir coğrafyaya hitap eden İsmâ'îliler her yönü ile yetişmiş Dailere ihtiyaç duyuyorlardı. Normal bir devlet anlayışında vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamayı kendilerine vazife bilen devletlerden ayrı olarak Fatımi devleti "İmamın" anlatılması ve

⁸¹ Kamal S. Salibi, *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered*, London Newyork, I. B. Tauris, 2005, s. 119.

⁸² Haag, s. 66.

⁸³ Karen Armstrong, *History of God*, New York, Ballantine Books, 1993, s. 177.

⁸⁴ Tan, "Tarihsel Süreçte İsmâ'îlîlik ve Yaşadığı Farklılaşmalar," s. 117.

⁸⁵ Richards, s. 72-78.

davanın yayılmasını asli vazifesi olarak görüyordu ve bu yönde yapılanmaya gidiyordu. Zaten onların davalarına bu samimane bağlılığı sayesinde İsmâ‘îlîler yüzyıllarca hayatta kalmayı başaracaklardı. Fatimiler’den günümüze kalan nadir çalışmalardan biri olan Ahmet Al Nishaburi’nin El Risale El Mujaza adlı eserinde 10. yüzyılın sonlarında gerekli eğitimi alan Dailerin tam olarak nasıl olması gerektiğine yönelik şu bilgileri vermektedir:⁸⁶

Dailer kendilerini tam ideal seviyede yetiştirmek zorundadır ki ancak üstün insanlarda olabilen profesyonellik ve yeterlilik tam manasıyla kendilerinde olsun. O bir avukat kadar bilgili, bir hâkim kadar hızlı ve doğru karar verebilmelidir. Sabırda, ilimde, zekâ’da üstün olmalıdır. Psikolojisi sağlam, dürüst, yüksek moral ve karar verme yeteneğine sahip bir kişi olmalıdır. O bir liderde olması gereken yüksek öngörü, bol ihsan, idari yetenek ve taktik ile yeterli hoşgörüyü sahip bir kişi olmak zorundadır. O aynı zamanda üstün insani yeteneklerle donatılmış olmalıdır ki dini bir lider olarak takipçileri onun peşinden gitsinler. O kimsenin yetişemeyeceği kadar dürüst ve açık olmak zorunda ki hakikatin peşinde koşan insanlar ona güvensin ve peşinden gidebilsin. O gerçek bir mücahit olmalı ki herhangi bir dini savaşta bütün kalbiyle savaşsın her şeyini ve hayatını dini için feda etsin.

İsmâ‘îlî Şiiiler için bir diğer dezavantaj ise Sünni İslam dünyasının bütün Şii toplulukları aynı mülahazalar ile din dışı değerlendirmesiydi. Diğer Şii gruplar özellikle de radikal düşüncelere sahip olanlar dahi artık İsmâ‘îlî Fatimi devleti ile aynı kefeye konuluyordu. Örneğin İsmâ‘îlîlerden ayrılarak kendi inanç sistemini geliştiren Dürziler ve onların İslam’a uymayan görüşleri de yine İsmâ‘îlî inanca mal edilebiliyordu. Bu anti İsmâ‘îlî kampanyanın bir kısmında Abbasi halifesi El Kadir’in belli sayıda Sünni ve İsnâ Aşeriyye Şii inancına mensup ilim adamlarını Bağdat’a yanına alarak yaptığı faaliyetlerdi. Bu kampanyanın amacı Fatimi halifesi El Hâkim’in ve ondan önceki İsmâ‘îlî imamların soy ağacının doğru olmadığı, yani Hz. Ali’ye dayanmadığına ilişkindi. Yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkan manifesto 1011 yılında Abbasi

⁸⁶ Heinz Halm, *The Fatimids and their Traditions of Learning*, London, I. B. Tauris & Co Ltd., 1997, s. 63.

hâkimiyetindeki camilerde okunarak İsmâ'îlilerin gerçeği söylemediği halka anlatılmaya başlandı.⁸⁷ 934-1062 yılları arasında kuzey ve güney İran'da etkili olan Şii Büveyhoğulları devleti bu dönem süresince bazı Abbasi halifeleri üzerinde kontrol sağlamıştı. El Kadir zamanında ise Gazneli Mahmud'un sayesinde bu baskılar ortadan kalkmıştı. Şii inancı Mısır'da Fatımi devletini, İran'da da Büveyhoğulları devletini kuracak kadar büyük bir güce ulaşmıştı. Bu şartlar altında Sünni iradenin başındaki isim olan Abbasi halifesi El Kadir'in Şii propagandasına karşı yapabileceği tek iş Sünni inancının yayılmasını sağlayarak Şii inancının, özellikle de güçlü Fatımi devletinin temel inancı olan İsmâ'îlîliğin hak yol olmadığını ispat etmeye çalışmaktı. El Kadir, Kadiriye tarikatının da gelişmesine de destek verince çok sayıda insan bu tarikata girmiş oldu. Bu tarikat Şii karşıtı olduğundan dolayı da Şiilerle mücadele etmek için önemli bir mücadele yolu başlamış oldu.⁸⁸

İsmâ'îlî dava bütün bu engellemelere rağmen Abbasîlerin kontrolünde olan topraklarda gizliden gizliye yayılmaya devam ediyordu. Sünnilerin ve İsmâ'îlî Fatımi Şiilerin bu mücadelesi devam ederken tarih sahnesine Orta Asya steplerinden gelen Türkler çıkıyordu. Türkleri Şiilikten ayıran en büyük özellik ise onların Sünni inanca olan bağlılıklarıydı. Türkler artık Abbasiler döneminde söz sahibi olmaya da başlayacaklardı. Bunların arasında en etkili kişi kuşkusuz Nizamülmülk'tü. Selçukluların ilk vezirlerinden olan Nizam 20 yıl süre ile önemli bir lider olarak varlığını hissettirecekti. Siyasetname adlı eserinde İsmâ'îlîler hakkında onların İslam dışı olarak gerek Müslümanları gerekse diğer insanları aldattıklarını ve onları cehenneme sürüklediklerini yazıyordu.⁸⁹ O İsmâ'îlîler için:⁹⁰

⁸⁷ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 24.

⁸⁸ Jeffry R. Halverson, *Theology and Creed in Sunni Islam: The Muslim Brotherhood, Ash'arism and Political Sunnism*, New York, Palgrave Macmillan, 2010, s. 46.

⁸⁹ Nizamül Mülk, *Siyasetname*, İstanbul, Antik Yayınları, 2007, s. 231.

⁹⁰ Nizamül Mülk, s. 188.

Bu insanlar kadar fesat, sapık ve adaletsiz insanlar olamaz. Bunlar bir ülkeyi ve dini yok etmek için duvar arkasından iş yaparlar... ve bunlar asla vazgeçmeyerek ahlaksızlığı, fenalığı, cinayeti ve sapıklığı bırakmazlar diye yazıyordu.

Nizamülmülk İsmâ'îlî doktrinlerle mücadele etmenin yolunun Müslümanları eğitmekten geçtiğine inanmaktaydı ve bu amaçla okullar yani Sünni medreseleri kuran kişiydi. Kendi adıyla anılan bu okullarda gerçek İslam'ı anlatıp İsmâ'îlî öğretilerin yanlış olduğunu öğretmeyi amaçlamıştı. İsmâ'îlîler hakkında yazılar kaleme alan bir başka âlim ise devrin tanınan ismi Gazali'ydi ve Nizamülmülk onu Bağdat'taki medresede görevlendirmişti. Onun El Mustashiri adlı eseri İsmâ'îlî inançlarının yanlışlığı hususunda yazdığı bir yapıttı. Onun İsmâ'îlîlerin aleyhinde yazdığı tek eser bu değildi. Gazali diğer eserlerinde de İsmâ'îlî imamlık inancının doğru olmadığını kaleme alıyordu.⁹¹ "El-munkız-ü-min-addalâl" adlı eserinde İsmâ'îlîlerin Kuran'ı ancak masum ve günahsız birisi olan zamanın imamı doğru okuyarak insanlara anlatabilir, başka insanlar bu sırra eremezler düşüncesinin yanlışlığını anlatmıştır. Gazali "İsmâ'îlîler (o bunları Talimiyeciler olarak adlandırır) hakikatlerin akıl ile ispat olunabileceğini kabul etmezler. Her şeyi masum, yani günahattan sakınmak melekesine sahip bir imamdan öğrenmek gerektiğine inanırlar. Bu imam ancak Hz. Ali'nin soyundan olabilir. İmam adına hareket eden "Dai" denilen birtakım kimseler mezhebi yaymaya gayret ederler."⁹² demiştir. Gazali İsmâ'îlîler hakkında çok yönlü bir araştırma yaparak onların inancını öğrenmiş ve İsmâ'îlî inancından ayrılan bir kişi ile de detaylı olarak bu mezhep hakkında görüşmüştür. Neticede onlarla ilgili şunları söylemiştir:⁹³

Doğrusu şudur ki muallime ihtiyaç vardır ve bu muallimin masum olması gerektir. Bunu itiraf etmek lâzımdır. Fakat bizim masum muallimimiz Hazreti Muhammed'dir. (Allah'ın selâmı ona olsun) Onlar: Hazreti Muhammed vefat etmiştir. Derlerse biz de: Sizin mualliminiz de gaptir (imamın ortadan kaybolmasına dair). Deriz. Onlar:

⁹¹ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 25.

⁹² Gazali, *El-munkız-ü-min-addalâl*, çev. Hilmi Güngör, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Şark İslam Klasikleri, 1989, s. 7-8.

⁹³ Gazali, s. 43-46.

Muallimimiz insanları doğru yola davet edecek rehberler (Dailer) yetiştirdi ve her tarafa gönderdi. Rehberler ihtilâfa düşerlerse yahut müşkül karşısında kalırlarsa kendisine müracaat etmelerini beklemektedir. Derlerse biz de: Bizim muallimimiz de rehberler yetiştirdi ve her tarafa gönderdi. Öğretmedik bir şey bırakmadı. Cenabı Hak Kur'an-ı Kerim'de: "Bugün size dininizi ikmal ettim" buyurmuştur. Her şey öğretildikten sonra muallimin vefat etmesi zarar vermez.

İsmâ'îlilere göre Gazali gibi kimselerin eserleri ortaçağ Müslüman ilim adamları ve onlardan sonra gelecekler için kaynak vazifesi görecek ve Avrupalı ilim adamları da İsmâ'îlileri bu kaynaklardan yanlış tanıyacaktırlar. Bu sebeptendir ki modern İsmâ'îlî tarihçiler bu kaynakların anti-İsmâ'îlî düşünceye ait olduğunu ve tarihi geçerlilikleri olmayıp İsmâ'îlîliği yanlış tanıttığını belirtmektedirler. Hatta İbni Rızan ve Muhsin'e göre⁹⁴ İsmâ'îlîlik gizlice kurulmuş İslam ve Ali karşıtı olan Abdullah bin Meymun El Kaddah tarafından oraya çıkarılmıştır. Bu fikre göre Meymun El Kaddah Hristiyan bir mezhep olan Bardesanilere mensup bir kişidir. Meymuniye adlı grubu kurmuştur. Onun oğlu Abdullah bin Meymun El Kaddah⁹⁵ İslam'ı kendi içinde yok etmeyi, bunu da İsmâ'îlî hareketteki yediler düşüncesini kurarak yapmayı planlamıştır. Böylece inançsızlığı ve ateizmi İslam içinde geliştirmeyi amaçlamıştır. Lakin o bu fikirlerini saklarken bir Şii Muhammed bin İsmail adına çalışır görünmüştür. Neticede Abdullah bin Meymun'dan sonra onunla aynı fikirleri paylaşan oğlu Abdullah bin Meymun El Kaddah'ın soyundan gelen imamlar Kuzey Afrika'ya gitmiş ve Fatımi devletini kurmuştur. İsmâ'îlî tarihçi Farhad Daftary, modern ilim adamlarının Meymun ve onun oğlu Abdullah bin Meymun El Kaddah'ın gerçek kimliklerini ortaya koyup, onların imam El Bakır ve El Sadık'ın takipçileri olmakla birlikte İsmâ'îlî hareketin ortaya çıkmasından çok önceleri yaşadıklarını ispat ettiklerini belirtir. Böylece İbni Rızan ve Muhsin'in yazmış olduğu bilgilerin doğru olmadığını, onların eserlerinden istifade eden diğer Sünni Müslüman tarihçilerinin de yanıltılmış olduklarını belirtmiştir. Hatta W.

⁹⁴ Muhsin'in iddiaları ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Avcu, Ali, "Bir Ötekileştirme Aracı Olarak İbaha: İsmâ'îlîlik Örneği," e-makâlât Mezhep Araştırmaları, VI/2, (Güz 2013), s. 355-390.

⁹⁵ Abdullah bin Meymun el Kaddah Meselesi için bkz. Tan, Muzaffer, *İsmâ'îlîyye'nin Teşekkül Süreci*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

İvanow'un bu bilgilerden yola çıkarak İbn El Kaddah El Meymun efsanesi adlı makalesini kaleme aldığı belirtilmiştir.⁹⁶ Farhad daha da ileri giderek erken dönem İsmâ'îlik hakkındaki çalışmalarda ortaya çıkan bilgilere göre bu efsanelerin İbni Rizam tarafından İsmâ'îli karşıtı propaganda düşüncesiyle Karmatilerin desteğiyle yazıldığını da iddia etmiştir.⁹⁷

Farhad'ın bu düşüncelerine rağmen modern zamanın Batılı tarihçileri Afrika'ya geçerek Fatimi devletinin kurulmasına öncülük eden ve kendisinin imam olduğunu açıklayan Ubeydullah el Mehdi'nin İsmâ'îli imamların silsilesinden gelip gelmediği konusunda görüş ayrılığı taşımaktadır. *Polemics on the Origins of the Fatimi Calips* adlı kitabın yazarı P. H. Marmour 11. Yüzyıldan itibaren 200'den fazla Arap tarihçinin Fatimilerle ilgili yazılar yazdığını belirterek bu kişilerin İslam dünyası içinde saygı gören en üst sınıflara mensup insanlar olduğunu belirtmektedir. Bunlar arasında hâkimlerden vezirlere, felsefecilerden şairlere kadar birçok farklı kişinin olduğu belirtilirken Fatimi halifelerinin soy ağacı yani onların peygamberin soyundan gelip gelmediğine yönelik farklı görüşleri yazıp çizdikleri ifade edilmektedir.⁹⁸

Farhad Daftary, İbni Rizam ve Akhu Muhsin'in yalan yazılarının El Bağdadi tarafından da kullanıldığını ve İsmâ'îliler aleyhine o zamana kadar yazılmış olan en düşmanca bilgileri içeren "El Farq Bayn Al Firaq" adlı eserinde bunlara yer verdiğini belirtmiştir. El Bağdadi İsmâ'îlilerin İslami olmadığını belirterek şunları yazmıştır: "İsmâ'îliler, Müslümanlara Hristiyanlar, Yahudiler ve Zerdüştlardan çok daha fazla zarar vermişlerdir. Hatta materyalistlerden ve diğer inancı olmayanlardan daha fazla, hatta zamanın sonunda gelecek din düşmanlarından daha fazla zarar vermişlerdir." demiştir.⁹⁹ Farhad'a göre, Ebu Rizam ve Akhu Muhsin'in yazıları sebebiyle İsmâ'îli öğretileri ve ibadetleriyle alakalı birçok doğru olmayan yazılar yazılmış ve yüzyıllarca İsmâ'îliler diğer Müslümanların gözünde kâfir olarak adlandırılmışlardır. Ona göre bu

⁹⁶ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 25-26.

⁹⁷ Daftary, *The Ismailis*, s. 106.

⁹⁸ P. H. Marmour, *Polemics on the Origins of the Fatimi Calips*, London, Lusac & Co., 1934, s. 14-15.

⁹⁹ Tahir al-Bagdadi, *Moslem Schisms and Sects*, Tel Aviv, Trans. A. S. Halkin, 1935, s. 107.

anti İsmâ'îlî polemikler onuncu yüzyılda ortaya çıkmış ve ortaçağ Müslüman yazarları ile Müslüman topluluğunun çoğunluğu tarafından anlatıla anlatıla babadan oğula geçer gibi İsmâ'îlîler aleyhinde yazılıp konuşulmuştur. Müslümanlar İsmâ'îlîler hakkındaki bütün kötü fikirlere bu sebepten sahiptirler. Bu düşmanca tavır içindeki fikirleri Avrupalı haçlılar ve daha sonraki zamanda yazılan yazılar ile İsmâ'îlîlik hakkındaki bu yanlış ve efsane fikirler yayılmış ve zaman içinde gerek Batının ve gerekse Doğunun İsmâ'îlîliğe karşı olan bu düşmanca tavrı on dokuzuncu yüzyıl oryantalistleri için İsmâ'îlî çalışmaların kaynağını teşkil etmiştir. İsmâ'îlîler hakkında yalan fikirleri öğrendiklerinden, doğal olarak onlar hakkında yanlış fikirler edinmişlerdir. Şurası gariptir ki Fatımi döneminde kendileri hakkında ve tarihleri hakkında geniş yazılar yazsalar da bu değişmemiştir. Farhad daha da ileri giderek İbni Rizam, Akhu Muhsin, El Bağdadi ve diğer birçok Sünni âlimin hayal güçlerini de kullanarak gerçek dışı yazılar yazdığını iddia etmiştir. Farhad'a göre İran ve başka yerlerde İsmâ'îlî din adamları ve felsefeciler örneğin Sicistani, Kirmani, Nasır-ı Hüsrev gibi âlimler birçok yazılar yazmışlardır. Bu kişiler aynı zamanda yetenekli İsmâ'îlî Dailer olup Fatımi halife imamlar ve dini-siyasi davaları için çalışan kişilerdi ve onların yazıları da dikkate alınıp değer görmeliydi. Özellikle 973 yılında Mısır'a halifeliğin taşınması ile birçok yazı kayda alınmıyordu. Bu Fatımi vesikalardan çok azı hayatta kalmış ya da tarihçilerden aktarmalar ile gelmiştir ve gerek Fatımi gerekse Fatımi dışı topraklardan gelen Müslüman yazarların kullanımına sunulmuştur.¹⁰⁰

Farhad'ın bütün bu düşüncelerine rağmen bazı tarihçiler İslam öğretilerinde değişikliğe sebep verilerek oluşturulan İsmâ'îlî inancının İranlıların Arap hegemonyasını kırmak için giriştikleri bir komplo olduğuna inanmaktadırlar. Buna göre İranlı Meymun el Kaddah'ın oğlu Abdullah bin Meymun El Kaddah kendisini İsmâ'îlî imam ilan etmişti. Ondan sonra gelenler ise Fatımi devletinin kurulmasına aracılık etmişti. Böylece İsmâ'îlî inancının yeni doktrinleri ortaya çıkarken, İran ve Arap halklarının birbirinden

¹⁰⁰ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 26-28.

nefret etmesi sağlanmış ve Sünni halifeye karşıda alternatif oluşturulmuştur.¹⁰¹ Bu düşüncenin yanı sıra bazı Sünni âlimler Şii inancının Yahudiler tarafından İslam'a zarar vermek maksadı ile oluşturulduğuna da inanmaktadırlar. Şii imamet anlayışının Hz. Ali'yi kutsadığı, Yahudiliğin ise Hz. Musa'nın yardımcısı olarak Aaron'u gösterdiği belirtilerek, oniki imam anlayışının da yine Yahudilerdeki 12 kabile inancı ile benzeştiği gibi daha birçok fikir mevcuttur. Hz. Ali'ye özel önem atfeden Abdullah ibni Saba'nın Yahudi olduğu, aynı şekilde İsmâ'îl inancını şekillendiren Abdullah bin Meymun El Kaddah'ın da bir diğer Yahudi olduğu belirtilmektedir.¹⁰²

Ubeydullah El Mehdi'nin¹⁰³, Meymun el Kaddah ve onun oğlu Abdullah bin Meymun El Kaddah ile irtibatlandırılması el Mehdi'nin anne ve babası hakkında yeterli bilgi olmamasından kaynaklanmaktadır. Birçok İsmâ'îlî kaynakta Ubeydullah el Mehdi'nin annesinin ikinci evliliğini Muhammed bin İsmail'den sonraki üçüncü gizli imam olan Hüseyin el Shala ile yaptığı yazmaktadır. İlk evliliğinden doğan Ubeydullah el Mehdi imam Hüseyin tarafından çocuğu olmadığı için benimsenmiş ve bir sonraki imam olmuştur. Düstur al Munajjimin adlı bir başka İsmâ'îlî kaynakta ise Ubeydullah El Mehdi'nin annesinin Mağripli bir ev hanımı olduğu yazmaktadır. Bu kaynağa göre Raşide ve Zübeyde adlı iki de kız kardeşi vardır. Genel olarak İsmâ'îlî kaynaklarda Ubeydullah El Mehdi'nin annesinin kim olduğu konusunda çok fazla bilgi olmaması da ilginçtir. Çünkü kendisi Fatimi devletinin kurucusu olan ve yıllar sonra açıktan imam olduğunu ilan eden önemli bir isimdir. İsmâ'îlîler ise Ubeydullah El Mehdi öncesinin gizli imam dönemi olduğunu belirterek bu bilgilerin ya bilinmediğini bilinse de bunun açıklanmayacağını belirtmektedirler. İsmâ'îlî karşıtları el Mehdi'nin annesinin bilinmemesi sebebi ile onun annesinin Yahudi olduğunu da söylemişlerdir.¹⁰⁴

¹⁰¹ Farah, s. 180-181.

¹⁰² Steven M. Wasserstrom, *Between Muslim and Jew: The Problem of Symbiosis under Early Islam*, New Jersey, Princeton University Press, 1995, s. 97.

¹⁰³ Ubeydullah'ın nesebi ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Tan, Muzaffer, *İsmailiyye'nin Teşekkül Süreci*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

¹⁰⁴ Delia Cortese, Simonetta Calderini, *Women and the Fatimids in the World of Islam*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2006, s. 48-49.

Ünlü Sünni tarihçi Makrizî'ye göre ise gerek Meymun gerekse oğlu Abdullah bin Meymun El Kaddah İslamiyet'i yıkmak için çabalayan iki kişidir. İsmâ'îlîlerin 7 rakamına yükledikleri yaratılış ile ilgili bilgileri Allah'ı inkâr etmek için ortaya çıkardıklarını belirtir. Meymun ve Abdullah bin Meymun El Kaddah'ın ne zaman yaşadıkları ile ilgili Sünni âlimler arasında da farklı görüşler vardır. Farhad Daftary'nin de dediği gibi onların bilinenin aksine 800'lü yılların son çeyreğinde değil İmam Cafer bin Sadık'ın dönemi ve hemen sonrasında yaşadıkları yönünde de fikirler vardır. Sünni âlimlerden Fahreddin er-Râzî ile Sadreddin eş-Şirvânî bu hususta şu bilgileri vermişlerdir:¹⁰⁵

Kaddah, dostu imam Cafer'in ve oğlu İsmail'in vefatlarından sonra Cafer'in torunu Muhammed bin İsmail'i de yanına alarak Mısır taraflarına gider. Muhammed yolda vefat eder, geride hamile bir cariye bırakır. Kaddah cariyeyi öldürerek kendi hamile cariyesini onun yerine koyar. Bu cariye bir oğlan doğurur. Kaddah, "Bu, Muhammed bin İsmail'in oğludur ve zamanın imamıdır" diyerek halkı kandırır, çocuğu da kendi zındık akideleriyle yetiştirir.

İmam Cafer bin Sadık 765 yılında vefat etmiştir. Onun oğlu İsmâ'îlî imam olarak atadığı düşünülmüştü. İmam İsmail ise babasından evvel 762 yılında vefat etti. Eğer İsmail vefat ettiyse imam Cafer'in yerine başka bir atama yapması gerekirdi lakin o böyle bir şey yapmamıştı. İsmâ'îlî inancına göre sıra eğer imam İsmail'in oğluna yani Muhammed'e geldiyse oda 809 yılında vefat etmiştir. Bu durumda kendisini İsmâ'îlî imam olarak ilan eden ve Fatimi devletini kuran Ubeydullah el Mehdi ise 873 yılında doğmuştu. Bu süre zarfında imamlık silsilesi gizli kalmıştı. Bu dönemde de Dailer aracılığı ile dava yürütülmüştü. Yukarıda belirtildiği gibi Ubeydullah el Mehdi'nin Meymun al Kaddah'ın oğlu Abdullah bin Meymun el Kaddah'ın soyundan olduğu, onun Yahudi veya Hristiyan olması gibi fikirler bu ara dönemin yaşanması sebebiyledir. Bu fikir ayrılıkları da yüzyıllardır devam etmektedir. Buna örnek olarak 1467 yılında vefat eden bir Şii Dai'nin yazmış olduğu mektupta gösterilebilir. Dai İmad al din İdris adlı Şii

¹⁰⁵ Ethem Ruhi Fıçlalı, "Abdullah bin Meymun el Kaddah," *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 01, (1998), s. 118.

Dai İsmail'in oğlu Muhammed'in öldüğünü ancak kendisi yerine oğullarından olmayan bir Dai'yi bıraktığını, bu Dai'nin de vefatı ile bir başka Dai'nin atandığını böylece Dai sayısının 7'ye tamamlandığını yazmıştı. Ona göre bu Dailerin ilki ise Meymun el Kaddah'tı. Bütün bunlar Muhammed bin İsmail den sonra imam olmaması sebebi ile inançlarını desteklemek için yapılmıştı.¹⁰⁶ Bu ifadelerde gösteriyor ki İsmâ'îlilerin imamlık silsilesi ve Meymun el Kaddah'ın rolü üzerinde daha detaylı çalışmalar yapılsa da herkesin kendi fikirlerini en doğrusu olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Fatimi döneminin bir diğer imam Halifesi Al Mustansır Billah'tır. 1036 yılında göreve başlamış ve altmış yıla yakın bu vazifeyi yürütmüştür. Onun döneminde devlet bazı sıkıntılar yaşamıştır. Bunlardan birisi Mağripte (Kuzey Batı Afrika) kaybedilen bölgelerdir. Aynı zamanda Nil'deki su seviyesinin düşmesiyle birlikte birkaç yıl Mısır ekonomisi zor zamanlar geçirmiş ve halk kıtlıkla mücadele etmeye çalışmıştır. Bunların yanında Fatimiler için en önemli tehlike Fatimi ordusu içinde meydana gelen mücadelelerdir. İsmâ'îlî inançla alakası olmayan ordu içindeki Berberiler, Türkler, Daylamisler, Sudanlılar ve Ermeni askerler birbirleri ile mücadele etmeye başlamıştır. Bütün bu mücadele içinde Bedr el-Cemali yönetimindeki Ermeni askerler en güçlü askeri grup haline gelmiştir. Cemali'nin vefatından sonrada oğlu El-Efdâl Şehinşâh aynı gücü elinde tutmayı başardı. Efdâl askeri alan dışında, idari yapıda ve İsmâ'îlî davanın işleyişi ile ilgili konularda da söz sahibi oldu. İmam Mustansır'ın son yirmi yılında tekrar barış ve kalkınma ortamı sağlansa da, 1094 yılında ölmesiyle birlikte tekrar bölünmenin eşiğine gelindi.¹⁰⁷ Elli sekiz yıllık uzun iktidarından sonra onun yerine kimin geçeceği konusunda bölünen İsmâ'îlîler, Nizariler ve Mustaliler olarak ikiye ayrılacaklardı. Normal şartlarda Mustansır'ın büyük oğlu olan Nizar'ın imam olması gerekiyordu lakin El-Efdâl Şehinşâh, Mustansır'ın en küçük oğlu olan Ebu Kasım Ahmed'in başa geçmesini istiyordu. Ahmed, Efdâl'in sözünden çıkmayacak birisiydi. Efdâl aynı zamanda Halife Mustansır'ın kız kardeşiyle evli olması sonucu aileden birisi

¹⁰⁶ Derryl N. Maclean, *Religion and Society in Arab Sind*, Leiden and New York, E. J. Brill, 1989, s. 133.

¹⁰⁷ Jamal, s. 30-31.

haline gelmişti. Sonuçta Efdâl'in dediği oldu ve Ahmed'i Fatımilerin başına geçirmeyi başardı. İsmâ'îlî dava liderlerinden de bu kararına uymalarını istedi. İmam olmasına izin verilmeyen Nizar ise İskenderiye'ye kaçarak ona tabi olan taraftarları ile mücadeleye girişti. Askeri desteği olmadığı için başarısız oldu ve yakalanarak Kahire'ye geri getirildi. Bir müddet sonrada kardeşi Ahmed tarafından idam edildi. Bütün bu olaylar sonucu Nizar'ın yolunu takip edenler Nizari İsmâ'îlîler olarak bilinirken Ahmed'in yolunu takip edenler ise Mustaliler olarak bilindi ve her iki grupta birbirlerine düşman oldular.¹⁰⁸ Mustaliler de diğer İsmâ'îlî gruplar gibi zulme uğrayan insanları kurtaracakları propagandasını yapıyorlardı. Bu söylemler ile özellikle işçi ve köylü sınıfına mensup insanları kendi inançlarına katmaya çalıştılar. Bunu yaparken Karmatiler gibi İslam dünyasını derinden sarsacak söylemler ve faaliyetler değil daha sessiz ve sakin bir yol izlemişlerdir. Mustaliler günümüzde Yemen ve Hindistan'ın bazı önemli şehirlerinde varlıklarını sürdürmektedirler.¹⁰⁹

Ermeni olan Bedr el-Cemali ve onun oğlu Efdâl yaklaşık elli yıl boyunca Fatımi devleti içinde söz sahibi olmuşlardır. Bu sebepten dolayı İsmâ'îlî imamlar devlet yönetiminde etkilerini gösterememişlerdir. Makrizi'ye göre 1030 yılında Halep'te çok sayıda silahlı Ermeni asker vardı. Bedr el-Cemali'nin Fatımi devleti içinde etkili hale gelmesi de 1063 yılında Şam'a Vali olarak atanması ile başladı. 1073 yılında Halife Mustansır onu yanına çağırdığında Akka şehrinin askeri valisiydi. On yıl boyunca Suriye politikasında etkili olmuş ve Selçuklularla mücadele etmişti. Halife Mustansır onu Mısır'a çağırdığında iç savaş vardı. Farklı etnik askeri gruplar birbirleri ile mücadele ediyorlardı. Ülke ekonomik olarak zor durumdaydı ve halifenin bizzat kendisi de etkisini kaybetmişti. Bedr el-Cemali emrindeki Ermeni askerler ile Mısır'da tekrar

¹⁰⁸ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 28.

¹⁰⁹ Ekinci, s. 26-27.

düzeni sağladı. Gerek kendisi gerekse oğlu Efdâl Fatımi devletinin yıkılmasını geciktirdiği gibi Selçukluların Mısır'ı ele geçirmesine de engel oldular.¹¹⁰

Mustali Ahmed imamlığın yanında Fatımi devletinin de başındaki isim olarak Mısır, Yemen, Suriye ve Hindistan'daki takipçilerinin desteğini arkasına almayı başardı. İran'daki İsmâ'îlîler ile Suriye'deki bir kısım İsmâ'îlîler ise daha önceleri Kahire'ye bağlı olarak çalışan ama şimdi Mustaliler ile yolunu ayırıp Nizarı takip eden ünlü Dai Hasan Sabbah'ın liderliğini kabul ettiler. Bu İsmâ'îlîler imam Nizar'ın yolunu takip ettikleri için Nizariler olarak anıldılar ve Mustaliler ile bir bağlantıları kalmadı. Mustali Ahmed 1094-1101 yılları arasında yönetimde kalıp Vezir Efdâl'in emirlerini yerine getiren bir imam olarak anıldı. 1097 yılında ilk Haçlı seferlerinin başlaması ile birlikte Fatımiler içinde zor günler başlamış oldu. Fatımiler Haçlılar karşısında yenik duruma düşmeye başladılar ve 1099 yılına gelindiğinde Kudüs kuşatıldı. Sonraki yıllarda Ahmed'in ölümü sonucu onun beş yaşındaki oğlu El Amir bin Ahkâm vezir Efdâl tarafından başa geçirildi ve ülkeyi fiilen Efdâl yönetmeye devam etti. 1121 yılında ölen Vezir Efdâl'den¹¹¹ sonra gücü eline alabilen El Amir bin Ahkâm yaptığı icraatlar sonucu İran ve Suriye'de konumunu güçlendirdi. 1122 yılında Kahire'de Fatımi sarayında yapılan bir toplantıyla Mustali ve El Amir'in imamlığının hak olduğu Nizar ve onun soyundan gelenlerin imam olamayacağı halka ilan edildi.¹¹² Yapılan bu toplantıya ait yazıtlar günümüze kadar ulaştı. Bu yazılar Fatımi Mısır'ında küçük çocuklara kadar okutuldu ve Mustalilerin, Nizarilerin imamlığını kabul etmediğini gösteren bir belge oldu.¹¹³ Bu yazı Suriye'ye de yollandı ve Şam'daki Nizariler tarafından iyi karşılanmadı. Suriye Nizarilerin'den bir kişi El Amir'in bu belgesine karşılık reddiye yazısı yazdı.

¹¹⁰ Seta B. Dadoyan, *the Fatimid Armenians: Cultural and Political Interaction in the Near East*, Leiden, Brill, 1997, s. 12-13.

¹¹¹ Tarihçi Hamza ibn Asad abu Ya'la ibn al-Kalanisi (1070-1160) Efdâl'in Hasan Sabbah'a bağlı fedailerce öldürüldüğünün iddia edildiğini belirtmiş ama bu bilginin doğru olmadığını yazmıştır. Efdâl'in Fatımi halifesi El Amir bin Ahkam tarafından öldürüldüğü iddia edilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Avner Falk, *Franks and Saracens: Reality and Fantasy in the Crusades*, London, Karnac Books Ltd., 2010, s. 104.

¹¹² Daftary, *The Assassins Legends*, s. 29.

¹¹³ Samuel Miklos Stern, *History and Culture in the Medieval Muslim World*, London, Variorum Reprints, 1984, s. X.

Bunun neticesinde El Amir Nizarilerin bu yazısına binaen ek bir karşı yazı daha yazdı. İsmâ'îliler şimdi kendi iç problemleriyle uğraşırken geri kalan Müslüman topluluğu hoşnutluk içindeydi. İlginçtir ki El Amir'in bu ikinci Nizari karşıtı yazısı 1123 yılında Suriye'ye yollandı ve ilk defa hiç bir açıklama yapılmadan Nizariler'den Haşhaşiler olarak bahsetti.¹¹⁴ "Al-Hidaya al-Amiriyya" adındaki kayıtlar Samuel Stern tarafında detaylı bir şekilde incelemeye tabi tutularak Batılı kaynaklarda yerini aldı. Saray'da yapılan toplantıya devletin en üst yetkilileri katılmıştı. Baş Dai'den Baş Kadı'ya kadar devlet yetkililerinin hazır olduğu kayıtlarda görülmektedir. Toplantıya katılanlar Halife Mustansır'ın ölümü ve onun kendi yerine Mustali Ahmed'i atadığını, Nizar'ında bunu bildiğini ve Ahmed'e biat ettiğini anlatmışlardır. Mustansır'ın Nizar adına para bastırıldığı ve bunun onun imamlığını gösterdiği bilgisi de aynı toplantıda konuşulmuş ve bunun bir gelenek olduğu, Halife el Hâkim'inde yeğeni adına para bastırıldığı ama bunun o kişinin imam olduğu manasına gelmediği ifade edilmişti.¹¹⁵ Netice itibari ile bütün bu görüşmeler, tutanaklar ve mektuplar Fatimi sarayı ile Nizari İsmâ'îlilerin yani Hasan Sabbah'ın arasını daha fazla açmıştı. El Amir bin Ahkâm'a Sabbah'ın fedailerince suikast düzenleneceği bilgisi Saraya ulaştı. Kahire valisi o dönemin en sıkı güvenlik önlemlerini uygulamaya soktu. Kahire'de yaşayan herkes yaşadığı sokak isimlerine göre kayıt altına alınmaya başlandı. Dışardan gelenlerin tespiti için sıkı kontroller başladı. Güvenlik önlemleri o kadar çok artmıştı ki Alamut'tan kim çıkış yapsa bu kişinin bütün hareketleri rapor edilebilecek seviyeye gelmişti. Buna rağmen Halife El Amir 1130 yılında bir fedai tarafından öldürüldü.¹¹⁶

Fatimi devleti ayakta kaldığı müddetçe Abbasiler, Endülüs Emevileri, Bizanslılar ve yerel Berberi kabileleri ile mücadele içinde olmuştu. Suriye'deki Zengiler ve Haçlıların da bölgeye gelmesi ile zorlu günler yaşanmıştı. Nihayetinde 1171 yılında

¹¹⁴ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 29-30.

¹¹⁵ S. M. Stern, "The Epistle of the Fatimid Caliph al-Āmir (al-Hidāya al-Āmiriyya): Its Date and Its Purpose," *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Volume 82, Issue 1-2, (1950), pp. 23-25.

¹¹⁶ Ali Mohammad Rajput, *Hasan-i-Sabbah: His Life and Thought*, USA, Xlibris Publishing, 2013, s. 116.

Selahaddin Eyyubi bu devlete son vermiş ve Sünni İslam inancı tekrar inşa edilmişti. Fatimi dönemi İsmâ‘îlîler için tam bir altın çağdır. Dailerin bu devletin ayakta kalmasında büyük rolleri vardı. Dailer aynı zamanda o dönemin akademisyenleriydi. Birçok İsmâ‘îlî kaynak onlar tarafından yazılmıştı.¹¹⁷

1.3. Nizari İsmâ‘îlîliği ve Alamut Dönemi

İsmâ‘îlîlerin en güçlü kolu Fatimi devleti ile birlikte tarih sahnesinden çekilirken imam Nizar'ın yolunu takip için Mısır ile yollarını ayıran Nizari İsmâ‘îlîler ise artık İsmâ‘îlîliği temsil eder konuma geliyorlardı. Bunda da en önemli faktör başlarındaki liderleri Hasan Sabbah'tı. İran'ın Kum kentinde On ikiler Şiilerine bağlı bir ailenin mensubu olarak hayata gözlerini açan Hasan Sabbah gençliğinde İsmâ‘îlîliğe katılmış ve 1072'de İsmâ‘îlî dava için Rey'de çalışmaya başlamıştı. 1076 da Mısır'a gidip üç yıl eğitim almıştı.¹¹⁸ Hasan'ın Mısır'daki eğitimi ve faaliyetleriyle ilgili çok fazla bilgiye sahip olmasak da imam olarak Nizar'ı açıkça desteklediği bu sebepten de ordunun komutanı ve vezir olan Badır Al Jamali tarafından 1081 yılında ülkeden kovulduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁹ 1081 de İsfahan'a dönmüş ve gelecek dokuz yılda İran'daki farklı bölgelerde gizli bir İsmâ‘îlî Dai olarak dolaşıp bu bölgeyi tanıır hale gelmişti. Hasan'ın önündeki en büyük engel Sünni Selçuklulardı. Hasan bu geçen yıllar zarfında İsmâ‘îlîlerin merkezi olabilecek ve de Selçukluların farklı bölgelerindeki siyasi ve askeri gücüyle mücadele edebileceği bir yer aramıştı. Neticede Kuzey İran'daki Hazar eyaletindeki Daylam bölgesini tercih etti ki, burası geleneksel olarak Ali'nin takipçileri olan Şiilerin yaşadığı bir bölgeydi. Burada bir kaleyi kendisine merkez seçti. Burası Alamut kalesiydi ve Alburz dağlarındaki yüksek kayalıklarda bulunuyordu. Kuzeydoğu da Kazvin'e yakın ve dağlardaki ormanlardan istifade edebilen bir yerdi. Hasan Sabbah

¹¹⁷ Farhad, Daftary, *Fifty Years in the East: The Memoirs of Wladimir Ivanow*, London, I. B. Tauris, 2015, s. 10.

¹¹⁸ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 31.

¹¹⁹ Jamal, s. 33.

1090 yılında Alamut'ta açık bir şekilde Selçuklu karşıtı faaliyetlere girişti ve Nizari devletini kurma çabasına girdi.¹²⁰

Alamut'a yerleştikten sonra burası Nizariler için 1256 yılında Moğol istilasına kadar merkez vazifesi gördü. Hasan Sabbah organize bir şekilde eski kaleleri yenileyerek zapt edilemez hale getirdi. O aynı zamanda Alamut vadisinde su sistemleri de kurarak kanallar inşa edip fidanlar dikti. İsmâ'îliler en güçlü oldukları dönemde 200 kale ile sayısı bilinemeyecek kadar fazla olan kasaba ve köyde etkili konuma geldiler. 1092 yılında Hasan Sabbah'ın bu faaliyetleri Selçuklu Sultanı Melikşah'ın (1072-92) dikkatini çoktan çekmişti ve o muhtemelen veziri Nizamülmülk'ün tavsiyesiyle de Kuzey İran ve Horasan'daki İsmâ'îlilere karşı ordular yolladı. Bu askeri faaliyetler İran İsmâ'îlileri ve Selçuklular arasındaki ilk askeri karşılaşmalardı. Sabbah, İsmâ'îliler için özel öneme sahip bir liderdir. Hasan Sabbah bu liderliği yerine getirirken karşısında Selçukluları bulacaktı ve onlarla askeri mücadelede geri durmayacaktı. Bu sebeplerden dolayı da kaleler gerek kendilerini korumaları, gerekse kale dışında yaşayan İsmâ'îlilerin zor zamanlarında sığınabilecekleri bir yer oluyordu. Hasan, Selçuklulara karşı fedaileri ile birlikte suikastlar da gerçekleştiriyordu. Bu suikastları da herkesin önünde, yani kalabalıklar arasında icra ederek kendileri ile uğraşanların başına nelerin gelebileceğinin mesajını vermiş oluyorlardı. İlerleyen yıllarda başlarına sıkıntı olabilecek kişilerin arasına yerleştirdikleri fedailer zamanı gelince vazifelerini yerine getiriyorlardı.¹²¹ Fedailer bu vazifelerini yerine getirirken her zaman hançer kullanıyorlardı. İlaç, zehir ve ok kullanmak yerine hançeri tercih ediyorlardı. Hançer onlar için kesin sonuç alabilecekleri bir silahtı. Saldırıları gerçekleştirdikten sonra hiçbir şekilde kaçmaya çalışmıyorlardı. Kaçmak veya ölmek fedailer için utanç kaynağıydı.¹²²

¹²⁰ Marshall G. S. Hodgson, *The Secret Order of Assassins*, New York, University of Pennsylvania Press, 2005, s. 122.

¹²¹ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 32-33.

¹²² Ayşe Atıcı Arayancan, *Dağın Efendisi Hasan Sabbah ve Alamut*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2012, s. 185.

Nizari İsmâ'îlîlerin doktrini düşmanlarının kanını dökmeye izin veriyordu. Gayeleri sadece daha güçlü olabilmektir. Onlar gücün kan dökerek elde edilebileceğine ve bunun içinde suikastlar gerçekleştirilebileceğine inanıyorlardı. Öldürdükleri arasında halifeler, komutanlar ve diğer önde gelen devlet yetkilileri olabilmekteydi. Hatta dervişlerin öldürülmesine bile izin vermişlerdir. Müslüman dünyasında gerçekleştirdikleri bu suikastların Haçlı seferlerini gerçekleştiren Hristiyanlara yarar sağladığı da ifade edilmiştir. Nizamülmülk bir kitabında 750 ile 975 yılları arasında İsmâ'îlî Şia'sı tarafından gerçekleştirilmiş isyan hareketlerini de yazmıştır. Gazali'de onlar hakkında büyüklü küçüklü yedi kitap yazmıştı. O dönem itibari ile Gazali kadar İsmâ'îlî harekete karşı başarılı olan başka bir âlim olmamıştı. Bunun sebebi ise Gazali'nin İsmâ'îlî doktrinlerini, batın ve zahir inancını bilmesi ve onlara cevap verebilmesiydi.¹²³ Gazali İsmâ'îlîler ile fikri mücadele etmesinin sonucunda ise hayatını kaybedecekti.

Bu fedailerin haşhaş uyuşturucusunu kullanmalarından ötürü Nizari İsmâ'îlîler özellikle de Batılılar nezdinde Haşhaşiler olarak bilinecekti, lakin kendisi de bir İsmâ'îlî olan günümüz tarihçilerinde Farhad Daftary bunun o dönem Müslüman tarihçileri tarafından İsmâ'îlî karşıtı propaganda kapsamında yayıldığını belirtmektedir. Fedailer kendilerini davaları için mi ölüme atıyorlardı yoksa Hasan Sabbah'ın kurgulanmış cennetine gireceklerini mi düşünüyorlardı bilinmez ama şurası kesinki bu yöntem İsmâ'îlîlerin düşmanlarına karşı başarılı olmalarını sağlıyordu. Onların düşmanı olan Selçukluların değerli veziri Nizamülmülk dâhil birçok üst düzey Selçuklu lideri suikastlar sonucu hayatını kaybetmişti.¹²⁴ Hele Sultan Melikşah'ında vezirinden bir ay sonra vefat etmesi ile bu küçük ama etkili Şii grup koskoca Selçuklu devletinin sonunu hızlandırmış ve yıkılmalarına dolaylı olarak da olsa sebebiyet vermişti. Nizamülmülk İsmâ'îlîler ile mücadelesinde sadece askeri mücadeleye yer vermemişti. Gerek yazdığı

¹²³ Hamid Naseem Rafiabadi, *Emerging from Darkness: Ghazzali's Impact on the Western Philosophers*, New Delhi, Sarup & Sons, 2002, s. 25-26.

¹²⁴ Martijn Theodoor Houtsma, "The Death of Nizam al-Mulk and Its Consequences," *Journal of Indian History*, Vol. 3, (1924), s. 147.

gerekse yazdırdığı kitaplar ile Sünni davasının hak, Şii davasının ise batıl olduğunu yaymakla kalmıyor, kurduğu medreseler vasıtası ile de sistemli olarak Müslüman dünyasının ihtiyaç duyduğu Sünni ulemayı yetiştiriyordu ki bu aslında Şii grupların özellikle de İsmâ‘îlîlerin davalarını yaymak için kullandığı bir metottu. Nizamülmülk böylece dinini öğrenen Müslümanların bu Şii gruplara dâhil olmalarını önleyerek onlara askeri alandan daha büyük bir darbe vuruyordu. Selçuklular gerek başlarındaki askeri ve siyasi liderlerini suikastlar sonucu kaybettiklerinden, gerekse de İsmâ‘îlîlerin yaşadıkları kalelerin ulaşılması ve alınması güç yerler olmasından dolayı onlarla olan mücadelelerinde başarılı olamayacaklardı. Hatta Tarihçi Raşid Al Din’e göre 12. yüzyılın yarısında İsmâ‘îlîler İran ve Irak’ta birçok bölgeyi kontrollerinde tuttular ve dava faaliyetlerini Gürcistan’ın içine kadar genişlettiler.¹²⁵

Alamut döneminin kuşkusuz bir diğer önemli lider Hasan II ala Zikrihi (Dhikrihi) al-Salam (1162-66) olarak adlandırılan Dai’dir. Hasan Sabbah nasıl askeri bir deha ise ve Selçuklular ile nasıl mücadele edeceğini biliyorsa Hasan II’de dini yönden önemli bir liderdi. Onun dönemine kadar İsmâ‘îlîler imamlarının gelip başlarına geçmelerini beklemişlerdi. Nizar’ın kardeşi tarafından Mısır’da öldürülmesinden itibaren İsmâ‘îlîler bu imamı beklemeyi sürdürmüşler ve bu süre zarfındaki imamlık silsilesinin gizli olarak devam ettiğine inanmışlardı. Hasan II kendisinin imam olduğunu açıktan ilan etmiş ve böylece Nizari İsmâ‘îlîler için gizli imamlar dönemi son bulmuştu. Onu takip edeceklerin cennete, etmeyenlerin ise kalıcı bir şekilde cehenneme gireceğini ilan edip artık inanan İsmâ‘îlîlerin dünyada da cenneti yaşayacaklarını söylüyordu. Bu düşünce sebebi ile İsmâ‘îlîler ile onlara inanmayanlar arasında sınırlar net bir şekilde çiziliyordu ve İsmâ‘îlîlerde kalelerinde bu insanlardan uzak bir yaşamı seçiyorlardı. İnanlar artık kesin bir surette cenneti hak etmişlerdi ve artık ibadet etmelerine de gerek yoktu. Bu düşünceden dolayı bazı İsmâ‘îlîler inançlarında aşırıya kaçmaya başlayıp İslam’ın günah saydığı büyük günahları da işlemekten kaçınmamaya başlıyorlardı.¹²⁶ Hasan II’nin

¹²⁵ Jamal, s. 37.

¹²⁶ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 40.

gerçekten Hz. Ali'nin soyundan geldiğine inanılan imamlar silsilesinden bir imam olup olmadığı konusu İsmâ'îlî olmayan kaynaklarda üzerinde durulan bir konudur. Fatımi Devletinin kurucusu Ubeydullah el Mehdi hakkında yapılan yorumlara benzer şekilde onun gerçek imam olmadığı yazılmıştır. İlginç bir şekilde Suriye İsmâ'îlîleri de onu imamlık silsilesinde zikretmemişlerdir.¹²⁷ Hasan II'nin imamlığını ilan etmesinin yanı sıra dini anlamda yaptığı değişikliklerde dikkat çekicidir. İsmâ'îlîlere yeniden dirilişin gerçekleştiğini, artık oruç tutmamalarını, ibadetleri bırakmalarını ve İslam şeriatının kalktığını bildirmiştir.¹²⁸ İsmâ'îlî imamların isteğine bağlı olarak tüm insanlık ya da onların en seçkin topluluğu için kıyamet ilan edilebilir yada kaldırılabilirdi. İmam gizlendiği dönemlerde açığa çıkabilir veya aynı şekilde biliniyorsa gizlilik dönemine girebilirdi.¹²⁹

Hasan II döneminin bir diğer önemli figür ise Suriye'deki İsmâ'îlîler'in başında bulunan Raşid al din Sinan'dı. Aslında Fatımi davası Suriye'de çok erken dönemlerde aktifti. Nizari ve Mustalilerin ayrılmasının hemen sonrasında, Suriyeli İsmâ'îlîlerin çoğu Dailer Ebu Tahir Al Şaigh ve Bagram sayesinde 12. yüzyılın ilk on yılında Nizari etkisine girmiş oldu. İsmâ'îlîler faaliyetlerine Halep ve Şam'ın kırsal bölgelerinde başladılar. Zira şehirlerde yaşayan İsmâ'îlî nüfus Sünni ulemanın karşı tutumlarından dolayı şehirden kırsala yani uzak bölgelere ve ülkenin dağlık kesimlerine gidiyorlardı. 12. yüzyılın ortalarına doğru bazı bölgelerde kontrolü ellerine geçirdiler. Bunlar arasında Kadmus ve Misya ile Suriye'nin iç kesimlerindeki Cabal Bahra bölgeleri vardı. Böylece kendilerine ait bağımsız yerel bir bölge onların kontrolüne geçmişti. Suriye davası direkt olarak Alamut'taki merkezden onların atadığı liderlerle ve emirlerle yönetiliyordu.¹³⁰ Hasan II nasıl İran'da etkili ise Sinan'da Suriye'de Alamut'un bir Daisi olarak etkiliydi. Aslında Sinan daha önce Basra'da bir okul yöneticisiydi ve Nizari dava tarafından

¹²⁷ Nasseh Ahmad Mirza, *Syrian Ismailism: The Ever Living Line of the Imamate, AD 1100-1260*, Richmond Surrey, Curzon Press, 1997, s. 21.

¹²⁸ Neal Robinson, *Islam: A Concise Introduction*, London and New York, Routledge Curzon Taylor and Francis Group, 1999, s. 169.

¹²⁹ Arayancan, s. 154.

¹³⁰ Mustafa Ghalib, *The Ismailis of Syria*, Beirut, I. B. Tauris & Co Ltd., 1970, s. 100.

Alamut'a daha iyi bir eğitim alması için gönderilmişti. 1162'den hemen sonra Sinan Suriye davasının başına Halep'teki yönetici Zangid tarafından genişleme politikası sebebiyle atandı. Bu süre zarfında Nur Al Din ve Eyyubi generali Selahaddin, Suriye'yi etkileri altına alabilmek için çabalıyorlardı. Bununla birlikte haçlılar gittikçe artan bir şekilde Suriye'ye geliyor böylece Kudüs ve Tripolideki güçlerini sağlamlaştırmak istiyorlardı. Sinan çok başarılı bir siyaset güderek Eyyubiler ve Haçlılar arasındaki mücadeleyi kendi lehine çevirip, İsmâ'îlilerin Suriye'deki genişlemesini ve gücünü arttırmasını sağladı.¹³¹ Bir dönem Selahaddin ile ilişkilerde denge siyaseti etkisini kaybedince onun için iki suikast tertip edilse de bunlar başarısız olmuştur. Nihayetinde Selahaddin ile anlaşmaya varılmıştır. Sinan öldükten hemen sonra Suriye fedaileri kendileri için tehdit olarak gördükleri Haçlıların ele geçirdikleri topraklarda kurulan devletin Kralı Conrad'ı öldürdü¹³² ve bu dönem İsmâ'îliler için oldukça zorlu geçti.

Hasan II İsmâ'îlilerin cenneti kazandıklarını ve ibadetlere gerek kalmadığını söyleyince bazı İsmâ'îliler din olmayan yaşantılarında aşırıya kaçmaya başlamışlardı. 1210 yılına gelindiğinde Hasan III imam olarak tarih sahnesine çıktı ve Hasan II'nin getirmiş olduğu tekrar diriliş ve cennet söylemi ile ibadetsizlik dönemini kaldırdı ve Sünni İslam ibadetlerine geri dönüş emir verdi. İsmâ'îliler için başlarındaki imamın söylemi itaati gerektirmekteydi lakin topluluk onun bu emrini yerine getirirken onun aslında takiyye yaptığına ve ibadet yapmama emrinden dolayı İsmâ'îliler ile Sünniler arasında çıkan sıkıntılardan dolayı imamlarının bu şekilde davrandığına inanıyorlardı. Zira bu dönem zarfında Selçuklular artık etkilerini yitirmeye başlamıştı.¹³³ Ayrıca Selçukluların etkisini yitirmesi ile Abbasi halifesi El Nasır Bağdat'ta Selçuklu etkisinden çıkıp gücü eline almaya çalışıyordu. Bunun neticesinde İsmâ'îlileri de içine alan yeni bir siyasi ve dini oluşumla bölgeyi liderliği altına almaya başladı. Halifenin bu politikasının sonucu olarak İsmâ'îlî imam Hasan III Sünni Halife ile olağanüstü barış anlaşmaları yapar gibi göründü. Halife Nasır İsmâ'îlilerin topraklarında ve etkili

¹³¹ Jamal, s. 38.

¹³² Daftary, *The Assassins Legends*, s. 42.

¹³³ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 43.

oldukları bölgelerde onlarla mücadeleyi bıraktı, zira İsmâ'îliler Sünni manadaki şeriati uygulamayı kabul eder görünüyorlardı.¹³⁴ Bununla birlikte Hasan III'den sonra imamlığa gelen onun oğlu Muhammed III (1221-1255) babasının aldığı bu kararı değiştirmiş ve tekrar ibadetsizlik ortamına geri dönmüştür.¹³⁵

Nizarilerin hem akide hem de siyasi faaliyetleri yönü ile çok etkili oldukları görülmektedir. Selçukluların içine düştüğü içtimai ve siyasi karışıklıklardan yararlanmasını bilmişlerdir. Yaşadıkları dönem ve coğrafya itibari ile hoşnutsuz bir hayat yaşayan topluluklara hitap etmişlerdir. Bazen şeyh bazen Dai adını verdikleri kişiler ile beraber İsmâ'îliliğin propagandasını yapmışlardır. Selçuklular onların İslam dünyası için çok yönlü bir tehlike olduğuna inanmışlardır. Bu düşünceden yola çıkarak İsmâ'îliler ile hem askeri alanda hem de ehlisünnet düşüncesini yayarak mücadele etme yoluna gitmişlerdir. Mısırdaki İsmâ'îli inancının yayılmasını sağlayan Fatımi medreselerinin kurulmasına binaen Selçuklular da Bağdat ve diğer büyük şehirlerde medreseler kurma yoluna gitmişlerdir. Selçukluların bu çabaları ile birlikte İslam dünyasında Nizari İsmâ'îliler ile sosyal ve siyasi olarak mücadele edebilme kapasitesini geliştirmişlerdir.¹³⁶

1.4. Moğollar Dönemi ve Alamut'un Düşmesi

Muhammed III döneminde İsmâ'îliler Moğol tehlikesi ile karşı karşıya geliyorlardı. Bunlar Asya'dan bölgeye gelen göçebe halkların en tehlikelisiydi. İlk olarak Selçuklu Türklerinin 11. yüzyıl başlarında bölgeye gelmesiyle bölgede hanedanlıklar kurulmaya başlanmıştı. Gerçi bu göçebe Türkmenler bölgeye geldiklerinde Müslüman olmuşlardı. Göç etmelerinin ana sebebi hayvanlarının otlak ihtiyacını karşılamaktı. Bu göç kutsal bir savaş sebebiyle değil insanların kendi

¹³⁴ Daftary, *The Ismailis*, s. 405.

¹³⁵ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 43.

¹³⁶ Ekinci, s. 27-28.

ihtiyaçlarını karşılamak için yaptığı zorunlu bir göçtü.¹³⁷ Fakat onlar siyasi ve askeri olarak İran, Irak ve Suriye'nin büyük bölümüne yerleşmiş ve Abbasi etkisini kırarak onları kendi korumalarına almışlardı. Hatta Selçuklular daha sonraları Sünni İslam'ın etkili bir savunucusu olmuş ve bünyesinde yaşayan bütün Müslümanları korumuşlardı.¹³⁸

Moğollar ise Selçuklulardan tamamen farklı istilacı bir halktı. İslam ile hiçbir ilgileri yoktu ve kendi Şamanist ve Budist inançlarını Müslümanlara kabul ettirecek bir anlayış içinde insanlara yumuşak yaklaşmıyorlardı. Onların siyasi ve askeri yaklaşımları ile istilacı hareketlerinin tarihte başka bir örneği yoktu. Moğol kabilelerinin tek bir güç haline gelmesi ve işgalci harekete girişmeleri Cengiz Han'ın idaresi altında başlamış ve böylece Moğollar Avrupa ve Asya imparatorluğu haline gelmişlerdi. 1221 yılında Cengiz Han Orta Asya'daki Harzemşahları yıkmış Buhara, Horasan ve Belh'i ele geçirmiş ve buraların halkını katlederek bu zamanın en önemli şehirlerini yokluğa mahkûm etmiştir. İzleyen yıllarda Merv ve Kuzeydoğu İran'daki Horasan eyaletindeki Nişabur şehri de aynı korkunç sona uğramıştı. Cengizhan'dan sonrada Moğollar aynı şekilde Cengiz'in halefleri Ögeday, Güyk ve Möngke'de bütün Batı Asya'da genişlemelerine devam ederek kontrollerini devam ettirmişlerdi. Son olarak 1252 yılında Mönke kardeşi Hülagu ile Farsça konuşan güney topraklarla Batı Oxus ırmağı bölgelerini işgal etmişti.¹³⁹

İsmâ'îliler ve Moğollar arasındaki ilişkiler daha sonra başa gelen Möngke zamanında daha da kötüleşiyordu. Zira hanın yanında bulunan Sünni ulema İsmâ'îlilerin yok edilmesi gerektiğini söylüyordu. Möngke'nin İsmâ'îllere karşı harekete geçmesindeki önemli sebeplerden biriside Kazvin'in baş kadısının her zaman elbisesinin altına zırh giymesidir ki o bunu ona açıklarken Alamut'un fedailerinden ancak bu şekilde korunabildiğini belirtiyordu. Bununla birlikte daha başka stratejik düşünceler de

¹³⁷ C. E. Bosworth, "The Political and Dynastic History of the Iranian World (a.d. 1000–1217)," *The Cambridge History of Iran*, Vol. 5, (2008), pp. 15.

¹³⁸ Jamal, s. 44.

¹³⁹ Jamal, s. 45.

Möngke'nin Hulagu'ya İran işgali emrini verirken İsmâ'îlilerin ilk yok edilmesi gereken insanlar olduğu emrini veriyordu.¹⁴⁰ Buna ek olarak İsmâ'îliler ve Moğollar arasında 1253 yılında bir olay yaşanmıştı. Kedbuka komutasındaki öncü Moğol askerleri Kuhistan'daki İsmâ'îlî bir kaleye saldırmış ve bu Girtkuh kalesindeki yaşayan herkesi kılıçtan geçirmişlerdi.¹⁴¹ Hamd Allah Mustawfi'ye göre Tun kasabasında yaşayan yaklaşık 12 bin İsmâ'îlî Hulagu'nun emriyle öldürülmüştü. Moğolların İsmâ'îlilere karşı final manasındaki son saldırılarından önce de İsmâ'îlî fedailerin Möngke'ye suikast girişimi olmuştu. Bu bilgi bize o sıralar Moğolistan'da bulunan Fransız kralı tarafından Han'a gönderilen diplomatik heyette yer alan Fransız keşişi William of Rubruck tarafından rapor edilmişti.¹⁴² Bu suikast girişimi başarısız olmuştu. Şayet Moğollar bu girişimi göz önüne aldıysa İsmâ'îlilere karşı acımasız bir yok ediş faaliyetine girdiler.

1256 yılında Hülagu Horasan'daki Ceyhun nehrini geçmiş çok büyük bir ordunun başında farklı istikametlerden Kuhistan'daki İsmâ'îlî kalelere doğru harekete geçmişti. Moğollar Tun kasabasını tekrar ele geçirdiğinde kasabadaki genç kadın ve çocuklar dışındaki herkesin öldürülmesi emrini vermişti. Bu katliam Kuhistan'ın İsmâ'îlî valisi Shams Al Din üzerinde etki bırakmış ve bizzat kendisi Moğol komutana teslim olarak onu ikna etmeye çalışmıştı. Bunun yanında imam Kehurşah imamlığı bir sene önce 25 yaşında babası Muhammed III'den devralmış ve Alamut'a yakın Meymundiz kalesinde yaşamaktaydı. Kardeşi Sehanşah'ı Hülagu'ya teslim olduğu mesajını bildirmek üzere yollamıştı. Lakin bu hareket Moğol hanını ikna edememiş zira o imamın kişisel olarak huzuruna gelmesini ve ülkede yaşayan bütün İsmâ'îlilerin İsmâ'îlî kaleleri yıkmasını istemişti. Yani İsmâ'îlilerin kendi kalelerini yıkıp Moğollara teslim olmasını istiyordu. Bu görüşmeden sonra birçok görüşme daha gerçekleşmiş Hülagu bu duruma sinirlenerek kendisine gönderilen birçok İsmâ'îlî elçiyi öldürtmüştür. Nihayet Kasım 1256 da Hülagu Meymundiz'e ulaşmış kaleyi kuşatmış ve imam Kehursah'ın hemen teslim olmasını istemiştir. İmam bunu kabul etmemiş bunun üzerine

¹⁴⁰ David Morgan, *The Mongols*, Second Edition, Malden, Wiley-Blackwell, 2008, s. 117–118.

¹⁴¹ Morgan, s. 147-148.

¹⁴² Daftary, *The Ismailis*, s. 8-9.

Moğollar kaleyi mancınıklardan attıkları ateş ve taşlarla bombardıman altına almışlardır.¹⁴³

Savaş gittikçe şiddetlenirken Meymundiz'in içinde yüksek rütbeli Dailer ve imam Khursah'ın danışmanları arasında nasıl bir yol takip edecekleri hususunda tartışmalar yaşanıyordu. Bunların bir kısmı mücadeleye devam etmeyi tavsiye ederken bir kısmıda Hülagu'ya onun şartlarını kabul ederek teslim olmayı tavsiye ediyordu. Âlim Nasır Al Din Al Tusi'nin etkisiyle imam ailesi, baş Dailer ve diğer yetkililerle kaleden çıkıp Hülagu'nun huzuruna çıktılar. Bununla birlikte kalenin bir kısmı teslim olmayı reddetti ve üç gün üç gece boyunca Moğollar tarafından öldürülünceye kadar mücadeleye devam ettiler. İmam Khursah Hülagu'nun bütün isteklerini kabul ederek İsmâ'îlilere yaşadıkları kaleleri yıkmaya emri verdi. Bunun neticesinde, çok fazla miktarda İsmâ'îlî kale içinde yaşayanlar tarafından günler ve haftalar sürecektir çalışmalar neticesinde yıkılmaya başlandı. Sadece Lamasar ve Meymundiz kaleleri tamamen yıkılmaktan kurtuldu ama onlarında bazı duvar ve kuleleri yıkıldı. Kısa bir süre sonra Alamut kalesi de Moğollar tarafından ele geçirilip kale duvarları yıkıldı ve binaları ateşe verildi.¹⁴⁴ Hülagu'nun bu seferinde onun yanında bulunan resmi tarihçisi ve danışmanı Juveyni Alamut'taki kütüphaneyi ziyaret etme imkânı buldu. Bu kütüphane yok edilmeden önceki düşüncelerini şu şekilde yazdı:¹⁴⁵

Kütüphaneye bakmak üzere oraya gittim. Orada bulabildiğim Kuran ve diğer kitapları gördüm... Astronomiyle alakalı kullanılan kitap ve aletleri aldım. Bununla birlikte İsmâ'îlî inançla alakalı kafirane düşüncelerle yazılmış o hatalı kitapları yaktım. Bununla birlikte altın ve gümüş yazmalı birçok kitabı gördüm. Bunlardan yanıma alabildiklerimi aldım ve hayıflanarak ah şu sarı renkler ah şu beyaz renkler diyerek altın ve gümüş yazmalı kitaplara sadece bakabildim.

¹⁴³ Jamal, s. 47.

¹⁴⁴ Jamal, s. 47-48.

¹⁴⁵ Ata Malik Juwayni, *Genghis Khan: The History of the World-Conqueror*, Manchester, Univ. of Manchester Press, 1997, s. 615-616.

Moğollara karşı direnebilen tek İsmâ‘îlî kale Danghan’a yakın Girtkuh kalesiydi ki buradaki İsmâ‘îlîler 13 yıl boyunca mücadele ettiler lakin onlarda 1270 yılında salgın hastalıklara yenik düştüler ve halk üzerine giyecek kıyafet dahi bulamaz hale gelmişti. İmamın kaleleri teslim etmesinde önemli bir rolü olan Nasır al Din al Tusi, Meymundiz ve Alamut’un teslim olmasından hemen sonra İsmâ‘îlîler ile olan bağlarını koparmış Hülagu’nun danışmanlarından biri olmuş ve Moğol İlhanlılarının İran’daki önemli bir resmi yetkilisi olmuştu.¹⁴⁶

Gerek Raşid al Din ve gerekse Juveyni’den rivayetle imamın ailesi de İran’ın kuzeyindeki Kazvin kasabasına sürgün edilmiş ve orada öldürülmüşlerdir. Moğollar ele geçirdikleri İsmâ‘îlîlerle kalelerden çıkan bütün İsmâ‘îlîleri öldürmüşlerdir.¹⁴⁷ Kuhistan’da sadece bir seferde oniki bin erkek bir araya toplanmış ve burada öldürülmüşlerdir. Juveyni’den rivayetle on yıl süreyle genç kadınlar hariç herkes öldürülmüştür ki Raşid al Din’de bunu doğrulamıştır.¹⁴⁸ Tarihçi Hodgesan’dan rivayetle Horasan’daki köle pazarları İsmâ‘îlî kadın ve çocuklarıyla doluydu. Ve Müslümanların sahip olduğu hiçbir hakka sahip değillerdi.¹⁴⁹ Aylar ve yıllar süren bu yıkımda kaç kişinin hayatını kaybettiğini söylemek imkânsızdır. Juveyni ve Raşid al Din kaç kişinin öldüğüne dair bir sayı vermenin şüpheli olduğunu belirtmektedir. Zira Moğollar Asya ve Avrupa’da yaşayan bütün sivillere karşı aynı zalimliği göstermişlerdir. Şu anlaşılabilir ki çok fazla sayıda İsmâ‘îlî öldürülmüş ya da sürgün edilmiştir.¹⁵⁰

Moğolların İran’ı işgali ve buradaki İsmâ‘îlîleri etkisiz hale getirmeleri Bağdat’a ulaşip burayı ele geçirmeleri için küçük ama önemli bir etkendi. 1258 yılında bu hedefe ulaşip Bağdat’ı ele geçirdiler ve tarif edilemeyecek şekilde katliamlara girişip halife El Mustasım’ı öldürüp Abbasi hanedanlığını bitirdiler. Moğollar daha da ileri giderek

¹⁴⁶ Jamal, s. 48.

¹⁴⁷ Daftary, *The Ismailis*, s. 429.

¹⁴⁸ Rashid Al-Din, *A Compendium of Chronicles (Jami al Tawarikh)*, London: Nour Foudation, 1995 s. 29.

¹⁴⁹ Marshall G. S. Hodgson, “The Ismaili State,” *The Cambridge History of Iran*, Vol. 5, (2005), pp. 480.

¹⁵⁰ Jamal, 49.

Suriye’yi işgal ettiler lakin onların Batıdaki bu ilerleyişleri 1260 yılında Filistin’de Aynalut savaşında Mısır Memlûklü ordusu komutanı Sultan al Muzaffer Kutuz tarafından yenilmeleriyle durduruldu.¹⁵¹

1.5. Moğollar Sonrası Dönem ve Sufizmin Kabullenilmesi

Gerek Moğolların gerekse Sünni ulemanın İsmâ‘îlîlere karşı olan politikaları sebebiyle İsmâ‘îlîlerin kendi dini inançlarını yaşamaları daha da zorlaşmış, bu sebepten dolayı takiyye yapmaya başlayarak inançlarını gizlemeye başlamışlardır. Bu sebepten dolayı birçok İsmâ‘îlî Sufizmi kabul etmiş ve Sünni halk içinde kendilerine yer bulmuşlardır. Daftari’nin de işaret ettiği üzere İsmâ‘îlîlerin bu şekilde kendilerini saklamaları onların zamanla yaşadıkları toplum içinde kimliklerini kaybetmelerine sebebiyet vermiştir.¹⁵²

Bütün bu sebepler İsmâ‘îlî nüfusun ciddi bir şekilde yok olmasına sebep olmuştur. Fakat Kuhistan ve Rudbar bölgelerinde çok sayıda İsmâ‘îlî hayatta kalmıştır. Hatta bu İsmâ‘îlîler 20-30 yıl içinde gerekli güce ulaşıp Alamut’u tekrar almak için çabalamışlardır. 1275-76 yıllarında kaleyi ele geçirseler de Moğollar tarafından tekrar buradan çıkarılmışlardır. Tarihçi Von Hammer’e göre, Kuhistan’daki İsmâ‘îlîler Alamut düştükten 70 yıl sonra bile kendilerini hala davaları için feda edebiliyorlardı. Hatta İlhanlı yöneticisi Ebu Said ve Kuhistan emiri Ali Sijistani Sünni ulemadan oluşan bir heyeti Kain’de yaşayan İsmâ‘îlîleri yollayıp onların Sünni olmaları için uğraş veriyorlardı.¹⁵³ Benzer olarak Suriye’de yaşayan Nizari İsmâ‘îlîler’de kimliklerini muhafaza edip davaları için çalışırken Sünni Memlûklüler idaresi altında yaşıyorlardı.

¹⁵¹ Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, s. 35.

¹⁵² Daftary, *The Assassins Legends*, s. 160.

¹⁵³ Joseph Von Hammer Purgstall, *The History of Assassins*, çev. Oswald Charles Wood, New York, Smith and Elder, 1835, s. 61.

Gezgin İbn-i Batuta 1326 yılında Suriye'den geçerken İsmâ'îlilerin birkaç kaleyi Memlûklülerin izniyle kontrolleri altında tuttıklarını ifade etmiştir.¹⁵⁴

15. yy da İsmâ'îlî imamlar İran'ın orta bölgelerindeki Anjudan bölgesinde ortaya çıktıklarında yeni bir canlanmaya kavuştuklarını biliyoruz. Şii Safevi Hanedanlığı döneminde İsmâ'îlî imamlar yaşadıkları bölgelerde tekrar davayı canlandırmışlardı. İsfizari'ye göre Kuhistan'daki Tun, Naharjan, Müminabad bölgesindeki İsmâ'îlîler etkin bir şekilde organize olarak imamlarına karşı olan dini görevlerini yerine getirmeye başlamışlardı.¹⁵⁵ İsmâ'îlî dava aynı zamanda doğu İslam dünyasında da özellikle Orta Asya ve Hindistan'ın bazı kısımlarında etkin hale gelmeye başlıyordu. Bununla birlikte dava Alamut döneminden farklı olarak yerel sosyal ve kültürel etkilerin altında yeni bir organizasyon ve propaganda yapısına bürünüyordu. Hatta Farsça konuşan bölgelerde dava yeni bir operasyon modeli olarak Sufî tarikatların kullandığı "Pir" diye adlandırılan bilginler olarak anılıyorlar ve Kuzeybatı Hindistan'a doğru etkili olmaya başlıyorlardı. Dava aynı zamanda İsmâ'îlî dili ve edebiyatı kullanma yönünden de bir Rönesans dönemi yaşıyor ve İran ve Hindistan dilleri arasında geliyordu.¹⁵⁶ İlhanlılar'ın başkenti bugünkü Azerbaycan'ın Tebriz şehrinde Müslüman, Hristiyan, Yahudi ve Budistler rahatlıkla dinlerini temsil edebiliyorlar ve Han'ın desteğini alabiliyorlardı. Bu durum 1295 de Ghazanın yönetime geçtiğinde Müslüman olması ve İslam dinini resmi din olarak İran'da ilan etmesine kadar devam etti.¹⁵⁷ Moğol İlhanlıları ilk Moğol saldırılarından sonra kurulmuştu. İlhanlılar ilk zamanlarında her dine karşı hoşgörülü yaklaşmışlardır. İsmâ'îlîler bu sayede Selçuklular dönemine göre daha rahat bir ortama sahip olmuşlardır. Lakin İlhanlı hükümdarları zamanla Müslüman olup Sünni inancı

¹⁵⁴ Daftary, *The Ismailis*, s. 434.

¹⁵⁵ Farhad Daftary, *Mediaeval Ismaili History and Thought*, Cambridge, Cambridge Univ. Press, 1996, s. 15.

¹⁵⁶ Daftary, *The Ismailis*, s. 451.

¹⁵⁷ Alessandro Bausani, "Religion under the Mongols," *The Cambridge History of Iran*, Volume 5, (2008), s. 538-549.

seçince bu rahat ortamda kaybolmuştur. Bu dönemde Sünnilik ve Şii inanç arasında da büyük bir hoşgörü ortamı yaşanmıştır.¹⁵⁸

Bu dönem İsmâ'îlîler ile ilgili bilgilerin birçoğunu Ginan adlı tarihi kasidelerinde görmek mümkündür. Ginan'lar genel olarak Pir olarak adlandırılan ama çalışma usulleri olarak Dailere benzeyen İsmâ'îlî misyonerlerin yaşantıları ve İsmâ'îlîlik için yaptıkları fedakârlıkları masalsi bir şekilde anlatan kasidelerdir. Bu kasideler İsmâ'îlî inancında önemli bir yere sahiptir ve ibadetlerinde bu kasideleri de kullanırlar. İsmâ'îlîler Pirlerinin ruhani güçleri olduğuna ve uzaktaki imamları ile aralarında bağ bulunduğuna inanmışlardır. Örneğin Pir Shams Ginan'larda anlatılırken onun Badahşan'dan Bengal'e kadar mucizevi bir şekilde yolculukları sayesinde seyahat ettiği yazılmaktadır. Pir Shams'ında dedesi olduğu ifade edilen ve Hindistan'da İsmâ'îlîliğin yayılmasında önemli bir etkisi olan Pir Sadruddin'in ise bütün Pirlerin atası olduğu, onun çocuklarının sırası ile Pir olduğu belirtilmektedir. Pir Sadruddin'in vefatından sonra oğlu Pir Hasan Kabiruddin yerine geçmiştir ve günümüze ulaşan Ginan'ların bir kısmında ona ait olduğu düşünülmektedir. İsmâ'îlîlerin imamı İran bölgesinde faaliyetlerini sürdürürken bu Pirler ise Hindistan'da onun izni ile çalışmalarına devam ediyordu. Pir Tajuddin'in İran'da ziyaret ettiği İsmâ'îlî imamın kendisine verdiği hediyeye karşı saygısızlığından dolayı kendi canına, mucizevi bir şekilde son vermiş olduğu kabul edilmişti. Pir Shah ise imamın ya da Hindistan'daki İsmâ'îlîlerin desteğini sağlayamadığı için Hindistan'ın Sind bölgesinden Gujarat bölgesine gidip yerleşmiş ve buradaki Hintlilerin İsmâ'îlîleşmesini sağlamıştır. Gujarat'a göçmeden önce Pir ünvanını kaybetmiş ve bir derece aşağı görülen Seyyid olarak adlandırılmıştır. Ginan'lardan önemli bir bölümü de Pir Shah'a aittir. 16. Yüzyıldan itibaren imam ve onun atadığı yerel İsmâ'îlî yetkililer sayesinde Pirler daha çok kontrol altında tutulmuşlardır. Pir'in çocukları ya Pir olarak ya da Seyyid olarak adlandırılmıştır. Eğer bu makamı da temsil etmesi uygun görünmüyorsa imam olarak adlandırılıyorlardı. Pir ailesinin son ferdi 1866 yılında

¹⁵⁸ Zahide Ay, *Alamut Sonrası Nizari İsmaililiği ve Tasavvuf*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

Seyyide İmam Begam olarak adlandırılan bir bayan olmuştur ve erkek nesilleri son bulmuştur.¹⁵⁹

Selçuklular döneminde İsmâ'îlîlerin dini açıdan yaşadığı sıkıntılar Moğollar döneminden sonra yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Müslüman olmayanlara yönelik bu tolerans sayesinde Sünniler, Şiiler ve Sufiler arasında da düşmanlıklar azalmıştı. Lakin İran'da Sünniler çoğunlukta idi ama gittikçe artan bir şekilde 12 imam Şiizmi inancı ilk defa korkusuzca ve özgürce organize olup kendini ifade etmeye başladı. Sünni ve Şii ilim adamları aynı dini çatı altında şeriatı ve hoşgörüyü bir şekilde yaşayabiliyorlardı. Bu zaman diliminde yani Moğol döneminde Sünnilikten Şiiliğe doğru genel bir akım vardı. Bausani'ye göre bu insanların Şiiliğe yönelmesinin sebebi İran'daki özellikle Şafiiler ve Hanefiler arasındaki mücadeleydi.¹⁶⁰ 13. yüzyılda Moğolların istilasıyla gerek Bağdat'taki Sünni halife gerekse Alamut'taki İsmâ'îlî imam ortadan kaldırılmıştı. Hatta ilginç olarak dönemin önde gelen Şii din adamı Nasır al Din al Tusi Alamut'un düşmesinden hemen sonra Moğolların safına geçip Hülagu'nun danışmanı olmuştu. İlhani yönetici Ghazan Hristiyanlıktan Budizme ardında İslam'a geçmiş aynı zamanda Şiiliğin ve Şii imamların lehine çalışmaya başlamıştı. Onun yerine geçen kardeşi Öljeytu hem Hanefi hem Şafii inancına sahipti. Şiizmin gittikçe büyümesi aslında on altıncı yüzyıl Safevîlerin İran'da yönetime gelmesiyle daha da arttı ve İran'daki etkili din Şiizm oldu. İran halkı bu değişimi yaşarken Sufizm de önemli bir etkendi. Daha Moğollar gelmeden önce on ikinci yüzyılda Sufizm İran'da etkiliydi. İlhanlılar döneminde bu mistik akım daha da büyüdü, zira hoşgörü ana temaydı ve o dönem insanlar Moğol zulmü altında psikolojik olarak bu akıma yöneldiler.¹⁶¹ Gerçek şu ki gelecek üç yüz yıl boyunca Sufizm İran'da dini ve kültürel olarak en etkili akım oldu. Sufizm yapısını kurarken kendisini tarikat, başlarındakini de şeyh veya pir olarak yapılandırdı. Düzenli olarak yapılan buluşmalarda ilahiler ve müzik sık sık kullanılmaya başlandı. Bu yöntem

¹⁵⁹ Christopher Shackle, Zawahir Moir, *Ismaili Hymns from South Asia: An Introduction to the Ginans*, London, Curzon Press, 2000, pp. 6-7.

¹⁶⁰ Bausani, s. 544.

¹⁶¹ Leonard Lewisohn, "Overview: Iranian Islam and Persianate Sufism," Lewisohn, ed., *The Heritage of Sufism*, Vol. 2, *The Legacy of Medieval Persian Sufism (1130–1500)*, Oxford, Oneworld, 1999, s. 11-43.

İran'da bütün olarak insanlar arasında hem bir merak hem de yaptığı ev sahipliğiyle saygı gördü. Evsizlerden yolculara kadar herkese kapılarını açmasıyla insanların sevgisini kazandı. Bu buluşma yerleri camiler gibi değildi. Zira camiler ulema tarafından kontrol ediliyor ve devlet desteği alıyordu. Hâlbuki bu tarikat meclisleri kişilerin bağışlarıyla faaliyetlerini yürütüyordu. Böylece bu buluşma yerleri camilere nazaran daha tercih edilir oldu. Ulemaların yerini de Sufi şeyhler almaya başladı.¹⁶²

Sufizm sosyal ve kültürel olarak etkili olduğu gibi dil ve edebiyat gibi her alanda etkili olmaya başladı. Farsça bu bölgede yayılmış ve özellikle dokuzuncu yüzyılda Samanoğulları yönetiminde gelişmişti. Lakin İran'daki bu değişim esas manada Sufizm altında yaşandı. Edebiyatta, şiirde, methiyelerde, gazellerde büyük bir gelişmeye sebep oldu. İran şiiri Sufi formatında on birinci yüzyılda şair Ebu Sait Abil Hayr tarafından başlatıldı.¹⁶³ Daha fazla şair bu mistik hayattan etkilenerek Sufi kelimeleri yeni İran dilinde kullanmaya başladı. Şairler yazdıkları şiirde karmaşık bir yapı kullandılar ve genel olarak aşkı, şarap içmeyi ve Horasanın yerel gelenek ve göreneklerini işlediler.¹⁶⁴ Moğol istilası döneminde Sufi fikirler ve din bütün İran'da etkiliydi. Hatta dünyanın en iyi mistik şairleri Farid al Din Attar, Celaleddin Rumi ve Hafız bu dönemde yetişti. Bu şairler şiirlerinde Ortaçağ İran kültürünün Sufizmini temsil ettiler.¹⁶⁵

Moğolların hoşgörüsü altında Şiizm ve Sufizm İran'da gelişmeye başladı. Sufizmin Şiilerin ilk imamı gördükleri Hz. Ali'ye gösterdiği yüksek saygı sebebi ile Şiiler tarafından kabul edilebilirliği arttı. Sufizm ve Şiizm arasındaki işbirliği Marshall Hodgson tarafından şöyle anlatıldı:¹⁶⁶

¹⁶² Annemarie Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, Chapel Hill, N.C., 1975, s. 228-58.

¹⁶³ Terry Graham, "Abi Said b. Abi'l-Khayr and the School of Khurasan," L. Lewisohn, ed., *The Heritage of Sufism, vol. 1: Classical Persian Sufism from its Origins to Rumi (700-1300)*, Oxford, Oneworld, 1999, s. 83-135.

¹⁶⁴ Gilbert Lazard, "The Rise of the New Persian Language," *The Cambridge History of Iran*, Vol. IV, (2008), s. 608-9.

¹⁶⁵ Jamal, s. 87-88.

¹⁶⁶ Marshall G. S. Hodgson, *The Venture of Islam Volume 2*, Chicago, University of Chicago Press, 1977, s. 214-216.

Birçok Sufî Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'den gizli öğretiler aldığına inanan Şiilere karşı gönüllerini açtılar. Sufiler Şiilerin bu gizli öğretileri yanında kendi Sufî geleneklerini de ortaya koydular ve bu şekilde hem Sünnî hem Şii öğretileri kendi kaynaklarını, öğretilerini peygambere kadar dayandırdılar.

İran'daki ilk Şii toplumlarından biri olan Alamut'taki Nizari İsmâ'îlîler bile bir yüzyıl öncesine kadar Sufî doktrinlerine vakıftılar. Sufizm sadece dini olarak değil dilde de etkisini gösterip İsmâ'îlî dini edebiyatta etkisini gösteriyordu. Hatta Fatımilerin Horasan Daisi Nasır-ı Hüsrev İran'daki ilk felsefeci ve şair olarak bu Sufî dilini kullanıyordu.¹⁶⁷ Gerçi İsmâ'îlîler kendi imamet anlayışlarına ve doktrinine sahiptiler ama Sufilik de Alamut'un son on yılında etkisini arttırmıştı. Örneğin Nasır al Din al Tusi Sufizm öğretilerinden olan hakikat ve marifeti İsmâ'îlî doktrinler içinde kullanıyordu. Aynı zaman diliminde en zıt İsmâ'îlî fikirlerle İran Sufizmi içine özellikle filozof El Hamadani'nin çalışmalarıyla giriyordu.¹⁶⁸ Tarihçi İvanow'a¹⁶⁹ göre Sufizm ve Şiizm doktrinleri arasında görünenden öte, çok daha derin bir ilişki vardır.¹⁷⁰ Henry Corbin'de bu iki akımın yazıtlarının incelendiğinde hangisinin İsmâ'îlîler hangisinin Sufiler tarafından yazıldığının anlaşılamayacak kadar benzerlik taşıdığını belirtir.¹⁷¹

Derviş hareketinin başlamasıyla İran ve Anadolu'da 14. yy da İsmâ'îlî fikirlerin de yayıldığı görülmüştür.¹⁷² İsmâ'îlîler Sufî isimlerini kullanmaya başlayıp şeyh veya pir olarak halk içinde kendilerini tanıttılar lakin gerçek Sufî tarikatlarla bağlantılarına dair

¹⁶⁷ Alice C. Hunsberger, *Nasir Khusraw The Ruby of Badakhshan: A Portrait of the Persian Poet*, London, Traveller and Philosopher, 2000, s. 3.

¹⁶⁸ Hamid Dabashi, *Truth and Narrative: The Untimely Thoughts of Ayn al-Qudat al-Hamadani*, London, Taylor & Francis, 1999, s. 405-8.

¹⁶⁹ Ivanov 1930 yılında Bombay'da iş ararken İsmâ'îlîler ile irtibata geçmiş ve onlar için akademik olarak çalışma yapabileceğini söylemişti. İsmâ'îlîler imamları Ağa Han III'e onun isteğini söyleyince işe kabul edilmişti. Ivanow yaklaşık 30 yıl Bombay'da kaldı. Bu süre zarfında İsmâ'îlîlerin yaşadıkları yerleri ziyaret etti. Sistemli bir şekilde İsmâ'îlîlere ait el yazmalarını toplayıp kitaplar yazdı. 1959 yılında ikliminden dolayı Tahran'a yerleşti. İsmâ'îlîler Hindistan'dan elde ettikleri el yazmaları ve bilgileri ona göndermeye devam ettiler. 1970 yılında vefat eden Ivanow son olarak hatıralarını yazmıştı. Bugün, İsmâ'îlîler hakkında bildiğimiz bir çok bilgiyi Ivanow derlemiştir. Daha fazla bilgi için bkz., Daftary, Farhad, *Fifty Years in the East: The Memoirs of Wladimir Ivanow*, London: I. B. Tauris, 2015.

¹⁷⁰ Wladimir Ivanow, "Ismailism and Sufism," *Ismaili Bulletin*, vol. 1 no. 12, Karachi, (1975), s. 3-6.

¹⁷¹ Henry Corbin, *History of Islamic Philosophy*, London, Kegan Paul International, 2001, s. 95.

¹⁷² Daftary, *The Ismailis*, s. 452-456.

bir kaynak mevcut değildir.¹⁷³ İsmâ'îlî imamlar taraftarlarıyla gizlice yazışırken bu Sufi fikirleri de kullanarak haberleştiler.¹⁷⁴

Nizari İsmâ'îlîler Sufizm altında Moğol sonrası dönemde kendilerini toparlamaya çalışırken topluluğun başındaki yeni imamlar Khurshah'ın soyundan gelen imamlardı ve Moğol tehlikesi azaldıkça topluluklarını tekrar bir araya getirip organize etmeyi başaracaklardı. Bunu yaparken imamların en etkili yöntemi Dailer vasıtası ile yerine getiriliyordu. İsmâ'îlîler için can suyu niteliğinde olan katkıları Hintliler yapıyorlardı. Hindistan'da davanın gelişmeye başlaması ile birlikte İsmâ'îlîler Moğollar döneminde kaybettikleri nüfuslarını tekrar geri kazanmaya başlıyorlardı.

1.6. İsmâ'îlîlerin Hindistan'a Gitmeleri

İran'da Nizarilerin Moğollar tarafından tamamen yıkılması ile birlikte birçok İsmâ'îlî dağıntık gruplar halinde Deylem ve Kuhistan bölgelerinde hayatlarına devam ettiler. Yine aynı şekilde kurtulanların birçoğu Afganistan ve Sind gibi bölgelere göçtüler. Moğollar sonrası iki yüzyıl boyunca aşırı bir şekilde takiyye yapan İsmâ'îlîler tasavvuf inancı altında gerçek kimliklerini saklamayı başardılar. 1310 yılında Nizari İsmâ'îlî imam Şemseddin Muhammed'in vefatı ile İsmâ'îlîler onun oğulları Mümin Şah ve Kasım Şah taraftarları olmak üzere ikiye ayrıldılar. Müminşah adlı grubun son imamı 1795 yılında ortadan kaybolurken, Kasımşah Nizari İsmâ'îlîleri merkezleri Encudan olmak üzere diğer dağıntık İsmâ'îlî grupları birleştirmeyi başararak hayatta kalmaya devam ettiler. İmam Kasımşah'ın yolunu takip eden İsmâ'îlîler özellikle Hindistan'da davalarını yaymayı başardılar. Sırası ile Kasımşah'dan sonra başa gelen imamlardan imam Şah Nizar İsmâ'îlî merkezi Enducan'dan Kehek'e taşındı. Merkez oradan da Kirman'a taşındı. İran Kaçar Hanedanı Feth Ali İsmâ'îlî imama Ağa Han ünvanı verince

¹⁷³ Daftary, *The Ismailis*, s. 498-518.

¹⁷⁴ Ali S. Asani, *The Bijn Niranjan: An Ismaili Mystical Poem*, Cambridge, Harvard University Press, 1991, s. 37-41.

de Ağa Hanlar olarak isimlendirdiğimiz son iki yüzyıllık süreç başladı. Ağa Han I'ın Kirman'da Kaçarlara karşı verdiği mücadele burayı tamamen ele geçirmek içindi.¹⁷⁵

İsmâ'îlî inancının Hindistan'da etkili olmaya başlaması İsmâ'îlî Dailerin ve misyonerlerin bu bölgeye gitmesi ile başlamıştı. İsmâ'îlîler Moğollar döneminden çok önceleri Fatımi Halifesi el-Muiz (953-975) zamanında Yemen'den Sind'e geçiyor ve davalarını yayıyorlardı.¹⁷⁶ Bu bilginin yanı sıra bu bölgelerde İsmâ'îlî inancının kim tarafından başlatıldığı noktasında da ihtilaflar mevcuttur. Bağdadi İsmâ'îlî davanın Nişabur'da Şarani adındaki Dai tarafından, Markizi ise Ebu Abdullah el-Hadim adında başka bir Dai tarafından başlatıldığını belirtmiştir.¹⁷⁷ 11. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde İsmâ'îlîler Sind'te aktif bir şekilde davalarının yayılması için çalışır durumdaydılar. Kuzey Hindistan boyunca birçok yerde İsmâ'îlî topluluklar oluşmaya başlamıştı. Bu dönemde Budist inancı Kuzey Hindistan'da gittikçe zayıflıyordu. Güney Sind bölgesi Hindularını ile Batı Hindistan bölgesi insanları da Sünni İslam inancına geçiyorlardı. 8. yüzyıldan başlayarak 13. yüzyıla gelindiğinde bölgedeki Sünnileşmenin ticaretle uğraşan Müslümanlar sayesinde gerçekleştiği görülmüştür. Bu arada Fatımi Devleti de Hindistan'ın Multan bölgesinde etkisini gösterecek kadar bölgede güçlüydü. Fatımiler Multan'da zayıfladıkça onların hâkimiyetine 1005 yılında Sünni Gazneliler son verdi. İsmâ'îlîler hala bölgede yaşamaya devam ediyorlardı. 1041 yılında Multan'da Gaznelilere başkaldıracak kadar güçlenmişlerdi. İsmâ'îlîler Gujarat bölgesinde de Dai Sulayhid Yemen'in çabaları ve Fatımi Halifesi Mustansır'ın desteği ile yerleşmişlerdi. İsmâ'îlî Dailer bundan sonraki yıllarda da Hindistan coğrafyasında davalarını yaymak için çaba sarf ettiler. Moğol İstilasası sonucu Alamut'u 1256 yılında kaybeden İsmâ'îlîler'in bir kısmı da Hindistan'a gitmişti. 1500 yılına gelindiğinde İsmâ'îlî dava bütün Kuzey Hindistan'da özellikle Sind, Penjab, Rejastan ve Gujarat'ta taraftarlara

¹⁷⁵ Tan, "Tarihsel Süreçte İsmâ'îlîlik ve Yaşadığı Farklılaşmalar," s. 136-138.

¹⁷⁶ Jamal Malik, *Islam in South Asia: A Short History*, Leiden and Boston, Koninklijke Brill NV, 2008, s. 88.

¹⁷⁷ Tan, Muzaffer, "Horasan ve Maveraünnehir'de İlk İsmâ'îlî Faaliyetler," *Dini Araştırmalar*, Cilt 10, Sayı 30, (2007), s. 64.

sahip olmuştu.¹⁷⁸ Yukarıda da bahsettiğimiz gibi İsmâ‘îlîler zaman içinde İran’da etkisini yitirdikçe faaliyetleri de yavaş yavaş Hindistan’a kaymaya başladı. İran’da hükümet ile girilen mücadeleden başarısız çıkan Ağa Han I Hasan Ali Şah (1817-1881) 1841’de İngiliz Hindistan’ına sığınmasıyla yer değiştirmiş oldu. Hasan Ali 1848’de Bombay’a Hoca adıyla anılan taraftarların arasına yerleşti. Ağa Han ifadesi Hasan Ali’nin soyundan gelen Nizari imamların kullandığı isim oldu.

Şiiliğin Hindistan coğrafyasında yayılmasının yanı sıra bu farklı kültür de İslam dünyası içindeki Heteredoks hareketleri etkileyebiliyordu. Hint coğrafyası sosyal olarak birçok farklı etnik grubun yaşadığı bir alandı. Bu çeşitlilik onların sosyal, siyasi ve ekonomik yaşantılarına da etki etmekteydi. Fetihler sonucu dış dünya ile temas haline geçen Müslüman toplumlar bu yeni tanıdığı toplumların kültürlerinden etkilenebiliyorlardı. Onlara karşı gösterilen alaka daha çok astronomi ve tıp alanında kendini göstermekteydi. Hintlilerin fantastik ruhani inanışları, uzay, ay ve yıldızları farklı okumaları İslam dünyası içindeki farklı grupları etkileyebiliyordu. Toplumların arasında yaşadığı göç ve ticaret gibi faktörler ile bu inançlar yayılmaktaydı. Bu coğrafyada Müslümanlığı kabul edenler İslam ile çatışmayan bu eski inançlarını devam ettiriyorlardı.¹⁷⁹ Nesilden nesile geçen bu farklı inançlar Karmatilik, İsmâ‘îlîlik gibi değişik akımların içinde kendisini hissettiriyordu.

1.7. İsmâ‘îlî İncancının Temel Şartları

Sünni İslam anlayışında İslam’ın şartı beştir. İsmâ‘îlî inancı ise yedi şart üzerinde bir anlayış benimsemiştir. Bunlar iman, taharet, ibadet, zekât, oruç, hac ve cihattır. Zahir ve Batın inancından dolayı bu 7 şartta Sünni geleneğine göre farklılıklar gösterir. Sünnilerde Kelime-i Şehadet olarak nitelendirilen Allaha ve Hz. Muhammed’e

¹⁷⁸ Samira Sheikh, “edited version of: Religious Traditions and Early Ismaili History in South Asia: Some Historical Perspectives on Satpanthi Literature and the Ginans,” *Ginans: Texts and Contexts: Essays on Ismaili Hymns from South Asia in honour of Zawahir Moir*, ed. Tazim R. Kassam and Françoise Mallison, New Delhi, Matrix, 2007, pp. 149-152.

¹⁷⁹ Ekinci, s. 51-54.

inanma esas iken İsmâ'îlîler bu iman yani inanç şartını zamanın İsmâ'îlî imamına iman etmek olarak görürler. İmamın fermanları onlar için emirdi. Bu fermanlar ile doktrinler, ibadetler, kanunlar değiştirilebilirdi. Ağa Han III yayınladığı bir fermanla İslam ve İsmâ'îlîliğin iman ve mümin üzerine inşa edildiğini belirterek imanın inanç olduğunu, müminin de bu inanca sahip olması gerektiğini ilan etmiştir. İmam yoksa mümin için bir ümitte yoktur. İman ise ancak ibadetler ile elde edilebilir.

İsmâ'îlîliğin ikinci şartı taharettir. Taharet aynı zamanda temizliği ifade eder. Sünnilerde temizlik kendisini abdest olarak gösterirken İsmâ'îlîler'de abdest alma inancı yoktur. Abdest almak bu ibadetin zahiri yönüdür. İsmâ'îlîler ise onun Batına bakan yönüne inanırlar. Buna göre taharet iç temizliktir ve günahlardan arınmaktır. Zamanın İsmâ'îlî imamına günahlara girmeyeceği yönü ile bağlılık göstermektir. Hindistan'daki İsmâ'îlîler bu düşünce ile abdest ve gusül almayı tatbik etmez iken Orta Asya ve Ortadoğu'da yaşayan bazı İsmâ'îlîlerin abdest ve gusül aldığı bilinmektedir.

Üçüncü şart ise ibadettir. İbadet anlayışı da Sünnilerden farklıdır. Sünnilerde beş vakit namaz farz iken İsmâ'îlîlerde bu üç¹⁸⁰ vakittir ve namaz formatında değil dua şeklindedir. Bu dua cemaathanelerde belirlenen üç vakitte yapılmalıdır ve İsmâ'îlîler için zorunludur. Bu sebepten İsmâ'îlîlerin yaşadığı yerde cemaathaneler açılması ve bu cemaathanelerde ibadet edilmesi zorunludur. İbadetler yapılırken Mekke'ye dönme şartında İsmâ'îlîlerde yoktur. İbadet saatlerini ve şeklini zamanın İsmâ'îlî imamı değiştirilebilir.

Dördüncü şart zekâttir. Sünni inancında malın 40'da 1'i yani yüzde 2,5'ü için fakirlere verilen zekât İsmâ'îlîlerde kazancın yüzde 10 ila 12'sine tekabül eder. Bu zekât "Dasondh" olarak adlandırılır. Bu miktar direkt olarak fakirlere değil imama ve ona bağlı kuruluşlara verilir. İsmâ'îlîlerde zekât inancı onun dinin öğretilmesinde kullanılmasıdır. İmam'da dinin öğretilmesinde en önemli makamdır.

¹⁸⁰ Bazı kaynaklarda sadece sabah ve akşam ibadetinin zorunlu olduğu görülmektedir.

Beşinci şart oruç tutmaktır. Sünniler ve diğer Şii gruplarına göre farklılık gösterir. Ramazan ayı boyunca tutulan bir oruç yoktur. Ağa Han III yayınladığı bir fermanda İsmâ'îliler için orucun sadece Ramazan ayında olmadığı, yılın 360 günü oruçlu olunması gerektiğini belirtmiştir. Bu oruç ise İsmâ'îlilerin kimseyi incitecek, yaralayacak bir davranışa girmemesidir. Zahiri olarak ise Ramazan'da birkaç gün ve özel günlerde öğleye kadar oruç tutulur.

Altıncı şart ise hacdır. İsmâ'îlilerin hac için kutsal kabul edilen Mekke'ye gitmelerine gerek yoktur. Onların hac farızası zamanın İsmâ'îlî İmamını görme maksadı ile yapılan bir yolculuktur. İsmâ'îlî inancının son şartı ise cihat'tır. Bu cihat İslam dini için savaşmak değil İsmâ'îlilerin kendi nefisleri ile olan mücadeleleridir.¹⁸¹ İsmâ'îliler Ramazan ayında Kadir gecesini başta olmak üzere yirmi birinci ve yirmi üçüncü günü oruç tutarlar. Bunların dışında oruç tutmazlar. Mekke'ye yapılan hac zorunlu olmasa da imamı ziyaret etmek için yapılan hac zorunludur. Sabah ve akşam vakitleri olmak üzere mümkünse günde iki defa Cemaathane'ye gitmek mecburidir. İbadetler de semboller ve ritüellere değil meditasyona yani duaya önem verilir. Kur'an'a Sünni Müslümanlar kadar önem vermezler. İmamların fermanları emir mahiyetindedir. İsmâ'îlîliğin tek ve temel prensibi başlarındaki imamın sözleridir. Eğer imama itaat edilmez ise bu en büyük günahdır.¹⁸²

Neşet Çağatay ve İbrahim Agah Çubukçu İslam Mezhepleri Tarihi adlı kitabında İsmâ'îlilerin ibadetleri ile ilgili tevil yaptıklarını söylemektedirler. Deylem'den rivayetle namaz için vakit, niyet, kible, mihrab, tekbir, fatiha, rükû, secde, teşehhüd, selam ve temiz elbise gerekmektedir. İsmâ'îliler vakti hüccet, niyeti velayet, kibleyi sabık ve mihraba da tali demektedirler. Onlara göre beş vakit namaz evvele, saniye, natıka, esasa ve imama işarettir. Buradan da anlaşılacağı üzere namazda kasıt onu kılmak değil onun işaret ettiği peygamber, yardımcı, imam gibi kişilerdir. Aynı şekilde oruç imamı

¹⁸¹ Davis, s. 15-18. ; Mederbek Kadyrov, *Ağa Han İsmailileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Ankara, 2009.

¹⁸² Clarke, *The Ismailis: A Study of Community*, s.190-191.

saklamaktır, onun sırrını açık etmemektir. Zekât ise ilmi, bilgiyi İsmâ‘îlîler arasında yaymak için çalışmaktır. Hac ise imamı ziyaretir. Gazali ise onların tevilleri ile ilgili şu bilgileri verir. Gusûl imama olan yemini yenilemektir. Cenabetlik ise İsmâ‘îlîliğe giren kişinin gerekli olgunluğa ermeden sırlara vakıf olmasıdır. Zina ise İsmâ‘îlî olmayan birisine ilim vermektir. Dini emirler İsmâ‘îlî olmayan cahillerin vazifesidir. Deccal Hz. Ebubekir’dir çünkü o batını değil zahiri gören bir şaşıldır. Melekler daileri, şeytan ise ilk üç halifeye işaretir. Bunun gibi Arapça alfabesindeki 28 harften herbirinin işaret ettiği bir husus mevcuttur. Bütün bu bilgiler ışığında Sünni inanca mensup kişiler ibadetlerini yaparken Şii ve İsmâ‘îlî inanca mensup olanlar ise onları yapmaya gerek olmadığını ve onların manasının anlaşılması gerektiğini belirtmişlerdir. Manalarda yukarıda saydığımız gibidir.¹⁸³

Muzaffer Tan İsmâ‘îlîlik ile ilgili konularda tüm zamanları kapsayacak bir mezhep formunun gerek teorik gerekse pratik olarak tespit etmenin mümkün olmadığına dikkat çekmiştir. Ona göre mezhepler birer canlı organizmalardır ve bir dönem üzerinden oluşturulan bir etiketin tüm zamanlar için kabul edilmesinin uygun olmayacağını belirtir.¹⁸⁴ Yukarıda İsmâ‘îlîlerin ibadetleri ile ilgili olarak teville başvurdukları bilgiler de aynı şekilde bütün İsmâ‘îlî dönemleri kapsamayabilir. Ali Avcu’nun Erken Dönem İsmâ‘îlîliğinde Şeriatın Neshi Sorunu Üzerine adlı makalesinde de gösterdiği üzere farklı zaman dilimlerinde farklı grupların dini yok sayanı da olmuştur onun gereklerini yerine getirenide olmuştur. Örneğin Fatîmi döneminde İslam şeriatının zahiri boyutunu yani ibadetleri terk eden yoktur. Ubeydullah el Mehdi’den Muaz’a kadar ilk dönem halifeler dinin gereklerini yerine getiren kimselerdir.¹⁸⁵

İsmâ‘îlî inancında daha önce yediler inancında işlediğimiz üzere Hz. Ali’nin Hz. Muhammed’in yardımcısı olduğuna inanılır. Kuran ise İsmâ‘îlîler için de kutsal kitap

¹⁸³ Neşet Çağatay, İbrahim Ağâh Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1985, s. 98-100.

¹⁸⁴ Tan, “Tarihsel Süreçte İsmâ‘îlîlik ve Yaşadığı Farklılaşmalar,” s. 142.

¹⁸⁵ Ali Avcu, “Erken Dönem İsmâ‘îlîliğinde Şeriatın Neshi Sorunu Üzerine,” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII/2, (2009), s. 284-285.

sayılmaktadır. İbn Teymiyye İsmâ‘îlîlerin de içinde bulunduğu Şii gruplar için Batın inancına sahip olan kişilerin kâfir olduklarını söylemiştir. Bundan dolayı da Sünniler ile Şia ve İsmâ‘îlî inanca mensuplar arasında derin bir ayrılık tarihten günümüze devam etmiştir. Şiiler birbirleri ile olan ilişkilerinde şüphe, rekabet ve güvensizlik damarı ile hareket ederlerken, Sünnilere ise Teymiyye'nin ifade ettiği düsturlardan dolayı öteki olarak bakmaktadırlar. Aynı şekilde Sünni inanca mensup olanlarda Şii inancına mensup olanları öteki olarak görmektedirler.¹⁸⁶

İsmâ‘îlîler de bir diğer önemli inanç düsturu takiyyedir. Şiiler tarih boyunca en fazla takibe uğrayan topluluklardan birisi olması sebebi ile takiyyeyi benimsemişlerdir. Zaman ile bu gizlenme en önemli prensiplerden birisi olmuştur. İsmâ‘îlîler de takiyyeyi en aşırı derecede kullanan mezheplerden birisi olmuştur. Bu sayede en zor dönemlerde dahi çalışmalarını yürütme imkânı bulmuşlardır.¹⁸⁷ İsmâ‘îlîler takiyye inancını imam Cafer'e atfeddikleri: "Takiyye vaciptir ve onu terkeden namazı terkedenle aynı durumdadır." sözüne binaen uygun görmektedirler. İsmâ‘îlîler imamlarının gizli olarak davayı yönettiği dönemlerde, takiyyeyi terkeden kişinin Allah'ın dininden ve mezhepten çıkmış olduğuna inanmaktaydı.¹⁸⁸ İsmâ‘îlî inancında "takiyye" yapmak dinin bir gereğidir. Yüzyıllarca düşmanlarına karşı koyarak hayatta kalmalarını takiyye sayesinde sağlamışlardır. Takiyye ise İsmâ‘îlîlerin bulunduğu ortama göre dini inancını gizleyebilmesi, farklı davranabilmesidir. Bu sebepten yukarıda belirtilen inanç esasları ile ilgili olarak çok farklı açıklamalar mevcuttur. Bunların doğru ya da takiyye olması noktasında bilgi kirliliği vardır. Bir İsmâ‘îlî Ramazan ayı boyunca oruç tuttuğunu belirtirken diğeri namazları kıldığını, kendi inançlarının bunu gerektiğini belirtebilmektedir. Bu durumda karşıdaki muhataba inanmaktan başka çare yoktur. Kişinin inancını sorgulamak Sünni Müslüman inancına göre uygun değildir. Bu konu ile ilgili olarak Hz. Muhammed'in şu hadisi örnek gösterilir: "Bir adam din kardeşine, ey

¹⁸⁶ Aytekin Şenzyebek, "Suriye'de Dürzi-Nusayri-İsmâ‘îlî Ve Sünni İlişkileri," *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, VI/2, Güz 2013, s. 472; 76; 90.

¹⁸⁷ İkinci, s. 137-138.

¹⁸⁸ Ebu Cafer Muhammed bin Ali İbn Babeveyh el-Kummi, *Şii İmamiyyenin İnanç Esasları*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1978, s. 128.

kâfir derse, bu söz ikisinden birine döner. Eğer böyle denilen kişi söylenildiği gibi ise söz doğrudur; yerini bulmuş olur. Aksi takdirde bu söz söyleyene geri döner."¹⁸⁹

İsmâ'îlîlerin cemaathanelerinde gerçekleştirdiği ibadetlerde, yani dualarda tesbih çekme geleneği vardır. Belirli sayılarda yapılan tesbihler daha çok şu şekillerde çekilmektedir: Ya Ali, Ya Ali; Ya Ali, Ya Muhammed, Ya Muhammed, Ya Ali, Ya Rahman Ya Rahim şekillerinde olmaktadır. Daha çok sabah duası vakti ve bazı özel günlerde "Niyaz" adı verilen, imam tarafından kutsanan kutsal suyu içme geleneği mevcuttur. Bu şekilde imamın varlığı hissedilirken arınmada gerçekleşmiş olur. Ağa Han III bu konu ile ilgili yayınladığı bir fermanla "Niyaz"ın içilmesi ile gerçek inanca erişilir ve kalp temizlenir demektedir. İsmâ'îlîler zamanın imamı adına özel yemekler de verirler. Herhangi bir İsmâ'îlî imam adına cemaathanede yemek vermeyi yetkililere teklif eder ve bu şekilde İsmâ'îlîler yemek için bir araya gelirler. Cemaathanelerde ibadet yapılırken İsmâ'îlîler sırtlarını duvara verecek şekilde otururlar, baylar bir tarafta bayanlar ise bir tarafta otururlar ve yüzleri birbirine dönük olarak ibadetler yapılır.¹⁹⁰ İsmâ'îlîleri ibadete çağırarak ezan inancı yoktur. Ezan onlara göre her bir İsmâ'îlî nin ibadet vaktini geçirmeden bu saate dikkat etmesidir. Bunun dışında ezan ile bir mümine hatırlatmaya ihtiyaç yoktur. İsmâ'îlîler cemaathanelerde ibadet için toplandıklarında yere otururlar, önlerinde küçük bir masa vardır. Bu masada içecekleri "Niyaz" adlı kutsal su onlara ikram edilir. Ginan olarak adlandırılan kasideler sesli olarak tüm cemaat tarafından okunmaya başlanır. Sonra kutsal su sağ ele alınarak içilir ve bunun karşılığında bir miktar bağış yapılır. Bundan sonra her bir İsmâ'îlî sessiz bir şekilde kendi başına tesbihini çeker, Kuran'dan bildiği ayetleri okur ve duasını yapar. Namaz gibi şekli bir ibadet değil, meditasyon tarzında ibadetleri vardır. İbadet bittiğinde "Ferman yâda Ferman Pırşah" denilir. Kutsal suyu ikram eden görevli de cevaben "Ya Ali, Ya Muhammed" der ve bu şekilde ibadet son bulmuş olur.¹⁹¹ İsmâ'îlîler

¹⁸⁹ Buhârî, Edeb 73; Müslim, İmân 111,

<http://www.islamdahayat.com/riyaz/musulmana%20kafir%20demek326.html>, 31 Aralık 2015.

¹⁹⁰ Davis, s. 30.

¹⁹¹ Davis, s. 57; 68.

günahlarından arınmak isterler ise Hristiyanlarda olduğu gibi günah çıkartabilirler. Buna “Chantas” adı verilir. Direkt Ağa Han IV’e ya da onun cemaathanelerde yetkili kıldığı din görevlisine günahını itiraf eden İsmâ‘îlî nin günahının imamın güvencesinde yaratıcı tarafından bağışlanacağına inanılır.¹⁹²

İsmâ‘îlîler için cemaathaneler sadece bir ibadet yeri değildir. Buralar onlar için bir yönetim merkezi, sosyal merkez, konaklama merkezi, kütüphane, iş bulma merkezi, dernek, bağış merkezi vb. manalar ifade etmektedir. Cemaat ile ilgili eleştiriler kişisel ve gizli yapılır. Birbirleri ile müzakere etmekten kaçınmazlar. Sosyal ve özel yaşamın İsmâ‘îlîler ile birlikte olmasına önem verirler. Cemaathanelerin işlevi de onların birlikte hareket etmesine imkân verir. Cemaat bir araya geldiğinde bu sadece ibadet için değildir. Sosyal ve maddi yönü itibari ile de cemaathane onları bir araya getirmiş olur. Başlarında ki imama bağlılık ortak paydadır. İmam onlar için kardeşliğin babasıdır. Yukarı da bahsettiğimiz Niyaz ritüeli İsmâ‘îlîler arasındaki birlik ve beraberliğin sembolüdür. Herkes aynı kaptan imam tarafından kutsanmış bu suyu içer. Samimi niyetle imama bağlılık gösterirlerse bağışlanacaklarına inanırlar. Suyu İsmâ‘îlîlere ikram eden kişi imamı temsil etmektedir. Su içildikten sonra bu kişi şahsın omzuna elini koyar ve imama inanıp sadık olup olmayacağını sorar. İsmâ‘îlîlerin bütün ritüellerinde imama olan bu bağlılığın vurgusu vardır. Cemaathane de geniş bir aile olarak birbirlerine bağlıdırlar. İmam onların babasıdır. İsmâ‘îlî imamların niçin İsmâ‘îlî bayanlar ile evlenmediğinin sorusuna baba kızı ile evlenir mi? diye cevap verilir. İsmâ‘îlîler ise daha çok birbirleri ile evlenmeyi tercih ederler. Dindarlar yabancılar ile evlenmeyi İsmâ‘îlîliğin etkisini kaybedeceğini düşünerek karşı çıkarlar. Yabancılar ile evlenen İsmâ‘îlîlerin bu evlilikleri uzun yıllar gizlediği ortaya çıkmıştır. İsmâ‘îlî olmayan bir kişinin ibadetlere katılması yasak olduğu gibi, İsmâ‘îlî olmayan bir eşle cemaathaneye de gidilmez. İsmâ‘îlîlerin farklılıklarından dolayı Sünni bir Müslümanın İsmâ‘îlî bir bayanla evlenmesi de hoş karşılanmaz. Araştırmalar İsmâ‘îlî kızların erkeklere göre daha fazla İsmâ‘îlî olmayan Hindu, Katolik vb. inanca mensup

¹⁹² Davis, s. 65.

yabancılarla evlendiklerini göstermektedir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere bu evliliklere sıcak bakılmaz ve Doğuya ait birisinin Batılılar ile evlenmesinin kültür farklılığından dolayı uygun olmadığı dile getirilir. İsmâ‘îliler farklı ülkelerde yaşasalar da onlar için birinci derece önemli kimlik İsmâ‘îlî olmalarıdır. Buna rağmen aynı ülkelerden veya bölgelerden olanların birbirleri ile daha iyi anlaştıkları görülse de aralarında temel bir ayrılık yoktur. İsmâ‘îliler için boş vakit kavramı onların cemaathanelere gitmesidir. Cumartesi günü işi olmayan kişi cemaathaneye gider ve artık bu onlar için bağımlılık derecesinde gidilecek tek yere dönüşmüş durumdadır. İsmâ‘îliler aynı zamanda iyi birer kart oyuncularıdır. Bazı yerlerde açılan oyun kulüpleri İsmâ‘îlilerin boş vakitlerini geçirdikleri mekânlardır. İsmâ‘îliler için başka bir dine geçiş yapmak lanetlenmiş bir hareket olarak görülür. Kendi inançlarını tek ve doğru olan olarak kabul ederler. Londra’da yaşayan 16-21 yaş arası İsmâ‘îlilerin kendi topluluklarını reddettikleri aile baskısı sebebi ile iki farklı hayat yaşadıkları görülmüştür. Bundan dolayı imam daha fala gencin İsmâ‘îlî kurullar ve kuruluşlarda görev almasını istemiştir. İmam ile bağlantısını kaybeden kişinin sıradan bir Müslüman seviyesine düşeceğine inanılır.¹⁹³

İsmâ‘îlilerin Sünni inanca mensup Müslümanlar tarafından öteki diye tabir ettiğimiz şekli ile anılmasının sebebi yukarıda da zikrettiğimiz inanç farklılıklarıdır. Bunun yanında İsmâ‘îliler İslam tarihi içinde uzun bir dönem İslam şeriatına uygun bir yaşam yaşamadıkları ve her türlü ahlaksızlığı helal gören bir topluluk olarak görülmüşlerdir. Akademisyen Ali Avcu, Bir Ötekileştirme Aracı Olarak İbaha: İsmâ‘îlîlik Örneği adlı makalesinde İsmâ‘îlilere karşı olan bu algının tarihi sürecini anlatmıştır. Buna göre iddiaların asıl kaynağında Ebu Muhsin vardır. Muhsin, Irak Baş Daisi olarak andığı Hüseyin el-Ehvazi’nin İsmâ‘îlî erkek ve kadınların katıldığı geceler tertip ettiğini belirtmiş ve bu gecelerde erkekler ile kadınların akrabalık bağına bakılmadan birbirleri ile cinsel ilişkilere girdiklerini yazmıştır. Bu ve buna benzer söylemlerin yazılması ile günümüze kadar gelen İsmâ‘îlîlik algısı oluşmuştur. Şu bir gerçektir ki İsmâ‘îliler gizli olarak bay ve bayanlar beraberce bir araya geliyordu ve bu toplantılara İsmâ‘îlî

¹⁹³ Clarke, *The Ismailis: A Study of Community*, s. 192-200.

olmayanların katılmasına izin verilmiyordu. Orta çağ İslam toplumunda bay ve bayanın bir araya geldiği gizli toplantılar yapılması kabul edilebilir bir düşünce değildi. Buna benzer bir olayda Bahreyn’de yaşanmış lakin burada İsmâ‘îliler değil onlardan ayrılan Karmatiler rol almıştı ki zaten Karmatiler İslam anlayışını reddetmiş bir topluluktur. Netice itibari ile zaman zaman yaşana bu tür hadiseler sebebi ile İsmâ‘îliler Sünniler tarafından din dışı bir akım olarak görülmeye devam edilmiştir.¹⁹⁴

İsmâ‘îliler ile Sünniler arasındaki bir diğer önemli fark ise İsmâ‘îlilerin imamlarına gösterdikleri özel önemdir. İsmâ‘îliler imamlarının tanrının yeryüzündeki temsilcisi olduğuna inanırlar. Bu sayede insanlar tarafından anlaşılamayan ilahi bilgi imamlar tarafından insanlara aktarılır. Bu düşünce Hristiyanların tanrının insan bedeninde tecelli etmesi düşüncesinden farklı bir düşüncedir. Buna göre yaratıcının gölgesi, yansıması imam üzerinde kendisini göstermiştir. Yoksa tanrı, İsmâ‘îlî imam yani insan vücudunda bizzat tecelli etmemiştir. Artık bu sayede imam hata yapmaz, masumdur ve yanılmaz. İmama bağlananlar ise kurtuluşa ermiş olarak kabul edilir. Hâlbuki Sünni inancında yaratılan başka birisine bağlanmak kurtuluş için yeterli değildir. Şeyh, kurtuluş için reçete verir ve insan bu reçeteyi uygulayarak gerçek mümin olabilir.¹⁹⁵ Yine İsmâ‘îliler imamın zahir yani gerçek olduğuna inanırlar. İsmâ‘îlî Şii gibi onun gizli olduğuna inanmazlar. İmam gerek ezoterik yani içsel gerekse zahiri yani görünürdür.¹⁹⁶ İsmâ‘îliler için imamlarına bağlılık birinci derece de önemli ise de Panjtan-i Pak adı verilen beş insan sevgisinin de ayrı bir önemi bulunmaktadır. Onlar için önemli olan bu beş kişi ise Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hüseyin’dir.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Avcu, s. 372-373.

¹⁹⁵ Avcu, *Eser Değerlendirmesi*, s. 178-179.

¹⁹⁶ Clarke, *The Ismailis: A Study of Community*, s. 187-188.

¹⁹⁷ Kadyrov, s. 77.

2. BÖLÜM: AĞA HANLAR DÖNEMİ

2.1. Ağa Han I Hasan Ali Şah Dönemi

Nizari İsmâ'îlî tarihini incelediğimizde Ağa Hanlar döneminin ilk imamı olarak Hasan Ali Şah'ı görürüz. Babası imam Şah Halilullah'ın öldürülmesinden sonra başa geçmiştir. Kısa bir süre İran'da yaşayan Ağa Han I Hasan Ali Şah, İran'da üst düzey devlet adamları ile yaşadığı anlaşmazlıklar sonucunda isyan etmişti, lakin yönetimde etkili olamayacağını anlayınca İran'ı terk edip Hindistan'a taşındı. İmam'ın Hindistan'a taşınması, mezhebin geleceği için önemli rol oynamıştır. Hindistan'da kaldığı süre boyunca Nizari İsmâ'îlî yye mezhebinin 46. imamı olarak çalışan Ağa Han I İngilizlerden büyük destek gördü. 30 yıl kadar süren Bombay döneminde I. Ağa Han Hasan Ali Şah Nizari cemaatinin büyük bir kısmını tekrar birleştirebilmeyi başardı. İngiliz yönetimi ile iyi geçinerek Hindistan'daki taraftarlarının desteğini her daim arkasına alan Hasan Ali Şah, mezhebin gelişmesi yanında modernleşmesini de sağladı ve Hindistan'da Ağa Han İsmâ'îlîlerinin konumunu daha da sağlamlaştırdı.¹⁹⁸

2.1.1. Ağa Han I'in İmam Olması

Ağa Han İsmâ'îlîlerinin ilk imamı Ağa Han I Hasan Ali Şah 1804 yılında İran'ın Kehek şehrinde doğdu. 1817 yılında Nizariler ile yerli tüccarlar arasında çıkan bir kavgada babası imam Şah Halilullah'ın öldürülmesinde sonra İsmâ'îlîlerin imamı oldu. Yezd şehrinde İmamiyye Şii toplumunun düşmanlığıyla karşı karşıya kalan Hasan Ali Şah daha küçük yaştaydı. Kehek'teki taraftarların imamlık makamı ile yaşadığı tartışmalardan sonra buradaki toprak gelirlerinden de yoksun kaldı. Zor durumda kalan annesi Bibi Serkare küçük yaşta oğlu Hasan Ali Şahı yanına alıp Kum şehrine göç etti.

¹⁹⁸ Al-Wa'ez Hasan Nazar Ali, *Tarikh-e-Imamat: Brief History of our Imams*, Edmonton, Ismailia Association, 1983, s. 74-75.; Kadyrov, s. 28-29.

Bibi Serkare gerek bu meselelere çözüm bulması ve gerekse kocasının katillerinin cezalandırılmaları için Kaçar hükümdarına başvuruda bulundu. Mahkemenin sonucunda katil zanlıları yakalanarak cezaya çaptırıldılar. Mahkeme ayrıca imam ve ailesinin mal varlığına müdahale edilmemesi kararı yanında, el konulan topraklarının aileye geri iade edilmesine de hükmetti. İmamın gelirinin artması için bazı yeni toprakların imama verilmesine de karar verildi. Bu kararların alınmasında etkili olan Kaçar hükümdarı Feth Ali Şah, Nizari İsmâ'îlî topluluğunun desteğini tam olarak arkasına almak için kızı Servi Cihani, Hasan Ali Şah ile evlendirdi ve ona 1818 yılında Ağa Han¹⁹⁹ unvanını verdi. I. Ağa Han Hasan Ali Şah unvanını alan imam, Feth Ali Şah'ın korumasında 1834 senesine kadar Mahallat şehrinde yaşadı.

Feth Ali Şah'ın 1834 senesindeki ölümü üzerine imamın sakın geçen günleri son buldu. Şahın ölümü ile yerine kimin geçeceği konusunda iki fikir belirdi. Bunlardan birisi Şahın ölmeden önce yerine uygun gördüğü torunu Muhammed Şahı destekleyenler diğeri ise onun en büyük oğlunu destekleyenlerdi. Ağa Han I, Feth Ali Şah'ın işaret ettiği torunu Muhammed Şahı destekleyenler arasında yer aldı. Nihayet Ağa Hanın da büyük desteği ile torun Muhammed Şah başa geçti. Bir müddet Ağa Han I ordunun başında bulunsa da Başbakan Mirza Ağası ile kötü ilişkiler yaşamaya başlayınca Kirman valisi olarak tayin edildi.²⁰⁰ Ağa Han I Hasan Ali Şah'ın vali olarak atandığı yıllarda Kirman Şah'a isyan eden Şüca el-Saltana'nın oğullarının kontrolündeydi ve sıklıkla gerek Afganlıların ve gerekse Belucilerin şehre saldırılarına maruz kalıyordu. Taraftarlarının yardımlarıyla Şüca el-Saltana'nın oğullarını yenen Ağa Han I kısa bir sürede bölgede hâkimiyeti sağladı. Bu başarıları ile Muhammed Şah'tan takdir görmeyi uman imam Hasan Ali Şah hayal kırıklığına uğradı.²⁰¹

¹⁹⁹ Mustafa Öz, "Ağa Han," *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul Güzel Sanatlar Matbaası A. Ş., Cilt 1, 1988, s. 453. ; A. U. Pendragon, *Aga Khan's Billions and the Assassins*, Baltimore, Publish America, 2008, s. 48. ; Kadyrov, s. 29.

²⁰⁰ Nazar Ali, s. 75.

²⁰¹ Mustafa Öz, *Nizari İsmaililiğinde Ağa Hanlar Dönemi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1986. ; Kadyrov, s. 30.

2.1.2. İnan Kaçar Hanlığı ile İlişkilerinin Kötüleşmesi

1838 yılına kadar Kaçar hükümdarı ile iyi ilişkilere sahip olan Ağa Han I görevinin ikinci yılında Kirman valiliğinden alınarak Tahran'a çağrıldı. Konuyla ilgili kaynaklarda Ağa Han I'in görevinden alınmasına Nimetullahi²⁰² tarikatı içinde yaşanan tartışmaların etkili olduğu belirtilmektedir.²⁰³ Ağa Han I gibi Kaçar hükümdarı Muhammed Şah ve onun Baş veziri Hacı Mirza Ağa'da bu tarikata bağlılık gösteren kişilerdi. Ağa Han I tarikatın o dönemdeki şeyhi Mest Ali Şah ile çok iyi ilişkilere sahipti. Baş vezir Hacı Mirza ise tarikatın başına geçmek istiyordu. Tarikatın başına geçmeyi başarınca da eski Şeyh Mest Ali'yi destekleyen Ağa Han I'in görevden alınması için Kaçar hükümdarı Muhammed Şah'ı ikna etti. Hacı Mirza ile Ağa Han I arasındaki anlaşmazlık daha eskilere dayanıyordu zira Başvezir, Ağa Han I'in kızlarından birini alt tabakaya mensup kabul edilen sıradan bir kişi için istemişti ve Ağa Han I aşağılandığını düşünerek Başvezir'e tepki göstermişti. Böylece aralarındaki husumet başlamıştı. Kirman valisi olarak verdiği hizmetlerin takdir görmediğini ve hak etmediği bir muameleye maruz kaldığını düşünen Ağa Han I azledilme kararına tepki olarak Kirman'da ayaklandı.²⁰⁴ Kendisine tabi olan askerleri ve taraftarları ile birlikte Afganistan sınırına yakın Bam Kalesine giden Ağa Han I, burada sekiz ay kadar Kaçar Hanlığının askerlerine karşı direndi. Direniş devam ederken Fars valisi Feridun Mirza arabuluculuk vazifesi yaptı ve Mirza Ağasının da Ağa Han I'e dokunulmayacağına dair verdiği sözden sonra Ağa Han I direnişe son verdi. Lakin Başvezir verdiği sözü tutmadı ve Ağa Han I'i hapse attırdı. Ağa Han I hapsedildikten sonra eşi devreye girdi. İnan Şahı ateşli bir şekilde Sufi tarikatına bağlıydı. Bunu bilen Ağa Han I'in eşi kendi oğlunu bir derviş gibi giydirip her gün Şahın yanına yolladı ve oda Şah'a şiirler okuyup babasının affedilmesini diledi. Şah bu isteklere daha fazla kayıtsız kalamayınca Ağa Han I'i

²⁰² Nimetullahilik ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Zahide Ay, *Alamut Sonrası Nizari İsmaililiği ve Tasavvuf*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

²⁰³ Daftary, *The Ismailis*, s. 686-688.; Kadyrov, s. 30.

²⁰⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepler ve Şiilik*, İstanbul, Derin Yayınları, 2002, s. 90.; Kadyrov, s. 31.

affetti.²⁰⁵ Kirman'da yaklaşık sekiz ay tutuklu kalan I. Ağa Han, daha sonra Tahran'a gönderildi ve siyasete karışmaması istendi. Daha sonra ise Mahallat'a döndü. Bundan sonra da iki yıl kadar Mahallat'ta kaldı ve bu zaman içerisinde aktif olarak siyasete karışmasa da değişik şekillerde isyanını sürdürmeye devam etti.²⁰⁶

Ağa Han I'in Kirman'daki ayaklanması başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bununla birlikte uygun bir zamanda tekrar başkaldırabilmek için taraftarları ve paralı askerlerini yanından ayırmıyordu. Ayaklanma için uygun vaktin geldiğini düşündüğünde harekete geçti. Hacca gitmek bahanesi ile hükümdardan izin alan Ağa Han I, akrabaları, askerleri ve taraftarlarından oluşan kalabalık bir grupla 1 Eylül 1840'de Mahallat'tan ayrıldı. Mahallat'ı terk ettikten sonra Arabistan'a gitmek yerine Yezd şehrinde yaşayan taraftarlarıyla buluşmak üzere bu şehre doğru harekete geçti. Bu sırada Yezd valisi Behmen Mirza'ya sahte mektuplar yollayarak tekrar Kirman valiliğine atandığını haber verdi. Vali Behmen Mirza bundan hiç şüphelenmediği için ona müdahale etmedi. Gerçeği sonradan öğrenen Vali Behmen Mirza harekete geçtiğinde Ağa Han I kendi taraftarlarıyla çoktan buluşmuştu. Yezd valisini yenen Ağa Han önemli sayıda taraftarının yaşadığı Şehri Babek'e yöneldi. O sıralarda Babek bölgesi İngilizler'den kaçan bir grup Afganlının kontrolü altındaydı. Bu Afgan yöneticilerinden memnun olmayan yerli halk, Ağa Han I'in şehre yaklaştığı sırada Afganlılara karşı çoktan harekete geçmişti. Yerli halkın tam desteğini de bir anda arkasına alan imam, güçsüz kalan Afganlıları bölgeden attı. Şehri Babek'i güç sarf etmeden kolaylıkla ele geçiren Ağa Han I, artık tüm Kirman eyaletini kendi kontrolü altına almak istiyordu. Bu amaçla tekrar Kirman'a döndü lakin Kaçar askerleri karşısında başarısız oldu. Bunun üzerine 1841 yılında pek çok taraftarı ve aile üyeleriyle Afganistan sınırını geçti.²⁰⁷ Yaklaşık

²⁰⁵ Naoroji M. Dumasia, *The Aga Khan and His Ancestors*, Bombay, The Times of India Press, 1939, s.26.; Kadyrov, s. 31-32.

²⁰⁶ John Norman Hollister, *The Shia of India*, New Delhi, Oriental Books Reprint Corporation, 1979, s. 364.

²⁰⁷ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 201.; Kadyrov, s. 32-33.

sayıları binden fazlaydı.²⁰⁸ Ağa Han Afganistan'a vardığında bu ülke İngiltere ile savaşa girmişti.²⁰⁹ Böylece Ağa Han I'in İran dönemi son bulmuş oldu. Yıllar geçtikçe artık İran'dan kaçan birisi olarak değil Hindistan'a yerleşmiş bir lider olarak anıldı. 1886 yılındaki Bombay Yüksek Mahkemesi de zaten onun İsmâ'îlîlerin dini lideri olduğunu kabul ve ilan edecekti. Hatta İngilizler ona Prens unvanı da vereceklerdi.²¹⁰

2.1.3. Ağa Han I'in İngilizlerle ilişkilerinin gelişmesi

İran'ı terk ederek Afganistan'a giden Ağa Han I o dönemde İngilizlerin kontrolünde bulunan Kandahar'a gitti. İngilizler Ağa Han'ı çok iyi karşıladılar, çünkü onun Kirman'da gerçekleştirdiği ayaklanma sonucunda Kaçarlar Herat'ta İngilizlerle yaptıkları savaşı kazanamamışlardı. İranlılar Herat'ı almak istiyorlardı. İngilizler ise İran'ın burayı alması ile birlikte Rusların Horasan ve Afganistan bölgesindeki hâkimiyetlerinin artmasından endişe ediyorlardı. İran ve Rusya ile işbirliği içindeyken Ağa Han I'de İngilizlerin yanında yer alıyordu. Ağa Han I bölgede yaşayan Müslümanların İngilizlere destek vermesi için gayret gösteriyordu. Bu sadece diplomatik bir çaba değildi. İngiliz bayrağı altında canla başla çalışıyordu. Afganistan'da kaldığı süre içinde İngilizlerin Kabil'deki temsilcisi olan William Macnaghten'e İsmâ'îlî askerlerinin yardımı ile Herat'ı tamamen ele geçirmeyi önerdi. Böylece hem Afganistan'ı İngilizler adına yönetmiş hem de tekrar bir devlete sahip olmuş olacaktı, lakin bu amacına ulaşamadı zira İngilizler ile İranlılar anlaşmaya varmışlardı.²¹¹ İngilizlerin Kandahar'ı alması içinde destek veren Ağa Han I emri altında özellikle atlılardan oluşan İsmâ'îlî askerleri ile İngilizlerin Sind'e yaptıkları saldırıya da destek vermişti.²¹² Ağa Han'ın Kandahar'da kaldığı süre boyunca İngilizler ona günlük

²⁰⁸ Ağa Han III, *World Enough and Time, The Memoirs of Sir Sultan Mohammed Shah, Aga Khan III edited by John Connel*, London, Cassell and Co. Ltd., 1954, s. 38.

²⁰⁹ Dumasia, s. 27.

²¹⁰ Ağa Han III, s. 38.

²¹¹ Dumasia, s. 28-29.

²¹² James C. Nicholson, *Never Say Die: A Kentucky Colt, the Epsom Derby, and the Rise of the Modern Thoroughbred Industry*, Kentucky, The University Press of Kentucky, 2013, pp. 51.

100 Rupilik maaşta bağladılar.²¹³ İmam Ağa Han I, Birinci Afgan Savaşının (1839-1842) son zamanlarına doğru İngiliz-Hint ordusunun önce Kabil'i, sonra da Kandahar'ı terk etmesine kadar geçen sürede Kandahar'da bulundu. Bunun dışında çeşitli bölgelerden kendisini ziyarete gelen taraftarlarını kabul etme dışında aktif bir faaliyeti olmazken, Temmuz 1842'de de İngilizlerin Afganistan'dan çekilmesiyle birlikte Sind'e taşındı. Sind'te de İngilizlere hizmet etmekten geri durmayan Ağa Han I kendi askerlerinden bir kısmını İngiliz ordusunun hizmetine verdi. Bu arada Talpur emiri Nasır Han'ın Karaçi'yi İngilizlere vermesi için azami çaba gösterdiyse de Nasır Han'ı buna ikna edemedi. Nasır Han'ın İngilizlere karşı girişmeyi planladığı ani saldırıyı da İngilizlere haber vererek İngiliz ordusunun Şubat 1843'te Haydarabat ve Sind bölgesine hâkim olmasını sağladı. Bu hizmetleri karşılıksız kalmadı ve İngilizler Ağa Han I'e yıllık 2000 sterlinlik bir maaş bağladılar.²¹⁴ Sind'i ele geçirdikten sonra Belucistan'ı da almak isteyen İngiliz ordusunun hizmetine kardeşi Muhammed Bakır Han komutanlığında birçok askerini verdi. Yine İngilizlere diğer kardeşi Serdar Hasan Han komutasındaki askerlerini vererek onların Belucistan'daki Bempur kalesini almalarına yardım etti.²¹⁵

Ağa Han I Sind'in alınması sırasında İngilizlere nasıl yardım²¹⁶ ettiğini şu şekilde anlatmaktadır:

Savaş gününde Allah'ın düşmanlarını yenmeyi başardık ve birçok Afgan esirini İngiliz Binbaşı Rawlinson'a teslim ettik. Yine bir saldırıda Yüzbaşı Goulding öldürülmüş ve Teğmen Pattinson ağır yaralanmıştı. Binbaşı Rawlinson, Afganlıların gece saldırmasına karşı askerleri benim komuta etmemi istedi ve bende isteklice bu vazifeyi yerine getireceğime söz verdim. Afganlıların gece ya da sabah aniden saldırısını haber aldım ve sabah olunca hızlıca ani bir şekilde biz Afganlılara saldırdık, mücadele öğleye kadar devam etti ve İngiliz askerleri artık yorgunluktan bitkin düştüğü sırada Albay Malcolm

²¹³ Hollister, s. 365.; Kadyrov, s. 33.

²¹⁴ Öz, s. 454. ;Kadyrov, s. 34.

²¹⁵ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 202.

²¹⁶ Dumasia, s. 31-32.

askerlerimle Afganlılara saldırmamı istedi ve bende Allah'ın yardımı ile bu görevi yerine getireceğimi söyledim. Yaptığımız mücadele sonucu Afganlıları yendik ve birliğe geri döndüğümüzde İngiliz askerleri bizi alkışlarla karşıladılar. Ertesi gün yine Afgan askerleri ile çarpıştık ve kardeşim Sirdar Muhammed Bakur Han tek bir atış ile Afgan askerlerinin liderini vurmayı başardı. Kandahar'a geri döndüğümüzde General bize hediyeler verdi ve Molla Raşid bölgesinde görevlendirdi ve ayrıca yıllık 40 bin Rupilik para vereceğini söyledi.

Bu tür kayıtlara aynı şekilde İngiliz subaylarının raporlarında da rastlanmaktadır. Bunlardan biriside aşağıda yer alan Binbaşı Rawlinson'un 6 Mart 1842 yılında yazdığı askeri raporudur:²¹⁷

İranlı Prens Ağa Han I hala Kandahar'da, General Rotta'da süvari birliğimizin eksikliklerini tespit etmek için burada. General askeri yeteneğe sahip ve bize bağlılığı kesin olan Ağa Han I için bir dileğini söyledi. Onun Janbaz'da yaşanan sıkıntıların giderilmesinde güvenilecek bir kişi olduğunu ve oraya yönlendirilebileceğini ifade etti. Ağa Han I'in emri altında hızlı bir süvari birliği var ve General Nott'un projesi kapsamında düşmana saldıracak.

Bu raporda da görüldüğü üzere Ağa Han I İngilizlerin güvenini tam olarak kazanmış ve onların Afganlılar ile olan savaşında yanlarında mücadele etmiştir. Ağa Han Kandahar'dan Sind'e geldiğinde buranın İngiliz Siyasi temsilcisi Sir Charles Napier ile tanıştı. Napier İngiliz Bölge Valisine Ağa Han I'in yardım teklifini kabul ettiğini belirtip 29 Şubat 1843 yılında günlüğüne şunları yazmıştır:²¹⁸

İranlı Prens Ağa Han I'i İndus'un sağ sahil kısmındaki Jarrack kentine yolladım. Onun etkisi çok fazla ve kendi taraftarları ile birlikte Karaçi ile olan iletişimimizin güvenliğini sağlayacak. O İsmâ'îlilerin asırlardır babadan oğula geçen imamı. Bu grup hala mevcut ve Asya içlerine kadar her yerde yayılmış durumdadır. Eski zaman günlerindeki kadar

²¹⁷ Dumasia, s. 35.

²¹⁸ Dumasia, s. 36.

olmasa da hala etkileri mevcut. O bu hattı koruyacak ki biz burada şimdiye kadar Belucistanlılar'ın saldırıları sonucu birçok askerimizi kaybettik.

Serdar Hasan Han iki yıl kadar bölgenin bazı yerlerinde hâkimiyetini sağlasa da 1846 yılında Kaçar ordusu tarafından yenilgiye uğradı ve esir olarak Tahran'a gönderildi. Daha sonraları hükümdar tarafından affedilmesiyle 1880 yılındaki vefatına kadar Mahallat'ta yaşamasına izin verildi.²¹⁹ Ağa Han I hayatı boyunca İngilizlere hizmet etmeye çalıştı. Ancak onların yardımı ile İran'a geri dönebileceğini düşünüyordu. İran'daki hükümet ise Ağa Han I'in bütün faaliyetlerini izliyordu çünkü onun kendileri için sıkıntı oluşturabileceklerinin farkındaydılar. Hatta İran'ın onun ilk önce Sind sonra da Bombay'dan ayrılıp Kalküta'ya taşınmasını istemesi de onun sınır hattına yakın olmasını istememeleridir. Ağa Han I bu konu hakkında İngiliz Bölge Valisine birçok mektup yollamıştır. Bunlardan bir tanesi de 1844 yılının sonlarında yolladığı mektuptur.²²⁰

Zilkade ayının 18'inde İran Şahı'nın benim hakkımda İngilizlere şikâyetler de bulunduğunu duydum. Onun ülkesini rahatsız ettiğimi belirtip İngilizler' den Sind'den çıkarılmamı istemiş. Şu biliniyor ki ben İngilizlerden bana yardım etmelerini ve böylece İran'ı ele geçirmeyi istemiştim. Dört yıl önce bütün İran halkı bana bu konuda yardım edecekleri sözünü vermişlerdi. Hatta oradaki Mollaların ve liderlerin bana yazdığı mektupları İngiliz subayları Macnaghten ve Rawlinson'a da göstermiştim. Kandahar'da bulunduğum günlerde yüce İngiliz ordusu güçlerinin gelmesini ve kendimin de onların hizmetine girmek istediğimi size bildirmiştim. Sind'te iken size çok iyi hizmet ettim. 150'ye yakın askerimi kaybettim. Ayrıca sizin için birçok ganimet malı ele geçirdim. İran Şahı şunu bilir ki ben sizle birlikte iken o Herat'a saldıramaz ve sizle mücadele edemez. Onun isteği benim buradan daha uzağa gitmem ve böylece istediğini rahatça yapabilmektir. Ben İran'daki bütün malvarlığımı kaybettim. Benim aylık kazancım 20 bin Rupi'ydi ve taraftarlarımla yanında bulunuyordum. Sind'te de birçok evim var ve ben size ailemin yok olmayacağına dair güvendim ki bizim 900 yıllık bir soyağacımız

²¹⁹ Daftary, *The Assassins Legends*, s. 202.; Kadyrov, s. 35.

²²⁰ Dumasia, s. 43-44.

var. Şayet Sind'te bulunmama müsaade ederseniz bu benim için iyidir, lakin etmezseniz bana Kehlat'ın yöneticisi Mir Nasır Han'a verilmek üzere bir tavsiye mektubu ile şu anki ödemeleri vermeye devam etmenizi istiyorum. Şunu da hatırlatmak isterim ki, ben siz bana İran'ı almama yardım edinceye kadar taraftarlarıma yakın olmaya devam edeceğim.

Neticede İngilizler onun Sind'den ayrılmasını istemişler ve oda 1844 yılında Bombay'a gitmek için Sind'den ayrılmıştır. Ağa Han I Ocak 1845'te Kut'a ve Kathiawar'a buradan da 1846'da Bombay'a ulaştı. Bu sıralarda Başvezir Hacı Mirza Ağası'nın yönetiminde olan İran hükümeti 1814 İngiliz-İran anlaşmasının 10. Maddesi uyarınca Ağa Han'ın İran'a iadesini istedi. İngilizler Ağa Han'ın kendileri için yaptıkları hizmetleri göz önünde bulundurarak bu teklifi kabul etmediler, lakin Mirza'ya onu Bombay'dan Kalküta'ya yerleştireceklerine dair de söz verdiler. Bu ani gelişme onu sıkıntıya sokacaktı zira ne taraftarları yanındaydı nede sahip olduğu mallara sahip çıkabiliyordu. Aylık zararı 20 bin Rupiydi ve bunu İngilizlerden istese de İngilizler bu zararı karşılamadılar.²²¹ Ağa Han I İngiliz Bölge Valisine yazdığı bir mektupta onlardan kendisine yardımcı olmalarını istiyordu. Belucistan'dan başlayarak girişecekleri savaşta İran'ı ele geçirebileceğini ifade ediyordu. Lakin şartlar onun lehine oluşmamıştı. Hatta o daha Kabil'de iken bu düşüncesini Rawlinson'a da açmıştı ki kendisi daha sonraki yıllarda İngilizlerin Arabistan'daki yetkilisi olacaktı. Rawlinson'da İran'da İngilizler ile iyi ilişkilere sahip bir hükümdarın olması gerektiğine inanıyordu ve Ağa Han I bu iş için uygundu.²²²

2.1.4. Hindistan'da Kalıcı Hale Gelmesi

Ağa Han I'in isteği ile İran hükümeti ile görüşmelere devam eden İngilizler, Şubat 1847'de Ağa Han I'in İran'a dönmesi için yeni bir anlaşmaya vardılar. Bu anlaşmaya göre Ağa Han I geri döndüğünde hükümete karşı herhangi bir faaliyette

²²¹ Dumasia, s. 41; 44.; Kadyrov, s. 35.

²²² Dumasia, s. 40-41.

bulunmayacak, Belucistan ve Kirman'da ikamet etmeyip Mahallat'ta yerleşmesine izin verilecekti. Bu şartlar altında İran'a geri dönmeye izin verilse de Ağa Han I, Hacı Mirza'ya inanmamış olacak ki İran'a gitmek istememişti. Hali hazırda birçok taraftarı İran'daydı ve orada kendi hâkimiyetini kurmak istese de buna engel olarak Mirza'yı görüyordu. İngilizlerin isteği üzerine Nisan 1847'de Bombay'dan Kalküta'ya taşındı ve burada yaklaşık bir buçuk sene yaşadı. Kaçar Şahı Muhammed Şah'ın ölümünden sonra Kalküta'dan tekrar Bombay'a gitti.²²³ Artık İran'a geri dönebilmeyi hayal ediyordu lakin İngilizler İran'a gittiğinde ona ödemeleri gereken aylık maaşını keseceklerini söylediler. Ağa Han I İngilizlerin maddi desteği olmadan İran'a gitmek istemedi çünkü bu paraya ihtiyacı vardı. Ayrıca İran'a gittiğinde hayatını kaybetme tehlikesi de mevcuttu. İngilizlerin yardımlarıyla yeni hükümdar Nasreddin Şah'ın Başveziri Emir Kebir ile irtibata geçti. Lakin Başvezir İngilizler'den Ağa Han I'in kaçak olduğunu ve tutuklanmasını isteyince bu hayali de gerçekleşmedi. İngilizler, Ağa Han I gönüllü olarak İran'a dönmeyi istemedikten sonra onu teslim etmeyeceklerini, Hindistan'da kaldığı müddetçe aylık ödemelerinin devam edeceğini belirttiler.²²⁴

Ağa Han I 1852 yılında Emir Kebir'in görevinden alınması ve yerine Mirza Ağa Nuri'nin geçmesi ile yeni hükümdar Nasreddin Şah'a hediyeler gönderdi ve İran'a dönebilmek için izin istedi. Onun tekrar geri dönüşüne yine izin verilmese de Ağa Han I'in İran'da sahibi olduğu topraklar akrabalarına geri verildi. Ağa Han I bütün uğraşlarına rağmen hala İran'a dönemeyeceğini anlayınca Hindistan'a yerleşmeye karar verdi. İran'ı hiçbir zaman unutamayacağı için Kaçar Hanları ile olan ilişkisini sürdürmeye devam etti. 1870'li yıllarda Kaçar hükümdarına birçok hediye ile birlikte oğlu Celal Şah'ı göndermiştir. Buna karşılık olarak Nasreddin Şah, Celal Şah'ı kızlarından birisiyle evlendirerek akrabalık bağı kurdu. Hükümdara damat olan Celal Şah ise kısa süre sonra hastalığa yakalanarak vefat etti.²²⁵ Hindistan'da kalıcı olduğunu anlayan Ağa Han I yedi yüz yıl Nizari İsmâ'îliliğin merkezi olan İran'dan nihayet

²²³ Nazar Ali, s. 76.; Kadyrov, s. 35-36.

²²⁴ Dumasia, 49-52.; Kadyrov, s. 36.

²²⁵ Daftary, *Ismailis*, s. 57.; Kadyrov, s. 36-37.

vazgeçip yerine Hindistan'ı seçti ve hareketin yeni merkezi Bombay oldu. Hindistan'a taşınma ile birlikte Nizari dönemi Ağa Hanlar dönemi olarak tanımlandı. Ağa Han I'nın İran ve ondan sonraki yaşantısında sürekli yer değiştirmesine rağmen her türlü zorlukta onu yalnız bırakmayan ve vergilerini aksatmayan Hindistan'daki taraftarları, imamlarının Bombay'a taşınmasını sevinçle karşıladılar. İngilizlerinde desteğini kazanan İmam, akrabalarını ve mensuplarını kendi etrafına toplayıp mezhebin gelişmesi için gayret etti. Bombay'da Darkhane Merkez teşkilatını oluşturup mukhi ve kamedya adını verdiği kişileri görevlendirerek cemaatin dini ve mali işlerini yürüttü. 30 yıl kadar süren Bombay döneminde Ağa Han I cemaatini tek çatı altında toplamaya çalıştı. İngiliz yönetimi ile iyi geçindi. Ağa Han I toplum içinde çok nadiren görünen bir şahsiyetti. Daha çok at yarışları dolayısı ile toplum içine çıkardı. Dönemin en iyi at ırklarına sahipti. Bombay'daki birçok yarışta atları birinci geliyordu. Bu yarışların dışında Galler Prensi Kral VII. Edward Hindistan'a geldiğinde de ona eşlik etmişti. Prensi evinde misafir etmek istediğini yetkililere iletmişti. Prens Bombay'a gelince onu şahsen evine davet etti ve Prens bu daveti kabul etti.²²⁶ Ağa Han evindeki sohbette Prens'e atalarının yedi yüzyıl önce Haçlı Seferleri zamanında Avusturya Dükü Leopold'da hitaben yazılmış ve onun elinde tutsak bulunan İngiliz Kralı Aslan Yürekli Richard'ı bırakmasını isteyen mektubun hikâyesini anlatıp, ilişkilerinin yüzyıllar öncesine dayandığını belirtiyordu. Prens'in bu ziyareti dolayısı ile düşüncelerini kaleme alan Bombay Valisi Sir Bartle Frere Ağa Han I'nın dünyanın değişik bölgelerine dağılmış taraftarlarının bu ziyaretten memnuniyet duyacaklarını belirtmiş ve Müslümanlar ile İngilizler arasında bir yakınlaşmaya sebep vereceğini belirtmiştir.²²⁷

Ağa Han I Hindistan başta olmak üzere diğer ülkelerde yaşayan Ağa Han İsmâ'îlîlerinin huzur ve güven içinde yaşamaları için büyük çabalar sarf etti. Hayatının son yıllarını Poona, Bangalore ve Bombay'da huzur içinde geçiren Ağa Han I Hasan Ali Şah, altmış dört yıllık imamlık görevinden sonra Nisan 1881 senesinde vefat etti ve

²²⁶ Nazar Ali, s. 76.; Kadyrov, s. 37-38.

²²⁷ Dumasia, s. 54-56.

Mazagon Bombay’da defnedildi.²²⁸ Daha çok Ağa Han Mahallati diye tanınan Ağa Han İsmâ’îlîlerinin ruhani liderinin üç erkek, beşte kızı vardı. Erkek çocukları Ağa Ali Şah, Ağa Jangi Şah ve Ağa Akbar Şah’tı.²²⁹ Bombay dönemi anılırken “Altın Çağı” olarak ifade edilmişti zira uzun yıllardan sonra bir güven ve emniyet ortamına sahip olunmuştu. Ağa Han I Bombay’a taşındıktan sonra cemaatinin dini işleri ile de yakından ilgilenme fırsatı buldu. Muharrem aylarında İsmâ’îlîlerin düzenlediği törenlere katılıp Kербela’dan gelen kutsal kumu dağıtıyordu. Ramazan aylarında ise cemaathanede günlük olarak namaz kıldırıp, dua yaptırıyordu. Her hafta cumartesi akşamları 7 ile 8 arası İsmâ’îlîler huzuruna çıkıp elini öpüyorlardı. İsmâ’îlîler farklı bölgelerden İmamları Ağa Han I’i ziyaret ediyorlardı ve bu kutsal yolculuk yani hac olarak adlandırılıyordu. Örneğin İmam Kirman’da yaşarken hac vazifesi dolayısı ile yanına gelenler bir ay ile 6 hafta süre ile burada kalıyorlardı. İlk olarak imama hediyelerini sunan hacılar daha sonra toplamda 10 ya da 12 defa huzuruna çıkıp elini öpüyorlar ve böylece hac yerine getirilmiş oluyordu.²³⁰

2.1.5. Hocalar Davası

Ağa Han I imamlık döneminde mezhep üyelerinden bazılarıyla zaman zaman ihtilafa düşmüştür. Ağa Han I İran’da yaşarken, 1829 yılında Bombay’lı taraftarlarından yaklaşık 300 kişi imama ödenen zekâtlarını ödemeyi bırakmıştı. Ağa Han I’in annesi Bombay’a gitmiş ve zekât paralarını toplamak istemişti. Hocalar grubu istenen miktarın çok az bir kısmını verebileceklerini söylüyordu. Bunun üzerine imamın annesi Bibi Serkare önderliğindeki heyet ödemeyi reddeden topluluğa karşı dava açtı. Ancak Ağa Han I daha sonra bu davadan vazgeçti. Bunun üzerine mezhebin diğer üyeleri tarafından hatalı görülen bu grup Barbailer olarak adlandırılmaya başlandı. Bu Bombaylı grup cemaatten dışlandı. Habib İbrahim önderliğindeki bu dışlanan Barbailer 1835’te vergi ödemeyi kabul edince tekrar cemaate kabul edilmişlerdi. Lakin imama karşı olan

²²⁸ Nazar Ali, s. 76.; Kadyrov, s. 38.

²²⁹ Dumasia, s. 59.

²³⁰ Joseph Arnould, *Judgement in The Aga Khan Case*, Bombay, Bombay Gazette Seam Press, 1866, pp. 11-13.

mücadelelerini bir süre sonra tekrar başlatmışlardı. 1847’de mirastan payını alamadığını iddia eden iki kız kardeşin davasına müdahil olan Barbailer tekrar mezhepten çıkartılmışlardı. Davada tanıklık yapan İsmâ‘îlî imam Ağa Han I, İslam hukukuna göre kız çocuklarının da miras hakkı olduğunu söyledi. Barbailer ise kendi geleneklerine göre kız çocuklarının mirastan pay alamayacaklarını iddia ettiler. Davaya bakan İngiliz Erskine Perry bu davada Müslüman inanışlarına göre davranılması kararını verdi. Bu olaydan sonra cemaatten ikinci defa dışlanan Barbailer kendi cemaathanelerini açtılar.²³¹ Barbailer ile Ağa Han I arasında bu ihtilaflar baş göstermeden önceleri Hindistan’daki İsmâ‘îlîler İran’da ve daha sonra değişik yerlerde yaşayan imamlarını ziyaret etmek için o günün şartlarında 2500 dolar gibi yüksek bir meblağ harcayarak yolculuk gerçekleştirecek kadar ona bağlılık gösteren bir topluluktu.²³² Ağa Han I’in Hindistan’daki İsmâ‘îlîlerden istediği zekât paraları da aslında İmamı ziyarete gelen hacıların ihtiyaçlarının giderilmesi için gerekiyordu. Ağa Han I 1848 yılında Bombay’a taşınması Hindistan İsmâ‘îlîlerinin daha az çaba ile onu ziyaret etmesine imkân verecek bir gelişmeydi. Bununla birlikte o Bombay’a yerleşince burada yaşayan Barbailer ile olan sıkıntılar daha da artmaya başladı. 1850’de Mahim semtinde Barbailer tarafından açılan yeni cemaathanede Ağa Han taraftarları ile bir tartışma yaşanmıştı. Bu tartışma kavgaya dönüşmüş ve Barbailer’den dört kişi ölmüştü. Bunun üzerine açılan davada Ağa Han taraftarlarının on dokuz üyesi yargılandı; dördü de idam edildi.²³³

Bütün bu yaşananlar neticesinde Ağa Han I ile Barbailer arasındaki anlaşmazlık gün geçtikçe artıyordu. Barbailer, Hindistan İsmâ‘îlîleri olan Hoca topluluğunun aslında Sünni olduklarını, Ağa Han I’in kendilerini İsmâ‘îlî Şii yapmaya çalıştığını içeren bir metin hazırlayıp topluluk arasında yaydılar. Bu grup Hintlilerin İslamiyet’i seçmesinde etkili olan ve 14. yüzyılda yaşayan İsmâ‘îlî Dai Pir Sadruddin’in Sünni olduğunu iddia ediyordu. Onlara göre Sünni İslam’ı kabul eden ve Müslüman olup Hocalar adını alan

²³¹ Nazar Ali, s. 76.; Kadyrov, s. 39.

²³² Pendragon, s. 39.

²³³ Hollister, s. 267.; Kadyrov, s.39-40.

bu Hintlilerin Şii İsmâ'îlî imamları takip etmelerinin imkânı yoktu.²³⁴ Aslında bu fikir Ağa Han I'e karşı çaresiz durumda olan Barbailerin bir söylemiydi, zira yaşantılarının Sünnilik ile ilgisi de yoktu. Bu söylemlere karşı Ağa Han I'de İsmâ'îliliğin temel kurallarını özetleyen bir belge hazırlatıp kendisine tabi olanların imzalamasını istedi. Böylece kimin samimi bir şekilde kendisine bağlı olduğunu öğrenecekti. Buna itiraz eden Barbailer bu sefer de kendilerinin Sünni, Hocaların ise aslında Şii olduklarını ve kendilerine ait mal varlıklarında bu Şiiilerin hiçbir haklarının söz konusu olmadığını belirttiler. Buna binaen topluluğa ait bütün mülkiyetin, toplanan vergilerin hesabının çıkarılmasını istediler. Bu mallardan sadece kendilerinin yani Sünnilerin yararlanabileceklerini, aksine hiçbir Şii'nin, Hocalar veya Ağa Hanların, yararlanamayacağını, mukhi ve kamedyaların sadece belirli bir zaman için seçilmeleri gerektiğini ve Ağa Han'ın da mali ve idari işlerden uzak durması gerektiğini iddia ettiler. Neticede gün geçtikçe artan tartışmalar mahkemeye kadar intikal etti. Ağa Han davası olarak anılan bu davaya bakan İngiliz yargıç Joseph Arnold 1866'da tüm iddialarda Ağa Han I'i haklı buldu ve onun lehine karar verdi. Mahkemeden Barbailerin istemediği bir karar çıkmıştı. Barbailer sayesinde Ağa Han I'in resmi statüsü mahkeme de kesinleşmiş ve onun İsmâ'îlîlerin imamı olduğu tescillenmiş oldu. Hindistan'da yaşayan taraftarlarının lideri, bütün malların da sahibi olduğu ilan edilmişti. Ağa Han imamları İngiliz hükümeti tarafından Şii İslam'ın İsmâ'îlî yye kolunun ruhani lideri olarak tanınmış oldu. Bombay'daki bu davadan sonra da cemaat içinde Ağa Han I'e karşı ciddi bir şekilde herhangi bir başkaldırma yaşanmamıştır.²³⁵ 1924 yılında Tanzanya Yargıtayı da buna benzer bir karar vererek İsmâ'îlî imamların kendilerine karşı muhalif olanlar karşısında elini güçlendirdi. Bu kararlar sayesinde İsmâ'îlî imamlar dünyanın her yerindeki İsmâ'îlîlerin imamı olduklarını tescil ettirmiş oldular. Bu da onlara yasal

²³⁴ Nazar Ali, s. 77.; Kadyrov, s. 40.

²³⁵ Hollister, s. 369-370; Pendragon, s. 78-79.; Kadyrov, s. 40-41.

olarak, sorumsuzluğu olmadan ve mutlak olarak İsmâ'îlîlere hükmetme yetkisi vermiştir.²³⁶

1866 yılındaki dava sonuçlanıncaya kadar Ağa Han İsmâ'îlîleri gerçek manada birlik içinde değillerdi. İsmâ'îlîler Ortaçağ'dan bu tarihe kadar Afrika, İran ve Hindistan'da yaşayan dağınık bir topluluk izlenimi veriyordu. İmama ulaşma imkânı olmayanlar yaşadıkları yerlerde kendi yerel geleneklerini oluşturmuş, izole bir hayat yaşayan insanlardı. Ağa Han I'ın Bombay'a kesin olarak taşınmasından sonra bu değişmeye başlamış ve artık uzak noktadaki İsmâ'îlîler ile irtibat sağlanmaya başlanmıştır. Bu topluluklardan en önemlisi Hindistan İsmâ'îlîleri olan Hocalar olarak anılan topluluktur. Ağa Han bunların çoğunu kontrol altına almış, Hocaların şimdiye kadar bilmediği yeni Şii doktrinleri uygulamaya koymaya başlamıştı. 1847'de ise Hocaların gelenek ve göreneklerine de müdahale edip değiştirmeye başladı. Asıl problem teşkil eden konu ise imama ödenmesi istenen zekât konusunda yaşanmaya başlanmıştı. Böylece Hocalar grubunun liderleri ile Ağa Han I arasında ihtilaflar başladı. Gerek 1847 gerekse 1866 davasının arkasında liderler ile Ağa Han I arasında bu ihtilaflar vardı. 1800'lü yılların başlarında Bombay'da Hocalar olarak adlandırılan 150-200 aile vardı. 1866 yılına geldiğinde ise 1400 aileye ulaşılmıştı. Bunların çoğu Bombaylı değildi ve değişik yerlerden buraya göç etmişlerdi. Ekonomik olarak durumları ise ticarete etkin olmalarından dolayı çok gelişmişti. Bu Hocalar arasında ticaret yaparak çok zengin olmuş ve grup içinde sözü dinlenir zengin, elit bir tabaka oluşmuştu. Bu zengin kişiler cemaathanelerde yapılan toplantılarda da sözü dinlenen ve kurullarda bulunan kişiler olmuşlardı. Örneğin bir kişi evlenecekse bu konu cemaathaneye getiriliyor ve topluluğun oyları neticesinde karar veriliyordu. Topluluğun üzerinde ise bu zengin elit kesim etkiliydi. Hocaların sayısı arttıkça cemaathaneye ait mal ve mülklerin sayısı da artıyordu. Bu malların kontrolü de doğal olarak bu zengin elit kısma aitti. Hocaların gelenekleri de hem Hint hem Müslüman geleneklerinde

²³⁶ Peter B. Clarke, "The Ismailis: A Study of Community," çev. Onur Kutlu Şentürk, *Tarih Okulu*, Sayı VI, (Ocak-Nisan 2010), s.188.

oluşmaktaydı. Miras, giyim kuşam, bazı özel kutlamalar Hint geleneklerine uyularak yapılıyordu. Evlilikler ise İslam'a göre yapılıyordu. 1847'de yaşanan miras çekişmesinin altında Hint geleneklerine göre bayanların mirastan pay almaması yatıyordu.²³⁷ 1866 yılına kadar geçen sürede Ağa Han I ile Barbailer arasındaki yaşanan olaylar gerçekleşmeseydi muhtemelen Ağa Han İsmâ'îlîleri arasında imamın etrafında bir kenetlenme olmayacaktı. Mahkemenin Ağa Han I yönünde karar vermesi ile İsmâ'îlîler arasındaki en büyük ihtilaf ortadan kalkmış oldu.

2.1.6. İsmâ'îlîlikten Ayrılmalar ve Cinnah

İsmâ'îlî cemaatinden dışlanan veya artık cemaat içinde olmak istemeyenler kendilerine yeni inançlar seçtiler. Bazıları Sünni İslam'ı seçerek hayatlarına devam ettiler. Bu grubun liderlerinden Jairajbhai Pirbhai daha sonra kurulan Encümen-i İslam adlı reform hareketinin lideri oldu. Sünni İslam'ı kendisi için uygun görmeyenler ise Şii İsna Aşeriyyelere katıldılar. Bu grup içinde yetişen en önemli kişi ise daha sonra Pakistan'ında kurucusu olacak olan Muhammed Ali Cinnah olmuştur. İsmâ'îlîlerden ayrılan bu gruplar zamanla Sünni Hocalar ve İsna Aşeriyye Hocalar olarak tanındılar. Pakistan Hindistan'dan ayrıldığı zamanda bölgede yaşayan İsna Aşeriyyelerin yüzde 60'ı Pakistan'ı yeni ülkeleri olarak seçmiştir. 1980 yılı itibari ile sadece Hindistan'da yaşayan 50 bin İsna Aşeriyye Hoca Grubu üyesi mevcuttu.²³⁸ Muhammed Ali Cinnah Pakistan gibi İslami gelenekleri olan bir devletin Hindistan'dan ayrılıp kurulmasında başrol oynayan bir kişiydi. Buna rağmen kendisi Kuran okumasını bilmiyor, namaz kılmıyor ve oruç tutmuyordu. Hayatı boyunca hacca da gitmemişti.²³⁹ Muhammed Ali Cinnah'ın her ne kadar İsna Aşeriyye Şia'sına bağlı kaldığı ifade edilse de onun İsmâ'îlî inançlarına da sahip olduğu düşünülüyordu. Cinnah doğduğunda ailesi İsmâ'îlî

²³⁷ Teena Purohit, *The Aga Khan Case: Religion and Identity in Colonial India*, London, Harvard University Press, 2012, s. 22-23.

²³⁸ Carissa Hickling, *Disinheriting Daughters: Applying Hindu Laws of Inheritance to the Khoja Muslim Community in Western India, 1847- 1937*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Manitoba, Winnipeg Canada, 1998.

²³⁹ Rafiq, Zakaria, *The Man who Divided India: An Insight Into Jinnah's Leadership and Its Aftermath*, Mumbai: Popular Prakashan Pvt. Ltd., 2009, s. 2.

inançlarına mensuptu. 1968-1984 yılları arasında Cinnah'ın mirasının dağıtımı ile ilgili olarak gerçekten hangi inanca ait olduğuna dair araştırmalar yapılmıştı. Cinnah kendisine ait mülklerini kızlarına ve kız kardeşine bırakırken oğullarına hiçbir şey bırakmamıştı. 1937 yılında onun katkısı ile yapılan düzenlemelerde Müslümanların mirasının bütün çocuklara dağıtılması kararı alınmış iken Cinnah mirasını sadece kızlarına bırakıyordu ki bu istek o dönem İsmâ'îlîler arasında yaygındı. 1937 yılında çıkan kanun bütün Müslümanları bağlayıcı iken İsmâ'îlîler inançlarına aykırı olduğu düşüncesi ile bu kanunun dışında tutulmuşlardı. Buna benzer bir problem Cinnah'ın mirasının bir kısmını bıraktığı kız kardeşi Fatima vasiyet bırakmadan vefat ettiğinde de ortaya çıkmıştı. Onun Şii ve Sünni inancına mensup yakınları arasında miras sebebi ile anlaşmazlık çıkmıştı. Sünni ve Şii inancına göre geride kalanların mirastan pay almaları farklıydı. Bu sebepten gerek Cinnah'ın gerekse kız kardeşinin hangi dine mensup olduğu hususunda araştırma başlamıştı. Cinnahlar'ın herhangi bir ortamda hangi dini inanca mensup oldukları ile ilgili hiçbir konuşma yapmadıkları ortaya çıktı. Cinnah nadiren Sünnilerin ibadetine katılmış ve bu ibadetlere saygısızlık gösterecek bir davranışta bulunmamıştı. Cinnah öldükten sonra İsmâ'îlîlerin imamı Ağa Han III'de onun İsmâ'îlî olduğuna dair bir beyanda bulunmamıştı. Eğer Cinnah İsmâ'îlî inancına mensup ise ve Ağa Han III onun dini inancını açıklamıyorsa, bunun sebebi Cinnah'ın Pakistan'daki Sünni Müslümanların ona olan saygısını kaybetmemesi için olabilirdi. Cinnah'ın diğer kız kardeşi Şirin Bai ise Pakistan dışında İsmâ'îlî inancına göre yaşayan bir kişiydi. Bütün bu miras hadisesinden dolayı payını almak için Pakistan'a geldikten sonra mahkemede kendisinin İsmâ'îlî Aşeriyye Şii'si olduğunu açıkladı. Bu onun İsmâ'îlî olan yakınlarının mirastan pay almalarını engellemek içindi. Bunun yanı sıra Muhammed Ali Cinnah'ın eşi de vefat ettiğinde Bombay'daki İsmâ'îlî mezarlığına defnedildi. Muhammed Ali içinde vefatından sonra İsmâ'îlî inancına göre tören düzenlendiği ama halkın katıldığı törenin Sünni geleneklerine göre yapıldığı biliniyordu.²⁴⁰

²⁴⁰ Faisal Devji, *Muslim Zion: Pakistan as a Political Idea*, London, Hurst & Company, 2013, s. 215-218.

2.2. Ağa Han II Ali Şah Dönemi

2.2.1. Ağa Han II'nin İsmâ'îlilerin İmamı Olması

Ağa Han I'in 1881 yılında vefat etmesi ile onun yerine en büyük oğlu Ağa Ali Şah geçti. Çocukluğunu savaş ortamından uzak olan Bağdat ve Kербala'da geçirmişti. Ağa Han I'in son yıllarında İran'daki yönetici aile ile Ağa Hanlar arasında iyi diyaloglar gelişmişti. Ağa Han I'in ölümü ile birlikte İran Şahı Nasruddin Ağa Han II'ye başsağlığı mesajı yollamıştı. İran prenslerinin yakınları vefat ettiği zaman özel bir tören düzenlenirdi ve bu tören Şah Nasruddin tarafından Ağa Han I içinde düzenlenmişti. Bir kaftan ve üzerinde İran krallık ambleminin de olduğu elmaslarla süslenmiş bir taçta Ağa Han II Ali Şaha gönderilmişti. Günümüzün imamı da babasının yerine geçtiğinde benzer bir tören İran hükümdarlığı tarafından düzenlenmiş ve imama İran Kraliyet ailesinin bir prensi unvanı verilmişti.²⁴¹

Ağa Han II imamlık için gerekli eğitimi almıştı. İranlı ve Arap hocalardan eğitim almış, özellikle doğu dillerinde önemli mesafe kat ederek İran ve Arap edebiyatında da iyi bir bilgiye sahip olmuştu. Ayrıca Muhammedi Ulusal Birliği'nin başkanlığını yürütmüş²⁴² ve Bombay'daki Müslümanlar için eğitim enstitüleri kurmuştu. Babası ona özellikle Sind ve Kathiawar'da bulunan cemaathaneleri ve burada yaşayan taraftarları ziyaret etme görevi vermişti. Sind 18. yüzyıla kadar İsmâ'îliler için Hindistan'daki merkezleriydi ve cemaatin köklü bir yapısı vardı.²⁴³ Ağa Han II eğitime önem veren bir imamdı. Birçok İsmâ'îli okulunun açılmasını sağladığı gibi, kısa süren imamlığında başta Yukarı Amu Derya, Burma ve Doğu Afrika olmak üzere Hindistan dışında yaşayan İsmâ'îliler ile ilişkileri sağlamlaştırdı.²⁴⁴

²⁴¹ Dumasia, s. 60.

²⁴² Nazar Ali, s. 79.

²⁴³ Ismaili History 711 - Mission of Pir Sadruddin in India <http://www.ismaili.net/heritage/node/18161>

²⁴⁴ Tan, "Tarihsel Süreçte İsmâ'îlilik ve Yaşadığı Farklılaşmalar," s. 138.; Daftary, *Ismailis*, s. 531.

2.2.2. İngilizlerle İlişkisi

Sir James Fergusson ile birlikte Bombay Meclisinin bir üyesi olarak kanun ve yasaların oluşturulmasında rol aldı. O döneme kadar Hindistan'daki Hocalar topluluğu kısmen İslami kısmen ise Hindu hukukuna göre yönetiliyordu ve buda büyük karışıklıkların ortaya çıkmasına sebep veriyordu. Meclisin üyeleri genel olarak onun kadar yeterli eğitime sahip değillerdi ve 1874 yılında o kendi topluluğu için gerekli kanunların oluşması için meclise davet edilmişti. Bu arada Ağa Han II bir avcı olarak ün salmıştı. Özellikle çok tehlikeli olan Kaplan avına çıkardı. O kaplan avlamak için ağaçlarda kurulan güvenli platformları tercih etmez bizzat yerde kaplan avlardı. Bu şekilde 40 kaplan avlamıştı ve ün kazanmıştı.²⁴⁵ Kral Edward VII babası Ağa Han I'ı kendi evlerinde ziyaret ettiğinde birçok Kaplan derisi ile karşılaşmış ve bunların nasıl vurulduklarını sormuştu. Oda kendisine bunları oğlu Ağa Han II'nin ağaçlara tırmanmadan ya da özel eğitilmiş fillerin üzerinde oturmadan yerde vurduğunu söylemişti. Kral kendisine niçin ağaçlara tırmanıp kaplan avlamadığını sorduğunda Ağa Han II çok şişman olduğunu ve ağaca tırmanamadığını bunun yerine yerinde bekleyip yaklaşan kaplanı vurduğunu ifade etmişti.²⁴⁶

2.2.3. Ağa Han II'nin Evlilikleri ve Gündelik Yaşantısı

Ağa Han II üç defa evlendi. Eşlerinden ilk ikisi Bombay'da vefat etti. Üçüncü evliliğini Shamsul Mülk ile yaptı. O İran'daki Kaçar Hanı Şah Fateh Ali Şah'ın torunu dolayısı ile Şah Muhammed Ali'nin kuzeniydi. Annesi Kurshid Kulah İran Hanının kızıydı. Babası Başbakanlıkta yapmış ve İran mahkemelerinde de çalışmış olan Nizamud Daulah'tı.²⁴⁷ Birinci eşi olan Marium Sultan, Irak'taki bir kabile reisinin kızıydı ve bu evlilikten Badin ve Nur Şah adlarında iki erkek çocuğu oldu. Badin Şah 33 yaşında vefat edecekti. Nur Şah ise attan düşme sonucu ağır yaralanmış ve bu yaralar sonucu daha sonra ölmüştü. Ağa Han I'in isteği üzerine Ağa Han II ailesi ile birlikte

²⁴⁵ Dumasia, s. 61.

²⁴⁶ Ağa Han III, s. 39.

²⁴⁷ Dumasia, s. 62.

Hindistan'a gelmişti. Kısa süre sonra ise eşi Marium Sultan vefat etti. İkinci evliliğini Şirazi ailesine mensup bir bayanla yapıp Bombay'a yerleşti. İkinci eşinin de vefat etmesi ile 24 yaşında olan üçüncü eşi Shamsul Mülk ile evlenmişti.²⁴⁸

Ağa Han I ve oğlu Ağa Han II günlük vakitlerini atları ve avcılık ile geçirirlerdi. Ağa Han I Bombay'a yerleşir yerleşmez İngiliz, Arap, Avustralya ve Türk atları satın almıştı. O dönem İran ve Irak'ta bulunan en iyi Şahinleri yakalamak için uğraşırlardı. Güne her gün sabah saat 6'da başlarlar, ya geyik avına ya da Şahin yakalamaya çıkılırdı. At yarışları var ise atlarla ilgilenilirdi. Sabah saat 9 gibi tekrar eve gelinir ve kahvaltı yapıldıktan sonra yatılırdı. Öğleden sonra kalkıldıktan sonra ya at yarışlarına ya da avlanmaya gidilirdi. Akşamları İsmâ'îlîlerin meseleleri ile ilgilenirlerdi. Büyük bir akşam yemeği saat 9'da yenir ve sabah saat 6'da ava gidinceye kadar işleriyle ilgilenirlerdi. Bu tarz bir hayat o günlerde gerek Afganistan gerekse İran'daki elit kesimin günlük yaşantısıydı. Ağa Han II döneminde aileye ait atlar daha da çoğalmış, Şahinler ve Tazıları dönemin en iyileri arasında yer almıştır. Hindistan'daki İngilizlerden onun bu hayvanlarına ilgi duyanlar olurdu.²⁴⁹

2.2.4. Ağa Han II'nin Eşi Shamsul Mülk

Ağa Han II 1885 yılında yaralarından dolayı vefat eden oğlu Nur Şah'tan 9 ay sonra vefat etti ve Kerbala'da defnedildi. Ağa Han III babasının ölümünde Poona'ya yakın yerlerde Kaplan avına çıktığı günlerde aşırı yağmurlara maruz kaldığını, yakalandığı soğuk algınlığının zatürreye çevirmesi sonucu 8 gün sonra öldüğünü söylemiştir.²⁵⁰ Ağa Han II eşi Shamsul Mülk ile evlendiğinde, bir müddet Bağdat'ta yaşamıştı ve daha sonra Karaçi'ye gelmişler ve Ağa Han III doğmuştu. Ağa Han II vefat edince eşi 8 yaşındaki çocuğu ile birlikte Bombay'a geldi. Artık onun tek amacı hem oğlu hemde topluluğun yeni imamı olan Ağa Han III'ün en iyi şekilde yetişmesiydi. Bu arada İngilizler Ağa Han II'ye yaptıkları aylık 1000 Rupilik ödemelerini eşine de aynı

²⁴⁸ Nazar Ali, s. 78.

²⁴⁹ Ağa Han III, s. 47.

²⁵⁰ Ağa Han III, s. 40.

şekilde yapmaya devam ettiler. Bunda Bombay Valisi Lord Reay ve eşinin etkisi büyüktü ve onlar yeni imamın bütün ihtiyaçları ile ilgileniyorlardı. Ağa Han III Sultan Muhammed Şah daha 9 yaşındaydı ki İngilizler ona Ekselansları unvanını verdiler. Bu unvan İngilizler tarafından bu yaştaki başka kimseye verilmemişti. Ağa Han'ın annesi o 16 yaşına gelinceye kadar, yani 1893 yılına kadar bütün mal varlıklarını yönetmeye devam etti. Ailenin gerek İran'da gerekse başka yerlerde taşınmaz mal varlıkları bulunmaktaydı ve bu evlerde topluluğun üyelerinin oturması yöntemine geçilmişti. Hatta ortak bir mutfakta yemekler yapılıp kalanlara verilmeye başlandı. İhtiyaç sahiplerine de aynı şekilde belirli ücretlerde yemek veriliyordu. Ağa Han III döneminde de bu uygulama devam ederken bazı sıkıntılardan dolayı topluluk üyeleri ile mahkemelik oldu. Shamsul Mülk bu dava sırasında gerekli olan bütün bilgileri mahkemeye sundu ve mahkemede onu haklı buldu.²⁵¹ O 90 yaşına kadar topluluğunun ve oğlunun ihtiyaçları için çalışmıştı. Oğlunun Avrupa'ya yaptığı uzun seyahat dönemlerinde cemaatin problemlerine çözümler bulmaya çalıştı.²⁵² Hatta I. Dünya savaşında Ortadoğu coğrafyasından Bombay'a getirilen İngiliz askerlerinin tedavisi için gerek Hocalar topluluğunun kadınlarını, gerekse İranlı kadınları organize ederek yardımcı olmuş ve çok yüksek meblağdaki toplanan yardımları onların ihtiyaçları için kullanmıştı. Müslüman Türklerin savaşa girmesinden sonra bile o İngilizler ve müttefiklerine yardıma devam etti. O kendisine karşı çıkan Müslümanlara İngilizlerin bu savaşa adalet ve özgürlük için girdiğini söylüyordu. O evinde topladığı Müslüman ve Hintli kadınlara İngiliz bayrağı altında barış ve mutluluk altında dini hürriyetlere sahip olarak yaşadıklarını anlatıyordu. Eğer İngiltere savaşta yenilirse bunun Hindistan için çok vahim neticeler doğuracağını belirtiyordu. Savaşın Almanların zorlaması ile başladığını belirterek İngilizler ve onların müttefiklerinin kesin bir şekilde zafer kazanacaklarının ve bu zaferin de adalet ve medeniyet için olacağını söylüyordu. Bu savaşın Haç ile Ayyıldız arasında olmadığını belirtirken, buna delil olarak ta İngilizlerin kutsal mekânların muhafazası için garanti verdiklerini belirtiyordu. Savaş zamanında cemaathanelerde

²⁵¹ Dumasia, s. 63-64.

²⁵² Nazar Ali, s. 80.

İngilizlerin hızlı ve tam bir zafer kazanmaları için dualar edildi. Topluluk üyelerine de İngilizlere yardım etmeleri çağrısında bulunuldu. 1917 yılında İngiliz Kralı, Bombay Valisinin eşi olan Bayan Willingdon' u savaştaki hizmetlerinden dolayı Hindistan Taç Onuru ile ödüllendirmişti. Bu onur töreni Ağa Hanların Malabar tepesindeki evlerinde düzenlendi. Bu ev İngiliz Kralı Edward VII' de ev sahipliği yapmıştı. Shamsul Mülk' ün organizesinde Moğol, Hocalar, Arap ve diğer milletlere mensup Müslüman bayanlar bir araya getirilmişti ve tören düzenlenmişti.²⁵³

Shamsul Mülk Avrupa' dan Arabistan' a oradan Suriye' ye birçok yeri ziyaret etmişti. İran ziyaretinde Rıza Şah Pehlevi özel ilgi göstermiş ve gittiği her yerde Fateh Ali Şahın torunu olarak kraliyet üyesi olarak ağırlandı. 1932 yılındaki Avrupa ziyaretinde İngiliz Kralı George V ve Kraliçe Mary tarafından Buckingham Sarayı' nda kabul edilmişti.²⁵⁴ 1934 ve 1937 yıllarında ağır bir hastalık süreci yaşamıştı. 1937 yılının sonlarında oğlu Ağa Han III' e Hindistan' dan annesinin sağlığının kötü olduğu yönünde haber geldi. Shamsul Mülk bütün hayatı boyunca Türk banyosu kullanma alışkanlığı kazanmıştı. Haftada bir düzenli bu Türk banyosunda banyo yapar, gerek Türk ve gerek İran masajları kendisine uygulanırdı. Manikür ve pedikürünü gerçekleştirir ve saçlarını kına ile boyardı. Kasım ayında yine bir banyo çıkışında kalp krizi geçirmişti. Tekrar sağlığına kavuşsa da artık hafıza kaybı yaşıyordu. Sadece kısa süre önce yaşanan olayları hatırlıyordu.²⁵⁵ Artık son günlerini yaşadığı belliydi ve 1938 yılı Ocak ayında Irak' a gitmeye karar verdi. Son isteği Necef' te eşinin yanına gömülmektir. Vasna adı verilen gemide onun için özel bir oda hazırlandı ve 27 Ocak' ta Bombay' dan yola çıktı. Yanında tecrübeli bir doktor, iki İngiliz hemşire ve 10 yardımcısı vardı. Oğlu Ağa Han III' de onun Basra' da karşılanmasından, oradan da Bağdat' a kadar olan yolculuk hazırlıklarını yapmaya başladı. Annesi nihayet Bağdat' a vardığında kendisi de Şubat' ın beşinde saat gece yarısı 3' de Kahire' den Bağdat' a annesinin yanına geldi. Aynı gece saat 5 civarında ise annesi vefat etti. Şubat' ın 6' sını olan akşamda Necef' te kocasının

²⁵³ Dumasia, s. 65.

²⁵⁴ Nazar Ali, s. 58.

²⁵⁵ Ağa Han III, s. 195-196.

yanına defnedildi. Cenazesine binlerce seveni katıldı. Vefatı Bombay'da her kesimden insan arasında üzüntü ile karşılandı ve Bombay Belediye Meclisi 7 Şubat'ta bütün işyerlerinin vefat dolayısı ile kapanmasını istedi. Bombay Belediye Başkanı Dr. E. Moses onun İranlı bir asilzade olduğunu, halk içinde olmadan çok lüks bir hayat yaşayabileceğini ama onun böyle bir hayatı seçmediğini belirtti.²⁵⁶

2.3. Ağa Han III Sultan Muhammed Şah Dönemi

2.3.1. Erken Dönem Hayatı

Ağa Han III Sultan Muhammed Şah özellikle Hindistan için önemli bir yere sahip bir liderdi. Babası hayatını kaybettiğinde o daha 8 yaşındaydı ve annesi onun yetişmesinde önemli bir yere sahipti. Amcası Ağa Jangi Şah'ta onun vasisi olarak yanında olsa da annesi onun karakterinin şekillenmesinde ve eğitiminde en önemli role sahipti.²⁵⁷ 2 Kasım 1877 yılında Sind eyaletindeki Karaçi'de dünyaya gelmişti.²⁵⁸ Hassas bir bünyeye sahipti ve diğer kardeşleri gibi hayatını kaybedebileceği düşüncesi ile 25 yaşına kadar kendisine özel bir ilgi gösterildi.²⁵⁹ Annesi onun liberal bir eğitim almasını istiyordu. Bu düşüncesinden dolayı ilk önce İran tarihini ve babasının da ilgi alanı olan doğu bilimlerini öğrenmesini istedi. Bunun yanında bir İngiliz hocadan İngilizce öğrenmeye başladı. Annesi sadece Farsça ve Arapçanın yeterli olmayacağını düşünüyordu. İngiliz ve Hint tarihini de öğrenmeye başladı. Batı Edebiyatının yanı sıra Eski ve Modern Dünya Tarihi üzerine de eğitim aldı. Felsefe, İlahiyat, Matematik, Geometri, Astronomi ve Fen Bilimleri dersleri alırken Shakespeare, Milton, Maculay, Scott ve diğer Batılı şairlerin yanı sıra Sadi, Ömer Hayyam, Firdevsi ve Mevlana gibi şairlerin eserlerini de okudu. İngilizce öğretmeni onun kitap okumaya karşı olan ilgisini

²⁵⁶ Dumasia, s. 68-70.

²⁵⁷ Nazar Ali, s. 82.

²⁵⁸ Dumasia, s. 72.

²⁵⁹ Ağa Han III, s. 39.

sağlayan en önemli kişiydi. Keskin bir zekâya sahip olan Muhammed Şah annesinin yardımı ile dini eğitim alarak topluluğunun dini ihtiyaçlarını nasıl karşılayacağını da öğreniyordu.²⁶⁰ Çocukluk döneminde üç İngilizce öğretmeni olmuştu. Bunların hepsi de Hristiyan Cizvitlere mensuptu ve gerek Bombay'da gerekse Poona'da büyük Cizvit okulları vardı ve zengin bütün aileler çocuklarını bu okullara gönderirlerdi.²⁶¹ Ağa Han III'ün çocuk yaşta İngiltere'ye Eton Kolej ve Cambridge Üniversitesinde eğitime yollandığı ile ilgili bazı kaynaklarda²⁶² bilgiler olsa da Biyografisinde bu konu ile ilgili bir bilgi yoktur. Dahası bu yılların onun hastalıklarından dolayı zor geçen yıllar olduğu anlatılmaktadır. Yine kendi ifadesinde Avrupa'ya ziyareti ile ilgili olarak ilk gidişim ifadelerini kullanır.²⁶³

Çocukluk dönemi ile ilgili olarak babası ile beraber Sind'e yaptıkları yolculuğu hatırladığını ifade ederek her 3 saatte bir hayvanları için mola verdiklerini, yaşantılarının Çingenelere benzerlik gösterdiğini belirtmektedir. Yine üvey abisinin vefat etmesi ile birlikte babasının büyük üzüntüsünden, aşırı titremesinden ve konumundan dolayı ağlamamak için kendisini tutmaya çalışmasından bahseder. Babası öldükten sonra ise hayatının çok değiştiğini ve artık vaktinin gerek gece, gerekse gündüz ders çalışmak ile geçmeye başladığını ve o günlerin zor günler olup unutamadığını belirtir.²⁶⁴ 1885-1895 yılları arasındaki yaşantısında Ağa Han III Kasım ayından Nisan'a kadar havası iyi olan Bombay'da, Nisan ve Mayıs aylarında Mahabaleshwar'da, Haziran'dan Ekim'e kadar Poona'da ve Ekim ayında ise kısa süreliğine küçük bir istasyon tepesinde kaldığını belirtip sonra tekrar Bombay'a geldiklerini ve bütün bunların kendisinin soğuk havaya

²⁶⁰ Dumasia, s. 73.

²⁶¹ Ağa Han III, s. 43.

²⁶² Wikipedia'da Ağa Han III'ün bu okullara gittiği şu kaynağa göre belirtilir, bkz. Aga Khan, "Fashionable Londoner, Holds Enormous Power in Islam", The New York Times, 8 July 1923, p. XX5. Yine aynı şekilde onun bu okullara gittiği bir telegramda geçmektedir ki ilerleyen konularda yazılmıştır.

²⁶³ Ağa Han III, s. 59.

²⁶⁴ Dumasia, s. 75-76.

maruz kalıp hastalanmaması ve ölmemesi için on yıl boyunca hiç aksatmadan tekrar edildiğini belirtir.²⁶⁵

Gözlerinin tam olarak iyi görmemesinden dolayı çocukken hiç Kriket oynayamayan Ağa Han III bu sporun özellikle 1890 yılından sonra Bombay'da ve Batı Hindistan'daki çocuklar arasında yayıldığını belirtir. Kriket oynayamamasına rağmen Futbol ve Hokey oynamıştır ve Hokey sevgisi onun ilerde Ağa Han Hokey Turnuvası düzenlemesine sebep olmuş ve böylece bu oyunun bütün Hindistan'da popülerlik kazanmasını sağlamıştır. Aynı şekilde Golf de oynamaya başlayan Muhammed Şah o zamanlar bu oyunun çok bilinmediğini ama zamanla dünyada popüler olduğunu söyler.²⁶⁶ Ona göre spor dalları ile uğraşmak insanı sağlıklı kıldığı kadar mutlu olmasını da sağlardı. At biniciliği ise spor dalları arasında en iyisiydi.²⁶⁷

2.3.2. İlk Avrupa Seyahati ve Avrupa Hatıraları

Ağa Han III ilk Avrupa ziyaretini Hindistan'da kuzeni ile evlendikten kısa süre sonra gerçekleştirdiğinde daha 20 yaşındaydı. Annesi cemaatin işleri ile yıllardır bizzat ilgilendiği için seyahat etmesinde bir mani yoktu. Annesi gerek ailesinin ve gerekse İsmâ'îlî cemaatinin finansal işleri ile ilgileniyordu. Sadece Hindistan'ın değişik yerlerinde aileye ait 9 saray vardı. Ağa Hanlara ait atlar Hindistan'daki yarışlarda boy gösteriyordu. Annesi bütün işlerle ilgilenirken o evliliğinden hemen sonra 4 ay sürecek bir Avrupa seyahatine çıktı. Yanında 2 hizmetçisi ile gemiyle ilk önce Fransa'nın Nice şehrine gidilmişti. Yaz sezonuydu ve Avrupa'nın kraliyet aileleri de burada tatillerini geçiriyorlardı. Kraliçe Victoria ile buluşabilmek için azami gayret gösterdi. Nihayet kraliçe kendisini akşam yemeğine davet ettiğinde birkaç kelime ancak konuşabilmiş ve masanın en uzak yerine oturtulmuştu. Nice'den sonra Paris'e geçti. Avrupa'nın kadınları, tiyatrosu, müzeleri ve at yarışları ile tanışmaya başladı. Kaldığı otellere

²⁶⁵ Ağa Han III, s. 40.

²⁶⁶ Dumasia, s. 77.

²⁶⁷ Abdulmalik Merchant, *The Imam of the Socio-Economic Revolution His highness The Aga Khan III*, Ottawa, Simerg Online Incorporated, 2011, s. 48.

Avrupa'da bulunan İsmâ'îlîler İmamlarını ziyaret etmek için geliyor ve kalabalıklar oluşturuyorlardı. Kraliçe onu İngiltere'ye sarayına davet ettiğinde yanında ona vermek üzere altından bir fil heykelini de götürmüştü. İngiltere'de kraliyet aileleri ve zenginlerin katıldığı yemeklere, partilere ve at yarışlarına katılmaya başladı. Gelecekte Kral olacak olan Prens Edward ile iyi ilişkiler kurdu. Hindistan'a geri döndüğünde bir İngiliz'den dans dersleri aldı. Ancak birkaç ay Hindistan'da kalabildikten sonra tekrar İngiltere'ye gidecekti.²⁶⁸

Gençliğinde başladığı Avrupa seyahatlerinde oradaki yaşantıya ayak uyduran Ağa Han III, 1914 yıllarında Avrupa elit toplumunun genelini ve kendisinin de haftanın 4-5 günü akşam veya öğlen partileri ile vakit geçirdiğini, yine haftada 4-5 defa opera ve tiyatroya giderek vakit geçirdiğini ifade eder. İki dünya savaşı arasında ise bu sayılar 1 veya 2 ye düşmüştür. İkinci dünya savaşı sonrasında ise bu geleneklerin kaybolduğunu, sadece eşi ve kendisinin daveti ile yakın arkadaşlarıyla beraber öğle yemeği, opera ve tiyatroya gittiklerini belirtir. 1898-1914 yılları arasında Avrupa elitlerinin ve kraliyet üyelerinin, gezegenlerin etrafından dönen uydular misali vakitlerini beraberce Londra, Paris, Roma, Berlin, Monte Carlo, Cannes ve Nice'te geçirdiklerini, kendisinin de onlara katıldığını belirtir ve artık o günlerin 60 yıl geride kaldığını ifade etmiştir. Şimdilerde ise kendisinin zamanının bir kısmını Cannes'daki villasında, Bombay'daki evinde ya da yılın 8 ayını Londra, Paris, Venedik ve Cenevre'de geçirdiğini belirtir.²⁶⁹ Ağa Han III Cannes'da düzenlenen Cannes Film Festivali zamanında buradaki evinde gelenek haline dönüşen partiler verirdi.²⁷⁰ 1946 yılının Ağustos ayında Cannes'a yakın villalarından Nice havaalanına çıkmak üzere hazırlanmışlar, daha evlerinden yeni çıkmış iken 2 araç ile arabalarının önü kesilmiş, maskeli ve silahlı 3 adam yanlarına gelerek onları soymuştu. Ağa Han III onlara karşı gelmeyeceğini, ne isterlerse alabileceklerini söylediğini ifade eder. Hırsızlar eşinin kucağındaki mücevher kutusunu da almışlardır. Ağa Han III bunun üzerine tekrar eve dönerek polisi aramıştı. 4 yıl sonra 6 kişi

²⁶⁸ Nicholson, s. 51-54.

²⁶⁹ Ağa Han III, s. 41.

²⁷⁰ Pendragon, s. 60.

mahkeme huzuruna çıkarılmış, bunlardan üçü hapse gönderilmişti.²⁷¹ Çalınan kutunun içindeki mücevherlerin değeri ise 785 bin dolardı.²⁷² Bunlar arasında 25 karatlık 125 bin dolar değerinden bir elmas yüzük ve 200 bin dolar değerinde bir bilezikte vardı. Hırsızlar Ağa Han III'ü soyduktan sonra kaçımaya başlarken Ağa Han III onları tekrar yanına çağırıp bahşişlerini almayı unuttuklarını belirterek cüzdanında bulunan parayı da vermişti.²⁷³

Ağa Han III 1950'li yıllardaki yaşantısını anlatırken sabahları saat 4 ve 5 arası ibadetle meşgul olduğunu, sonra tekrar yatarak saat 8-9 arası kalktığını belirtir. Çay, kızarmış ekmek ve bal ile kahvaltı yaptıktan sonra saat 10'da gazetelere baktığını, sonra da üstünü giyerek 2 ila 4 km yürüyüş yaptığını veyahut 9 delik golf oynadığını söylemektedir. Daha sonra ise saat 1'e kadar sekreteri ile işleri hakkında görüştüğünü, saat 1 buçuk gibi ya Cannes'daki evinde ya da otel restoranlarına yemeğe gittiğini söyler. Öğle yemeğinde yumurta, balık veya et yemektedir ve bunların hepsini asla bir arada yemez. Yemekte pilav, iki çeşit pişmiş sebze veya meyve, sonrasın da ya dondurma ya da puding yediğini belirtir. Londra yada Paris'te olursa öğleden sonra at yarışlarına gittiğini aksi takdirde yazışmalar ve kitap okuyarak vakit geçirdiğini söyler. Saat 5-6 gibi çay içer, akşam yemeğinde ise sadece meyve yerd. Pişmiş veya tuzlu hiçbir şeyi akşamları yemezdi. Eğer akşam yemeğine davetli ise sadece salata veya meyve tabağı istediğini bildirirdi.²⁷⁴

Ağa Han III tiyatro, opera ve baleye karşı inanılmaz bir sevgi beslerlerdi. Londra ve Paris'te ise arkadaşları ile 4 veya 5 defa bu etkinliklere giderdi. Cannes, Nice ve Monte Carlo'da da tiyatroya giderdi. Eve gelir gelmez de hemen yatardı. Çok kolay uyduğunu belirten Ağa Han III uykusunu sağlam aldığını ve hiçbir şekilde rüya

²⁷¹ Ağa Han III, s. 232-233.

²⁷² Leonard Slater, *Aly*, New York, Random House, 1964, s. 176.

²⁷³ Pendragon, s. 80.

²⁷⁴ Ağa Han III, s. 42.

görmediğini belirtir. Ona göre rüya görmemesinin sebebi gün içinde yaptığı fiziksel egzersizlerdir ve bunu da herkese tavsiye eder.²⁷⁵

2.3.3. Ağa Han III için Bombay'ın Önemi

Bombay ile ilgili konular her zaman Ağa Han III'e de söylenirdi. Bombay onun için özel öneme sahipti ve bu şehri çok seviyordu. Malabar tepesindeki evinden denizi seyretmek ona büyük bir keyif veriyordu ve bu şehre olan sevgisi ile ilgili yazılarda kaleme almıştı.²⁷⁶ Hindistan'ın endüstriyel olarak gelişmesini ve kalkınmasını istiyordu ve bunun için neler yapılabileceği üzerine düşünüyordu. Hindistan ile İngiltere arasındaki ticaretin daha da artmasından ve sağlamlaşmasından yanaydı. 1933 yılında düzenlenen ve İngiliz parlamento üyeleri ile yapılan bir toplantıda bu fikirlerini tekrar etmişti ve dostluk ticareti getirir demişti. Müslüman ülkeler ile yapılan ticaretin artması sayesinde ekonominin gelişmesinin yanında bu ülkelerdeki işsizliğe de çözüm olacağını belirtiyordu. Ona göre ticari alanda yapılacak çok şey vardı ve buna örnek olarak o dönemde gelişmeye başlayan sigortacılık anlayışının hala İslam ülkelerinde olmadığını ve bunun bir iş kolu olduğunu belirtiyordu.²⁷⁷ Aslına bakılırsa İsmâ'îlîler Hint yarımadasındaki ilk dönemlerinde ekonomik olarak çok kötü durumdaydılar. Toplum içinde en alt kademede insanlar olarak adlandırılıyorlardı. Birçoğu seyyar satıcıydı ve çok azının işyeri mevcuttu. Bazıları ise mezar kazıcılığı yaparak geçiniyordu. İmamın mutfağından geçinen birçok insan vardı. 19. Yüzyılın sonlarına kadar bakımsız, sıradan, başıboş insanlar olarak adlandırıldılar. Ağa Han III İsmâ'îlîler'in bu durumlarından ancak ekonomik olarak güçlü oldukları takdirde kurtulacaklarına inanıyordu. Ona göre yapılması gereken ilk iş ekonomik etkinlikti ve ondan sonra eğitim-öğretim ile ikinci aşamaya geçilmeliydi. Gençlerin yüksek eğitim almalarının şu an için beklemesini, bütün gayretin ekonomik kalkınmaya verilmesini istiyordu. İsmâ'îlîlerin bir kısmının iyi eğitim almış insanlardan oluşup geri kalanının ekonomik sıkıntı içinde yaşamasını

²⁷⁵ Ağa Han III, s. 42.

²⁷⁶ Dumasia, s. 77.

²⁷⁷ Dumasia, s. 81-82.

istemiyordu. Ekonomik kalkınma sağlanıp hayat şartları iyileştirildikçe bütün İsmâ'îlîlerin eğitim almalarını öngörüyordu. Ekonomik gelişme sağlanırken bunun emin adımlarla yapılmasını, acele kararlar verilip zarar edilmemesini cemaatinden istemişti. Küçük esnafın yeterince gelişemediğini görünce de onların Doğu Afrika ülkeleri olan Uganda, Kenya, Tanzanya, Kongo gibi ülkeler ile Burma (Myanmar), Endonezya, Malezya gibi ülkelere gitmelerini, Hindistan içinde de aynı şekilde farklı şehirlere gidip ticaret yapmalarını tavsiye ediyordu.²⁷⁸ Ağa Han III, İsmâ'îlîlerin gittikleri ülkelerin vatandaşlığına geçmelerini ve bu ülkelerde asimile olmadan bu ülkelerin sadık vatandaşları olmalarını da istiyordu. Bunu yaparken Hint kimliğini ve isimlerini değil buldukları ülkelerin kültürlerine adapte olup çocuklarına o ülkelerin isimlerinin verilmesini de istedi.²⁷⁹

Ağa Han III kendisi daha 13 yaşında iken İngilizce okuyup yazabiliyor, Fransızcası orta seviyede iken Farsça ve Arapçası ise mükemmeldi.²⁸⁰ O İngilizlerin çocuklarına Arapça, Farsça gibi dilleri öğretmelerini istiyordu. Ona göre İngilizler çocuklarına İspanyolca ve Portekizce dillerini öğrenmelerini tavsiye ediyorlardı ki özellikle de Güney Amerika'da ticaret yapabilsinler, lakin Arapça öğrenmek ile çok daha yakın coğrafyada daha fazla ticari faaliyetlerde bulunabilirlerdi. Aynı şekilde Avrupa'da yaygın olan ve kıta içinde açılan ulaşım imkânları ile ticari hacmin arttığını İslam ülkelerindeki ulaşımın gelişmesi ile buralarda da ticari faaliyetlerin artacağını belirtiyordu. O İsmâ'îlîlerin lideriydi lakin yaptığı çalışmalar ile de Hint Müslümanlarının lideri konumuna geliyordu. 1902-1904 yılları arasında Hindistan Yasama Meclisi üyeliği görevini gerçekleştirmiş. 1904 yılında Bütün Hindistan Müslümanları Birliğini kurmuştu. 1906-1912 yılları arasında bu birliğin Başkanlığını da yürüttü.²⁸¹ Bu birlik, 1906 yılında Ağa Han III'ün başında bulunduğu sırada, delegelerin Hindistan Valisi Lord Minto ile ilk defa yapılacak seçimlerde Müslümanların nasıl oy

²⁷⁸ Merchant, s. 12-13.

²⁷⁹ Merchant, s. 77-78.

²⁸⁰ Ağa Han III, s. 45.

²⁸¹ Historypak, *Sir Ağa Khan III*, historypak.com/sir-agma-khan/, 24 Şubat 2014.

kullanacağı yönündeki görüşmesinden sonra daha da önemli hale geldi. Seçimlerin Hindistan'da yapılması ile Müslümanların temsil edilmesi gerçekleşecekti. Bu sayede de Ağa Han III daha önemli bir konuma gelecekti.²⁸² Genç yaşta Hindistan Yasama Meclisi'nin bir üyesi olmasını 1901 yılında Kral olan ve o daha Prens iken tanıştığı Kral Edward sağlamıştı. Edward İngiltere tacını giydiğinde Ağa Han III'ü güvenebileceği bir kişi olarak görmüş ve bu göreve atamıştı.²⁸³

Bu arada İngilizlere olan bağlılığını da belirtiyordu. İngiliz Kraliçesi'nin 60. yıl dönümü sebebi ile majestelerine gerek kendisinin gerekse cemaatinin derin bağlılıklarını, sadakatlerini belirtiyor ve büyükbabasının Afgan savaşında İngilizlere göstermiş olduğu bağlılığın devam ettiğini belirtiyordu.²⁸⁴ Kraliçe'nin sarayda düzenlediği etkinliğe Hint kıyafetleri ile değil Avrupa usulü takım elbisesi ile katılan Ağa Han III, Saray'da Batı Hint Müslümanlarının temsilcisi sıfatı ile bulunuyordu.²⁸⁵

2.3.4. Ağa Han III'ün Profesör Haffkine İle Tanışması

Ağa Han III, 1897 yılında binlerce insanın hayatını etkileyecek bir gelişmeye imza atacaktı. İnsanlar için açlık ve susuzluk tehlikesi baş göstermiş, nehirler kurumuş ürünler heba olmuştu. Ağa Han bütün her şeylerini kaybetmiş bu insanlara tohumlar, zirai aletler ve hayvanlar vererek onların tekrar hayata tutunmalarını sağlamıştı. Bombay ve Poona'da kurduğu kampta binlerce insan kalmaktaydı. İş imkânı yaratma düşüncesinde olduğunu belirterek kendisi için büyük bir saray inşaatına girişti ve o zamanın şartlarında 5 milyon dolarlık harcama yaptı. Bu yokluk döneminde ayrıca veba salgını başladı. Panik havasının hâkim olduğu bu dönemde Hint Hükümeti Profesör Haffkine'yi²⁸⁶ bölgeye gönderdi. Ağa Han III, Profesörün rahatça çalışabilmesi için ona

²⁸² Roderick Matthews, *Jinnah vs. Gandhi*, Gurgaon India, Hachette Book Publishing India Pvt. Ltd., 2012, s. 41.

²⁸³ Nicholson, s. 55-56.

²⁸⁴ Dumasia, s. 85.

²⁸⁵ Nicholson, s. 54.

²⁸⁶ Profesör Haffkine bir yahudiydi ve Ağa Han III ilerleyen yıllarda Avrupa'daki önemli Yahudi İsmilerle onun vasıtası ile tanışacaktı.

bir yer tahsis etti ve kurulan laboratuvarlarda salgın için çare olabilecek aşığı üretme çalışmasına başlandı. Aşı üretildikten sonra bunun halk tarafından özellikle de İsmâ'îlîler tarafından kullanılmasına öncülük etmek için kendisi de aşı oldu. Cemaati bu sayede hastalıktan kurtulurken onların hastalıktan kurtulduğunu öğrenen birçok insanda bu zor dönemde İslam'ı ve İsmâ'îlî inancını kabul ederek cemaate dâhil oldu. Bulunan aşı sayesinde Hindistan'daki ünü de artmış oldu.²⁸⁷ Yine bu dönemde Ağa Han III kendisi için tertiplenen törenlere katılmamış, eğlence olarak gördüğü bu organizasyonlarda harcanacak her bir kuruşun açlıkla mücadele için harcanmasının uygun olduğunu söylemişti.²⁸⁸

İsmâ'îlîlerin başlarındaki İmama olan sevgi ve saygıları da sonsuzdu. 1914 yılında Lahor'da düzenlenen Müslüman Ligi Konferansının açılışında şu ifadeler ile karşılanmıştı:²⁸⁹

Hoş geldin en şerefli lider, kalplerimizin efendisi, İslam'ın savunucusu, liderlerin lideri, müminlerin kılavuzu, güvenimizin umudu. Müslümanlar rehberliğin için senin kapının önüne akın ediyor. Büyük Prens! İslam seninle gurur duyuyor. Peygamber Muhammed'in soyundan gelen efendimiz, bütün bir millet senin bir komutunla kendini feda etmeye hazırdır. Ayaklarının altındaki toz, kör gözlere ışık saçıyor. Senin kalbin bizim birliğimizin sembolüdür. Sen bütün dini farklılıkları ortadan kaldıransın. Sen cehaletin kökünü kazıdın ve bizim yollarımızı aydınlattın. Gökler seni alkışlıyor. Senin bizi koruman hiçbir zaman bitmeyecektir. Ey Ağa Han! Sonsuza kadar yaşa.

2.3.5. Ağa Han III'ün İngiliz Kraliyet Ailesi ile İlişkisi

Ağa Han III'ün 19. yüzyılın son yıllarında Avrupa gezisine çıktığını ve 1896 yılındaki ilk İngiltere seyahati ile beraber Avrupa'da gittikçe artan bir şekilde vakit geçirmeye başladığını daha önce ifade etmiştik.²⁹⁰ İngiltere'de Kraliçe Victoria'yı

²⁸⁷ Dumasia, s. 86.

²⁸⁸ Merchant, s. 55.

²⁸⁹ Merchant, s. 56.

²⁹⁰ Nazar Ali, s. 82.

Windsor kalesinde ziyaret edip bir geceyi burada geçirmişti. Kral Edward ile Epsom at yarışlarında tanıştı ve Kral ona Marlborough Kulübü üyeliği verdi ki, bu kulübe üye olmak kral ile beraber olabilmek manasına geliyordu. Osmanlı devletinde 1908 yılında yaşanan İkinci Meşrutiyet ilanı döneminde Kral Edward ile uzun süre istişareler de bulundu. Ona göre Kral Edward kendisine her durumda doğruların çekinilmeden söylenebilmesini isteyen bir kişiydi ve bu sebepten Ağa Han III ile ilişkileri çok iyiydi. Ağa Han III daha 30'lu yaşlarında Kral Edward ise 67 yaşındaydı. Avrupa turunda iken Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand ile de buluştu ki, zaten kendisi ile onun Hindistan ziyaretinden tanışmışlardı. Arşidükü, I. Dünya savaşının başlamasına sebep verecek bir suikast ile hayatını kaybedecekti ve bu Ağa Han III'ü etkileyecekti, zira onun bir lider olması yanında bir beyefendi ve sözünün eri bir kişi olduğunu belirtmiştir. Alman Kayseri ile de 1900 yılının kışında Postdam'daki yeni sarayında tanışmış ve bir buçuk saat boyunca sohbet etmişlerdi. Avrupa dışındaki ülkelere de ziyaretler gerçekleştirmişti. Bunlardan birisi de Japonya ziyaretiydi ve burada Japon imparatoru ile tanışmış ve onun halkına olan bağlılığından etkilenmişti. Ağa Han III, Rus Çarını da ziyaret etmişti ve onun sinirli ve ani çıkışlar yapabilen bir kişi olduğunu belirtmişti. Ağa Han III'ün bir ziyareti de Osmanlı Devletinin son padişahlarından birisi olan Sultan Abdülhamit'e olan ziyaretiydi. Ağa Han III'e göre Abdülhamit'in korkunç saltanatının sona ermesiyle aslında devlet tekrar diriltilebilirdi. İngiliz Başbakanı Lord Salisbury, Kırım savaşında Osmanlıları Ruslara karşı destekledikleri için yanlış yaptıklarını belirtse de İngilizler I. Dünya savaşında Osmanlıları yanların alabilselerdi bu insanlık için daha iyi olacaktı.²⁹¹

2.3.6. Osmanlı Padişahı Abdülhamit ile Buluşması

Ağa Han III Abdülhamit ile görüşmek için İstanbul'a geldiğinde padişahın misafiri olarak Pera Palace Oteli'nde kalmıştı. Görüşmeleri ise Yıldız Sarayı'nda gerçekleşmişti. Ona göre Abdülhamit suikast korkusu ile yaşıyordu. Görüşme odasına girer girmez oda kapısı kilitlemiş ve sadece tercüman ile Ağa Han III içeride kalmıştı.

²⁹¹ Dumasia, s. 87-88; 89.

Padişah sigara tiryakisiydi ve oda duman içindeydi. Padişah'ın büyük bir ceketi vardı ve görünüşe göre bu ceket çok ağırdı. Ağa Han III aslında bu ağır ceketin içinin zırlı, muhtemelen kurşungeçirmez bir yapıya sahip olduğunu belirtmiş ve acaba Padişah kendisini öldürebileceğimi mi düşünmüştü diye aklından geçirmişti. Abdülhamit'i tarif ederken de onun sakalının boyalı olduğunu, dudaklarının kırmızı, yanakları al al, kaşları yukarı doğru genişletilmiş komik bir sirk palyaçosuna benzediğini söylüyordu. Buna rağmen gözleri bu makyaj içinde parıldıyordu. Ağa Han III görüşmelerinin saygı ve sevgi atmosferinde gerçekleştiğini Padişahın kendisini Batı Çin bölgelerinde yaşayan Müslümanlar hakkında zamanın bilgilerine sahip birisi olarak gördüğü ve buralarda yaşayan Müslümanları merak ettiğini belirtir. Kendisi ile yemek yemediklerini lakin otelde çıkan yemeklerin iyi olmayabileceği düşüncesi ile Padişah'ın her gün iki defa Saray'dan kendisine özel Çin porselenleri içinde Türk ve İran yemekleri gönderdiğini belirtir.²⁹²

2.3.7. Hindistan Yasama Meclisi Üyeliği

Ağa Han III Bombay'da kaldığı müddetçe Ağa Hall olarak adlandırılan İsmâ'îlî merkezin de vaktini geçirirdi. Burası geceleri kaldığı bir yerdin ve gündüzleri cemaati ile de burada bir araya geliyordu. Yüksek duvarlar ile çevrili bu yere sadece özel misafirler kabul ediliyordu. Bu yerde çok büyük bir bahçe ile birde değerli el yazmalarının da bulunduğu bir kütüphanede vardı. Ağa Han her gün saat 10 ile 4 arasında burada vaktini geçirirdi. Saat 10'dan önce ise vakit bulursa golf oynardı. Avrupa'yı ikinci evi olarak seçmeden önce ise Bombay dışında sıklıkla Poona'ya giderdi. Ağa Han III'ün kullandığı bu yerlerde yaklaşık 1000 kişi hizmetli olarak çalışırdı.²⁹³ Ağa Han III, Bombay'da İngilizlerden oluşan bir seçkin toplulukla beraberdi. İngiliz Hindistan Genel Valisi Lord Curzon onu Hindistan'daki İmparatorluk Yasama Meclisi üyeliğine getirmişti. Lord Curzon'un bu kararı halk arasında sürpriz bir karar olarak değerlendirildi, çünkü Ağa Han III daha genç yaşta idi ve bu meclisin de en genç üyesi olmuştu. Bu meclis

²⁹² Ağa Han III, s. 78.

²⁹³ Dumasia, s. 93.

sayesinde önemli İngiliz adamları ile birlikte çalışma fırsatını da yakalamıştı. Bu görevi yürütürken Müslümanların siyasi alanda daha da etkin hale gelmeleri için gayret ediyordu. 1910 yılında Delhi’de yapılan Müslüman Ligi toplantısında yaptığı konuşmada Hindistan’daki halkların beraber hareket ederek kendi hükümetlerine sahip olabileceklerini, lakin bunu gerçekleştiremeyip farklı dinlerinden dolayı ayrışma yaşarlarsa bunun gerçekleşemeyeceğini belirtiyordu. Ağa Han III Müslüman ve Hintlilerin aralarındaki farklılıkları unutup beraber çalışmalarını gerektiğine inanıyordu. Müslümanlara yaptığı yardımların yanı sıra Hindulara da yardım ediyordu. Hintli Deccan Eğitim Topluluğuna ve Benares’deki Hint Üniversitesi’ne düzenli olarak bağışta bulundu.²⁹⁴ 1905 yılında İsmâ’îlîlerin ilk anayasasını Doğu Afrika’daki İsmâ’îlîler arasındaki farklı uygulamaları ortadan kaldırmak için yaptı. Bu Anayasa’da evlilikten diğer topluluklar ile ilişkilere kadar farklı konularda düzenlemeler yaptı.²⁹⁵ Ağa Han III için ilk hedef İsmâ’îlîlerin ekonomik olarak kendi kendilerine yetebilmeleriydi. Sonraki aşama ise ihtiyaç duyulan sosyal reformları yapabilmektir. Daha önce İsmâ’îlîlerin bütün problemleri kendisine aktarılırken zaman için oluşturulan yapılar ile imamın seçtiği görevliler toplulukların ihtiyaç ve sorunlarına çözüm bulmaya başladılar.²⁹⁶

2.3.8. Ağa Han III’ün Hizmetlileri ile Yaşadığı Sıkıntılar

Ağa Han III’ün en önemli problemlerinden birisi onun hizmetine girip aynı mutfaktan masrafları karşılanan İsmâ’îlîler’dir. Dedesi Bombay’a geldiğinde yanında yaklaşık 1000 taraftarı bulunuyordu. Bu taraftar sayısı zamanla çoğalmış ve 2 bini bulmuştu. 20’li yaşlarında Avrupa turuna çıkan Ağa Han III Poona’dan üzüntü verici bir haber almıştı. Akrabası Haşim Şah kendi evlerinde yine İsmâ’îlîler arasında çıkan bir tartışma sonucu öldürülmüştü. Poona ve Bombay’da yaşayan bu işsiz İsmâ’îlîler için artık bir çare bulmak gerekiyordu. Bunların bir kısmı dedesi ile birlikte gelenler, bir kısmı Ağa Han I’in emri altında İngilizlere İran ve Afganistan savaşında yardımcı olan

²⁹⁴ Dumasia, s. 98.

²⁹⁵ Historypak, Sir Aga Khan III, historypak.com/sir-aga-khan/, 24 Şubat 2014.

²⁹⁶ Merchant, s. 14.

askerler, bir kısmı 1850'li yıllarda Orta Asya'dan gelenler, bir kısmı Doğu Afrika'dan siyahi köleleri ile gelenlerdi. Bunların bekârları zaman içinde evlenmiş ve çocuklara da sahip olmuşlardı. Babası veya dedesi vefat eden çocuklar babalarının aldığı maaşı almaya devam ediyorlardı. Ağa Han I ve II döneminde varlıkları yarar sağlarken şimdi ise sıkıntı kaynağı olmuşlardı. Bu insanlar İsmâ'îlî imamlara geçmişte sundukları hizmet karşılığında çalışmadan hayatlarını geçiren İsmâ'îlîlerdi. Hindistan'daki aktif çalışma hayatına adapte olmadıkları gibi, artık varlıkları da toplum için tehlike arz etmeye başlamıştı. Haşim Şah'ın ölümü ile artık fitil ateşlenmişti ve bu insanlar kendi ayakları üzerinde durabilir hale getirilmeliydi. Ağa Han III bu kişiler ile uğraşmasının kendisine zarar verebileceği konusunda uyarılıyordu. Bombay polisi de onu bu İsmâ'îlîlere yaptığı ödemeleri durdurulmaması konusunda uyarıyordu çünkü bu insanlar parasız kalıp, sokaklarda yaşamaya başlar ve şehir için tehlikeli olabilirlerdi. Ağa Han III bu problemi çözme konusunda istekliydi ve bu konuda ihtiyaç duyduğu desteği de yerel İngiliz hükümetini temsil eden William Lee Warner ve Lord Northcote sağlayacaktı. Anlık çözüm yerine aylara yayılan bir çalışma yapılacaktı. Bunlar arasındaki en asi ve kabadayılar İngiltere koruması altında olmayan vatandaşlar olarak tanımlanıp İran körfezindeki bölgelere sınır dışı edildiler. Bunların hepsinin Bombay'da kalıp tehlike çıkarmasından ise geniş bir coğrafyaya dağılıp zararsız kalmaları sağlandı. Bir kısmı başka bölgelere taşınmaları halinde kendilerine yeni bir başlangıç için gerekli desteğin sağlanacağı sözü verilerek gönderildi. En fazla şikâyete sahip olan yaşlı kesime ise çocuklarının iyi bir eğitim alacağı sözü verilerek ayrılımları sağlandı. Bu çocuklar için okullar kuruldu, bazıları Cizvit okullara gönderildi ve bir kısmı ilerleyen yıllarda üniversitelere giderek önemli pozisyonlara geldiler.²⁹⁷

2.3.9. Ağa Han III'ün Bağımsız Hindistan için Gayretleri

Ağa Han III'ün ve diğer toplum liderlerinin çalışmaları sonucu 1919 yılında Hindistan Hükümeti Kanunu İngilizler tarafından kabul edildi. Bu kanun ile

²⁹⁷ Ağa Han III, s. 78-79.

Hindistan'da İngiliz hükümetinin yanında Hintli ikinci bir hükümet özerk olarak faaliyette bulunmaya başladı. Merkezi hükümetin yanında yerel eyalet hükümetleri de aktif hale geldi. Ağa Han III ilerleyen yıllarda Hindistan'da daha da önemli bir konuma gelecekti. 1930-32 yıllarında İngiliz Hükümetinin desteği ile düzenlenen yuvarlak masa toplantılarına lider olarak Ağa Han III getirildi. Bu toplantılarda bağımsız Hindistan konuşuldu ve Ağa Han III'ün liderliği de kabul edilmiş oldu. Ağa Han İsmâ'îlîlerin 1928 yılında yaşadığı siyasi krizden de zarar görmeden çıkmalarını başarmıştı. 1928-1929 yıllarında Bütün Müslüman Partiler konferansına Başkanlık yaparak tecrübe kazanmıştı.²⁹⁸ Bu yıllarda Müslüman Ligi ve Bütün-Hindistan Müslüman Ligi arasında siyasi tartışmalar yaşanmaktaydı. Gandi'nin başında olduğu Sivil İtaatsizlik Grubu bu gruplardan birinde etkin hale geliyordu. Gandi'nin bu etkinliğini engellemek için Ağa Han III devreye girdi ve Delhi'de yapılan 3 günlük toplantılardan sonra ihtilaflar giderilmişti.²⁹⁹ Aynı şekilde Müslümanlar ile Hintliler arasında ineklerin kesilmesinden dolayı problemler çıkıyordu. Ağa Han III Hz. İbrahim'in kendisine getirilen koyunu kurban olarak kestiğini, kutsal topraklarda da kurban için küçükbaş hayvanların kesildiğini belirtip Hintli komşularıyla aralarında çıkan anlaşmazlıkları engellemek için inek kesmek yerine koyun, keçi gibi hayvanların kesilebileceğini belirtti. Bu davranışın İslami olmayan bir yol olmadığını belirten Ağa Han III kurban bayramlarında kutlamalar eşliğinde ineklerin Hintlilerin gözü önünde kesilmesine gerek olmadığını ve buna Müslüman din adamlarının da karşı çıkmayacağına inandığını belirterek Hintliler ile aralarında çıkan ihtilafların siyasi alana da sıçradığını ve bu sebeple barışın ortadan kalktığını belirtmişti.³⁰⁰

Hindistan'daki İngiliz yönetimi ile iyi ilişkilere sahip olan Ağa Han III onların zayıf bulduğu politikaları da dile getirmekten kaçınmıyordu. Ona göre Hindistan kendi ayakları üzerinde durabilen bir ülke olmak zorundaydı zira Rusya tehlikesi söz konusuydu. Bunu da tarihten örnekler vererek dile getiriyordu. Eğer İngilizler

²⁹⁸ Historypak, Sir Aga Khan III, historypak.com/sir-agma-khan/, 24 Şubat 2014.

²⁹⁹ Dumasia, s. 103-104.

³⁰⁰ Dumasia, s. 108-109.

Hindistan'a özel statü vermezler ise Rusya ve Çin'e yakınlaşma söz konusu olabilirdi. Bolşevizm tehlikesi kapıdaydı. Ona göre İslam ülkeleri gerçek manada bir araya gelmeliydi ki bu tehlikeye karşı ancak bu şekilde karşı koyulabilirdi. Hindistan'ı ise bu aşamada İslam ülkeleri ile olan iyi ilişkilerinden dolayı merkez olarak görüyordu ve diğer İslam ülkeleri bu merkez etrafında birleşerek daha güçlü bir şekilde dinsizlik ve komünizm ile mücadele edilebilirdi. İslam ülkeleri ile İngiltere'nin birlikte hareket ettikleri bir ortamda da barışın sağlanabileceğine inanıyordu.³⁰¹

Ağa Han III'ün herhangi bir partinin üyesi olmaması Hindistan siyasi hayatında onu genele hitap eder hale getiriyordu ve söyledikleri de bu sebepten dikkate alınıyordu. "Hindistan ve Değişim" adıyla bir kitap yazmıştı. Ayrıca, "Hayat Kısa İmkânlar Değerlendirilmeli" adlı başka bir kitap daha yazmıştı.³⁰² Hindistan'ın bir gün İngiliz yönetimi ile bağımsızlık arasında seçim yapacağını ve İngiliz yönetiminin atacağı doğru adımlar ile bu ülkedeki geleceğinde nasıl rol alacağına da karar vereceğini belirtip İngiliz yönetimine tavsiyelerde bulunuyordu. Onun gerek İngilizler gerekse Hintliler ile olan iyi ilişkileri Hindistan'ın siyasi gelişiminde önemli bir faktördü.³⁰³ 1934 Aralık ayında İngilizlerin Hindistan için hazırladığı reform paketi halk üzerinde olumsuz bir hava oluşturmuştu ve Ağa Han III yine devreye girip yuvarlak masa toplantıları ile elde edilen kazanımların elden gitmemesi için itidal çağrısı yapıyordu. Ona göre Hindistan'ın yeri Batının yanında olmaktı ve I. Dünya savaşında İngilizlere verilen askeri ve mali destekle İngilizlerin ve müttefiklerinin savaşı kazanmasında önemli bir role sahip olarak bunu ispat etmişti. Hindistan'ın özgür olmasına İngilizlerin karşı çıkması onların adalet anlayışına sığmazdı ve Avrupa'da birbirleri ile savaşan devletler bile tekrar iyi ilişkilere sahip olurken Hindistan'ın İngilizlerle barış ortamını kaybetmesine imkân yoktu. Ağa Han III'ün iki isteği vardı. Bunlardan birincisi, Hindistan'daki reformların devam etmesi, ikincisi ise reformların gerçekten Hindistan'ın, İngiltere'nin de isteği üzerine, parlamenter bir yapı ile yönetilmesi idi. İngiltere ve Hindistan'ın iyi ilişkileri onların

³⁰¹ Dumasia, s. 114.

³⁰² Historypak, Sir Aga Khan III, historypak.com/sir-aga-khan/, 24 Şubat 2014.

³⁰³ Richard C. Martin, "Aga Khan," *Encyclopedia of Islam and Muslim World*, 1st Ed., Vol. II, s. 24-25.

işbirliğine bağlıydı ve İngiltere Hindistan'da adaletli davranırsa bu iyi ilişkiler bozulmazdı. 1934 yılında İngiliz Kralına yolladığı Noel mesajında uluslar olarak tek bir aile olduklarını Kral'ında bu ailenin başı olduğunu belirtiyordu. Bu düşüncelere sahip birisi olarak 1934 sonbaharında Cenevre'de yapılan Lig Takımı olarak adlandırılan o zamanın Birleşmiş Milletler Meclisi'nde Hindistan delegasyonunun başında Hindistan'ı temsil etti.³⁰⁴ Bu görevin yanı sıra hayatı boyunca birçok önemli görevi de yürütmüştü. 1907-1914 yılları arasında kurmuş olduğu Bütün Hindistan Müslümanları Ligi'nin başkanlığı onun ilk önemli görevlerindendi. Sonra 1908 yılında Deccan Kriket takımının geçici başkanlığını üstlendi. Aligarh Üniversitesi'nin 1910 yılından itibaren kurucu üyeliğini, 1921 yılında ise başkan yardımcılığını yapmıştı. 1924-1925 yıllarında ise Nobel Barış ödülüne aday gösterildi ama bu ödül kendisine verilmedi. 1930 yılında İngiliz-Hint Yuvarlak Masa Görüşmelerine Müslüman delegasyonun lideri olarak katılmıştı. 1937-1938 yıllarında Birleşmiş Milletler olarak bilinen Uluslararası Ligin Başkanlığı vazifesi kariyerinin dönüm noktasıydı. 1918 yılında Oxford Üniversitesi, 1951 yılında ise Bangladeş Dacca Üniversitesi kendisine Hukuk Doktorası unvanı da vermişti. 1947'de Fransa ve 1949'da İran kendisine vatandaşlık hakkı verdi.³⁰⁵ İngiliz-Hint Yuvarlak Masa Görüşmelerine katılan Müslüman liderlerinin başkanlığını yapması Hindistan'ın bağımsızlığına giden yolda en önemli kilometre taşlarından birisiydi. Görüşmeler İngilizlerle Hindistan'ın geleceği üzerine yapılmaktaydı. Bunun yanı sıra bu toplantıya hem Hintliler hemde Müslümanlar katılıyordu. Gerek Müslümanlar nezdinde gerekse Hintliler nezdinde böyle bir toplantıda Müslüman heyetine liderlik yapacak kişi Ağa Han III oluyordu. Onun İngilizler ve Hintliler ile iyi ilişkilere sahip Müslüman bir lider olması başkan olmasını sağlıyordu. 1931 yılında yapılacak 2. Yuvarlak Masa toplantıları öncesi Hintlilerin lideri Gandhi ile İngiliz Hindistan Valisi Lord Irwin arasında bir anlaşma yapılması Müslümanları rahatsız etmişti. Hindistan bağımsızlık yolunda ilerlerken Müslümanların ne olacağı konusu en önemli gündemdi. Bütün bu hararetli tartışmaların yaşandığı bir dönemde Ağa Han III içinde Muhammed Ali Cinnah

³⁰⁴ Dumasia, s. 115.

³⁰⁵ Merchant, s. 66-70.

ve Muhammed İkbal gibi önemli isimlerin bulunduğu Müslüman delegasyonunun liderliğini üstlenerek gelecekte kurulacak Pakistan'ın da temelleri atılıyordu.³⁰⁶

2.3.10. Kadınların Statüsü ile İlgili Düşünceleri

Ağa Han III, kadınların erkekler ile eşit haklara sahip olması gerektiğini şiddetle tavsiye ediyordu. Ona göre kadın ırkı erkek ırkından çok daha önemliydi. Yazılarında ve konuşmalarında kadınların toplum içinde daha aktif, bağımsız ve eşit haklara sahip olmaları gerektiğini ifade ediyordu. Müslüman toplumu sahip olduğu yüksek manevi hayatı kadınların örnek hayatlarına borçluydu. Toplumun ve hükümetin kadınların mutluluğunu temin etmek onların vazifesi olmalıydı. Hindistan toplumunda kadın hak ettiği konuma sahip değildi ve onların tam bir vatandaşlık hakkı mevcut değildi. Ağa Han III'e göre zalimane gelenekler kadını yok sayıyordu. Hintlilerin kendi inanışlarına göre beyi ölen kadını eşi ile birlikte yakmaları inancı erken dönem orijinal Hindu din yazıtlarında yer almıyordu. Kadınların boşanıp ortada bırakılması, çocuk yaştaki kızların zorla evlendirilmeleri, bağımsız devletlerarasında yerini almak isteyen bir Hindistan için kabul edilebilir bir durum değildi. Ona göre ülkenin geleceği kadınların durumunun iyileştirilmesine bağlıydı. Modern Hindistan ancak kadının eşit siyasi haklara sahip olduğu bir ülke olabilirdi ve Gandhi'nin başında olduğu Hindistan için Siyasi Bağımsızlık Hareketi döneminde iyi eğitim almış kadınların aktif olarak siyasi hayatta rol almaları ile bu tam manası ile başarılmıştı. Ağa Han III 1917 yılında Southborough Komite raporunda Hint kadınlarının oy hakkından mahrum bırakılmasına ve bu kararın Hindistan Hükümeti tarafından kabul edilmesine şiddetle karşı çıkmıştı. Hindistan İmtiyaz Komitesi üyesi olan Malcolm Hogg kadınların statüsünün artması taraftarı olmasına rağmen onların oy kullanmalarını uygun görmeyen bir düşünceye sahipti. Lord Southborough'un komite de kadınların oy kullanmasına karşı aldığı tavra karşılık Ağa Han III, Hint kadınlarının çoğunluğunun çok iyi seviyede bulunduğunu ve oy kullanmaları gerektiğini belirtmişti. Onun bu inanışı zamanla Hindistan'da daha çok

³⁰⁶ B. R. Nanda, *Road to Pakistan: The Life and Times of Mohammad Ali Jinnah*, Abingdon, Routledge Taylor and Francis Group, 2010, s. 107-109.

kabul gördü ve Hint kadınları da oy kullanma hakkı ile seçilme haklarına sahip oldular.³⁰⁷

Kızların iyi eğitim almalarının, onların sağlıklı nesiller yetiştirmelerinde önemli bir etken olduğunu belirten Ağa Han III, gündüz vakit bulamayan bay ve bayanların akşam dersleri ile dahi olsa eğitimlerini tamamlamalarını istiyordu. O bir konuşmasında bir erkek ve bir kız çocuğa sahip olduğunu, eğer şartlar sadece bir tanesini okula yollamasına imkân verseydi kız çocuğunu okula göndermeyi seçeceğini belirtmişti.³⁰⁸

Ağa Han III kadınların çarşaf kullanması ile ilgili olarak açıklamasını 1902 yılında 25 yaşında iken Delhi’de düzenlenen Bütün Hindistan Müslümanları Eğitim Konferansında yapmıştı. Ağa Han III çarşafın İslam’da yerini olmadığını, onun ancak Hz. Muhammed vefat ettikten sonra ortaya çıktığını söylemişti. 1918 yılında Ağa Han III’ün kendi yazdığı kitapta Hint toplumunun üst tabakasının hızlı bir şekilde kapanmayı bıraktığını belirterek toplumun giderek geliştiğini belirtmekteydi. 1905 yılında İsmâ’îlî cemaati ziyaret ettiği Zanzibar’da bir ferman yayınlamıştı. İsmâ’îlîlere hitaben çarşafın İsmâ’îlî kadınlar için olmadığı, asıl çarşafın kalplerde olması gerektiğini belirtmişti. Kalpte olan çarşaf ise onların daha modern olması içindi. İsmâ’îlî kadınların eşleri dışında başka erkekleri düşünmemesini ve bakmamasını isteyerek bu yapılmaz ise ibadetlerden bir sevap alınamayacağını söylüyordu. İsmâ’îlî imam Ağa Han III’ün bu yaklaşımı sebebi ile Doğu Afrika’da yaşayan İsmâ’îlî kadınlar örtü kullanmayı bırakırlarken, Hindistan coğrafyasında yaşayanlar ise daha az açık olacak seviyede yıllar sonra örtü kullanmayı bırakmışlardır. 1946 yılında Doğu Afrika İsmâ’îlîleri için yazılan Anayasa’da da İsmâ’îlîlerin çarşafı bırakması ve yüzlerinin görünmesi gerektiği yazılmıştı. Aynı yıl bir başka ferman yayınlayan Ağa Han III İsmâ’îlî kadınların daha Batılı tarzda giyinmelerini, rahatlıkla giyilip çıkarılacak modern elbiseler kullanmalarını belirtmiş ve İsmâ’îlî liderlerinde bu konuda İsmâ’îlîlere örnek olmasını istemişti. 1952 yılında Doğu Afrika’nın İsmâ’îlî liderleri ile yaptığı konuşmada İsmâ’îlî kadınların

³⁰⁷ Dumasia, s. 116-118.

³⁰⁸ Merchant, s. 39.

siyasi ve ekonomik sebepler nedeni ile Hint kadınları gibi değil Avrupalı kadınlar gibi ceket giymeleri gerektiğini belirtmiştir. Onun bu açıklaması sonrası birkaç hafta içinde İsmâ‘îlî kadınların kıyafetlerini değiştirdiği görülmüştür. Ağa Han III sadece İsmâ‘îlî kadınların kıyafetinin değişmesinin değil onların eğitim almasını, çalışabilmesini, evlenme ve boşanma hakkına sahip olabilmesi gibi konularda da reformist bir yaklaşım içindeydi.³⁰⁹

2.3.11. Ağa Han III ve 1. Dünya Savaşı'nın Başlaması

Ağa Han III Afrika'da yaşayan taraftarlarının daha iyi bir hayata ve bir işe sahip olabilmeleri için onlara yardım etmeye de çalışıyordu. Bu amaçla zirai olarak gelişmelerine imkân verecek yardımlarda bulundu. Bu çalışmalar I. Dünya savaşının başlaması ve Doğu Afrika'da Almanların etkin hale gelmesi ile durmuştu. Daha savaş başlamadan ve İngilizler ile Almanlar iyi ilişkilere sahipken Alman İmparatoru Ağa Han III'den buralarda yaşayan İsmâ‘îlîlerin kendisine bağlılık bildirmelerini istiyordu ve bu Ağa Han III tarafından kabul görmemişti.³¹⁰ Doğu Afrika Müslüman Refah Toplumu adlı yardım kuruluşunu da yine bu bölgede yaşayan İsmâ‘îlîlerin ihtiyaçlarını karşılaması için kurmuştu.³¹¹

Ağa Han III daha I. Dünya savaşı başlamadan önce Avrupa'daki güçlü devletleri analiz etmiş ve savaşın yaklaştığını ve bu savaştan İslam dünyasının da etkileneceğini öngörmüştü. Dönemin en büyük İslam devleti Osmanlı'ydı ve onun İngiltere ile birlikte hareket etmesini istiyor ve İngiliz hükümetine de savaşta onları yanlarına almaları gerektiği nasihatinde bulunuyordu. Osmanlı'nın eğer Almanya ile hareket ederse hiçbir şey elde edemeyeceği gibi çok şey kaybedeceğini de düşünüyordu. Bu tez İran içinde geçerliydi ve İran hem Rusya'nın hemde Almanya'nın kontrolü altına girmemeliydi.

³⁰⁹ Simonetta Calderini, "Female Seclusion and the Veil, Two Issues in Political and Social Discourse: The Reforms of Sultan Muhammed Shah," ed. Theodore Gabriel, Rabiha Hannan, *Islam and the Veil: Theoretical and Regional Contexts*, London and New York, Continuum International Publishing Group, 2011, pp 52; 56-59.

³¹⁰ Dumasia, s. 124.

³¹¹ Martin, s. 24-25.

Savaş başladığında kendisi Doğu Afrika'daki İsmâ'îlîleri ziyaret ediyordu ki, onlar birkaç nesildir burada medeniyeti inşa etmişlerdi. İngilizlerin olduğu bütün ülkelerde onları desteklemelerini isteyen telgrafi taraftarlarına en acil şekilde ulaştırdı. Tanzanya ve Zanzibar'daki İngiliz otoritelerine onların emrinde olduğunu bildirdi. Kendisi de Kenya'nın Hint Okyanusu kıyısında bulunan Mombassa şehrine gitmek istese de bu bölgede bulunan Alman savaş gemileri tarafından yakalanma riskine binaen Güney Afrika'nın yine Hint Okyanusu kıyısındaki Durban şehrine gitti. Buradan taraftarlarının İngiltere ile işbirliğini temin edecek çalışmaları yaptıktan sonra Eylül ayında İngiltere'ye ulaştı. Hindistan'daki İngiliz yetkilisi Lord Crew'e Zanzibar'dan yaptığı teklifi yenileyerek sadece elinde olan kaynakların değil kendisinin de İngilizlerin direkt emrinde olduğunu bildirdi. İngiliz Savaş Bakanlığı'na getirilen ve kendisinin de Hindistan'dan tanıdığı yakın arkadaşı Lord Kitchener'a Hindistan'da bir askeri er olarak İngilizlerin yanında savaşmasına izin vermesi için yalvardı. Bu isteğine karşılık Kral onun hayatının çok değerli olduğuna, siyasi etkisinin bulunduğu hükmederek teklifini kabul etmekle birlikte cephede savaşmasına izin vermedi. Ağa Han III ilk olarak İngiltere'de bulunan genç Hintlilerin İngiliz Ambulans Kolordusuna gönüllü olarak katılıp yaralı İngiliz askerlerinin tedavilerine yardım etmelerini istedi. Ayrıca kendisi de bu birliğe mali destekte bulundu. Ağa Han III İngiltere'deki Hintlilerin İngiliz askerlerine yardım etmeleri ile gerçek vatanseverlik ruhu gösterdiklerini ve böylece İngiliz İmparatorluğu'nun bir üyesi olarak ayrıcalık kazandıklarını belirlemiştir. Savaşı İngiltere'nin kaybetmesi halinde Hindistan'ın gelecek hayallerinin de biteceğine inanıyordu. Ayrıca Hindistan gerek savaşta yer alabilecek insan kaynakları olarak gerekse hammadde olarak İngilizler için çok değerli bir ülkeydi.³¹²

İngiliz Savaş Bakanı Kitchener daha önce Hindistan'daki askeri vazifesini yaparken tanıştığı ve iyi bir arkadaşlık kurduğu Ağa Han III'den bütün gücünü kullanmasını ve Türklerin Almanların yanında savaşa girmemesini temin etmesini istedi. Bu amaçla Londra'daki Türk elçisi Tevfik Paşa ile temasa geçen Ağa Han III

³¹² Dumasia, s. 127

İstanbul'dan bir heyetin gelip İngilizler ile görüşmelerini sağladı. Bütün bu uğraşlara rağmen Osmanlılar ile Ruslar savaşa girince İngilizleri de karşılına almış oldular.³¹³ Görüşmelerin netice vermemesi ve Türklerin İngilizlere karşı savaşa girmesi neticesinde Ağa Han III Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslümanlar için bir bildiri yayınladı ve İngilizleri ve müttefikleri desteklemelerini istedi. Osmanlı hükümetinin Almanların elinde bir piyona dönüşeceğini belirterek İngilizlere savaş ilan etmelerinin Almanların baskısı ile gerçekleşeceğini ve Osmanlı Sultanının gerçek ve bağımsız kararı olmadığını, onun Alman subaylarının ve diğer Müslüman olmayan kişilerin zorlamasıyla savaşa gireceğini belirtiyordu. Müslüman dünyasına açıklamada bulunarak eğer Osmanlılar savaşa girmezler ise İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı topraklarının elinden çıkmayacağını garanti ettiklerini belirtti. Ağa Han III Türkiye'nin İslam'ın ve kutsal toprakların koruyucusu olduğunu, savaşa girmesi halinde hem kendi bağımsızlığına hem de İslam'a zarar vereceğini belirtti. Ağa Han III'e göre Müslüman olarak tek görevleri başlarında bulunan İngilizlere sadık olmalarıydı. Osmanlı Devleti Müslümanlara cihat çağrısı yapıp Müslümanların İngilizler ile savaşmalarını isterken o ve taraftarları İngilizlerin yanında yer alıyordu. Hatta bazı aile üyelerini direkt olarak savaş hattında Müttefikler için savaşmaları için göndermişti. Kuzeni Ağa Faruk Şah'ta Mezopotamya'da İngilizlerin yanında savaşırken hayatını kaybetti. Bazı aile üyeleri ise İran ve Mezopotamya'ya giderek müttefiklere yarayacak gizli bilgileri elde etmeye çalıştılar.³¹⁴ Ağa Han III İsviçre'de bulunduğu sırada gizli servis tarafından kendisinin bir suikast ile öldürülmek istendiği haberini aldı. Bu gizli habere göre Zürih'te kaldığı eve bombalı saldırı gerçekleştirilecek ve eşi ile çocuğu da öldürülecekti. Suikast zamanında fark edilmiş ve engellenmişti. Aynı şekilde yemeğine zehir katılarak öldürülmesini içeren bir planda polis tarafından önlenmişti. Daha sonra yakalanan şahıslar Zürih mahkemesi tarafından mahkûm edilmişlerdi.³¹⁵ Başka bir kaynakta Ağa Han III'ün hastalığı sebebi ile kahve içemediği, kendisini öldürmek isteyen bir garsonun

³¹³ Ağa Han III, s. 120.

³¹⁴ Dumasia, s. 130.

³¹⁵ Dumasia, s. 130-131.

ise ona kahve ikram ettiği lakin kahveyi içmediği için kurtulduğu belirtilmektedir. Aynı şekilde hareket halinde iken arabasına bomba atılmış ve bundan da kurtulmuştu.³¹⁶

Ağa Han III'ün savaş zamanında Zürih'te bulunmasının sebebi ise onun hastalığıydı. Hindistan'da başlayan ve mezar hastalığı olarak nitelenen hastalık neticesinde iştahı yerinde olsa da hızla kilo kaybediyordu ve İsviçre'de yaşayan ünlü Doktor Kosher'e tedavi olmak için gelmişti. 18 ay bu ülkede kalmıştı ama hala tedavi edilememişti. Nihayet suikast girişimlerinden sonra İngilizler onun bu ülkeden ayrılmasını istedi ve oda Paris'e gitti. Burada Doktor Pierremarie yeni bir tedavi süreci başlattı ve Ağa Han III tekrar sağlığına kavuştu. Onun hastalığının ise Guatr ile ilgili bir hastalık olduğunu tespit etmişti. Bu hastalık dolayısı ile 1919 yazına kadar 3 yıl aktif hayatında inzivai bir hayata dönüş yapmıştı ve bu süre zarfında da "Geçiş Sürecinde Hindistan" adlı eserini yazmıştı.³¹⁷

Ağa Han III savaş zamanında İngilizlere Mısır konusunda da yardımcı olmuştu. Mısır savaş döneminde İngilizlere konumu sebebi ile askeri yönden büyük faydalar sağlıyordu ve burada da yönetim zafiyeti mevcuttu. Osmanlıları Mısır'da temsil eden Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa İstanbul'da bulunduğu sırada düzenlenen suikast saldırısı neticesinde yaralanmıştı ve o daha Mısır'a dönmeden I. Dünya savaşı başlamıştı. Ağa Han III ve Lord Kitchener beraberce Mısır'a gelmiş ve Mısır'da yönetimi dizayn etmeye çalışmışlardı. Ağa Han III savaştan sonra Avrupa'ya sürgün edilen Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa ile çok yakın arkadaş olmuşlardı. Ağa Han III bilinenin aksine Abbas Hilmi Paşa'nın İngiliz taraftarı olduğunu, onun kış aylarında Fransız Rivierasında ki Nimetullah adlı çok güzel bir yatında kaldığını, yaz aylarında ise Paris ve İsviçre'de yaşadığını belirtmiştir. Onunla sık sık buluşup yatında öğle yemekleri yediğinden ve İngilizlerin onu yanlış değerlendirmesinden dolayı Mısır'a dönemediğinden bahsettiğini

³¹⁶ Nicholson, s. 58.

³¹⁷ Ağa Han III, s. 127-128.

belirtir. Neticede ise Abbas Hilmi Paşa'nın kendisine “artık oyun bitti ve ben kaybedenim” diyerek hadi içmeye gidelim dediğini belirtir.³¹⁸

1916 yılı Nisan ayında İngiliz Krallığı Ağa Han III için savaştaki sadık yardımlarından dolayı Hindistan'da tören düzenlenip 11 paye silah atışı yapılmasını ve Bombay Birinci Sınıf Prensi unvanı verilmesini istedi. 11 paye silah atış töreni Hindistan'da 1857 yılından beri yapılan ikinci törendi. Bu birinci törende Haydarabat'ın Başbakanı olan ve 1857'nin zor günlerinde Orta Hindistan ve Deccan bölgesinin İngilizlere bağlı kalmasına yardım ettiği için Salar Junga'ya verilmişti. Salar Junga bu ödülü sadece bölgesel yardımlarından dolayı alırken, Ağa Han III İsmâ'îlîlerin olduğu dünyanın değişik yerlerindeki taraftarlarını organize edip İngilizlere yardım etmelerini sağlayarak almıştı. Onun gerek savaşta görevlendirdiği askerler ve gerekse Hindistan'ın 100 milyon poundluk katkısı çok önemliydi. Buna rağmen 1914 yılında İngiltere'nin çıkardığı bir kanun ile Hindistan'ın sadece askeri yardımı değil savaştan dolayı ortaya çıkan büyük faturanın ödenmesinde de desteği zorunlu kılınmıştı ve bu karar Hindistan'da sıkıntıya sebep olmuştu. Hindistan halkı genel olarak fakir bir halktı ve İngiltere'nin talep ettiği vergiler ülkenin ancak zengin kısmı tarafından ödenebilirdi ve bu ödemede zorunluydu. Ağa Han III'de İngiltere'nin Hindistan'ın bir koruyucusu olduğunu ve koruyucunun korunana bu denli bir ağır mükellefiyet getirmesine anlam veremediğini belirtmişti. Bu tartışmalar esnasında Ağa Han III emperyalist bir kişi olarak lanse edilmişti. İmam bu söylemlere karşılık olarak kendisi ve binlerce taraftarı ile istekli bir şekilde İngiltere'nin kendilerinden istediği paranın genel ihtiyacın onda bir oranında olmasına rağmen, kendilerinin bu genel paranın beşte ikisini karşıladıklarını söylemişti. Ayrıca, Hindu ve Müslüman üniversitelerinin on yılda toplayabildiği parayı kendisinin bir günde verdiğini belirterek, bütün hayır organizasyonlarına kendi taraftarlarının katılarak savaşta gerekli malzemelerin alımına destek verdiklerini ifade etmişti. Ağa Han III İsmâ'îlîler olarak en küçük köyden en büyük yerleşim yerine kadar her yerde yardım topladıklarını, Alman işgaline uğrayan Belçika'ya yardım etmek için

³¹⁸ Ağa Han III, s. 123-124.

Belçika'da yaşayan insanlardan çok daha kötü şartlarda yaşayan Hintlilerin ellerindeki her şeyi yardım için verdiklerini belirtmişti.³¹⁹ Bu dönem süresince İsmâ'îliler'de gerekli maddi refaha sahip değildi, onların zenginleşmeye başlaması daha çok iki dünya savaşı arasındaki dönemde gerçekleşecekti.³²⁰ Bu arada savaş sona erdikten sonra Almanya Doğu Afrika'daki kolonilerini de kaybetmişti. Burundi, Ruanda ve Tanzanya'nın bir kısmına sahip olan Almanlar yenilgiyle birlikte bu toprakları yitirmişti. Ağa Han III bu toprakların Hint halkının İngilizlere verdiği destekten dolayı Hindistan'a hediye edilmesini istemiş, Hint hükümeti de bu yönde bir kampanya başlatmıştı. Buna rağmen İngilizler bu toprakları direkt olarak Belçika ve İngiltere arasında paylaşmışlardı.³²¹

2.3.12. Ağa Han III'ün Siyonistlerle Görüşmesi

Ağa Han III'e göre I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte İngilizler'de Osmanlılara karşı anti-Türk akımı gelişmişti. Yunanlılardan, Siyonistlere kadar birçok kesimin istekleri söz konusuydu. Ağa Han III'ün ilk tanıştığı Siyonist, gençlik döneminde Hindistan'da çıkan salgına tedavi bulan Rus Profesör Haffkine'ydı. Daha birçok Rus Yahudisi de Batı Avrupa'ya kaçmak zorunda kalmıştı ve bunlar Türk Sultanı ile iletişime geçip Kutsal Topraklarda yaşayabilecekleri barışçıl bir yerleşim kurmak istiyorlardı. Haffkine'de bu görüşü savunmaktaydı ve Ağa Han III'de bunun çok makul bir istek olduğuna inandığını belirtiyordu. Haffkine 1898 yılında Paris'e giden Ağa Han III'e Yahudi arkadaşlarına verilmek üzere mektuplarda vermişti. Onların Ağa Han III ile tanışmalarını istiyordu. Baron Edmond ve Rabi Zadek ile bu şekilde tanışmıştı. Fransa Baş Rabi'si Zadek Filistin'de bir Yahudi yerleşkesi kurulması teklifi hazırlamıştı ve bu teklif bizzat Ağa Han III tarafından Paris'teki Türk büyükelçisi Münir Paşa'ya Sultan Abdülhamit'e iletilmek üzere verildi. Sultan bu teklifi kabul etmemişti ve Ağa Han III'e göre bu Sultanın en büyük hatalarından birisiydi.³²² Ağa Han III'ün Sultan'dan kendileri

³¹⁹ Dumasia, s. 133.

³²⁰ Merchant, s. 13.

³²¹ James R. Brennan, *Nation, Race and Urbanization in Dares Salaam, Tanzania, 1916-1976*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Northwestern University, Illinois, 2002.

³²² Ağa Han III, s. 132-133.

namına toprak istemelerinin arkasında ayrıca ünlü Siyonist Rothschild ailesi de vardır. O, Sultan Abdülhamit'in Yahudiler ile iyi ilişkiler kurması ile daha iyi bir konumda olacağına inanıyordu. Ona göre Yahudiler ile Araplarda birbirleri ile iyi ilişkilere sahip olabilecek geçmişe sahiptiler ama son 30 yıllık kötü ilişkileri bugünkü düşmanca ortamı hazırlamıştı. Ağa Han III, Sultan ile sadece Münir Paşa aracılığı ile görüşmemiş ayrıca Sultan'ın özel sekreteri İzzet Bey aracılı ile de Yahudilerin isteklerini Sultan'a iletmişti.³²³

2.3.13. Halifeliğin Kaldırılması ile İlgili Düşünceleri

Savaş bittikten sonra Ağa Han III barış anlaşmalarında da etkin görev alıp Hindistan'ın siyasi geleceğinin korunması için çabalamıştı.³²⁴ 16 yaşından itibaren Hindu ve Müslüman topluluğu arasında barışın ve iyi ilişkilerin korunması için çabalamıştı. 1893 yılında Bombay'da Müslümanların ayaklanmaları karşısında Müslümanlar tarafından zarar görebilecek Hindulara kucak açmış ve onları korumuştur. Birinci dünya savaşından sonraki süreçte Hindistan siyasi arenada bağımsızlığa doğru yol alırken Ağa Han III'de gerek Müslümanların birlik içinde olması, gerekse Hint-Müslüman ilişkilerinde problem çıkmaması için çaba sarf ediyordu.³²⁵

1918 yılında I. Dünya savaşının bitmesi ile yapılan ateşkes anlaşmasında da rol aldı. Bu süreçte gerek Osmanlılar gerekse diğer İslam devletleri bölünmenin eşiğine gelmişti. Türkiye ile ikinci bir savaşın yaşanmaması için gayret sarf ediyordu. Türklerin Almanların yanında savaşa girmesi Hindistan'daki Müslümanları da etkilemişti. Hindistan'da Hilafet Komitesi özellikle savaşın son yıllarında kutsal yerlerin güvenliği ve Halife'nin geleceği ile ilgili konuların gündemde olduğu bir zamanda ortaya çıkmıştı. Hindistan Ulusal Kongresi'de İngiliz karşıtı Türk dostu fikirlere sahip olarak Hindistan'daki İngiliz yönetimine karşı çıkıyordu. Ağa Han III, Hilafet Komitesi'nin yetkililerini bir araya getirmede başarılı olamıyordu ve böyle bir ortamda Türkler 1924

³²³ Devji, s. 75-77.

³²⁴ Dumasia, s. 140.

³²⁵ Dumasia, s. 149.

yılında Hilafeti kaldırıyor, Halifeyi ve ailesini de ülkeden çıkarıyordu. Hindistan Müslümanları ise Halifeliğin devam etmesinden yanaydı. Ağa Han III İngiltere nezdinde gerek Halifeliğin devam etmesi, gerekse Türkiye'nin bölünmemesi hususunda gayret veriyordu. Ona göre Türkiye'nin ortadan kaldırılması ve topraklarının başka devletlerce alınması zalimane bir davranış olacak ve gelecekte yaşanacak savaş tohumları şimdiden toprağa verilmiş olacaktı. Türkler hali hazırda I. Dünya savaşını kaybetmekle birçok zengin eyaletini kaybetmişti ve daha fazla zarar görmemeliydi.³²⁶

Ağa Han III, Türk halkının idaredeki bir grup insanın Almanların yanında savaşa girmesi ile I. Dünya savaşına dâhil olduğunu belirtiyordu. Ağa Han III ve Ameer Ali, dönemin Türkiye Başbakanı olan İsmet Paşa'ya da bir mektup yazarak Hintli Müslümanların Türkiye'nin varlığına önem verdiklerini ve Sünni dünyanın başında şeriata uygun hareket edecek dini bir lider olması gerektiğini belirtiyorlardı.³²⁷

2.3.14. Atatürk ile Görüşmesi

Ağa Han III Sevr Anlaşması öncesi birçok toplantıya katıldı, yazılı ve sözlü birçok fikir beyan etti. 1921 de Londra konferansına Hindistan Müslümanlarının temsil etmesi için davet edildi. Bu yıllarda Yunanlılar Anadolu'da Ankara'ya kadar yaklaşmıştı ve İngilizlerde Türkler tarafından esir edilen bazı İngilizlerin serbest bırakılmaları için çaba sarf ediyorlardı. Ağa Han III'ün devreye girmesi ile Türkiye bu İngilizleri serbest bırakmıştı.³²⁸

Mustafa Kemal Atatürk'ün Yunanlıları İzmir'den denize dökmesi ve Çanakkale'de etkinliği artırması ile İngiltere'deki Lloyd George hükümeti Türklere karşı tekrar savaşa girilmesini istiyordu. Bu isteklere Yunanlıları desteklemek için savaşa girmek istemeyen İngilizlerin protestosu cevap niteliği taşıyordu. İngilizler boğazlarda ve İstanbul'daki İngiliz askerlerine bir saldırı gerçekleşirse savaşa girilmesi gerektiğine

³²⁶ Dumasia, s. 150-154.

³²⁷ Dumasia, s. 157.

³²⁸ Dumasia, s. 158.

inanıyordu. İngiliz Savaş Bakanı Lord Derby, Ağa Han III'den Ankara hükümeti ile görüşmesini ve İngiliz askerlerine saldırmamaları yönünde uyarmalarını istemişti. Ağa Han III'ün yaptığı görüşmeler sonucunda savaş önlenmişti. İlk Lozan görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Ağa Han III gerek Hindistan'ın güvenliği gerekse Doğu'da tekrar bir savaş ortamının ortaya çıkmaması için esaslı bir anlaşma yapılması taraftarıydı. 2. Lozan görüşmelerine gerek Türk tarafının gerekse İngilizlerin bir dostu sıfatı ile katıldı. Görüşmelerin başarı ile sonuçlanmasında kendisinin de büyük katkısı olmuştu. Lord Beaverbrook'un isteği üzerine Ağa Han III İstanbul'a gelip Mustafa Kemal Atatürk ile görüştü. İngiltere'ye geri döndüğünde İngiltere Başbakanı Lloyd George, Lord Birkenhead ve Winston Churchill ile görüştü ve onlara Anti-Türk söylemlerinden vazgeçmelerini tavsiye etti. Bu kişiler koalisyon hükümetinin bakanlarıydı ve Yunanlıları destekliyorlardı. Lord Beaverbrook ise Yunanlıların yayılmacı politikalarının yanlış olduğuna inanıyordu. Yunan hükümeti de artık Anadolu'da askeri mücadelenin imkânsızlığına işaret ederken, Başbakan Lloyd George ise Yunanlıları tekrar saldırımları konusunda cesaretlendirmeye çalışıyordu. Böyle bir ortamda Ağa Han III tekrar bir savaşın yaşanmasına engel olmak için yetkililer ile görüşüyordu. Ona göre Türkiye ile yaşanacak ikinci bir savaş sadece Türkleri değil diğer Müslümanları da İngilizlere karşı tetikleyecek bir etki yaratabilirdi.³²⁹ Ağa Han III 1925 yılında Lozan'da yapılan anlaşma sonucunda bir mesaj yayınlamıştı. Mesajda ilk defa bir Müslüman ulus ile Avrupa'nın büyük devletleri arasında eşit şartlarda bir anlaşma gerçekleştirildiğini belirterek, bu başarının İsmet ve Mustafa Kemal Paşa'ya ait olduğunu ifade etmişti. İngiltere, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinin artık Türklerin ve İslam'ın dostları olduğunun tescil edildiğini söyleyerek bu muhteşem anlaşma ile Türkiye'nin 200 yıldan beri ilk defa bağımsız bir ulus haline geldiğini belirtiyordu. Hindistan'daki Müslümanlara da artık İngiltere ile Türkiye'nin dost ülkeler olduğunu ilan edip savaştan yeni çıkmış Türklere yardım yapılması çağrısı yapıyordu. Anlaşmanın Araplara bağımsızlık getirmediğini, lakin durumun ümitsiz olmadığını İngiltere'de

³²⁹ Dumasia, s. 159-161.

birçok Arap dostu bulunduğunu belirtiyordu.³³⁰ Zaten Ağa Han III'ün hayatına bakıldığında onun yarım yüzyıldan fazla bir süre İngiltere'nin Ortadoğu ve Asya'daki varlığı için hassas ve zor bir görev ortaya koyduğunu göstermektedir.³³¹

Ağa Han III özellikle I. Dünya Savaşından sonra daha belirgin hale gelen Arap Milliyetçiliği konusunda da açıklamalar yapmıştı. Ona göre Ortadoğu'da yaşayan Lawrence ve Sir Gilbert Clayton gibi görevli İngiliz yetkililer daha Türkiye savaşı kaybetmeden çok önceleri bazen açık bazen gizli bir şekilde Arap milliyetçiliği çalışması yapmışlardı.³³²

2.3.15. Hintli Müslümanların Eğitimi için Gayretleri

Ağa Han III eğitim alanındaki katkıları ile de Hindistan'da adını duyurmuştu. Hindistan Müslümanlarının eğitim seviyesini yükseltmek amacı ile 1875 yılında kurulan Aligarh Üniversitesine toplamda 3 milyon Rupî yardım toplamıştı. İlk önceleri yıllık 6000 Rupîlik şahsi yardım yaparken daha sonra bu rakamı da 10 bin Rupî'ye çıkarmış ve düzenli olarak üniversiteye yardıma devam etmişti.³³³ Üniversitenin kurulma aşamasında Hindistan'ı dolaşmış ve gittiği her yerde bu ilk Hint-Müslüman üniversitesi için yardım toplamıştı.³³⁴ Özel olarak hazırlanmış bir vagonla tren yolculuğuna çıkan Ağa Han III'ün bu kampanyası daha sonra ülkenin önde gelen diğer zenginleri tarafından da benimsenmiş ve onlarda yardım faaliyetleri için tren yolculuğu yapmışlardır. Aligarh Üniversitesi Mohammedan Anglo-Oriental kolejinin üniversite olma yolunda bir hikâyesiydi ve Ağa Han III bu üniversiteden sonra bütün Hindistan'da Muhammedi Kolejleri adı altında okullar yapılması gerektiğine de inanıyordu.³³⁵ Ağa Han III, Aligarh Üniversitesinin bütün İslam dünyası için merkezi bir hüviyete sahip bir

³³⁰ Dumasia, s. 162-163.

³³¹ Anne Edwards, *Throne of Gold*, New York, William Morrow and Company, 1995, s. 224.

³³² Ağa Han III, s. 133.

³³³ Dumasia, s. 182-183.

³³⁴ Merchant, s. 24.

³³⁵ Gail Minault and David Lelyveld, "The Campaign for a Muslim University, 1898-1920," *Modern Asian Studies*, Vol. 8, No. 2, (1974), pp. 162.

üniversite olmasını, bu üniversitenin sadece Hindistan değil, Mısır, İran ve Türkiye içinde merkezi bir statüde bulunmasını arzu ediyordu. Ağa Han III İslam dünyasının eğitim gibi önemli bir problemi varken Müslümanların geçmişten günümüze büyük maddi kaynaklar harcayarak hacca gitmelerini ya da şehitleri için masraflı törenler düzenlemelerini uygun görmüyordu. Ona göre Hz. Muhammed'den, Hz. Ebubekir'e, Hz. Ömer'e ve Hz. Ali'ye kadar gerçek manadaki Müslümanların ilk görevi sadece ibadet etmek değil ülkesine hizmet etmektir.³³⁶ Ağa Han III yazmış olduğu anılarında Pakistan'ın kurulmasında Aligarh Üniversitesinin etkisinin büyük olduğunu belirtmişti.³³⁷ Bu üniversite 1939 yılından sonra Muhammed Ali Cinnah olmak üzere Hint Müslümanlarının ayrı bir devlete sahip olmaları gerektiğine inanan Müslümanların merkezi haline gelmişti.³³⁸

2.3.16. İngilizlere Minnettarlığı

Ağa Han III İslam dünyasının son yüzyılda karamsarlık içinde olduğunu ifade etmişti. İran, Arap ve Türk şiirlerine bakıldığında bu karamsarlığın rahatça görüldüğünü belirterek, kendilerinin karamsarlık içinde olmadığını bunu da İngilizlere borçlu olduklarını söylemişti. İngilizler sayesinde iyimser olduklarını, onların kendilerine sunduğu adalet, entelektüel ve dini bağımsızlık ile kişisel özgürlüklere sahip olduklarını söylüyordu.³³⁹ Ağa Han III beyaz ırka mensup kişilerin Siyahları, Hintlileri ve Çinlileri aşağılamalarını tasvip etmiyordu. Fransa'da üyesi olduğu bir kulüpten siyahi Boksör Ray Robinson'un ringe çıkmasına izin verilmemesinden dolayı ayrılmıştı. Güney Afrika'daki beyazların da aynı şekilde ırkçı tutumlarını tasvip etmiyordu. 1906 yılında gittiği Çin'de beyazların Çinlileri kaldıkları otellere aldırılmalarını aynı şekilde uygunsuz bulmuştu.³⁴⁰

³³⁶ Dumasia, s. 184.

³³⁷ Aga Khan III, s. 56.

³³⁸ Wikipedia: The free encyclopedia, FL: Wikipedia Foundation Inc., http://en.wikipedia.org/wiki/Aligarh_Muslim_University, 26 Şubat 2014.

³³⁹ Dumasia, s. 185.

³⁴⁰ Merchant, s. 54.

Rusya ile çıkabilecek bir savaşın korkusu mevcut Hindistan Hükümeti ile İngilizleri düşündürürken, Rusların aktiviteleri ile ilgili yetkililerin elinde hiçbir bilgi olmaması sıkıntıya sebep oluyordu. Bu şartlar altında Lord Kitchener'ın isteği ile Ağa Han III en güvendiği adamlarından birisini Rusların faaliyetleri hakkında bilgi almak üzere görevlendirdi. Elde edilen bilgiler İngilizler için hayati öneme sahip bilgilerdi ve bunlar İngiliz Gizli Servisine General Mullaley ve General Malleson tarafından rapor edilmişti. Bu Ağa Han III'ün İngilizlere sunmuş olduğu hizmetlerden sadece bir tanesiydi.³⁴¹

2.3.17. Milletler Cemiyetinde Görev Alması ve Unvanları

Ağa Han III 1932 yılından itibaren Milletler Cemiyeti'nde Hindistan delegasyonunun bir üyesiydi. Milletler Cemiyeti'nde Çin ve Japonya arasında çıkan ihtilaflar ve Mısır'ın Cemiyete katılma sürecinde düşüncelerini kurul üyeleri ile paylaştı. 1937 yılında ise Milletler Cemiyetindeki 49 ülkenin desteğini alarak başkan oldu.³⁴² Ağa Han III'e bu uluslararası kimliğinden dolayı birçok krallık ve hükümet tarafından ödüller verilmiştir. İngiliz kraliçesi Victoria ona Hindistan İmparatorluğu Şövalyesi unvanı vermişti.³⁴³ Zanzibar Sultanı 1899 yılında Zanzibar Parlak Yıldız unvanını, İran Şahı Pers Yıldız unvanını, Türk hükümeti Türk Starı unvanını vermişti. 1902 yılında İngiliz Kralı Edward VII Hint İmparatorluğu Başkomutanlık nişanını, 1912 ve 1916 yılında yine İngiliz Kralı George V Yaşayan Prens unvanı ve Victoria Kraliyet Büyük Şövalye unvanını vermişti. Suriye hükümeti de 1951 yılında Emevi nişanını kendisine layık görmüştü.³⁴⁴ Ağa Han III, Hindistan hükümetinden kendisine yönetebileceği bir prenslik verilmesini de istemişti. O dönem İngilizler Hindistan'ı bölgesel olarak yöneten Prenslikler aracılığı ile kontrolleri altında tutuyorlardı. Ağa Han III ün bu isteği kabul görmemiş ve kendisine yönetiminde olacağı Prenslik verilmemişti. İsmâ'îlî topluluğu kendilerinin, büyüklüğü önemli olmayan bir devlete sahip olmalarını, en azından

³⁴¹ Dumasia, s. 232.

³⁴² Dumasia, s. 264; 268.

³⁴³ Historypak, Sir Aga Khan III, historypak.com/sir-agma-khan/, 24 Şubat 2014.

³⁴⁴ Merchant, s. 65-66.

Vatikan misali bir yönetimlerinin olmasını ümit etmişler bu gerçekleşmeyince hayal kırıklığı yaşamışlardı.³⁴⁵ İngilizler Hindistan'da iki farklı prenslik uygulaması yaparlardı. Birinci uygulamada prens kabul ettikleri kişilere etkili oldukları topraklarda yönetim hakkı tanınırlardı. İkinci prenslik uygulamasında ise toprak vermedikleri ama etkilerinden dolayı prens unvanı verdikleri kişilerdi.³⁴⁶ Ağa Han İmamları için kuşkusuz en önemli unvan İngilizler tarafından onlara Prens unvanı verilmesiydi. Ağa Han I İngilizlere Afgan Savaşında yardım ettiğinden dolayı kendisine hem maaş bağlanmış hem de babadan oğula geçecek bir prenslik unvanı verilmişti. Bu unvan İsmâ'îlî imamlara özellikle gelecekte diğer devlet liderleri ile eşit şartlarda görüşme imkânı vereceği gibi İsmâ'îlîlere de bir saygınlık kazandıracaktı.³⁴⁷

2.3.18. İsmâ'îlîlerin İmamları için Düzenlediği Jübileler

İsmâ'îlîler imamlarına olan sevgilerini göstermek için 3 jübile düzenlemişlerdi. Bunlar sırası ile Bombay'da Altın, Nairobi'de Elmas ve Karaçi'de Platin Jübileleriydi.³⁴⁸ Ağa Han III 72 yıl süre ile İsmâ'îlîlerin şimdiye kadar en uzun süre başında bulunmuş imamıdır. Bu jübileler onun imamlıktaki 50, 60 ve 70. yıl dönümleri için düzenlenmişti. İsmâ'îlîler bu törenleri imamları ile aralarındaki olan ruhani bağı sağlamak için fırsat olarak görüyordu.³⁴⁹ Ağa Han III imamlığının 50. Yılı kutlamaları için 19 Ocak 1936 yılında Bombay, Hasnabad'da düzenlenen Altın Jübile törenine katıldı. Bu törende kendisi ağırlığınca altın ile tartıldı. Bu altınlar taraftarları tarafından kendisine bugünün önemine binaen hediye edilmiş altınlardı. Ağa Han III yıllar önce İsmâ'îlîlerin geride tek bir fert kalmadan, bir bütün olarak ekonomik refaha ulaşmaları gerektiğini ifade etmişti. İsmâ'îlîlerin üniversite seviyesinde bir eğitime yönelmelerinden ise ilk önce ticarete önem vermelerini tavsiye ederek toplumun genelinin orta seviye eğitim almasının yeterli

³⁴⁵ Ağa Han III, s. 206.

³⁴⁶ Halil Halit, "İsmâ'îliyeler, Ağa Han, Hint Müslümanları," *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, Sayı 4, (Şubat 1930), s. 56.

³⁴⁷ Clarke, *The Ismailis: A Study of Community*, s. 188.

³⁴⁸ Nazar Ali, s. 83, s. Slater, s. 216.

³⁴⁹ Merchant, s. 88.

olacağını söylemişti. Ağa Han III hedefine ulaşmıştı, zira ona bu jübilelerde sunulan hediyeler daha çok orta sınıf İsmâ'îlî işadamlarının katkısı ile toplanmıştı. Zaman ilerleyip maddi imkânlarla kavuşulduğunda ise İsmâ'îlîlerin çocuklarını dünyanın en iyi üniversitelerine yollamalarını isteyecekti.³⁵⁰

Nihayet yaklaşık 30 bin kişi hazırlıkları haftalar süren bu töreni izlemek için toplandı. Organizasyon çok daha farklı aktiviteleri barındırıyordu, lakin İngiltere Kral George V'in hastalandığı haberini alan Ağa Han III bu törenlerin bir kısmını iptal etti ve İsmâ'îlîlerin Kral'a dua etmesini istedi. Tören'de Ağa Han III tartılacağı terazinin bir tarafına oturdu, diğer tarafına ise altınlar konuldu. Ağa Han III yaklaşık 100 kilo geldi ve buna eşit altın İsmâ'îlîler tarafından İmam'a hediye edilmiş oldu. Bu törene İran, Irak, Afganistan ve Türkiye Büyükelçileri de katılmıştı. Tören'den birkaç gün sonra yapılan kutlamaya da yaklaşık 10 bin kişi katıldı.³⁵¹ İlerleyen günlerde Kral George V'in hayatını kaybettiği haberi gelince bütün kutlamalar durduruldu ve Bombay'daki İsmâ'îlîlere ait işyerleri Ağa Han III'ün emri ile 3 günlük süre için kapatıldı. Aynı yıl Doğu Afrika'daki İsmâ'îlîlerin Ağa Han III'ü ülkelerine davet etmeleri sebebi ile eşi Begüm ile birlikte yola çıktı. Kenya'da taraftarlarınca organize edilen ikinci bir Altın Jübile töreninde kendisine ağırlığınca altın hediye edildi. Böylece 1936 yılı içinde Hindistan Bombay ve Kenya Nairobi'de kendisi için iki altın jübile gerçekleştirilmiş oldu.³⁵²

1943 yılında başlayan bir diğer kampanya ile de 40 bin İsmâ'îlî nin bağışları toplandı. 10 Mart 1946 yılında Bombay'da imamlıktaki 60. yılı nedeni ile düzenlenen Elmas jübilesinde imam yaklaşık 110 kg ağırlığında tartıldı ve ağırlığınca mukabil elmas hediye edildi. Elmasın değeri o dönem şartlarında 2 milyon dolara tekabül etmekteydi.³⁵³

³⁵⁰ Merchant, s. 14.

³⁵¹ Dumasia, s. 281-284.

³⁵² Dumasia, s. 289.

³⁵³ Nazar Ali, s. 84; Linda Hales, "Aga Khan, Jet-Setting on a Higher Plane," *The Washington Post*, 26 Ocak 2005, s. 3, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A36828-2005Jan25.html>, 4 Nisan 2016.

Bombay'daki bu törene 100 binden fazla İsmâ'îlî katılmıştı.³⁵⁴ 10 Ağustos 1946 yılında Darüsselam'da ikinci bir Elmas Jübile daha gerçekleştirildi. Bu törene de yaklaşık 70 bin kişi katıldı ve o dönem için 640 bin (3,2 milyon dolar) İngiliz Paundu'na eşdeğer elmas Ağa Han III'e hediye edildi. O, toplanan bu elmasların Elmas Jübile Yatırım Bankasının gelişmesi için kullanılmasını istedi.³⁵⁵ İmam'ın 70. yıl kutlamaları ise 3 Şubat 1954 yılında Karaçi'de 70 bin İsmâ'îlînin katılımı ile 20 Şubat 1955 de Kahire'de ve 2 Şubat 1957 yılında Bombay'da kendisine ağırlığınca Platinyum hediye edilmesi ile kutlandı. Bombay'daki son törene hastalığından dolayı katılamayınca yerine oğlu Ali Han ödülü aldı.³⁵⁶ Ağa Han III 78 yaşında iken çok hastaydı ve İsmâ'îlîler imamları için törenler düzenlemek istediler. 28 Mayıs 1954 yılında Özel Platinyum Jübilesi için mesaj göndermişti. Lakin bu jübile ancak 20 Şubat 1955 yılında onunda katılımı ile Kahire'de yapıldı. Hasta yatağından gönderdiği mesajında en büyük hayalinin 1960 yılına ulaşıldığında her bir İsmâ'îlî ailenin kendi evine ve işine sahip olması fikri olduğunu bunun için orta ve üst gelir seviyesine sahip İsmâ'îlîlerin fakir olan cemaat üyelerinin de aynı seviyeye çıkması için her türlü gayreti göstermelerini istemişti.³⁵⁷

Altın Jübilesinden elde edilen gelirler ile Hindistan, Pakistan ve Doğu Afrika'da burs programları oluşturulup enstitüler kuruldu. Bombay Elmas jübilesinden elde edilen gelirler ile Kuzey Pakistan'da kızlar için Elmas Jübile Okulları kuruldu.³⁵⁸ Pakistan'ın geri kalmış bölgelerinden olan Hunza bölgesinde ise 16 tane okul açıldı.³⁵⁹ Kahire Platinyum Jübilesinden elde edilen gelirlerin bir kısmı ile Kenya Nairobi'de Ağa Han Platinyum Jübile Hastanesi kuruldu.³⁶⁰ Pakistan Platinyum Jübilesinden elde edilen yaklaşık 765 bin dolar ile Pakistan Platinyum Jübile Finans Şirketi kuruldu.³⁶¹

³⁵⁴ Merchant, s. 103.

³⁵⁵ Merchant, s. 107-108; Slater, s. 144.

³⁵⁶ Merchant, s. 92.

³⁵⁷ Merchant, s. 119.

³⁵⁸ Historypak, Sir Aga Khan III, historypak.com/sir-aga-khan/, 24 Şubat 2014.

³⁵⁹ Merchant, s. 112.

³⁶⁰ Merchant, s. 126.

³⁶¹ Slater, s. 217.

Doğu Afrika ülkelerinde birçok Hindistan göçmeni İsmâ'îlî yaşıyordu ve Ağa Han III onlara göçtükleri ülkelerde Kanada ve Avustralya'ya giden göçmenler gibi kalıcı, sosyal, ekonomik ve eğitimsel olarak başarılı bir yaşam kurlmalarını tavsiye ediyordu. Ekonomik olarak banka ve sigorta şirketleri kurulması gerektiğini söyleyen imamın tavsiyesine uyan İsmâ'îlîler kısa süre sonra bu ülkelerde banka ve sigorta firmalarını kurdular.³⁶² 1945 yılında çıktığı Güney Afrika gezisinde düzenlenen programlarda İsmâ'îlîlerin birlik içinde hareket etmelerini, ekonomik sebepler dâhil hiçbir ihtilafa düşmemelerini tavsiye ediyordu. Bunun yanı sıra sigara içme alışkanlığının hem bedene hem de ekonomiye zarar verdiğini, alkol kullanımının da aynı şekilde birçok zararı olduğunu belirtiyordu.³⁶³ İkinci dünya savaşı başlamadan önce, yaşanacak bir dünya savaşından kaçınılması gerektiğini belirten Ağa Han III böyle bir savaşın dünyayı cehenneme çevireceğini söylüyordu.³⁶⁴

2.3.19. Mısır'a Verdiği Özel Önem

1929 yılı Winston Churchill'inde ifade ettiği gibi ekonomik krizin başladığı korkunç otuzlu yıllardı. Ağa Han III bu yılın ilk 3 ayında Mısır'da eski Mısır dönemini çalışmaya başladı. Çalışmalarında Profesör Newbury kendisine yardımcı oluyor ve beraberce Nil Vadisinden Ebu Simbele kadar bütün eski dönem Mısır eserlerini inceliyorlardı. İyi arkadaş oldukları daha önce Bombay valisi olan ve şimdi de Mısır'daki en yetkili İngiliz diplomat Lord Lloyd'la da beraber olma imkânı yakalıyordu. 30 yıldır tanıdığı Mısır Kralı Fuat ile de bir araya geliyorlardı. Birinci Dünya savaşının ilk yıllarında İngilizlerin isteği üzerine Mısır'a gelmiş ve yönetimin şekillenmesinde İngilizlere yardımcı olmuştu. Kral Fuad hastaydı ve İngilizlerinde kendisine ülkesini bağımsızca yönetme imkânı vermemesinden dolayı şikâyetçiydi. Kral Fuad, Lord Cromer'in kendisinden önceki Abbas Hilmi Paşa'yı kukla haline getirdiğini, Lord Lloyd'unda kendisini bir kadavraya dönüştürdüğünü belirtiyordu. Sıkça gittiği ve

³⁶² Dumasia, s. 295-298.

³⁶³ Merchant, s. 38-39.

³⁶⁴ Dumasia, s. 301-302.

Mısırlı siyasi liderlerin de mekânı olan Muhammed Ali Kulübünde de sıklıkla İngilizlerin kendilerine bağımsızlık sözü verirken şimdilerde kendilerini demir yumrukla yönettiklerini söylüyordu. Ağa Han III Bombay'daki Lord Lloyd tam bir liberal iken onun Mısır'da nasıl bütün gücü elinde tutmaya çalışan bir kişiye dönüştüğü sorusuna cevap arıyordu ve ona göre bunun sebebi Lloyd'un eğer kontrolde gevşeklik gösterirse Mısır'ın kontrolden çıkma korkusu yaşamasıydı.³⁶⁵

2.3.20. İkinci Dünya Savaşı Dönemi

Ağa Han III 1939 yılının Eylül ayında İsviçre'deydi. Bütün taraftarlarına savaşta İngilizlere yardımcı olma talimatı veriyordu. Birinci dünya savaşına göre durumu daha iyiydi zira bu savaşa katılan Osmanlı Devleti gibi güçlü bir devlet olmadığı gibi halifelikte mevcut değildi ve bu durumda ona çok fazla ihtiyaç kalmıyordu. Savaş başlayınca at yarışları da iptal olmuştu ve oda atları ile ilgili karar vermek durumundaydı. Onları daha savaşa girmemiş İtalyan hükümetine satmayı istedi, lakin gerek yüksek meblağ istemesi, gerekse atların savaş ortamı bitinceye kadar İtalyanlara teslim edilmeme fikri İtalyanlarca kabul edilmeyince satış gerçekleşmedi. Ağa Han III satıştan elde edeceği geliri İngiliz Hükümetinin savaş için gerekli olan parayı toplamak için çıkardığı savaş tahvillerine yatırmayı planlıyordu. İtalyanlara bu teklifi yapmadan önce İngilizlere daha uygun fiyatla satış yapmak istese de İngilizlerde onu geri çevirmişti. 1939-1940 döneminde Hindistan'a gitti. 1940 Nisan ayında eşi ve oğlu ile Fransa'ya geri döndü. Fransız ordusunun çok güçlü olduğu ve Almanlara asla geçit vermeyeceği inancı yaygındı. Almanların Fransız ordusunu rahatlıkla geçmesi ve Fransız hükümetinin Paris'i terk etmesi ile Ağa Han III güvenli bir liman olarak gördüğü Fransa'dan İsviçre'ye geçmek zorunda kaldı. Diğer büyük oğlu Ali, İngiliz Süvari Alayına katılmış ve Suriye'de Fransızlara yardımda görevlendirilmişti. Ali'nin eşi ve oğlu ise Kahire'de kalmıştı. İsviçre'deki birkaç yılı tamamen izole olmuş halde geçecekti. İsviçre onun her türlü siyasi aktiviteden uzak durmasını istemişti. 1940

³⁶⁵ Ağa Han III, s. 156-157.

yıllarında hastalıklarından dolayı görüştüğü doktorlar kötü huylu bir tümörün vücutta olabileceğini kendisine ifade etmişlerdi ve İsviçre’de de yine aynı hastalıkla uğraşıyordu. Savaştan sonra Paris’te ameliyat olmuşsa da bunun tümör olmadığı anlaşılacaktı. Savaş sırasında en büyük düşüncesi 1941 yılında İngilizlerle birlikte İran’a giren oğlu Ali’ydi. İngilizler açtıkları bu yeni hat ile Sovyetlere yardım etmeyi planlıyorlardı. Neticede Ali’ye hiçbir zarar gelmemişti. 1945 yılının ilk aylarında Paris’teki İngiliz elçisi Lord Norwich Fransız polislerinin İsviçre’den Marsilya’ya kadar ona eşlik etmelerini sağlamıştı. Daha tam olarak özellikle kırsal bölgelerde güvenlik sağlanmamış ve Alman askerleri de başıboş kalıp yağmacılık yapıyorlardı. Marsilya’da bir müddet Amerikan ordusundan General John B.’nin misafiri olarak kalıp buradan Kahire’deki İngiliz askeri havaalanına geçti. Mısır’da birçok tanıdığı vardı ve bunlar arasında Kral Faruk, Başbakan Nahas Paşa ve Prens Muhammed Ali’de vardı. Prensle tanışıklıkları 1889 yılında Londra’ya ilk gittiklerinde aynı otelde kalmalarından geliyordu.³⁶⁶ Ağa Han III’ün gerek I. Dünya savaşında gerekse II. Dünya savaşında İsviçre’de kalması ise bu ülkenin Avrupa’nın tam ortasında savaştan uzak, güvenli bir yer olmasıydı. Buradaki Palace Otel’de dünyanın en zengin kişileri unvanına sahip 400 kişi savaş ortamından uzakta hayatlarına devam ediyorlardı.³⁶⁷

İsmâ’îlilerin II. Dünya Savaşında yaşadığı en büyük kayıp Burma’daydı. Burma’nın, bugünkü ismi ile Myanmar’ın, Rangoon (Yangon) şehrine İngilizler tarafından 15 Nisan 1943’de düzenlenen bombardıman sonucunda şehirdeki İsmâ’îli Cemaathanede vuruldu. Burada bulunan İsmâ’îliler’den 31’i öldü. Ağa Han III ölenlerin şehit olduklarını bildirdi. Vurulan cemaathane binası 1950 yılında tekrar hizmete girmiş ve açılışını Burma Başbakanı Thakin Nun yapmıştı.³⁶⁸ 1946 yılında jübilelerden sonra tekrar Avrupa’ya dönen Ağa Han III hastalıkları ile uğraşıyordu. Paris’te ameliyat olmuştu ve sağlığına kavuşması aylar sürecekti. 1947 yılına gelindiğinde Hintlilerin İngilizler’den Hindistan’ın bağımsızlığını aldığı yıl oldu. Lakin Hindistan Müslümanları

³⁶⁶ Ağa Han III, s. 197-198; 202.

³⁶⁷ Pendragon, s. 60.

³⁶⁸ Merchant, s. 78.

Muhammed Ali Cinnah'ın önderliğinde kendi bağımsız devletlerini, yani Pakistan'ı kurdular. Ağa Han III Hindistan-İngiliz görüşmelerinde de yer almış ve fikirlerini beyan etmişti.³⁶⁹

2.3.21. Evlilikleri ve Ailesi

Ağa Han III 1898 yılında Amcası Jangi Şahın kızı olan kuzeni Shahzadi Begüm ile evlenmişti.³⁷⁰ Düğün 16 gün sürmüş ve dünyanın değişik yerlerinden yaklaşık 25 bin İsmâ'îlî katılmıştı. Ağa Han III Avrupa gezisinden hemen önce annesinin isteği ile yine annesinin seçtiği Shahzadi ile evlenmek zorunda kalmıştı. Lakin bu istenmeyen evlilik yürümemiş ve ikili boşanmasa da ayrı yaşamaya başlamışlardı. İmam Avrupa'da kaldığı sürece Avrupalı kadınları tanıma imkânı olmuştu ve onun arzu ettiği evlilik yine Avrupa'dan kendi seçeceği bir kişi ile olmalıydı. Yıllar içinde daha sık Avrupa'ya gitmeye başladı ve nihayet 1908 yılında tekrar gittiğinde aklında burada kalabilmek vardı. Ağa Han III tekrar Monaco'nun kumarhaneleri ile ünlü Monte Carlo şehrine gelmişti. Bir gün Café de Paris adlı kafede otururken bir grup genç bayan geçmişti ve onlardan birisi olan Teresa Magliano ile göz göze gelmişti. Teresa 19 yaşında İtalyan bir dansçıydı ve oda aynı yıl gazinolarda dansçı olarak çalışmak için Monte Carlo'ya gelmişti. Bir gün dansçılar gazinonun bahçesinde otururken Ağa Han III'ün arkadaşlarından olan bir gazeteci Teresa'nın yanına giderek, arkadaşının onunla tanışmak istediğini söylemiş ve bu şekilde tanışmışlardı. İkili bir ay beraber vakit geçirdikten sonra Ağa Han III Hindistan'a geri döndü. Dönmeden önce Teresa'ya bir çanta dolusu altın vermiş ve kendisini beklemesini istemişti. 1908 yılında tekrar geri geldiğinde Ağa Han III ile Teresa Magliano evlenmiş oldu. Bu evlilik resmi bir evlilik değildi ve Ağa Han III hala Hindistan'da Shahzadi ile evli bulunuyordu.³⁷¹

³⁶⁹ Ağa Han III, s. 215.

³⁷⁰ Nazar Ali, s. 85.

³⁷¹ Slater, s. 16-19; James Reginato, "The Aga Khan's Earthly Kingdom," *Vanity Fair*, Şubat 2013, s. 5. <http://www.vanityfair.com/style/2013/02/aga-khan-spiritual-leader-multi-billionaire>, 4Nisan 2016.

Bu evliliğin nasıl gerçekleştiği ile ilgili Ağa Han III'ün vasiyetinde açıklamalar mevcuttu. Buna göre İtalyan Theresa Magliano ile olan evliliği Muta nikâhına göre olmuştu. Sünni Müslümanlar tarafından kabul edilmeyen ve zina ile eşdeğer tutulan Muta nikâhı belirli bir süre tespiti ile yapılan evliliklerdi. İran'da yaşayan İsna Aşeriyye yani 12 imam döngüsüne inanan Şiilerin sıklıkla başvurduğu bir nikâhı imam Ağa Han III'de uygulamıştı. Vasiyetinde 1908 yılında Theresa Magliano ile Muta evliliği yaptığını, 23 Ocak 1923'de ise Bombay'da kalıcı evliliklerini gerçekleştirdiklerini belirtmekteydi. Muta nikâhı ile yaşadığı Theresa'dan doğan Ali hayatta kalıp günümüz imamı Ağa Han IV'ün babası olur iken, diğer oğlu Mehdi ise bebek iken vefat etmişti.³⁷² Prens Ali Süleyman 17 Haziran 1911 yılında İtalya Turin'de doğmuştu. Turin şehri kayıtlarına da geçen bu doğumda Teresa'nın evli değil, bekâr bir bayan olarak çocuk sahibi olduğu yazılıyordu. Adı Ali konulacak iken memurun yanlışlık yapması sonucu Aly olarak yazıldığı belirtiliyordu. Lakin Ali'de kendisini tanıtırken hep Aly olarak tanıttı. İmam çocuğunun doğumundan ancak birkaç hafta sonra Turin'e geldi.³⁷³ Onlardan kendisi ile birlikte Monte Carlo'ya gelmelerini istedi. Ağa Han III burada Teresa için 1 villa aldı, daha sonra ise 2 tane Paris, bir tane Nice ve bir tane de diğer Fransız şehri Deauville'de ev aldı. Ağa Han III'ün sıklıkla seyahat etmesi gerektiğinden onlarla sadece yılın 3 haftası vakit geçirebiliyordu. Yanlarına geldiğinde ise pahalı hediyeler ve mücevherler getiriyordu. Bu sebepten dolayı Ağa Han III'ün oğlu olan Ali çocukluğunun büyük kısmında babasını hiç görmeden büyüyecekti. Ali ile babası bir araya geldiğinde de babasını dinlemediği zamanlarda tokat yiyecek kadar ilişkileri geriliyordu. Ali annesi ile Fransızca ve İtalyanca konuşurken babası ile de İngilizce konuşması gerektiğinden anlaşmakta zorluk çekiyorlardı. Ali okula gitmiyor özel hocalardan dersler alıyordu. Ali ancak 12 yaşına geldiğinde babası Ağa Han III ve annesi Teresa Bombay'da dini bir törenle evlenmişti. Bu evlilikte neticede Ağa Han III'ün annesinin zorlaması ile olmuştu. İmam hala dini olarak Shahzadi ile evliydi lakin

³⁷² Akbarally E. Meherally, *A History of the Agakhani Ismailis*, Canada, Burnaby-B.C., A.M.Trust, 1991, s. 99-100.

³⁷³ Ağa Han III, s. 153-154; Slater, s. 20.

yaşı 46 olmuştu ve annesi onun bir an önce İsmâ'îli cemaatine evlilik yolu ile oğlan çocuk vermesini istiyordu.³⁷⁴

Eşi Teresa artık gazinolarda dansçılık yapmıyordu. Eşinin de desteği ile sergileri Londra, Paris gibi önemli şehirlerde boy gösteren bir heykeltıraş olmuştu. 1926 yılında Paris'te bağırsak hastalığına bağlı olarak rahatsızlandı. Geçirdiği ameliyattan sonra toparlanma sürecine girmiş iken sekizinci günde ani bir kalp damar tıkanıklığı neticesinde vefat etti. Ağa Han III Teresa'nın vefatından bir hafta sonra Hindistan'daki eşi Shahzadi'yi de boşadı. Ağa Han III 1929 yılında üçüncü evliliğini daha sonra Begüm Han adını alacak olan 30 yaşındaki Andree Carron ile yaptı. Ağa Han III Carron'ın ailesini 12-13 yıldır tanıyordu. İlk evlenme teklifi yaptıktan 2 yıl sonra Carron evlilik teklifini kabul etmişti. Bu arada o günün gazeteleri Ağa Han III'ün çikolata satışı yapan bir mağazada çalışan bir kızla evleneceğini yazıyordu ama bu doğru değildi. Ağa Han III çevresine Chambery bölgesinden Carron ile evleneceğini söylüyordu. Gazeteler ise bu bölgede yaşayan ve adı Carron olan tek kişiye ulaşmıştı ve bu kızda çikolata satışında çalışan bir satış elemanıydı. Ağa Han III çevresine bunun doğru olmadığını söylese de artık herkes onun bir satış elemanı ile evlendiğine inanır hale gelmişti.³⁷⁵

Düğün Güney Fransa'da yaklaşık 100 kişilik seçkin bir topluluğun katılımı ile yapıldı. 1933 yılında oğulları Sadruddin doğdu. Eşi, Ağa Han III'ün Hindistan, Burma ve Doğu Afrika gezilerinde ona eşlik etti. Ziyaret ettikleri yerlerde kadınların sosyal hayata katılımını destekleyen gayretler sarf etti ve kadınların önlerine engel olan geleneklerinden kurtularak bağımsız olmaları gerektiğini vurguladı.³⁷⁶ Bu evlilikte tarafların karşılıklı anlaşması neticesinde 1943 yılında son buldu. Andree Carron daha sonra kendisi ile röportaj yapan bir gazeteciye Ağa Han III ile işleri kötü olan restoran sahibi babasının zorlaması sebebi ile evlendiğini açıklamıştı. Carron eşi Ağa Han III için onun dünyanın kendisi için yaratılmış olduğuna inanan bir kişi olduğunu söyleyerek,

³⁷⁴ Slater, s. 23-25; 34.

³⁷⁵ Ağa Han III, s. 153-154; Slater, s. 45.

³⁷⁶ Dumasia, s. 313.

onun çok kıskanç bir kişiliğe sahip olduğunu, Ağa Han III'ün evde olmadığı zamanlarda kendisini kiralandığı kişilere gece de dâhil olmak üzere takip ettirdiğini belirtmişti. Daha sonraları Ağa Han III'ün bütün hayatını tek bir eş ile geçirecek bir kişiliğe sahip olmadığını anladığını belirten Andree Carron onun başkaları ile de ilişkisi olduğunu ve bunu herkesin bildiğini söylemişti. İslam dininin kumar oynamayı yasakladığını bildiğini söyleyen Carron eşi Ağa Han III'ün düşüncesiz bir kumarbaz olduğunu, kumar masasında mücevherleri dâhil kendi eşini bile verebilecek bir kişilikte olduğunu söylemişti.³⁷⁷

Ağa Han III, Carron'dan boşandıktan 13 ay sonra Ekim 1944 yılında dördüncü evliliğini kendisinden 30 yaş küçük Yvette Labrousse ile İsviçre'de yaptı. Onunla yıllar önce Kahire'de tanışmışlardı. Müslümanlığı seçen yeni eşi adını Ümmü Habibe olarak değiştirmişti.³⁷⁸ Lakin o kendisinin Begüm olarak anılmasını istiyordu. Begüm adı imam ile evlenen eşleri ifade etmek için kullanılıyordu. Andrée Carron evliliği süresince Hristiyan olarak kalmıştı ama Yvette Müslümanlığı kabul etmiş, hatta Mekke'ye gidip hacı olmuştu. Onun bir diğer özelliği ise aldığı hiçbir şeyi atmamasıydı. Kullanmadığı bir ayakkabıyı atmak yerine evinin deposunda tutuyordu. O zengin bir ailenin kızı olarak dünyaya gelmemişti. Babası tramvay kullanan birisiydi. Yvette 24 yaşında Lyon şehrindeki güzellik yarışmasına katılmış, oradan Fransa güzellik yarışmasına ve ülkeyi temsilen Rio de Janeiro'da yapılan dünya güzellik yarışmasına katılmıştı. Ağa Han III ile tanıştığında imam ondan yaşça iki kat büyüktü ve onun gözünde çok zengindi. Mart 1946 yılında imam için yapılan jübilede Ağa Han III'ün elmaslarla tartılmasını gördükten sonra imamın sahip olduğu gücü daha iyi anlamıştı. İmam ile beraber olmak onun da zengin olması demekti ki elmas jübilesinde giydiği elbise üzerine 1500 elmas işlenmiş ve değeri o zamanın parası ile 180 bin dolardı.³⁷⁹ Onun gibi genç bir eş için

³⁷⁷ Lowell Morrill, "From Lollypops to the World's Biggest Hunk of Sugar," *The American Weekly*, 28 Kasım 1943, <https://insideismailism.files.wordpress.com/2015/11/lollypops-albany-ny-times-union-1943-8687.pdf>, 29 Nisan 2016.

³⁷⁸ Nazar Ali, s. 85.

³⁷⁹ Slater, s. 141-143.

belki de en büyük sıkıntı imamın artık yaşlanmaya ve hastalıklarla boğuşmaya başlamasıydı.

2.3.22. Hastalıklarının Artması

Ağa Han III hayatı boyunca özellikle de I. Dünya Savaşı akabinde başlamak üzere hastalıklar ile mücadele etti. Değişik zamanlarda 3 defa ameliyat oldu ve bunlardan ikisinde doktorlar yaşama şansının yarı yarıya olduğunu belirtmişlerdi. Kalp rahatsızlıkları sonucunda da sıkıntılar çekmişti. Hastalıkları sırasında gerek kitap okumaya gerekse İsmâ'îlîlerden gelen mektupları okumaya büyük vakit ayırmıştı. İyi olduğunda ise en büyük tutkusu olan Golf'e gidiyordu. Yolculuk yapmaktan da çok hoşlanıyordu lakin 2. Dünya savaşında buna çok imkân bulamamıştı. Mısır Kahire, Pakistan Lahor ve Roma Venedik sevdiği şehirlerden bazılarıydı. Savaş döneminde İsviçre'nin Zürih kentindeki Belediye Operası onu mutlu etmişti. 1953 yılında Cannes Film Festivali'nde Olivia de Havilland ile tanışmasını, Paris'teki Amerikan Elçiliğinde çalışan tatlı bir adam olduğunu söyleyen Charless Grey'i, yine 1953 yılında tanıştığı Charles Chaplin'i yeni arkadaşları olarak tanımlamaktaydı.³⁸⁰

2.3.23. Atlara olan İlgisi

Ağa Han III ataları gibi atlara özel ilgi gösteren bir kişiydi. Ailece sahip oldukları atlar ile övünürler, yarışlara katılırlardı. Ağa Han III ilk defa Avrupa'ya gittiğinde özellikle Avrupa üst sınıfına mensup zenginler ile kraliyet aileleri arasındaki atlara olan ilgiyi görmüş oldu. 21 yaşında İngiltere'de daha sonra kral olacak olan Prens Edward ile ilk defa Epsom at yarışlarına katılmıştı. Jeddah adlı ata hiç şans verilmezken bu at birden bütün atları geçerek birinci gelmiş ve kalabalık büyük bir şok yaşamıştı. Ağa Han III'de kalabalığın yaşadığı şoku ve hazzı yaşayan birisi olarak yarışlara olan ilgisi daha ilk günden artmıştı. Onun bu istek ve heyecanı Derby yarışlarını tam beş defa kazanmasına sebep verecek bir rekor kırmasını sağlayacaktı ki bu rekor hala

³⁸⁰ Ağa Han III, s. 223-224.

geçilememiştir. İngiliz Kraliyet ailesi onun atlara ve yarışlara olan ilgisini görünce atlarının yarışlara katılmasına imkân tanımıştı. Prens Edward ona kendi çiftliğini gezdirirken Prens'in danışmanları da at yarışlarında kullanacağı renklerin kaydını yapıyorlardı.³⁸¹

Ağa Han III'ün yarışlara olan ilgisi ona Avrupa'da at çiftlikleri kurdurtacaktı. İrlanda'nın Kildare bölgesindeki Curragh'da 500 bin dolara Sheshoon adını vereceği at çiftliğini aldı. Bu çiftliğe ilaveten yine Kildare bölgesinde Gilltown adlı çiftliği kurdu. Daha sonraki yıllarda ise Sallymount, Williamstown, Eyrefield, Ongar ve Ballymanny adlı çiftlikler açıldı. Fransa'da Mary-la-Ville adlı çiftlik ile de bu ülkede atçılığa ilk adımı atacaktı. 1927 yılında yine Fransa'da La Coquenue ve 1929 yılında da St. Crespin adını alan at çiftliklerini açtı. İlerleyen yıllarda bunlara Bonneval'da eklenecekti. 1930 yılına gelindiğinde Ağa Han III'e ait Avrupa'daki at çiftliklerinin değeri 10 milyon dolara ulaşmıştı. Gerek kendisi gerekse oğlu Ali konu at yarışları olduğunda tek bir yarış bile kaçırmıyorlardı. Avrupa'da birçok yerde at yarışları düzenleniyordu. Bunlardan bazıları; Longchamp'deki Grand Prix, Epsom, Ascot, İngiliz Derbisi, Fransız Derbisi, Paris Büyük Derbisi ve Baden Derbisiydi. Ağa Han III'ün oğlu Ali yeni atlar almak için Güney Amerika gibi uzak yerlere dahi yolculuklar yapıyordu. 1940 yılında Amerika'da 200 bin dolar değerinde atlar almıştı. Atlara olan sevgilerinden dolayı yarışlarda başarı kazanan atların heykellerini yaptırıyor ve çiftliklerinde sergiliyorlardı. Ağa Han III Avrupa'da düzenlenen yarışların bir tanesini bile kaçırmadığını gururla anlatıyordu. Günümüz imamı Ağa Han IV'de zaman içinde atlarla ilgilenmeye başladı ve günümüzde bir yarış atına 4 milyon dolar ödeyebilecek kadar bu işe bağlandı.³⁸²

Ağa Han III'ün sahip olduğu atlardan en ünlülerinden birisi de Mahmud adı verilen attır. 1936 yılında İngiliz Kralı George V vefat etmiş ve 6 ay boyunca kutlama yapılmadığından yeni Kral Derby at yarışlarına katılamamıştı. Mahmud adlı at rekoru 1995'de kırılacak bir yarışa imza atmış ve Ağa Han III bu at sayesinde daha da

³⁸¹ Nicholson, s. 55.

³⁸² Pendragon, s. 58-59; 80.

ünlenmişti. Yarışa katılıp bahis oynayanlar bu hadiseye sevinememişti çünkü Mahmud'a şans vermediklerinden çok az kişi onun üzerine bahis oynamıştı. Mahmud'un kazanması ile de zarar etmişler ve bu tarihi rekor İngiliz Kralının katılmadığı ve yarışseverlerin zarar ettiği bir yarış olarak hafızalara kazınmıştı.³⁸³

2.3.24. Spora İlgisi

Ağa Han III spora olan düşkünlüğü ile de bilinmektedir. Spor yapmanın yanında spor takımlarını da destekliyordu. İngiltere'deki turnuvalara katılan Hindistan Milli Kriket takımının masraflarını karşılayan en büyük mali finansörlerden birisiydi. Yine Hindistan'da araba yarışlarını başlatanlardan birisiydi. Hokey oyunları için Hindistan'da düzenlediği turnuvalar neticesinde oyun ülkede o kadar çok sevilmişti ki olimpiyatlarda şampiyonluklar elde ediliyordu. Golf'e ve krikete olan sevgisi de aynı şekilde bu sporların gelişmesine yardımcı oluyordu. At yarışları ise Ağa Hanların en favori sporuydu. 1845 yılında Bombay'a gelen babası da atlara karşı meraklıydı. Ağa Hanların dünyaca meşhur at yarışlarına katılan atları dereceler elde ediyordu.³⁸⁴ Ağa Han III Hintli insanların da İngilizlerin seviyesine yükselmeleri bunun içinde sağlıklı bir akılla, morale ve bedene sahip olmaları gerektiğini belirtiyordu. Bu nedenden dolayı spor yapmanın çok önemli olduğunu vurguluyordu. Tanzania Zanzibar'daki İsmâ'îlî topluluğunun istifade edebilmesi için onlara geniş bir park, spor kulübü, kulüp evleri kurdurmuş ve taraftarları kriket oynamaya başlamıştı.³⁸⁵

Ağa Han III dini bir lider, Hintli bir vatansever, İngiliz Kraliyetine gönülden bağlı, spora, atlara ve eğitime çok önem veren zengin bir kişiydi.³⁸⁶ Ağa Han III organize ettiği sosyal yardımlar, kurduğu enstitüler, eğitime ve ekonomiye verdiği önem ile İsmâ'îlîlerin daha organizeli bir topluluk olmasını sağladı. Hindistan'da bulunan

³⁸³ Denys Blakeway, *The Last Dance 1936: The Year Our Lives Changed*, London, John Murray Publishers, 2010, s. 139.

³⁸⁴ Dumasia, s. 325-326.

³⁸⁵ Dumasia, s. 331.

³⁸⁶ Dumasia, s. 337.

İsmâ'îlîlerin bir kısmının Doğu Afrika ülkelerine gitmelerini teşvik ederek bu bakir bölgede cemaatin gelişmesini sağladı.³⁸⁷

2.3.25. İsna Aşeri Hocalar Grubu ile Yaşanan Sıkıntılar

İsmâ'îlîler ile günümüzde İran'da kontrolü elinde tutan İsna Aşeriye Şiileri arasında farklılıklar vardır. Her iki grup Şii inancına mensup olsa da İsmâ'îlîler 7 imam döngüsüne inanırken İsna Aşeriye Şiileri 12 imam döngüsüne inanmaktadırlar. Şiiler ile Sünniler arasında derin farklılıklar var iken aynı şekilde Şiilerin arasında da derin farklılıklar mevcuttur.³⁸⁸ Ağa Han III babasından sonra imamlığa geldiğinde daha çocuk yaştaydı. Tam yetkiye sahip olması için büyümesi gerekiyordu. Bu süre zarfında görev alan konsey, cemaati bir arada tutmuştu. 1901 yılına gelindiğinde Ağa Han III ünde yurt dışı gezisinde olduğu bir zamanda bir grup cemaat mensubu İsmâ'îlîlerden ayrıldığını belirtti ve kendi camileri ile Bombay'da Aram Bagh diye adlandırılan mezarlıklarını kurdular. Yeni isimlerinin İsna Aşeri yani On ikiler Hoca grubu olduğunu gazetelerde ilan ettiler. Ağa Han III Bombay'a döndüğü gün taraftarlarından bazıları bu yeni camiye kuran şahıslardan birisini öldürüp, başka birisini ise yaraladılar. On ikiler Hoca grubu Bombay Valisi olan Lord Northcote'ye şikâyetle bulunup dava açarlar iken Ağa Han III bu şiddet eylemine katılan taraftarlarını kınadı.³⁸⁹ Buna benzer bir olayda Penjab'da yaşandı. 1912 yılına kadar burada yaşayan İsmâ'îlîler, Şemsiler (Shamsis) olarak bilindi. İsimlerini İsmâ'îlî Dai Pir Shams'den almışlardı. Shams 14. yüzyılda yaşayan ve Hocalar olarak anılacak Hintlileri İsmâ'îlî tarikata dâhil eden İsmâ'îlî Dai Pir Sadruddin'den iki nesil önce Hindistan'a gelmiş ve Hintlilere İsmâ'îlîliği anlatarak onları tarikata dahil etmişti. Bu insanlar o günden bugüne Şemsiler olarak anılmaya başlanmıştı. Şemsilerde Hocalar topluluğu gibi çocuklarına Müslüman isimleri değil Hindu isimlerini veriyorlardı. 1912 yılında Amritsar'da Hintliler ile Şemsiler arasında çıkan anlaşmazlıklar neticesinde bazı Şemsiler hayatlarını kaybetti. Ağa Han III bu

³⁸⁷ Martin, s. 24-25.

³⁸⁸ Zakaria, s. 1.

³⁸⁹ Nazar Ali, s. 83.

hadiseden sonra Penjab'daki bu İsmâ'îlî Şemsilerin sadece Müslüman isimlerini kullanmalarını ve kendilerini sadece Müslüman olarak tanımlamalarını istedi. O günden sonra Şemsiler gizli bir şekilde İsmâ'îlî tarikatını yaşamaya başladı.³⁹⁰

2.3.26. Haji Bibi Davası

Ağa Han III'ün vefat eden kuzeninin dul eşi ve 13 taraftarı İmama karşı dava açtılar. Onun sahip olduğu mallardan kendi haklarını talep ettiler. Dava birkaç ay sürdü ve davaya bakan hâkim Lord Russell Ağa Han III'e verilen aidat veya hediyelerin kendisine dini lider olması sebebi ile verildiğini ve bu malların ona ait olduğunu belirterek mahkeme masraflarının da davacılarından alınmasına hükmetti.³⁹¹

Ağa Han III kendisi hakkında ortaya atılan milyonlarca pounda sahip çok zengin bir kişi olduğu ile ilgili iddialara karşı olarak, eğer o kadar çok zenginse bunun kendisi için utanılacak bir durum olmadığını söylüyordu. Yüksek gelire sahip bir hayata sahip olmasının günah olmadığını, Hindistan'da 3 veya 4 araba sahibi olarak hakkında konuşulduğunu ve bunun da utanılacak bir durum olmadığını zira her daim Hindistan'a gelen ziyaretçileri için bu arabaları tahsis ettiğini belirtmiştir. Aynı şekilde birçok değerli yarış atına sahip olması ile ilgili de bunun aileden gelen bir gelenek olduğunu bunu yarışlardan para kazanma maksadı ile değil gerek kendileri gerek binlerce at sever için kalıcı bir zevk olması sebebi ile devam ettirdiklerini ifade etmiştir.³⁹²

2.3.27. Ağa Han III'ün İran ile İlgili Düşünceleri

Ağa Han III, İran'a karşı derin bir muhabbet besliyordu ve İran'daki gelişmeleri yakından takip ediyordu. Arasında kan bağı ile akrabalıkta bulunan son İran Şahlarının zamanında reformları gerçekleştirmediğinden dolayı yönetimi kaybettiğine

³⁹⁰ Merchant, s. 61-62.

³⁹¹ Nazar Ali, s. 84; Pendragon, s. 79.

³⁹² Aga Han III, s. 36.

inaniyordu.³⁹³ Ağa Han III 1951 Şubat ayında İran Şahı'nın düğününe katılmak üzere bu ülkeye gitmişti. O kendisini İran'a bağlı hissetmekte ve gerek babası ve gerekse annesinin Kaçar Hanı Fateh Ali Şahın torunları olduğunu belirtmekte ve kendisinin bir İranlı olarak yetiştirildiğini ifade etmektedir. Mahallat'ta binlerce İsmâ'îlî tarafından karşılanmıştır. Buradaki kadınların geleneksel İran Purdah, çarşaf, kıyafetlerini giymemiş olmasından ise memnuniyet duyduğunu belirtmiştir.³⁹⁴ Ağa Han III'ün memleketi olan Bombay'da yaşayan İsmâ'îlî bayanlarda purda, çarşaf gibi kıyafetleri kullanmamaları ile tanınıyorlardı. Diğer Müslümanlardan farklı olarak tesettür kullanmayan İsmâ'îlî bayanlar istedikleri şekilde dışarıda gezebiliyor ve kız çocukları okula gidiyordu.³⁹⁵ İran Şahı Reza Pehlevi Alman-İran asıllı genç bir bayan olan Soraya Esfandiary ile evleniyordu. Ağa Han III İran Şahından kendisine atalarının toprağı olan İran vatandaşlığını vermesini istedi. Şah ona vatandaşlık vermekle kalmadı aynı zamanda ona ve oğullarına miras kalacak Royal Higness yani Prens unvanını verdi. Ağa Han III İran'da yaşayan taraftarlarına çocuklarına en iyi eğitimi vermelerini, doğan çocuklar kız ise Suhra, Fatma, Sakine gibi isimleri, erkek ise Muhammed veya Ali isimlerini vermelerini istedi. Ağa Han III geziye eşi Yvette Begüm ile gitmişti ve Yvette yanına 35 bavuldan oluşan kıyafetleri ve mücevherlerini almıştı. Gezi boyunca taktığı hiçbir mücevheri tekrar takmayacak kadar çok mücevheri bulunuyordu.³⁹⁶ İran Şahı'nın birinci evliliğinde erkek çocuğı olmamıştı. İkinci evliliğini de kendisinden sonra krallığın başına geçecek erkek evlada sahip olmak için yapıyordu. Bu arada birinci eşinden doğan 15 yaşında Şehnaz adlı kızı vardı ve Ağa Han III'de oğlu Sadruddin'in ilerde bu kızla evlenerek Şah'tan sonra varisi olabileceğine inaniyordu. İkinci eşinden de erkek çocuğı olmayan Şah Pehlevi'nin ancak 3. evliliğinde erkek çocuğı doğmuştu.³⁹⁷

³⁹³ Dumasia, s. 119.

³⁹⁴ Ağa Han III, s. 231.

³⁹⁵ Jessica Berman, *Modernist Commitments: Ethics, Politics, and Transnational Modernism*, New York, Colombia Universtiy Press, 2011, s. 178.

³⁹⁶ Slater, s. 194-195.

³⁹⁷ Slater, s. 218.

2.3.28. Ağa Han III'ün Fermanları

Hindistan'da İsmâ'îlîliğin yayılmasında önemli bir etkiye sahip olan Pir Sadruddin bu ülkedeki taraftarlarına Hindu kültüründe yer alan bazı düşünceleri kullanmalarına izin vermişti. Bunu yapmanın Hintlilerin İslam'ı kabulünü kolaylaştıracağını ve daha fazla Hindu'nun Müslüman olacağına inanıyordu. Pir Sadruddin ve onun yolunu takip eden pirlere İsmâ'îlî Dailerin Hintlilerin dinlerine ve kültürlerine saygı göstermesi, İsmâ'îlî inancını kabul eden Hintlilerin kendi eski inanç ve kültürlerini de devam ettirmelerine imkân vermeleri İsmâ'îlîlerin Hindistan'da başarılı olmalarının en önemli sebebidir. Bundan dolayı İsmâ'îlî inançları Hindu dini ve mitolojisinin iç içe geçtiği bir yapıya kavuşmuştur.³⁹⁸ Böylece Kuran bu Hintli İsmâ'îlîlerce Atharvaveda³⁹⁹ olarak adlandırıldı. Böylece Hint inancının kutsal kitaplarından birisi olmuş oldu. Hz. Muhammed ve ailesi Avatar⁴⁰⁰ yani Hint mitolojisine göre tanrıların yeryüzünde büründükleri insanlar oldu. Hz. Ali, 10. Avatar, tanrı, Vishnu olurken İsmâ'îlî İmamları da diğer Avatarlar oldular.⁴⁰¹

Hindistan'daki bu Müslümanlar İsmâ'îlîlerin ana insan kaynağını oluşturmuştur. Bu insanlar Hindistan'dan Doğu Afrika'ya geçince de farklı coğrafyalarda varlık göstermeye başlamışlardı. İsmâ'îlîlerin imamı ise onları yayınladığı fermanlar ile yönetmeye çalışıyordu. Fermanlar İngilizce, Farsça ve Urduca yazılabiliyordu. Bu fermanlar farklı konularda olabiliyordu. Ağa Han III'ün 20 Ocak 1937 yılında Kenya Mombasa'daki taraftarlarına gönderdiği fermanla Afrika'da şirketler ve sigorta kurumları kurmalarını istiyordu. İsmâ'îlîler imamlarından gelen fermanları yerine getirmenin onlara dünyada kazandıracığını, yerine getirmedikleri takdirde ise işlerinde zarar göreceklarini inanıyorlardı. Eğer imam bir konu ile ilgili birden fazla ferman

³⁹⁸ James Wasserman, *The Templars and the Assassins: The Militia of Heaven*, Rochester, Inner Traditions International, 2001, s. 144.

³⁹⁹ Atharvaveda, Wikipedia, the free encyclopedia, <https://en.wikipedia.org/wiki/Atharvaveda>, 31 Aralık 2015.

⁴⁰⁰ Avatar, Vikipedi, özgür ansiklopedi, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Avatar>, 31 Aralık 2015.

⁴⁰¹ Davis, s. 37.

yayınlorsa en son gönderilen fermana göre hareket edilmeliydi. Ağa Han III 1914 yılında Zanzibar'da yayınladığı fermanla başka bir inanca mensup olanlar ile düşman olmamalarını, onların kendi yollarını seçtiklerini, İsmâ'îlîlerin de kendi yollarına devam etmeleri gerektiğini yazıyordu. 1905 yılında yayınlana bir fermanla da bir İsmâ'îlî bayanın kocası İsmâ'îlî olmamasına rağmen onun cemaathaneye gelmesinin engellenmemesini istemiştir. Bir diğer fermanla inancın gerektirdiği şeylerin cemaathaneye devam etmek, zekâtı ödemek ve vatandaşı olduğu ülkeye bağlılık göstermek olduğunu ifade etmekteydi. Yalan söylenmemesini, diğer insanların kazançları ve kadınlarına göz dikmemeyi, evlilik dışı ilişkiye sahip olmamayı ve bir eşten fazla evlenmemeyi, zekâtlarını en doğru şekliyle hesap ederek ödemelerini istemişti. Ağa Han III bir başka fermanla ibadet zamanında cemaathaneye gelemeyecek kadar uzakta olan kişinin yürürken dahi olsa duasını yapmasını istemişti. Kazançlı bir işe sahip olan İsmâ'îlî işadaminin bulunduğu şehirde bir ibadethane yoksa orada yaşamaya devam etmemesini, terk etmesini de istemişti. Birçok fermanla alkol içmenin haram olduğu belirtilmekle birlikte onun zararlarından da bahsedilmektedir. Kumar oynamaya, lüks bir şekilde giyinme, mücevher kullanma ve gereksiz yere arabaya sahip olmada haramlardan bazılarıydı. Kadınlara yönelik fermanlarda da eğer bir kişinin sadece bir çocuğunu okutmaya gücü yetiyorsa erkeği değil kızını okutmasını istiyordu. 1945 yılında İsmâ'îlî kadınların özgür olduğunu söyleyerek, örtülerini bırakan bu kadınların diğer kadınlara göre 50 yıl ilerde olduğunu söylüyordu.⁴⁰²

Günümüzde İsmâ'îlî kadınlar özellikle Batıda yaşayanlar özgürlüklerine tam olarak sahip olsalar da 1960-1980'li yıllarda yaşadıkları bölgelere göre sıkıntılara maruz kalabiliyorlardı. Örneğin Doğu Afrika'da yaşayanların hayatlarının bir kısmı bir yerden bir yere göç etmekle geçmişti. Kadınların evliliklerinin çoğu görücü usulü evliliklerdi. Orta sınıfa mensup olanlar aile genişledikçe maddi sıkıntılar yaşayabiliyordu. Kadınların boşanma gibi bir düşünceye sahip olması imkânsızdı. Çoğu eğitim almamıştı. Eşi ve

⁴⁰² A. K. Adatia and N. Q. King, "Some East African Firmans of H. H. Aga Khan III," *Journal of Religion in Africa*, Vol. 2, Fasc. 2, (1969), s.180-188.

eşinin ailesinin desteği ile hayatlarına devam etmekteydiler. Doğu Afrika'da yaşayanlar Hindistan gelenek ve göreneklerine sahip olarak yaşantılarına devam ediyorlardı. Bu sebepten İsmâ'îlî imamlar her ne kadar kızların okutulmasını istese de gerçek hayatta bunun gerçekleşmesi daha sonraki yıllarda gerçekleşebilecekti. İsmâ'îlî cemaathaneler ve aile yaşantısının iç içe geçtiği bir hayatları vardı. Cemaathanelerde sabah ve akşam dua saatlerine çocukları ile birlikte katılırlardı. Çocukların cemaathaneye gelmelerinde en önemli etken onların anneleriydi. Burada dualar ederler Ginan adını verdikleri kasideleri okurlardı. Hayatları dua, Ginan, Dailerin sohbetleri ve İmam'ın fermanları ile şekillenirdi.⁴⁰³ Cemaathane yaşantısı İsmâ'îlî kadınların sosyalleşme adına belki de en önemli yeriydi. Cemaathanelerde dua vakitlerinden başka doğum, evlilik ve cenaze törenleri ve bunların hazırlıkları için de kadınlar bir araya gelirlerdi. Aynı şekilde bu mekânların temizliği de bayanların gönüllü olarak yaptıkları bir işti. Cemaathanede bir araya gelen kadınlar birbirleri ile tanışma, sohbet etme, hikâyeler anlatma, yaşça büyük kadınlardan tavsiyeler dinleme ve beraberce yemek yeme gibi aktivitelere sahip oluyorlardı. Bu sayede İsmâ'îlî bayanlar arasında kardeşlik duygusu gelişiyor ve birbirlerine daha fazla bağlanıyorlardı. İlerleyen yıllarda İsmâ'îlî kuruluşlarda çalışmalarına başlayınca bu sefer cemaathane dışında bayanların bir araya gelebileceği başka ortamlarda oluşmaya başlayacaktı. Bebek ve çocuklarının sağlığı ile ilgili fikirlere sahip olanlar ve çalışmalar yapmak isteyenler İsmâ'îlî Sağlık Kurullarında bir araya gelirken eğitimleri için ise Eğitim Kurullarında bir araya gelmeye başlıyorlardı. Bu kurullarda ve diğer vakıflarda çalışan görevlilerde aynı şekilde İsmâ'îlîler özellikle kadınlar ile bir araya gelerek onlara eğitim programları yapıyorlardı. İsmâ'îlî okullarının hizmete girmeye başlaması ile birlikte cemaate mensup çocuklar bu okullarda eğitim alma imkânına sahip olurken onların eğitim alma imkânına sahip olamamış ebeveynleri cemaat içindeki bu tür aktivitelerle çocuklarını geleceğe hazırlamaya çalışıyorlardı. Eğitim alamamış bayanların cemaathanelerde bu derece aktif rol alması onların dini

⁴⁰³ Rashida Keshavjee, *The Redefined Role of the Ismaili Muslim Woman Through Higher Education and the Professions*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Toronto Department of Adult Education & Counselling Psychology, Toronto, 2004.

yaşantılarını ve çocuklarını da İsmâ'îlî inançlarına göre yetiştirmelerinde önemli bir rol oynuyordu.⁴⁰⁴

Ağa Han III'ün torunu da Ağa Han IV 1967 yılında Bombay'da yaptığı bir konuşmada iki şeyin birbirinden ayrılmasına imkân olmadığını bunlardan birisinin ruh diğerinin ise eğitim olduğunu söylemişti. İmam, dünya üzerinde nereye gidilirse gidilsin iyi bir eğitim almış İsmâ'îlî nin her zaman başarılı olacağını belirterek bay veya bayan profesyonel bir diplomaya sahip olanların dünyanın en değerli insanı olduğunu söylemişti. Aynı yıl yaptığı bir başka konuşmada da İsmâ'îlî kız ve erkek gençlerin daha iyi bir eğitim alma gayretine sahip olmalarını görmek istediğini belirterek bu sayede İsmâ'îlî ailelerinin daha iyi yaşamlara sahip olabileceklerini ifade etmişti. 1976 yılında Pakistan'da İsmâ'îlîlere hitaben yaptığı konuşmada çocukları için fayda getirecek bir eğitim almalarını temin etmelerini isteyerek böylece aileleri mutlu bir geleceğin beklediğini söylemişti. 1998 yılında Mozambik'te iyi eğitim almış birisinin ihtiyaç sahibi fakir insanlara yardım etme imkânına da sahip olabileceğini belirtmişti. 2002'de yine Pakistan'da, eğitim almak isteyenlere yapılan yardım sayesinde bu kişilerin kendikendilerine yetebilen insanlar yetişmesine yardımcı olmuş olacağını söylemişti. Gerek Ağa Han III'ün gerekse onun torunu Ağa Han IV'ün İsmâ'îlîlerin, kız çocukları dâhil olmak üzere iyi bir eğitim almalarını istemesi özellikle hayatlarını cemaathane çerçevesinde oluşturan kadınlar üzerinde büyük etki yapıyordu. İmamlarının söyledikleri hayata geçirilmeliydi ve bu kadınlarda kendileri eğitim almış olmasalar da çocuklarının daha iyi eğitim almaları için daha fazla gayret sarf ediyorlardı. Özellikle İngiltere, Kanada gibi ülkelere göç edenler elde ettikleri imkânlar ile sahip olamadıkları eğitimleri çocuklarının alabilmesi için gayret sarf ediyorlardı. Ağa Han Kalkınma Ağı altında faaliyet gösteren kuruluşlar arttıkça, yeni yeni okullar, üniversiteler ve hastaneler açıldıkça İsmâ'îlîler'de çocuklarının daha iyi eğitim alarak parlak bir geleceğe sahip olmalarını isteyeceklerdi. Doğu Afrika'dan göç etmek zorunda kalanlar arasında yer alan özellikle yaşlı İsmâ'îlî bayanlar ise göç ettikleri Batılı ülkelerde en çok zorlanan

⁴⁰⁴ Keshavjee, s. 220-224.

insanlar olacaklardı. Daha çok evlerinde yapayalnız kalan bu kadınlar İngilizce bilmemelerinden dolayı ölünceye kadar toplumdan soyutlanmışlardı.⁴⁰⁵ Doğu Afrika ve Pakistan gibi kız çocuklarının eğitim imkânının daha az olduğu ülkelerde İsmâ‘îliler açtıkları hemşirelik programları sayesinde özellikle İsmâ‘îlî kızların okula devam etmesine imkân sağlamışlardır. Bu kız çocuklarının daha sonra hemşire olarak çalışmaya başlaması ve ailelerinin hayat standartlarını yükseltmelerine yardımcı olmaları gözle görülebilir seviyelere gelince daha fazla İsmâ‘îlî kız çocuklarının da okuması için gayret gösterdi.⁴⁰⁶

İsmâ‘îlî imamlar İsmâ‘îlîlerin başarılı bir hayat yaşamaları içinde nasihatlerde bulunuyorlardı. Onların girişimci ve başarılı olmaları için verilen bu fermanlardan bazıları şu şekildedir:⁴⁰⁷

“Kapalı bir toplum olmayın, yayılın, eğer başarılı olabilecekseniz bir çorak arazi için bile evlerinizi ve şehirlerinizi terk edin.”

“Size verdiğim para kutsaldır ve büyük bir dikkatle harcanmalıdır. Ola ki harcarsanız bu bir şeyin yararına olmalıdır.”

“Günlük ekonominin dinin bir parçası haline gelmesi kaçınılmazdır.”

“İnancımıza göre, sizin dinden feyz alarak yaptığımız bütün iyilikler dünyevî işlerinizde başarıya ulaşmanızı sağlar.”

2.3.29. Vefatı ve Aswan’a Defnedilmesi

Ağa Han III, 11 Temmuz 1957’de Cenevre’deki Berekat adlı villasında 80 yaşında vefat etti. 72 yıllık imamlığı İsmail imamlar arasındaki en uzun süren imamlıktı. Ölümünden sonra açılan mirasında kendi oğlu Ali’yi değil de torunu Kerim’i genç olması ve çağı daha iyi anlayabileceği düşüncesi ile İsmâ‘îlîlerin yeni imamı olarak

⁴⁰⁵ Keshavjee, s. 233-236.

⁴⁰⁶ Keshavjee, s. 249.

⁴⁰⁷ Clarke, *The Ismailis: A Study of Community*, s. 190.

atadığını yazmıştı. Naaşının Mısır'da Nil Nehri kıyısındaki Aswan'a defnedilmesini istedi. Mısır'ı ilk olarak 1935 yılında ziyaret etmişti ve bu ülkeye karşı ayrı bir sevgisi vardı. Eşi Begüm 23-29 Nisan 1992 yılında Haftalık Al Ahram gazetesine verdiği demeçte Aswan'a 1935 yılında itibaren Avrupa'da kış olduğunda gelmeye başladıklarını belirtmişti. O dönemlerde burasının turistik bir merkez olmadığını, lakin sağlıklı bir yaşam için çok elverişli bir yer olduğunu, Aswan'ın temiz havası için burayı ziyaret ettiklerini söylemişti. Yine Ağa Han III ile buraya geldiği bir günde kendisinin ölümünden sonra buraya gömülmesi isteğinde bulunduğunu ve bu amaçla yer satın aldığını belirtti. Yapılacak mozolenin tasarımını ise eşi Begüm'e bırakmıştı. Oda Fatimi döneminden kalma Al-Juyushi Camisi mimarisini beğenmiş ve buna uygun mozole 18 ayda yapılmıştı.⁴⁰⁸ Ağa Han III'ün naaşı Beraket adlı villasından polis eşliğinde 27 siyah limuzin eşliğinde Cenevre havaalanına, oradan da DC6 model bir uçakla Mısır'a gönderildi. Cenaze işleri ile ilgilenmek için eşi Begüm'ü yetkilendirmiş ve masraflar içinde 150 bin dolar bırakmıştı. Vasiyetinde toprak altına değil de tabutu ile birlikte kuru bir mozole içine gömülmesini istemişti. Cenaze töreninde Ali, Sadruddin, Amin ve Kerim siyah ipek takım elbiseler ile katılmıştı.⁴⁰⁹ Aswan inanılmaz derecede sıcaktı ve İmam Ağa Han III'ün oğlu Sadruddin Cenevre'den Paris'e geçen nişanlısına gönderdiği telgrafta sıcaktan, kaotik ortamdan bahsediyor ve nişanlısına bir an önce kavuşmanın özlemi içinde olduğunu yazıyordu. Evlenme hazırlığı içinde olan çift, Ağa Han III ölünce düğünü ertelemişti.⁴¹⁰

2.3.30. Mal Varlığı ve Mirası

Ağa Han III'ün kendi şahsi serveti ile İsmâ'îlî Cemaatinin sahip oldukları arasında kesin hatlar cemaat üyesi olmayanlar tarafından bilinemeyecek seviyede gizliliğe sahip bir bilgidir. İsmâ'îlîlerin yaşadıkları bazı ülkelerde hayır yardımları vergiden düşülebilirken, cemaat üyelerinin bunu herhangi bir şekilde vergilerinden

⁴⁰⁸ Merchant, s. 131-132.

⁴⁰⁹ Edwards, s. 220; Slater, s. 259.

⁴¹⁰ Edwards, s. 222.

düşürmedikleri görülmektedir. Bu durumda hangi cemaat üyesinin ne kadar hayır yaptığı gizlilik içindedir. Buna rağmen Ağa Han III'ün mali gücü ile ilgili olarak onun milyonlarca dolar değerinde yarış atları, dünyanın birçok yerinde madenler, tekstil fabrikaları ve yayıncılık faaliyetleri olduğu bilinmektedir. Vasiyetinin açıklanması ile imamın sahip olduğu mal varlıklarının bazılarını da öğrenebilme imkânına sahip olunmuştur. Eşi Begüm'e Yakymour ve Berekat adlı villalar ile Paris'te bir ev bütün eşyaları ile birlikte kalmış oldu. Bu evlerde paha biçilmez antika eserler, kitaplar, gümüşten eşyalar, mücevherler, at yarışlarından kazanılan ödüller vardı. Eşine milyonlarca dolar değerinde diğer mülkler, petrol şirketlerindeki paylar ve hisse senetleri kaldı. Oğulları Ali ve Sadruddin'e ise çok sayıda ve büyüklükte elmaslar, yakutlar, safir yüzükler, önemsiz gibi görünen ama üzerlerinde elmas ve yakutlarla işlenen kol düğmeleri, kravat iğneleri vb. değerli mücevherler bıraktı. Ali babasına ait atlardan istediğini alabilme hakkına sahip oldu. Diğer atlar, arabaları ve Londra Ritz oteldeki diğer eşyalar müzayedelerde satıldı.⁴¹¹

Ağa Han III daha 1946 yılında iken bile değeri 200 milyon dolar değerinde olan dünyanın en büyük yakut koleksiyonuna sahipti.⁴¹² Mali varlıklarının 8'de biri eşi Begüm'e bırakılırken geri kalan 8'de 7'sinin ise çocukları Ali ve Sadruddin'in arasında eşit şekilde paylaşılmasını istemişti. Ağa Han III, 3 torununa da özel hesaplarda para bırakmıştı. Söylentilere göre Yasmin'in hesabında yarım milyon dolar bulunur iken Kerim ve Amin'in hesaplarında bunun katları kadar para bulunuyordu.⁴¹³ İmam yanındaki çalışanların 18 ay boyunca aynı maaşı almalarını da vasiyetine eklerken, son yıllarında yanında çalışan hemşiresine 30 bin dolar bırakmıştı. Bu bilgilerin dışında vasiyetinde servetinin daha büyük kısmını oluşturan kendisine ait şirketler, değişik şirketlerdeki payları, petrol payları, bankalar, kredi kuruluşları ve gazeteler yer

⁴¹¹ Edwards, s. 217; Slater, s. 253-254.

⁴¹² Pendragon, s. 75.

⁴¹³ Bütün bu malvarlıkları 1957 yılı itibari ile bu değere sahipti ve 1 milyon dolar 2016 şartlarında yaklaşık 9 milyona tekabül etmektedir.

almıyordu. Bütün bunlar imamlığı bıraktığı torunu Kerim'e yani yeni imam Ağa Han IV'e kaldı.⁴¹⁴

2.4. Ağa Han III ün oğlu ve Ağa Han IV'ün Babası Ali (Aly)

Ağa Han III'ün en büyük oğlu olan Ali Süleyman Han 13 Haziran 1910 yılında İtalya Turin'de doğmuş ve hayatının büyük bölümü Avrupa'da geçmişti. Çocukluk yılları genel olarak İtalya, Fransa ve İsviçre'de geçmiş böylece farklı dilleri konuşabilecek hale gelmişti. 13 yaşında daha öncede Hindistan'daki Mayo Kolejinde okul müdürlüğü yapmış ve seçkin ailelerin çocuklarının eğitimi ile meşgul de olmuş Bay Waddington'un himayesinde eğitimine devam etti. Birkaç yıl yaz aylarında İngiltere'de kalan Ali, kış aylarında ise kendi özel mülkü olan Fransa, Nice sahillerindeki Fransız Rivierasında ki villasında kaldı. 15 yaşına geldiğinde annesi Teresa vefat etti. Babasının onunla ilgilenecek yeterince vakti yoktu ve onu eğitimine İngiltere'de devam etmesini istedi. Ali bu süre zarfında atlara ve spora karşı ilgisi duymaya başladı Cambridge'de binicilik dersleri aldı. At biniciliğinde o kadar çok iyiydi ki katıldığı yarışmalarda başarılar elde etti. Biniciliğin yanı sıra araba sürmekten, yatçılıktan ve havacılıktan da hoşlanıyordu. Araba sürme zevkenden dolayı birden fazla ciddi kazaya karıştı ve hayati tehlike atlattı. Hangi spor dalında ne kadar tehlike varsa ona o kadar çok bağlanıyordu.⁴¹⁵

2.4.1. Ali'nin Gençlik Yılları

Ali 18 yaşına geldiğinde artık öğrencilik hayatı geride kalmaya başlıyordu. Ali'ye annesi Teresa'dan önemli miktarda miras kalmıştı. Ağa Han III'ün yıllar önce annesi Teresa'ya verdiği evlerde Ali'nin olmuştu. Ali 21 yaşına geldiğinde babası da kendisine 5 milyon dolar hediye edecekti. Ali'nin artık hayatında en değer verdiği

⁴¹⁴ Edwards, s. 218; Slater, s. 255.

⁴¹⁵ Dumasia, s. 314-315.

varlıklar atlar ve yeni yeni keşfedeceği kadınları.⁴¹⁶ 1930'lu yıllar İngiltere zenginlerin bir partiden diğer partiye koşturduğu yıllardı ve Ali'de bu partilerin müdavimlerinden birisiydi. Maske partileri, Victoria dönemi partileri, Yunan partileri, vahşi Batı partileri gibi birçok değişik fikirde partiler düzenleniyordu. Bunlardan bazılarını Ali kendi evinde de düzenliyordu. Bu süre zarfında babası onun bir hukuk firmasında çalışmasını istemişse de onu aklı işte değildi. Ali bu yaşlarda Margaret Whigham ile tanıştı ve ikili birbirlerine âşık oldular. Artık yalnız katıldığı partilere Margaret ile katılıyordu. Margaret'in babasının bu ilişkiye sıcak bakmaması sonucu 6 ay boyunca gizli gizli buluştular ve nihayet Ali ülkeden ayrıldığı bir zamanda ilişkileri de bitmiş oldu. Ali'nin Margaret'in babası tarafından kabul görmemesinin ana sebebi onun İngiliz soyundan olmaması ve derisinin rengiydi. Kızının Hint asıllı bir Müslüman ile beraber olmasını istemiyordu. Margaret ilerleyen yıllarda evlendi ve kendisine Ali sorulduğunda, onunla romantik bir ilişki yaşadıklarını ama Ali'nin daha sonra bozulduğunu ve kadınların peşinden giden birisi haline dönüştüğünü söyleyecekti. O dönem İngiltere'sinin zenginlerinde görülen bir diğer özellik ise evli zengin bayanların başka kişiler ile aşk yaşamalarıydı. Artık doğal hale gelen bu ilişkilerden birisi de Ali'nin başına gelecek ve kendisinden 10 yaş büyük evli bir bayan olan Peggy ile ilişki yaşayacaktı. Ali daha 19 yaşındaydı ve Margaret ile istemese de ayrılmak zorunda kalmıştı. Ali, zaman zaman farklı ilişkiler yaşasa da dönüp dolaşıp Peggy'nin yanına geliyordu.⁴¹⁷

2.4.2. Ali'nin Suriye İsmâ'îlîlerini Ziyareti

1930 yılında Ali babasının kendisine vermiş olduğu vazifeyi yerine getirmek üzere Suriye'ye gitti. Suriye'deki İsmâ'îlî cemaatini 1256 yılından beri ziyaret eden imam olmamıştı. Ağa Han III onu Suriye'ye yollarken cemaate yolladığı mesajda kendilerine biricik oğlu Ali'yi gönderdiğini, kendisinin gelmiş gibi onun karşılanmasını istemişti. Suriye'de İsmâ'îlî cemaati onu coşku ile karşıladı. Buradan sonra Ali Bombay'a hareket etti. Burada da düğün merasimlerine, törenlere, programlara katıldı.

⁴¹⁶ Slater, s. 49-50.

⁴¹⁷ Slater, s. 52-60.

Buradan yine uçakla seyahatine devam ederek Singapur'a gitti. Uçak her ikmal için durduğunda onun geldiğini duyan İsmâ'îlîler havaalanlarına gidip ona sevgi gösterisinde bulunuyordu. İsmâ'îlîler çok uzun yıllardır imamları Ağa Han III'ü yanlarından görmek istiyorlardı lakin o Avrupa'da yaşamaya başladığından itibaren, bu istekleri gerçekleşmeyecekti. Cemaati bir arada tutan kuvvet imamın annesi Leydi Şah'tı ama oda artık yaşlanmıştı. Bu sebeple İsmâ'îlîler Ali'nin kendilerini ziyaret etmesini büyük bir coşkuyla karşılıyorlardı.⁴¹⁸

2.4.3. Batılıların Ağa Hanların Gelirlerini Merakı

Ağa Han III ve Ali'nin parasal kaynağı Batılılar tarafından merak konusuydu. Herhangi bir ticari faaliyetleri yoktu ama inanılmaz derecede zenginlerdi. Ağa Han III'ün jübilelerinde altın ile tartılması haber ve fotoğrafları Batı gazetelerinde yayınlanınca bu paranın İsmâ'îlî cemaatinden kendilerine verildiği anlaşılmış oldu. İsmâ'îlîler 1930'lu yıllarda dünyanın değişik yerlerinde fakirliği sonuna kadar hisseden insanlardı. Buna rağmen imamlarına ödemeleri gereken zekâtları ihmal etmemeye çalışıyorlardı. Ağa Han III'de yayınladığı fermanlarda onların daha fazla vermelerini istiyordu. Gelirinin dörtte birini verenlerin bunu ikide birini verecek kadar cömert olmalarını, bazı İsmâ'îlîlerin kendisine evlerini ve her şeylerini verdiklerini belirterek onların gerçek inananlar olduğunu belirtiyordu. Hindistan'daki Hoca cemaatinden bazı üyeler, bir İsmâ'îlî nin hayatı boyunca 275 farklı isim adı altında imama para vermek zorunda kaldığını belirterek buna karşı çıkıyorlardı. Çocuk doğduktan 6 gün sonra chati mandu adı verilen ücret, çocuk 8 yâda 9 yaşına geldiğinde saçları kazındığında ödenen gulf adlı ücret, yolculuğu çıkarken, geri gelişte, hasta olduğunda ve iyileşildiğinde ücret vermek gerekiyordu. En fazla zekât verenler ve ödeme yapanlar cemaathane yetkililerinden daha fazla saygı görüyorlardı. Böylece cemaathane içinde de İsmâ'îlîler verdikleri zekâta göre sınıflara bölünmüşlerdi. Zamanla imam için toplanan para önemli miktarlara ulaştınca Ağa Han III'de artık Avrupa'da sadece para harcayan bir kişiden

⁴¹⁸ Slater, s. 68-74.

yatırım yapan bir kişiye dönüştü. O dönemin büyük şirketleri olan Hudson Bay, Canadian Pacific, British-American Tobacco adlı şirketlerden hisseler almaya başladı. Ali'nin cemaati ziyaret etmesi de İsmâ'îlîlerin daha fazla zekât vermelerini sağlamıştı. İsmâ'îlîlerin çoğu için verilen zekâtın nerede harcandığı önemli değildi. Onlar imamları Ağa Han III'e güveniyor ve inanıyorlardı. Ağa Han III ve oğlu Ali için ise hayat Avrupa demektir. Gazetelerde katıldıkları at yarışlarında kazanan atları, Ali'nin seyahati için aldığı uçak, lüks villaları yazılıp çiziliyordu. Ağa Han III zamanla o kadar çok yatırım yapmıştı ki İsmâ'îlî bir kişi yine İsmâ'îlîlere ait bir hastanede doğuyor, İsmâ'îlîlerin sahip olduğu okula gidiyor, İsmâ'îlîleri için yapılan evlerden yine İsmâ'îlîler tarafından işletilen bankalardan alınan kredilerle satın alıyor ve İsmâ'îlîlerin açtığı işyerleri ve fabrikalarda çalışıyordu. İsmâ'îlî bir birey kazanıyor, imama veriyor, oda hem kendisi lüks içinde yaşayıp hem de İsmâ'îlî bireyin hayat standardını yükseltiyordu ve herkes bu hayattan memnundu. İmama karşı gelen kişiye ise bütün kapılar kapanıyor ve İsmâ'îlîler ile ilişkisi kesiliyordu. Londra'da yaşayan İsmâ'îlî bir öğrenci artık İsmâ'îlî inancının gereklerine inanmadığını, lakin cemaati de terk etmeyeceğini zira topluluğun bir üyesi olmakla dünyanın neresine giderse gitsin ona evini açan bir İsmâ'îlî olacağını bildiğini söylüyordu. Netice itibari ile İsmâ'îlî olmak hastaneye, okula, eve, işe yani dünyaya sahip olmaktı.⁴¹⁹

2.4.4. Ali'nin İlk Evliliği

Ali ile Peggy'nin ilişkileri 4 yıl sürdü. Peggy kocasından ayrılıp Ali ile evlenmek istemesine rağmen kayınpederi buna izin vermediği için Ali ile evlenemedi. Nihayet Peggy'nin arkadaşlarından birisi Ali'yi başka bir kadınla bir otel odasında gördüğünü söyleyince Peggy bu ilişkiye son verdi. Ağa Han III ise oğlu Ali'yi Peggy'i unutması ve bir skandala sebep olmaması için Amerika'ya yollama kararı aldı. Ali 23 yaşına geldiğinde bu sefer de Leydi Thelma Furness ile New York'ta tanıştı. Thelma'nın başından iki evlilik geçmiş ve şimdide ilerde İngiltere Kralı olacak Wales prensi ile

⁴¹⁹ Slater, s. 78-84.

beraber olan 29 yaşında zengin bir aileye mensup bayandı. Ali ile tanışması ile birlikte onunla birlikte olmaya başlamış ve beraber İspanya, Paris, İrlanda gibi ülkelere seyahat ederek Ali'nin villalarında yaşamaya başlamıştı. Thelma ailevi sebepler ile Amerika'ya geri döndüğünde ise bu ilişkide bitmişti.⁴²⁰

1934 yılın yazında Ali bir başka kadınla tanışmıştı. Bu Bayan Joan Guinnes'di ve oda evli bir bayandı. Ali, Joan eşinden boşanmaya kadar birlikteliklerinin gazetelerde yer almasını istemediğinden Joan'ide alıp Karayipler Bahama'ya gittiler ve birlikteliklerine burada devam ettiler.⁴²¹ Joan Ali'den 3 yaş büyüktü. İlişkileri başlayınca Joan kocasından ayrılmak istemişti. Boşanma gerçekleşince de Ali 1936 yılında Paris'te Joan Guinness ile evlendi. Balayı için Hindistan'a gitmeyi planlıyorlardı lakin Joan'in hamile olduğu ortaya çıkınca buda ertelenmişti. Neticede 1937 yılında Hindistan ve Kenya'yı, 1938 yılında ise Mısır, Suriye ve Türkiye'yi ziyaret edeceklerdi. İsveç'te doğan 2 erkek çocukları oldu.⁴²² Bunlar İsmâ'îlilerin günümüzdeki İmamı olan Kerim Han ile kardeşi Amin Muhammed'dir.⁴²³

O dönemlerde zenginler arasında İtalya Napoli'de ölmeli ama İsviçre Cenevre'de doğmalı söylentisi vardı. Ali'de bu söylentiye uyarak ilk çocuğunun doğumu için Cenevre'yi seçecekti. Joan için ünlülerin sıklıkla doğumlarını gerçekleştirdiği ünlü ve özel bir klinik seçildi. Kerim 13 Aralık 1936'da dünyaya gözlerini açmıştı. Ali ünlü kayak merkezinin olduğu Gstaad'da 10 odalı bir ev kiraladı. Burada 2 ay kaldıktan sonra gidemedikleri Balayı için Hindistan'a gitmeye karar verdiler. Lakin Joan'in tekrar hamile olduğu ortaya çıktı. Bu sefer planlarında değişiklik yapmadılar ve 2 aylık Kerim'i İngiliz bir hemşireye teslim ederek yola çıktılar. İlk önce Karaçi, oradan Bombay, oradan ise Kenya Nairobi'ye geçtiler. Balayı süresince gittikleri yerlerde İsmâ'îliler tarafından karşılandılar ve kutlamalara katıldılar. Nihayet geri dönme vakti geldiğinde tekrar İsviçre'ye geldiler ve burada 13 Eylül 1937 yılında diğer çocukları

⁴²⁰ Slater, s. 86-90; Edwards, s. 231.

⁴²¹ Pendragon, s. 61.

⁴²² Dumasia, s. 322-323; Slater, s. 93-94.

⁴²³ Nazar Ali, s. 86.

olan Amin dünyaya geldi. Joan ve Ali, bebek Amin doğduktan sonra tekrar yollara düştüler ve bu seferki istikametleri, Mısır, Suriye ve Türkiye'ydi. Bu arada Joan Müslüman olmuş ve Tajudowlah ismini almıştı. Ali ve Joan yeni yıldan önce tekrar İsviçre'ye döndüler. Noel kutlamaları için hazırlıklara başladılar ve bu sırada Ali'nin babası Ağa Han III'de eşi Andrée ile birlikte onlara katıldı. Gstaad'da sezon bitmeye başlayınca 1939 yılında Joan Yunanistan'a, Ali ise Mısır'a gitti. İkili tekrar bir araya Kenya Nairobi'de geldi. Burada Ağa Han Kız Okulu, Ağa Han Erkek Gece Okulu, Ağa Kütüphanesi ile kreşler ve kulüpleri ziyaret ettiler. Daha sonra beraber Safari'ye çıktılar ve Ali bir aslan ile bir leopar avladı. Afrika'dan tekrar İsviçre'ye çocuklarının yanına gittiler. Buradan da Paris ve Londra'ya geçtiler. Bu arada Ali'nin hayatındaki tek kadın Joan değildi. Fransız oyuncu Corinne Luchaire ile de bir süre beraber oldu.⁴²⁴

2.4.5. Ali'nin İngiliz Ordusuna Katılması

Ali II. Dünya Savaşında aktif olarak İngiliz ordusunda görev yapmıştı ve Yarbay rütbesine kadar yükselmişti.⁴²⁵ Ali, Ağa Han III'ün oğlu olması dolayısı ile ön cephelerde çarpışmalara katılmadı. Lübnan Beyrut'ta görevlendirildi. Daha sonra Kahire'de görev aldı. İngilizler Suriye'ye girmek istediğinde de buradaki İsmâ'ilîlerin İngilizlere yardımını organize etmek için Kudüs'e geldi. Oradan da tekrar Beyrut'a geldi ve burada eşi Joan ile buluştu. Daha sonra ise Kahire'ye gittiler. Çocukları Kerim ve Amin Kenya Nairobi'de bulunuyorlardı. Mısır güvenli bir durumdaydı ve çocuklarda Mısır'da anne ve babaları ile bir araya geldiler. Burada kaldıkları evleri de Avrupa'da olduğu gibi birçok eski ve yeni arkadaşına misafirlik yapıyordu. Ali burada İngiliz İstihbarat subayı olarak görevine devam etti. Daha sonra değişik ülkelerde değişik vazifeler yerine getirdi. II. Dünya savaşı Ağa Han III ve Ali ile onların aileleri zarar görmeden son buldu.⁴²⁶

⁴²⁴ Slater, s. 95-97.

⁴²⁵ Nazar Ali, s. 87.

⁴²⁶ Slater, s. 102-111.

1945 yılında Ali Londra'ya geri döndüğünde eşi Joan ve çocukları da Londra'daydı. Joan ile aralarında soğukluk vardı ve bu Kahire'de başlamıştı. Neticede Joan ve Ali ayrı yaşamaya başladılar ve Joan İngiltere'de ailesine yakın bir yerde yaşamaya başladı. Kerim 9, Amin ise 8 yaşına varmıştı. Joan çocukların İngiltere'de kalıp İngilizler gibi eğitim görmesini isterken Ali onların uluslararası bir eğitim almalarını, tek bir ülkeye bağlanmalarını istemiyordu. Ali bu amaçla çocukları İsviçre'ye Le Rosey yatılı okuluna gönderdi. Bu arada Ali ticaretle daha fazla ilgileniyordu. Onun ticareti ise atları ve ahırlarıydı. O babası ve kendisinin bu işi ticaret için yaptıklarını, bazılarının ise kendilerinden farklı olarak eğlence amaçlı yaptıklarını belirtiyordu. 1950'li yıllara gelirken sahip oldukları atlar ve çiftliklerin değeri 12 ila 15 milyon dolardı.⁴²⁷

2.4.6. Ali, Ağa Han III ve IV'ün İngilizlerle İlişkileri

İngilizlerin Ağa Hanlar ile ilgili ilk düşünceleri Ağa Han I in onlara II. Afgan savaşında yardım etmesi ile şekillenmeye başlamıştı. 1848 yılında Londra'da bir magazin dergisinde geçen bazı ifadeler İngilizlerin daha o dönem itibari ile Ağa Han I hakkındaki düşüncelerini romansı bir tarzda da olsa gösteriyordu. Dergide Ağa Han I hakkında kara büyü ile uğraştığı, büyülü sözler mırıldandığını, astrolojiye hâkim olup kehanetleri olduğu yazmaktaydı. Buna delil olarak ise iki örnek sunulmuştu. Birincisinde onun yağmurun ne zaman yağacağını önceden söyleyebilme yeteneği vardı. Ağa Han I öngörüsü ile 7 Haziran saat 3'de Kilise bölgesine yağmur yağacağını bir yıl önceden söylüyor ve bu gerçekleşiyordu. Aynı şekilde bir defasında valinin Ağa Han I'in evine gelmek için söz verdiğini, büyük bir kalabalık valiyi beklerken Ağa Han I'in bir saat öncesinde topluluğa hitaben "yıldızları okuduğunu ve valinin hasta olduğundan

⁴²⁷ Slater, s. 124-126.

gelemeyeceğini” bildirdiğini, bir saat sonra gelen habercinin de aynı haberi verdiğini yazıyordu.⁴²⁸

Ağa Hanlar ile ilgili olarak İngiltere’de çıkan bir başka habere yıllar sonra Ağa Han I’in torunu Ağa Han III ile ilgili olarak rastlıyoruz. Buna göre Reuter Haber Ajansı geçtiği bir telegramda⁴²⁹ babasının yerine İsmâ‘îlîlerin başına geçtiğinde Ağa Han III’ün daha 8 yaşında olduğunu, vatandaşı olmasada İngiliz himaye ve korumasında olduğunu belirtmişti. Telegramda bu çocuğun İngiltere’ye götürülerek⁴³⁰ Eton Kolejinde ve Cambridge üniversitesinde eğitim almasının sağlandığı da yazıyordu. Resmi İngiliz arşivlerinde Ağa Han III’ün niçin İngiltere’ye veya kim tarafından götürüldüğüne dair bir kayıt bulunmasa da onun devlet korumasında bu okullarda okutulduğu yazılmıştı.⁴³¹ Ağa Han III konuşmalarında kendisini tanımlarken bütün Müslümanların temsilcisi sıfatı ile konuşmakta herhangi bir beis görmüyordu. Bu yöntemi kendisini Hint Müslümanlarının temsilcisi olarak takdim ettiğinde de görüyoruz.⁴³² Birinci dünya savaşı başlamadan önce gerek Almanya’nın gerekse İngiltere’nin Osmanlı devletini kendi tarafına çekmek uğraşları bulunmaktaydı. Osmanlılar, Almanlarla işbirliği sürecine girdiğinde Ağa Han III kendisini bütün Hint Müslümanlarının temsilcisi olarak görerek şu açıklamayı yapıyordu:⁴³³

Hindistan Müslümanlarının gerçek manada Türkiye hakkında ne düşündüklerini yanlış anlamlara kapı aralamadan söyleyelim. Avrupa’da Osmanlı Sultanının bir halife olarak ne yapacağına dair birçok fikir var. Hindistan Müslümanları onu kendilerinin bir Halifesi

⁴²⁸ Postans, “Princess and Priests or Oriental Doguerreotypes,” *Sharps London Magazine Arthur Hall and Co.* 25, Vol. 8, 1848.

⁴²⁹ The National Archives of Britain, Reuters Press Agency Telegrams, Cenevre, 11 Temmuz 1957, Office records, DO/35/5260.

⁴³⁰ Bu telegram dışında başka hiçbir yerde Ağa Han III’ün küçük yaşta İngiltere’ye götürüldüğüne dair bir bilgi yoktur.

⁴³¹ M. van Grondelle, *Across the Threshold of Modernity: The Shi’a Imami (Nizari) Ismailis and British Foreign and Colonial Policy in the Period 1839 to 1969*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hollanda Utrecht Üniversitesi, Utrecht, 2008, s. 23.

⁴³² Grondelle, s. 24.

⁴³³ The Edinburgh Review’de yayınlanan The Indian Muslim Outlook adlı makaleden alınmak üzere Grondelle, s. 27.

olarak görmemektedirler ve bu bağlamda ona herhangi bir bağlılıkta sunmamaktadırlar. Bizler Türkiye'ye İslam'ın geçici bir temsilcisi sıfatı ile bakıyoruz. Son iki senede olan hadiseler Hindistan Müslümanlarının inançlarını sarsmamıştır ve onlar İngiltere'nin Osmanlılar ile beraber hareket etmesinin, İngilizlerin çıkarına olduğuna inanmaktadır. Hindistan Müslümanları İngiliz çıkarlarının bir kenara konulmasını değil basitçe Osmanlılar ile hareket edilmesinin duygu ve isteğini taşımaktadırlar.

Hindistan'daki Müslümanlar ile Osmanlılar arasındaki ilişkiler bölgesel uzaklık nedeni ile çok sağlam değildi. Hintli Müslümanlar hac sebebi ile gittikleri Hicaz bölgesinin Osmanlıların kontrolünde olması ve özellikle 19. Yüzyılda Hindistan'da etki gösteren tasavvuf hareketleri dolayısı ile Osmanlılara yakınlık gösteriyordu. Bunun yanında İngilizler yıllar içinde Hindistan'da etkili hale gelmişler ve buradaki insanlar ile direkt temas kurmuşlardı.⁴³⁴ Yaklaşan bir savaşta İngilizler Hindistan'daki Müslümanlar ile karşı karşıya gelmek istemiyorlardı. Bu sebeple Ağa Han III gibi Müslüman müttefikler İngilizler için önemliydi.

Ağa Han III İngiltere'ye bağlılığını her zaman ifade eden bir kişi olarak Osmanlıların İngilizlerle beraber hareket etmelerini arzuluyordu. Lakin İngiltere Osmanlılara karşı savaşmaya başladığında da kendi taraftarlarına yolladığı mesajda İngilizlere bağlı bir şekilde hareket etmelerini istemişti. Yine 1914 yılında gönüllüler tarafından İngilizlere yardım için kurulan Hindistan Ambulans Birliğinin üyelerine duygularımı ve mutluluğumu ifade etmenin imkânsız olduğunu belirterek, Hintlilerin İngiliz Kralının bu zor zamanlarında onun bir fiil hizmetin de bulunarak Hindistan Ambulans Birliğini kurmalarının çok önemli olduğunu söylemişti.⁴³⁵ Osmanlılar I. Dünya savaşına Almanların yanında girince Ağa Han III The Times adlı gazeteye yazı gönderdi. Hindistan Müslümanlarına Türklerin savaşa girmeleri ile ilgili olarak gönderilen mesaj dönemin İngiliz yetkilileri tarafından ivedilikle The Times gazetesine

⁴³⁴ Gülsüm Polat, "Şii Nizari Mezhebi İmamı III. Ağa Han'ın I. Dünya Savaşı Yılları Faaliyetleri," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 68, (2013), s. 58.

⁴³⁵ Indian volunteers committee'deki konuşmasından, Londra, 1 Ekim 1914 alınmak üzere Grondelle, s. 28.

yollanmış ve bu mesajı acilen Müslüman koloniler ve Doğu Afrika'da yayınlanması istenmişti. Mesaj şu şekildeydi:⁴³⁶

Derin bir üzüntü ile Türklerin Almanya'nın safında savaşa girdiğini öğrenmiş bulunmaktayım. Almanların çılgınca İngiliz Kralına ve Rus Çarına karşı başlattığı saldırılarda, Türklerinde onların emri altına girdiğini görmek üzüntü verici. Bu Sultan'ın gerçekten inandığı bir fikir değildir. Bu Alman subaylarının ve diğer Müslüman olmayan güçlerin onu zorla soktuğu bir savaştır. Almanya ve Avusturya İslam'ın gerçek dostu değildir. Birisi Bosna'yı alırken diğerinin hedefinde ise Anadolu, içinde Kербela, Nejef ve Bağdat'ında bulunduğu Mezopotamya almak vardır ki bunu Allah onlara nasip etmeyecektir. Türkiye'yi ve kutsal şehirleri gelecekte gerçekten yöneten Alman Kayseri olacaktır. Bu savaşın İslam ile ilgisi yoktur. Binlerce insan bağımsızlığı için savaşmaktadır. Türkiye'de savaşa İslam veya kendi bağımsızlığı için girmemiştir. Müslüman olarak bizim tek görevimiz şuan başımızda olana [İngiltere] sadık kalmak ve onun hizmetini görmektir.

Ağa Han III Birinci Dünya savaşında İngilizlerin bir fiil yanında hareket eden birisi olarak İngilizler tarafından kendisine verilen görevleri de yerine getiriyordu. İngilizler ondan Mısır'a gitmesini ve bu ülkedeki son durumu kendilerine rapor etmelerini istemişti. Seyahat notlarını İngiliz Dışişleri Bakanlığı ile Hindistan Valisi olan Lord Hardinge'ye göndermişti. Bir başka gezisini Hindistan'a yapan Ağa Han III'ün Haydarabat'taki İngiliz Komutanı Yarbay Alexander Pinhey tarafından üst makamlara şikâyet edilmesi ise çok ilginçtir. Yarbay Pinhey Ağa Han III'ün Haydarabat'ın Hintli yöneticisine Kuran'ın içki içilmesini yasaklamadığını söylediğini, bunun üzerine Hintli yetkilinin de açıktan içki içmeye başladığını belirtmişti. Yarbay, Ağa Han III'ün aynı yetkiliye yeterince eşi olmasına rağmen başka bir kız hediye ettiğini ve ona İngiliz yetkilileri tarafından Majesteleri unvanı verilmesini sağlayacağını söylediğini belirtmişti. Yarbay, üst makamlara Ağa Han III'ü Haydarabat'tan uzak tutmalarını istemişti. Bu isteğe cevap veren İngiliz Valisi Hardinge Hintli yetkilinin kadın ve içki

⁴³⁶ The Times'da 4 Kasım 1914 yılında Londra'da "Message to the Indian Muslims on Turkish Entry into the War" adlı yazıdan, Grondelle, s. 30-31.

konusunda cesaretlendirilmesinden daha kötü bir şey olamayacağını belirterek Ağa Han III ile açıkça konuşarak onu uyaracağını yazmıştı.⁴³⁷ Ağa Han III savaştan sonra Halifeliğin kaldırılmaması gerektiği üzerine de fikirlerin zamanın İngiliz yetkililerine aktarmıştı.⁴³⁸

Ağa Han III'ün İngilizler nezdinde ne kadar öneme sahip olduğunu bir Resmî yazışma da görmekteyiz. 1932 yılında Tanzanya'daki İngiliz valisine gönderilen özel ve gizli ibareli mektupta İngiliz yetkililer Ağa Han III'ün bu kolonideki İsmâ'îlilerin Hintliler ile aynı okullarda, aynı eğitim sistemine tabi tutulmalarından rahatsızlık duyduğu, bu sebeple İsmâ'îlilerin kendi müfredatını uygulayacak bir sistem ile Ağa Han III'ün mutlu edilmesi gerektiğini belirtiyordu. İngiliz yetkili Valiye Ağa Han III'ün İngiltere için özellikle Hindistan politikalarında önemli bir varlık olduğunu, onun bu ülkedeki etkisinin çok önemli olduğunu belirtiyordu.

1933 yılında İngiliz yetkililer Kuzey Hindistan'da Bolşevik Rusya'nın etkili olmaya başladığı, buradaki İsmâ'îlilerin bu etkiye karşı kullanılması gerektiği, durumun Ağa Han III'e izah edilerek yardımın temin edilmesi gerektiği belirtiliyordu. Sovyetler bu bölgede propaganda yapıyor, istihbarat faaliyetleri yürütüyor ve İngilizlerin etkisini kırmaya çalışıyorlardı. İngiliz belgelerine göre Ağa Han III buradaki İsmâ'îlileri Sovyet tehlikesine karşı uyarıyor ve Sovyet yanlısı propaganda yaptığı tespit edilen başka bir cemaatten üç din adamının uyarılmasını sağlıyordu. İngiliz kaynaklar bu bilgiyi İsmâ'îliler içinden, özel bir kaynaktan sağladıklarını belirtiyorlardı. Böylece İngilizlerin Ağa Han III'e isteklerini ilettiklerini, bu isteğin de yerine getirilip getirilmediğini cemaat içinden öğrendikleri görülmektedir.⁴³⁹

İngiliz Koloni Ofisi yetkililerinin Ağa Han III'ün 1937 yılında Doğu Afrika'daki İsmâ'îlileri görmek, safariye katılmak ve diğer aktiviteleri için bu bölgedeki Dar-es-

⁴³⁷ Polat, s. 63, 66, from Hardinge 89, Cambridge Univ. Library Archives, Hardinge Papers, s. 149; 390-91.

⁴³⁸ Grondelle, s. 34.

⁴³⁹ Grondelle, s. 39-42.

Selam, Nairobi gibi şehirleri ziyaret edeceği detaylı bir şekilde anlatılıyor ve İngiliz kontrolündeki bu bölgelerde herhangi bir problemin yaşanmaması için gerekli tedbirlerin alınması isteniyordu. Bu belgeden Ağa Han III'ün İngiliz kolonileri olan bölgelere ziyaret gerçekleştirmeden önce yetkililere haber verdiği ve yetkililerin de en üst seviyede tedbirler alınması için uyarıldığı görülmektedir.⁴⁴⁰

Yine 1939 yılında Ağa Han III'ün Hindistan'daki İngiliz yetkililerinden A.C.B. Symon'a yazdığı mektupta Muscat (Umman) Sultanının İsmâ'îlilere kötü muamele de bulunduğunu, bunun muhtemel sebebinin de Sultan'ın İngiltere'ye gerçekleştirdiği ziyarette onun yanında olamamasının olabileceğini belirtmişti. Kendisini o vakitlerde İngiltere'de olmadığı için Sultan ile buluşamadığını belirten Ağa Han III, Sultan'a bunun izah edilmesini ve yumuşakça İsmâ'îlilere karşı daha iyi davranışlara sahip olması için uyarılmasını istiyordu.⁴⁴¹

İngiliz yetkililerinin Ağa Han III'ün oğlu Ali'nin resmi statüsü ile ilgili olarak yaptıkları resmi yazışmalarda önemlidir. Bunlardan bir tanesi 7 Mart 1939 yılında İngiliz kolonisi olan Kenya'daki İngiliz valiliğinin üst makamlara yazdığı mektup ve gelen cevaptır. İlginç bir şekilde bu mektup arşivlerde 1990 yılına kadar açılmaz şekilde muhafaza edilmişti. Bu tür mektuplar için uygulanan gizlilik ihlali çok daha kısa süreli olmasına rağmen bu mektubun ulaşılabilir kılınması ertelenmişti. Kenya'daki İngiliz valisi Ali ve eşinin Kenya'ya geldiği, talimatlara uygun olarak karşılandıkları ve ağırlandıkları belirtilerek Kenya'daki İsmâ'îlilerin Hindistan'dakilerden farklı olarak imamları Ağa Han III'e ve doğal olarak onun ailesine daha fazla bağlılık gösterdiklerini bu sebepten herhangi bir yanlış uygulama yapmak istemedikleri belirtilmişlerdi. Bununla birlikte Ali'nin her ne kadar Prens unvanı ile karşılanırsa da onun eşinin Prenses unvanı ile karşılanıp karşılanmayacağı konusunu bilemediklerini ifade etmişlerdi. Ali'nin bu bayanla hali hazırda evli iken tanışıp ilişki yaşayarak evlendiğini bu memnuniyetsiz

⁴⁴⁰ The National Archives of Britain, A letter from the Colonial Office, addressed to A. de V. Wade Esq CMG OBE, Colonial Office records, CO 822/70/18, 9 November 1936, içinde Grondelle, s. 43.

⁴⁴¹ Grondelle, s. 43-47.

durumdan dolayı da hükümet evinde Prenses olarak ağır lanmak istenmediği açıklanıp üst yetkililerden nasıl davranacakları hususunda emir beklediklerini yazıyordu. Bu mektuba gelen cevap ise şu şekildeydi:

Valinin sorularına cevaplar şunlardır: (a) Ali Han ve eşi resmi olarak Prens ve Prenses değildir. En azından Ali Han İngiltere'deki Kraliyet toplantılarına geldiğinde (evliliğinden önce) listelerde sadece Ali Han olarak yazılmıştır. Lakin toplum içinde onlar genel olarak Prens ve Prenses olarak bilinmektedir. (b) Ali Han Kraliyet aileleri için kullanılan Majesteleri unvanına sahip değildir. (c) Resmi olarak bir önceliği yoktur. (d) Gerek kendisi gerekse eşi evlendikten sonra Majestelerinin huzuruna çıkmamıştır ve bu sebepten dolayı da evli hali ile resmi isim listesinde adı bulunmamaktadır. (e) Onlar resmi olarak evlidirler.

Bu mektuptan da anlaşılacağı olarak Ali'nin hiçbir statüsü olmamasına rağmen gelecekte babasının yerine imam olabileceği düşüncesi ile İngiliz yetkililer ona gayri resmi olsa da tören düzenleyip kraliyet mensubu gibi karşılamalar yapıyorlardı.⁴⁴²

Ağa Han III ile İngiliz hükümetinin ilişkisini 2. Dünya savaşı döneminde de görmekteyiz. I. Dünya savaşına göre yaşından dolayı Ağa Han III'ü artık daha az aktif görmekteyiz. Onun en çok değer verdiği atların savaş sırasında İngiliz yetkililerin almak istediğini ve onunda bu atları bir ücret karşılığı satabileceğinin karşılıklı resmi yazılar da görülmektedir. Ağa Han atları hali hazırda Amerika'ya çok daha uygun fiyata satabileceğinin belirtirken İngiltere'nin yanında olduğunu bilinmesi için bu atları ve ahırları çok uygun fiyata verebileceğini belirtmektedir.⁴⁴³

2. Dünya savaşında Fransızlar Ağa Han ve eşine ait arabaları savaş sebebi ile el koyup kullanmışlardı. Aynı şekilde bir arabası da Almanlar tarafından gasp edilmişti. Bu durumdan dolayı zarara uğrayan Ağa Han III İngilizler ile iletişime geçerek zararının

⁴⁴² The National Archives of Britain, Colonial Office records, CO 533/414/11 içinde Grondelle, s. 47-48.

⁴⁴³ Grondelle, s. 51-52.

tanzimini istemişti. Paris'teki İngiliz elçiliği Londra'daki yetkililer ile temasa geçmiş ve ne yapılabileceğini sormuştu. Londra'dan gelen cevap şok ediciydi ve şu şekildeydi:

Ağa Han III ve oğlu Ali Han İngiliz yurttaşdırlar lakin vatandaşlığa sahip değildir. Aile potansiyel olarak Pakistan vatandaşı olabilirler. Onlar gerek şuan gerekse daha önce İngiltere ile ya da Kraliyet kolonileri ile onların İngiliz yurttaşı olmalarını gerektirecek bir bağa sahip olmamışlardır. Şunu tavsiye ederiz ki İngiliz-Fransız Savaş Zararları anlaşmasından Ağa Han III ve Ali Han bu sebepten dolayı istifade edemezler.

Londra'nın bu şekilde bir cevap ile elçiliğe dönüş yapması düşündürücüdür. İngilizler tarafından her daim kollanan Ağa Han III'ün muhtemel olarak 2. Dünya savaşında pasif bir tutum sergileyerek İngilizler için yeterince mücadele etmemesi bu sonucu getirmiş olabilir ama buda net değildir. Zira oğlu Ali İngilizler lehine savaşa katılmış bir kişiydi. Zararların tanzimi hususunda resmi kayıtlarda daha fazla bilgi bulunmamakta, Ağa Han III'ün resmi kaynaklara müracaat edip etmediği bilinmemektedir.⁴⁴⁴

2. Dünya savaşından sonra 1951 yılında Ağa Han III eşi ile birlikte Mısır'a bir ziyaret gerçekleştirmişti. İngiliz kayıtları Ağa Han III'ün bu ziyarete dair İngiliz büyükelçiye bilgi verdiğini göstermektedir. Ağa Han III'den bu bilgileri alan Mısır'ın Kahire elçisi bunları Dışişleri bakanlığına göndermişti. İngiliz elçisi Ağa Han III ve eşinin Kral Faruk ve onun yeni eşi ile birlikte iki akşam yemeği yediklerini ve bunlardan birisinin baş başa gerçekleştiğini rapor etmişti. Elçi yemekten bir gün sonra Ağa Han III ile görüşmüş ve Kral Faruk ile politika konuşup konuşmadıklarını sormuştu. Ağa Han III yemekte daha çok Kral Faruk'un yeni eşi ile ilgili olarak konuşulduğunu, yeni kraliçenin onyediyedi yaşında olmasına rağmen utangaç olmadığını açık bir şekilde görüşlerini dile getirebildiğini söylemişti. Kral Faruk bir yıl sonra bir darbe ile tahttan indirilerek eşi ile sürgüne gönderilmiş, eşi ise ondan 1954 yılında boşanmıştı. Mektupta Ağa Han III elçiye Kral Faruk'un dünya gerçeklerine hakim olduğu ve hiçbir şekilde İngiltere ile

⁴⁴⁴ Foreign Office records of Britain, Paris and London, 7 May-24 June 1952 içinden Grondelle, s. 54.

ilişkilerin kopmasını asla istemediğini de ifade etmişti. Ağa Han III ile Kral Faruk yakın arkadaşlık sergiliyor lakin Ağa Han III bu görüşmenin detaylarını İngiliz yetkililer ile paylaşmaktan geri durmuyordu. Yine bu belgeler de yazanlara paralel olarak Ağa Han III Tahran ve Şam gezileri ile ilgili olarak İngiliz yetkilileri ile bilgi paylaşırken gerek İngiliz yetkililerin gerek ise Amerikalıların Ortadoğu politikası konusunda beraber hareket etmeleri gerektiğini belirtmişti. Aksi takdirde bölgede kötü gelişmelerin yaşanabileceğini söyleyen Ağa Han III, Amerikalıların İngiliz yetkililerin arkasında durmaları gerektiğini ifade etmişti.⁴⁴⁵

İngiliz arşivlerine Ağa Hanlar ve İngiliz yetkililerin arasındaki ilişkiler yönü ile göz gezdirildiğine ilginç bir şekilde en fazla yazışmanın Ağa Han III'ün vefatından sonra İsmâ'îlîlerin yeni imamının kim olacağı ile ilgili sorudur. İngilizler Ağa Han III'ün kimi imam olarak seçerse seçsin İsmâ'îlîlerin bunu şartsız kabulleneceğini belirtiyorlardı. Ağa Han III vefat etmeden önce İngiliz yetkililer onun çok hasta olduğunu ve her an ölebileceğini belirterek, bu durumda Majesteleri ve hükümetin bir taziye mesajı yayınlaması gerektiği ifade ediliyordu. Esas merak edilen ise onun vefatından sonra başa kimin geleceğiydi.⁴⁴⁶ İmamın taziyesi kadar yeni gelecek imam için kutlama mesajı yayınlanması da gerekirdi ki yetkililer bunun Ali olabileceğini belirtiyorlardı. Ağa Han III Hindistan'da İngiliz yönetimi altında yaşar iken buradaki konumu Kraliyet mensubu olarak görülüyordu. Bundan dolayı da vergi indirimlerinden yararlanabiliyordu. Lakin bu durum sadece Ağa Han III için geçerliydi ve o bunun kendisinde sonra gelecek oğlu içinde verilmesini istiyor ve bunun Ali olabileceğini daha erken yıllarda ifade ediyordu. İngiliz yetkililer bu duruma binaen Ali'nin babasının yerine yeni imam olabileceği dillendiriliyordu.⁴⁴⁷ Ağa Han III'ün yasal işleri ile ilgilenen Sir George Allan'da kimim imam olacağını bilmediğini ama kendisinin vasiyetinde bunu yazdığını belirterek, kendi düşüncesinin Ali'nin imam olacağı yönünde olduğunu belirtiyordu. Allan Ağa Han III vefat edip vasiyeti açıklandığında yanılmış

⁴⁴⁵ The National Archives of Britain, Foreign Office records, FO 141/1499 içinden Grondelle, s. 55.

⁴⁴⁶ Grondelle, s. 57.

⁴⁴⁷ Grondelle, s. 60

olduğunu görecekti. Lakin Ağa Han III İngiliz yetkililere ve Kraliçeye de mesaj göndermişti. Artık Hint İmparatorluğu olmadığını, bu nedenden dolayı artık orada Prens unvanı olamayacağını, sadece İngiltere’de Ekselansları (His Highness) unvanına sahip olduğunu ama kendisinden sonra gelecek imamın da bu unvana sahip olmasını istediğini, bu şekilde İsmâ’îlilerin İngilizlere olan bağlılıklarının devam edeceğini belirtmişti.⁴⁴⁸

Ağa Han III vefat ettiğinde de İngiliz yetkililer gerekli mesajları yayınlamışlar ve törenlere katılmışlardı. Yeni imam Ağa Han IV’de vazifesinden dolayı kutlanmıştı ve oda teşekkür mesajları göndermişti. Ağa Han IV İngiliz kraliçesine gönderdiği teşekkür mektubunda dedesinin yerine imam olarak geçen bir kişi olarak, İsmâ’îliler ve Kraliçenin hükümeti arasında en iyi ilişkileri tesis edeceğinden emin olunabileceğini belirtiyordu. Ağa Han IV’e Kraliçe tarafından Ekselansları unvanının verilip verilmeyeceği üzerine de yazışmalar yapılmış ve netice itibari ile Kraliçe ona Ekselansları unvanını vermişti. Buna benzer yazışmalar Ağa Han III’ün dul eşi ile İngiliz yetkililer arasında da geçmişti. İngiliz yetkililere eşinin vefat etmesi sebebi ile ve yeni imamın atanması ile ekselansları unvanını kullanıp kullanamayacağını soran dul eşe yetkililer bu unvana hayat boyu sahip olduğunu belirtiyorlardı.⁴⁴⁹

İsmâ’îlilerin yeni imamı Ağa Han IV ve İngiliz yetkililer ile olan ilişkilerini Güney Afrika’da yaşanan sıkıntılar sonucu buradaki İsmâ’îlilerin Afrika’daki bir başka ülkeye göç etmelerinin sağlanması sürecinde görülmektedir. Ağa Han IV bu ülkede şartların İsmâ’îliler lehine düzenlenmesini istemiş, lakin İngiliz yetkililer artık Güney Afrika’da bir etkilerinin olmadığını belirtmişlerdi. Bu insanlar için en iyi çözüm onların diğer Afrika ülkelerine geçmeleri yönündeydi ve Ağa Han IV bunun gerçekleşmesi için yazışmalar yapılmıştı ve bu istek gerçekleşmişti.⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ Colonial Office records of Britain, 1955, içinden Grondelle, 62-63.

⁴⁴⁹ Dominions Office records of Britain, note 141; Foreign Office records of Britain, note 134 içinden Grondelle, s. 65-67.

⁴⁵⁰ Grondelle, s. 72-76.

Ağa Hanlar ile İngiliz yetkililer arasındaki ilişkileri gösteren belgeler İngiliz arşivlerinde bulunmaktadır ve zamanı gelen her belgenin üzerinden gizlilik kararı kaldırılarak araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır. Bu belgeler içinde her zaman detaylı bilgi bulmakta zordur. Afgan savaşı döneminde Ağa Han I ile İngilizler arasındaki ilişkiler, 1. Ve 2. Dünya savaşlarında özellikle savaş bölgelerinde yaşayan İsmâ'îlîler ve onların İngilizler ile ilişkileri konusunda arşivlerde yeterli bilgi bulunmamaktadır.⁴⁵¹

2.4.7. Ali'nin Bayanlara İlgisi

Ali'nin her zaman hizmetinde altı ila sekiz arabası olurdu ama uçağa ihtiyaç duyduğunu düşününce The Avenger ismini verdiği uçağı satın aldı. Ali'nin kumar alışkanlığı da vardı ve uçağı aldığı günlerde kumar masasında onbeş bin pound kaybetmişti. Uçağa sahip olması onun istediği zaman, istediği yere gitmesini sağlıyordu ve beklemekten hoşlanmayan bir adam için büyük bir konfordu. Londra'da Ritz otelindeki süitinde kalırken bazı günler hiç dışarı çıkmıyor ve kendisini ziyarete gelen bayanlar ile akşam yemekleri yiyor ve şampanya ısmarlıyordu. Bir seferinde Hindistan'dan gelen İsmâ'îlî heyeti Ritz otelin lobisinde bir saat boyunca Ali'yi beklerlerken o süitinde genç bir bayan ile birlikte oluyordu. Bir arkadaşına göre Ali hiçbir kadını terk etmiyor ve onlarla ne zaman birlikte olmak istiyorsa irtibata geçiyordu. Herhangi bir restoran, kafe, tiyatro yada kulüpte bir bayan dikkatini çekiyorsa ya başgarsonu yolluyor yada bizzat kendisini takdim ediyordu. Bayanın yanında erkek arkadaşı yada kocasının olması problem değildi. Bir defasında tiyatroya gelen bir Fransız ve onun sarışın Danimarkalı nişanlısını görünce onların önündeki sıraya oturmuş ve arkasına dönerek bütün oyun boyunca sarışın bayana bakmıştı. Bayanın nişanlı olması, nişanlısının yanında olması onun için problem değildi. Ali'nin kadınlara olan ilgisi İngiltere zenginleri arasında bilinen bir durumdu ve kadınlar onun nasıl mükemmel

⁴⁵¹ Grondelle, s. 86.

birisi olduğundan bahsederken erkekler bir günde altı bayanla nasıl beraber olabildiği üzerine konuşuyorlardı.⁴⁵²

Ali'nin babası imam Ağa Han III spor yapılmasına ve bedeninin fiziksel olarak güçlendirilmesine inanıyordu. Ona göre insanın düzenli bir cinsel hayatının olması ise onun sağlığı ve canlılığı için gerekliydi.⁴⁵³ Ali'nin yaşam felsefesi kadınlarla beraber olmaktı ve oda bunun gereğini yerine getiriyor ve bayanlarla beraber olup, hem onları mutlu etmeye hem de kendisini mutlu etmeye çalışıyordu.⁴⁵⁴ Ali'nin ilişki yaşadığı bir diğer ünlü kişi ise Winston Churchill'in oğlu Randolph Churchill ile evli olan Pamela Harriman'dı. Pamela'nın evliliği süresince birçok farklı erkek ile ilişkisi olmuştu ve bunlardan birisi de Ali'ydi. Ali, Amerikalı ünlü film oyuncusu Rita Hayworth ile tanışıp onunla ikinci evliliğe hazırlanınca Pamela ile ilişkisi de son bulacaktı.⁴⁵⁵

2.4.8. Ali'nin Rita Haywort ile Evliliği

Rita film oyuncusu olarak yaşadığı hayattan memnun değildi. Fakir bir aileden doğan Rita, Hollywood'da keşfedilince bir anda ünlenmişti ama o dönem film çekimleri sabahın erken vaktinden gecenin geç saatlerine kadar yoğun bir çalışmayı gerektiriyordu. Kendi parasını kendi emeği ile kazanması gerekirken çevresinde ona hayranlık duyan zengin erkekler vardı. Bir arkadaşı ona kendisini İranlı bir prens ile tanıştıracakını ve onunda kendisini çok mutlu edeceğini söylemişti. O kişi Ali'ydi. Rita Cannes yaz gazinosuna geldiğinde Ali'de oradaydı. Ali filmlerinden tanıdığı bu kızı görür görmez onunla tanışmış ve birkaç hafta boyunca Rita'yı l'Horizon adlı şatosunda misafir etmişti. Rita her sabah uyandığında Ali'ni kendisi için aldığı üç düzine gül ile güne merhaba diyordu. Ali'nin bütün çabası Rita'yı mutlu etmek içindi ve eğer yağmurlu bir günse onu uçağı ile güneşli bir başka yere götürüyordu. Paris, Londra ve

⁴⁵² Slater, s. 133-138.

⁴⁵³ Slater, s. 29.

⁴⁵⁴ Slater, s. 139.

⁴⁵⁵ Marilyn Berger, "Pamela Harriman Is Dead at 76; An Ardent Political Personality," *The New York Times*, 6 Şubat 1997. <http://www.nytimes.com/1997/02/06/world/pamela-harriman-is-dead-at-76-an-ardent-political-personality.html?pagewanted=all>

Madrid gibi şehirler, Ali'nin uçağı ile onlara çok daha yakındı. Rita ile Ali'nin beraber olmaya başlaması ile gazetecilerin de onları takibi başlayacaktı. Rita Hollywood'a döndüğünde onu orada çalışan 450 gazeteci takip ediyordu. Birleşmiş Milletleri 350 gazetecinin takip ettiği düşünülürse Amerika kamuoyunda Rita'nın önemi daha iyi anlaşılır. Bu arada Rita Ali ile birlikte iken hala evliydi ve boşanma işlemlerini yerine getirmeye çalışıyordu.⁴⁵⁶

Ali ve Rita artık gazetecilerden uzak bir hayat yaşayamıyorlardı. Kamuoyu onların evlenip evlenmeyeceğı üzerine odaklanmış iken Ali bir basın toplantısı organize edip Rita ile onun boşanma işlemleri gerçekleşince evleneceklerini ilan etti.⁴⁵⁷ Boşanma işlemleri bittikten sonra Ali, Rita ile evlenme hazırlıklarına başladı. Davetliler listesi hazırlandı, menüler ve içki servislerini yapacak en iyi kişiler bulundu. Hatta Ali bir tiyatroyu kapatıp Rita'nın resimlerinden oluşan bir gösteri bile ayarladı. Düğünün hemen arifesinde Ali'nin kayıplara karışması merak konusu oldu ve Rita ile evlenmekten vazgeçtiğı düşünöldü. Lakin Ali düğün için yanına gelen arkadaşları ile birlikte Cannes gazinolarında gece yaralarına kadar kumar oynamakla meşguldü. Neticede bütün bu hazırlıklar sonucunda Rita ve Ali evlendiler.⁴⁵⁸

Düğünde 600 şişe şampanya, havyar ve elli kiloluk düğün pastası konuklara ikram edilmişti. Ali, Rita'ya düğün hediyesi olarak Paris'te yeni bir ev, büyük bir elmas yüzük, bir spor araba, bir yarış atı ve kıyafetlerini alabilmesi için harcamak üzere yıllık dört bin pound vermişti.⁴⁵⁹ Ali'nin babası Ağa Han III, oğlunun ilk evliliğinin Lord Churston'un kızı Joan Guinness ile olduğunu ve bu evlilikte tam rızasının bulunduğunu belirtiyordu. Lakin Ali'nin ikinci evliliğini Amerikalı ünlü film yıldızı Rita Hayworth ile yapmasını ve bu kadar göz önünde olmasını istememişti. Ali ve Rita'nın evliliğinden kısa süre sonra Rita'nın hamile olduğu ortaya çıktı. Evliliklerinden sadece yedi ay sonra bebek hayata gözlerini açtı. Yasmin adı verilen kız çocuğunu Ağa Han III sadece yeni

⁴⁵⁶ Slater, s. 152-156.

⁴⁵⁷ Slater, s.160-161.

⁴⁵⁸ Slater, s. 164-168.

⁴⁵⁹ Pendragon, s. 98.

doğduğunda gördüğünü daha sonra hiç göremediğini belirtmişti. İmam Ağa Han III Rita'nın oyunculuk işinin yoğunluğundan sıkıldığını belirterek onun oğlu Ali ile evlenmeyi bir rahatlama olarak gördüğünü açıklamıştı. Daha birinci eşi Joan'den yasal olarak ayrılmayan ve Rita ile beraber olan oğluna eğer birbirlerini seviyorlarsa bir an önce evlenmelerini tavsiye eden de Ağa Han III'tü. Evlilik ise çok kısa sürmüştü. Ağa Han III Rita'nın doğan bebeği Yasmin'in kendisinin yâda Ali'nin kaçıracağına inandığı için oğlundan ve kendilerinden uzağa gittiğini belirtmiş ve kendilerinin böyle bir niyetleri olmadığını ifade etmişti.⁴⁶⁰

Rita, Ali ile evlendikten sonra onunla yaşadığı romantik hayatın devam edeceğini düşünmüş ama yanılmıştı. Ali tüm hızı ile eski yaşantısına Rita yokmuşçasına devam ediyordu. Rita hala maddi zorluklar ile mücadele ederken Ali bir gece katıldığı kumar masasında 2,4 milyon dolar kaybediyordu. Rita evinde Ali tarafından davet edilen onlarca kişiyle öğle ya da akşam yemeğinde karşılaşıyordu. Rita bu davetlerden son dakika da haberdar oluyordu ve bir öğle yemeğinde kendisini Ali'nin 25 arkadaşı ile yemek yerken bulabiliyordu. İşin daha kötü tarafı ise yemeğe katılan bayanları birçoğunun Ali ile ilişki yaşamış kimseler olmasıydı. Rita her akşam 10 civarı yatarken Ali ancak gece yarısından sonra eve geliyordu.⁴⁶¹

2.4.9. Ali'nin Kumar Alışkanlığı

Ali'nin kumar alışkanlığı babası Ağa Han III tarafından çok iyi biliniyordu zira gazino sahipleri, Ali borcunu ödemediği zaman onun babası Ağa Han III'ün kapısını çalıyorlardı, buna restoran ve diğer işyeri sahipleri de dâhildi. Ali'nin alacaklıları onun bir gün imam olacağını ve böylece inanılmaz derecede paraya sahip olacağına inanıyorlardı ve hiçbir zaman onu karşılarına almıyorlardı.⁴⁶²

⁴⁶⁰ Ağa Han III, s. 224-225.

⁴⁶¹ Slater, s. 175-177.

⁴⁶² Slater, s. 245.

Ali bir gün Rita'yı Doğu Afrika İsmâ'îlî cemaatini ziyaret etmek için bu kıtaya götürme teklifinde bulundu. Rita'da bu teklifi kabul edip onunla beraber gitti. Rita gününün çoğunu burada yine yalnız başına geçirirken Ali ise safariye çıkıp avlanıyordu. Bir arkadaşına göre ise Ali safariden çok kumarda vaktini geçiriyordu. Safariye giden Ali yanında evinde hissetmesini sağlayacak şampanyasından küvetine kadar her şeyi de beraberinde taşıyordu. Rita yalnız kalmasına daha fazla dayanamadı ve ona haber vermeden uçağa atlayıp Amerika'ya döndü. Ali Rita'nın kendisini terk edebileceğini düşünmüyordu ama Rita boşanmak için avukatına başvurdu ve Ali'den kızı Yasmin'in geleceği için üç milyon dolarlık bir hesap açmasını istedi. Tam bu olayların ortasında Ali'nin beraber olduğu bir bayanda ona şantaj yapıyor ve basına gitmekle tehdit ederek 140 bin dolar istiyordu. Ali o kadar çok para harcamış ve kaybetmişti ki artık bu miktarı bile ödeyecek gücü kalmayınca babası Ağa Han III'e başvurdu ve kendisinden mali destek istedi.⁴⁶³

2.4.10. Rita'dan Ayrılması

Ali'nin hayatında artık Rita yoktu ve babasının mali desteği ile borçlarını ödeyerek tekrar eski hayatına geri döndü. Zengin bir Rus'un 18 yaşındaki kızı ile sonra Fransız Dany Dauberson ve eski bir arkadaşının kızı olan 22 yaşındaki Lorraine Dubonnet ile beraber oldu. Ali her zaman arkadaşlarının çocukları ile özel olarak ilgilenir, onlarla oynar, doğum günlerinde hediye yollamayı unutmazdı. Bu çocuklar büyüdüklerinde de Ali'yi unutmazlardı. Kahire'de tanıştığı Lise Bourdin'i de Fransa'daki evine davet etmişti. Lise onun şatosuna gittiğinde orada birçok bayanla karşılaştığını söyleyecekti. Bu bayanlar İngiltere, Amerika, İtalya ve Güney Amerika'dan Fransa'ya bir şekilde gelip Ali'yi de ziyaret etmek isteyen bayanlardı. Bazıları bekâr bazıları evli bazıları ise ünlüydü. Ortak paydaları Ali'ydi ve onun şatosunda onunla vakit geçirebilmek için orada bulunuyorlardı.⁴⁶⁴

⁴⁶³ Slater, s. 182-187.

⁴⁶⁴ Slater, s. 189-191.

2.4.11. Ali'nin Hollywood Yıldızları ile İlişkileri

Ali, yine önemli bir Hollywood yıldızı olan Yvonne De Carlo ile de tanışmıştı. Elsa Maxwell tarafından Ali'nin l'Horizon adlı şatosunda kokteyl partisi verilmişti. Cannes festivali için Fransa'da bulunan yıldızların arasında Yvonne'de vardı ve o da şatodaki partiye davet edilmişti. İkili partide tanıştıktan sonra beraberlikleri başladı. Daha sonra Ali'ye ait olan yatta ikili çıplak olarak vakit geçirirken görüldü. Paris'teki at yarışlarına da katılan ikili daha sonra New York'ta bir partiye katılmışlardı.⁴⁶⁵

Ali'nin bir diğer Hollywood yıldızı olan Gene Tierney ile olan ilişkisi başlayınca bu ilişkide son bulmuştu. Ali ve Gene Monte Carlo gazinolarında beraberce boy gösteriyorlar ve Ali burada kumar oynuyordu. Ali inanılmaz derecede çok para harcıyordu. Kumarda kaybettikleri bir yana, devamlı olarak pahalı restoranlarda yemekler veriyordu. Piccadilly adlı bir Londra otelinde 50 kişi ile beraber yemek yemiş ve 14 bin dolarlık hesap ödemişti. 1953 yılında Kraliçe Elizabeth'in taç giyme törenini Gene ile daha iyi görebileceği bir otel odasını, geceliğine 9 bin 500 yüz dolar vererek tutmuştu. Ağa Han III, Ali'nin Gene gibi başka bir film yıldızı ile beraber olmasını istemiyordu. Oğlu Ali'ye arkadaşları aracılığı ile mesaj yolluyor ve Gene ile Rita'da olduğu gibi göz önünde olacak bir ilişki yaşamaları ve evlenmeleri durumunda oğluna bütün kapılarını kapatacağını, desteğini çekeceğini iletliyordu. Buna rağmen Ali ve Gene beraber olmaya devam etti. Ali, Gene ile birlikte Hollywood'a gitti ve ikili evlenebileceklerinin sinyalini verdiler. Bir ay sonra Ali Avrupa'ya geri döndüğünde hızlı bir şekilde eski hayatına döndü. Bir biri ardına İskoçya dükünün eşi Margaret Whigham'la, ondan sonra İngiliz petrol zengini Henry Deterding'in kızı Olga'yla, Kanadalı şarkıcı Lois Maxwell'le ve diğer bayanlarla beraber olmaya başlayınca Gene büyük bir şok yaşadı ve depresyona girdi. Gene 6 yıl süre ile psikiyatri tedavisi gördü.⁴⁶⁶

⁴⁶⁵ Yvonne DeCarlo, *Yvonne: An Autobiography*,

<http://www.glamourgirlsofthesilverscreen.com/show/149/Prince+Aly+Salomone+Khan/index.html>, 29 Nisan 2016.

⁴⁶⁶ Slater, s. 201-208.

Gene, Ali'nin Avrupa'daki işleri ile ilgilenip geri geleceğini ve ilişkilerinin devam edeceğini düşünüyordu. Ali'nin bir gün geri geleceği düşüncesi ile yaşarken yavaş yavaş psikolojisi bozuluyordu. Artık film setlerinde daha sinirli bir tavır vardı. Karın ağırlarından dolayı film setlerinde zor günler yaşıyordu. Rol gereği yapacağı konuşmaları çok çabuk ezberleyebilirken artık ezber yapmakta güçlük çekiyor ve söyleyeceği sözleri unutuyordu. Neticede Ali ile ayrılığı ondan büyük bir travma yaşatmış ve ancak yıllar sürecektir psikiyatrik tedavi ile eski sağlığına kavuşabilecekti.⁴⁶⁷

2.4.12. Kızı Yasmin'in Davası

Ali bu hızlı hayatı yaşarken Rita ile de ayrılmışlardı lakin kızları Yasmin için Ali'nin ne kadar ödeyeceği mahkeme tarafından tespit edilmemişti. Mahkeme Ali'nin ne kadar geliri olduğunu tespit etmekte zorlanıyordu çünkü onun parasal kaynağı hakkında yeterince kayıtlı bilgi bulunmuyordu. Bu arada mesele Yasmin olunca imam Ağa Han III'de probleme dahil olacaktı. Neticede onlara göre Yasmin soyu Hz. Muhammed'e kadar giden bir kişiydi ve ona uygun büyütülmeliydi. Ali, Yasmin'in Müslüman inançlarına göre yetişmesini, eğitiminin bir kısmını Avrupa'da almasını ve yılda birkaç hafta onun Avrupa'da yanlarında kalarak büyümelerini isterken, Rita kızını kesinlikle Müslüman inançlarına göre büyütmeceğini belirterek Hristiyan bir Amerikalı olacağını söylüyordu. Yasmin'in Avrupa'ya babasını ziyarete gitmesini ise kesinlikle istemiyor ve Ali'nin onu bir daha geri göndermeyeceğine inanıyordu. Mahkeme aldığı kararla Yasmin'i annesinin büyütmesine karar verirken, babasını Avrupa'da ziyaret etmesi gerekiyor ise her defasında Ali'nin bir Amerikan bankasına 100 bin dolar kefalet yatırmasını ve Yasmin'i Amerika'ya göndermemesi halinde bu paranın Yasmin'in geri getirilmesinde kullanılmasına hükmetti. Aynı şekilde eğer Ali kızı Yasmin'i zamanında geri yollamaz ise para Yasmin adına açılan hesapta o 25 yaşına gelinceye kadar

⁴⁶⁷ Paul Murray, *An Evening of Long Goodbyes*, New York, Random House Trade Paperbacks, 2005, s. 267-268.

tutulacaktı.⁴⁶⁸ Mahkeme ayrıca Ali'nin kızı için her yıl 40 bin dolar nafaka ödemesine de karar vermişti.⁴⁶⁹

2.4.13. Ali'nin İsmâ'îlîlerin İmamı Olma Düşüncesi

Ali babasının Platin Jübilesinin yapılacağı Pakistan'a hazırlıklar için gittiğinde İsmâ'îlî liderlerin kendi aralarında babasından sonra kendisinin imam olmayacağı yönünde konuştuklarını öğrendi. Bütün hayatı boyunca gittiği her yerde İsmâ'îlîler onu geleceğin imamı olarak görmüşlerdi ve o da kendisinin imam olacağını düşünüyordu. Yaşadığı hayat onun imam olarak babası tarafından atanmasına engel olabilirdi. Ali hakkında konuşulanların yanı sıra İsmâ'îlî cemaatinin de kendi arasında Kerim ve Amin taraftarları olarak şimdiden Ağa Han III sonrasını konuşmaları imamın kulağına gitti. Ağa Han III kendisinden sonra Ali, Sadruddin, Kerim ve Amin'in imam olabileceğini belirterek 4 isim arasında seçim yapmadığını hepsinin de imamlığa aday olduğunu açıkladı. Bu arada İsmâ'îlî Hoca Reformistlerin organize ettiği düşünülen bir propaganda Doğu Afrika'da başladı ve gerek Ağa Han III'ün gerek oğlu Ali'nin lüks içinde yaşadıkları, İsmâ'îlîleri ziyaret etmedikleri, Ali'nin Avrupa ve Hollywood'da romantik ilişkiler yaşadığı yazılarak topluluk içinde dağıtılmaya başlandı. Bütün uğraşlara rağmen propagandayı düzenleyenlere ulaşılamadı. İsmâ'îlî cemaatinin önde gelenleri imam ile görüştüler ve Doğu Afrika İsmâ'îlîlerinin, imam Ağa Han III'e bağlılıklarını belirten bir bildiriye imzalamaları, bunu yapmayanların ise cemaat ile bağlantılarının kopartılmasına karar verildi. Plan uyarınca Doğu Afrika'da ikinci ya da daha fazla Platinyum Jübileleri organize edilmesine de karar verildi. Bu arada Ağa Han III'ün sağlığı da yeterince iyi değildi ve gözlerden uzak olan Mısır Aswan'a gitti. Hastalığının ve zayıflığının görülmesini istemiyor ve mümkün oldukça az insanla görüşüyordu. Bu arada onun yerine geçecek kişinin kim olacağına dair söylentiler de devam ediyordu. Londra Daily Express gazetesi Ortadoğu uzmanı olan muhabir David Burk, Aswan'a gelip Ali'ye onunla röportaj yapmak istediğini söyledi ve Ali'de bunu

⁴⁶⁸ Slater, s. 210-212.

⁴⁶⁹ Pendragon, s. 82.

kabul etti. Ali röportajında babasından sonra kimin imam olacağı konusunda neden bu kadar çok konuşulduğunu anlamadığını belirterek, babası ile aralarında hiçbir zaman büyük bir görüş ayrılığı yaşanmadığını, kendisinin iki defa evlenmesinin imamlığa engelmış gibi gösterildiğini, hâlbuki babasının dört defa evlendiğini söyledi. Ali etrafında ne zaman bir kadın görüldüğünde kendisini ya onunla evleneceği yada beraber olacakları yönünde haberler çıktığını belirterek birçok bayan tanıdığını, onların kendisine bağlandığını, kendisinin de onlarla konuşmakta sakınca görmediğini belirtti. Ali, Burk'e onbir yaşından itibaren imam olacak şekilde yetiştirildiğini belirterek Avrupalıların imam denilince bir rahibi aklına getirdiklerini ama kendisinin iyi bir Müslüman ve baba olduğunu bunun ise yeterli olduğunu söyledi. Burk görüşmeyi bitirir bitirmez röportajını gazeteye gönderdi. Ali ertesi gün Burk ile buluştuğunda ondan gazete ile irtibata geçip röportajın yayınlanmamasını sağlamasını istedi. Bunun için artık çok geçti ve gazete röportajı çoktan basıp yayınlamıştı. Ali'nin niçin kendisinden röportajın yayınlanmamasını istediğinin peşine düşen gazeteci Burk, Ali ve babası Ağa Han III'ün erken saatlerde bir araya geldiğini, Ali'nin babasına röportajdan bahsettiğini ve Ağa Han III'ün Ali'den ne yapıp ederek röportajın yayınlanmasını engellemesini istediğini öğrenmişti. Ali gazete için geç kaldığını fark ettikten sonra Pakistan'a gitti ve gittiği her şehirde basın toplantısı düzenleyerek babası hayatta iken asla bu tür meseleleri konuşmayacağını belirterek röportajı yalanladı. O röportajı yalanlaya dursun Ağa Han III'ün eşi Yvette muhabir Burk ile iki defa buluşmuş, onun fotoğrafını çekmesine izin vermiş ve imam da Burk'e bütün bu karışıklığın oğlu Ali yüzünden olduğunu anlatmıştı. İmam'ın sağlığı tekrar düzelinece artık kimin imam olacağını konuşmaya da ihtiyaç kalmamıştı.⁴⁷⁰

2.4.14. Ağa Han III'ün Kalp Krizi Geçirmesi

Ali tekrar eski hayatına geri döndü yani parti hayatına devam etti. Yine bir partide arkadaşları ile beraberken telefon geldi ve Ağa Han III'ün kalp krizi geçirdiği

⁴⁷⁰ Slater, s. 217-222.

kendisine iletildi. Ağa Han III uzun bir hayat sürmüştü ve şimdi ölüm döşegindeydi. Ali'nin Rita ile tanışmasını sağlayan yazar ve ünlülerin parti organizecisi Elsa Maxwell'e göre Ağa Han III oğlu Ali'yi hep kıskanmıştı. Elsa'ya göre Ağa Han III'den daha hovarda bir kişi yoktu. Binlerce metresi olmuştu, bunların arasında çok önemli kadınlar ile İngiltere'nin ünlü isimleri bulunuyordu. Artık yaşı ilerleyip kadınlarla beraber olamadığında onun bu yönünü oğlu Ali almıştı. Tek bir farkla, Ali bütün kadınlara sahip olacak kadar aktif bir hayat yaşamıştı ve Ağa Han III bundan dolayı oğlunu kıskanmıştı. Buna benzer bir örnekte yazar Somerset Maugham'a aitti. Ağa Han III günlük tutuyor ve hayatındaki her şeyi not alıyordu. İngiliz yazar John Connell onun anlattıkları ışığında "World Enough and Time" adlı Ağa Han III'ün hayatını konu olan bir biyografi yazdı. Bu biyografi Ağa Han III'ün birebir anlattıkları ile yazıldığından Ağa Han III'ün eseri olarak anıldı. Ağa Han III kendisi hakkında yazılan bu kitapta kadınlar ile olan ilişkilerini anlatıp anlatmama konusunda yazar Somerset'e danışmıştı. Somerset ona hayatına giren bütün kadınları anlatmasını tavsiye etmişti. Ağa Han III bunu yapmadı, kadınlardan bahsetmedi lakin Somerset'e göre eğer yapsaydı ortaya bir kitap değil iki kitaplık bir biyografi çıkardı ve dünyanın en popüler biyografisi olurdu.⁴⁷¹

2.4.15. Model Bettina ve oğlu Kerim'in İmam Olması

Ali'nin hayatındaki kadınlar sadece Joan, Rita, Gene'den ibaret değildi. Sosyetenin ünlü ismi Bayan Zsa Zsa Gabor, oyuncu Judy Garland, daha sonra Monaco Prensi ile evlenecek olan Grace Kelly bunlardan sadece bazılarıydı.⁴⁷² Babası Ağa Han III'ün son zamanlarında ise ünlü model Bettina ile tanışmıştı. İmam Ağa Han III ilişkiye gireceği kadınları daha çok tanınmamış isimlerden seçerken oğlu Ali tam tersine ünlüler ve onların eşleri ile birlikte olmayı seçiyordu. Babası hayatta iken başarılı olduğu işlerden bir tanesi sahip oldukları atların işletmeciliği idi. Kadınlarla olan hayatı onun imam olamamasının en önemli nedeni olacaktı. Bununla birlikte babası ölüp kendisinin değil de oğlu Kerim'in imam olarak atanması Ağa Han III'ün eşi olan üvey annesi

⁴⁷¹ Slater, s. 223-225.

⁴⁷² Pendragon, s. 96.

Begüm'e de bağlanıyordu. Babası öldüğünde Ali 47 yaşındaydı ve model Bettina ile evlilik dışı beraberliği devam ediyordu. Bununla birlikte Ali'nin tek bir bayan ile yaşadığı da görülmemiştir. İki dünya savaşı arasında dahi iki evliliği mevcuttu. Ali'nin üvey annesi Yvette ile ilişkileri de iyi değildi ve Ağa Han III'ün hayatının son zamanlarında onun yanından hiç ayrılmamış ve imam üzerine büyük ağırlığı olmuştu. İmam üzerinde ağırlığı olması sebebi ile İsmâ'îlî cemaati üzerinde de etkisi mevcuttu. Ali imam olarak atansaydı, muhtemelen anne Yvette bu ağırlığı kaybettiği gibi önemini de yitirecekti. Lakin torun 20 yaşındaki Kerim'in imam olarak atanması ve Yvette'nin yedi yıl süre ile İsmâ'îlî cemaatinin yönetiminde söz sahibi olması Ağa Han III'ün vasiyeti ile belirlenmiş oldu. Bu durumda imamlık sırasının kaybeden Ali etkisiz bir pozisyonda kalacaktı. Ağa Han III'ün büyük oğlu Ali olsa da diğer oğlu da Sadruddin'di. Ali atanmıyorsa sıra Ali'nin oğlu Kerim'e değil Sadruddin'e geçiyordu ama imam onu da atamamıştı.⁴⁷³

Bettina Graziani, Fransız asıllı ünlü bir modeldi. Ali ile Gene Tierney ilişki yaşarlarken Ali, Gene için bir defile de hazırlamıştı. Bu defilede, Bettina'da boy göstermiş ve böylece Ali'nin dikkatini çekmeyi başarmıştı. Bettina'da Ali'yi daha önce Rita Hayworth'un katıldığı bir defilede görmüştü. Bettina Ali'nin o zaman kendisini değil Rita'yı gördüğünü ve onun peşinden gittiğini söylemişti. Zaman içinde Ali'nin dikkatini çekmiş ve Gene ile beraberken onunla buluşmaya çalışmıştı. Bettina zengin bir aileye mensup değildi. Ali ile ilişkileri başlayınca diğer ünlülerden farklı olarak gerek Ağa Han III gerekse eşi Yvette onu benimsemişti. Bettina'da Yvette gibi fakir bir aileden gelmişti. Bettina artık aile içinde kabul görmüş bir kişi olmuştu. Ali ile Bettina'nın ilişkilerindeki tek farklılık Ali kim ile birlikte olursa olsun Bettina'nın ses çıkarmaması, umursamamasıydı. Ali ile birlikte olmak ona mali açıdan güvenli bir liman sağlıyordu. Fakir bir aileden geliyordu, zorlu bir hayat yaşamış ve model olmuştu ama Ali ile birlikte olmak onu varolan statüsünden çok daha üst sıralara taşıyordu. Ali ile

⁴⁷³ Edwards, s. 231-232.

olan ilişkisini ise çılgın bir adamla beraberim, ne yapabilirim ki diye izah ediyordu. Ali Bettina ile birlikteyken Amerikalı ünlü oyuncu Kim Novak ile de tanışacaktı.⁴⁷⁴

2.4.16. Birleşmiş Milletler Temsilcisi Olması

Ağa Han III'ün iki farklı eşten oğulları olan Ali ve Sadruddin imam olarak atanmamış ve Ali'nin oğlu Kerim imam olarak İsmâ'îlilerin başına geçmişti. Ali eski hayatına devam ederken Pakistan'da ilk defa seçimle ülkenin başına İskender Mirza gelmişti. Mirza ziyaretler gerçekleştirmek üzere Fransa'ya geldiğinde Ali ona Maurice bulvarındaki büyük evinin kullanımını vermişti. Başkan ve yanındaki heyeti ağırlayacak kadar yatak odası mevcuttu. Mirza Fransa'dan ayrılmadan önce Ali'ye Pakistan'ın Birleşmiş Milletler Delegasyonunu başına geçmesini önermiş ve Ali'de bu teklifi kabul etmişti. Basın Ali'nin böyle önemli bir iş için uygun olup olmadığını tartışırken o New York 5. Cadde'de gösterişli bir apartmana çoktan yerleşmişti. İmam Kerim Ağa Han IV'de Harvard'da okulunu tamamlamak için bulunduğu aile Amerika'da bir araya gelmiş oluyordu. Ali Birleşmiş Milletlerdeki başarısı ile göz doldurmaya başlayınca Genele Kurul Başkan yardımcılığı görevine getirildi.⁴⁷⁵

2.4.17. Hayatını Kaybetmesi

Ali daha sonra ise Pakistan'ın Brezilya elçiliği görevine atandı. Beraber yaşadığı Bettina ile evlenmeyi ve onu da Brezilya'ya götürmeyi planlıyordu. Artık sigara ve alkol kullanmıyor nadiren gazinolarda görülüyordu. Özellikle at yarışlarından sonra arkadaşları ile bir araya gelerek briç oynamayı seviyordu. Yine bir akşam briç oynadıktan sonra Bettina ile birlikte arkadaşları ile buluşmaya giderken şoförüne yeni aldığı arabayı kullanacağını söyledi ve onu arka koltuğa oturttu. Hızlı araba kullanması ile bilinen Ali önündeki arabayı sollamaya çalışırken kaza yaptı ve hayatını kaybetti. Ali

⁴⁷⁴ Slater, s. 231-237.

⁴⁷⁵ Edwards, s. 238-239; Slater, s. 281.

hayatında ilk defa bir şeyler başarmaya başlayan, düzenli hayata geçen birisi iken hayatını kaybetmişti.⁴⁷⁶

Ali, Pakistan'ın Birleşmiş Milletlerdeki elçisi ve 1958 yılında da Birleşmiş Milletler Genel Kurul Başkan Yardımcılığı görevini yürüttüğünde babası Ağa Han III hayatta değildi ve onun bu başarılarını görememişti. Ali'nin kardeşi Sadruddin'de aynı şekilde ilerleyen yıllarda Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğini üyeliği yanında Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım Koordinatörlüğü ve Birleşmiş Milletler Irak-Türkiye Sınır Bölgesi İdari Temsilcisi olmuştu.⁴⁷⁷

2.5. IV. Ağa Han Kerim Şah Hüseyini Dönemi

2.5.1. Ağa Han IV'e İsmâ'îlilerden ilk Tepkiler

1957'de dedesinin vasiyeti üzerine Nizari İsmâ'îliler'in 49. imamı olarak günümüze kadar Nizari İsmâ'îlilerin imamı oldu. Normal şartlarda babası Ali'nin imam olması gerekirken dedesi onu seçmiş ve İsmâ'îlilerin yeni imamı olarak atamıştı. Ali babasının bu kararına saygı duyduğunu ve oğlu Kerim'i imam olarak kendisinin de kabul ettiğini açıkladı. Hatta Suriye'de yaşayan İsmâ'îliler kendisinin imam olarak gösterilmemesini kabul edememiş, 50 bin kişi Ali adına bir araya gelip protesto düzenlemişti.⁴⁷⁸ Ali'de Suriye'ye giderek oğlu Kerim'in imamlığını kabul ettiğini buradaki insanlara ilan etmişti. Suriye İsmâ'îlileri daha önceki yıllarda kendilerini ziyaret etmesi sebebi ile Ali'ye bu şekilde bir bağlılık göstermişlerdi. Buna benzer bir olayda Pakistan Penjab'da yaşanmıştı. Ali buradaki İsmâ'îlilerin önde gelenleri ile de buluştu ve kendisinin değil oğlu Kerim'in imam olduğunu söyledi. Yine de bazı cemaat üyeleri imam olarak Ali'yi kabul ettiklerini ilan edince bu kişilerin geçici olarak

⁴⁷⁶ Edwards, s. 242-243.

⁴⁷⁷ The Institute of Ismaili Studies, *Aga Khan Biography*, 2013, London, www.iis.ac.uk/view_person.asp?ID=100114&type=user, 27 Aralık 2015.

⁴⁷⁸ Edwards, s. 222.

İsmâ'îlilerle birlikte hareket etmesi ve cemaathanelere de gelmeleri yasaklandı. Bir yıl sonra yeni imam Ağa Han IV buradaki insanları ziyaret etti. Yapılacak olan bir hastane için büyük miktarda bir bağışta bulundu ve 50 öğrencinin üniversite masraflarını karşılayacağını ilan etti.⁴⁷⁹ 1959 yılında Ali Pakistan'ın Lahor şehrine gittiğinde bir grup İsmâ'îlî onunla buluştu ve imam olarak Kerim'i değil kendisini seçtiklerini belirtmişlerdi. İsmâ'îlî cemaatinden ayrıldıklarını belirten bu grup kendi cemaathanelerini kurduklarını söylemişlerdi. Ali yanlarından ayrılırken cemaat ona çok yaşa İmam Ali diye tezahüratta bulunmuş, Ali ise onları durdurmamıştı.⁴⁸⁰

2.5.2. Annesi Joan Yarde-Buller Guinness

Ağa Han IV, Kerim Şah Hüseyin adıyla 13 Aralık 1936'da İsviçre'nin Cenevre şehrinde dünyaya geldi. Annesi Joan Yarde-Buller Guinness, cemaat içinde Prenses Tajudowlah olarak adlandırılmıştı ve babası Ali'nin ilk eşi idi. Anne Joan'ın Ali ile olan evliliği onun ikinci evliliği idi ve Patrick Guinness adlı çocuğu bulunuyordu. Joan daha 19 yaşında iken Thomas Loel Guinness adlı İngiliz subayı olan zengin bir sanayici ve bankacı aileye mensup kişiyle evlenmişti. Joan'ın babası da Lord Churston'dı ve İngiltere Kralı Edward III'ün soyundan gelmekteydi. Joan'ın ilk eşi Thomas denizci bir subay olmasından dolayı sıklıkla seyahatler gerçekleştiriyor ve eşi ile çok fazla ilgilenemiyordu. Bu evlilikten Patrick adlı çocukları doğmuştu. Patrick ile onun üvey kardeşi Ağa Han IV ilerleyen yaşlarında birbirlerine çok yakın olacaklardı. Joan'ın eşi Thomas yine bir seyahatten dönüşte eşi Joan'ın Ağa Han IV'ün babası Ali ile olan ilişkisini öğrendi. Joan, Thomas'tan boşanmak istediğini ifade edince mahkemeye başvuran taraflar boşanmışlardı. Mahkeme Joan ve Thomas'ı Joan'ın evli olmasına rağmen Ali ile beraber ilişki yaşamalarından dolayı boşanmalarına karar vermiş ve mahkeme masraflarının da Thomas'ın talebi ile Ali tarafından ödenmesine hükmetmişti. Böylece Ali ve Joan evlenmişlerdi. Ağa Han IV'de daha bu boşanmanın üzerinden aylar

⁴⁷⁹ Willi Frischauer, *The Aga Khans*, New York, Hawthorn Books Inc., 1971, s. 256-257; Slater, s. 263-264.

⁴⁸⁰ Slater, s. 296.

geçmeden doğmuş oldu.⁴⁸¹ Ağa Han IV dedesi tarafından imam ilan edildiğinde annesi bu ilk ve zor günlerinde yanında oldu. Hemşirelik tecrübesinden dolayı kayınpederi Ağa Han III onu 1944 yılında Doğu Afrika'daki İsmâ'îlîlerin sağlık ve eğitimlerinde yardımcı olması için bu bölgeye yollamıştı. İsmâ'îlîleri burada tanıma fırsatı yakalayan Joan, oğlu imam olunca da onun ilk günlerinde ve ziyaretlerinde yanında oldu. 1986 yılında tekrar evlenen Joan, Camrose soyadını almıştı. Ağa Han ailesi tatiller için bir araya geldiğinde onu da aile büyüğü olarak yanlarından ayırmamaya devam ettiler. Kendisi 1995 yılında vefat edinceye kadar hayır işlerinde koşturmaya devam etti.⁴⁸²

2.5.3. Öğrencilik Hayatı

Ağa Han IV, II. Dünya savaşı sebebi ile çocukluğunu annesi ve kardeşi Amin ile birlikte 4 yıl süre ile Kenya'nın Nairobi şehrinde geçirdi. Çocukluğundan itibaren spora olan tutkusu dikkat çekmişti. Yüzme, binicilik, tenis gibi spor dallarına ilgi duyuyordu. Ağa Han IV Kerim Şah Kenya'dan sonra İsviçre'ye, Le Rosey okulunda öğrenim görmek üzere götürüldü. Okulun ayrıca kayak merkezi olarak da bilinen Gstaad köyünde de kampüsü bulunmaktaydı. Bu okulun öğrencisi iken kayak yapmak onun için bir tutku haline geldi. Okul arkadaşları kendisi gibi ünlü ailelere mensup çocuklardı. Bunlardan birisi de Kent Dükü olan İngiltere Kraliçesinin kuzeni Eddie'ydi.⁴⁸³ Ayrıca ilerleyen yıllarda Belçika'nı kralı olacak Baudoin, İtalya Prensi Victor Emanuel'de aynı okulda öğrenciydi. İslam tarihi, Arapça ve Urduca için ayrıca özel hocalardan ders almaktaydı.⁴⁸⁴

Le Rosey okulundan mezun olduktan sonra kardeşi Amin ile birlikte Harvard Üniversitesi'ne gitti. Burada mühendislik bölümünde eğitime başladı. Bir müddet sonra mühendislik bölümünü bırakarak, Arap Dili ve Doğu Tarihi bölümüne geçti. Dedesinin

⁴⁸¹ Zahid Ullah, *Who is Prince Karim Aga Khan IV?*, 2013. <http://npicx.blogspot.com.tr/2013/12/who-is-prince-karim-aga-khan-iv.html>, 29 Nisan 2016.; Reginato, s. 5.; Pendragon, s. 44.

⁴⁸² Cortese and Calderini, s.XI.

⁴⁸³ Nazar Ali, s. 87-89.

⁴⁸⁴ Mumtaz Ali Tajddin Sadik Ali, *Brief History of the Shia Ismaili Imams*, Karachi, Digital Book, 2009, s. 141.

vefatı sebebi ve imam olması ile birlikte bir sene gidemediği okulunun İslam tarihi bölümünde öğrenimini tamamlayarak buradan mezun oldu. Okul hayatı boyunca Hasty Pudding adlı okulun sosyalleşme kulübüne ve İslami kulübe devam etti. Ayrıca okulun futbol takımına girip 2 yıl oynayacak kadar da iyi futbol oynuyordu.⁴⁸⁵ Ağa Han IV imam olarak dedesi tarafından İsmâ‘îlilerin başına atanınca okuluna ara verip kendisi için düzenlenen törenlere katıldı ve dünyanın değişik yerlerindeki İsmâ‘îlileri ziyaret etti. Bütün bu yoğunluğu içinde Harvard’da devam eden bir okulu vardı ve bunu bitirmesi içinde bir yıla ihtiyaç duyuyordu.⁴⁸⁶

Harvard yaz okuluna kaydolarak vakit kazanma yoluna gitti. Sınıf arkadaşları ona isminin baş harfi olan ‘K’ - ‘Key’ diye seslenirken hocaları Bay Han, gazeteler ise Prens Kerim Ağa Han IV olarak yazıyordu. Okulun futbol takımında da oynuyordu. Yale Üniversitesine karşı yapılan bir maçta 2 gol atmıştı.⁴⁸⁷ Okul arkadaşları onu daha çok babası Ali’nin Rita Hayworth ile ilişkisinden dolayı tanıyordu. O ancak İsmâ‘îlilerin başına imam olduktan sonra onun bu yönünün farkına varmışlardı.⁴⁸⁸ Okulunu bitirdikten sonra 18 ay süre ile tekrar İsmâ‘îlî cemaatini çeşitli ülkelerde ziyaret etti. Tekrar Harvard’a geri döndü ve yüksek lisans eğitimine başladı. Normal şartlarda dönem başı 4 ders alması gerekirken 8 ders aldı ve tezini Lübnan’daki Dürzi ve Marunî Hristiyanların ilişkileri üzerine yaptı. 1959 yılında Harvard’dan Yüksek Lisans diploması ile mezun oldu.⁴⁸⁹ Yine aynı yıl Harvard Üniversitesine Ortadoğu’dan gelip okuyacak Müslüman öğrencilere burs sağlanması için 50 bin dolar bağışladı. Üniversite de aynı proje için 50 bin dolar ekleyince 100 bin dolarlık burs programı hayata geçmiş oldu.⁴⁹⁰

⁴⁸⁵ Nazar Ali, s. 90; Sadık Ali, s. 142.

⁴⁸⁶ Edwards, s. 227.

⁴⁸⁷ Edwards, s. 236-237.

⁴⁸⁸ Slater, s. 270.

⁴⁸⁹ Sadık Ali, s. 143.; Slater, s. 272.

⁴⁹⁰ JACJ, *Biography of Karim Aga Khan IV*, TheBiography, <http://thebiography.us/en/aga-khan-iv-karim>, 29 Nisan 2016.

2.5.4. Sahip Olduğu Ünvanlar

Çeşitli alanlarda verdiği hizmetleri için Ağa Han IV Kerim'e Fransa, Portekiz, İran, Pakistan, İtalya, Senegal, Cezayir, İspanya, Tacikistan gibi ülkeler tarafından çeşitli ünvanlar verildi. 1957'de İngiltere kraliçesi tarafından "His Highness" ünvanına, 1959'da İran şahı tarafından "His Royal Highness" ünvanına layık görüldü. Ağa Han imamları atalarının İran'daki Kaçar hanlığına mensup olduğunu söyleyerek kraliyet ünvanları olan prens ve prenses ünvanlarını kullanıyorlardı. Onların bu yaklaşımları 1938 yılında İngiltere tarafından kabul edilmişti ve bu ünvanları Batı dünyasında kullanmalarına izin verildi. Yine İsmâ'îlîler kendi aralarında kullandıkları mukhi, kamedya, vezir, pir gibi isimleri de onların atalarının kullandığı isimler olarak kabul etmekte ve kullanmaya devam etmektedirler. İmamlar eşlerine de aynı şekilde geleneksel isimler veriyordu. Ağa Han IV'ün birinci eşi Begüm Salimah, ikinci eşi de Begüm İnaara adını kullanırken dedesi Ağa Han III'de yine Begüm ismini ön isim olarak eşleri için kullanmaktaydı. Böylece imamın eşleri olacak bayanlar İsmâ'îlîlerin yeni Begüm'ü oluyordu.⁴⁹¹

2.5.5. İsmâ'îlî İmamlığındaki İlk Yılları

Ağa Han III torununu yeni imam olarak atarken onun çok genç olduğunu biliyordu ve bu sebepte dolayı 7 yıl süre ile babaannesi Begüm Han ile birlikte hareket ederek kararlar almasını vasiyet etmişti.⁴⁹² İsmâ'îlî liderler de daha çok yaşlılardan oluşuyordu ve yeni imamı kabullenmelerini babaannesinin tecrübesi kolaylaştırabilirdi. Genç yaşına rağmen Ağa Han IV kısa süre içinde otoritesini ortaya koydu ve kendisini kabul ettirdi. Hızlı bir şekilde İsmâ'îlî merkezlerini ziyaret etme kararı aldı. Ağustos 4 ile 19 tarihleri arasında Pakistan Karaçi, Hindistan Bombay, Kenya Nairobi ve diğer Doğu Afrika İsmâ'îlî cemaatinin bulunduğu yerleri ziyaret etti.⁴⁹³

⁴⁹¹ Nazar Ali, s. 87.; Pendragon, s. 48-49.

⁴⁹² Edwards, s. 225.; Slater, s. 255.

⁴⁹³ Frischauer, s. 258.

İsmâ'îlîler imamlarını değişik isimlerle anarlardı. Bunlar arasında Mevlana, Hazır İmam, Zamanın sahibi, Mevla Baba, Ağa ve Han isimleri bulunuyordu.⁴⁹⁴ İsmâ'îlîlerin yeni imamı göreve başladığı zaman topluluğun genel olarak yaşadığı yerler ziyaret edilir ve Takht Nishini adı verilen törenler ile kutlamalar da yapılırdı. 1957 ve 1958 yıllarında farklı ülkelerde gerçekleşen bu törenlere imam katılıyor ve imam oluşu kutlanıyordu. Ağa Han IV için Kenya Darüsselam'da yapılan tören de kendisi için yapılmış ve yükseltilmiş taht koltuğuna oturan imama altın renkli elbiseler giyen kırmızı kuşaklı İsmâ'îlî yetkililer tarafından kuşak, kılıç, pagri adı verilen süslü bir sarık, zincir ve yüzük takdim edilirdi. Binlerce insanın katıldığı törenlerde insanlar çak yaşa Ağa Han diye bağırırlar, danslar ve bando gösterisi izlenir ve yemek yenirdi.⁴⁹⁵ Kenya'daki törene 30 bin İsmâ'îlî Nairobi'de yapılan törene 18 bin, Kampala'da ki törene 15 bin, Karaçi'de yapılan törene 150 binden fazla İsmâ'îlî , Dakka'da yapılan törene 30 bin ve Bombay'da yapılan törene ise 80 bin İsmâ'îlî katıldı. 1957 ile 1960 yılları arasında 264 bin mil yolculuk yapan Ağa Han IV, Pakistan'da dağlık bölge Hunza'da dâhil 15 bin mil yol kat etmişti. Hunza'yı ziyaret eden ilk imam oldu.⁴⁹⁶

2.5.6. Babası Ali'yi Kaybetmesi ve Miras Paylaşımı

İmam Ağa Han IV'ün hayatındaki dönüm noktalarından birisi de babası Ali'yi bir trafik kazasında kaybetmesiydi. Kısa süre içinde hem dedesini hem babasını kaybetmenin acısını yaşadı. Ali'nin mirası ki büyük çoğunluğu Ağa Han III'den kendisine miras kalmıştı, Kerim, Amin ve Yasmin arasında paylaştırıldı. Pakistan'daki arazi, Amerikan Petrol Şirketindeki hisseleri, Paris, Cannes, Deauville, Chantilly'deki evler ve Poona'daki Yarovda Sarayı gibi mülkler ile Kerim'in çocukluğunun geçtiği Nairobi'deki ev İmam Ağa Han IV Kerim'e kaldı. Berekat adı verilen Cenevre'deki villa, Miremont olarak adlandırılan yine Cenevre'deki ev ve ofis, Gstaad'da kayak merkezine yakın bir yerde bulunan ev, Karaçi'de bulunan Honeymoon Lodge adlı ev

⁴⁹⁴ Pendragon, s. 48.

⁴⁹⁵ Frischauer, s. 266.

⁴⁹⁶ Sadık Ali, s. 143.

babasından kendisine miras kaldı. Miras listesinde sadece mülkler yoktu. Fransa ve İrlanda'da bulunan at çiftliklerinde bulunan atların sahibi de kendisi olmuştu. Ağa Han bu atlar ile ne yapacağını sorduğu babasının hukuk danışmanı André Ardoin'den kim bilir bir gün sizde atlara ilgi duyarsınız cevabını almıştı ki bu tahmininde de yanılmamıştı.⁴⁹⁷

Ali'nin vasiyetinde iki dikkat çekici husus vardı. Bunlardan ilki öldükten sonraki on gün boyunca atlarının at yarışlarına katılmaması diğeri ise naaşının Suriye'de yapılacak bir mozoleye gömülmesiydi. Vasiyetinde evlenemediği kız arkadaşı Bettina'ya hayatı boyunca yetecek para ve Paris'te Maurice bulvarındaki büyük evi bırakmıştı. Kerim'e bıraktığı at çiftliklerinin o zaman ki değeri o günün şartlarında 9 milyon dolardı ki bu miktar günümüzde yaklaşık 75 milyon dolar değerindeydi.⁴⁹⁸ Bettina kendisine kalan mirastan ayrıca Costa Smerelda'da bir tane de villa satın alarak aileye olan yakınlığını muhafaza etmişti.⁴⁹⁹ Miras'tan kendisine kalan atlarla ilgili olarak kendisine soru sorulduğunda Ağa Han IV gerek kendisi gerekse kardeşleri Amin ve Yasmin'in İrlanda ve Fransa'da bulunan 9 at çiftliği ile ilgili olarak ne yapacaklarını bilemediklerini söylemişti. Kendisi için bu atları tutup tutmayacağını önemli bir karar olduğunu söyleyen imam Ağa Han IV Kerim üç nesil boyunca ailesinin atlarla ilgilendiğini belirterek kendisinin de zaman içinde bu işi sevdiğini belirtmişti. Bunda at yarışlarını kazanması da etkili oluyordu. 2012 yılında yapılan Fransa Prix de Diane yarışında sahip olduğu Valyra isimli at şampiyon olmuş ve böylece 1993 yılından itibaren bu yarışlarda yedinci defa şampiyonluk kazanmıştı.⁵⁰⁰ Babası Ali'nin atlara ilgisi çok fazlaydı. Sahip olduğu atlar babası Ağa Han III'den de fazlaydı ve bu atların her birisini bildiği gibi onların geçmişlerini de biliyordu.⁵⁰¹

⁴⁹⁷ Frischauer, s. 286-287; Slater, s. 275.

⁴⁹⁸ Edwards, s. 246-247.

⁴⁹⁹ Pendragon, s. 82.

⁵⁰⁰ Reginato, s. 6-7.

⁵⁰¹ Frischauer, s. 288-290.

2.5.7. Ağa Han IV'ün İlk Yatırımlarına Başlaması

İtalya o günlerde zenginlerin tercih ettiği turizm mekânlarından birisiydi lakin gözlerden uzak yerlerde tatil yapmak zordu. Bu nedenle Kerim üvey kardeşi Patrick Guinness ve Dünya Bankasından John Duncan Miller gibi dostları ve yakınları ile Sardinya adasında yatırım yapmaya karar verdiler.⁵⁰² Sardinya adasının Emerald sahilinde 35 millik bir sahil şeridi satın alınarak Agaland olarak bilinecek bir tatil köyü 1967 yılında dünyanın en zengin insanların sahip olabileceği şekilde yapıldı. Bir alışveriş merkezi, bir diskotek, 5 otel, liman ve her bir villa bir dönüm arazi içinde olacak şekilde yapıldı. Yaklaşık 90 milyon dolarlık proje bir konsorsiyum oluşturularak yapıldı ve yine aynı konsorsiyuma ait olan Alisarda havayolu şirketi ile ziyaretçiler taşınmaya başlandı. İmam Ağa Han IV kendisi için de denize bakan çok büyük beyaz bir villa yapıldı. Villa o dönemin teknolojisi ile içinde en son modern imkânları barındırıyordu. Villa içinde ve dışarda birer havuz vardı. Tenis kortları ve misafirlerin kalacağı bölümler de mevcuttu. İngiltere prensesi Margaret'ten Rockefeller's'e kadar bütün kraliyet aileleri ve zenginler satın aldıkları villalarda tatillerini burada geçirmeye başladılar.⁵⁰³ Tatil köyü zamanla dünya jet sosyetesinin Akdeniz'deki en önemli merkezlerinden birisi olarak anılmaya başlandı. Michael Dibdin adlı yazar Vendetta adlı romanında burayı tasvir ederken Ağa Han IV'ün köylülerden satın aldığı bu toprakları süper zenginler için tatil cennetine dönüştürdüğünü yazmıştır. Dibbin, zenginlerin her yaz iki aylığına Costa Smeralda'ya geldiğini belirtirken, onların özel polis kuvvetleri eşliğinde güvenli ve çok özel tatillerini gerçekleştirdiklerini belirtmiştir.⁵⁰⁴

Alisarda havayolu 1991 yılına gelindiğinde isim değişikliğine gitti ve Meridiana adını aldı. Bünyesinde 20 uçak barındıran şirket İtalya'nın en büyük özel havayolu ünvanı ile dünyanın değişik 51 şehrine yolcu taşımaya devam etti.⁵⁰⁵ Aynı konsorsiyum

⁵⁰² Frischauer, s. 288-290.

⁵⁰³ Edwards, s. 258.

⁵⁰⁴ Michael Dibdin, *Vendetta: An Aurelio Zen Mystery*, New York, Doubleday, 1991, pp. 8.

⁵⁰⁵ Pranay Gupte, "Venture Capitalist to the Third World," *Forbes Global*, 31 Mayıs 1999, s. 2.

<http://www.forbes.com/global/1999/0531/0211068a.html>, 29 Nisan 2016.

daha sonraları süpermarketler açmaya ve seramik fabrikası kurmaya da başlamıştı. İmam Ağa Han IV yeni aldığı Amaloun adlı yat ve 400 bin pounda satın aldığı jeti ile Sardunya adasındaki evinden diğer evlerine seyahat etmeye başladı. Daha sonraları havaalanından evine daha rahat ulaşabilmek içinde bir helikopter satın aldı.⁵⁰⁶ Kerim kendisine dedesinden kalmış olan My Love adlı yatıda burada kullanmaya devam ediyordu.⁵⁰⁷

İtalya Sardunya'da kurulan Costa Smeralda adlı tatil köyü 1970'li yılların başına gelindiğinde dünyadaki en prestijli ve lüks tatil merkeziydi ve buranın inşasında Ağa Han IV başaktördü. Costa Smeralda Yat Kulübünü kurucusu olarak da yatılara karşı özel bir tutkusu vardı. Dedesi ve babasından farklı olarak siyasi ve politik hayata karşı ilgisi yoktu. 3. Dünya ülkelerinde eğitime önem veriyor, okullar açıyor ve bu sayede bu ülkelerin gelişiçeğine inanıyordu. İsmâ'îlî cemaatine de ziyaret etmeye devam ediyordu lakin yine dedesi imam Ağa Han III'den farklı olarak İsmâ'îlîlerin kendisi için gösterişli geçit törenleri hazırlamasını istemiyordu. Gittiği yerlerde ise okulları, sınıfları, hastaneleri, yapılan evleri, çiftlikleri, fabrika ve işyerlerini ziyaret edip bilgi alıyordu. Dedesi Ağa Han III siyaset ile ilgilense de bütün amacı İsmâ'îlîlerin en iyi şartlara sahip olmasıydı. Devleti olmayan bir devlet adamıydı ve torunu imam Ağa Han IV'ün enerjisine sahip olmasa da İsmâ'îlîlerin en iyi eğitimi alarak hayatta iyi yerlere gelebileceklerini, kızların yüzlerini ve başlarını kapatan örtülerinden böylece kurtulacağına inanmış ve eğitimde ilk meşaleyi o yakmıştı. İsmâ'îlîlerin zekâtı sayesinde önemli miktarda parayı bir araya getirmiş ve annesi Leydi Şah'ında yardımı ile finansal bir imparatorluğa dönüştürmeyi başarmıştı. Altın, Elmas ve Platinyum gibi jübilelerden elde edilen paralar ile şirketler kurmuştu. Torunu Ağa Han IV'de aynı prensiple hareket ederek bu finansal imparatorluğu daha da büyütmenin yollarını arıyordu. Ağa Han IV İsmâ'îlî olmayı açıklarken onun bir dinden daha fazlası olduğunu, bir yaşam stili olduğunu belirtiyordu. Batılılara göre zor ve anlaması güç bir hayatı vardı ve onların

⁵⁰⁶ Edwards, s. 258.

⁵⁰⁷ Frischauer, s. 288-290.

gözünde dini bir liderden daha çok sıradan bir işadami olmasına rağmen o kendisini imam olarak kabul edenlerin hayatında fermanları ile derin bir etki bırakabilecek kadar etkiliydi. Kendisine yöneltilen sorulardan bir tanesi de cemaati daha çok dünyanın doğu kısmında yaşayan bir imamın neden kendisinin onlardan ayrı olarak Batıda yaşadığıydı? O bu soruya cevap verirken Papa'nın ve diğer İslami liderlerin kendi cemaatlerini görmesinden çok daha fazla kendisinin İsmâ'îlîleri gördüğünü ve cemaat fertlerinin kendisine ihtiyaç duyduğu durumlarda bir gecede yanlarında olabildiğini söylemişti.⁵⁰⁸

2.5.8. Doğu Afrika Ülkelerinde Yaşanan Krizler

Hindistan'da İngilizler ile iyi ilişkiler kuran ve güvenlerini kazanan Şii Ağa Han İsmâ'îlîleri Doğu Afrika'daki kolonilerdeki işçi açığını kapatmada ilk tercih edilen gruplardan birisi olmuşlardı. Hindistan'da nüfus yoğunluğu, kıtlıklar ve işsizlik neticesinde insanlar ağır şartlar altında yaşamaktaydı ve İngilizler tarafından düşük ücret karşılığında dahi olsa kolonilere gitmekten başka seçenekleri yoktu.⁵⁰⁹ Doğu Afrika'da gerek tarım arazilerinde gerekse İngilizler tarafından inşa edilen demiryollarında⁵¹⁰ çalışan bu işçilerin yanı sıra bu ülkelere ticaret yapmak için gelen İsmâ'îlîler'de bulunmaktaydı. Netice itibari ile ilk işçilerden sonra onların ikinci ve üçüncü nesil çocukları da Afrika'da daha iyi bir gelecek umudu ile yaşamaya devam etmişlerdir. Hintliler, özellikle de Ağa Han İsmâ'îlîleri İngiliz kolonilerine çalıştırılmaya götürülmüşlerdi zira Afrikalı köle siyahiler Batılı efendilerinden özgürlüklerini kazanmışlardı. Siyahilerde daha iyi bir gelecek elde edeceklerine, çalışmalarının karşılığını alacaklarına inanmışlardı lakin Batılıların kendileri yerine Hindistan'dan işçi getirmeleri sonucu geleceklerinin çok da hayallerindeki gibi parlak olmayacağını farkettiler. Bu durum Afrikalı siyahilerin kendi yerlerini alan ve kendilerinden daha

⁵⁰⁸ Edwards, s. 291-292.

⁵⁰⁹ Amarjit Kaur, *Labor Crossing in Southeast Asia: Linking Historical and Contemporary Labor Migration*, University of New England, New Zealand Journal of Asian Studies 11, (2009), s.280.

⁵¹⁰ T.N. Thomas, *Indians Overseas: A Guide to Source Materials in the India Office Records for the Study of Indian Emigration, 1830-1950*, London, 1985, s. 27-29.

düşük ücretle çalışan Hintlilere karşı nefret duygularını artırmıştır.⁵¹¹ İsmâ'îliler Doğu Afrika'da ilk defa Zengibar adasına gittiler. Zamanla Zengibar, Mombasa, Nairobi ve Darüsselam gibi şehirlerde yoğunlaştılar. 1920 yılında da Ağa Han III'ün tavsiyesi ile Doğu Afrika'da ortaya çıkan yeni ekonomik merkezlere göç ettiler.⁵¹²

Seneler içinde Hintliler giderek zengin olurken siyahilerin yaşam standartlarında bir değişiklik olmaması da bu nefretlerini artırmıştır. Zaman zaman patlak veren olaylarda Hintliler ile siyahi işçiler karşı karşıya gelmiş ve gruplar kavgalara varan olaylara sebebiyet vermişlerdir. Hintliler siyahilerin nefretini çektiklerinin farkındaydı ama kendilerini koruyacak İngiliz efendileri vardı ve onlara güveniyorlardı. Bu durum 1960'lı yıllara kadar böyle devam etti. Bu tarihten sonra koloniler İngilizlerden bağımsızlıklarını elde etmeye başlayınca Hintlileri ve beraber hareket etmeleri sebebi ile bu ülkelerin en zengin elit kesimini oluşturan Ağa Han İsmâ'îlilerini koruyacak kimse kalmamıştı. Zengin Hintliler artık devletin sahibi olan yeni siyahi efendileri karşısında sahipsiz durumdaydı. Doğal olarak kısa süre içinde Afrikalı siyahiler ve Hintliler arasında sıkıntılar baş göstermeye başladı. Artık nefret dalgası yavaş yavaş yayılıyordu. 1972 yılına gelindiğinde Uganda devlet başkanı General Edi Amin ülkede bulunan bütün Asyalıların 90 gün içinde ülkeyi terk etmelerini istedi. Sayıları 100 bini bulan Hintliler bir anda yıllardır yaşadıkları bu ülkeden dışlanmışlardı. Dedeleri İngilizlerin emri altında en zor şartlar altında çalışmış, babaları dedelerinin büyük gayretleri neticesi ya okumuş yada kendi işini kurmuş, torunları ise ekonomik hayatın zirvesine çıkmış bu insanlar bir anda kendilerini yeni yurt arayışında bulmuşlardı. Bunların yaklaşık 30 bini Ağa Han İsmâ'îlileriydi. Bu İsmâ'îlilerden bir kısmı kendisine yeni yurt olarak Batılı ülkeleri

⁵¹¹ Look Lai Walton, *Indentured Labor, Caribbean Sugar*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1998, s. 165.

⁵¹² Tan, "Tarihsel Süreçte İsmâ'îlilik ve Yaşadığı Farklılaşmalar," s. 140.

sececekti. Yeni bir hayata başlayan İsmâ'îlîler yıllar içinde bu ülkeler içindeki en etkin Müslüman gruplardan biri haline dönüştüler.⁵¹³

General Edi Amin ilk aşamada Uganda vatandaşı olmayan Hintlilerin ülkeyi terk etmesini istemişti. Bu karardan bir hafta sonra Amin, Hintlilerin ülkeyi kaosa sürükleyecek faaliyetlerde bulduklarını belirterek vatandaş olsun olmasın herkesin ülkeyi terk etmesini istemişti. Bu karar uyarınca dinine, zenginliğine, iyi eğitim almış olmasına bakılmadan bütün Hintliler istenmeyen insanlar olmuştu. Hint asıllıların kendi aralarında bir birlikleri yoktu. Bazısı Müslüman bazısı Hint dinlerine mensuptu. Müslümanlar içinde Sünni ve Şiiiler'de vardı. Şiiiler arasında İsmâ'îlîler'de vardı. Hatta bütün bu gruplar zaman zaman birbirleri ile mücadeleye de girebiliyordu. Bazıları Uganda siyahi liderlerine sadakat gösterirken bazıları ise protestolarla hükümeti eleştirebiliyordu. Neticede Amin hiçbir ayrıma tabi tutmadan hepsini ülkeden kovmuştu. Hintlilerin sahip oldukları taşınmazları satma hakkı yoktu ve her şeyleri devlete aitti. Amin aldığı kararı savunurken Hint asıllıların ülkenin bütün ekonomik gücünü sabote ettiklerini ve ülkede yolsuzluğu yaydıklarını ifade ediyor ve Uganda ekonomisinin Uganda'nın siyahi insanlarına ait olduğunu belirtiyordu. Uganda'nın bu kararından sonra Kenya ve Tanzanya sınırlarını Hint asıllılara kapatmıştı. İngilizler Amin'i kararından vazgeçiremeyince ilişkiler kopmuş ve Amin İngilizlerin dostluğuna ihtiyacı olmadığını söylemişti. Amin Hintlilerden sonra sıranın ülkede taşınmazları olan Avrupalılara geleceğini de belirtti. Çeşitli Afrika ülkelerinin liderleri kendisinin fikrini değiştirmeye çalışsa da kararından dönmeyeceğini de açıkladı. Hintliler ile Siyahiler arasındaki problemler Amin tarafından bir anda ortaya konmuş problemler değildi. Siyahiler Hintlilerin kendilerini sömürdüğüne inanırken Hintliler ise Siyahilerin medeniyetleşme yönünden kendilerinden çok geride olduklarına inanıyorlar ve onları

⁵¹³ Mümtaz Ali Tajddin, "Ismailis in Canada," *Encyclopaedia of Ismailism*, First Ismaili Electronic Library and Database, A Project of the Heritage Society, <http://ismaili.net/heritage/node/10486>, 29 Nisan 2016.; Pendragon, s. 10-13.

düşük seviyede insanlar olarak da görüyorlardı. İsmâ‘îliler Uganda vatandaşlığına geçerken diğer Hintli gruplar bu vatandaşlığa geçmeyi uygun görmüyorlardı.⁵¹⁴

İngiliz pasaportu taşıyan 27 bin kişi İngiltere’ye, 6000 kişi ise Kanada’ya gitmişti. Uganda’da yaşanan krizde gidecek hiçbir ülke bulamayan yaklaşık 1000 kişi Amerikan hükümeti tarafından A.B.D.’ye götürülmüştü. İlk aşamada birçok insanda Pakistan ve Hindistan’a gitmişti. Ülkeden ayrılmamayı seçen kişi sayısı ise 500’dü. General Amin, bu kişilerin şehirlerde yaşamasını yasakladı. Onlara köylere giderek tarımla uğraşırlarsa ülkede kalabileceklerini söyledi.⁵¹⁵

Ağa Han IV’ün İsmâ‘îliler için yayınladığı fermanlara baktığımızda onlara yaşadıkları ülkelerin vatandaşı olmalarını, devlete ve seçilenlere bağlılık göstermelerini istediğini görmekteyiz. Sadece Güney Afrika’da yaşayan İsmâ‘îliler için yayınladığı fermanla Güney Afrika’da yönetim tarafından uygulanan ırk ve renk ayrımının kabul edilemez olduğunu ve sayıları 3 bini bulan İsmâ‘îlilerin bu ülkeyi terk etmelerini istemişti.⁵¹⁶ Güney Afrika’da ırkçılık had safhadaydı. İnsanlar beyazlar ve köleler olarak iki kısma ayrılmıştı. Ülkeye Hint asıllılar ki bir kısmı İsmailiydi gelince bu koyu tenli ama siyahi olmayan insanlar ise Avrupalı olmayan insanlar olarak nitelenmeye başlanmıştı. Bu insanlarda kölelerden farklı bir davranış görmüyorlardı. Bir defasında hastanedeki yakınına görmeye giden bir beyaz hemşire tarafından yanlış yerde oturduğundan dolayı uyarılmıştı. Hemşire ziyaretçiye hitaben “kölelerin ve kâfirlerin bölümünde değil Avrupalıların bölümünde oturması” gerektiğini söylemişti.⁵¹⁷

Doğu Afrika ülkelerinden tecrit edildikten yıllar sonra bu ülkelerde tekrar normalleşme başlayınca İsmâ‘îlilerin bir kısmı vatandaşları olduğu bu ülkelere geri

⁵¹⁴ Hasmukhrai Haribhai Patel, *Race, Class, and Citizenship in Uganda: Power, Politics, and the Indian Minority, 1900-1972*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of California, Los Angeles, 1977.

⁵¹⁵ Nazlin Rahemtulla, Margaret Fairweather, *Rsvp Rice and Stew Very Plenty*, Victoria, Friesen Press, 2012, s. 141-142.

⁵¹⁶ Edwards, s. 292.

⁵¹⁷ Darryl Accone, *All Under Heaven: The Story of a Chinese Family in South Africa*, Cape Town-South Africa, New Africa Books Ltd., 2006, s. 262.

döndüler. Geri dönen İsmâ‘îliler Kenya, Tanzanya gibi ülkelerde ekonomik olarak önemli işler gerçekleştirdikleri gibi kendilerine bağlı vakıflar, kurum ve kuruluşlar aracılığı ile de sağlıktan eğitime önemli programları bu ülkelerde hayata geçirdiler. Ağa Han IV‘ün İsmaililere bu ülkelerin vatandaşlıklarına sahip olmalarını istemesi netice itibari ile onların hayatına önemli katkı sağlamıştır. Örneğin 1967 yılında Tanzanya‘da yaşayan İsmâ‘îlilerin yüzde 90‘ını bu ülke vatandaşıydı. Bu oran diğer Asyalı gruplar arasındaki en yüksek orandı. Diğer Hintli gruplar kendilerine vatan olarak Hindistan ve diğer ülkeleri görürken İsmâ‘îliler imamlarının isteğini yerine getirip kendilerini Tanzanyalı olarak görüyorlardı. Bu düşünceden dolayı da buldukları ülkelerde kalıcı ve etkili bir şekilde başarılı olmaktadır. 1995 yılında Tanzanya‘da yaşayan 4 bin İsmâ‘îlî varken, ülkeden kovulmadan önce 25 bin İsmâ‘îlî nin bu ülkede yaşadığı bilinmekteydi.⁵¹⁸

Doğu Afrika Müslüman Yardım Topluluğu (EAMWS) çatısı altında Tanzanya‘da faaliyet gösteren İsmâ‘îliler‘den bu kuruluş alınmıştı. Tanzanya kurulmadan önce Zanzibar‘ın devlet başkanı olan Abeid Karume, Tanganyika ile birleşip Tanzanya adlı ülke kurulunca bu ülkenin başkan yardımcısı olmuştu. Kendisi de Müslüman olan Karume yaptığı bir açıklamada Ağa Han IV‘e hitaben gerçek peygamberlerin kendisini “Majesteleri” olarak adlandıramayacağını, bu peygamberlerin dünyanın dört bir tarafında milyonlarca dolar değerinde servetlerinin olamayacağını belirtiyordu. Peygamberlerin hepsinin de çalışan kesime mensup olduğunu sadece yalancılar, hırsızlar ve ikiyüzlülerin yaratıcının sözlerini ve dini suiistimal edebileceklerini ifade ediyordu.⁵¹⁹

Yıllar sonra Doğu Afrika ülkeleri tekrar normalleşince İsmâ‘îlilerin bir kısmı vatandaşı oldukları bu ülkelerde haklarını tekrar geri alıp başarılı çalışmalar yapmaya devam ettiler. Ağa Han IV İsmâ‘îlî cemaatine yaşadıkları ülkelerin vatandaşlığına

⁵¹⁸ Paul J. Kaiser, *Culture, Transnationalism, and Civil Society: Aga Khan Social Service Initiatives in Tanzania*, London, Praeger Publishers, 1996, s. 46.

⁵¹⁹ Brennan, s. 347. Ayrıca bkz.: “Karume exposes Muslim society,” *Nationalist*, 20 November 1968.; “Muslims reject Aga Khan,” *Nationalist*, 24 October 1968.

geçmelerini isterken kendisi de aynı düşünce ile birçok ülkenin vatandaşlığına sahip olmuştu. Gençliğinde İran vatandaşı olduğu için bu ülkeyi olimpiyatlarda temsil etmişti. İsveç doğumlu olması sebebi ile İsveç vatandaşıydı. Babası İngiltere vatandaşı olduğu için de İngiltere vatandaşıydı. Bunun yanında Pakistan, Fransa ve Kanada vatandaşlığına sahipti.⁵²⁰

2.5.9. Doğu Afrika Ülkelerindeki ilk Yatırımlar

İsviçre Gstaad'de dağ evinde cemaatinin problemlerini nasıl çözeceğine yoğunlaşan İmam Ağa Han IV, Sünni Müslümanlardan farklı olarak günde 3 vakit ibadet yapıyordu. Her sabah 7.30 da kalkıyor, 3 saat masa başında çalıştıktan sonra birkaç saat kayak yapıyor ve tekrar masasının başına dönüyor ve cemaatinin özellikle ekonomik sıkıntıları ile ilgili çalışmalara yoğunlaşıyordu. Özellikle Doğu Afrika ülkelerinde ekonomik olarak zor günler geçiren İsmâ'îlîler imamlarından yardım talep ediyordu. Ağa Han ne yapacağına karar vermeden önce İsmâ'îlîlerin Doğu Afrika'daki ekonomik gelişimini, durumunu öğrenmek için Alman firması olan Kienbaum'un yöneticisi Gerhard Kienbaum ile 5 bin pound ve diğer gerekli harcamaları karşılamak üzere anlaşma yaptı.⁵²¹

Doğu Afrika'da İsmâ'îlîlerin ekonomik olarak kuvvetli hale gelmelerinin sebebi imamları Ağa Han IV olacaktı. Afrika'da ki cemaatinin ekonomik varlıkları ve gelişimleri ile ilgili Alman Keinbaum ekibi çalışmaya başladı. Ekip, Doğu Afrika'da birbirine bağlı bir İsmâ'îlî topluluğu ile karşılaşmıştı ama bunların çoğunluğunun da küçük işletmelere sahip olduğunu gördü. Hali hazırda bu ülkelerde hizmet veren gazeteler, Jübile Yatırım şirketi ile sigorta şirketi vardı ama onların da durumu iyi değildi. Bölgedeki İsmâ'îlî varlığı 30 milyon pound olarak hesap edildi.⁵²² Ağa Han göreve yeni başladığında dedesi Ağa Han III döneminden kalma sadece Doğu Afrika ülkelerinde 100'den fazla İsmâ'îlî Okulu bulunmaktaydı. Dedesi eğitimin İsmâ'îlîlerin

⁵²⁰ Pendragon, s. 43.

⁵²¹ Frischauer, s. 292-293.

⁵²² Frischauer, s. 295.

kalkınması için zorunlu olduğuna inanıyordu. Ayrıca Ağa Han III her bir İsmâ‘îlî nin bir gün kendi evine sahip olacağını ifade etmiş ve onların bu hayallerini gerçekleştirmeleri için gerekli krediyi sağlayacak kredi kuruluşları ve bankaları kurmuştu. Şimdi bu işletmelerin verimli bir şekilde çalışması torunu Ağa Han IV‘ün elindeydi.⁵²³

Cemaatin ekonomik olarak kalkınması için düşüncesi ve planı olan bütün İsmâ‘îlîlerin bunu kendisine iletmelerini istedi. Kısa süre içinde İmam ağa Han IV ile İsmâ‘îlî cemaati arasında hızlı bir bilgi trafiği başladı. İmam dünyanın her köşesinden bilgi akışının olduğu bir kişi haline geldi. Bunları değerlendirmeye aldı ve neler yapılabileceği üzerinde çalışmalar yapılmaya başlandı.⁵²⁴ Bütün bu çalışmalar yanında Ağa Han kendisi için de Paris‘te 11. Yüzyıldan kalma bir ev satın aldı.⁵²⁵

Genç imam bütün bu işleri için güvenebileceği bir yardımcıya ihtiyaç duyuyordu. Bu kişi Michael Curtis olacaktı. Curtis News Chronicle adlı Londra merkezli bir gazeteden yeni ayrılmıştı. Ağa Han IV‘ün turlarını, basın ile ilişkisini, konuşmalarını ve akla gelebilecek diğer hususlarda yardımcı olması için vazifelendirildi. Curtis bunu daha iyi yapmak için ise kendi ekibini oluşturdu.⁵²⁶

Bütün bu ekonomik hareketlilik beraberinde soruları da getiriyordu. Bugün Batı dünyasının en önem verdiği değerlerden biriside yardım kuruluşlarının olabildiğince şeffaf olmalarıdır. Bu yönü ile Ağa Han İsmâ‘îlîlerinin ve onların kurduğu vakıfların şeffaflığı üzerine soru işaretleri bulunmaktadır. Ağa Han IV dünyanın en zengin kişileri arasındadır ama onun bu zenginliğinin şahsi gayretleri ile mi yoksa İsmâ‘îlîlerden gelen yardımlar neticesinde mi oluştuğu noktasında soru işaretleri vardır. Ağa Han vakıflarının yaptıkları yatırımlarında aynı şekilde imam Ağa Han IV‘ün şahsi servetinden mi yoksa bağışlar neticesinde mi gerçekleştirildiği netlik kazanmamıştır. Ağa Han III döneminde başlayan ekonomi alanındaki yatırımlar onun Hindistan‘dan genç yaşta Avrupa‘ya

⁵²³ Edwards, s. 227.

⁵²⁴ Frischauer, s. 297.

⁵²⁵ Edwards, s. 258.

⁵²⁶ Edwards, s. 228.

gelerek burada yatırımlar yapmaya başlaması ile görünür hale gelmiştir. İsmâ‘îlîlerin yaşadığı Hindistan coğrafyasında o dönem içinde ticari faaliyetleri belli olmasa da Ağa Han III ve Ağa Han IV‘ün Avrupa‘da yaşama başlaması ile yatırımlar en azından görünebilir hale gelmiştir. Ağa Han IV bu konuda Hristiyanların dini lideri Papa‘yı örnek vererek nasıl ki Vatikan‘ın sahip olduğu bütün mal varlığı Papa‘ya ait değildir aynı şekilde de İsmâ‘îlîlerin bağışlarının da kendisine ait olmadığını belirtmiştir. İsmâ‘îlîlerin yaptıkları bağışların kendilerinin dini vecibeleri olduğu ve bu bilgiyi başka kişiler ile paylaşmak zorunda olmadıkları belirtilir.⁵²⁷

Ağa Han Gelişim Ağı 2001‘den bu yana Afganistan‘da 38 milyon dolarlık yardım faaliyetinde bulunmuş bu miktarın 145 milyon doları Ağa Han IV tarafından geri kalanı ise bağışlardan karşılanmıştır. 300 bin İsmâ‘îlînin yaşadığı Afganistan‘da bütün bu faaliyetler sonucu öncelikle İsmâ‘îlîlerin hayat kalitesi yükseltmek ve Afgan halkına yardım yapmak hedeflenmişti. 2002 yılındaki kuraklıkta 500 bin Afganlı vakfın yardımları ile yiyecek yemeğe kavuşmuştu. Vakıf ülkede 3 köprü, 12 sağlık merkezi ve 26 okul açmıştı. 6400 kişiye kredi veren vakıf onların Afganlıların kendi işlerini kurmalarını sağlamayı amaçlamıştı.⁵²⁸ Ağa Han IV sadece Afganistan değil başka ülkelerde yaşayan özellikle İsmâ‘îlîlere krediler vererek onların yeni işler kurmalarını istiyordu. Bunlardan bir başkası ise eski Sovyet ülkelerinden birisi olan Tacikistan‘dır. Bu ülkede yaklaşık 1 milyon İsmâ‘îlînin yaşadığı düşünülmektedir. Bu ülkede özellikle zirai alanda geçimin sağlayan İsmâ‘îlîlere Ağa Han Vakfı tarafında 100 dolar ile 5 bin dolar arasında kredi kullanılmakta ve onların kendi topraklarını alarak tarımsal alanda kalkınmaları amaçlanmaktadır. Bu tür kredileri kullanan Tacik İsmâ‘îlîlerin ülkede hızla özellikle marketten, ayakkabıcılığa küçük işletmeler kurarak ticari hayata atıldıkları görülmektedir.⁵²⁹

⁵²⁷ Bloomberg Report, “Aga Khan’s Dealings Stir Questions of Financial Transparency,” *Bloomberg News*, 23 Aralık 2005, <http://www.ismaili.net/heritage/node/23902>, 29 Nisan 2016.

⁵²⁸ Bloomberg Report, “Aga Khan’s Dealings Stir Questions of Financial Transparency,” *Bloomberg News*, 23 Aralık 2005, <http://www.ismaili.net/heritage/node/23902>, 29 Nisan 2016.

⁵²⁹ Gupte, s. 3.

Doğu Afrika ülkelerinde çıkarılan gazetelerin niçin başarısız olduğunu bulmak için Alman bir psikoloğa görev vererek araştırma yaptırdı. Neticede gazete yayıncılığının yanı sıra kitap basım ve matbaa işlerinin de yapılması karar alındı. Afrika Şavili dilinde yayın yapan Taifa adlı gazete çıkarıldı. Bütün bu planlamalar neticesinde zarar eden bir yatırım kar eder hale geldi.⁵³⁰ Bütün bu karlı yatırımlar ise ilerleyen yıllarda İngilizlerden bağımsızlığını elde edecek bu ülkelerde Asyalıların istenmeyen insanlar ilan elde edilmesi ile kayıplar yaşayacaktı. Günümüze bakan yönü ile ise artık bu ülkelerde Ağa Han İsmâ'îlîlerine ait basın yayın kuruluşlarının etkili bir hale geldiği görülecektir. Buna rağmen Kenya'da faaliyet gösteren gazeteler Kenyalı siyasetçiler tarafından şüphe ile karşılanıyordu. Niçin dini bir lider kendi ülkelerinde gazete çıkarıyordu? Kenya bağımsızlığını elde edip sömürgelikten kurtulduğunda kurucu ve ilk devlet başkanı seçilen Jomo Kenyatta ülkede tek partili bir sistem kurmuştu. 1974 yılında Kenyatta gazete The Nation'da çıkan bazı yazılarından dolayı rahatsız olmuştu. Ağa Han IV Kenya'da açılan Nairobi Serena Otelin açılışı için bu ülkeye gittiğinde Kenya Devlet Başkanı Kenyatta yanında kendi kabilesine mensup 2 genç getirmiş ve Ağa Han IV'e bunlardan birisini The Nation adlı gazetenin yönetimine almasını söylemişti. İmam gazetenin kontrolünü Kenyatta'ya vermeye karşı çıkmıştı. Başkan Kenyatta Kenya'daki yabancı etkinliğini kırmak için bir kanun çıkarmış ve ülkedeki diğer yabancı yatırımlarla birlikte The Nation gazetesinin yüzde 40 hissesini de devlet kontrolüne almıştı. İmam Ağa Han IV Afrika'da özgür basının bu ülkelerin demokratikleşmesine katkı sağlayacağı gibi İsmâ'îlîleri'de güvende tutacağına inanıyordu. Zamanla daha fazla gazete yayın hayatına başladı ve Ağa Han IV sahip olduğu basın kuruluşları ile dünyada en büyük ilk 10 basın yayın kuruluşu arasına girdi.⁵³¹

İsmâ'îlîlerin gerek medya kuruluşları gerekse Ağa Han Kalkınma Ağı'na bağlı diğer kuruluşlar sebebi ile Kenya'da önemli bir etkinliği mevcuttur. Ülkenin gelişmesinde kuşkusuz en büyük hayırseverler İsmâ'îlîler'dir. Bu sebep dolayısı ile

⁵³⁰ Frischauer, s. 304.

⁵³¹ Edwards, s. 284-286.

Kenya hükümeti, Ağa Han IV ve onun şirketleri ile direkt olarak karşı karşıya gelmemeye çalışmaktadır.⁵³²

1970'li yılların sonlarına doğru gelindiğinde İsmâ'îlî cemaatinin üyelerinin imamları Ağa Han IV tarafından yapılan deriden, ziraat alanına kadar birçok alanda faaliyet gösteren fabrikalarda çalıştıkları görülmektedir. Endüstriyel Promosyon Servisi (IPS) İsmâ'îlîlerin yaşadıkları bölgelerde yatırım olanaklarını araştırmakla vazifeliydi ve Ağa Han IV'de tespit edilen alanlarda iş yapmaktan, ya da iş kurmak isteyen İsmâ'îlîlere yardımcı oluyordu. Ağa Han IV 1976 yılında İsviçre-Amerikan Ticaret Odasının Zürih'teki toplantısında yaptığı konuşmada dinleyicilere IPS'in yapmış olduğu çalışmalar ile Afrika'nın zenginleşmesine nasıl katkıda bulunduğunu anlatmıştı. IPS'in sadece kendisinin yatırım yapan bir yapı olmadığını, yatırımcıların kurmak istediği yeni endüstrilerin ihtiyacı için gerekli bütün araştırma, geliştirme ve yatırım organizasyonunda bir bütün olarak yer alıp yardım ettiğini söylemişti. Yerel yada ulusal, devlet yada uluslararası katılımın bir araya gelmesinde, yapılacak yatırım için konsorsiyum gerekli ise bunu sağlayacak alt yapının hazırlanmasında IPS'in etkin rol aldığını belirtmişti. IPS'in kendi yatırımları için bir emek harcıyorsa kendisine başvuran yatırımcılar için bunun beş katı emek sarf ettiğini ve bunun politikaları olduğunu belirten Ağa Han IV, Afrika gibi gelişmekte olan ülkelerde yüksek standartlar olmadığı için yatırımcıların zorluklarla karşılaşabileceğini, işlerin yavaş sürebileceğini, bunun da ancak doğru yatırım araçları ile yine en yüksek kalite standartları izlenerek yapılması sayesinde aşılabileceğini söylüyordu. Bu ülkelerin ancak bu şekilde daha hızlı bir şekilde zenginleşip gelişeceğini belirten Ağa Han kendi açtıkları özel okullarında işte bu yüksek standartları yakalama adına kalifiye insan yetiştirdiğini belirtmişti. Uganda'da General Amin'in neredeyse bir gecede diye tabir edilecek şekilde binlerce insanı ülkeden kovduğunu, İsmâ'îlîlerin kendi kurmuş oldukları okullarda en üst seviyede

⁵³² P. H. Liotta, James F. Miskel, *The Real Population Bomb: Megacities, Global Security & the Map of the Future*, Washington, Potomac Books, 2012, s. 208.

eğitim aldıkları için dünyanın neresine giderse gitsin bu eğitim sayesinde yeni ve daha iyi bir hayata başlama imkânına sahip olduklarını söylemişti.⁵³³

2.5.10. İtalya ve Avrupa'daki Yatırımları

1980'li yıllarda Ağa Han artık milyar dolarlık zenginler listesindeydi. Sadece Sardunya adasındaki Costa Smeralda da 770 milyon dolarlık yatırım yapmış ve 504 otel odasını da bu yatırıma dahil etmek üzereydi. 1985 yılında Sardunya'daki bu oteller zincirinin İtalya'ya yani anakaraya ulaşmasını sağladı. CIGA (Italian Grand Hotels Company) otel grubu maddi olarak zor durumdaydı. Ağa Han IV Fimpar adlı konsorsiyumla birlikte CIGA'yı satın aldı. CIGA bünyesinde Viyana'daki ünlü Gritti, Danielli, Europa Excelsior ve Des Bains otelleri de bulunuyordu. Konsorsiyum'da İtalya'nın en zengin ailesi ve Fiat'ın sahibi olan Gianni Agnelli'de bulunuyordu ama kontrol Ağa Han IV'deydi. İkilinin hayallerinde Venedik'teki tarihi Arsenal kalesinin de olduğu bölgeyi alarak Akdeniz'in en büyük marinasını inşa etmek vardı. Venedik artık yat kapasitesini dolduran bir kentti ve Arsenal bu yönü ile iyi bir seçenek olacaktı. İtalyan donanması bu bölgedeki hakkını düşük kira ile evler yapılması için otoritelere teslim etmişti. Şimdi CIGA burada marina yapmak istiyordu. Neticede sivil otoriteler burayı CIGA'ya vermek istemeyince CIGA'da İtalya'da 14, diğer Avrupa ülkelerinde ise 16 otel alarak genişlemeye devam etti. Bu oteller arasında Roma'daki ünlü the Grand Old Excelsior, Madrid'de Lüks Palace Otel ve Viyana'daki Imperial Otel'de bulunuyordu. Bu amaçla Fimpar ve CIGA 616 milyon dolar bir İtalyan bankasından ve 100 milyon dolarda bir Alman banka konsorsiyumundan kredi alındı. 1985-1990'lı yıllar arasında Avrupalılar inanılmaz bir şekilde seyahat ediyor ve konaklayacakları otellerin geceliğine 300-400 dolar ödeyecek gücü kendilerinde görüyorlardı. Lakin ekonomideki

⁵³³ Ağa Han IV, İsviçre-Amerikan Ticaret Odası Konuşması, Zürih, İsviçre, 14 Ocak 1976. <http://ismaili.net/speech/s760114.html>, 29 Nisan 2016.

kötü bir gidişat bu karlı yatırımı ağa Han IV için çok rahatlıkla milyar dolarlık bir kayba dönüştürebilirdi.⁵³⁴

Neticede CIGA adlı otel grubu ile Avrupa'da büyümeyi hedefleyen Ağa Han IV 1993 yılında açıklanan kar zarar tablosu ile birlikte CIGA'nın 680 milyon pound yani 1 milyar dolardan fazla zarar ettiği ortaya çıktı. İtalyanlar arasında 'Ağa Han kadar zengin' tabiri kullanılırdı. Bu zarar ile Ağa Hanın finansal imparatorluğunun batıp batmayacağı konuşulmaya başlandı. Kredi ödemesini yapamayan CIGA'ya kredi çekilen İtalyan bankası tarafından el koyma girişimi olabilirdi. Mahkeme oteli İtalya'daki mal varlıklarını dondurmuş ve şirketin kullanımına izin vermiyordu. CIGA Hisseleri dip yaptı ve neticede Sheraton otel grubu CIGA'nın yüzde 24'lük hissesini bankadan satın aldı. 1993 yılında ITT adlı şirkette 158 milyon pound ile gruba ortak oldu. Mahkeme kararı ile Ağa Han IV'ün sahip olduğu mal varlıkları dondurulduğu için şirketi kurtarma adına harekete geçemiyordu. Bütün bu satış işlemlerine rağmen Ağa Han IV CIGA'nın yüzde 50.01'lik çoğunluk hissesine sahipti. Otel binaları ve üzerine kurulduğu araziler ile otellerin tefrişatında kullanılan antika eserlerin değeri hesap edildiğinde bunların değerinin zararı rahatlıkla kapatacak değerde olduğu görülüyordu. Milan Borsasından Isidoro Albertini yaptığı bir açıklamada Ağa Han IV'ün lüks otel işletmeciliğine girerek büyük bir hata yaptığını, zira her geçen gün daha az insanın lüks otellere kalmak için geldiğini söylemişti. Ağa Han IV büyük hissedar olarak CIGA dolayısı ile 500 milyon pound zarar etmişti. CIGA yatırımına başlarken sahip olduğu bazı mülkleri ve şirketleri de 136 milyon dolara satıp CIGA'ya yatırdığı düşünülürse zararı daha fazlaydı. Avrupa'da sahip olduğu 36 otelden 22'si İtalya'da bulunuyor ve artık turistler İtalya'yı pahalı buldukları için buraya gelmek istemiyorlardı. 80'li yıllarda Amerikalı turistlerle dolup taşan otellere 1990'lı yıllardan itibaren geliş azalmıştı. Ağa Han IV zararını kapatmak için Sardunya adasında ki karlı yatırımı Costa Smeralda'ya yeni bir kardeş yatırım getirmeyi amaçladı. Birkaç mil uzaklıktaki Porto Cervo'ya orta kesim ailelerinde sahip olabileceği apartmanlar, villalar ve oteller yapmayı planladı. 1991 yılında bütün

⁵³⁴ Edwards, s. 298-299.

hazırlıklar yapılmaya başlanırken Sardunya adası hükümeti bu kadar büyük bir projenin çevre kirliliğine sebep vereceğini, oluşacak kanalizasyon akıntılarının adadaki balık popülasyonuna yok edebileceğini belirterek izin vermedi. Buna rağmen hala dünyanın en zenginleri arasında yer almaya devam ediyordu zira dünyanın değişik yerlerinde CIGA misali daha birçok yatırımı vardı ve para kazanmaya devam ediyordu.⁵³⁵

Ağa Han iş hayatında sıkıntılı günler geçirse de kurmuş olduğu Ağa Han Vakfı başarılı işlere imza atmaya devam ediyordu. Ağa Han Kültürel Servisler Kuruluşu ile Ağa Han İslami Mimarlık Programı işbirliğinde Pakistan Kerimabad'ta fakir halkın kullanımı için eski evler yenileniyor, yeni binalar yapılıyor, içme suyu ve kanalizasyon sistemleri kurulmaya çalışılıyordu.⁵³⁶ Ağa Han Kültürel Servisler Kuruluşu'nun çalışmaları ile her ne kadar Ağa Han IV'ün oğlu Hüseyin'de yakından ilgilense de bu kuruluşun başında Amerika'daki Hoverford üniversitesinin eski rektörü Tom Kessinger gibi yetkin birisi oturmaktadır.⁵³⁷

2.5.11. Üvey Kardeşi Patrick'in Ölümü

Nina'nın öldüğü aynı yıl Ağa Han IV'ün üvey kardeşi olan Patrick Guinness bir trafik kazasında hayatını kaybederek arkada dul bir eş ve 3 küçük çocuk bırakmıştı. İmam dul eşi yalnız bırakmayıp acısını dindirmeye çalışırken basında çıkan haberlerde ikilini birbirlerine aşık oldukları haberleri çıkmıştı. Bir süre sonra Ağa Han IV Paris'te bir gece kulübün de başka bir kız ile dans ederken görülünce bu iddiaların asılsız olduğu ortaya çıkmıştı. Paparazziler bu yeni kızın peşine düştüklerinde ise onun üvey kardeşi Yasmin olduğunu öğrendiler. 1967 yılı imamlık makamında 10. Yılıydı. Bu yılda 2. Kez düzenlenen Cenevre'deki Dünya İsmâ'îlîleri Sosyo-Ekonomik Konferansına katıldı. Paris'te ise Avrupa'da yaşayan İsmâ'îlîler ile bir araya geldi. Buradan ise 2 ay sürecek Doğu Afrika turuna çıktı ve Kenya Nairobi'de 500 bin pounda mal olan IPS binasını hizmete açtı. Daha sonra Hindistan Bombay ve Hassanabad'ta imamlıktaki 10. Yıl

⁵³⁵ Edwards, s. 307-308.

⁵³⁶ Edwards, s. 309.

⁵³⁷ Gupte, s. 4.

kutlamalarına katıldı ama dedesinin kutlamalarında olduğu gibi altın, gümüş gibi değerli taşlar ile tartılma uygulaması yapılmadı. Pakistan'a geçen İmam'a Peşaver Üniversitesinde Fahri Hukuk doktorası sunuldu. Pakistan'da kendisine ait olan Hint keneviri fabrikalarında 20 bin işçi çalışıyordu ve onlara yüzde 20 oranında zam vermişti. 31 yaşında cemaatinin başında 10. Yılıni kutlayan Ağa Han IV İsmâ'îlilerin yaşadığı ülkelerdeki siyasi ve devlet yetkilileri ile iyi ilişkiler kuruyordu.⁵³⁸ 1967 yılını bir diğer önemli yanı ise Ağa Han Vakfının Cenevre'de kurulmasıydı. Yardım kuruluşu olarak faaliyet gösterecek vakfin amacı insanların hayat standardını yükseltmek olarak hedeflenmişti.⁵³⁹

2.5.12. Ağa Han IV'ün Özel Hayatı

Ağa Han IV Kerim 1964 yılında Avusturya Innsbruck'da yapılan kış olimpiyatlarında İran'ı temsilen kayak yarışmalarına katıldı, zira kendisi aynı zamanda İran vatandaşıydı.⁵⁴⁰ Madalya kazanamasa da burada İran'ı temsil etmiş oldu. Bundan sonra İngiltere ve Fransa'da yapılan popüler at yarışlarına imam ilgi göstermeye ve izlemeye başladı. Hayatını daha çok Sardinya'da geçirmeye başlayan Kerim 1964 yazında İngiltere Prensesi Margaret ve eşi Lord Snowdon'u burada kendisine ait olan bir evde ağırladı. Bazı geceler eğlenmek için diskoteğe gitmeye başladılar ve Kerim'in kardeşi Amin prenses Margaret'a 'Surf' adı verilen dansı öğretmeye çalıştı. Bir gün Kerim'e ait olan yat ile gezintiye çıktıklarında yat kayalara çarpınca su almaya başladı ama yakındaki balıkçıların sayesinde sahile çıktılar. Bu günler de Fransız-Amerikan yapımı yeni hızlı botlar çıkmıştı. Ağa Han IV bu botlardan bir tanesini 200 bin dolara satın aldı. Uçak motoru diye özel bir jet motora sahip olan bot ilk kullanımlarında sarsıntı yaptı ve motoru patladı.⁵⁴¹

⁵³⁸ Frischauer, s. 310-311.

⁵³⁹ Nazar Ali, s. 94; Sadık Ali, s. 144.

⁵⁴⁰ Slater, s. 273.

⁵⁴¹ Frischauer, s. 305-306.

Ağa Han IV özel hayatını yaşarken gazete muhabirleri de onu takip ile meşguldü. Bekar ve yakışıklı ve zengin olmasının yanı sıra babası Ali gibi çapkın olup olmadığı merak ediliyordu. Babası bu hususta uluslararası bir üne sahipti. Genel inaniş onunda babası gibi olacağı yönündeydi. Sylvia Casablanca adlı kız onun okulundan erken dönem kız arkadaşlarından birisiydi ve bir arada olup olmadıkları merak ediliyordu. Bunun yanında Macaristan'dan Fransa'ya orada Hollywood'a kadar bir çok bayan onunla ilişkilendiriliyordu ve gazetelerde çıkan bu haberler okuyucular tarafından takip ediliyordu.⁵⁴²

2.5.13. Annouchka Meks ile İlişkisi

Ağa Han IV imam olmadan önce babası Meksikalı bir zengin olan Sylvia Casablanca adlı bir genç bayanla beraberlik yaşamış, daha sonra ise akşam yemeklerinde babası İngiliz tekstil zengini olan bir diğer Bayan Patricia Rawlings ile görülmüştü. İngiliz asilzade ve film yönetmeni Carol Reed ve Riviera Milyoneri Bunny Esterhazy'nin kızı Tracy Pelissier ile de beraber olmuştu. En ciddi romantik ilişkisini ise 17 yaşındaki Annouchka Meks ile yaşamıştı. Ağa Han IV onu St. Tropez gece kulübünde görmüş ve kendisi ile dans etmek istediğini söylemişti. Meks ile ilişkilerinin görülmemesi için özel güvenlikçiler tutulmuş ve foto muhabirlerin yanlarına yaklaşmaları engellenmeye çalışılmıştı. Bir foto muhabir onların resmini çekmeye başardığında Ağa Han IV'ün Meks'in kucağına yatmış uyurken görüntüleniyordu. Meks Yahudi bir kızdı ve onun Ağa Han IV ile olan ilişkisinin Arap ülkelerinde yaşayan İsmâ'îliler tarafından hoş karşılanmayabileceği de belirtiliyordu.⁵⁴³

2.5.14. Meks'in Babası Bilinmeyen Çocuğu

Yıllar içinde Ağa Han IV Kerim ile Meks'in arkadaşlıkları devam etti. Meks 24 yaşına geldiğinde bir doğum gerçekleştirdi. Çocuğun babası Avrupa sosyetesinde

⁵⁴² Edwards, s. 227.

⁵⁴³ Slater, s. 274.

merak konusu olmuştu ama resmi hiçbir açıklama yoktu. Erkek çocuğun doğum sertifikasında babasının ismi yer almıyordu lakin çocuğun adı Karel Ismail Ali von Meks olarak konmuştu.⁵⁴⁴

Meks'in ailesi Rusya'dan Fransa'ya göç etmiş ve babası Paris'te tuhafiyeye dükkânı açmıştı. Ağa Han IV ile olan ilişkileri 5 yıl sürmüştü. Meks'e modellik ve film oyunculuğu tekliflerinin geldiği bu genç dönemde o bütün bu teklifleri Ağa Han IV ile olan beraberliklerinden dolayı reddediyordu. Meks onunla ilk tanıştığında bilmese de bir arkadaşı onun kulağına eğilip Ağa Han IV'ün dünyadaki en zengin bekârlardan birisi olduğunu söylemişti. Beraberlikleri boyunca ikili partilere katılmış, yatları ile baş başa yolculuklar yapmışlar, at yarışları ve yarış arabalarını izlemişler, Akdeniz'de su kayağı, Alpler'de ise kar kayağı yapmışlardı. Meks bütün bu şatafatlı hayatın yanında sürpriz hediyeler, pırlantalar ve kürklere sahip olmuştu. Meks'in ailesi genç kızlarının evliliğe yelken açıp açmayacağını merak ede dursun evlilikten uzak duran kişinin Ağa Han IV olduğu ortaya çıkmıştı. Bir muhabire yaptığı açıklamada her flört ettiği kızla evlenmek durumunda olmadığını açıklarken başka bir muhabire yılın 6 ayı yolculuk yapan bir kişi olarak evliliği düşünmeyeceğini belirtiyordu. Ağa Han IV işi ve cemaati dolayısı ile yolculuk yaptığında Meks'i yanında kesinlikle götürmüyordu. Ağa Han IV Meks ile beraber iken başka bayanlar ile de görünüyordu ama her defasında Meks'e geri dönüyordu. Ağa Han IV'ün üvey kardeşi Patrick bir trafik kazasında ölüp dul eşi yalnız başına kalınca Ağa Han IV vaktinin önemli bir kısmını dul eş Dolores ile geçirmeye başladı ve gittikçe Meks'den uzaklaştı. Meks bu süre zarfında bebeği ile ilgileniyordu ve Ağa Han IV ile zamanla ilişkileri bitti.⁵⁴⁵

Gerek İsmâ'îlîlerin gerekse basın nezdinde Ağa Han'ın ne zaman evleneceği tartışılıyordu. 1961 yılında verdiği bir röportajda İsmâ'îlî bir bayan ile evlenmesinin mümkün olmadığını, bu gerçekleştiği takdirde gelinin ailesinin diğer İsmâ'îlîler

⁵⁴⁴ Walter Scott, "Personality Parade," *Buffalo NY Courier Express*, 9 Temmuz 1967.

⁵⁴⁵ Drew Bagley, "The Aga Khan, the Model and the Mystery Baby," *Confidential Magazine*, 2014, from <https://insideismailism.wordpress.com/2014/10/08/mystery-baby/>, 29 Nisan 2016.

nezdinde imtiyazlı duruma geleceğini ve bununda İsmâ'îlî hukukuna göre kabul edilemez olduğunu söylüyordu.⁵⁴⁶ 1968-1969 yılı kışında her zaman vaktini geçirdiği Gstaad'daki evini satılığa çıkardı ve 150 millik başka bir mesafede ünlü Yunan armatör Stavros Niarchos'a ait bir evi satın aldı. Dedesini dünya savaşları arasında kaldığı Palace (Saray) Oteline'de gitmeye başladı. O yıllarda Alp'ler ve özellikle bu ve çevresindeki oteller Avrupa ve Amerikalı zenginlerin uğrak yeri idi. Elizabeth Taylor gibi ünlü oyuncular da o yıl oradaydı. Partiler ve gece kulüpleri meşhur insanlarla doluydu. Modeller, boşanmış ünlüler, zengin dullar yeni prenslerini arıyorlardı.⁵⁴⁷ Ağa Han ailesi yıllardır İsviçre'deki Gstaad ve Saint Moritz tatil merkezlerinde boy göstermişlerdi. 1960'lı yıllarda aile artık bu bölge ile o kadar çok beraber anılmıştı ki, insanlar Gstaad yada Saint Moritz'i duyduğunda akıllarına Ağa Hanlar gelmekteydi. Ünlü İngiliz ajanı James Bond'un anlatıldığı roman serisinin yazarı olan Ian Fleming 1963 yılında yazdığı "On Her Majesty's Secret Service" adlı kitabında Ağa Hanlara atıfta bulunmuştu. Kitapta Gstaad ve Saint Moritz tatil köylerindeki jet sosyetenin bahsederken Ağa Han IV'ünde onlar arasında olduğu yazılmıştı.⁵⁴⁸

2.5.15. Model Sally ile Evliliği

Gstaad'ın dışında yeni arayışlara giren Ağa Han IV'de jet sosyetenin gittiği bu mekânlar da boy göstermeye başlamıştı. İmam Ağa Han IV böylece burada model Sally Sarah Croker-Poole ile tanıştı ve ikili birbirine aşık oldu. 28 yaşındaki Sally eşinden boşanmış bir modeldi ve babası Hindistan'da görev almış bir İngiliz subayıydı. Dahası Sally Yeni Delhi'de dünyaya gelmişti ve Urdu'ca konuşabiliyordu. Oda Kerim gibi kayak yapmayı 2 ayağını da ayrı zaman dilimlerinde kayarken kıracak kadar seviyordu. At yarışı seyretmeyi seviyor ve atlardan anlıyordu. Kerim Sally'nin Londra'da yaşayan ailesi ile de tanıştı. Yaz aylarında ise Sally'i Sardunya'daki evine götürdü ve arkadaşları ile tanıştırdı. Sally bir süre sonra Müslüman oldu ve barış manasına gelen Salima adını

⁵⁴⁶ Edwards, s. 254.

⁵⁴⁷ Edwards, s. 266.

⁵⁴⁸ Ian Fleming, *On Her Majesty's Secret Service*, London: Vintage, 2012, pp. 155.

aldı. Nihayetinde Ağa Han IV Kerim ve Sally Sarah Croker-Poole evlendi. İki evlenme töreni düzenlendi. Bir tanesi İslami geleneklere göre kuran okunarak düzenlenen sadece aile bireyleri ve İsmâ‘îlî liderlerin katıldığı bir tören. Diğerine ise Sivil düğün adı verilen ve o dönemin önde gelen isimlerinin katıldığı törendi. Bu törene Ağa Han IV‘ün yakın arkadaşı olan İngiltere Prensesi Margaret, İran Şahının ikiz kardeşi olan Prenses Ashraf, İtalyan ve Yugoslav kraliyet ailelerinin üyeleri, Henry Ford gibi dünyanın önde gelen işadamları, İsmâ‘îlîlerin yaşadığı ülkelerin elçileri ile gelin Sarah‘ın Londra ve Paris‘ten model arkadaşları katıldı.⁵⁴⁹

Fransa Devlet Başkanı Mme Pompidou ikilinin onuruna bir öğlen yemeği düzenledi. İkili daha sonra Jamaika‘ya bir hafta sürecek balayına çıktılar. Evliliklerinin üzerinden 3 ay geçmemişti ki imam Ağa Han IV yeni eşi ile birlikte Pakistan‘daki İsmâ‘îlîleri ziyaret etmek ve yeni eşini cemaati ile tanıştırmak üzere yola çıktı. Artık ziyaretlerini yalnız başına değil eşi ile gerçekleştireceği bir döneme giriliyordu.⁵⁵⁰

1970‘li yıllarda ‘Jet Sosyete’ tabiri zenginlerin sosyalleşmek amacı ile uluslararası seyahat edip partilere katılmaya başlamaları üzerine ortaya çıkmıştı ve Ağa Han IV‘de bu zenginlerden birisiydi. Özellikle Avrupa‘da Fransa‘dan İngiltere‘ye değişik ülkelerde zenginler tarafından akşamları düzenlenen partilere Ağa Han IV ve eşi gibi zenginler jetleri ile birlikte katılır ve gece saat 1 gibi partiler son bulur ve tekrar yaşadıkları ülkelere geri dönerlerdi. İmam‘da kendisi parti düzenleyeceği zaman bunu genellikle Paris‘te yapardı. Geniş katılımlı bu bazen akşam yemeği bazen ise koktail partisi şeklinde olabiliyordu. Davetlileri arasında Banker Guy de Rothschilds‘den Fransız Devlet Başkanları olan Georges Pompidou ve ondan sonraki Valéry Giscard d‘Estaing, Monaco Prens ve Prensesi gibi ünlüler olurdu. Akşamları bu tür programlara katılan imam Ağa Han IV sabahları saat 8‘den itibaren işinin başında olmaya özen gösterirdi. Dedesi ve babasının aksine başka bayanlarla değil de sadece eşi ile beraber

⁵⁴⁹ Frischauer, s. 313-321.

⁵⁵⁰ Edwards, s. 270.

olmayı, çocuklarını ihmal etmemeyi tercih ederdi. Fransa'daki evinde yaptırdığı dua odasında günlük ibadetleri cemaate bizzat imam olarak yerine getirirdi.⁵⁵¹

2.5.16. Eşi Sarah'tan Boşanması ve Yeni İlişkileri

Ağa Han IV'ün çocukları olan Rahim, Hüseyin ve Zehra'da büyümüşlerdi. Erken dönem eğitimlerini İsviçre'de almışlar ve Amerikan Üniversitelerine gitmişlerdi. Zehra en büyükleriydi ve 1994 yılında Harvard'dan mezun olmuştu. Medya takibi altında olan çocuklarla gazetecilerin röportaj yapmaları kibarca reddediliyordu. Normal bir hayata sahip olmaları isteniyordu. Sadece Zehra 1994 yıllarının sonunda babası gibi 3. Dünya ülkelerine ziyaretler yapmaya başlayınca görünür olmaya başlandı. Ağa Han IV eşi Sarah'tan 1982 yılında ayrılınca çocuklar bundan etkilenmişti. Zehra o zamanlar 13 yaşındaydı. Bu ayrılık medyada gizli tutulmuştu. Anneleri Sarah sessiz kalma konusunda, babaları ile yapmış olduğu anlaşma gereği 20 milyon pound almıştı. Bunun yanında evliliğinde kendisine alınan daha birçok mülk, yatırım ve mücevherlerde kendisine kalmıştı.⁵⁵²

Cenevre gölüne bakan ev 25 milyon pound, İngiltere Londra'da bulunan Hyde Park'a bakan evi ise 15 milyon pound değerinde bulunmaktaydı.⁵⁵³ Sarah ile Ağa Han IV arasında bütün bu boşanma işlemleri arasında Sarah'ın mücevherlerinin satılması konusunda da ihtilaf çıkmıştı. Ağa Han IV mahkemeye başvurarak mücevherlerin boşanma anlaşması gereği sadece Sarah maddi sıkıntı yaşarsa satılabileceği aksi takdirde mücevherlerin Ağa Han ailesine ait olduklarını belirtmişti. Mahkeme mücevherlerin her türlü hakkının Sarah'ta olduğuna karar verince oda sayısı 250'den fazla olan mücevherleri müzayede yolu ile satışa çıkarmıştı. Müzayedeciler satışa sunulan mücevherler için son yılların en önemli olayı demişlerdi. Sadece Mavi Begüm adlı kalp

⁵⁵¹ Edwards, s. 289.

⁵⁵² Edwards, s. 311.

⁵⁵³ Mark Hollingsworth, "Aga in Wait," *ES Magazine*, 2009, s. 18, <http://markhollingsworth.co.uk/wp-content/uploads/2011/03/aga.pdf>, 29 Nisan 2016.

şeklindeki mavi elmas 4,5 milyon Pounda satıldı. Bütün mücevherler satıldığında Sarah 27,7 milyon dolar fazladan gelir kazanmıştı.⁵⁵⁴

Sarah'ın kaldığı evde 25 milyona satın alınmış bir evdi ve son 10 senesini bu evde bir manastırda yaşarcasına sessiz ve sakince geçirmişti. 1969 yılında evlenen ikili 1984 yılından itibaren ayrı yaşamaya başlamışlar ve 1995 yılında resmi olarak boşanmışlardı. Bu süre zarfında Sarah ne kadar içine kapanıyorsa imam Ağa Han IV'de o kadar çok açılıyor ve yeni ilişkilere giriyordu. Bu ilişkilerden birisi İtalyan Milena Maffei ile birlikte olan ilişkiydi. Maffei yıllarca Ağa Han IV'ün eşi Sarah'dan boşanıp kendisi ile evlenmesini beklemişti. Maffei ile ağa Han IV'ün ilişkileri o daha Sarah ile evlenmeden başlamıştı. Maffei her zaman Ağa Han IV'e yakın bir hayat yaşamaya çalışmıştı. Sardinya'dan Paris'e kadar her yerde Ağa Han IV'ün karşısına çıkıyordu. Sarah, Maffei ile ilgili olarak onun her zaman kendilerini bir gölge gibi takip ettiğini belirterek onun eşi ile olan ilişkilerini tehlikeye düşürmek için çabaladığını belirtmişti. Sarah'ın tek rakibi Maffei'de değildi. Eşi ile hala beraber yaşarken Ağa Han IV İsmâ'îlî cemaati ile daha fazla vakit geçirmeye başlamıştı. Lakin eşi Sarah ziyaretlerinde eskisi gibi onunla birlikte olmuyordu. 1984 yılında Pilar Goess adlı 27 yaşındaki Avusturyalı bir kız ile aşk yaşadığı söylentileri ortaya çıktı. Pilar Yunan Armatör Spyros Niarchos'un eski nişanlısıydı ve 500 bin dolarlık pembe bir elmas yüzük ile görüldüğünde bunun imam Ağa Han IV Kerim'in hediyesi olduğunu iddia ederek gündeme gelmişti. Pilar Paris'te lüks bir apartman dairesine taşınırken aynı vakitler de Sarah ise 25 milyon dolarlık Cenevre gölüne bakan yeni evine taşınarak Paris'ten ve eşi Ağa Han IV'den uzaklaşıyordu. Çocuklarının 3'üde yatılı okullarda eğitim görmekteydi. Pilar ve Ağa Han IV hiç göz önüne çıkmadılar. İmam Ağa Han IV babası Ali'nin

⁵⁵⁴ Marianne Macdonald, "Aga Khan fails to stop former wife's jewellery sale," *Independent*, 23 Ekim 2011, <http://www.independent.co.uk/news/aga-khan-fails-to-stop-former-wifes-jewellery-sale-1581347.html>, 29 Nisan 2016; Hales, s. 2.

kadınlar konusundaki kötü şöhreti ile anılmak istemiyordu ve ilişki gizlilik içinde yaşanıyordu.⁵⁵⁵

Pilar'ın Spyros Niarchos ile nişanlılığı ise dört yıl sürmüştü. Ağa Han IV'ün Niarchos ailesinde misafir olarak kalması ile birlikte olmaya başlamışlardı. Pilar nişanlısını terk etmişti. Aynı yılın Noel'inde Pilar Ağa Han'ın ailece kaldığı otele bir görevli tarafından getirilmiş ve geceyi Ağa Han IV ile beraber geçirmişti. Spyros'un 22 yaşındaki kardeşi Constantin daha sonra Ağa Han'ın ailece kaldığı otele gitmiş ve Ağa Han IV'a parayı çok sevdiğini söyleyerek yüzüne eşi Sarah'ın önünde paralar fırlatarak tepkisini göstermişti. Ağa Han IV'ün Pilar ile ilişkisini de öğrenen Sarah tatilleri için ailece bir yere gittiğinde Pilar'ın da orda olduğunu öğrendiğinde o beldeyi terk ediyordu. Sarah bir arkadaşına sabah uyandığında banyoda Pilar'a ait saç fırçası bulmaktan korktuğunu söylemişti. Onu en çok üzen ise Ağa Han IV'ün Pilar ile birlikte gezmeye çıktığında çocukları Rahim ve Hüseyin'i de yanlarına almasıydı. Polar bütün arkadaşlarına ve ailesine Ağa Han IV'ün Sarah'dan boşanacağını ve kendisi ile evleneceğini söylüyordu. Pilar'ın bu düşüncesi asla gerçekleşmeyecek bir hayaldi. Pilar Ağa Han IV'e evlilik için baskı yapmaya başladıkça onu kaybedecekti. Daha sonra ekonomik sıkıntılarda çekmeye başlayan Pilar, Ağa Han IV'ün kendisine verdiği mücevherlerin çoğunu satmak zorunda kalacaktı. 1999 yılına gelindiğinde ise Pilar beyin tümöründen dolayı 42 yaşında vefat etti.⁵⁵⁶

Ağa Han IV'ün bir diğer ilişkisi ise Mısır doğumlu Ariana Soldate Arjantinli bir işadaminin dul kalmış eşiydi. Pilar ile olan ilişkisi sona ermiş, Sarah ile olan evliliği ise hala devam ediyordu. Ariane ile Ağa Han IV lisede aynı okul olan Le Rosey'e gitmişti. Sarah onun bu ilişkisini biliyordu ama artık eskisi gibi onun ilişkilerini umursamıyordu. Bu arada çocukları ile de vakit geçirmeye çalışıyordu. Kendisi ne dedesini ne de babasını çok görmeden büyümüştü. Daha çok annesi Joan ile beraber

⁵⁵⁵ Edwards, s. 299.

⁵⁵⁶ Nigel Dempster, "Story of the Woman Who Loved and Lost a Living God," *The Daily Mail*, 21 Haziran 1996, <http://www.shiachat.com/forum/topic/71345-fatmi-ismaili-or-agma-khani/page-4>, 29 Nisan 2016.

olmuştur. Anne Joan ise 1986 yılında Daily Telegraph gazetesinin eski yayın yönetmeni olan Viscount Camrouse ile evlenmiştir.⁵⁵⁷

2.5.17. Gabriele ile İkinci Evliliği ve Boşanması

1994 yılının sonlarına gelindiğinde Ağa Han IV eşi Begum Salima yani Sarah Crocker-Poole ile İsviçre mahkemelerinde resmi olarak boşandı. İmam boşandıktan sonra ikinci evliliğini 30 Mayıs 1998 yılında Gabriele Renate Homey ile yaptı. Bu evlilikten ise Ali Muhammed adlı çocukları Ağa Han IV'ün 3. Erkek çocuğu olarak 7 Mart 2000 yılında dünya geldi.⁵⁵⁸

Gabriele Renate Homey 1963 yılında Almanya'da doğmuştur. Alman zengin bir ailenin kızı olarak dünyaya gelmiştir. Hukuk eğitimi alan Gabriele uluslararası hukuk alanında da doktorasını tamamlamıştır. Gençlik yıllarında pop şarkıcılıkta yapmıştır. Üniversitede akademik alanda çalışmasına devam ederken aynı zamanda annesine ait olan Avusturya'nın en büyük otel ve restoranlar zincirinin işleyişi ile de ilgilenmiştir. Daha sonraları ise Alman bir hukuk firması için çalışmaya başladı. 1991 yılında İtalya Leiningen Prensi Karl Emich ile evlendi ve bir kızı oldu. 1992 yılında UNESCO'nun Paris ofisinde uzman olarak çalışmaya başladı. 1998 yılında Prens Emich'den boşandı ve aynı yıl Ağa Han IV ile evlendi. İspanya kralı Gabriele'i Ağa Han IV ile tanıştırmıştır. Müslüman olarak Inaara ismini aldı. İmam'ın eşi olması sebebi ile de Begüm sıfatı da alarak Inaara Begüm olarak anıldı. 2004 yılına gelindiğinde ikili boşanmaya karar verdi. Ağa Han IV Gabriele'ye 50 milyon pound tazminat ödemek zorunda kalmıştır. Bu bir Fransız mahkemesinde gerçekleşen en yüksek meblağdaki boşanma tazminatı olmuştur. Gabriele özel bir detektif tutmuş ve Ağa Han IV'ün hostes Beatrice von der Schulenburg ile ilişkisi olduğunu mahkemede kanıtlamıştır. Ağa Han IV'ün Beatrice ile son 5 yıldır ilişkisi vardı ve Gabriele ile boşanır boşanmaz evleneceği iddia ediliyordu.⁵⁵⁹ Gabriele

⁵⁵⁷ Edwards, s. 312.

⁵⁵⁸ Sadık Ali, s. 147.

⁵⁵⁹ Inaara Aga Khan, Wikipedia The Free Encyclopedia, 2015, https://en.wikipedia.org/wiki/Inaara_Aga_Khan, 30 Nisan 2016.; Reginato, s. 11.

daha sonra Mercedes'i üreten Daimler-Benz'in veliahtı Muck Flick ile evlendi.⁵⁶⁰ Beatrice von der Schulenburg Danimarkalı şarkıcılar Frederik von Pallandt ve Dorte Holm Jenson'un kızlarıydı. Beatrice 2005 yılında ilk evliliğine son verdiğinde 4 çocuğu vardı. Ağa Han IV'ün sadece Beatrice ile de ilişkisi bulunmuyordu. Model Pilar Goess bunlardan birisiydi. Gabriele Ağa Han IV'ün ilişkilerinden sadece birisi olan Beatrice ile olanı ilişkiyi mahkemede delilleri ile birlikte sunmuştu.⁵⁶¹ Bu arada Gabriele'nin kendisini de hukukçu olmasından dolayı Ağa Han IV'ü mal varlığının yarısını kendisine boşanma tazminatı olarak vermesini istediği aksi halde İngiliz vergi memurlarına onun hakkında bildiklerini anlatacağı tehdidi de gazetelerde haber olmuştu.⁵⁶²

Ağa Han IV'ün bir başka kadınla görüntüsü de Hola dergisi foto muhabiri tarafından 2007 yılında ortaya çıkarılmıştı. Fotoğrafta imam yatını kullanırken Rose Witchestein adlı bayanda bikinili bir şekilde yanında yer alıyordu. Dergi ikilinin 2 ay boyunca Paris, Londra ve Costa Smeralda arasında yaz tatillerini geçirdiklerini belirterek Ağa Han IV'ün Rose'u kızı Zehra ile de tanıştırdığını yazıyordu.⁵⁶³

2.5.18. Sahip Olduğu Mülkleri

Ağa Han IV'ün birçok ülkede evi bulunuyor ve seyahatlerinde bu evlerde kalıyordu. Londra, Paris, Cenevre, Sardunya, Gstaad ve at çiftliklerinin bulunduğu Normandi gibi yerlerde de evleri vardı. Paris'te 2 kişilik ve 4 kişilik olmak üzere 2 tane Maserati arabası, Mini-Cooper arabası ve daha başka model arabalar 1960'lı yıllarda

⁵⁶⁰ Hollingsworth, s. 20.

⁵⁶¹ Marlene E.Koenig, *A Divorce for the Aga Khan*, Royalmusingsblogspotcom, 2011, <http://royalmusingsblogspotcom.blogspot.com.tr/2011/12/divorce-for-aga-khan.html>, 30 Nisan 2016.

⁵⁶² Christopher Leake , "Give me £500m or I'll call in the taxman," *Constantine Report*, 9 Ocak 2005, <http://www.constantinereport.com/the-marital-adventures-of-gabriele-thyssen/>, 30 Nisan 2016.

⁵⁶³ Hola Reporter, "Aga Khan with Rose Witchestein," *Hola Magazine*, 24 Temmuz 2007, <http://www.hola.com/noticias-de-actualidad/24-07-2007/49393>, 30 Nisan 2016.

emrindeydi.⁵⁶⁴ Babası Ali gibi hızlı ve pahalı arabalara ilgisi vardı. Bunun yanında limuzinlerden oluşan bir filosu da vardı.⁵⁶⁵

Monte Carlo'daki Ginetta villası, Fransa Nice kentinde Terpsichore villası, Cap d'Antibes'de Jane-Andree villası, Fransa Deauville şehrinde Gorizia villası, Paris'in değişik yerlerinde villalar ve evler Avrupa'daki evlerinde bazılarıydı. Bunun yanında Mısır'ın Aswan kentinde bir villa, Sardunya adasında evler, Fransa Cannes'da Yakimor villası, 1940 yılında 120 bin dolara alınan ve Ali'nin kullandığı l'Horizon şatosu, Cenevre'de Berakat villası, yine İsviçre Cenevre'de Merimont adlı ev, Cenevre gölü kıyısındaki Bellerive şatosu ile Lesoleil villası, İngiltere Mayfair'de ve değişik yerlerde evler, Gstaad ve St. Moritz gibi kayak merkezlerinde dağ evleri, 7 at çiftliği bulunan İrlanda'da evler, Karaçi, Bombay ve Doğu Afrika'da bulunan yerler, Hindistan Poona'da 1897'de 5 milyon dolara yapılan Yarovda sarayı⁵⁶⁶ ki bu saray daha sonra 1969 yılında tarihi misyonu gereği Hindistan hükümetine devredildi. Amerika'da sahip oldukları evler ile Karayipler Bahama'da satın alınan Bell adasında yapılan ev Ağa Han ailesinin sahip olduğu evlerinden bilinenleriydi. Ali hayatta iken Fransız Rivierası ve İsviçre'de 13 ayrı ev, villa ve şato almıştı. Ağa Han IV'ün 1960'da 1 milyon dolara Paris Ile de la Cite'de aldığı evde mülkleri arasındaydı.⁵⁶⁷

Ağa Han IV yıl içinde sonbahar aylarında Paris'te ve at yarışlarında, oradan İrlanda denizi boyunca kendi at yetiştiriciliği merkezinde, kış aylarında İsviçre Gstaad'da, oradan yaz aylarını geçirmek için tekrar Fransa ve İtalya Sardunya adasına geçiyordu. Her 3 yılda bir Asya ve Doğu Afrika'da cemaati ziyaret ederken düzenli olarak Amerika'ya da gidiyordu. Gittiği ülkelerde devlet yetkilileri tarafından karşılanıyor ve en üst seviyede ağırlanıyordu. İsmâ'îlî liderler ile Fransa'da toplantılar yaparken ekonomik meseleler için Cenevre'ye gidiyordu. Londra'da yaşayan annesi ve

⁵⁶⁴ Edwards, s. 260.

⁵⁶⁵ Pendragon, s. 82.

⁵⁶⁶ Gandhi 2 yıl boyunca bu Saray'da hapis tutulmuştu. Daha fazla bilgi için bkz. Matthews, Roderick, *Jinnah vs. Gandhi*, Gurgaon India: Hachette Book Publishing India Pvt. Ltd., 2012.

⁵⁶⁷ Pendragon, s. 77-78.

kardeşi Amin'i New York'ta ziyaret etmeyi de ihmal etmiyordu. Bütün bunların yanında cemaatinin ve kendisine ait işletmelerin takibi için çalışanları ile de birlikte çalışıyordu. Çalışanlar ile imam-çalışan ilişkisi değil patron-çalışan ilişkisi vardı. Çalışanlardan çok azı İsmâ'îlî ydi ve bunlarda cemaat içinde önemli pozisyonlara sahip İsmâ'îlîler değillerdi.⁵⁶⁸

2.5.19. Aiglemont Adlı Şatosu

Ağa Han IV evlendikten sonra Paris'e 45 dakika uzaklıktaki yeni evinde yaşamaya başladı. 17. yy'dan kalma Şato'nun adı Aiglemont'tu.⁵⁶⁹ Burada çocuk ve ibadet odaları ile şatoya beş dakika yürüme mesafesinde çalışanlar için modern bir ofis binası ve içinde bir gölde bulunan 200 dönümlük bir orman yer alıyordu. 1970 yılında Prenses Zehra, ondan bir yıl sonra Prens Rahim ve 1975 yılında ise Prens Hüseyin dünyaya gelmişti. Bu durumda İsmâ'îlîlerin Ağa Han IV'den sonra 50. imamı olabilecek iki erkek çocuk hayata gözlerini açmıştı.⁵⁷⁰ Aiglemont'a taşınan Ağa Han IV cemaatinin merkezini de İsviçre'den buraya 1976 yılında taşıma kararı aldı.⁵⁷¹ Aiglemont'un bir diğer önemi ise buranın altı at ahırından oluşması ve 108 at için yaşam alanı bulunmasıydı. Ağa Han IV'e ait yarış atlarını eğitmek için burası ideal bir ortamdı.⁵⁷²

Fransa'nın en önemli at yarışları organizasyonu olan Prix de Diane'in yapıldığı Chantilly hipodromu Aiglemont'a sadece birkaç kilometre uzaklıktaydı. Fransa'nın en ünlü at sahipleri olan Wildensteins ve Wertheimers ailelerinden tutunda Dubai ve Katar şeyhlerine kadar atlarla ilgilenen bütün zenginler bu hipodroma gelerek yarışları izliyorlardı. Ağa Han IV burada 20 bin dönümlük bir araziye sahipti ve burası Fransa'nın en önemli kültürel hazinelerinden birisi olan Chantilly şatosuna da komşuydu.⁵⁷³ Hatta Ağa Han IV bu şatonun restorasyonu için gerekli 70 milyon

⁵⁶⁸ Edwards, s. 273.

⁵⁶⁹ Kartal yuvası anlamına gelmektedir.

⁵⁷⁰ Edwards, s. 286.

⁵⁷¹ Sadık Ali, s. 147.

⁵⁷² Hales, s. 3.

⁵⁷³ Reginato, s. 3.

Euro'nun 40 milyonluk kısmını kendisi karşılamıştı. Ağa Han daha önce Şatonun'da içinde bulunduğu 8 bin dönüm alan ile ilgili 2 danışman şirkete çalıştırma yaptırmış ve buranın tekrar eski günlerine kavuşması için neler yapılabileceği üzerine projeler hazırlatmıştı. Projeler kapsamında, şato, etrafındaki park, atlar için yarış parkuru ve Fransa'nın en büyük sanat koleksiyonunun olacağı bir düzenleme yapılması hedeflenmişti.⁵⁷⁴

2.5.20. Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin Vergi Affı

Bu arada Ağa Han IV Fransa'da Aiglemont'ta yaşadığı için bu ülke yasalarına göre vergi vermesi gerekiyordu. Lakin 4 Nisan 2008 tarihinde dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy tarafından kendisine Fransa'daki tüm vergilerden muaf olduğuna dair tebligat yapıldı. Bu haber Ağa Han IV'ü milyarlarca dolarlık vergi yükünden kurtarmış oldu. Sarkozy daha çok devlet başkanlarına uygulanan diplomatik mali bağımsızlık statüsüne göre Ağa Han IV'ün sıfır vergi ödeyeceğini belirtmişti. Sarkozy onun peygamber Muhammed'in soyundan gelen ve Afrika ile Asya'da hayır işleri yapan bir kişi olduğunu belirtmişti. Fransa Maliye Bakanı Eric Woerth'de bunu onaylamıştı. Woerth Fransa'nın Kuzey bölgesi olan Chantilly'nin milletvekiliydi ve Ağa Han IV'de burada ikamet ediyordu. Basın da çıkan haberler üzerine gerek Sarkozy ve gerekse Woerth yapılan uygulamada usulsüzlük olmadığını belirtmişlerdi.⁵⁷⁵

2.5.21. Bahamalardaki Bell Adası

Karayıpler de marina inşası ile birlikte Ağa Han IV 2009 yılında satın aldığı bir adaya da kendi özel evini yapmaya başladı. 100 milyon dolara aldığı Bell adası şimdiye

⁵⁷⁴ Jon Henley, "Aga Khan gives £27m to Chantilly restoration," The Guardian, 3 Mart 2005, <http://www.theguardian.com/world/2005/mar/03/france.jonhenley>, 6 Nisan 2016.

⁵⁷⁵ Peter Allen, "Sarkozy 'exonerated' billionaire Aga Khan from paying tax, corruption inquiry hears," Daily Mail, 25 Ekim 2012, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2223084/Sarkozy-exonerated-billionaire-Aga-Khan-paying-tax-corruption-inquiry-hears.html>, 24 Mart 2016.

kadar bir ada için ödenen en yüksek meblağ oldu.⁵⁷⁶ Ada'da yürütülen inşaat çalışmaları ve Ağa Han IV'ün yatı için hazırlanan liman sebebi ile doğal yapının tahrip edildiği iddia edilmişti. Bahama Ulusal Fonu ise yaptığı açıklamada Ağa Han IV'ün kendilerine 1 milyon dolar bağış yaptığını belirterek basında çıkan iddiaların aksine doğal hayatın zarara uğramadığını belirtmişti. Ağa Han IV ise adanın kendisinden önce 2 ayrı sahibi olduğunu, hali hazırda el değmemiş bir adada çalışma yapılıp tabiatın yok edilmediğini ve kendisinin adada yaptığı çalışmaların çevreye zarar vermediğini belirtmişti.⁵⁷⁷ Ağa Han IV'ün adadaki işleri ile ilgilenen Gail Lockhart Charles adadaki evin deniz maksimum seviyede gören ama muhtemel bir fırtınada minimum seviyede zarar görecektir şeklinde yapıldığını, adanın peyzaj çalışması içinde bölgeye özel bitki ve çiçeklerin kullanıldığını açıklamıştı.⁵⁷⁸

Ağa Han IV Bahamalardaki bu yeni evini yapa dursun Bahama'ya özel uçağı ile ulaşım adaya yine özel helikopteri ile gidiyordu. Yılın sadece belli zamanlarında buraya gelen Ağa Han IV'ün özel helikopteri ise Bahamalardaki özel hangarın da bekliyordu. Devlet yetkilileri ile her zaman iyi ilişkiler geliştiren Ağa Han IV öze 12 kişilik helikopterinin kullanımını Bahamalı yetkililerin kullanımına da sunmuştu. Gerek Bahama Çevre Bakanı, gerekse Bahama Başkanı üst düzey devlet yetkilileri ile uçuşlarında onun helikopterini kullanıyorlardı. Muhalefet, basın ve halk ise yetkililerin Ağa Han IV'ün imkânların da istifade ettiği için onun Ulusal Park içinde yer alan adasındaki inşaatı ses çıkarmadıklarını dile getiriyordu.⁵⁷⁹

⁵⁷⁶ Paul Benson, "Investing in Private Islands," *Wealth Daily*, 24 Haziran 2014,

<http://www.wealthdaily.com/articles/investing-in-private-islands/5219>, 13 Mart 2016.

⁵⁷⁷ Rupert Missick, "Bnt Makes Peace With Plp Over Bell Island," *Tribune242*, 7 Mayıs 2013, <http://www.tribune242.com/news/2013/may/07/bnt-makes-peace-with-plp-over-bell-island/>, 12 Şubat 2016.

⁵⁷⁸ Candace Jackson, "My Own Private Island," *The Wall Street Journal*, 29 Temmuz 2011, <http://www.wsj.com/news/articles/SB10001424053111903999904576470253369797270>, 24 Nisan 2016.

⁵⁷⁹ Mario Scott Bannister, "The PM & The Aga Khan's Helicopter," *The Tamrin Switch Wordpress*, 31 Ağustos 2011, <https://tamrinswitch.wordpress.com/2011/08/31/the-pm-the-aga-khans-helicopter/>, 29 Nisan 2016.

2.5.22. Sahip Olduğu Yatları

Ağa Han IV'ün genç yaşlardan itibaren yatlara olan ilgisi değişmemiştir. Ağa Han IV'e dedesinden kalmış olan My Love adlı yat onun ilk yatlarından birisiydi. Birçok yatı olmuştur ama en önemlisi 2014'de sahip olduğu Alamshar adlı yatı ve 300 milyon dolara mal olmuştur. 50 metre boy ve 10 metre eninde olan lüks yatın yapılmasını 1990 yılında istediğinde onun dünyanın en hızlı ve konforlu yatı olmasını istemiştir. Yatın hızının 70 knot olması gerekirken yapıldıktan sonra ancak 30 knot hıza ulaşabilmesi sebebi ile Ağa Han IV hayal kırıklığına uğramış ve problemin giderilmesi için avukatları şirketle görüşmeye başlamışlardı. Şirket farklı motorlar denese de yat ancak 45 knot hıza çıkabilmişti. Yatın motorlarının yeni nesli 6 adet gaz türbin motorları olmasından dolayı, yatla seyahat edildiğinde sarsıntıya sebep olmuyordu. Bütün bu uğraşlar neticesinde Ağa Han IV ancak 77 yaşına geldiğinde yani 2014 yılında yat sahibine teslim edilebildi.⁵⁸⁰

Dana önce de Betti Lazuri adlı 20 metre boy ve 2,4 metre genişliğe sahip yat 1964 yılında Ağa Han IV için yapılmıştı. Günümüzde 3 milyon Euro değerine sahip yat Ağa Han IV tarafından bir müddet kullanıldıktan sonra ünlü Fransız şarkıcı Claude François'e satılmıştı.⁵⁸¹ Ağa Han IV'ün hala kullandığı yatlardan birisi de 1983 yılında yapılan ve o dönemin en hızlı yatı ünvanına sahip olan Shergar adlı yatıydı. IRA tarafından kaçırılan ve 1981 İngiltere derbisini kazanan atının adı da Shergar'dı. 45 Knot hıza ulaşabilen Shergar 46 metre uzunluğunda ve 8 metre genişliğinde olup 16 yolcuyu lüks bir biçimde ağırlama imkânına sahipti.⁵⁸² Ağa Han IV'ün bir diğer yatıda Atlantik okyanusunu en kısa sürede geçme rekorunu 1992 yılında kıran Destriero adlı yatıydı. 50 milyon dolara mal olan yat yaklaşık 70 metre uzunluğunda ve 13 metre

⁵⁸⁰ Willy Robinson, "Multi-millionaire Aga Khan drops in to pick up troubled £200m super-yacht," *Dailymail*, 8 Temmuz 2014, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2685138/Multi-billionaire-Aga-Khan-jets-Plymouth-pick-brand-new-200m-super-yacht-named-racehorse-speeds-immediately-escape-British-weather.html>, 12 Mart 2016.

⁵⁸¹ Betti Lazuri, *A piece of Art and History*, 2015, <http://www.bettilazuri.com/wp-content/uploads/MY-Betti-Lazuri.pdf>, 23 Mart 2016.

⁵⁸² Maarten Janssen, "The 1983 built fast superyacht Shergar," *Super Yacht Times*, 27 Mart 2013, <http://www.superyachtimes.com/editorial/23/article/id/10247>, 12 Nisan 2016.

genişliğindeydi.⁵⁸³ Bunlar Ağa Han IV'e ait olan belli başlı bazı büyük boyutlu yatlardı. Bunun yanında Gucci tarafından üretilen Riva Aquariva adlı küçük ama hızlı motorlarda 1960'lardan itibaren Ağa Han IV gibi zenginlerin vazgeçilmez tutkuları arasında yer almıştı.⁵⁸⁴

2.5.23. Karayiplerdeki Yat Marinası

Ağa Han IV, İtalya'nın Sardunya adasında kurduğu tatil köyünde ayrıca yatlar için özel bir marina da yapmıştı. Burada ki ilk yatlarından birisi 1963 yılında onun için özel yapılan Amaloun adlı yatıydı. Diğeri ise 1967 yılında yapılan Silver Shark adlı yatıydı. Sardunya'daki Marina zamanla Akdeniz'in en gözde marinası olmuştu. Başkanlığını kendisinin yaptığı Costa Smerelda Yat kulübünü'de (YCCS-Yacht Club Costa Smeralda) yine kendisi kurmuştu. 2010 yılına gelindiğinde Akdeniz'in dışında Atlantik okyanusunun diğeri tarafı olan Karayipler'de yatlar için özel bir marinaya ihtiyaç duyulduğunu belirten Ağa Han IV, Virgin Gorda'da Victor International şirketi ile birlikte 100 milyon dolara yeni bir marina inşa etti. Boyları 30 ila 100 metre arasında olan 38 süper yat ve mega yat için inşa edilen bu marinada restoranlar, alışveriş merkezi, bir havuz, barlar ve yatlara hizmet verecek her türlü imkân düşünülmüştü. Akdeniz'de kış aylarında yatları ile gezmekte zorlanan zenginlerin artık bu zaman diliminde kullanacakları yeni, sıcak bir tatil merkezleri olmuştu. Microsoft kurucusu Paul Allen'dan Virgin havayolları sahibi Richard Branson'a bütün zengin ve ünlüler artık Karayipler'de yatları ile geldikten sonra buraya gelip yemeklerini yiyecek ve alışverişlerini yapacaklardı.⁵⁸⁵

⁵⁸³ Barbara Lloyd, "Boating; A Race Against Time And Atlantic's Waters, *The New York Times*, 1 Haziran 1992, <http://www.nytimes.com/1992/06/01/sports/boating-a-race-against-time-and-atlantic-s-waters.html>, 21 Nisan 2016.

⁵⁸⁴ Darrell Hartman, "A Sexy Boat By Gucci," *Hamptons Magazine*, 9 Haziran 2011, <http://hamptons-magazine.com/gucci-goes-to-sea>, 21 Nisan 2016.

⁵⁸⁵ Claudia Colli, *Super Yachts Come to North Sound*, Bviwelcome, 2010, <http://bviwelcome.com/articles/YCCS/index.html>, 26 Nisan 2016.

2.5.24. Sahip Olduğu Uçakları

Ağa Han IV eski jeti artık ihtiyaçlarına cevap vermeyince onun iki katı büyüklüğünde olan yeni bir uçak satın aldı. Londra'da İsmâ'îlilerin yeni ana merkezi olacak, içinde cemaathane, sosyal merkezler ve alışveriş merkezi inşa edilmesine bu uçağı aldığı dönemde karar verdi.⁵⁸⁶ Zamanla teknolojinin gelişmesi ile birlikte Ağa Han IV günümüzde değişik markalarda uçaklar aldı. Bu uçaklar kıtalar arası uçuşunu sağlayan uzun menzilli uçaklar ile kıta içinde uçuşunu sağlayan uçaklardı. Havaalanlarından gitmek istediği yere daha kolay ulaşabilmek için ise helikoptere sahip olmaya devam etti.⁵⁸⁷ Bu uçaklardan uzun menzilli uçuşunu sağlayan Bombardier BD 700 marka uçak 8 ila 19 yolcu alabilme kapasitesine sahip yaklaşık 50 milyon dolar değere sahip bir uçaktı. Diğer bir başka uçağı Bombardier BD 300 model ise yaklaşık 35 milyon dolar değerinde oda 8 ila 16 yolcu kapasitesine sahip olabilen bir uçaktı. Bir diğer uçak Dassault Falcon 2000 model olan küçük uçağıydı. 8 ila 10 kişi taşıma kapasitesine sahip bu jetin değeri ise yaklaşık 20 milyon dolardı. Uçakların yanı sıra helikoptere de sahip olan Ağa Han, vakfının kullanımı için tanesi 30 milyon dolardan 4 adet özel tasarım İtalyan Bell Agusta AW 139 helikoptere de sahip.⁵⁸⁸

2.5.25. Atlara Olan İlgisi

Ağa Han 1970'li yıllarda sahip olduğu yarış atları ve onların işletmeciliği ile dünyada ilk 3 veya 4 içindeydi. Amerika Birleşik Devletleri ve Güney Amerika'daki at çiftlikleri ile yarışır haldeydi. Avrupa'da ise birinci konumdaydı. Atçılık artık imam için iyi kazandıran bir finansal işletmeydi. 1960'lı yılların sonlarında Silver Shark adlı atına bir milyon dolar, Charlottesville atı için ise 3 milyon pound teklif edilmişti. Finansal işletme olmasının yanında özellikle atçılık ile meşgul olan kraliyet aileleri ve zengin

⁵⁸⁶ Frischauer, s. 316.

⁵⁸⁷ Hales, s. 2.

⁵⁸⁸ Uçak ve helikoptere ait daha fazla bilgi için bkz. <http://www.italy.org/1362/new-wing-agusta-westland-helicopter-factory-philadelphia>, https://en.wikipedia.org/wiki/Bombardier_Global_Express; <http://www.planepictures.net/netsearch4.cgi?sttype=airline&srng=2&srch=Aga-Khan>; <http://www.swissheli.com/helifleet.htm>, 26 Nisan 2016.

ailelerle yakınlaşma sebebiydi. İngiltere’de yapılan at yarışlarını Kraliçe Elizabeth’te Ağa Han IV ve diğer at sahipleri ile birlikte izliyor ve onları sarayında ağırlıyordu. Elizabeth’e ilk yarış atı Ağa Han IV’ün dedesi Ağa Han III tarafından onun düğününde hediye olarak verilmişti. At yarışlarında Ağa Han IV’ün atları ile Kraliçenin atları arasında çekişmeler oluyor ve eşit bir şekilde yarışmalarda başarı gösterdikleri görülmekteydi. Atlar İrlanda derbisinde, İngiliz ve Fransız Oaks yarışlarında, Fransız Grand Prix yarışlarında sıklıkla kazanıyorlardı. Fransız Grand Prix yarışlarından sonra dedesi Ağa Han III’ün gelenek haline dönüştürdüğü Ağa Han partisi Pre Catalan adlı restoranda akşam 9.30’da başlayıp gece 3.15’e kadar devam eden ve 300 seçkin davetlinin katıldığı prestijli bir gelenektir.⁵⁸⁹

2.5.26. Kraliçesi’nin Onuruna Yemek Vermesi

2008 yılında İngiltere kraliçesi Ağa Han IV’ün imamlıktaki 50. yılını kutlamak için onuruna Buckingham sarayında bir akşam yemeği vermişti. 2011 yılında Kraliçe tarihi İrlanda ziyareti sırasında Ağa Han IV’e ait Gilltown at çiftliğini de ziyaret etmiş ve öğle yemeğini beraber yemişlerdi. Kraliçe’de onun gibi atlara ilgi duyuyordu ve gelecek Epsom Derbisi at yarışları hakkında konuşuyorlardı.⁵⁹⁰ Ağa Han ailesini atlara olan ilgisi onlara dünya genelinde ayrı bir ün kazandırmıştı. Öyle ki, 1969 yılında İngiltere’nin en çok dinlenen şarkısı olan “Where Do You Go To (My Lovely)?” yazan ve söyleyen Peter Sarstedt bu parçada Ağa Hanlara atıfta bulunmuştu. Şarkıda fakir bir hayat yaşarken zengin olan bir kız hayal edilmiş ve onun jet sosyete ile ilişkisi anlatılmıştı. Şarkıda Ağa Han’ında bu zengin kıza Noel için bir at hediye ettiği dile getiriliyordu.⁵⁹¹

⁵⁸⁹ Edwards, s. 281-283.

⁵⁹⁰ Reginato, s. 7.

⁵⁹¹ Peter Sarstedt, Where Do You Go To My Lovely, 1969,

<http://lyricsplayground.com/alpha/songs/w/wheredoyougotomylovely.shtml>, 27 Aralık 2016.

2.5.27. Atının IRA Terör Örgütüne Kaçırılması

1983 yılında Ağa Han IV'a ait milyon dolarlar değerindeki Shergar adlı at İrlanda Kurtuluş Ordusu (IRA) tarafından kaçırılmıştı. IRA'nın bunu İngiltere'nin en büyük at yarışları organizasyonunda dikkat çekmek istediği için yaptığı vurgulanmış ve Ağa Han IV'den de 1 milyon dolar fidye istendiği belirtilmişti. Shergar'dan bir daha hiç haber alınamamış ve Ağa Han IV'de basın önünde bu konuyu konuşmayı reddetmişti. 1989 yılında da İngiltere Gold Seal Oaks adlı at yarışlarında Aliysa adlı atı birinci gelmiş ama yapılan testler sonucu atın ilaç kullandığı tespit edilerek yarışlardan elenmişti. İngiltere'de testler tek bir kuruluş tarafından yapılırken İrlanda ve Fransa'da testler birkaç farklı kurum tarafından yapılıyordu. Ağa Han IV ise ata direkt doping niyeti ile ilaç verilmediğini, atın incinen ön ayağı için ilaç verildiğini belirtmişti. Birkaç ay sonra ise atların ilaç kullanması ile ilgili net bir talimatname yayınlanıncaya kadar İngiltere'de yarışan bütün atlarını geri çektiğini ilan etmişti. Jokey Kulübünden de istifa eden Ağa Han IV atlarının artık İrlanda ve Fransa'da yarışacağını belirtmişti. 1991 yılında Aliysa adlı atın kazanılmış hakkı için mahkemeye başvurmuş fakat mahkemeyi kaybetmişti. Aynı yıl ise İngiltere atlara uygulanan testlerin birkaç farklı kurum tarafından yapılabileceğine karar verince atlarını tekrar yarışlara sokma kararı aldı.⁵⁹² İngiltere'de at yarışlarını organize eden kuruluş Jokey kulübüydü. Kulüp devletten bağımsız çalışıyor ve kulübün şartlarını kabul edenler üye olabiliyordu. Yapısı itibari ile Jokey kulübü yarışlarla ilgili her konuda tek ve en etkili kurumdu. Ağa Han IV'ün kulübe karşı açtığı dava kulübün bu yapısı dolayısı ve Ağa Han IV'ünde at sahibi olarak kulübün şartlarını kabul etmesi sebebi ile reddedilmişti. Ağa Han IV'ün kulüpten istifa etmesi ve yarışlardan çekilmesi ile birlikte kulübün bu çalışma yöntemi tartışmaya açılmıştı.⁵⁹³

⁵⁹² Edwards, s. 306-308.; Hales, s. 3.

⁵⁹³ Jack Anderson, *Modern Sports Law: A Textbook*, Portland and Oxford, Hart Publishing Ltd., 2010, s. 68.

2.5.28. Mimarlık Ödülü ve Kültürel Miras

İmam sık aralıklar ile İsmâ'îlîleri ziyaret ederken onların yaşadığı İslami ülkelerdeki tarihi binaları ve onların tarihçesini öğrenmekten zevk alıyordu. Her zaman yanında olan özel fotoğrafçısı onun ziyaret ettiği bu mekânların fotoğraflarını çekiyordu. İmam Ağa Han IV'ün İslami mimariye karşı olan bu ilgisi 1977 yılında restore edilen ve yeni yapılan İslami eserlerin dizaynında katkıda bulunanlara ödüller vermesine sebep oldu. Hayallerinden birisi de Amerikan Üniversitelerinden birisinde İslami Mimari üzerine bir program kurulmasıydı. Netice de 1979 yılında Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) ve Harvard üniversitesi ile yapılan görüşmeler ve 11,6 milyon dolarlık yardım ile bu iki üniversitede Ağa Han İslami Mimarlık Programı adı altında program açılmış oldu. Program ile İslami Mimarlığın araştırılması ve öğretilmesi amaçlanırken MIT kampüsünde İslami Mimarlık görsel kütüphanesi de hizmete girdi.⁵⁹⁴

Ağa Han Mimarlık ödülleri her 3 yılda bir İslam coğrafyasında yapılan yapılar arasında seçilen 5 en iyi projeye veriliyordu ve ilk yıllarda bu ödül 100 bin dolardı. Ağa Han IV Çin'e ilk gezisini de 1980 Ekim ayında Ağa Han Mimarlık semineri dolayısı ile yapmıştı ve aynı seminerler İstanbul'unda araların da bulunduğu birçok şehirde de yapılmıştı.⁵⁹⁵ Ağa Han IV'ün tarihi eserlerin restore edilerek korunması için özel çabası onun ilerleyen yaşlarında da devam etti. Mali'de bulunan 14. yüzyıldan kalma Sahra çölündeki en eski eser olarak bilinen Djingereyber camisini restore ettirmişti. Mali'ye olan ilgisi onun bu ülkede eğitimden tarıma, sağlıktan hava ulaşımına kadar birçok yatırımı yapmasına da sebep verdi. Afganistan'ın başkenti Kabil'de bulunan ve eski şehir olarak adlandırılan bölgede de restorasyonlar gerçekleştirmişti.⁵⁹⁶

⁵⁹⁴ Edwards, s. 293-294; Hales, s. 3.

⁵⁹⁵ Nazar Ali, s. 98.

⁵⁹⁶ Reginato, s. 7.

2.5.29. Vakıflarının Yardım Kampanyaları

Ağa Han IV'ün başında olduğu İsmâ'îlilerin ekonomik olarak gelişimi 1980'li yıllarda da devam etti. Değişik ülkelerde kurumsallaşan ve gerekli izinleri alan Ağa Han Vakıf 1980 Temmuz'unda Kanada'da resmi olarak kuruluşunu gerçekleştirmiş ve yardım toplama hakkına devlet nezdinde sahip olmuştu. Bir yıl içinde 5 milyon dolar yardım toplama yetkisine sahip vakıf bu yardımları British Columbia eyaletinin Burnaby kentindeki cemaathaneye, Pakistan Karaçi'deki hastaneye ve İngiltere Londra'daki İsmâ'îlî Enstitüsüne göndermişti. İlerleyen yıllarda yine Kanada'daki vakıf 19 öğrenciye üniversite bursu verirken, Cenevre'deki Burs Programına ise 50 öğrenciye yetecek burs ücretini göndermişti.⁵⁹⁷ İsmâ'îlilerin refah seviyesinin yükselmesi Ağa Han Vakfının da gerçekleştirmek istediği etkinliklerin gelirini artırmış oluyordu. İsmâ'îlîler kazançlarının yüzde 12'sini İmama zekât olarak vermek ile yükümlüydü ve zenginleşmeleri vakıflarını da daha etkili hale getiriyordu. Ağa Han Vakfının 1980 yılında sadece Sağlık Hizmetleri için ayırdığı miktar 30 milyon dolar gibi büyük bir miktardı ki günümüz rakamları ile bunun eşdeğeri 85 milyon dolara tekabül etmektedir.⁵⁹⁸

2.5.30. İsmâ'îlilerin Zekatları

İsmâ'îlîler verilen bu zekâtı Dasondh olarak adlandırmaktadır. Bunu ödemek İslam'ın şartlarında zekât ödemenin hükmü gibi İsmâ'îlî olmanın da hükümlerindedir. İsmâ'îlîlerin zekâtları ile ilgili olarak yüzde 12,5 ve yüzde 25 ifadeleri de geçmektedir. Bu miktarlar kişilerin gelirlerine göre cemaathane yetkililerine iletilmek zorundadır. İsmâ'îlîler bu ödemeyi gönüllü yaptıklarını belirtirler ve isteyenin ödemeyebileceğini söylerler. Bu ödemeyi yapmayan İsmâ'îlîlerin, evliliklerini ve ölüm halinde cenazelerini kaldırma işlemlerini cemaathane aracılığı ile İsmâ'îlî geleneklere göre yapabilmesi tehlikeye girer. Şahıs dini ritüellere göre hareket etmek istiyorsa borcu hesaplanır ve ancak borcu ödendikten sonra nikâhı kıyılır yâda cenazesi kaldırılır. Bazı durumlarda

⁵⁹⁷ Nazar Ali, s. 95.

⁵⁹⁸ Edwards, s. 294.

eğer şahıs bu ödemeyi yapmıyorsa cemaatten atılma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilir. Eğer ölen İsmâ'îlî nin borcu yakınları tarafından cemaathaneye ödenmiyor yada güçleri yetmiyorsa İsmâ'îlî mezarlığına gömülmesine izin verilmiyordu. Yakınları onu mecburen Müslüman mezarlığına gömüyorlardı. Hindistan ve Pakistan'daki bazı Müslüman gruplar İsmâ'îlîlerin Müslüman olmadığına inandığı için ölülerinin Müslüman mezarlığına gömülmesine karşı çıkıyorlardı. Bu durumda kalan şahsın naaşı gömülmek için değişik mezarlıklar arasında dolaştırılıyordu.⁵⁹⁹ 1848 yılında Ağa Han I toplanan bu zekâtlardan yıllık yaklaşık 55 bin dolar alıyordu.⁶⁰⁰

İsmâ'îlîlerin zekâtlarının ödenmesinde legal yollar izlenmeyip gizlilik içinde hareket etmeleri büyük miktarda zekât parasının cemaat üyeleri tarafından taşınmasına sebebiyet veriyordu. Bazı durumlarda bu parayla yakalanan İsmâ'îlîler kara para aklama cezası ile karşı karşıya kalabiliyorlardı. 1901 yılında Suriyeli İsmâ'îlîler Tripoli'den Bombay'a hareket etmeden yanlarında imam Ağa Han'a gönderilmek üzere yazılmış mektuplar ve paralar ile yakalanmışlardı. 13 İsmâ'îlî tutuklanmış ve evlerinde yapılan aramalarda da paralar bulunmuştu. Tutuklular 1905 yılında Şam'da görülen davalarında Ağa Han için zorla para toplamak, bu amaçla cinayet işlemek ve cinayete teşebbüsle suçlu bulunmuşlardı. Bir kişiye idam cezası, diğerlerine sırayla 3, 10 ve 15 yıllık hapis cezası verilmiş bu karar daha sonra mahkeme tarafından hepsinin hayat boyu hapsine çevrilmişti. 3 kişi hapis de ölürken geri kalanlar 1908 yılında Meşrutiyetin ilanı özgür kalmışlardı.⁶⁰¹

2.5.31. Kara Para Transfer Operasyonu

Buna benzer bir olayda 1989 yılında Amerika'da yaşanmış ve Amerikan Federal Polisi (FBI) Seattle, Dallas ve New York'ta 13 bay-bayan İsmâ'îlî yi Amerika Birleşik Devletlerinden İngiltere, İsviçre, Kanada ve Belçika'ya illegal para transferi yaptıkları

⁵⁹⁹ Meherally, s. 110-111.

⁶⁰⁰ Pendragon, s. 78.

⁶⁰¹ Dick Douwes and Norman N. Lewis, "The Trials of Syrian Ismailis in the First Decade of the 20th Century," *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 21, No. 2 (May, 1989), pp. 215-232.

için yakalamışlardı. Gözaltına alınanlardan Nazimudin Alibhai'nin 1985 ve 1987 yılları arası 30 milyon doları yasal olmayan yollardan Amerika dışına çıkardığı tespit edilmişti. Bu hadise yetkililer tarafından ulusal olarak gerçekleştirilen en büyük illegal para transferlerinden birisi olarak değerlendirilmişti. Alibhai'nin avukatı Vincent Perini İsmâ'îlilerin inançlarından dolayı gelirlerinin yüzde 12 ila 25'ini imamları Ağa Han IV'e göndermekle mükellef olduklarını, Alibhai'nin bu parayı Amerikan yetkililerine haber vermediğini zira dini inanışlarının bu yetkiyi kendisine vermediğini belirtmişti. Washington D.C. merkezli bir hukuk firması da 8 Mart 1990 yılında mahkemeye bir yazı göndermişti. Yazıda imam Ağa Han IV'ün kendisine para göndermek isteyen cemaat üyelerinin bunu hangi yolla yaptığı konusunda etkisi olmadığı belirtilerek, bu para trafiğini imamın kontrol etmediğini, cemaat üyelerinden gönüllü olan İsmâ'îliler tarafından kendisine bu paraların getirildiğini belirtmişti.⁶⁰²

Bu soruşturmanın üzerinde çok uzun süre geçmemiştir ki yeni bir soruşturma dalgası daha yaşanmıştır. FBI Dallas bölgesinde yasal olmayan para trafiğinin varlığını artık tespit etmiş ve soruşturmayı derinleştirme kararı almıştır. Nazimudin Alibhai'nin Dallas'ta bir bankada hesabı bulunmaktaydı ve bu bankada Sultan Alibhai adlı başka birisinin de hesabı bulunmaktaydı. Sultan ile Nazimuddin'in soyadı aynı olsa da akraba olmadığı anlaşıldı. Lakin Sultan'ın Dallas bölgesindeki İsmâ'îlilerin lideri olması soruşturma yapmayı gerekli kıldı. FBI'da suç kaydı olan, daha önce Dallas'ta da yaşamış ve tekrar suça karışan Hassam adlı İsmâ'îliye içinde Sultan'ın da olduğu isim listesi gösterilip bu kişileri tanıyıp tanımadığı sorulmuştu. Tesadüfen Hassam ile Sultan'ın çocukluk arkadaşı olduğu ortaya çıktı. FBI bu fırsatı değerlendirdi ve Hassam'dan cezalarının hafifletilmesi karşılığında kendilerine yardım etmesi istendi. Hassam bu teklifi kabul etti. FBI İsmâ'îlilerin Dallas bölgesi yetkilisi olan Sultan'a ve onu eşi Yasmin'e Hassam aracılığı ile yasal olmayan uyuşturucu parasının yurt dışına

⁶⁰² Akbar Khoja, "What does Mawlana Hazar Imam do with Dasond," *Inside Ismailism*, 27 September 2015, <http://insideismailism.blogspot.com.tr/>, 25 Aralık 2016.; AP, "Federal Grand Jury Indicts 12 Accused of Money Laundering," *The Victoria Advocate*, 20 Haziran 1989, <https://news.google.com/newspapers?nid=861&dat=19890620&id=eZLSAAAIBAJ&sjid=TzYNAABAJ&pg=4093,4503020&hl=tr>, 25 Aralık 2016.

çıkarılması teklifi yapacaktı. Sultan bu teklifi kabul etmez ise soruşturma kapanacak, kabul ederse Dallas bölgesinde Nazimuddin Alibhai gibi para transferi ile uğraşan başka kişiler varsa tespit edileceklerdi. Hassam harekete geçti ve eski arkadaşı Sultan'a elinde uyuşturucudan kazandığı para olduğunu ve bunu yurt dışına çıkarmak istediğini söylemişti. Sultan ve eşi Yasmin para transferi yaptıklarını ve Hassam içinde ücret karşılığında bunu yapabileceklerini söyleyince ikili FBI'ın ağına düşmüş oldu. Bütün bu görüşmeler FBI tarafından biliniyor, takip ediliyor ve mahkemede delil olmak üzere kaydediliyordu. Sultan kendisine Hassam tarafından getirilen uyuşturucu paralarını irtibatlı olduğu diğer İsmâ'îlîler ile ülke dışına çıkarmaya başlamıştı ve taşıdığı paranın yüzde 2,5'lük kısmını taşıma ücreti olarak alıyordu. Uyuşturucu paraları Toronto ve Brüksel'e götürülüyor ve burada açılan hesaplara yatırılarak sisteme girmesi sağlanıyordu. FBI soruşturmayı daha da derinleştirip para taşımacılığı yapan diğer İsmâ'îlîleri de ortaya çıkarmak için kendi ajanlarından bir tanesini de Hassam aracılığı ile Sultan'la tanıştırmıştı. Bu ajanda elinde uyuşturucu ve diğer suçlardan elde ettiği para olduğunu, parayı yurt dışına çıkarmak istediğini söylemişti. Aracı Hassam olunca Sultan hiç şüphelenmemişti. Toplamda 1,5 milyon doları FBI görevlisinden alan Sultan bunun karşılığında 76 bin dolar kazanmıştı. FBI suça karışan bütün İsmâ'îlîleri tespit edip yeterince delile sahip olunca operasyona başlamış ve onları tutuklamıştı. Sultan ve diğer İsmâ'îlîler mahkemede FBI'ın kendilerine tuzak kurduğunu, Amerikan vatandaşı olarak yalnız başına yaşam hakları mevcut iken kendilerine yaklaşıp suça bulaştırıldıklarını belirtmişler ve para taşımacılığını da dini inançları üzere hali hazırda yapmak zorunda olduklarını söylemişlerdi. Amerikan yasalarına göre dini inanışa göre yapılan faaliyetler ise suç sayılmazdı. Yasmin bir İsmâ'îlî olarak dini inanışları gereği topladıkları zekâtı imamları Ağa Han'a götürmekte serbest olduklarını ifade etse de mahkeme meseleyi dini inanışlar zaviyesinden değil de yurt dışına çıkan paranın bildirilmemesinden, yasal olmayan yollardan dolayı götürülmesinden ceza vermekteydi. Bununla birlikte şahıslar

zekât parası değil de uyuşturucu parasını bilerek yurt dışına çıkardıkları için yakalanmışlardı.⁶⁰³

2.5.32. Ağa Han IV'ün Diplomasi Yeteneği

İsmâ'îlilerin yaşadığı bütün ülkeler aynı refah veya demokratik seviyeye sahip değildi. Bazıları Saddam Hüseyin'in ülkesi Irak'ta bazısı ise Esad'ın başta olduğu Suriye gibi ülkelerde yaşıyordu. Ağa Han IV yıllardır cemaatini bu gibi ülkelerde ziyaret edip devlet yetkilileri ile görüştüğü için usta bir diplomat haline gelmişti. Eğer İsmâ'îlilerin yaşadığı ülke onlar için tehlikeli hale geliyorsa veyahut istenmiyorsa onlar için uygun ülkeler bularak oralara geçmelerini sağlıyordu. Terkedilen ülkelerin kalkınması için daha uzun yıllar gerekli iken belirli seviyede Batılı ekonomik yaşam standardına sahip ülkelere göç etmek İsmâ'îlilerin dünya ile entegresinde vakit kaybını engelliyordu. Dedesi Ağa Han III Hindistan'da büyümüş ve daha çok genç yaşta Batılı devletlere giderek o hayat standardına ve Batılı kadınlara hayranlık duymuş, İngiltere'ye derin bir bağ ile bağlanmıştı. Lakin Ağa Han IV bizzat Batı dünyasında doğmuş ve büyümüştü. O tam bir Avrupalıydı ve İngiltere, Fransa gibi ülkelerde İngiliz bir eş ile yaşıyordu.⁶⁰⁴

2.5.33. Pakistan Sünni Müslümanları ile İlişkiler

İsmâ'îlî cemaatinin çok büyük bir çoğunluğu Pakistan'da yaşıyordu. 1974 yılında Ulusal Pakistan Asamblesi Pakistan'da yaşayan Ahmediyye Şiiilerinin Müslüman olmadıklarını ilan etti. Ahmediyyeler liderleri Mirza Gulam Ahmed'i Müslümanların peygamberi Hz. Muhammed'le eşit görüyorlardı. Birkaç yıl sonra daha çok Kuzey Pakistan'da yaşayan İsmâ'îlîler ülkede görünür hale gelmişlerdi. Eğer İsmâ'îlî inancına göre liderleri Ağa Han IV'ün Allah ile eşdeğer tutulduğu, onun yeryüzündeki temsili olduğu Pakistanlılar tarafından öğrenilseydi çok daha kötü bir durumla karşı karşıya

⁶⁰³ United States Court of Appeals, *USA Plaintiff Yasmin and Sultan Allibhai Defendants-Appellants*, Dallas, 6 Ağustos 1991, http://njlw.rutgers.edu/collections/resource.org/fed_reporter/F2/939/939.F2d.244.html, 13 Aralık 2015.

⁶⁰⁴ Edwards, s. 295.

kalınabilirdi. Pakistanlılar İsmâ'îlî inancı ile ilgili bir bilgiye sahip değillerdi ve sadece İslami bir grup olarak görüyorlardı. Amerika'da Michigan eyaleti Albion Kolejinde Profesör olan Bruce Bothwick İsmâ'îlîler ve Pakistan'ın İsmâ'îlîleşme süreci adlı makalede kullanılan bazı bilgileri doktora tezini İsmâ'îlîler üzerine yapan İsmâ'îlî Diamond Rattansi'den almıştı. Bu makaleye göre 1982 yılında Pakistan'ın Kuzey bölgesi Chitral'de Sünniler bazı ulemanın da izni ile İsmâ'îlîlerin kâfir oldukları yönünde gösteriler düzenlemiş, İsmâ'îlî merkezine saldırmış ve 60 kişiye yakın İsmâ'îlî yi öldürmüşlerdi. Bu olaydan sonra ulema bir araya gelerek Ağa Han İsmâ'îlîlerinin Pakistan ve İslam için bir tehdit oluşturduğunu yazılı olarak deklare etmişlerdi. İsmâ'îlîlerin diğer Müslüman gruplar için Ağa Han Yerel Destek Programı öncülüğünde ekonomik ve sosyal projeler gerçekleştirerek onları yanlarına çekmeye çalıştıkları belirtiliyordu. 1983 ve 1984 yıllarında Pakistan Cemaati İslam örgütünün öğrenci kolları Ağa Han IV'e açık bir mektup yazarak ona birçok önemli soru sordu. Bunlar Ağa Han IV'ün Müslüman olup olmadığı, İsmâ'îlîlerin günahlarını bağışlama yetkisine sahip olup olmadığı, İsmâ'îlîler tarafından okunan Ginan'ların Kur'an ile eş değer tutulup tutulmadığını, İsmâ'îlîlerin Hac gibi İslam'ın şartlarını yerine getirmelerinin kendisi tarafından kaldırılıp kaldırılmadığını, Cemaathanelerin niçin İsmâ'îlî olmayan Müslümanlara yakın yerlerde inşa edildiğini ve niçin İsmâ'îlîlerin gizlilik içinde hareket ettiklerine dair sorulardı. Bütün bu soruların yazıldığı afişler elden ele Müslümanlara dağıtılmış ve İsmâ'îlî cemaathanelerinin duvarlarına yapıştırılmıştı.⁶⁰⁵

İsmâ'îlîlerin İslam'ın gerçek temsilcileri olmadığı ile ilgili söylemlerde bazı hususlar dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi imam Ağa Hanlar'ın artık İslami dünyayı temsil etmediklerine yönelik düşüneydi. Gerek Ağa Han III ve özellikle de Batıda doğup büyüyen onun torunu Ağa Han IV ile İsmâ'îlîler arasında artık çok az benzerlikler vardı. İsmâ'îlîler daha çok Ortadoğu ve Doğu Hindistan coğrafyasına mensup kişiler iken özellikle Batıda yetişen Ağa Han IV'ün bu insanlarla ortak ülke, bölge paydası olmadığıydı. İkincisi Ağa Han IV'ün annesinin Müslümanlığı kabul

⁶⁰⁵ Meherally, s. 88-89.

etmediğine yönelik düşüncelerdi. Üçüncüsü Ağa Han IV'ün babası olan Ali'nin de gayri meşru ilişki neticesinde dünyaya gelmiş olmasıydı. Baba Ali'nin gayri meşru olduğu, gayri meşru doğan çocuğun oğlunun da gayri meşru olduğuna yönelik fikirlerdi ve böyle bir kişi peygamber soyunu temsil edemezdi.⁶⁰⁶

İsmâ'îlilerin ibadetlerinde okudukları Ginanlar yani kasidelerin Kuran'ı Kerim ile eşdeğer tutulduğu yukarıda da görüldüğü üzere bazı Sünniler tarafından merak konusuydu. Ağa Han III bu konu ile ilgili olarak Pir Sadruddin'in yazmaya başladığı Ginanların Kuran'ın ana fikrini Hintçe anlatan yazılar olduğunu belirtiyordu. Bu açıklamaya göre Ginanlar İsmâ'îliler için ikinci derece kaynak iken asıl kaynak olarak Kuran'ın olduğu söyleniyordu. Ginanların önemi ise Kuran okumasını bilmeyen İsmâ'îlilerin yine Kur'anı anlamak için birinci derecede başvurdukları eserler olmasıydı. Bu yönü ile İsmâ'îliler Kuran'ın zahirde gözle görülen bir kaynak olduğuna, Ginanların ise onun anlaşılmasını sağlayan batını bir kaynak olduğuna inanmaktadırlar.⁶⁰⁷

2.5.34. Pakistan'daki Yatırımları

Özel hayatın dışında İsmâ'îlî cemaati ile ilgili programlara da katılan yeni imam 1960 Eylül ayında Pakistan'a gitti ve burada ilk İsmâ'îlî ev projesini hayata geçirdi. Kerimabad adı verilen proje ile 800 İsmâ'îlî aileye 2 odalı uzun dönem taksitlerle sahip olabilecekleri evler yapıldı. Arazisi bir hayırsever tarafından verilen Muhammedi Kız Akademisi adlı yetimhane inşası da başlatıldı. Burada tanıştığı İsmâ'îlî liderlere ülkede yatırım başlatıp başlatamayacaklarını soran imam Kerim bunun için kendisini 200 bin pound verebileceğini söyledi. Neticede 2 tekstil fabrikası kurma çalışmaları başladı ve 50 adet üç tekerlekli motosiklet taşıma aracı satın alınarak İsmâ'îlîlere kiralandı.⁶⁰⁸ Pakistan'da yapımı tamamlanan Ağa Han Okulu açılırken Teknik lise ve Karaçi Üniversitesine babası Ali adına kütüphane yapılması içinde talimat verdi. Bunun için 1

⁶⁰⁶ Pendragon, s. 50.

⁶⁰⁷ Ali Sultaan Asani, *Ecstasy and Enlightenment: The Ismaili Devotional Literature of South Asia*, London, I. B. Tauris Publishers, 2002, s. 30.

⁶⁰⁸ Frischauer, s. 288-290.

milyon doları şahsi servetinden bağışladı. O zaman döneminde şahsi mal varlığı 56 milyon dolardı.⁶⁰⁹

İsmâ'îlîlerin yaşam standartlarının yükselmesi için uğraşan yeni imam Ağa Han IV İsmâ'îlîlere buldukları yerlerde okul ve hastane açmalarını, kendi evlerini inşa edecek şirketler kurmalarını istedi. Aynı yıl İsmâ'îlî cemaatinin işleri ilgilenmek üzere 1 aylığına Pakistan'a gitti. Karaçi'de hastane ihtiyacı kendisine iletilince kurduğu bir komite ile ne yapılması gerektiğini araştırttı. Neticede Ağa Han Hastanesi ve Tıp Koleji Kuruluşu adı altında 12 kişilik bir tıp ekibinin gözetiminde yatırıma başlandı. Yaklaşık 5 milyon poundluk proje ile Pakistan'ın en büyük hastanesinin inşasına başlandı. Yerel halkın bağışlarının yanında Ford, Rockefeller ve diğer zengin ailelerde bağışlarda bulundular. Bazı ülkelerden doktorlar burada çalışacak personeli eğitmek için yardıma geldiler. Hastane Pakistan İsmâ'îlî Sağlık Kuruluşları adı altında hizmet veren ve bünyesinde bir düzine hastane, doğumhane, çocuk kreşi ve sağlık merkezi bünyesine dahil edildi. Ağa Han IV 28. yaş günü de Pakistan'da cemaatiyle kutladı. Cemaati çeşitli hediyeleri ona takdim etti. Dedesinin doğduğu evin bulunduğu tepede kendisi için bir ev yapılmasını isteyince cemaati bu evi yapıp kendisine hediye ettiler.⁶¹⁰ Ağa Han IV dedesi Ağa Han III'de olduğu gibi İsmâ'îlî bayanların başörtüsü kullanmasını kesinlikle istemiyordu. Buna rağmen Pakistan'da bazı bölgelerde yaşayan İsmâ'îlîler gelenek olduğu için başörtüsü kullanıyordu ve imam başörtü takmalarında eğer gelenek ise sıkıntı olmadığını ifade ediyordu.⁶¹¹

Pakistan'da 1981 yılında Ağa Han Üniversitesi İsmâ'îlîlerin ilk üniversiteleri olarak Karaçi kentinde hizmete giriyordu. Bu ülkede birçok okula sahip olan İsmâ'îlîler eğitimde bir adım daha ileriye giderek içinde Tıp Fakültesi ve Hastaneside olan ve 300 milyon dolara mal olan bir üniversite kurmayı başarmışlardı. Bunun 50 milyon dolarını İmam Ağa Han IV üçüncü dünya ülkelerindeki işletmelerinden gelen para ile

⁶⁰⁹ Edwards, s. 252.

⁶¹⁰ Frischauer, s. 307-308.

⁶¹¹ Edwards, s. 253.

desteklemiştir.⁶¹² İsmâ'îlîlerin Pakistan'da 1983 yılına kadar devam eden yatırımları sonucu toplamda 72 sağlık merkezi hizmet vermeye devam ediyordu ama sağlık yatırımları sadece Pakistan'da bulunmuyordu. Kenya'da da 3 hastaneleri mevcuttu.⁶¹³ Ağa Hanların Pakistan'daki sağlık yatırımları 1971 yılında kurdukları Ağa Han hastanesi ile belirli bir düzeye gelmişti. Tıp fakültesi ve hemşirelik okulunun dâhil olması, 721 yataklı hastanenin yapılması ile artık mezun verme seviyesine gelmişti. 1980'lerde her yıl 100 doktor ile 110 hemşirenin mezun olacağı bu komplekslerde İsmâ'îlîler sağlık hizmetleri için gerekli yetişmiş elemana da sahip olacaklardı.⁶¹⁴ 1971 yılında hastane için düzenlenen törende konuşan Ağa Han IV, bu hastane sayesinde her yıl 6 bin kişinin bedava tedavi imkânı bulacağını, 14 bin ağır hastanın yararlanabileceğini ifade etmişti. Doktor başına 7 bin hastanın düştüğü Pakistan'da her yıl 100 doktor mezun etmenin bile bu sayıyı düşürmede büyük katkısı olacağını belirten Ağa Han IV, ülkede sadece 4 bin hemşire olduğu göz önüne alınırsa yine mezun hemşirelerin de Pakistan sağlık sistemine önemli katkıları olacağını belirtiyordu.⁶¹⁵

2.5.35. Ağa Han IV için Düzenlenen Jübileler

1982 yılında Ağa Han IV için Gümüş Jübile töreni düzenlenmişti. İmamlıktaki 25. Yılı nedeni ile yapılan törenlerdi. Bu tür jübilelerde İsmâ'îlî cemaati imamlarına hediyeler sunuyor ve bağışlar gerçekleştiriyordu. Ağa Han III için düzenlenen jübilelerde kendisi ağırlığınca altın, gümüş ve değerli taşlarla tartılıyordu. Ağa Han IV ise bu geleneği devam ettirmese de yine de cemaati hatırı sayılır ölçüde kendisine hediye yolluyordu. 1982 ve 1983 yılı gümüş jübilelerinde toplanan bağışlarla cemaatin dünyanın değişik yerlerinde faaliyet gösteren sağlık işletmelerinin temeli atılmıştı.

⁶¹² Edwards, s. 297.

⁶¹³ Nazar Ali, s. 93.

⁶¹⁴ Sadık Ali, s. 143.

⁶¹⁵ Ağa Han IV, Karaçi Tören Konuşması, 3 Şubat 1971. <http://ismaili.net/speech/s710203.html>, 15 Aralık 2015.

Günümüze kadar köklü kuruluşlar haline gelen bu kuruluşlar arasında Asya ve Afrika'da 6 büyük hastane ve toplamda 200 civarında sağlık kuruluşu ve programı bulunuyor.⁶¹⁶

Ağa Han IV'ün imamlıktaki 50. Yıl kutlamaları içinde Altın Jübile programları yapıldı. Bu kapsamda İsmâ'îlî imam Ağa Han IV dünyanın değişik yerlerindeki cemaat merkezlerini ziyaret etti. 2007 yılında çok fazla sayıda taraftarının bulunduğu Kanada'yı Altı Jübile programları dâhilinde ziyaret etti. British Columbia eyaletinin Vancouver şehrinde kendisi için düzenlenen programa katıldı. BC Place stadyumunda yapılan törene 125 bin kişi katıldı. Dedesinden farklı olarak altın veya elmas ile tartılma törenleri yapılmadı. Altın jübile programları kapsamında cemaatle buluşmalar gerçekleştirildi ve Ağa Han Kalkınma Ağına ait projelerden hayata geçenlerin açılışları yapıldı. Örneğin 2008 yılında yine altın Jübile programları kapsamında Kanada'nın başkenti Ottawa'da İsmâ'îlî İmamet merkezi Kanada Başbakanının da katılımı ile birlikte açıldı.⁶¹⁷

2.5.36. Şahsi Serveti mi? İsmâ'îlîlerin Parası mı?

Ağa Han IV için gümüş jübile törenleri düzenlenen 1982-1983 yıllarında imam sahip olduğu şirketleri ve vakıfları ile birlikte toplamda 250 bin kişiyi bünyesinde çalıştıran dev bir finansal imparatorluğa dönüşmüştü. Serveti artık birkaç milyar dolara ulaşmıştı. Şahsi serveti ile Cemaatinden gelen paraları birleştiriyor musunuz? diye kendisine sorulduğunda. İmam sıfatı ile yapılan yatırımlardan elde edilen gelirlerin yine yeni yatırımlara dönüştürüldüğünü kendi şahsi serveti ile karışmadığını ifade ediyordu. Cemaatinden toplanan paraların direkt olarak kendi cebine aktarıldığı yönündeki görüşlere karşı çıkıyor ve eğer cemaati ile ilgili imamlık işleri olmasa özel jet kullanma ihtiyacı duymayacağını, emrinde 100 sekreter çalıştırmayacağını belirterek Batılıların gözünde cemaatinin parası ile geçindiği algısı olduğunu ama bu algının cemaati arasında olmadığını belirtiyordu. Buna rağmen gerek İmamın gerekse İsmâ'îlî cemaatinin

⁶¹⁶ Sadık Ali, s. 144.

⁶¹⁷ Rahemtulla and Fairweather, s. 283.

finansal yapıları hususunda son derece gizli hareket etmeleri, bilgi paylaşmamaları bu algıyı yaratıyordu. Batılı dini gruplar olan Katolik kilisesi, Mormon kilisesi gibi dini kuruluşların ekonomik yapıları gayet şeffaf bir şekilde kamuoyu ile paylaşılıyordu lakin İsmâ'îlîler gibi milyonlarca ferde ulaşan bir yapı gizlilik içinde hareket ediyordu.⁶¹⁸

2.5.37. Life Dergisine Verdiği Röportaj

Life adlı dergi 1983 yılında Ağa Han IV ile bir röportaj yapmıştı. Muhabir Margot Dougherty yazının başında Ağa Han IV'ü tanıtırken onun 25 ülkedeki 15 milyon Müslümanın başındaki yaşayan bir tanrı, Hz. Muhammed'in soyundan gelen ve Allah'ın sözcüsü olan kişi olarak yazmıştı. Onun tanrının dünyada zuhur etmiş hali olması İsmâ'îlîlere göre herkesten sakladığı ama kendilerinin kabul ettiği gizli inanışlarıydı. Fundamental İsmâ'îlîler imamaları Ağa Han IV'ün bu şekilde tanıtılmasını, onun insanlar nezdinde bilinmesi için atılması gereken doğru bir adım olarak görmüşlerdi. Dergide çıkan bu yazı çoğaltılarak İsmâ'îlî cemaathanelerindeki ilan panolarına asılmış, elden ele dolaşmıştı. Buna rağmen Ağa Han IV ise kendisinin bu şekilde tanıtılmasına sebebi ile sekreteri aracılığıyla açıklama yaptı ve Life dergisinin kendisi için kullandığı ifadelerin kesinlikle yanlış olduğunu ilan etti.⁶¹⁹

2.5.38. MIT Mezuniyet Törenindeki Konuşması

Ağa Han IV 1994 yılında mezun olan MIT öğrencilerine yaptığı konuşmada dünyanın dikkatini yoğunlaştırması gereken alanlar olarak eski komünist ülkeleri, Batı toplumunu ve Müslüman dünyasını gösteriyordu. 1865 yılında kurulan MIT'de mezuniyet töreninde ilk defa konuşan Müslüman olarak tarihe geçmişti. Salonda 1824 son sınıf öğrencisi, mezun öğrenciler, hocalar ve veliler olmak üzere büyük bir kalabalığa konuşmuştu. Batı, Doğu ve komünist dünyanın fikirlerinden bahsederek bunların nasıl birleştirilebileceğinden bahsediyordu. Batının bilim, sağlık demokrasi ve

⁶¹⁸ Edwards, s. 304-305.

⁶¹⁹ Meherally, s. 100.

liberal ekonomisinin, doğunun yani Müslümanların yardımseverliğinin, eski komünist blokunun ise kadınlara eşit statü vermesinin bir değer olduğunu belirterek bunların hepsinin insanlık için bir araya getirilmesi ile modern dünyanın kurulacağını belirtiyordu.⁶²⁰ Ağa Han IV 1996 yılında da Amerika'nın ünlü üniversitelerinde birisi olan Brown Üniversitesindeki mezuniyet töreninde de konuşma yapmıştı. Üniversitenin 232 yıllık tarihi içinde ilk defa bir Müslüman konuşma yapmıştı.⁶²¹

2.5.39. Forbes Dergisine Açıklamaları

1999 yılında Forbes dergisine konuşan Ağa Han IV, İsmâ'îlî imamlığı süresince elinden geldiğince cemaatini belli bir seviyeye getirmeye çalıştığını belirterek kendisinden sonra gelecek imamın işleri nasıl yöneteceğine yine bu imamın kendisinin karar vereceğini belirterek, bazı yeni işleri artık başarmasına imkân olmadığını bildiğini ama yine de belirlenen hedeflere varmak için 12, 15, ya da 20 yıla ihtiyaç varsa bunu bekleyip bu hedeflere varmaya çalışmak gerektiğini ifade etmişti. Ağa Han IV şu anda sahip olduğu imkânların 40 yıl öncesinden çok daha fazla olduğunu belirterek İsmâ'îlîlerin gittikçe büyüyen ticari işletmelere sahip olduğunu belirtiyordu.⁶²²

Bütün bu aktif yaşantının içinde spora da yer vermekteydi. Ağa Han IV'ün özellikle kayak yapma tutkusu ilerleyen yaşlarında da devam etti. 71 yaşındaki Ağa Han VI Fransa'nın Courchevel bölgesinde Snowboard ile kayak yaparken geçirdiği kaza sonucunda yaralandı. Amerika'nın Boston şehrine tedavi için götürülen Ağa Han IV burada sağlığına kavuştu.⁶²³

⁶²⁰ Edwards, s. 313-314.

⁶²¹ Sadık Ali, s. 147.

⁶²² Gupte, s. 5.

⁶²³ Richard Kay, *Saga over the Aga's Skiing Fall*, HighBeam Research, 2008, <http://www.highbeam.com/doc/1G1-176614837.html>, 31 Aralık 2015.

2.5.40. Amerikan Vanity Fair Dergisi Röportajı

Amerikan Vanity Fair dergisine 2013 yılında bir röportaj veren Ağa Han IV, dedesi Ağa Han III'ün kendisini İsmâ'îlîlerin başına imam olarak atamasını beklemediğini onun bu kararı vermesi ile şok yaşadığını da açıklamıştı. Vanity Fair onun şahsi mal varlığının 13,3 milyar dolar olduğunu açıklamıştı. Buna İsmâ'îlîler tarafından kendisine verilen zekâtlar dâhil değildi. Ağa Han IV Batı dünyasının İslam dünyasının çoğulcu yapısını kavrayamadığını belirterek belli bir meseleyi her bir ülke için aynı düşünmemek gerektiğini bütün bunların gerek tarihi gerek dini inanışlar açısından farklılıklar arz edebileceğini belirtiyordu. Ortadoğu'daki problemlerin İslam dininden kaynaklanmadığını belirterek bütün yaşananların farklı siyasi görüşler neticesinde meydana geldiğini söylemişti.⁶²⁴

2.5.41. Türkiye Ziyaretinde Yaptığı Konuşma

Ağa Han IV 4 Eylül 1983 tarihinde Ağa Han Mimarlık Ödülleri kapsamında Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Topkapı Sarayında konuşma yapmıştı. 4 yüzyıldan fazla İslam aleminin Osmanlı hanedanlığı tarafından yönetildiği Topkapı sarayında bulunmaktan memnun olduğunu belirten Ağa Han IV mimarının önemine değinirken onun insan hayatına etkisinin ülke liderlerinden ülkenin sıradan insanlarına kadar geniş bir yelpazede etki ettiğini belirtmiş ve yapılaşmanın nasıl daha sağlıklı olmasının herkesi ilgilendirdiğini söylemişti. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in de katıldığı bu törende Türkiye'nin modern laik ama nüfusunun çoğunluğunun Müslüman bir ülke olduğunu belirtmişti. 1980'de Pakistan Lahor'da mimarlık ödül jürisinin 26 projeyi incelediğini ve bunlardan 11 tanesinin ödüle layık görüldüğünü, İstanbul'daki bu törenin de bu ödüllerin verilmesi için tertip edildiğini belirtmişti. Yaptığı konuşmada mimarlık ödüllерinin verilmesine niçin başlandığını, yapılan seminerleri, jürinin çalışmalarını anlatmıştı.⁶²⁵

⁶²⁴ Reginato, s. 3-6.

⁶²⁵ Ağa Han IV, *Ağa Han Mimarlık Ödülleri Topkapı Sarayı Töreni Konuşması*, İstanbul, 4 Eylül 1983.

2.5.42. Han IV'ün Diyalog Faliyetleri

Ağa Han IV, insanların farklı etnik kökenleri, kültürleri ve dinleri olsa da daha iyi bir yaşam kalitesine sahip olabilmek için bir arada yaşayabilme yetenekleri olduğuna inanmaktadır. Bu çoğulcu yapıyı Plüralizm olarak adlandıran Ağa Han IV, geniş manada Plüralizmin dini yaşantıya sahip toplumların başındaki dini liderlerin yararına olduğunu belirtir. Özellikle dini gruplar diğer gruplar tarafından baskı altına alınmaya çalışabilmektedir ve Plüralizm etrafından kenetlenen bir toplumda bütün gruplar bir arada yaşama geleneğine sahip olurlar. Toplumlarda Plüralist yaklaşımın gelişmesine inanan Ağa Han IV bu amaçla Kanada gibi farklı birçok kültür ve dini yaşantıya sahip bir ülkede Kanada Hükümetinin de ortaklığı ile Global Plüralizm Merkezini açmıştır. Bu merkez dünya çapında yaşanabilecek etnik çatışmaları önlemek maksadı ile çalışmalar yürütmektedir.⁶²⁶

İsmâ'îlîler bu adı taşımanın ötesinde kendilerini Müslüman olarak tanımlamaktadırlar. Batı ülkelerinde yaşayan İsmâ'îlîler bu toplumlarda aynı zamanda Müslüman kimlikleri ile bilinmektedirler. Bu ülkelerde ise Müslüman ve İslam denildiğinde diğer farklı topluluklardan baskı görebilme ihtimalleri mevcuttur. Gerek bu topluluklarla diyalog halinde bulunma, gerekse Plüralizme destek vermekle başkalarının haklarına saygı gösterdikleri gibi başkalarının da onların haklarına saygı duymalarını sağlamaktadırlar. Buda Kanada gibi çoğulcu ülkelerde bir arada yaşayabilmek demektir. İsmâ'îlîler kendilerini Müslüman olarak tanıtırken bu kelimenin başına “Modern” kelimesini eklemektedirler. Kendilerini Modern Müslüman olarak tanımlayan İsmâ'îlîler İslam'ın medya tarafından yanlış yönlendirilen “İslam” algısını da kırmaya çalışmaktadırlar. İsmâ'îlîler Modern Müslüman imajı ile kendilerini ilerici, adapte olabilen, liberal ve gerçek Müslüman olduklarını ilan etmektedirler. İsmâ'îlî liberalizmi ile Batı liberalizmini bir araya getirirlerken kendilerini Kanada ve Amerikan liberal plüralistler Charles Taylor, William Kymlicka, James Tully, Michael Walzer, ve

⁶²⁶ Roberto Tottoli and Karim H. Karim, *Routledge Handbook of Islam in the West*, Abingdon, Routledge, 2015, pp. 255.

William Galston ile aynı kulvarda görmektedirler. Bu yönleri itibariyle de kendileri gibi azınlık statüsüne sahip grupların haklarını savunan Batılı entelektüellerle beraber düşündüklerini ifade etmektedirler.⁶²⁷

İsmâ'îlîler diyalog faaliyetlerini Mısır'da kurdukları Fatımiler döneminde de hayata geçirildiklerini belirtirken, Plüralizmin ise diyalog faaliyetlerinden farklı olarak daha ileri seviye işbirliği gerektirdiğine inanmaktadırlar. Ağa Han IV ve İsmâ'îlî İmamet makamı da günümüzde Plüralizme özel bir önem vermiş ve Kanada'nın başkenti Ottawa'daki merkezi açarak bunu bir yapıya kavuşturmuşlardır. Ağa Han IV ziyaret ettiği ülkelerdeki liderler ile Plüralizm ve onun öneminde bahsetmekle aslında bu ülkelerde azınlık olarak yaşayan İsmâ'îlî cemaatinin de güvenliğini garanti altına almaktadır. Bunu yaparken de farklı ülkelerde farklı dil ve kültürlerle sahip kendi cemaatine de bir mesaj vermektedir. Bu mesajda yaşadıkları ülkelerde Plüralizmin gerektirdiği şekilde çoğulcu yaşama yeteneğine sahip olabilme ve başkalarının hakkına saygı göstermektir.⁶²⁸

İsmâ'îlîler ve imamları Ağa Han IV bu sebeple Batı dünyası ile ilişkiler kurarken Plüralizm ekseninde, İslam'ın barışçıl dilini kullanmaktadırlar. Örnek olarak Ağa Han IV 2007 yılında Kanada'da bir televizyonun konuğu olmuştur. Spiker sorduğu soruda Ağa Han IV'ün Hz. Muhammed'in soyundan geldiğini lakin radikal militanlarında aynı şekilde eylemlerini peygamber için yaptıklarını söylediğini belirterek bu konudaki düşüncelerini sormuştur. Burada yaptığı açıklamada Ağa Han şu şekilde konuşmuştu.⁶²⁹

Bu durumun sebebi nedir? Bütün saygıyla, eğer Ortadoğu'daki krizlere bakarsanız bu krizlerin 1. Dünya savaşından sonra başladığını görürsünüz. Keşmir'deki krizlerde Hint kıtasının bağımsızlığından sonra çıkmıştır. Bu krizler temelde siyasi sebeplerle ortaya

⁶²⁷ Jonah Steinberg, *Ismaili Modern: Globalization and Identity in a Muslim Community*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2011, pp. 21, içinde Mohammad N. Miraly, *Faith and World Contemporary Ismaili Social and Political Thought*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, McGill University Faculty of Religios Studies, Montreal, 2012.

⁶²⁸ Poor, 80; 132.

⁶²⁹ Peter Mansbridge, *One on One: Favourite Conversations and the Stories Behind Them*, Toronto, Random House of Canada, 2009, pp. 63.

çıkmiştir. Bunlar dini konular değildir. Bunu İslam inancına dayandıramazsınız. İkinci olarak genel olarak İslam ile ilgili olarak da şunu işaret etmek isterim ki İslam'ın birçok farklı yorumlaması vardır. Bir Müslüman olarak size şunu diyebilirim: “Yunan Ortodoks'u ile Rus Ortodoks'unu ya da Protestan ile Katolik arasındaki farkı anlayamıyorum.” Sizde bana şu şekilde cevap verebilirsiniz: “Hristiyan dünyasını bilmiyorsunuz.” Bu soruyu tersten size sormama izin verin.

Bu açıklamada da görüleceği üzere Ağa Han IV'ün radikal militanlar ile İslam'ı ayrı tuttuğunu ve bu radikalliğin altındaki sebeplere yoğunlaşırken de birçok İslami grubun olabileceğini ve birisinin yapmış olduğu yanlışlığın diğerlerine atfedilemeyeceğini anlatmaya çalışmıştır.

2.5.43. Ağa Han IV'ün Çocukları

Ağa Han IV'ün oğulları Rahim ve Hüseyin üniversitede ekonomi ve yabancı diller alanında ki bunlar arasında Urduca ve Arapçada vardı, öğrenim görmüşlerdi. Zehra'da dâhil bütün çocuklar kayak, yüzme, jimnastik ve kürek sporlarında eğitim almışlardı. Ağa Han Vakfının yapmış olduğu çalışmalara da katılan çocuklardan Hüseyin Massachusetts'deki William Koleje katılırken, Rahim 23 yaşında ünlülerin çocuklarının gittiği Brown üniversitesinden mezun olmuş ve hayatına devam etmek için San Diego'ya taşınmıştı. Normal şartlarda Ağa Han IV'den sonra imamlık sırası evin büyük oğlu Rahim'deydi. İsmâ'îlîlerin 50. İmamı olma ünvanını alıp alamayacağını ise babası belirleyecekti. Ağa Han IV hala hayatta ve sağlıklıydı ve Rahim'in yakışıklı ve zengin bir genç olarak nasıl bir hayat yaşayacağı görülecekti.⁶³⁰

2.5.44. Kızı Zehra

Ağa Han IV'ün tek kız çocuğu olan Zehra'nın da 13 Kasım 2000 yılında Sara adlı kız çocuğu doğdu. Böylece İsmâ'îlîlerin imamı Ağa Han IV Kerim'in 2000 yılı içinde yeni eşinden bir çocuğu dünyaya gelirken, kızı Zehra'da babasının kollarına

⁶³⁰ Edwards, s. 312.

torununu vermişti. Zehra 21 Haziran 1997 yılında Mark Boyden ile evlenmiş ve ilk kız çocuğundan sonra 8 Mayıs 2002 yılında da Iliyan adlı erkek ikinci çocuğu dünyaya gelmişti.⁶³¹

Zehra Harvard'dan mezun olduğundan itibaren babasının yanında Asya ve Afrika'daki sosyal gelişim projeleri üzerine çalışmaya başlamıştı. Annesi ve babası boşandıktan sonra ise annesi Sarah'ın yardım projeleri üzerine ona yardım ediyordu. Babası ile beraber dolaşması onu tanınır hale getirmişti. Oda erkek kardeşleri gibi Le Rosey'de yatılı okumuştü. Massachusetts Genel Hastanesinde hemşirelik alanında eğitim gördükten sonra Harvard'a gitmişti. Harvard'da ise üçüncü dünya ülkeleri çalışmaları bölümünden mezun olmuştu. 2004 yılında Mark Boyden'den boşandığında iki çocuğu vardı.⁶³² Ağa Han IV'ün 1988 yılında kızı için şatafatlı bir doğum günü kutlaması organize etmişti. 800 misafire havyar, somon füme, şampanya ikram edilmiş, 200 bin dolara mal olan havai fişek gösterisi sunulmuştu.⁶³³

2.5.45. Büyük Oğlu Rahim

1971 yılında doğan Rahim, Ağa Han IV'ün ilk eşi Sarah'dan doğan ikinci çocuğuydu. Ağa Han IV'ün oğlu Rahim'de bayanlarla olan ilişkileri ile anılacak bir hayat yaşıyordu. Bir arkadaşı onun şaşırtıcı bir şekilde güzel bayanlarla olduğunu lakin onun bekâr bir erkek olması sebebi ile bunun normal olduğunu belirtiyordu. Aynı arkadaşı, 20'li yaşlarda hippie bir hayat yaşayan Rahim'in yaşı ilerledikçe daha sorumlu bir hayat yaşamaya başladığını belirtmişti.⁶³⁴

Rahim babasının da gittiği kralların okulu olarak bilinen Le Rosey'de yıllık 45 bin pound ücretle eğitim gördü. Rahim'in okuldaki başarısı göz dolduruyordu. 1985 yılında bir başka yatılı okul olan Phillips Akademi'ye geçecekti. Amerika'nın Boston

⁶³¹ Sadık Ali, s. 147.

⁶³² Hollingsworth, s. 20.

⁶³³ Pendragon, s. 60.

⁶³⁴ Hollingsworth, s. 16.

şehrinde bulunan bu okul öğrencilerini Amerika'nın en ünlü üniversiteleri olarak adlandırılan Ivy lig üniversitelerine hazırlıyordu. Lakin Rahim 1990 yılında Ivy lig üniversitelerine değil de Amerikan ünlülerinin çocuklarını yolladığı Brown üniversitesine gidecekti. Brown üniversitesinde keskin zekâsı ve bohem bir hayat yaşaması ile dikkat çekmişti. Saçlarını atkuyruğu yapacak şekilde uzatmış, vücuduna dövme yaptırmış ve sakal bırakmıştı. 1995 yılında üniversiteyi bitirdikten sonra birkaç yıl gayesiz bir hayat yaşayan Rahim San Diego'ya taşınmıştı. 1998 yılına gelindiğinde hippie sitili hayatını bırakarak Avrupa'ya gitti. Barcelona'da Navarra üniversitesinde ekonomi eğitimi aldı ve buradan da Paris'e taşındı. 2003 yılında kendisine ait olan Beyond Otel şirketini kurdu. Bu şirketle otellerin filmlerini yapmaya ve onların yeniden dizaynı üzerine çalışmalar yapıyordu. Lakin bu işinde başarısız oldu ve 2005 yılında şirketi kapattı. Rahim zengin bir aileye mensup bir kişi olarak Avrupa'nın değişik yerlerinde farklı güzel bayanlarla görünmeye başladı. Onun en çok görüldüğü yer ise Sardinya'daki Bilyonerler Kulübüydü. Kendi işinde başarısız olan Rahim artık babasının işlerine yoğunlaşmaya başlamıştı. Babası Ağa Han IV onu Ağa Han Ekonomik Gelişim Fonunun başına getirdi. 90'dan fazla şirketi ve 16 ülkede milyarlarca dolar değerindeki yatırımları artık Rahim'in başındaki fon kontrol edecekti. Rahim ayrıca İsmâ'îlî Çalışmalar Enstitüsünün çalışmalarına ilgi duyması ile de dikkatleri üzerine çekecekti.⁶³⁵

Rahim 44 yaşına geldiğinde 26 yaşındaki model Kendra Spears ile 2013 yılında evlendi. Kendra, model Cindy Crawford'a benzerliği ile dikkat çekiyor ve kariyerinde hızla yükselmeyi beklerken evlilik kararı ile hayatına yeni bir yön veriyordu. 2015 yılına gelindiğinde ikilinin bir erkek çocukları dünyaya geldi ve ismi İrfan konuldu.⁶³⁶ Kendra Spears Amerika'nın Seattle kentinde dünyaya gelmiş ve Washington üniversitesinde Sosyoloji okumuştur. Kariyerine model olarak New York'ta başlayan Kendra kısa süre içinde ünlü markalar ile sözleşmeler imzalamış ve modellik kariyerinde

⁶³⁵ Hollingsworth, s. 19-20.

⁶³⁶ Ruth Styles, "The royal baby is here," *Daily Mail*, 17 Nisan 2015, <http://www.dailymail.co.uk/femail/article-3043399/The-royal-baby-not-one-think-Model-Kendra-Spears-welcomes-son-husband-Prince-Rahim-Aga-Khan.html>, 19 Haziran 2015.

yükselmişti. Yakın arkadaşı model Naomi Campell tarafından Rahim ile bir partide tanıştırılınca ikili beraber olmaya başlamışlardı.⁶³⁷

2.5.46. Diğer Oğlu Hüseyin

Hüseyin Ağa Han IV'ün ilk eşi Sarah'tan olan 3. çocuğuydu. Amerika'da yatılı Deerfield lisesinde eğitim aldıktan sonra Williams üniversitesine gitmişti. Kayak yapma da tutkularından birisiydi. 16 yaşında jet ski yaparken sol kolunu kırmıştı. 19 yaşında yine jet ski yaparken yine aynı kolu zarar görecekti. Okulunu bitirdikten sonra oda ablası Zehra ve abisi Rahim gibi babasının yanında Ağa Han Vakfına ait kültürel işlerle ilgilenmeye başladı. 2006 yılında babası bilgisayar profesörü bir akademisyen annesi ise psikolog olan sağlık danışmanı Amerikalı Kristin White ile evlendi.⁶³⁸

İkili Hüseyin New York'ta Columbia üniversitesinde Yüksek lisans eğitimi yaparken tanışmıştı. Krsitin'de aynı üniversite de Halk Sağlığı üzerine Yüksek Lisans yapıyordu. Evlilikleri Fransa'daki Chantily Şatosunda gerçekleşmişti. Daha sonra imam Ağa Han IV'ün sahibi olduğu birkaç kilometre ötedeki Ailemont adlı evlerinde ise aile ve arkadaşların katıldığı balo tertip edilmişti. 2011 yılına gelindiğinde ikili daha fazla bu evliliği devam ettiremeyeceklerini anlayınca boşanmak için mahkemeye başvurmuşlardı. Kristin daha sonra New York'ta yalnız başına kalacağı bir apartman dairesini 2 milyon 240 bin dolar ödeyerek satın almış ve burada yaşamaya başlamıştı. Kristin Uluslararası ilişkiler ve Bilgisayar alanında üniversite diplomasına sahip bir kişi olarak daha sonraları Kaliforniya eyaletinde kendi işini kurmuştu.⁶³⁹

⁶³⁷ Katy Winter, "American supermodel," *Daily Mail*, 29 Ekim 2014, <http://www.dailymail.co.uk/femail/article-2812447/American-supermodel-turned-Muslim-princess-Kendra-Spears-announces-expecting-child-millionaire-husband-Prince-Rahim-Aga-Khan.html>, 31 Aralık 2015.

⁶³⁸ Hollingsworth, s. 20.

⁶³⁹ Sara Nathan, "Aga Khan's son gets divorced," *Daily Mail*, 9 Eylül 2013, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2416176/Aga-Khans-son-divorces-American-wife--buys-2-2m-Manhattan-apartment-start-new-single-life.html>, 12 Aralık 2015.

Hüseyin'in spora olan ilgisi ilerleyen yaşlarında fotoğrafçılığa kaymaya başladı. Profesyonel olarak doğal hayatı gözlemlemeye başlayan Hüseyin aynı zamanda 14 yaşından itibaren başladığı tüplü dalış becerisi sayesinde su altı fotoğrafçılığına da başladı. Çektiği fotoğraflardan oluşan koleksiyonlar galerilerde sergilenmeye başlamıştı.⁶⁴⁰

2.5.47. Ağa Han IV'ün Üvey Kardeşi Yasmin

Yasmin 1949 yılında Ağa Han III'ün oğlu Ali ve ünlü Hollywood oyuncusu ve dansçısı Rita Hayworth'un çocukları olarak İsviçre'de dünyaya geldi. İlk eğitimini Cenevre'de tamamladıktan sonra Amerika'da Buxton lisesine devam etti. Üniversiteye ise Bennington'da okudu. Opera sanatçısı olmak istese de Yasmin'in hayatı daha çok annesi ile olan ilişkisi üzerine şekillendi.⁶⁴¹

Annesi Rita kendisini alkole verip zayıf düşmüş ve 1980 yılında Alzheimer hastası olmuştu. 1985 yılına gelindiğinde hastalığı daha kötü durumdaydı. Hollywood'un ünlü sembolü olan Rita, Alzheimer hastası olarak bütün hayatı boyunca yaşadığı anılarının hepsini unutmuştu. Yasmin, imam Ağa Han IV'ünde üvey kız kardeşi oluyordu. Yasmin gerek annesi ve gerek diğer Alzheimer hastaları için bir şeyler yapabilmek maksadı ile 1980 yılında bir vakıf kurmuştu ve bütün vaktini bu vakıf ve annesi için harcıyordu. Vakıf yıllar içinde Amerika'nın en önemli Alzheimer ile mücadele vakfı haline dönüştü ve Yasmin'de günümüze kadar Alzheimer'la mücadeleye devam etti. 35 yaşına geldiğinde Yunan Armatör Basil Embiricos ile tanışması onun hayatında farklı bir dönüm noktası olmuş ve uzun yıllardan sonra ilk defa kendi hayatı için de birşeyler yapmaya başlamıştı. Ortodoks olan Basil ile Yasmin'in evlenmesine imam Ağa Han IV izin verince ikili 1985 Ağustos ayında evlendi. Birkaç ay sonra Yasmin hamile kaldı lakin evlilikleri istediği gitmedi için oğulları Andrew daha

⁶⁴⁰ Fiona Dalton, *Photographer Hussain Aga Khan*, Earth Focus, 2007,

http://earthfocusfoundation.org/wp-content/uploads/2013/11/EF-HAK_3.pdf, 31 Aralık 2016.

⁶⁴¹ Gordin & Christiano, "Interviews: Princess Yasmin Aga Khan," *TheaterLife.com*. Originally published in Dan's Papers, Retrieved 12.11.2015, <http://www.theaterlife.com/node/1803>, 12 Kasım 2016.

doğmadan ikili boşandı. Yasmin'in annesi de 1987 yılına gelindiğinde vefat etti. 1989 yılında Yasmin ikinci kez evlendi. Yeni eşi büyük General Atlantic Realty şirketinin başında olan Emlakçı Christopher Jeffries'di. Bu evlilikte Yasmin'in kocasını terk ettiği gerekçesi ile 1993 yılında son buldu. Yasmin daha sonra Cenevre'ye yerleşmeye ve kurduğu Alzheimer Foundation vakfı için sıklıkla New York'a gidip gelmeye başladı. Vakıf artık 32 ülkede ofislere sahipti ve merkezi New York'tu. Yasmin'in anne tarafından kimse ile ilişkisi yoktu. Bütün akrabaları Babası Ali ve üvey kardeşi Ağa Han IV'ün tarafıydı. Maddi olarak ta bütün imkânlarla imamın kız kardeşi olması sebebi ile sahip oluyordu.⁶⁴² Yasmin annesini kaybedip eşlerinden de boşanınca onun için hayatında önem arz eden tek varlık oğlu Andrew oldu. Andrew ise 2011 yılında 25 yaşına geldiğinde kaldığı New York'taki apartman dairesinde ölü olarak bulundu. Andrew uyuşturucu bağımlılığından kurtulmak için çaba sarfeden bir gençti. Daha önce de intihar girişiminde bulunmuştu. Frodham Üniversitesinde Psikoloji okuyan Andrew'de annesi gibi Alzheimer ile mücadele ediyor, Facebook üzerinden kurduğu grup ile evsizlere giysi yardımı topluyordu. Virgin Atlantik Havayolları için çalışan Andrew'un annesi ve arkadaşları bir hafta sonraki doğum günü için Londra'ya gitmeyi planladığı için onun intihar edeceğine ihtimal vermiyorlardı. 2007 yılında ortaya çıkan videolarda ise Andrew'un farklı bir kimliği ortaya çıkıyordu. Xtube adlı porno sitesinde Andrew Sauston adı ile 3 tane porno videosu mevcuttu. Kilise de düzenlenen cenaze töreninde arkadaşları ve sevenleri katılmıştı.⁶⁴³

2.5.48. Ağa Han IV'ün Kardeşi Amin

Amin Harvard'da yüksek lisansını bitirmiş New York'ta 4 katlı, 3 yatak odalı bir evde bekar olarak yaşıyordu. Birleşmiş Milletlerin Ekonomik ve Sosyal İlişkiler bölümünde çalışıyordu. Daha sonraki zamanlarda oda abisi ile birlikte İsmâ'îlî cemaatinin işleri ile ilgili çalışmaya başladı. İmamın kardeşi olması onun adına

⁶⁴² Edwards, s. 301-302.

⁶⁴³ Jamle Schram, "Hayworth grandson 'suicide'," *New York Post*, 6 Aralık 2011, <http://nypost.com/2011/12/06/hayworth-grandson-suicide/>, 12 Aralık 2016.

görüşmeler yapabilmesine, İsmâ'îlîler nezdinde saygı ile karşılanmasına yetiyordu. İlk görevi Doğu Afrika'da yaşayan İsmâ'îlîlerin tarımsal olarak nasıl başarılı projeler yürütebilecekleri adınaydı.⁶⁴⁴

Amin'in Paris ve Cenevre'de de evleri bulunmaktaydı. 1970'li yılların ortasına gelindiğinde abisi Ağa Han IV'ün isteği ile İsmâ'îlî cemaatinin işleri ile daha da aktif olarak ilgilenmeye başlamıştı. Ağa Han Vakfı'nın Bangladeş, Kanada, Hindistan, Pakistan, İngiltere, Portekiz, Kenya ve Amerika'da şubeleri bulunmaktaydı. Bu ülkeler İsmâ'îlîlerin yaşadığı ülkelerdi ve yeni okulların inşasından, var olanların teşrifatına, hastane kurulmasından, sağlık personeli yetiştirilmesine kadar birçok iş bu vakıf aracılığı ile yapılıyordu.⁶⁴⁵ Amin ve kardeşi Ağa Han IV aynı anneden doğmaları ve beraber yatılı okulda okumaları sebebi ile birbirlerine çok yakınlardı. Savaş zamanında beraber anneleri ile Kenya'da vakit geçirmişler ve sonra da İsviçre'de Le Rosey'de okumuşlardı. Beraberlikleri üniversite yıllarında da devam etmişti zira ikisi de Harvard'a gitmişti. Tarih ve Edebiyat bölümünde 3 farklı ülke ve 3 farklı dil üzerine eğitim almıştı. 1960 yılında Yüksek Lisans eğitimini de Edebiyat ve Ekonomi üzerine yapmıştı. Yine aynı üniversite de Felsefe Doktorası eğitimine de devam etti. Bu arada öğretmenlik sertifikası da almış ve Harvard'da Fransızca dersleri de vermeye başlamıştı. 1965 yılında doktora tezini bitirmeden Birleşmiş Milletler de çalışmaya başlayan Amin 1969 yılına gelindiğinde abisi Ağa Han IV ile beraber İsmâ'îlî cemaati için çalışmaya başladı. Ağa Han Vakfı Ekonomik Gelişim bölümünün icra kurulu başkanlığını ve Turizm Promosyon Servislerinin çalışmalarını yürüttü. Bu süre zarfında İsmâ'îlî Cemaatinin yarı askeri organizasyonunu temsil eden kulüpler, kız ve erkek izcilik faaliyetleri, orkestralar, törenciler gibi farklı gönüllü grupların eğitimlerine ilgi gösterdi. Neticede Ağa Han IV ülkesi olmaya bir kraliyet ailesini temsil ediyordu ve bayrağı, marşı ve

⁶⁴⁴ Frischauer, s. 309.

⁶⁴⁵ Edwards, s. 290.

törenleri vardı. Bunlarda görev alacak gönüllülerin eğitimi de cemaat içinde önem arz ediyordu.⁶⁴⁶

Amin, Ağa Han Vakfına ait kültürden mikro finans alanına kadar farklı vakıfların yönetiminde görev alan bir kişidir. Bunun yanı sıra Paris müzesi, Ulusal Paris Operası, Paris Sanat Müzesi, Uluslararası İpek yolu projesi gibi farklı alanlarda da yöneticilik ve üyeliği olan Amin'in sahip olduğu birçok unvan, plaket ve madalya da mevcuttur. Ağa Han IV'ün Doğu Afrika'dan Afganistan'a kadar katıldığı bütün önemli organizasyon ve devlet törenlerinde kardeşi Amin'de onun yanında yer almaktadır. Amin son yıllarda vakfın özellikle dünyanın değişik yerlerinde açtığı ve Ağa Hanlara ait tarihi eserlerin sergilendiği müzelerin açılışında görülmektedir. 4 Kasım 2010 tarihinde Türkiye'ye gelen Amin İstanbul'da Sakıp Sabancı müzesinde Ağa Hanlara ait eserlerin sergilendiği bir açılışa da katılmış ve Uluslararası Finans İlişkileri toplantısında özel sektörün önemine dair bir konuşma da yapmıştır.⁶⁴⁷

2.5.49. Ağa Han'ın Tek Amcası Sadruddin

Ağa Han III'ün üçüncü eşi olan Fransız Andree Carron'dan olan tek çocuğu Sadruddin'di. 17 Ocak 1933'de Paris'te doğan Sadruddin'in annesi olan Andree'nin çikolata satışı yapan bir kız olduğu o günlerde çok konuşulmuştu. Ağa Han III vefat edince yerine gelebilecek iki oğlundan birisi Ali diğeri ise Sadruddin'di lakin o ikisini de imamlığa uygun görmemiş ve Ali'ni oğlu olan Kerim'i atamıştı. Sadruddin ilk eğitimini İsviçre'nin Lozan kentinde tamamladı. Daha sonra ise Amerika'daki Harvard üniversitesine gitti. Burada oda arkadaşlarından birisi ileride Amerika Birleşik Devletleri başkanı olacak olan Kennedy'di. Fransa, İsviçre ve İran vatandaşlığına sahip olan Sadruddin, Fransızca, İngilizce, Almanca ve İtalyancayı ana dili gibi konuşabiliyordu.

⁶⁴⁶ Mumtaz Ali Tajddin, "Amin Muhammad Prince," *Encyclopaedia of Ismailism*, First Ismaili Electronic Library and Database, A Project of the Heritage Society, 2006, <http://ismaili.net/heritage/node/10202>, 25 Aralık 2016.

⁶⁴⁷ Azeem Maherali, *Prince Amin Muhammad Aga Khan*, Simerg Online Incorporated, 2012, <http://simerg.com/thanking-ismaili-historical-figures/azeem-maheralis-thank-you-letter-inspired-by-prince-amyn-mohammad-aga-khans-exceptional-service-to-the-imamat/>, 12 Aralık 2016.

Babası imam Ağa Han III ile fırsat buldukça İslam ülkelerine ziyaretler gerçekleştiriyor ve İran'ın atalarının memleketi olduğunu söylüyordu.⁶⁴⁸

Sadraddin, abisi Ali'den farklı olarak eğitim hayatına devam eden bir kişiydi. Ali eğitimine devam etmemiştir ama Sadraddin onun aksine eğitim hayatına önem verdi. Harvard'da Orta Doğu tarihi çalıştı ve üniversitede İslam derneğini kurdu. Sadraddin doğduğunda Ali 21 yaşındaydı ve üvey kardeşler arasında yaş farkı da bulunuyordu. 1954 yılında lisans eğitimini tamamladıktan sonra doktora eğitimini de tamamlamak üzere üniversiteye devam etmişti.⁶⁴⁹ Okulu bittikten sonra ise 1958 yılından itibaren UNESCO'da çalışmaya başladı. Bu süre zarfında dünyanın değişik yerlerinde bulunan tarihi mirası yakında tanıma imkânı elde etti. 1959 yılında ise Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğine (UNHCR) geçiş yaptı. 1966 yılında bu birimin başına getirildiğinde 33 yaşında UNHCR gibi önemli bir birimin başına getirilen en genç kişi ünvanını aldı. 12 yıl boyunca bu görevde iken Doğu Afrika'da özellikle Uganda'dan kovulan gerek Hint ve gerekse İsmâ'îlî asıllı insanlara yardım edebilecek önemli bir pozisyonda da yer almış oldu. 1977 yılı sonunda bu görevi kendi isteği ile bıraktı lakin Birleşmiş Milletler'de değişik vazifeler alarak çalışmaya devam etti. İki defa Birleşmiş Milletlerin başına geçme durumuna gelmişti. 1981 yılında Sovyetler onu çok fazla Batılı diyerek seçtirmemiştir. 1991 yılında ise Amerika ve İngiltere onun Irak'a yardım politikasını uygun görmediklerinden başkalarına veto koydular ve seçilemedi. 2003 yılının 12 Mayıs günü Amerika'nın Boston şehrinde kanser hastalığından dolayı vefat edene kadar arkadaşları ile kurduğu Bellerive Vakfı aracılığı ile özellikle çevrenin korunması ve ekolojik denge üzerine çalışmaya devam etmişti.⁶⁵⁰

Sadraddin 1983 yılında Ürdün Prensi Hasan bin Talal ile birlikte Uluslararası Yardım Konuları Bağımsız Komisyonunu kurmuştu. Birleşmiş Milletler komiserlerinden oluşan etkili bir kurul kurularak yeryüzünde gerçek manada hangi

⁶⁴⁸ New World Encyclopedia, "Prince Sadraddin Aga Khan," *Online Encyclopedia*, 1 Temmuz 2015, http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Prince_Sadraddin_Aga_Khan, 12 Aralık 2016.

⁶⁴⁹ Slater, s. 192-193.

⁶⁵⁰ New World Encyclopedia, Prince Sadraddin Aga Khan.

topluluğun, ne derecede Birleşmiş Milletlerin yardımına ihtiyaç duyduğu araştırılmaya ve bununla ilgili raporlar hazırlanmaya başlandı. Birleşmiş Milletlerin yapacağı yardımlar ile ilgili yeni fikirleri bulmakta bu komisyonun görevleri arasındaydı.⁶⁵¹ Sadruddin yıllardır çalıştığı Birleşmiş Milletlerin başına geçemese de bütün hayatı boyunca onun daha etkili bir konuma gelmesi için çalıştı.

2.5.50. Sadruddin'in Nina Dyer ile Evliliği

Sadruddin'in özel hayatı abisi Ali ile karşılaştırıldığında gayet sadeydi. İki kardeş farklı kutuplarda hayatlar yaşamıştı. Sadruddin 1957 yılında Nina Dyer ile evlenmeyi beklerken babası Ağa Han III'ün ölümü üzerine bu evlilik ertelenmişti. İkili ancak 27 Ağustos 1957 yılında evlenebildiler. Lakin Nina evliliklerinin başında mutsuzdu. İmam Ağa Han III'ün hiçbir zaman bu evliliği onaylamadığını buna rağmen Sadruddin'in kendisi ile evlenmeyi seçtiğini biliyordu. Babası tarafından Ali'den sonra ikinci sırada Sadruddin olmasına rağmen imam olarak seçilememesini kendisine bağlıyordu. Aynı zamanda Sadruddin babası imamın ölümü ile birlikte daha bir dindar olmuş, eğlencesini kaybetmiş ve eşi Nina'da bundan memnun kalmamıştı.⁶⁵²

Nina Dyer Sri Lanka'da doğmuştu ve babası bu ülkede büyük bir İngiliz çay üreticisiydi. Nina eğitimine Güney Afrika'da devam etmiş. Avrupa'ya geri döndüğünde ise oda süper modelliğe başlamıştı. Daha sonra Alman endüstri devi Baron Henry Thyssen ile evlenmiş ve boşanmıştı. 1956 yılı yazında Sadruddin ile tanışıp beraber olduklarında Nina hala Thyssen ile evliydi lakin Ağa Han III, Sadruddin'in sonunun Ali gibi olmayacağını söylüyordu.⁶⁵³ İkili evlendiklerinde Sadruddin eşi Nina'ya pahalı bir yüzük ve araba hediye etmişti. Nina eski eşi Thyssen'den boşanırken de ondan 2 milyon dolar tazminat ile Fransa Versay'da 14 odalı bir ev kalmıştı.⁶⁵⁴ Sadruddin'in Ali ile

⁶⁵¹ Martin Barber, *Blinded by Humanity: Inside the UN's Humanitarian Operations*, London, I. B. Tauris, 2015, s. 72.

⁶⁵² Slater, s. 240.

⁶⁵³ Slater, s. 243-244.

⁶⁵⁴ Pendragon, s. 100.

ilişkinine ışık tutacak bir olayda o daha 19 yaşında iken tanıştığı 20 yaşındaki bir Parisli kız ile başından geçen olaydı. Kız Sadruddin'i abisi Ali ile tanışabilmek için kullanmıştı. Sadruddin kıza Ali'de ne bulduğunu kızgınca ifade etmişti. Kız daha sonra basına açıklama yapmış ve Ali'nin bayanlara nasıl sıcak ve içten davrandığını anlatmıştı.⁶⁵⁵

Ağa Han IV günlük yaşantısına devam eder iken ailevi meseleler ile de yakından ilgiliydi. Amcası Sadruddin Birleşmiş Milletlerde Mülteciler için Yüksek Komiserlik görevine geldiğinde eşi Nina'dan boşanalı 6 yıl olmuştu. Nina ise bu süre zarfından daha da mutsuz olmuş ve uyku hapları içerek intihar etmişti. Eski eş Nina'nın intihar etmesi gündeme oturmuştu. Nina'ya ait mücevherler bir müzayede de satıldığında 2 milyon dolar gibi bir ücrete satılmıştı. Vasiyeti gereği bu para hayvan koruma derneklerine bağışlandı. Sadruddin Nina'dan boşandıktan sonra hemen tekrar evlenmemiş ama basında eski Amerikan başkanı Kennedy'nin dul eşi Jacqueline ile evlenebilecekleri yazılmıştı.⁶⁵⁶

2.5.51. Sadruddin'in İkinci Evliliği

Amca Sadruddin Birleşmiş Milletler'de para kazanma amacı ile çalışmıyor ve yüksek maaş almıyordu. Babası Ağa Han III'den kalma yeterince mali desteğe sahipti, bunların arasında American Otelleri adlı şirkette hissedarlığa da vardı. Sadruddin ikinci evliliğini nihayet 1972 yılında New York'ta tanıştığı Catherine Aleya Sursock ile yaptı. New York'ta evi olmasına rağmen asıl kullandığı evi Cenevre'deki Bellerive Şatosuydu. Kayak yapmayı, denize açılmayı, İslami sanat eserlerini toplamayı ve uçakla seyahat yapmayı seviyordu.⁶⁵⁷ Gerek Sadruddin ve gerekse Ağa Han IV yüzlerce milyon dolar değere sahip sanat eserlerine sahiptiler. Bunlar arasında Utrillos, Degas, Raoul, Renoirs, Dufys, Vlaminck, Dunoyer, Modigliani, Segonzac gibi dünyaca ünlü sanatçılara ait eserler vardı.⁶⁵⁸ Bayan Sursock 1938 yılında Mısır'da doğmuş ve ilk evliliğinin Yunan

⁶⁵⁵ Slater, s. 199.

⁶⁵⁶ Edwards, s. 264.

⁶⁵⁷ Edwards, s. 290.

⁶⁵⁸ Pendragon, s. 81.

asilli Cyril Sursock ile yaptıktan sonra boşanmıştı. Sadruddin ile evlilikleri o vefat edinceye kadar yani 31 yıl süre devam etti. Sadruddin'in iki evliliğinden de hiç çocuğu olmamıştı. Bayan Sursock'un ilk evliliğinde doğan çocukları olan Alexandre, Marc, and Nicholas Sursock onun üvey evlatları olmuştu.⁶⁵⁹

⁶⁵⁹ New World Encyclopedia, Prince Sadruddin Aga Khan,
http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Prince_Sadruddin_Aga_Khan, 17 Kasım 2015.

3. BÖLÜM: İSMÂ'İLÎLERİN YAŞADIKLARI ÜLKELER

İsmâ'îlîler yeryüzünde değişik ülkeler de yaşamlarını devam ettirmektedir. Bu ülkeler Başta Pakistan, Hindistan ve Doğu Afrika ülkeleri olmak üzere İran, Suriye, Afganistan, Çin, Güney Afrika, Eski Sovyet ülkelerinden bazıları, Burma, Hunza, Madagaskar, Japonya, Kanada, Amerika, Fransa, İngiltere'dir. İran'da yaşayan İsmâ'îlîler Aga Khanis, Afganistan'dakiler Alillahis, Orta Asya'da yaşayanları Maulais, ve Hindistan'da yaşayanlar Hocalar, Shamsis, Naosaris, ve Guptiler olarak bilinmektedir. Sayıları 15-20 milyon olarak ifade edilse de ortada resmi bir rakam yoktur. Kendilerine ait ülkeleri olmayan bu grup milyar sayılara ulaşan Müslümanlar arasında ki oranı da yüzde bir civarında bir rakamdır.⁶⁶⁰ Ağa Han İsmâ'îlîlerinin yaşadıkları coğrafyalara baktığımızda iki önemli bölgede toplandıkları görülmektedir. Bunlardan birincisi Pakistan, Hindistan ve Doğu Afrika'yı da içine alan bölge diğeri ise özellikle Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra etkili bir şekilde iletişime geçilebilen Orta Asya'daki İsmâ'îlîlerdir. Tacikistan ve Afganistan'da yaşayan İsmâ'îlîler bu ikinci grubun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Orta Asya ülkelerinde yaşayan İsmâ'îlîler yıllarca Sovyetler Birliğinin baskısı altında dünyanın geri kalanı ile irtibatlarını kaybederken Afganistan gibi ülkelerde yaşayanlarda bu ülkedeki savaşlar neticesinde dünyanın geri kalanından soyutlanmışlardı. Bu durum günümüzde Çin, Suriye⁶⁶¹ ve İran'da yaşayan İsmâ'îlîler içinde geçerlidir. Bu sebeple Hindistan merkezli Doğu Afrika ve onun bağlantısı olarak Avrupa ve Amerika kıtası İsmâ'îlîleri'nden farklı

⁶⁶⁰ Pendragon, s. 52.

⁶⁶¹ İç savaş öncesi Suriye'de 300 binden fazla İsmâ'îlî yaşamaktaydı. Akademisyen Aytekin Şenzeybek Suriye'de Dürzi-Nusayri-İsmâ'îlî ve Sünnî İlişkileri adlı makalesin de Suriyede'ki azınlıkları I. Dünya Savaşının sonuna kadar olan dönem, 1920-1946 arasındaki Fransız manda yönetimi dönemi ve 1946'dan günümüze kadar incelemiştir. İsmâ'îlîlerin Suriye'deki etkileri için bkz. Şenzeybek, Aytekin, "Suriye'de Dürzi-Nusayri-İsmâ'îlî Ve Sünnî İlişkileri" e-makâlât Mezhep Araştırmaları, VI/2, Güz 2013, s. 469-493.

olarak, kendi içlerine kapalı, kültürleri farklılaşmış ortak paydası Farsça konuşan Orta Asya İsmâ'îliler karşımıza çıkmaktadır.⁶⁶²

3.1. Afganistan İsmâ'îlileri

Afganistan'da yaşayan İsmâ'îlilerin çoğunluğu etnik köken olarak Hazaralı'dır. Çok az bir kısmı da Tacik asıllıdır. Badahşan bölgesinde yaşayanlar da aynı şekilde Tacik asıllıdır. Resmi olmayan rakamlara göre Afganistan'ın Badahşan bölgesinde yaşayan 200 binden fazla İsmâ'îli vardır. Badahşan bölgesi aslında tek bir bölge iken bir kısmı Tacikistan'da diğer kısmı da Afganistan sınırları içinde kalmıştır. Bu sebepten buradaki İsmâ'îliler hem Tacikistan hem de Afganistan arasında kalmışlardır. Pamir diye adlandırılan bölge ise bugünkü Tacikistan'ın dağlık bölgelerini oluşturmaktadır. Hazaralı İsmâ'îliler ise Afganistan'ın orta bölgelerindeki dağlık alanlar ile Pakistan'ın Kuzeybatısında yaşayanlara verilen isimdir. Bu bölgelerde yaşayan insanların büyük kısmı Şii'dir ve Farsça konuşmaktadırlar. Etnik kökenlerinin Türk-Moğol olduğu düşünülmektedir. Buradaki İsmâ'îlilerin sayısı hakkında tam bir bilgi bulunmamakla birlikte 4 milyonda 7 milyona kadar değişik rakamlar telaffuz edilmektedir.⁶⁶³

Afganistan'da Badahşan dışında yaşayan Tacik asıllı İsmâ'îliler bu ülkenin Tokhar eyaletine bağlı Ambar Koh bölgesinde yaşamlarını sürdürürken bu bölgedeki Sünni çoğunluğun baskısı ile Warsaj bölgesindeki köylerde yerleşmişlerdir. Buradaki İsmâ'îlilerin sayısı yaklaşık 4800 kişidir. Coğrafi şartlarında etkisi ile İsmâ'îliler bu bölgede tecrit olmuşlardır. Yaklaşık yüz yıl boyunca imamları ile iletişimleri kopan bu İsmâ'îlileri aralarında yaşayan dini liderler yönetmişlerdir. Afganistan'ın kapılarının dış dünyaya açılması ile birlikte Ağa Han Kalkınma Ağı (AKDN) ve ona bağlı Ağa Han Vakfı, Ağa Han Sağlık Servisleri, Ağa Han Kültür Vakfı, Ağa Han Eğitim Servisleri, Ağa Han Kırsal Bölge Destek Programı ve diğer kuruluşlar bu bölgede yaşayan insanlar

⁶⁶² Daryoush Mohammad Poor, *Authority without Territory The Aga Khan Development Network and the Ismaili Imamate*, New York, Palgrave Macmillan, 2014, pp. 148-150.

⁶⁶³ Ismailis in Afghanistan, <http://ismaili.net/Source/mumtaz/behsud/ismailis.html>, 10 Aralık 2015

ve İsmâ'îlîler için çalışmaya başlamışlardır. Bu sayede bölgede cemaathaneler, okullar, köprüler, içme ve sulama suyu projeleri yapılırken mikro kredi finans bankacılığı gibi hizmetlerde sunulmaya başlanmıştır. Afganistan Kabil'de Ağa Han Ulusal Konseyinin kurulması ile birlikte de bu bölgede ve Afganistan'da tecrit olmuş İsmâ'îlîler imamları ile aralarında yeni bir ilişki tesis etmişlerdir.⁶⁶⁴ Afgan-Tacik sınır hattında değişik bölgelerde yaşayan İsmâ'îlîler'in dış dünya ile irtibatları senelerce kesilmiştir. 33 bin İsmâ'îlî nin yaşadığı Sheghnan'da insanlar kış aylarının uzun sürmesi ve tarım yapılacak arazinin azlığı sebebi ile yıllarca beslenme zorluğu yaşamışlardır. Buna ek olarak Afganistan'da 30 yıl kadar süren savaşlarla ülke insanı ve İsmâ'îlîler zor günler geçirmişlerdir. Zorlu şartlar altında daha fazla dayanamayanlar ise daha uygun yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır. İsmâ'îlîler arasında diğer Afganlılara göre okuma oranı daha fazladır. Bu sebeple devlet için çalışan İsmâ'îlî sayısı da fazladır. Özellikle Sovyet sonrası dönemde İsmâ'îlîler Ağa Han IV'ünde desteği ile çocuklarını okutmak için büyük gayret sarfetmişlerdir. Sadece Sheghnanlı 800 İsmâ'îlî Badahşan'ın değişik yerlerinde öğretmen olarak çalışmakta ve Sheghnanlı aileleri onların desteği ile ayakta durmaktadırlar. İsmâ'îlîlerin yaşam standartlarının iyileştirilmesi için Ağa Han kuruluşları büyük gayret sarf etmektedir. Bütün bu çalışmalar Ağa Han IV ile Afganistan Devlet Başkanı Karzai arasında 2002 yılında yapılan görüşmeden sonra hız kazanmıştır. Afganistan'ın yeni anayasasında İsmâ'îlîler gibi azınlıkların konuştukları dillerinde ve dini inançlarında özgür oldukları ifade edilmiştir.⁶⁶⁵

3.2. Tacikistan İsmâ'îlîleri

Tacikistan'da yaşayan İsmâ'îlîler ise bir kısmı Afganistan'da kalmış olan Badahşan Bölgesinde yaşamaktadırlar. Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'ye 18 saat uzaklıktaki bu dağlık bölge Moğollardan kaçan İsmâ'îlîlerin hayatta kalabilmek için

⁶⁶⁴ Hafizullah Emadi, "Afghanistan: The Tajik Ismailis of Takhar-an End to Isolation," *Contemporary Review*, Vol. 291, No. 1694, (2009), s. 291-292; 296-297.

⁶⁶⁵ Jonathan Goodhand, "Bandits, Borderlands and Opium Wars in Afghanistan," ed Thomas M. Wilson and Hastings Donnan, *A Companion to Border Studies*, West Sussex UK, Wiley-Blackwell, (2012), s. 335; 340.

sığındığı dağlık bir bölgedir. Horog (Khorog) şehri bu bölgedeki 38 bin nüfuslu bir şehirdir. İsmâ‘îlilere ait Orta Asya Üniversitesi'nin bir kampüsü de burada bulunmaktadır. Bu bölgedeki köylerde yaşayanların çoğunluğu İsmâ‘îliler'dir. Köylerde cami ve cemaathane bulunmamakla birlikte her evde bir ibadet odası geleneği mevcuttur. Evlerde Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i sembolize eden 5 sütun üzerine kurulmuşlardır. Evlerinin dört katmanlı tavanı toprak, su, hava ve ateşi temsil ediyor. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin sütunu birbirlerine bir tahta ile bağlı olmakla birlikte bu iki kardeşin birbirine olan sevgisini sembolize ediyor. Hz. Hasan sütunu hayatı ve dünyayı Hz. Hüseyin sütunu ise ışık ve ateşi temsil etmektedir. Hz. Fatma sütunu ise kadınların oturduğu kısım olarak hasta olan kadınların şifa aradıkları bir kısımdır. Hz. Muhammed sütunu ise Şah sütünü olarak bilinir ve sadece pirlar ve ev sahibi burada oturabilir. Ayrıca kişi evlendiğinde ve öldüğünde bu sütunun yanına gelebilir. İsmâ‘îlilere ait törenler bu ibadet odasında gerçekleşmektedir. Köylerinde cami olmasa da her evlerinin bir ibadethane olduğuna inanırlar. Her köyde Ağa Han IV tarafından görev verilmiş bir yetkili bulunmakla birlikte peygamber soyundan gelen Seyyidler bu kişilerden üstündür. Dailerde yani hocalarda köylerde bulunabilmektedir. Ağa Han Vakıf ve kuruluşlarının bölgede yaptığı çalışmalar neticesinde küçük çocuklar dahi İngilizce konuşabilirken zeki öğrenciler Amerika ve Avrupa'da burslu okutulmaktadır. Ağa Han IV'e zamanın imamı manasında Hazır İmam adını veren Badahşan İsmâ‘îlileri onun resimlerini evlerinin ve işyerlerinin duvarlarına asmaktadırlar.⁶⁶⁶

1860'dan itibaren Ruslar Buhara'ya yerleşmiş ve Orta Asya'da kontrolü sağlamışlardı. Daha sonraki yıllarda Ruslar Badahşan bölgesini de kontrolleri altına almışlardı. Amu Derya nehri Rus-Afgan sınırı olarak belirmişti.⁶⁶⁷ 1890 yılında Çin, Rus ve Afgan devletleri imzaladığı anlaşmaya göre Badahşan bölgesini kendi aralarında bölüşmüşlerdi. Buna rağmen Çin Tacikistan'da kalan toprakların da kendisine ait

⁶⁶⁶ Kemal Tayfur, "Tacikistan Pamirleri, İsmaililer," *Atlas Dergisi*, Aralık 2013.

<http://www.atlasdergisi.com/kesfet/kultur/5433.html>, 10 Aralık 2015.

⁶⁶⁷ Daftary, s. 20.

olduğunu iddia etmektedir. Bölge özerkliğini 1925 yılında kazanmıştı. 1929 yılında ise Tacik-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlanmıştı. 1950 yılında yerli halk Güney Tacistan'a sürülmüştü. Günümüzde Tacikistan'daki İsmâ'îlilerin yaşadığı Gorno-Badahşan bölgesi özerk yapıya sahip bir bölgedir. Pamir dağlık bölgesinde yer alan bu bölge 2008 yılındaki nüfus sayımına göre 218 bin kişinin yaşadığı bir yerdir. En büyük şehri Khorog'dur. Özerk bölgede yaşayanların çoğunluğu İsmâ'îlî inancına mensuptur. Aynı şekilde nüfusun çoğunluğu köylerde yaşamaktadır. 1992 yılındaki Tacik iç savaşı sırasında yerel hükümet Tacikistan'dan ayrıldığını belirterek bağımsızlığını ilan etmişti. Daha sonra yerel hükümet bağımsızlık fikrinden vazgeçerek Tacikistan'a bağlı özerk bir yapıda olduğunu ilan etmişti. Bölge 2012 yılında Tacik askerleri ile savaş lordu olarak bilinen Tolib Ayombekov'un militanları arasındaki çatışmalara sahne olmuştu. Gorno-Badahşan dağlık bölgesi büyüklük olarak Tacikistan'ın yüzde 45'ini oluştursa da nüfustaki oranı yüzde 3'tür. Tacikistan'ın diğer bölgelerinde yaşayanlar Sünni olmakla birlikte bu bölge halkı Şii İsmâ'îlî dir.⁶⁶⁸ Pamir bölgesinin insanlarına bölgenin dağlık olmasından dolayı Dağlılar, Pamirliler, Tacikler, Gornyeler ve Galchalar adı da verilmektedir. Pamir'de yaşayan Yazgülemler ile Vanchisler ise Sünni inancına mensup iken diğer halk İsmâ'îlî'dir. Taciklerden farklı olarak halk İran dili Farsçayı konuşmaktadır. Bölge halkındaki ulusal milliyetçilik düşüncesi onların dini inanışlarına göre şekillenmektedir. Bölge insanın 11. Yüzyıldan itibaren İsmâ'îlî olmaya başlamışlardır. İsmâ'îlî şair ve Dai Nasır-ı Hüsrev (1004-72) bu bölgenin İsmâ'îlîleşmesinde en önemli etkiye sahip misyonerdir. Yazgülemler ve Vanchisler ise 19. Yüzyılda Sünni olmuşlardır. Yazgülemler kendi dillerini konuşsalarda Tacik kültürünü benimsemişlerdir. Vanchisler ise tamamen Tacik dili ve kültürüne adapte olmuşlardır. Bundan dolayı bölgedeki İsmâ'îlilerin zaman içinde dış dünya ile irtibatları kesildiği gibi bu topraklardaki diğer gruplarla da ilişkileri olmamıştır. İsmâ'îliler ile diğer gruplar arasında evlilik yolu ile herhangi bir ilişki dahi bulunmamaktadır. İsmâ'îliler bu dağlık bölgede izole bir hayat yaşamış ve dinlerini gizli olarak yaşadıkları içinde günümüze

⁶⁶⁸ Gorno-Badakhshan Autonomous Region, Wikipedia the Free Encyclopedia, 2015, https://en.wikipedia.org/wiki/Gorno-Badakhshan_Autonomous_Region, 10 Aralık 2015.

kadar asimile olmamışlardır. Bölgede yaşayan diğer dini gruplar İsmâ'îlîlere dinlerinden dolayı direkt karşı propagandaya tabi tutmuşlardır. 1978 yılında dahi Khorog'da anti İsmâ'îlî propaganda için seminerler düzenlenmekteydi. Bütün bu dışlama ve propagandaya karşı İsmâ'îlîler bölgede kendi cemaathanelerini açamamışlar, evlerini cemaathane haline getirerek dinlerini gizli yaşamışlardır. Yıllar süren izolasyona rağmen II. Dünya savaşına kadar dini olarak Hindistan'daki İsmâ'îlîler ile iletişimde kalmayı da başarmışlardır.⁶⁶⁹

Nasır-ı Hüsrev Ortaçağ İslam dünyasının önemli bir ilimadamı ve seyyahıydı. İran topraklarında felsefik İsmâ'îlî zmin önemli bir temsilcisi olan Hüsrev üç yıl boyunca Fatimi Kahire'de kalarak Dai eğitimi aldı. Horosan'a geri döndüğünde artık buraların Baş Daisi olmuştu. Belh'de kurduğu gizli karargâhından bölgeye İsmâ'îlî inancını yaydı. Daha sonraki yıllarda Badehşan bölgesindeki Yumgan vadisinde yaşamaya devam eden Hüsrev burada da İsmâ'îlî inancın geçmişten günümüze gelecek temellerini atmış oldu. İsmâ'îlî edebiyatı ile ilgilenen Hüsrev, El Sicistani'den etkilendiğini de ifade ediyordu. Yine aynı bölgede etkili olan bir diğer İsmâ'îlî Dai ise Abdulmalik bin Attaş'tır. 1070'li yılların başına kadar Selçuklu hâkimiyeti altındaki topraklardaki tek Baş Dai'ydi. Selçukluların ana merkezi olan İsfahan'da gizli bir karargâhı vardı. Kahire'den aldığı emirleri Kirman, Azerbaycan ve Selçuklu bölgelerinde bulunan İsmâ'îlîlere iletliyordu. Kuzey Horasan, Badehşan ve Orta Asya'da İsmâ'îlîliğin gelişmesinde önemli bir katkısı olduğu gibi kendisinde sonra gelecek Hasan Sabbah'ın bölgede rahatça çalışabilmesine imkân verecek alt yapıyı kendisi kurmuştu.⁶⁷⁰

Badehşan bölgesinde İsmâ'îlîlere ait itikadi ve diğer kitaplar incelendiğinde bu eserlerin bir kısmının Nasır-ı Hüsrev'e ait olduğu görülmektedir. Bu eserlerden bazıları Hüsrev'in fikirleri ile ilgili bazıları ise Badehşan İsmâ'îlîlerinin inançları ile ilgilidir. Bu eserler arasında 1452 yılında yazılmış Seyyid Suhrab Veli Bedahşani'nin eseri, Sî u Şeş

⁶⁶⁹ Alexandre Bennigsen and S. Enders Wimbush, *Muslim of the Soviet Empire*, London, C. Hurst and Co. Publishers, 1985, s. 121-123.

⁶⁷⁰ Ekinci, s. 202-203.

Sahîfe İsmâ'îlî fikir ve inançlarını, 1522 yılında yazılmış İrşâdu't-Tâlibîn fi-Zikri Eimmeti't-Tâhirîn adlı eser ise bazı İsmâ'îlî imamların hayatları ile ilgili bilgiler vermesi açısından önemlidir.⁶⁷¹ Nasır-ı Hüsrev vefat ettikten sonra Badehşan İsmâ'îlîleri içinde karanlık bir dönem başlamıştır. Fatımi Devletinin de yıkılması ile birlikte onlar ile ilgili bilgiler 19. yüzyıla kadar adeta karanlık bir dönemdir.⁶⁷²

İsmâ'îlî Pirlerin yaşadıkları dönemde Badehşan bölgesi Pirlere tarafından yönetilmekteydi. Pirlerin altında Halife adlı din görevlileri onların altında da yaşlı İsmâ'îlîler görev alırdı. Sovyetler Birliği döneminde yaşayan Pir olmadığı için bölgedeki İsmâ'îlîler Halife adı verilen İsmâ'îlî dini görevliler etrafında kenetlenmişlerdi. II. Dünya savaşı sonunda bölgede 40 bin kişi yaşıyordu. Sovyetler ile İsmâ'îlîler arasında 1937 yılında sıkıntılar baş göstermişti. İsmâ'îlîler o dönemde Afganistan'da daha sonra yeni bir ülke olacak Pakistan'daki İsmâ'îlîlere bağlı olarak hareket ediyorlardı. Sovyetler ise bu durumdan rahatsızdı. II. Dünya savaşı sona erip Sovyetler bölgede hâkimiyetini güçlendirince ilk olarak Halife adı verilen İsmâ'îlî dini liderleri kendileri atamaya başladılar. Bu yeni Halifeler Sovyet çalışanı oldukları ve İsmâ'îlîleri organize edecek liderler etkisiz bırakılınca Sovyet kaynaklarına göre Afganistan'daki İsmâ'îlîler ile ilişkiler azaldı. İlk başlarda sayıları 20 ila 30 arasında olan ve zamanla sayıları artan bu Halifeler kendi aralarında da görüşmüyorlardı. Aynı kaynaklara göre İsmâ'îlîler artık zekâtlarını bu yeni Halife'ye ödemeyi bırakınca Sovyetler İsmâ'îlîlerin zekâtlarını ödemeyi bıraktıklarını düşündü. Kurban bayramı gibi dini günlerin kutlaması da aynı şekilde terkedilmiş görüldü. Halifeler İsmâ'îlîlikle alakası olmayan dini eğitimleri yetersiz kişilerdi. Lakin devlet görevlileri oldukları için İsmâ'îlîler itaatsizlik gösteremiyordu. Dini nikâhlar terkedilmiş görüldü. Komünizm giderek etkisini artırırken resmi kayıtlar İsmâ'îlîlerin artık hiçbir toplu dini faaliyet göstermediklerini, diğer

⁶⁷¹ Maryam Moezzi, "Manuscripts Of Ismailis Of Badakhshan," çev. Ali Ertuğrul, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXIII, (2011), s. 266.

⁶⁷² Zahide Ay, "Orta Asya'da Şiilik: Horasan, Maveraünnehir Ve Bedahşan'a İsmâ'îlîliğin Girişi ve Gelişimi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 62, (2012), s. 281.

ülkelerdeki İsmâ'îliler ile irtibatın kesildiği ve artık İsmâ'îlî müritlerin olmadığını gösteriyordu.⁶⁷³

Ağa Han IV Gorno-Badahşan bölgesinde yaşayan İsmâ'îlilere özel önem vermektedir. Bu bölge aynı şekilde yeryüzünde İsmâ'îlilere ait olan tek toprak parçasıdır. Pamir dağları son bin yıldır İsmâ'îlilerin yaşam alanı olmuştur. Sovyet döneminde İsmâ'îlilerin dış dünya ile irtibatı kesilmişti. 1995 yılında Ağa Han IV'ün bölgeyi ziyaret etmesi ile birlikte Ağa Han Kalkınma Ağı (AKDN) bölgede birçok yatırıma ve projeye başlamıştır. Sadece bu bölgedeki ajans çalışanı 3500 kişidir ve bölgedeki İsmâ'îlilerin en büyük işvereni konumundadır. Yerel okullardan kliniklere, üniversite kampüsünden Khorog şehir merkezindeki parka kadar birçok yapı AKDN tarafından yapılmaktadır. Tacikistan merkezi hükümeti Ağa Han'ın bölgedeki faaliyetlerine yönelik tavır takınmada kararsız kalmaktadır. Sovyetler döneminin en fakir cumhuriyeti olan Tacikistan, 1990'lardaki kanlı iç savaş dolayısı ile de hala kendi vatandaşlarına gerekli hizmetleri götüremez iken devletin en uzak, dağlık bölgesi olan Gorno-Badahşan Özerk bölgesi için yapabilecek çok fazla bir şeyi yoktur. Bunun yanında AKDN'nin faaliyetleri sonucu devlet olarak bu bölgeye hizmet götürmek zorunda da kalmamaktadır. Buna rağmen merkezi hükümet gün geçtikçe bütün ülkede etkili konuma da gelmektedir. WikiLeaks belgelerine göre 2008 yılında yapılan diplomatik yazışmalar AKDN'nin özerk bölgeyi liberal ekonomik kalkınmanın gerçekleştiği ve daha iyi eğitim imkânlarına sahip bir bölge haline getirmek için çalıştığı buna rağmen Tacik merkezi hükümetinin bölgeyi kontrol edememe ihtimalini göz önünde bulundurarak AKDN'ye karşı şüphe ile yaklaştığı belirtilmektedir. Hükümetin Ağa Han IV'ün bölgede yatırım yapmasına izin verirken aynı zamanda onun etkisini de bölgede azaltmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Merkezi hükümet Pamir dağlarında etkisinin kaybetmekten korkmaktadır. Özerk bölgede gücü elinde bulunduran yetkililer bölgede komutanlar olarak adlandırılan ve iç savaşta etkili olan eski askerlerdir. 1997

⁶⁷³ Yaacov Ro'i, *Islam in the Soviet Union: From the Second World War to Gorbachev*, London, Hurst and Company, 2000, s. 422-424.

yılında iç savaş sonucunda imzalanan anlaşmalara göre bu komutanlara yerel bölgede yetkili olabilme hakkı verilmiştir. AKDN bölgenin ekonomik kalkınmasını sağlamakta, Ağa Han IV ruhani lider olarak dini yaşantılarında önem arz etmekte ve bu komutanlarda özerk bölgenin güvenliğini sağlamaktadırlar. Komutanlar ayrıca bölgede organize suç liderleri olarak hareket etmektedirler. İsmâ‘îlîler bu komutanlarla işbirliği içine girmemektedirler. Merkezi hükümet gücü eline aldıkça bu komutanların etkisini de kırmak istemektedir. 24 Temmuz 2013’de üst düzey bir Tacik askeri yetkilinin Khorog’a yakın bir yerde öldürülmesi neticesinde Tacik ordusunu bölgede katil olduğunu iddia ettiği komutanlara yönelik bir operasyon başlatılmıştı. Operasyon bölgede komutanlara yönelik değilde özerk yapı ve halk üzerinde baskı aracı oluşturmaya yönelik olarak algılanmış ve Khrog halkı Tacik askerleri ile çatışmıştı. Neticede bölge halkı komutanlar etrafında kenetlenmiş ve merkezi hükümetin gayretleri boşa çıkmıştı. Halk ile Tacik askerleri arasındaki çatışmalar Ağa Han’ın devreye girmesi sonucu bitmişti. Yerel İsmâ‘îlî halk imamları Ağa Han IV ateşkes istemeseydi asla silah bırakmayacaklarını açıklamıştı. Bunun yanında yerel halkın bir kısmı Ağa Han IV’ün tarafsız bir tavır değil halkın yanında mücadele etmesi gerektiğine de inandıklarını açıklamışlardı. Başkent Duşanbe’deki yetkililerden bazıları ise Ağa Han IV’ün kendi devletini kurmak için çabaladığını belirterek, onun Büyük Badahşan Devletini kurarak bölgeyi gerek Tacikistan gerekse Afganistan’dan koparmak istediğine inanmaktadırlar. Bütün bu mücadeleler şunu göstermektedir ki ilerleyen yıllarda Gorno-Badahşan Özerk bölgesi Tacikistan’la savaşıyor bölge halkının bağımsızlık mücadelesine sahne olabilir. Bu durumda Ağa Han IV ise İsmâ‘îlî bölge halkı ile birlikte hareket etmek zorunda kalabilir.⁶⁷⁴

⁶⁷⁴ Joshua Kucera, “The Aga Khan's tightrope walk in Tajikistan.” *Al Jazeera*, 31 Ağustos 2013, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/08/2013828121815583542.html>, 10 Aralık 2015.

3.3. Çin İsmâ'îlîleri

Çin'de yaşayan İsmâ'îlîler bu ülkenin etnik olarak Tacik olan Sincan bölgesinin Kuzeybatı bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bu İsmâ'îlîlerin gerek dünyanın değişik yerlerinde yaşayan İsmâ'îlîler ile gerekse tüm dünya ile irtibatları kesilmiştir. Çinli yetkililer Sincan Tacik Özerk bölgesinde yaşayan İsmâ'îlîlerin dini vecibelerini yapabilmeleri için bir cemaathaneye sahip olmalarına izin vermiştir. Cemaathanenin imamı Çin devleti tarafından görevlendirilmekte ve 18 yaşından küçüklerin Çin kanunları gereği ibadethanelere gitmeleri yasaktır. İsmâ'îlîlerin imamı olan Ağa Han IV ve AKDN kuruluşlarının bu İsmâ'îlîlere yardım etmesi de yasaktır. Pakistan bu bölgeye 100 km mesafede olmasına rağmen sınır bölgesinden Pakistanlı İsmâ'îlî dini liderlerinde gelmesine izin verilmemektedir. Aynı şekilde bölge Tacik sınırına da yakın olmasına ve sınır görevlileri olmamasına rağmen Tacik İsmâ'îlî liderlerde Çin'e gelememektedirler. Tacikistan, Pakistan ve Çin sınırı Gorno-Badahşan bölgesinde kesişmektedir ve Çinlilere göre Çin topraklarında 50 bin Tacik yaşamaktadır. Bu insanların çoğu İsmâ'îlî inancına sahiptir. Çin bölgede farklı gruplar olmasına rağmen onları Tacik olarak tanımlamaktadır. Bu arada Tacikler Batı İran dillerini konuşurken Çin'de bulunanlar Doğu İran dillerini kullanmaktadır ki buda onları Taciklerden ayıran bir özelliktir. Çinli İsmâ'îlîler'de Tacikistan Gorno Badahşan'da yaşayan İsmâ'îlîler gibi evlerini beş sütun üzerine inşa ederler.⁶⁷⁵ Çin'de yaşayan İsmâ'îlî kadınlar başlarına taktıkları şapkaları çene çevresinden geçmek üzere bir örtü ile bağlamaları ile toplumda farkedilirler. Ayrıca bazı İsmâ'îlî kadınlar sarışındırlar ki bölgede geri kalan bütün bayanlar siyah saçlıdır. Her yıl bir gün kabirlere ziyaret gerçekleştiren İsmâ'îlîler böylece bir araya gelmiş olurlar. Her köyde cemaathane olarak kullanılan yerler vardır. Çin devleti yasakladığı için bunları sadece o köyün sakinleri kullanabilir. Cemaathaneler kullanılmadıkları zaman kilitli tutulurlar.⁶⁷⁶

⁶⁷⁵ Igor Rotar, "China: Xinjiang's Ismailis cut off from international Ismaili community," *Forum 18 News Service*, 18 Eylül 2003, http://www.forum18.org/archive.php?article_id=141&pdf=Y, 10 Aralık 2015.

⁶⁷⁶ Aliyar Andco, Jamatkhanas in Xinjiang China, <http://ismaili.net/heritage/node/24435>, 10 Aralık 2015.

Ağa Han IV bu bölgeyi 1981 ve 2012 yılında ziyaret etmiştir. Çin Sincan Uygur Özerk Bölge Valisi Nur Bekri'nin özel daveti ile Çin'e giden Ağa Han IV, Sincan Hükümeti ile AKDN arasında nasıl bir işbirliği yapılabileceği üzerinde görüşmüşlerdir. Neticede fakirlikle mücadele, eğitim, finansal servisler ve turizm yatırımları konusunda işbirliği yapmaya karar vermişlerdi.⁶⁷⁷

3.4. Mozambik ve Portekiz'deki İsmâ'îliler

Bu ülkeye ilk gelen İsmâ'îliler 1890-1920 yılları arasında gelmişlerdir. Mozambik bu yıllarda Portekizlilerin kolonisidir. Bu ülkeye çalışmak üzere gelen İsmâ'îlilerin bir kısmı ticari yeteneğe sahip iken çoğunluğu vasıfsız işçi olarak çalıştırılmışlardır. İsmâ'îlilerin bu ülkede ekonomik olarak varlık göstermeleri 2. Dünya savaşından sonra olmuştur. Mozambik'ten diğer ülkelere Kaju⁶⁷⁸ fıstığı ihracı yapmaya başlayan İsmâ'îliler zenginleşmeye başlamışlardır. Bu ihracatı daha sonra yağlı tohumlar gibi farklı tarım ürünleri izlemiştir. 1960'lara gelindiğinde ise İsmâ'îliler ülke içinde kendi işyerlerine sahip kişiler haline gelmeye başlamışlardır. 1960'lı yıllarda Ağa Han IV'ün İsmâ'îlilerden çocuklarını okullara yollamalarını istemeleri ile birlikte Mozambik'deki İsmâ'îliler'de çocuklarının iyi bir eğitim alması için seferber olmuşlardır. Böylece üniversite eğitimi almış bankacı, mühendis gibi İsmâ'îliler'de ülkede etkin olmaya başlamışlardır. Mozambik'te koloni döneminin sonlarına yaklaşırken yerli halkın bağımsızlık mücadelesi Portekizlilere karşı bir savaşa dönüşmeye başlamış ve bunun neticesinde de ülkede yaşayan İsmâ'îliler 1971-1974 yılları içinde sahip oldukları mal ve mülklerini satmaya başlamışlardır. Bu tarihler arasında 600 aile 3810 kişi ülkeyi terketmiştir. Bu İsmâ'îliler yeni yurt arayışına girdiklerinde Portekizliler ülkelerini bu insanlara açmışlardır. Ağa Han IV'de bu

⁶⁷⁷ AKDN, "The Aga Khan Visits Western China," *Press Centre*, 4 Nisan 2012, <http://www.akdn.org/Content/1125>, 10 Aralık 2015.

⁶⁷⁸ Kaju fıstığını Mozambik'te açtığı fabrikada ilk defa işleyen Jiva Jamal Tharani'de bir İsmâ'îlî'dir. Fabrikasında birçok bayan çalıştıran bu kişi ile Mozambik'teki göçmenlik, kadın işçiler ve kaju ekonomisi ile ilgili olarak Jeanne Marie Penvenne'nin *Women, Migration and the Cashew Economy in Southern Mozambique: 1945 - 1975* adlı kitabına bakılabilir.

insanlara Portekiz'e gitmelerini istemiştir. Bir kısım İsmâ'îlî ise İngiltere ve Kanada'ya gitmişti. Mozambik'deki mülklerini satan İsmâ'îlîler kültürünü ve dilini öğrendikleri Portekiz'de de başarılı olmuşlardır. İsmâ'îlîler ancak 1993 yılından itibaren Mozambik'e geri gelme imkânına sahip olmuşlardır. Ağa Han Kalkınma Ağı'na bağlı kuruluşlarda bu tarihten sonra ülkede etkili olmaya başlamıştır.⁶⁷⁹

Mozambik'e ilk giden İsmâ'îlîler diğer Hintliler gibi daha çok ticaretle uğraşmış ve başarılı olmuşlardır. Daha sonra gelenlerde daha çok bu ilk gidenlerin yanında çalışmaya başlamışlar ve zamanla onlarda kendi işlerini kurmuşlardır. Ülkede kantin adı verilen birçok yer açmışlardır. Yerel halk kılık kıyafet gibi zaruri ihtiyaçlarını buralardan alırken karşılığında da tarım ürünlerini vermişlerdir. Zamanla bu kantinler Mozambikli çiftçilerin ürünlerini toplayan ve bunları kasaba ve şehirlere gönderen bir vazife görmüşlerdir. Bir sonraki aşamada ise şehirlere gelen ürünler farklı ülkelere gönderilmeye başlanmıştır. Bu sayede İsmâ'îlîler önemli miktarda servet kazanmışlardır. 1961 yılında Hindistan Portekiz'e ait Goa'yı ele geçirdiğinde iki ülke arasındaki ilişkilerde sıkıntı başlamıştı. Böylece Portekizli yetkililer Hintlilerin Mozambik'i terk etmesini istedi. İsmâ'îlîler ise evlerine Pakistan bayrakları açarak ülkede kalmaya devam ettiler. Hintlilerin başına gelenler 1970'lerde İsmâ'îlîlerin başına gelecekti, lakin İsmâ'îlîler bu ülkeye çok önceleri gelmeleri ve yıllar içinde uluslararası ihracat ithalat yapabilecek seviyeye geldikleri için ticaretlerini devam ettirme imkânları vardı. Örneğin Azinor adlı şirketin İsmâ'îlî sahipleri (Nazir Dasru Din aynı zamanda şirketin başkanı ve Portekiz'deki İsmâ'îlî Topluluğunun başkanıydı) Mozambik'ten ayrıldıktan sonra Portekiz Lizbon merkez olmak üzere bir şirket kurmuşlardı. Bu şirketin Angola, Güney Afrika, İspanya, İtalya ve New York'ta da ofisleri bulunmaktaydı. Her türlü malın ithal ve ihracını gerçekleştirebilen şirket Mozambik'te elde edilen tecrübeler ile hem gitmek

⁶⁷⁹ Nicole Khouri and Joana Pereira Leite, *The Ismailis of Mozambique*, içinde Eric Morier-Genoud and Michel Cahen, *Imperial Migrations: Colonial Communities and Diaspora in the Portuguese World*, England Hampshire, Palgrave Macmillan, 2013, s. 168-178.

zorunda oldukları Portekiz ve Avrupa'yı hem de daha önce yaşadıkları Afrika'da iş yapma olanağına sahip olabiliyorlardı.⁶⁸⁰

Portekiz'deki İsmâ'îlîler ülkenin değişik yerlerinde yaşamaktadır. Lizbon'da bir de İsmâ'îlî Merkez bulunmaktadır. Bunun dışında Porto, Oerias, Setubal, Seixal ve Algarve şehirlerinde birer tane cemaathane bulunmaktadır.⁶⁸¹ Mozambik'ten gelenler dışında zaman içinde Portekiz'e göçen Hintliler arasında İsmâ'îlîlerde bulunmaktaydı. 2001 yılındaki bir rapora göre Portekiz'de 70 bin civarında Hint asıllı yaşamaktadır. 33 bin Hindu, 12 bin Sünni Müslüman ve 5000 civarında da İsmâ'îlî en büyük Hint gruplarıdır. İsmâ'îlîler daha çok başkent Lizbon'un Amora bölgesinden geçen Tagus ırmağının güney kısmında yaşamaktadırlar. Ticaret ile uğraşanların işyerleri daha çok şehir merkezindedir. Mozambik'te de daha çok ticaret ile uğraşan İsmâ'îlîler bu geleneği Portekiz'de de devam ettirmişlerdir. Ticaretle uğraşan İsmâ'îlîler çocuklarının yüksek tahsil almaları için çabalamaktadır. Bu nedenle yeni nesil profesyonel meslek sahiplerinden oluşmaktadır. İsmâ'îlîlerin önemli bir kısmı otel işletmecilikleri gibi turistlere yönelik faaliyetlere de sahiptirler. Büyük şirketlere hizmet sağlama, mobilya satış faaliyetleri de ülkedeki diğer iş kollarıdır. İsmâ'îlîlerin gerek aile içinde gerek toplum olarak beraber hareket etmeleri onların diğer azınlık gruplara göre sosyal ve ekonomik hayatta başarıya ulaşmasına sebep olmaktadır. İsmâ'îlîlerin yaşlıları Gujarati ve Urdu dillerini konuşmayı tercih ederlerken gençler ise Portekizce ve İngilizce konuşmaktadırlar.⁶⁸² Portekiz'de İsmâ'îlîlere ve diğer Müslümanlara ayrılmış özel bir Müslüman Mezarlığı olmasa da 1998 yılından itibaren Lizbon Belediyesi Lumiar mezarlığında onlar için yer tahsisi yapmıştır. Ülkedeki bütün Sünni ve Şii gruplar ölen

⁶⁸⁰ Susana Pereira Bastos, "Indian Transnationalisms in colonial and postcolonial Mozambique," *Vienna Journal of African Studies*, Vol. 8, (2005), pp. 281; 294; 299, http://stichproben.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/p_stichproben/Artikel/Nummer08/15_Bastos.pdf, 12 Aralık 2015.

⁶⁸¹ Inaara G., The Ismaili Community in Portugal, 2015. <https://prezi.com/aaom10nc7znp/the-İsmâ'îlî-community-in-portugal/> 12 Aralık 2015.

⁶⁸² Ines Loureço, "From Goans to Gujaratis: A study of the Indian Community in Portugal," *CARIM-India Research Report*, RR 2013/01, 2013, s. 1-21, <http://www.india-eu-migration.eu/media/CARIM-India-2013-01.pdf>, 12 Aralık 2015.

yakınlarını bu mezarlığa defnetmektedirler. Mezarlıkta 500'den fazla Müslüman defnedilmiştir. Ülkede yaşayan İsmâ'îliler çocuklarının dini eğitimi için ya özel dini dersler aldirmakta ya da cemaathanelere göndermektedirler. Ağa Han Vakfının K'Çidade adlı programı ile çocuklara eğitim ile kreş hizmeti verilirken büyüklere ise iş bulma ve vatandaşlık kursları verilmektedir.⁶⁸³

Lizbon'da yaşayan İsmâ'îliler diğer Avrupa şehirlerine göre oldukça fazladırlar. İsmâ'îlilerin Portekiz'e uyum konusunda oldukça başarılı olmalarının sebeplerinden birisi iyi eğitilmiş ve meslek sahibi olmalarıdır. İkincisi ise Mozambik'ten göç etmeleri sebebi ile ülkesiz bir topluluk olarak Portekiz'in İsmâ'îliler için kalıcı bir ev olmasıdır. Son olarak imamları Ağa Han IV'ün İsmâ'îlilerden yaşadıkları ülkelerin vatandaşı olmaları konusundaki isteğidir. İsmâ'îlilerin Portekiz'de iki vakıfları bulunmaktadır. Bunlar Focus İnsani Yardım Vakfı ile Ağa Han Vakfı'dır. İsmâ'îliler bu vakıfların gönüllü çalışanlarıdır. Lizbon İsmâ'îlî Merkezi Müslüman mimar Raj Rewal ve Portekizli mimar Fredericco Valsassina tarafından dizayn edilmiştir. Mimari yapısı ile İspanya'daki El Hamra Sarayı, Hindistan'daki Fatehpur Sikri Tapınağı ve Katolik Geronimo Manastırı'ndan esinlenerek yapılmıştır. Bu yönü ile dinler arasındaki diyaloga vurgu yapılmakta ve merkez bu amaçla da faaliyet göstermektedir.⁶⁸⁴

Portekiz, İsmaililer için her geçen gün daha fazla öneme sahip bir ülke haline gelmektedir. 2 Haziran 2015 yılında Portekiz Dışişleri Bakanı Rui Marchete ve Ağa Han IV arasında imzalanan protokole göre, Ağa Han IV Paris Chantilly'deki resmi konutunu önümüzdeki beş yıl içinde Portekiz'e taşıyacaktır. Bakan Marchete bu sayede yıllık bütçesi 600-900 milyon Euro olan kuruluşların Portekiz'e geleceğini belirtmiştir. Taraflar arasındaki diplomatik görüşmelerin 6 yıl sürdüğü belirtilerek bu süre zarfında

⁶⁸³ Nina Clara Tiesler, *Portugal*, içinde Jorgen S. Nielsen, *Yearbook of Muslims in Europe Vol. 4*, Leiden, Brill, (2011), s. 452-453.

⁶⁸⁴ Irene Ponzo, "Intercultural policies and intergroup relations Case study: Lisbon, Portugal," *International and European Forum on Migration Research (FIERI) and CLIP*, Italy, Eurofond, 2010, pp. 13; 28.

Kanada'nın Portekiz'in en büyük rakibi olduğu açıklanmıştı.⁶⁸⁵ Anlaşma uyarınca Lizbon'a taşınması beklenen İsmâ'îlî İmamet merkezinde çalışacak üst rütbeli personel Portekiz Dışişleri Bakanlığında çalışan en üst rütbeli bürokratlar gibi bütün haklara sahip olacaklardır. Ayrıca çalışanların hepsi diplomatik statüye sahip olacaklardır. Çalışanların maaşlarında vergi kesintileri olmayacaktır. Portekizli yetkililer İsmâ'îlî merkezini ve çalışanlarını muhtemel bütün tehditlere karşı koruyacağı gibi merkeze ait bütün kara, hava ve deniz taşıtları diplomatik seviyede dokunulmaz olacaklardır. Merkez İsmâ'îlî bayrağını ve amblemini kullanmakta özgür olacağı gibi, resmi aktiviteleri yönü ile hukuksal olarak özgür olacaktır. Anlaşmanın belki de İsmâ'îlîler için en önemli maddelerinden biriside ekonomik olarak kazançlardır. Buna göre İsmâ'îlî imamlığı ve kuruluşları bütün ulusal ve yerel vergilerden muaf olacaktır. Buna alım-satım vergileri, taşınır-taşınmazların vergileri, her türlü kara, hava, deniz taşıtı vergileri de dahildir. İmamlığa verilen hediyeler, kazançlar, kısaca bütün mali girdiler ve çıktılar vergi kapsamı dışında olacaktır. Sadece bu gelirler ve hediyeler Portekizliler tarafından veriliyorsa vergiye tabi tutulacaktır. Ağa Han IV'ün kendisi de ülkede en yüksek diplomatik statüye sahip yabancı olarak törenlerle karşılanacaktır. Anlaşma gereği İsmâ'îlîler bu kazanımları elde ederken Portekiz hükümeti de bazı kazanımlar elde etmektedirler. Buna göre İmamlık aktif olarak Portekizlilerin hayat standartlarını yükseltecek gerekli desteği verecektir. İsmâ'îlî İmamlığına bağlı kuruluşlar alanlarına uygun olarak Portekiz bakanlıkları ve hükümeti ile işbirliği yapacaklardır. İşbirliği komitesi kurulacak ve 3 üyeyi İsmâ'îlî İmamlığı 3 üyeyi ise Portekiz hükümeti atayacaktır. Bu anlaşma süresiz olarak devam edecektir. Eğer anlaşma iptal edilecekse 25 yıldan sonra taraflardan birisinin isteği ile iptal edilebilecektir. Eğer anlaşma 25 yılda

⁶⁸⁵ Nuno Ribeiro, "Aga Khan admits to invest in Portugal over the next five years," *Público*, 2 Haziran 2015, <http://www.publico.pt/politica/noticia/aga-khan-admite-investir-em-portugal-nos-proximos-cinco-anos-1697675?fm=ult>, 12 Aralık 2015.

iptal edilecekse ilgili taraf 4 yıl önce iptal edeceğini yazılı olarak haber etmek zorundadır.⁶⁸⁶

3.5. Kuzey Amerika'da Yaşayan İsmâ'îlîler

Bu kıtada yaşayan İsmâ'îlîler daha çok Doğu Afrika krizi neticesinde buralara göç etmek zorunda kalmıştı. Bu krizden önce Kuzey Amerika'ya 1950'den sonra gelen yaklaşık 600 İsmâ'îlî yaşıyordu. Doğu Afrika Uganda krizi ile birlikte 1972 yılında 6000 İsmâ'îlî geldi. 1975 yılına kadar ise Kenya ve Tanzanya'dan göç etmek zorunda bırakılanların da gelmesiyle birlikte sayı 10 bine ulaşmış oldu. 1980 itibari ile sadece Kanada'da 20 bin İsmâ'îlî göçmen vardı. 2015 itibari ile 50 binden fazla İsmâ'îlî nin Kuzey Amerika'da yaşadığı düşünülmektedir. 1968 yılında Kanada'nın Toronto ve Vancouver şehirlerinde organize olan İsmâ'îlîler ilk cemaathanelerini açmıştı. 2001 yılı itibari ile 30 bin İsmâ'îliye hizmet veren 17 tanesi Toronto şehir merkezinde olmak üzere diğerleri Ontario eyaletinin değişik yerlerinde açılan ve 5 bin kişiye hizmet veren 13 cemaathane daha vardı. Cemaathanelerden ayrı olarak 1998 yılı itibari ile eğitim evi olarak adlandırılan 53 Bait-ul-İlm mevcuttu. Bu merkezlerde İsmâ'îlîlerin çocukları dini eğitimlerini almaktadır. Bu merkezler 5 ayrı bölgede organize olan İsmâ'îlî Tarikatı ve Dini Eğitim Kuruluna (ITREB) ve onun üst yapı organizasyonu olarak faaliyet gösteren Kanada Ulusal Tarikat Kuruluna bağlı olarak faaliyetlerine devam etmektedirler. İna Aşeriyye Şiilerinde de gelenek olan izcilik faaliyetleri İsmâ'îlîler tarafından da yerine getirilmektedir. Sadece Toronto'daki İsmâ'îlî İzci grubuna bağlı 786 izci mevcuttur. Kuzey Amerika'da bünyesinde İsmâ'îlî öğrencileri barındıran üniversitelerde İsmâ'îlî Öğrenci Dernekleri de vardır. Kanada'da 1987 yılından itibaren "The Ismaili, Canada" adlı bir dergi yılda üç defa İsmâ'îlî okurlarla buluşacak şekilde basılmaktadır. 1985 yılından itibaren yine Kanada'da her yıl geleneksel İşbirliği Yürüyüşü ile İsmâ'îlî

⁶⁸⁶ Agreement Between The Portuguese Republic and The Ismaili Imamate for the Establishment of the Seat of the Ismaili Imamate in Portugal, 2015, http://app.parlamento.pt/webutils/docs/doc.pdf?path=6148523063446f764c3246795a5868774d546f334e7a67774c336470626d6c7561574e7059585270646d467a4c31684a535339305a58683062334d76634842794d5445324c56684a5356387a4c6d527659773d3d&fich=ppr116-XII_3.doc&Inline=true, 12 Aralık 2015.

Yardım Koşusu faaliyetleri düzenlenmektedir. İşbirliği yürüyüşünden elde edilen gelirler Ağa Han Vakfının fakir ülkelerdeki faaliyetleri için kullanılmaktadır. Koşudan elde edilen gelirler ise her yıl Kanada'da faaliyet gösteren bir hayır kuruluşuna verilmektedir. United Way yardım kuruluşu, Çocuk Hastaneleri ve Dünya Yabancı Hayat Fonu gibi organizasyonlar için düzenlenen koşu ile İsmâ'îlilerin diğer topluluklarla yakınlaşma ve işbirliği sağlanmaktadır. Kanada İsmâ'îlileri ülkedeki İna Aşeriyye Şiileri ve Caferilerle de iyi ilişkiler tesis etmeye çalışmaktadır. 1994 yılında Hz. Muhammed'in doğum günü kutlaması Ontario Bilim Merkezinde Caferi Gençlik komitesi de katılmıştı.⁶⁸⁷

Kanada'daki İsmâ'îlilerin bu ülkedeki bir diğer faaliyeti de spor alanındadır. İsmâ'îlilerin yaşadıkları ülkede artık her yıl yapılan sportif aktiviteler Kanada'da çok daha profesyonel manada yapılmaktadır. Kanada İsmâ'îli Oyunları adı altında düzenlenen etkinlikler 2015 yılında Calgary'de yapılmış ve yaklaşık 1500 oyuncu, 1300'den fazla gönüllünün çalışması ve günlük 2500 izleyiciye ulaşan bir etkinliğe dönüşmüştür. Ödül gününe ise yaklaşık 10 bin kişi katılmıştır. Ulusal olarak düzenlenen etkinlikte dereceye girenler 2016 yılında Dubai'de yapılması planlanan Uluslararası İsmâ'îli Jübile Oyunlarına katılacaklardır ki bu bir anlamda İsmâ'îlilerin kendi sportif olimpiyatlarını düzenlemeleri demektir.⁶⁸⁸

Kanada'ya Doğu Afrika'dan gelen İsmâ'îliler, Kanadalılar tarafından belirlenen şehirlere gönderiliyor ve otellerde konaklama imkânı sağlanıyordu. İş bulma imkânı kolay olduğundan birçokları bir hafta içinde kendi kiralık evlerine taşınmıştı. İsmâ'îliler işçilikten ziyade ofis işlerine ve hizmet sektörüne yöneliyordu zira Uganda gibi Doğu Afrika ülkelerinde bu alanlarda geçimlerini sağlamaya alışmışlardı. İlerleyen zamanlarda ise kendiışlerini kuranlarını sayısı bir hayli artacaktı.⁶⁸⁹ Kanada'nın ülkeye kabul ettiği

⁶⁸⁷ Amir Hussain, *The Canadian Face of Islam: Muslim Communities in Toronto*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Toronto Graduate Centre for the Study of Religion, Toronto, 2001.

⁶⁸⁸ Omar Ravji, *Calgary's Canadian Ismaili Games Leave Their Mark*, The Ismaili, 2015, <http://www.theismaili.org/community-service/calgary%E2%80%99s-canadian-games-leave-their-mark>, 22 Aralık 2015.

⁶⁸⁹ Tara Carman, "We did it the Canadian way," *Vancouver Sun*, 28 Eylül 2012, <http://www.vancouversun.com/news/Canadian/7317384/story.html>, 24 Aralık 2015.

İsmâ'îlîler seçilirken de Kanada'nın belirlemiş olduğu şartlara göre seçilmişlerdir. Lübnan'dan Uganda'ya gönderilen elçilik görevlileri Kanada'ya gelmelerine izin verilen mültecileri seçerken, onların belirli bir ekonomik üstünlüğe, eğitime, İngilizce bilme seviyelerine, genç yaşlarına ve Kanada'daki iş potansiyellerine uygun olup olamayacaklarına göre vize veriyorlardı. Bu şartlara sahip olmayanlar Kanada'ya kabul edilmiyorlardı.⁶⁹⁰ Kanada gibi Batılı ülkelerde yaşayan İngiliz ve Fransız asıllı vatandaşlar kendi ülkelerinde çok fazla sayıda Asyalı göçmenin Doğu Afrika'dan gelmesini istemiyorlardı. Hükümetler binlerce insanı kabul etmeleri halinde yerli beyaz Kanadalı halkın kendilerini seçimlerde cezalandırmalarından da korkuyorlardı.⁶⁹¹

Kanada'ya ilk gelen İsmâ'îlîler üzerine yapılan çalışmalar onların daha çok Uganda'da baş gösteren kriz ile Kanada'ya göç ettiklerini gösteriyordu. Bu krizden önce yani 1950'li yıllarda yukarıda da bahsettiğimiz üzere dünyanın değişik yerlerinden gerek siyasi, gerek mesleki, gerekse yatırımcı düşünce ile kendi istekleri doğrultusunda bu ülkeye gelenler olmuştu. Bu tarihten daha önce ise Kanada'ya İsmâ'îlîlerin gelip gelmediği konusunda bilgi bulunmamaktadır. Birbirlerine olan bağlılıkları sebebi ile eğer bu tarihten önce gelmiş olan olsaydı çok büyük ihtimal bilinecekti. Bu durumda ya kimsenin gelmediği ya da asimile olup kayboldukları ifade edilebilir. 1970 yılına kadar Kanada'daki İsmâ'îlîlerin sayısı 100 civarında iken Amerika Bileşik Devletlerinde ise 500 kişi civarındaydı.⁶⁹²

Kanada'ya göçen İsmâ'îlîler zamanla ülkenin önde gelen zenginleri arasına girdiler. Bunlardan biriside 1998 yılı itibari ile 6 milyar dolarlık değere ulaşan Ballard Enerji Sistemleri adlı şirketi kuranların arasında yer alan Mossadiq Umedaly olmuştur.

⁶⁹⁰ Moudgil Ranvir, *From stranger to refugee : a study of the integration of Ugandan Asians in Canada*, Phd Thesis, State University of New York at Buffalo, 1977, s. 464.

⁶⁹¹ Klaus Neumann, *Our own interests must come first': Australia's response to the expulsion of Asians from Uganda*, History Australia," Vol. 3, No. 1, s. 10.1-10.17, 2006, <http://journals.publishing.monash.edu/ojs/index.php/ha/article/viewFile/423/435>, 12 Kasım 2015.

⁶⁹² Parin Aziz Dossa, *Ritual and Daily Life: Transmission and Interpretation of the Ismaili Tradition in Vancouver*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of British Columbia Department of Anthropology and Sociology, Vancouver, 1985, s. 25-29, <http://circle.ubc.ca/handle/2429/25559>, 17 Kasım 2015.

Daha sonra Xantrex Teknoloji adlı başka bir şirketi 1998 yılında 10 milyon dolara kuran Umedaly 2008 yılına gelindiğinde bu şirketi 500 milyon dolara satmıştır. Gençlik yıllarında İsmâ‘îlî Ağa Hanlara ait bir vakıfta 8 yıl çalışmış olan Umedaly ticari yeteneklerini Kanada’da devam ettiren ve kurduğu şirketler ile milyar dolarlar kazanan bir işadamı olmuştur.⁶⁹³ Kanada’da yaşayan İsmâ‘îlî zenginlerden bir diğeri de her yıl Kanada’nın en zenginleri listesine girmeyi başaran Aminmohamed Lalji’dir. Larco grup şirketlerinin sahibi bu İsmâ‘îlî nin şahsi serveti 884 milyon dolardır. Şirketin toplam değeri ise 2014 yılı itibari ile yaklaşık 3 milyar dolardır ve bu miktar ile aile Kanada’nın en zengin 23. ailesidir.⁶⁹⁴ Abdul ve Shamim Jamal’de işlettikleri 16 yaşlı yurdunda 2300 Kanadalı yaşlıya hizmet veren şirketleri ile bu İsmâ‘îlî zenginlere dâhil olmuşlardır.⁶⁹⁵ Noordin and Farida Sayani’de 20 otel ve tatil merkezine sahiptir. Bu ailede Uganda’dan kaçıp Kanada’ya yerleşen ve bir otelle başladıkları iş hayatında milyon dolarlık servete sahip olan İsmâ‘îlîlerdir .⁶⁹⁶

Kanada ve Amerika gibi ülkelere zorunlu olarak göç eden İsmâ‘îlîlerin bu ülkelerdeki başarılarının her birisinin bir hikâyesi bulunmaktadır. Doğu Afrika’da refah içinde yaşar iken 3 ay içinde her şeylerini kaybeden bu insanlar yeni geldikleri bu ülkelerde her şeye sıfırdan başlamışlardır. Bunlardan bir diğeri de Mansoor Ladha adlı gazetecidir. Uganda’da gazeteci olarak iyi bir yaşama sahip olan Ladha, Kanada’ya geldikten sonra gazeteci olarak hayatına devam etmek istemiş lakin gittiği her gazeteden Kanada iş tecrübesi olmadığından dolayı geri dönmüştü. Kanada’ya bin dolarla gelebilmiş olan Ladha eşinin temizlik işleri yaparak evi geçindirdiği bir dönem

⁶⁹³ Gordon Pitts, “Mossadiq Umedaly: A Career, Cause, and Battle with Cancer,” *DeGroot School of Business*, 3 Ekim 2014, <http://www.degroot.mcmaster.ca/articles/mossadiq-umedaly-career-cause-a-battle-cancer/>, 24 Aralık 2015.

⁶⁹⁴ Dave Ebner, “The Hermit Kings,” *Globe and Mail*, 5 Nisan 2009, <http://www.theglobeandmail.com/report-on-business/the-hermit-kings/article1096738/?page=all>, 24 Aralık 2015.

⁶⁹⁵ Peter Bitham, “B2C Products and Services Winner 2007,” *BCBusiness*, 10 Ekim 2007, <http://www.bcbusiness.ca/people/b2c-products-and-services-winner-2007>, 24 Aralık 2015.

⁶⁹⁶ Margaret Jetelina, *Ugandan-born Farida Sayani turns one small hotel into a multimillion dollar chain*, Canadian Immigrant, 2011, <http://canadianimmigrant.ca/immigrant-stories/careers/ugandan-born-farida-sayani-turns-one-small-hotel-into-a-multimillion-dollar-chain>, 24 Aralık 2015.

yaşamıştı. Yapmak istediği işten taviz vermeyip satış rakamları başarısız olan yerel haftalık bir gazeteyi satın alarak yaşadığı eyaletin en önemli gazetelerinden birisi haline getirmişti. İş arayan bir gazeteciden işveren bir gazeteciye dönüşmesi bu ülkede azmini kaybetmeyen bir İsmâ‘îlî nin öyküsü olmuştur.⁶⁹⁷ Ticarete olan yatkınlıkları ve birbirlerini koruyup kollamaları Şii İsmâ‘îlîlerinin Kanada’da önemli işler yapabilmelerinin en önemli sebepleriydi. Ticaret alanında yükselirken dinlerinden kopmuyor ve adaptasyon süreci içinde değerlerinden uzaklaşmıyorlardı. İsmâ‘îlîlerin Vancouver’da 7 tane cemaathaneleri vardı. Vancouver Burnaby’de yapılan cemaathane ünlü mimar Bruno Freschi tarafından dizayn edilmişti. 1985 yılında açılan bu cemaathane Ağa Hanların Lizbon ve Londra’daki merkezleri gibi en önemli yapıtlarından birisidir.⁶⁹⁸

Kanada’da etkili konumlara gelenler yalnızca işadamları değildir. İsmâ‘îlî siyasilerde ülkede önemli pozisyonlara gelmeyi başarmışlardır. Ülkenin ilk Müslüman senatörü olan ve Kuran’ı Kerime el basarak yemin eden Mobina Jaffer’de bir İsmâ‘îlî dir. Hala bu görevi sürdüren Mobina, Afrika doğumlu ve Güney Asya kökenli ilk senatör ünvanını da taşımaktadır.⁶⁹⁹ 25 yaşında milletvekili olmayı başaran ve 1997-2008 yılları arasında görevde olan Rahim Jaffer’de İsmâ‘îlî siyasetçilerden birisidir. 2009 yılında aşırı hızdan polis tarafından durdurulan eski milletvekilinin alkollü olduğu ve aracında da kokain bulunduğu sebebi ile soruşturma başlatılmış ve 500 dolar para cezasına çarptırılmıştır.⁷⁰⁰ Ülkedeki bir diğer önemli İsmâ‘îlî siyasi de Kanada’nın üçüncü büyük şehri olan Calgary’nin belediye başkanı Naheed Nenshi’dir. 1971 doğumlu Nenshi 2010 yılında şehirde ki seçmenlerin yüzde 39.6’sına tekabül eden 140 bin 263 kişinin oyunu alırken 2013 yılında yapılan seçimlerde ise 193 bin 393 kişinin

⁶⁹⁷ Mansoor Ladha, “Canadian Experience,” ed. Linda Goyette, *The Story that Brought Me Here: To Alberta from Everywhere*, Alberta, Brindle and Glass Publishing, 2008, s. 189-195.

⁶⁹⁸ Adriana Barton, “Ismaili Success: Made in Vancouver,” *BCBusiness*, 1 Temmuz 2006, <http://www.bcbusiness.ca/people/ismaili-success-made-in-vancouver>, 24 Aralık 2015.

⁶⁹⁹ Mobina Jaffer, https://en.wikipedia.org/wiki/Mobina_Jaffer, 24 Aralık 2015.

⁷⁰⁰ Rahim Jaffer, https://en.wikipedia.org/wiki/Rahim_Jaffer, 24 Aralık 2015.

oyu ile belediye başkanı seçilmiştir.⁷⁰¹ Bir diğer siyasi de Tanzanya doğumlu Yasmin Ratansi'dir. Kanada meclisindeki ilk Müslüman milletvekili unvanına sahip olan Yasmin, Toronto Don Valley bölgesi milletvekili olarak meclise seçilmişti.⁷⁰² Bütün bu siyasilerin yanında eyalet meclislerine girmeyi başarmış yada yerel seçimleri kazanmış çok sayıda İsmâ'îlî siyasetçi bulunmaktadır.

İsmâ'îlîler imamları Ağa Han IV öncülüğünde Kanada'da son yıllarda yaklaşık 500 milyon dolarlık yatırım yaptılar. Bu para ile Toronto'da Ağa Han Müzesi ve Parkı, Başkent Ottawa'da Global Çoğulculuk Merkezi, yine Ottawa'da İsmâ'îlî İmamlığı Delegasyonu adlı elçilik misali bir yapı ile Toronto ve Vancouver'da iki büyük İsmâ'îlî Merkez inşa edildi. Ağa Han IV Kanada'ya bu yatırımları yaparken cemaatini de güçlendirmiş oluyordu. Kanada'nın en önemli nişanları olarak kabul edilen Üstün Vatandaşlık ve Kanada Nişanı kendisine takdim edilirken aralarında McMaster, McGill, Toronto ve Ottawa üniversitelerinin bulunduğu Kanada'nın en iyi üniversiteleri kendisine fahri doktora ünvanı takdim etmiştir.⁷⁰³

Cemaatin diğer ülkelerde olduğu gibi Kanada'da sistematik bir yapısı mevcuttur. İlk ve en önemli yetki sahibi Ağa Han IV, yani zamanın imamıdır. İmamın altında ise Amerika gibi kıtaların yetkililerinin olduğu üst konsey vardır. Bu üst konseye bağlı ulusal konseyler ve onların altında da ülkelerdeki cemaat sayısına göre yapılanmalar mevcuttur. Kanada'da Doğu ve Batı Kanada konseyleri, onların altında da Vancouver, Montreal, Toronto gibi şehir konseyleri yer almıştır.⁷⁰⁴

Toronto'da açılan yeni İsmâ'îlî Merkezi ülkede Vancouver Burnaby'den sonra açılan ikinci merkezdir. İsmâ'îlî merkezleri cemaathanelerden farklı olarak her yere inşa

⁷⁰¹ Naheed Nenshi, https://en.wikipedia.org/wiki/Naheed_Nenshi, 24 Aralık 2015.

⁷⁰² Yasmin Ratansi, https://en.wikipedia.org/wiki/Yasmin_Ratansi, 24 Aralık 2015.

⁷⁰³ Mohib Ebrahim, *His Highness the Aga Khan and Canada: A Profound Affinity – But Why Canada?*, 2010, Simerg: Insights from Around the World, <https://simerg.files.wordpress.com/2010/10/his-highness-the-aga-khan-and-canada1.pdf>, 24 Aralık 2015.

⁷⁰⁴ Parin Aziz Dossa, *Ritual and Daily Life: Transmission and Interpretation of the Ismaili Tradition in Vancouver*, Phd Thesis, Department of Anthropology and Sociology, The University of British Columbia, Vancouver, 1985, s. 25-29, <http://circle.ubc.ca/handle/2429/25559>, 25 Aralık 2015.

edilmez ve dünyada sadece Londra, Lizbon, Dubai ve Duşanbe'de bulunmaktadır ve yakın gelecekte Paris, Los Angeles ve Houston'da da yapılarak kullanıma açılması planlanmaktadır. Birçok ülke ve önemli şehirde İsmâ'îlî merkezi olmadığı halde Kanada'da iki tane olması ise İsmâ'îlîlerin Kanada'da ne kadar çok etkili ve organizeli olduğunun bir işaretidir. Toronto'daki İsmâ'îlî merkezi ve diğer merkezler İsmâ'îlîler tarafından İmamlarının kendilerine bir hediyesi olarak kabul edilir. Bu merkezler sadece bir ibadethane değil her türlü kültürel ve sosyal aktivitelerin düzenlenebildiği, seminer ve konferansların organize edilebildiği merkezler olarak tasarlanmıştır. Toplamda 300 milyon dolara mal olan merkez 12 Eylül 2014 yılında İsmâ'îlî imam Ağa Han IV ve Kanada Devlet başkanı Stephen Harper ile seçkin bir davetli topluluğunun katılımı ile açılmıştır.⁷⁰⁵

Kanada'nın başkenti Ottawa'da hizmete giren İsmâ'îlî İmamet Merkezi İsmâ'îlîlerin bu ülkede açmış olduğu bir diğer önemli merkezdir. Bu merkez, barışı yaymanın, eşitliğin, diyalogun dünya üzerindeki merkezi olması düşüncesi ile açılmıştır. Ağa Han IV Kanada'yı düzenli olarak ziyaret eden ve konumu gereği devlet başkanları statüsünde karşılanan bir kişidir. Kanada'ya katkılarından dolayı da 2010 yılında kendisine fahri vatandaşlık verilmiştir. Kanada Başbakanın Harper ona Afrika, Asya ve Afganistan'da yapmış olduğu hizmetlerden dolayı Kanada meclisinde teşekkür etmiş ve ilişkilerin daha da ileri düzeye taşınması amacı ile bir protokol imzalandığını açıklamıştır.⁷⁰⁶

İsmâ'îlî Kanadalıların bu ülkede kendilerine ait okul ve üniversiteleri bulunmamasına rağmen eğitime önem vermektedirler. Kanada'nın en iyi üniversiteleri arasında sayılan McMaster, McGill ve Toronto Üniversiteleri ile İsmâ'îlîlerin dünyadaki en üst çatı organı olan Ağa Khan Kalkınma Ağı (AKDN) ve İsmâ'îlîlere ait

⁷⁰⁵ Ismailis, *Ismaili Centre Toronto*, 2014, <http://www.theismaili.org/sites/ismaili/files/3485.pdf>
http://www.theismaili.org/sites/ismaili/files/the_ismaili_centre_toronto.pdf, 25 Aralık 2015.

⁷⁰⁶ Mike Blanchfield, "Aga Khan, Spiritual Leader Of Shia Ismaili Muslims, Lauds Canada," *The Canadian Press*, 2014, http://www.huffingtonpost.ca/2014/02/27/aga-khan-parliament-shia-ishmaili-muslims_n_4866555.html, 25 Aralık 2015.

üniversiteler ile işbirlikleri bulunmaktadır. McMaster üniversitesi ile ilk anlaşmanın 1987 yılında yapıldığı ve o günden bu yana birçok akademik çalışmaya imza atıldığı göz önüne alındığında ilişkilerin ne kadar sağlam olduğu görülecektir.⁷⁰⁷

3.6. İngiltere’de Yaşayan İsmâ’îlîler

İngiltere’de yaşayan İsmâ’îlîlerin 10 binden fazla olduğu tahmin edilmektedir. Bunların çoğu Londra’da ikamet etmekte ve İngiltere’de orta ve orta üstü sınıf olarak adlandırılan kesim olarak yaşamaktadırlar. Birçoğu akademisyen, doktor ve avukat gibi profesyonel meslek sahibi kişidir. Bunun yanında ticaretle uğraşan bir kesimde vardır. Çok iyi bir şekilde organize olan İsmâ’îlîler disiplinli bir şekilde sosyal hayat içinde rol almaktadırlar.⁷⁰⁸ Ağa Han IV’ün devlet ve kraliyet aileleri ile yakın ilişkisinin etkisi kendisini İngiltere’de de göstermiş. Londra’daki İsmâ’îlî merkezini açılışını bizzat dönemin Başbakanı olan Margaret Thatcher yapmıştır. Sayıları itibari ile İngiltere’de çok az bir yere sahip İsmâ’îlîler, etkileri itibari ile ise merkezlerinin açılışını Başbakan seviyesinde yaptırabilecek güce sahiplerdir.⁷⁰⁹ Londra’daki ilk İsmâ’îlî topluluğu 1950 yılında varlığını göstermiştir. Daha çok bu ülkede okuyan öğrencilerden oluşan bu topluluk zamanla çoğalmıştır. Kenya, Tanzanya ve Zambiya gibi Doğu Afrika ülkeleri bağımsızlığını kazanmadan önce bu ülkelerdeki İsmâ’îlîlerden bazıları İngiltere’ye göç etmiştir. 1968 ve 1972 yılında bu bölgeden daha fazla insanın gelmesi ile birlikte İsmâ’îlîlerin sayısı daha da artmıştır.⁷¹⁰

⁷⁰⁷ Aga Khan Development Network, *Aga Khan to Establish Major Academic and Cultural Center and Museum in Canada*, Press Releases, 2002, <http://www.akdn.org/Content/551/>, 25 Aralık 2015.

⁷⁰⁸ Grondelle, s. 15.

⁷⁰⁹ Grondelle, s. 17.

⁷¹⁰ Clarke, *The Ismailis: A Study of Community*, s. 191.

3.7. Yemen ve Suudi Arabistan İsmâ'îlîleri

Suudi Arabistan'ın Güney Batısında Yemen sınırındaki Necran⁷¹¹ bölgesi ve şehrinde yaşayan değişik kabilelere mensup insanlar kendisini hem Yemenli hem de Suudi olarak görmektedir. Şehrin en önemli özelliği ise İsmâ'îlîlere ev sahipliği yapmasıdır. Suudi Arabistan'da 100 bin Yemen'de ise 50 bin farklı Şii gruplara mensup insanın yaşadığı belirtilmektedir. İsmâ'îlîler bu ülkede Suudi devleti tarafından ayrımcılığa tabi tutulmaktadır. İsmâ'îlîlerin çoğunluğu Yam kabilesine mensuptur. Yemen'de de farklı yerlerde bu kabile mensupları mevcuttur ve önemli bir silahlı kuvvete sahiptirler. Coğrafi olarak diğer insanlardan ayrı beraberce yaşamaktadırlar. Asir bölgesinde yaşayanlardan bazıları sınırdan kaçak geçişlere yardımcı olurlar ve ihtiyaç duydukları silahları temin ederler. Birçoğu Suudi pasaportuna sahip oldukları için kendilerini Suudi olarak tanımlarlar. İsmâ'îlîlerin çoğunluk nüfusa sahip olduğu Nejran şehri İbni Saud'u destekleyen Vahhabi kuvvetlerine karşı mücadele etse de 1916-1933 yılları arasında devam eden çatışmalar sonrası teslim olmuşlardır. Bu mücadele esnasında kadın ve çocuklarında olduğu 7 bin kişi Vahhabi kuvvetlerince kılıçtan geçirilmişti. Bu baskıcı yönetim ile mücadele hala Necran, Hicaz ve Asir⁷¹² bölgelerinde devam etmektedir. Nisan 2000'de Suudi askerleri ile Necran'ın İsmâ'îlî kabile üyeleri arasında da çatışmalar yaşanmıştı. Suudi Arabistan'da çıkacak bir iç karışıklıkta bölgede yaşayan İsmâ'îlîler çok rahatlıkla Suudi ordusu ile savaşa girecek durumdadır. 2000 yılında çıkan olayları Suudi askerlerinin merkezi bir İsmâ'îlî cemaathanesine girerek dini yayınlara el koyması ve 3 İsmâ'îlî din adamını tutuklaması ile başlamıştı. Silahlı yerel İsmâ'îlîler buna tepki olarak askerlere ateş açıp araçlarına zarar vermişlerdi. Çatışmalarda 40 civarında insan hayatını kaybederken sayısı bilinmeyen yaralı vardı. İlk çatışmanın ardından Suudi ordusu bölgeye daha fazla asker yollamış ve bölge bir baştan bir başa askerler tarafından denetime alınmıştı. Neticede birçok İsmâ'îlî tutuklanmıştı.

⁷¹¹ Bu bölge Suudi Arabistan'ın 13 yönetim bölgesinden birisidir. Nejran ile ilgili bkz., https://tr.wikipedia.org/wiki/Necran_B%C3%B6lgesi, 31 Aralık 2015.

⁷¹² Bu bölge de Suudi Arabistan'ın 13 yönetim bölgesinden bir diğeridir. Asir ile ilgili bkz., https://en.wikipedia.org/wiki/%27Asir_Region, 31 Aralık 2015.

Yerel Vali Prens Mish'al bin Saud⁷¹³, İsmâ'îlî cemaathanesinin kapatılması emrini verince de yüzlerce İsmâ'îlî Vali'nin sarayına yürüyüşe geçmişti. Vali Saray'dan bir otele kaçmak zorunda kalmış ve ordu Prensi koruma altına almıştı. Bütün bu olayların çıkmasının altında ise İsmâ'îlîlerin yıllardan sonra Aşure kutlamasını açıktan yapması ve Suudi yetkililerin de buna tepkisiydi. Yerel İsmâ'îlî liderlerin bu kararı almasının altında yıllardır devam eden baskılara karşı harekete geçmek ve bir nebze olsa rejimin geri adım atmasını sağlayarak dini kutlamalarını yapabilmektir. Petrol yataklarının da bulunduğu Doğu eyaletinde⁷¹⁴ yaşayan Şiiilerin dini yaşam şartlarını düzeltici önlemler Suudiler tarafından yapılmaya başlanmıştı. Suudi yetkililerle bu Şiiiler arasında iyi ilişkiler artmıştı. İsmâ'îlîler yetkililerin kendilerine de karışmayacağını ümit etmişler ama çatışmalar çıkmıştı. Yerel Vali Prens Mish'al'ın 1997 yılında bölgeye gelmesi ile birlikte aslında İsmâ'îlîlere karşı davranışta değişmeye başlamıştı. Resmi makamlar değişik ortamlarda İsmâ'îlîlerin kâfir olduklarını konuşmaya başlamışlardı. Bazı yetkililer halk içinde İsmâ'îlîlerin hepsinin Vahhabi yapılacağını bunun için planlamalar yaptıklarını konuşuyorlardı. Bu yetkililerden birisi Şeyh Ali Khursan İsmâ'îlîlerin kâfir olduğunu çünkü onların Hz. Muhammed'in sünnetine uymadıklarını söylüyor, İsmâ'îlîlerin Kuran'a tam olarak bağlı olmadıklarını ve Sünnilerden de nefret ettiğini belirtiyordu. Şeyh Ali, İsmâ'îlîlerin yemeklerinin yenmeyeceğini, onlarla evlenilemeyeceğini, cenaze namazlarının kılınamayacağını ve Müslüman mezarlığına gömülemeyeceklerini de söylüyordu. Suudi Arabistan İslami İlişkiler Bakanlığı'nda Necran'da yeni bir ofis açıldığını ve Vahhabi doktrininin öğretileceğini açıklamıştı. Hükümet 11 milyon dolara 9 tane Vahhabi camisinin Necran'a yapılacağını açıkladı. 2000 yılındaki olaylarla birlikte ise İsmâ'îlîlere karşı ülkede ayrımcılık açık bir şekilde görülmeye başlandı. Daha fazla tutuklamalar yapılmaya başlandı. Suudi Devletine bağlı değişik bakanlıklarda çalışan İsmâ'îlîler farklı bölgelere tayin edilerek cezalandırıldılar.

⁷¹³ Prens bu görevde 2008 yılına kadar kaldı. Görevinde başarısız olduğu gerekçesi ile görevden alındığı yönünde haberler çıkmıştı. Yerine Kral Abdullah'ın oğlu Mishaal bin Saud getirildi.

⁷¹⁴ Doğu Bölgesi'de Suudi Arabistan'ın 13 yönetim bölgesinden birisi ve petrol yatakları ile ünlüdür. Doğu Bölgesi ile ilgili bkz., https://en.wikipedia.org/wiki/Eastern_Province,_Saudi_Arabia, 31 Aralık 2015.

Necran gibi İsmâ‘îlilerin yaşadığı yerlere Yemen‘den iki Sünni kabilenin üyeleri Suudi vatandaşlığı ve iş imkânı verilerek getirilmeye başlandı. İsmâ‘îlilerin toprakları bu Sünnilere verilmeye başlanırken İsmâ‘îlilerin elinden toprakları alınmış oldu. Necran olaylarında ordu bir hafta süre ile şehirden ayrılmamış ve tutuklamaların yanında birçok İsmâ‘îli işkence görmüş ve dayak yemişti. Dört lise öğrencisi İsmâ‘îli inancına hakaret eden öğretmenleri ile kavga ettiği için tutuklanmıştı.⁷¹⁵

Necran‘daki İsmâ‘îliler ile ilgili İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından kapsamlı bir raporda 2008 yılında yayınlanmıştır. Bu raporda 2004 yılı itibarı ile 408 bin kişinin yaşadığı Nejran‘da, İsmâ‘îlilerin Suudi yetkililerin baskısı altında zor şartlarda hayatta kalmaya çalıştıkları yazılmıştır. Raporda Suudi yetkililerin İsmâ‘îlilerin problemlerine karşı duyarsızlığı ifade edilirken, eğitim ve çalışma haklarından mahrum bırakıldıkları detaylı olarak örneklendirilmiştir. Buna göre 2000 yılından sonra İsmâ‘îlilerin Suudi ordusunun herhangi bir okuluna gitmesi yasaktır. Üniversiteye gitmek isteyen öğrenciler bu imkânı ancak yurt dışındaki ülkelere giderek alabilmektedir. Devlet dairelerinde İsmâ‘îliler yok denecek kadar azdır ve ayrımcılığa tabi tutulmaktadırlar.⁷¹⁶

⁷¹⁵ John R. Bradley, *Saudi Arabia Exposed: Inside a Kingdom in Crisis*, New York, Palgrave Macmillan, 2005, s. 73-76.

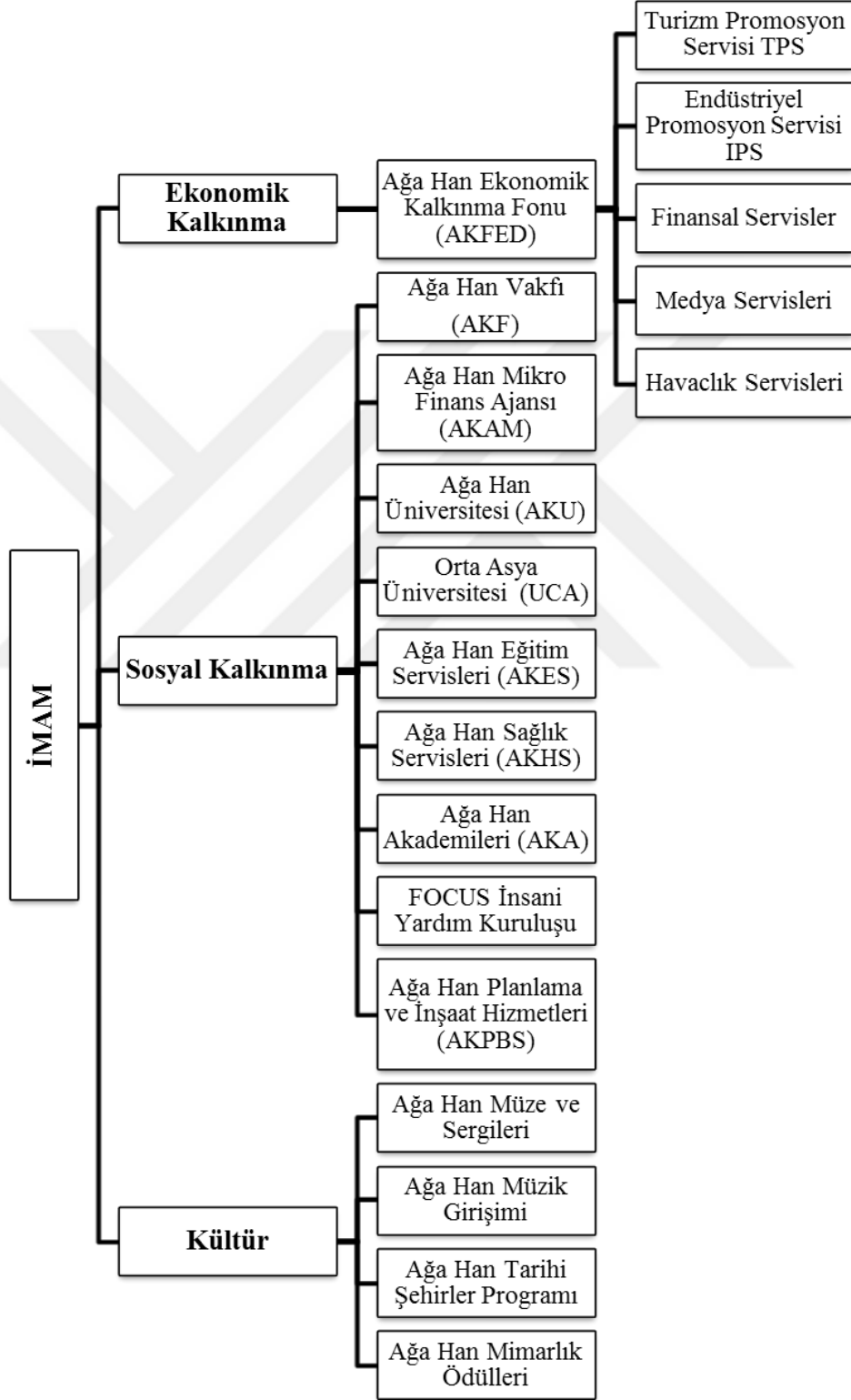
⁷¹⁶ Christoph Wilcke, “The Ismailis of Najran Second-class Saudi Citizens,” *Human Rights Watch Report*, New York, (2008), pp. 59-60.

4. BÖLÜM: AĞA HAN KALKINMA AĞI (AKDN)

Ağa Han IV tarafından kurulan Ağa Han Kalkınma Ağı bünyesinde birçok ajansı barındıran bir üst yapı organizasyonudur. AKDN bünyesindeki ajanslar özel statülü, uluslararası kalkınma ajanslarıdır. Asya ve Afrika'daki gelişmekte olan bazı ülkelerde faaliyet gösteren ajanslar, din, ırk, inanç ve cinsiyet ayrımı yapmadan toplumların refahını artırmayı hedeflemektedirler. Faaliyetlerini sosyal, ekonomik ve kültürel aktiviteler ile gerçekleştiren ajanslar toplumları kapsayıcı özellikteki projeleri ile yaşam kalitesinin artırılması için çalışmaktadırlar. Projeler sağlık, eğitim, finansal hizmetler, çevre, gıda güvenliği, ekonomi, kültür, müzik ve sanat gibi hayatın birçok ünitesinde gerçekleşmektedir. 30 ülkede faaliyetleri bulunan AKDN çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere yaklaşık 80 bin çalışana sahiptir. Kar amacı gütmeyen AKDN ajanslarının yıllık bütçesi yaklaşık 600 milyon dolardır. Ajanslardan birisi olan Ağa Han Ekonomik Kalkınma Fonu (AKFED) şirketlerinin 2013 yılı itibari ile gelirleri ise 3,5 milyar dolara ulaşmıştır. AKFED elde ettiği gelirleri yeni yatırımlar için kullanan bir ajanstır. AKDN'ye bağlı olarak çalışan 11 ajans bulunmaktadır. Bunlar: Ağa Han Akademileri (AKA), Ağa Han Mikro Finans Ajansı (AKAM), Ağa Han Eğitim Servisleri (AKES), Ağa Han Ekonomik Kalkınma Fonu (AKFED), Ağa Han Sağlık Servisleri (AKHS), Ağa Han Planlama ve İnşaat Hizmetleri (AKPBS), Ağa Han Kültür Vakfı (AKTC), Ağa Han Üniversitesi (AKU), FOCUS İnsani Yardım Kuruluşu ve Orta Asya Üniversitesi (UCA)'dır.⁷¹⁷

⁷¹⁷ The Aga Khan Development Network (AKDN), About AKDN, <http://www.akdn.org/about.asp>, 5 Aralık 2015.

Tablo 4.1. Ağa Han Kalkınma Ağı Organizasyonu

Ağa Han Kalkınma Ağı⁷¹⁸ (AKDN) İsmâ‘îlîlerin imamı Ağa Han IV tarafından kurulan ve onun tarafından yönetilen bir kuruluştur. AKDN İslam dininin sosyal yardımlaşma düşüncesinin, günümüzün modern kuruluşları vasıtası ile İsmâ‘îlîler tarafından yerine getirilmesinin bir yoludur. AKDN’ye bağlı her bir ajans kendi görevini sürdürürken aynı zamanda beraber ve birbirlerini tamamlayıcı olarak çalışırlar. Ortak amaçları fakirlere yardım ederek kendi kendine geçinebilen, özgüvene sahip bireyler oluşturmak ve onlarında kendileri gibi fakirlere yardım eder hale gelmelerini sağlamaktır. AKDN bu çalışmalarını yürütürken gönüllülerinin enerjisi, özverisi ve onların profesyonelliğinden ve yeteneklerinden istifade ederek çalışır. Uygulanan projelerin uzun dönemli olması, projeye dahil olan insanların diğer insanlara yardım edebilecek seviyeye kadar yükselmesi için zamana ihtiyaç vardır. AKDN ajansları bu sebeple projelerini uzun dönem taahhütler şeklinde yaparlar. Sürdürülebilirlik projelerin ana temasıdır. Son 30 yıllık çalışmalar göstermiştir ki, projelere hükümetler, ticari organizasyonlar, uluslararası kuruluşlar dahi dahil olsa dünyanın ihtiyacını duyduğu barınma, sağlık ve gıda problemini gidermek mümkün değildir. Buna rağmen bütün bu kuruluşlar çalışmalarına devam etmek zorundadır ve AKDN’de bu sebepten işbirliğine devam etmektedir. AKDN’nin bu yardım faaliyetleri için gereksinim duyduğu kaynakların ana karşılayıcısı İsmâ‘îlîlerden elde edilen gelirlerdir. İnsan gücü de yine gönüllü İsmâ‘îlîlerin katılımı ile sağlanır.⁷¹⁹ AKDN’nin en önemli mali destekçileri arasında gelişmiş Batılı ülkelerin resmi ve özel yardım kuruluşları da bulunmaktadır. Uygulamaya konulan projeler bu kuruluşların ilgisini çekmekte ve kurulan iyi ilişkiler neticesinde milyonlarca dolarlık projeler AKDN tarafından yerine getirilmektedir. Batı ülkelerinin geliştirmekte olan bu ülkelere yapmayı düşündüğü yardım faaliyetlerini AKDN gibi köprü vazifesi gören bir kuruluşla beraber yapabilmesi, İsmâ‘îlî gönüllüler tarafından dünyanın güvenlik riski bulunan bölgelerinde çalışmaların yürütülebilmesi Batılı organizasyonların AKDN’yi tercih etmesini sağlamaktadır. Bu Batılı ülkelerde

⁷¹⁸ AKDN’nin yapısı ile ilgili olarak bkz. Kadyrov, Mederbek, *Ağa Han İsmailileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Ankara, 2009.

⁷¹⁹ The Aga Khan Development Network (AKDN), Long-term Commitment, http://www.akdn.org/about_akdn.asp, 5 Aralık 2015.

yaşayan İsmâ'îlîlerin de kuruluşlar arasında önemli bir köprü vazifesi görmesinin yanında bizzat kendilerinin de yardım toplama faaliyetleri yapması etkili olmaktadır.⁷²⁰

AKDN her ne kadar kar amacı gütmeyen bir organizasyon olarak geçmekte ise de kar sağlayan faaliyetleri de vardır. AKFED'e bağlı kuruluşlar buna örnek gösterilebilir. Örneğin Pakistan'daki Habib bankası Ağa Han Kuruluşu olmasına rağmen aynı zamanda kar eden de özel bir teşebbüstür. Yapısal olarak dünyanın en büyük özel kalkınma ajanslarından birisidir. Maaşlı çalışanlarının yanı sıra 20 bin gönüllü çalışanı da maaşlı çalışan gibi ajanslarda görev almaktadır. Normalde iki üniversiteleri var gibi görünse de bu üniversitelerin farklı ülkelerde kampüsleri olmasından dolayı etki alanları geniştir. AKDN'nin bazı ülkelere ile ilişkileri diplomatik seviyede olacak kadar iyidir. Bazı ülkelerde kanunlar yapılırken siyasetçiler ile üst seviyede ilişkiye sahip olabilecek kadar etkilidir. AKDN hem kar eden hem de yardım eden bir şirketler grubu gibi görünmektedir lakin normal şirketlerde olamayacak kadar dengeli bir şekilde harcama ve istihdam etme politikası vardır. Çok iyi bir yapıya sahip olmasına rağmen mali kaynakları minimum seviyede ve yardım faaliyetleri de bu imkânlarla göre şekillenir. Hâlbuki Ford gibi dünyanın önde giden vakıfları hem şirketleri ile azami kar elde ederken bu ölçüde de yardım faaliyetlerinde bulunabilmektedirler. Bundaki sebep AKFED'e bağlı şirketlerin maksimum seviyede kar etmeyi değil ekonomik gelişimi artırıcı faaliyetlerde bulunmaya odaklanmalarındır. Ayrıca diğer vakıflar gibi hibe yolu ile yardımlarını yerine getirmektense kendi projeleri ile bunu gerçekleştirirler.⁷²¹

AKDN'ye bağlı olarak çalışan kuruluşlar daha çok İsmâ'îlîlerin yaşadığı bölgelerde faaliyetler göstermektedirler. Örneğin Ağa Han Vakfı (AKF) hastaneden, eğitim kurumlarına kadar birçok farklı alanda faaliyet gösteren bir yardım kuruluşudur.

⁷²⁰ Karim, s. 154.

⁷²¹ Malise Ruthven, *The Aga Han Development Network and Institutions*, içinde Farhad Daftary, *A Modern History of the Ismailis*, London, I.B. Tauris, 2011, s. 189-192.

AKF'nin faaliyet gösterdiği bölgeler ise Güney Afrika ve Doğu Afrika gibi sadece İsmâ'îlilerin yaşadıkları bölgelerdedir.⁷²²

4.1. Ağa Hanların Eğitim Faaliyetleri

Ağa Han İsmâ'îlilerinin eğitim faaliyetlerini şu başlıklar altında görmekteyiz. Ağa Hanlara ait seçkin eğitim veren ve her ülkede birer tane açılmaya çalışılan akademi olarak adlandırılan ilk, orta ve lise eğitimin verildiği kurumlar. Sayıları yüzlerce olan okullar. Akademik düzeyde faaliyet gösteren enstitüler ile Pakistan'da ve Orta Asya'da açılan üniversitelerdir. Londra'da açılan İsmâ'îlî Enstitüsü akademik seviyede eğitim programlarına sahip iken İsmâ'îlî öğrencilerin eğitimi ile yakından ilgilenen eğitim kurulları da bulunmaktadır. Bunun yanında Ağa Han Vakfı ve Ağa Han Kültür Vakfı da eğitim programları ile öne çıkan kurumlardır. İsmâ'îlî imamlar için eğitim geleneksel olarak uzun zamandır önem verdikleri bir konuydu. Bugünkü eğitim sistemlerinin temeli Ağa Han III tarafından atılmaya başlanmış ve 20. Yüzyılın ilk yarısına kadar 200 okul açılmıştı. Ağa Han III İsmâ'îlilerin kendilerine ait olacak bir üniversite projesini başlatmasa da Hindistan, Kuzey ve Doğu Afrika'daki yüksek eğitim kurumlarını desteklemişti. Ağa Hanlara ait eğitim kuruluşları kendi eğitim model ve sistemlerini açtıkları okullarda uygularken aynı zamanda buldukları ülkelerin eğitim sistemini geliştirmek içinde faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Özellikle Ağa Han Vakfı değişik ülkelerde devlete bağlı eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin gelişimi ve okulların standartlara uygun binalara kavuşması içinde faaliyet göstermektedir.⁷²³

4.1.1. Ağa Han Akademileri

İsmâ'îlilere ait bazı okulların çatı kuruluşu olarak adlandırılan Ağa Han Akademileri adlı kuruluş 2000 yılında kurulmuştur. Bu okulların kuruluş özelliği dünya çapında en iyi eğitimin verildiği okullar olabilmektir. İlk eğitim kuruluşu 2003 yılında

⁷²² Alnoor Ebrahim, *NGOs and Organizational Change: Discourse, Reporting, and Learning*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 29.

⁷²³ Ağa Khan Education Services, AKES Home, <http://www.akdn.org/akes.asp>, 5 Aralık 2015.

Kenya Mombasa'da, 2011 yılında Hindistan'ın Haydarabat şehrinde ve 2013 yılında Mozambik Maputo'da açılmıştır. Toplamda 14 ülkede 18 akademi ile 14 bin öğrenciye ulaşip her yıl 1500 mezun verilmesi amaçlanmaktadır. Normalde dünyanın değişik yerlerinde İsmâ'îlîlere ait 240 okul bulunmaktadır lakin bu akademiler farklı bir yapılanma ile uluslararası düzeyde eğitimi hedeflemiş okullardır. Bazı okulların inşaatı devam ederken bazılarının arazileri alınmış ve planlamaları yapılmaktadır. Buna göre Afrika'da Madagaskar, Uganda, Tanzania, Mali ve Kongo ülkelerinde birer okul hizmete girecektir. Kenya'da ise ikinci okul açılacaktır. Asya'da Afganistan, Kırgızistan, Bangladeş ve Pakistan'da birer tane Tacikistan'da ise iki okul hizmete açılacaktır. Ortadoğu'da planlanan okulların 2 tanesinin ise Suriye'de açılması planlanmıştır. Okullar uluslararası seviyede en iyi öğrencileri yetiştireceği için uluslararası eğitim kuruluşları ile de anlaşmalar yapılmıştır. Bunlar ise Phillips Akademi, Harvard, MIT, Texas, Calgary, Toronto ve Ağa Han üniversiteleridir. Akademilerin uyguladığı eğitim programı Uluslararası Bakalorya International Baccalaureate ⁷²⁴ adı verilen dünyanın en itibarlı eğitim sistemi ile koordineli hareket etmektedir. Okullarda eğitim hem İngilizce hem de bulunduğu ülkenin dilinde verilmekte, en iyi teknoloji ve laboratuvarlar ile donatılan okullarda yetişen öğrencilerin uluslararası öneme sahip sınavlarda en iyi puanları alarak en iyi üniversitelere gitmelerini amaçlanmaktadır. Bu okullara kayıt olabilmek içinde aynı şekilde akademik manada potansiyele sahip, yüksek motivasyon ve lider özelliklere sahip bireyler olmak gerekmektedir.⁷²⁵ Akademilerin bir diğer özelliği ise her bir okulun bünyesinde kurulan Profesyonel Gelişim Merkezleri ile mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin stajlarını bu akademilerde yapmasını sağlamaktır. Akademiler inşa edilirken tek bir binadan ibaret eğitim kurumları değil, bir üniversite gibi içinde her türlü sportif ve kültürel aktivitenin yapılabileceği kompleksler şeklinde inşa edilmektedir. Kampüsler Amerika'nın Boston şehrinde, bünyesinde dünyanın en iyi eğitimcileri ile çalışarak kampüs planları hazırlayan Sasaki adlı kuruluş tarafından

⁷²⁴ International Baccalaureate adı verilen eğitim programı daha fazla bilgi için bkz.: https://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası%C4%B1_Bakalorya, 21 Kasım 2015.

⁷²⁵ Ağa Han Akademileri, 2015, <http://www.agakhanacademies.org/>, 20 Kasım 2015.

yapılmaktadır. Her bir kampüs bulunduğu ülkenin kültürünü yansıtacak ve en iyi eğitim atmosferinin sağlanacağı şekilde planlanmaktadır. Kampüslerde, kütüphane, bilgisayar ve teknoloji laboratuvarları, seminer ve özel ders çalışma odaları ile öğretmen ve idarecilerin odaları bulunmaktadır. Yatılı olarak da hizmet veren Akademilerde özel programların yapılabileceği salonlar, müzik, tiyatro ve konferans salonları da vardır. Yatılı öğrencilerin kaldığı binalar 24 ila 48 öğrencinin kullanabileceği yurttan ziyade ev ortamının sağlandığı binalarda kalmaktadırlar. Sportif faaliyetlerin yapılabilmesi için ise basketbol, voleybol, futbol, kriket sahaları, koşu alanları, hokey ve yüzme havuzları ile aerobik, fitness ve dans çalışılacak Atletizm Merkezleri bulunmaktadır.⁷²⁶

Ağa Han Akademisine bağlı Kenya Mombasa'dan 2015 yılında mezun olan 71 lise öğrencisi gösterdikleri başarı ile toplamda 4,1 milyon dolarlık burs kazanarak dünyanın en iyi üniversitelerinde burslu okuma imkânına sahip olmuşlardı. Okul birincisi olan Fatema Hassanali İngiltere'deki Birmingham üniversitesi tıp fakültesinden tam burslu olarak kabul alırken, diğer öğrencilerde Berkeley'den Toronto üniversitesine, Cornell'den Londra'daki King's College'a kadar en prestijli üniversitelerde burslu okuma imkânına sahip oluyorlardı. Bu başarıyı Hindistan'daki Akademi'de görmekteyiz ki liseyi bitiren bu seçkin akademi öğrencilerinin Batının en iyi üniversitelerini hem de burslu olarak kazandıkları görülmektedir.⁷²⁷

4.1.2. Ağa Han Eğitim Servisleri

Ağa Han İsmâ'îlîlerine ait dünyanın değişik ülkelerinde 2013 yılı itibari ile 216 okul bulunmaktadır. İsmâ'îlîlere ait ilk eğitim kuruluşu 1909 yılında Hindistan'da Mundra, Pakistan Gwadar'da ve daha sonra ise Tanzanya Zanzibar'da açılmıştı. Bu 216 okul toplamda 507 anaokulu, ilkokul, ortaokul, lise, hazırlık okulları, teknik ve mesleki

⁷²⁶ The Aga Khan Academies, *Excellence in Education*, 2011, http://www.agakhanacademies.org/sites/default/files/academy_2012.pdf, 20 Kasım 2015.

⁷²⁷ The Aga Khan Academies, *Results for 2015 Academies Graduates*, 2015, <http://www.agakhanacademies.org/general/outstanding-results-2015-academies-graduates>, 20 Kasım 2015.

eğitim kurumları, öğretmen yetiştirme kurumlarından oluşmaktadır. Okullar Pakistan, Hindistan, Kenya, Kırgızistan, Bangladeş, Tanzania, Tacikistan ve Uganda'da toplamda 56 binden fazla öğrenciye eğitim vermektedir. Bütün bu okullar 1980 yılından itibaren Cenevre merkezli Ağa Han Eğitim Servisleri (AKES) adı altında tek çatı altında toplanmıştı. Bu okullar buldukları ülkelerin sistemlerine göre eğitim vermekte ve oranın kanunlarına uygun bir şekilde kazanç hedeflemeyen okullardır. Okulların logosu açık bir kitapta Arapça olarak İkra yani oku harflerini içermektedir. Doğu Afrika'daki İsmâ'îlilere ait okullar bu ülkelerde her ırka mensup ayrı okul ve eğitim sistemi olması dolayısı ile kurulmaya başlanmıştı. Hintli çocuklarda bu ülkelerde dini inanışları gözetilmeksizin İngilizler tarafından tek bir eğitim sistemine dâhil edilerek öğrenim görüyorlardı. İsmâ'îliler zamanla kendi okul sistemlerini kurarak çocuklarının eğitiminde söz hakkına sahip oldular ve bugünkü okulların temeli o tarihlerde atılmış oldu. 1960 yılından önce Doğu Afrika'da en az 60 İsmâ'îli Okulu açılmıştı. Bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları ile daha fazla okul açılrsa da bütün Hintliler ve İsmâ'îlilerin ülkeden kovulması ile okullar da eğitim durmuş oldu. Kenya'da 1979, Tanzania'da 1986 yılında Ağa Han Eğitim Servisi şirketlerinin öncülüğünde müfredatlar daha da geliştirildi. 1986 yılında Kenya'da ilk defa Ağa Han okullarında bilgisayar kullanılmaya başlandı. 1992 yılında Uganda'daki İsmaililerin okulları bu ülke hükümeti tarafından iade edilince burada da eğitim tekrar başladı. Doğu Afrika'daki okulların bir kısmı ulusal seviyede eğitim verirken bazı okullar ise öğrencileri uluslararası üniversitelere gönderebilmek üzere eğittiler. Pakistan ve Hindistan'daki okullarda yıllardır eğitim hayatında yer alan okullardı. 1946 yılında Ağa Han III için düzenlenen 60. Yıl jübile kutlamalarından elde edilen gelirler ile Elmas Jübile okulları açılmıştı. İlerleyen yıllarda Pakistan'ın değişik yerlerinde başka okullar açılmakla birlikte bu sayı 190'a çıktı. Bu 190 okul arasında anaokulu, ilk orta, lise, ve diğer hazırlık okulları bulunmaktadır. 75 bin Pakistanlı öğrenciye direk eğitim verilirken 200'e yakın devlet okuluna teknik destek verilmişti. Hindistan'ın Gujarat bölgesinde yaklaşık 20 kreş 1982'den günümüze hizmet vermekteydi. Bu kreşlerin yanında 3 farklı eyalette 27 okulda 600 öğretmen ile 8830 öğrenciye eğitim verilmektedir. Kırgızistan, Tacikistan, Mozambik, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bangladeş'te birer okul

bulunmaktadır. 1990 yılında Okulların Geliştirilmesi Programı (SIP) adı altında Kenya, Tanzania ve Uganda'daki okullarda görevli öğretmenlerin kalitesini artırıcı programlar yapıldı ve daha fazla eğitimsel materyalin öğretmenlerin hizmetine verildi. Toplamda 170 okulun öğretmenleri SIP adı altında eğitimler aldı. İsmâ'îlîlerin okulları ile Uluslararası Akademik İşbirliği (IAPP)⁷²⁸ programının ortak çalışması ile öğretmen değişim programları, kütüphanelerin zenginleştirilmesi, teknolojik gelişimin sağlanması ve bilgisayar destekli eğitim verilmesi yönünde çalışmalar da yapıldı.⁷²⁹ SIP programı Ağa Han Vakfı'nın sponsorluğunda Ağa Han Eğitim Sistemi AKES tarafından hayat geçirilmişti. SIP programı 15 yıl boyunca devam eden uzun dönemli bir programdı. Program kapsamına dahil olan okullarda 6 temel yaklaşımla çalışmalar yapıldı. Bunlar; projenin sadece okul temel alınarak hazırlanması, projeye dahil olan okuldaki tüm problemlerin bir bütün olarak ele alınması, öğretmenlerin profesyonel gelişiminin devamlı suretle sağlanması, okul yönetimi ile öğretmenler arasında kapasiteyi ve gelişimi artırıcı şekilde işbirliği yapılması, okulun kurumsal yapısının tamamlanarak kendini devamlı olarak geliştirici bir sisteme sahip olması ve okuldaki eğitime destek olabilecek okul dışındaki eğitimciler ile işbirliği gerçekleştirmek olarak belirlendi. Öğretmenlerin kalitesinin artırılması ise tüm projelerde en önemli hedef olarak belirlenmişti.⁷³⁰

İsmâ'îlîler imamları Ağa Han IV'e inanılmaz derecede bağlılık gösterirler. İmamın isteği yerine getirilirse dünyada da ahirette de kurtuluşa erileceğine inanılmaktadır. Ağa Han Kalkınma Ağına bağlı kuruluşlarında İsmâ'îlîlerin yaşadıkları bölgelerde onların hayat kalitesini iyileştirmek için faaliyet göstermektedir. Bütün bu faaliyetlerin başarıya ulaşmasında ana etken ise Ağa Han IV'e itaat etmeleridir. Örneğin

⁷²⁸ Amerikan Eğitim Bakanlığı tarafından kurulan The International Academic Partnership Programı ile dünyanın değişik yerlerindeki ortaöğretim kurumlarının işbirliği yaparak eğitim kalitesinin artırılması hedeflenmiştir. Daha fazla bilgi için bkz.: <http://www.iie.org/en/Programs/International-Academic-Partnership-Program>, 20 Kasım 2015.

⁷²⁹ The Aga Khan Schools, <http://www.agakhanschools.org/default.asp>, 20 Kasım 2015.

⁷³⁰ Stephen E. Anderson, *Improving Schools Through Teacher Development: Case Studies of the Aga Khan Foundation Projects in East Africa*, Lisse, Swets and Zeitlinger, 2002, pp. 2-3.

Orta Asya ülkelerinden Tacikistan'daki İsmâ'îlîler bağımsızlığına kavuştuğundan itibaren zor şartlarda yaşamaya başlamıştır. Ülke Sovyetler döneminin komünist rejiminden kapitalist rejime doğru geçiş yaparken herkes daha fazla zengin olmak istemiş, yolsuzluk ve hırsızlıklar artmıştı. Üniversite diploması almak isteyenler bile bunu rüşvet vererek gerçekleştirebiliyordu. Böyle bir ortamda Ağa Han IV İsmâ'îlîlerden çocuklarına mümkün olan en iyi eğitim vermelerini istedi ve kendisine bağlı kuruluşlar bu bölgede birçok projeye imza atmaya başladılar. Devlet sistemi çöktüğü için okullarda maaş almadan çalışan öğretmenler imamlarının eğitim konusundaki tavsiyelerinden sonra ücretsiz çalışacaklarını açıkladılar. Onların bu açıklaması üzerine İsmâ'îlîler çocuklarının daha iyi eğitim alması için daha fazla çaba sarfettiler ve maaşsız dönemde geçinemeyen öğretmenler bu fedakârlık döneminde ailelerden gelen yardımlarla her türlü ihtiyaçlarını karşılayabilir hale geldiler. 1995 yılında Tacikistan'ın Badahşan bölgesine gelen Ağa Han IV İsmâ'îlîler olarak çevrelerindeki olumsuzluklarla korkusuzca mücadele etmeleri gerektiğini, bunun içinde hem kendilerinin hem de çocuklarının eğitim almak zorunda olduklarını ancak bu şekilde hayatlarında iyiye doğru değişim yaşayacaklarını söylemişti. Bu sözler bölge insanını harekete geçirmiş ve daha iyi bir hayata sahip olmaları için motive etmişti.⁷³¹

⁷³¹ Sarfarozi Niyozov, "The Effects of the Collapse of the USSR on Teachers' Lives and Work in Tajikistan," ed. Stephen P. Heyneman, Alan J. DeYoung, *The Challenges of Education in Central Asia*, Connecticut, Information Age Publishing, 2004, pp. 45-51.

Tablo 4.2. Ağa Han İsmâ‘îlîlerine Ait Eğitim kurumlarının Sayıları

Ülke	Okul	Öğrenci	Öğretmen
Bangladeş	1	1222	118
Hindistan	27	8700	600
Pakistan	190	75000	1452
Tacikistan	1	1139	63
Kırgızistan	1	500	34
Kenya	13	5002	274
Tanzanya	5	1697	124
Uganda	5	1989	144
Birleşik Arap Emirliği	1	75	13
TOPLAM	244	95324	2822

4.1.3. Ağa Han İsmâ‘îlîlerinin Üniversiteleri

4.1.3.1. Orta Asya Üniversitesi

Bu üniversite Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan devletleri ile Ağa Han IV arasında yapılan anlaşma gereği 2000 yılında yine Birleşmiş Milletlerin güvencesi altında kuruldu. Bu özelliği ile dünyada bir yardım kuruluşu etrafında toplanan ülkelere

kurulan ilk üniversite olma unvanını elinde bulunmaktadır. Üniversite’de yetki sahibi İsmâ’îlîler adına kurucu Ağa Han IV ve onun bu kuruluşun başına koyduğu isimlerdir. Özel, bağımsız ve kendi kendini yönetme hakkına sahip bağımsız üyeler ve Rektör tarafından yönetilen üniversitenin bu üç ülkede eşit statü ve yapıya sahip kampüsleri bulunmaktadır. Üniversite’nin misyonu bu ülkelerin özellikle kırsal bölgelerinde yaşayan insanların sosyal ve ekonomik açıdan gelişimini sağlayarak bu insanların kültürlerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması olarak tarif edilmiştir. Üniversite’nin açmış olduğu lisans ve lisansüstü bütün programların uluslararası denkliği bulunmaktadır.⁷³²

Üniversitenin kampüsleri Kırgızistan Naryn, Tacikistan Khorog ve Kazakistan Tekeli’de bulunmaktadır. İdari merkezleri ise Kırgızistan’ın başkenti Bişkek’tir. Kampüslerin bulunduğu bu üç bölge eski İpek yolunun önemli kesişme noktalarıdır. Orta Asya ülkelerinin ve bu ülke insanların ekonomik, sosyal gelişiminin yanında çevrenin korunması, kültürlerin kaybolmasının önlenmesi ve eski tarihi önemine tekrar kavuşması amaçlanmaktadır. Her üç kampüs yapılırken akademik, atletik ve barınma merkezleri ve bunları çevreleyecek doğal tabiat alanlarının kurulması hedeflenmiştir. Ağa Han IV mimariye önem veren bir kişi olarak bu kampüslerin planlaması ile ilgili olarak dünyanın en prestijli ve çalışmaları ile mimarlık ödülleri kazanan Arata Isozaki ve Ortakları adlı şirketi görevlendirmiştir. Ağa Han Kalkınma Ağı üniversite ile işbirliği dâhilinde bütün inşaat faaliyetlerini, kampüslerin yer ve arazi seçimlerini, projelerde görev alacak mimarlar ve mühendislerin seçimine kadar her detay ile yakından ilgilenmiştir. Kampüs arazileri vergilerden muaf olmakla birlikte bu ülkelerin devlet başkanları tarafından ücretsiz olarak kullanıma verilmiştir.⁷³³

Orta Asya Üniversitesi planlanırken sadece kuruldukları ülkelerin öğrencilerine değil uluslararası öğrencilere eğitim vermeyi amaçlayan bir okul olarak tasarlandı.

⁷³² The University of Central Asia, 2015, <http://www.akdn.org/uca>, 21 Kasım 2015.

⁷³³ The University of Central Asia, 2015, <http://www.ucentralasia.org/cfd.asp>, 21 Kasım 2015.

Özellikle bu ülkelere komşu olan Afganistan, Hindistan, Çin, Pakistan ve diğer çevre ülkelerin öğrencilerine de hitap etmesi düşünüldü. Üniversite planlanırken bunun dini amaçlı bir eğitim kurumu değil seküler bir anlayışla her düşünce ve milletten bay ve bayan öğrencilere kapısını açan bir eğitim kurumu olması amaçlandı. Üniversite'nin kurulduğu bölgeler göz önüne alındığında, yerel ve dağlık bölgelerde birbirine bağlı kampüsler şeklinde farklı ülkelerde faaliyet göstermesinden dolayı özel bir öneme sahiptir. Üniversite inşaat çalışmalarının devam etmesinden dolayı tam kapasite ile faaliyet gösteren bir üniversite değildir. Buna rağmen kampüsler de özellikle meslek kursları, profesyonel gelişim ve staj programları, dil, bilgisayar, teknoloji kursları ile turizm planlama ve gelişim kursları verilmektedir. İsmâ'îliler plan ve programlarını yaparken Batılılar da olduğu gibi tam kapasite bütün bölümleri hizmete açmak için yine tam olarak tamamlanmış kampüs alanları tercih etmektedirler. Bu üç kampüs üniversitesi de tam manası ile yapılp eğitimcilere teslim edilinceye kadar sadece bazı alanlarda eğitim vermektedir. Her üç ülkede ki kampüsler açılınca lisans ve lisansüstü dersleri ile tam kapasite çalışmaya başlayacak üniversite de dünya standartlarına sahip kütüphaneler, spor kompleksleri, özel olarak düzenlenmiş park ve bahçeler, eğitim ve araştırma binaları bulunacaktır. Toplamda 300'den fazla akademik personel eşliğinde 3 bin öğrenciye eğitim vermeyi hedefleyen üniversite, zamanla yılda 1400 öğrencinin mezun olacağı bir yapıya kavuşacaktır. Devletler tarafından verilen araziler de vergi muafiyeti ile eğitim verecek üniversiteye Ağa Han IV 15 milyon dolar bağışta bulunmuş, bunun yanında farklı yardım kuruluşları da destek olmuşlardır. Üniversite tam kapasite çalışmaya başlayıp önemi anlaşıldığında daha fazla maddi yardıma ve desteğe sahip olacağı düşünülmektedir. Orta Asya üniversitesi öğrencilerin, ücret karşılığı eğitim alacakları bir üniversite olup, ihtiyaç sahibi başarılı öğrencilerin burs almaları hedeflenmektedir. Üniversitenin eğitim dili bütün programlarda İngilizce olacaktır. Diploma verilmeyen kurslarda ise Rusça, Kırgızca, Tacikçe ve Kazakça dillerinde eğitim yapılacaktır. İngilizce bilmeyen lisans öğrencilerini bir yıl İngilizce hazırlık göreceği üniversite de öğrencileri gerekli İngilizce sınavlarında başarılı olması istenmektedir. Üniversite eğitim hayatına tam olarak başladığında bu kırsal bölgelerin

halkı için de önemli bir iş kapısı olacağı öngörülmekte, sosyal ve ekonomik hayatın daha da gelişeceği düşünülmektedir.⁷³⁴

Naryn'deki kampüsün 2016 yılında, Khorog'un 2017'de ve Tekeli'nin ise 2019 yılında açılması planlanmaktadır. Naryn'de Bilgisayar Bölümleri, İletişim ve Medya Fakültesi ve Orta Asya Çalışmaları açılması düşünülen programlar iken, Khorog'da Çevre Bilimleri, Ekonomi bölümleri ve Gelişim programları düşünülmektedir. Tekeli'de ise Mühendislik bölümleri, İktisadi ve İdari bilimler ile Global çalışmalar bölümleri hizmete girecektir. Bu kursların önemli bir kısmı kampüslerde 2016 yılında öğrenci alımına başlayacak ve öğrencilere Orta Asya ülkelerinde ilk defa olacak şekilde çift ana dalda eğitim imkânı sunulacaktır.⁷³⁵ Orta Asya üniversitesi bünyesine 2016 yılında dahil edebileceği lise öğrencileri için yaz kampları adı altında, başlarında ana dili İngilizce olan eğitimcilerle eğitime almaktadır. 2015 yılında bu ücretli kamplara 850 öğrenci başvurmuş ancak 76 öğrenci girmeye hak kazanmıştı. Öğrenciler 3 haftalık kamp boyunca günlük 3 saat İngilizce ve 1 saat Matematik eğitimi almışlardı. Öğrencilere üniversiteye nasıl başvuracakları, hangi programlarda başarılı olabileceklerinin tespiti ile diğer sportif ve gezi programları 20 civarında farklı ülkelerden eğitmen tarafından uygulanmıştı.⁷³⁶

Orta Asya üniversitesine şimdiye kadar destek veren ve eğitim hayatına tam olarak başladığında da destek vaat eden kuruluşlar bulunmaktadır. Birçok kuruluşun bazı önemli olanları şunlardır: Asya Gelişim Bankası, British Council, ABD, Japonya ve Kanada Uluslararası Gelişim Ajansları, İngiltere Çevre Bakanlığı, Avrupa Komisyonu, Fransa ve Norveç Devletleri, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Çevre Programı, Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı ve Hükümeti, Toronto, Manchester, Exeter, Cambridge, Bern, Ottawa, Alberta, Michigan, Cornell ve Carlton

⁷³⁴ The University of Central Asia, 2015, <http://www.ucentralasia.org/faq.asp>, 21 Kasım 2015.

⁷³⁵ University of Central Asia Education Brief, University of Central Asia, 2015, http://www.ucentralasia.org/downloads/uca_education_brief_eng.pdf, 21 Kasım 2015.

⁷³⁶ About the UCA Summer Camp, 2015, <http://www.ucentralasia.org/summercamp>, 21 Kasım 2015.

Üniversiteleri.⁷³⁷ Toplamda yaklaşık 94,4 milyon dolara mal olacağı hesap edilen Orta Asya üniversitesi İsmâ‘îliler tarafından yaptırılmakla birlikte 30 milyon dolarlık kredi 27 yıl boyunca geri ödenmek üzere Amerikan kuruluşu OPIC⁷³⁸ (Denizaşırı Özel Yatırım Kurumu) tarafından karşılanmaktadır. OPIC raporlarında üniversite projesinin Amerikan ekonomisi için potansiyel bir katkısının bulunmadığı belirtilerek, projenin üniversitenin yapıldığı ülkelerin eğitim yapısını güçlendireceği, Tacikistan gibi ülkelerde kızların ve kırsal da yaşayanların eğitim hayatına etki edeceği belirtilmektedir. Üniversite kampüsleri sayesinde yerel ekonomilerin güçleneceği gibi bölgede bulunan okul ve öğretmenlerinde bu üniversiteden faydalanacağı anlatılan raporda projenin bitmesi ile halkın üniversite bünyesindeki kütüphane ve diğer kuruluşlardan istifade edeceği de yazmaktadır.⁷³⁹ 94,4 milyon dolarlık yatırımın 64,4 milyon dolarlık kısmı Ağa Han Kalkınma Ağı tarafından karşılanırken 7,5 milyon dolarlık kısmı da Ağa Han Vakfı tarafından karşılanmaktadır. OPIC 30 milyon dolarlık krediyi Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin onayı ile vermekte olup, bu OPIC’in Ağa Han Kalkınma Ağı ile yaptığı ikinci anlaşmadır. Birinci anlaşma ise İsmâ‘îlilere ait Pakistan’da faaliyet gösteren Ağa Han Üniversitesinin Karaçi Hastane inşaatı için yapılmıştı. Orta Asya üniversitesinin 25 yıl boyunca sadece Tacikistan’da 275 milyon dolarlık ekonomik gelişim sağlayacağı, inşaat için 300 kişi çalışacağı ve inşaat bittikten sonra da yine 100 kişilik bir işçi grubunun üniversiteden geçineceği belirtiliyordu. Üniversitenin 2006 yılında açtığı profesyonel ve devamlı eğitim programlarında şimdiye kadar 19 bin

⁷³⁷ University of Central Asia, *Partners*, 2015, <http://www.ucentralasia.org/about.asp>, 21 Kasım 2015.

⁷³⁸ 1971 yılında ABD’de kurulmuştur. The Overseas Private Investment Corporation adlı kuruluş ABD menşei şirketlerin denizaşırı yatırım yapmalarına yardımcı olmakta, yeni ve büyümekte olan pazarlarda ekonomik gelişimin himaye edilmesini sağlamakta, doğrudan yabancı yatırımla ilgili risklerin yönetiminde özel sektörü tamamlamakta ve ABD dış politikasını desteklemektedir. Daha Fazla bilgi için bkz.: <http://opic.pfsfinance.com/tr/about.php>, 21 Kasım 2015.

⁷³⁹ OPIC, *Information Summary for the Public*, 2015, <https://www.opic.gov/sites/default/files/files/Public%20Information%20Summary%20for%20UCA%20.pdf>, 21 Kasım 2015.

kişinin öğrenim gördüğü, bu sayının tüm Tacikistan'dakinin yarısı olduğu ifade edilmektedir.⁷⁴⁰

Orta Asya Üniversitesinin kurulmasında en önemli rolü oynayan Ağa Han IV 3 Kasım 2014 tarihinde üniversitenin Kırgızistan Naryn'de bulunan kampüsünü ziyaret ederek yapılan çalışmalar hakkında bilgi almıştı. Kırgızistan Milli Eğitim Bakanı ve Naryn Belediye Başkanı da bu ziyarette Ağa Han IV'ü yalnız bırakmamıştı. Ağa Han IV Naryn nehri boyunca devlet tarafından tahsis edilen 252 dönümlük alanda yapımı süren kampüs çalışmalarının zamanında bitirilerek Eylül 2016 eğitim öğretim tarihine yetişecek olmasından duyduğu memnuniyeti ifade etmişti. Ağa Han IV bilgi toplumu döneminde yaşadıklarını, iyi ve kaliteli eğitime ulaşma imkânı bulunduğunu, Orta Asya Üniversitesinin açılması ile birlikte bu dağlık bölgelerde yaşayan 20 ila 30 milyon insanın da kaliteli eğitime kavuşacağını söylemişti.⁷⁴¹

4.1.3.2. Ağa Han Üniversitesi

Ağa Han Üniversitesi (AKU) 1983 yılında Pakistan'ın ilk özel ve özerk üniversitesi olarak İsmâ'îlîler tarafından açıldı. Uluslararası üniversite olma özelliğine sahip olan üniversitenin dünyanın değişik ülkelerinde de kampüsleri bulunmaktadır. Üniversitenin Tıp Fakültesi Harvard, McGill ve McMaster üniversitelerinin desteği ile planlanmıştı. Pakistan'ın Karaçi kentinde 84 dönüm bir arazi üzerine kurulan Tıp Fakültesi hastanesi, bünyesinde tıp fakültesinin yanı sıra hemşirelik okulunu da barındırmaktadır. Üniversite Karaçi'de Eğitim Enstitüsüne de sahiptir ve 2002 yılında Pakistan hükümeti verdiği yetki ile devlet ya da özel tüm ilk ve orta öğretim okullarının gerek İngilizce gerekse Urdu'ca sınavlarını hazırlama yetkisini vermiştir. İnsani gelişim programına sahip üniversite erken dönem çocuk gelişimi üzerine de çalışmalar

⁷⁴⁰ Business Report, "University of Central Asia Receives Long-Term OPIC Support," *Business Wire*, London, 29 Ekim 2015, <http://www.businesswire.com/news/home/20151030005319/en/University-Central-Asia-Receives-Long-Term-OPIC-Support>, 22 Kasım 2015.

⁷⁴¹ Press Releases, *Aga Khan Reviews Progress of University of Central Asia's Naryn Campus*, Naryn, Kırgızistan, 3 Kasım 2014, <http://www.akdn.org/Content/1294>, 22 Kasım 2015.

yapmaktadır. 2002 yılında üniversiteye bağlı olarak İngiltere’de Müslüman Medeniyetler Enstitüsü de kurulmuştur.⁷⁴² Günümüzde AKU’da 2427 öğrenci eğitim görmekte olup üniversitenin toplamda 15,509 çalışanı bulunmaktadır. 12,268 öğrencinin mezun olduğu AKU Pakistan’ın yanı sıra Kenya, Afganistan, Uganda, Tanzanya, İngiltere’de kampüs ve eğitim binaları bulunmaktadır.⁷⁴³ AKU özerk ve uluslararası yapısı ile öncelikli olarak gelişmekte olan ülkeler ve Müslüman toplumlara hizmet etmeyi hedeflemektedir. Uluslararası standartlar da eğitim veren AKU, farklı ülkelerdeki kampüslerinde bu ülkelerin kimliğine uygun yöresel ihtiyaçlarına da cevap vermektedir. Üniversite İslami ahlak, insani idealler ve Ağa Han Kalkınma Ağının felsefesine uygun olarak eğitim vermeyi kendine misyon seçmiştir.⁷⁴⁴ AKU’nun kullanmış olduğu dairesel amblemin merkezinde ışık ya da nur saçan yıldız veya güneş bulunmakta. Bu yıldızın 49 ucu İsmâ‘îlîlerin 49. İmamı Ağa Han IV’ü işaret etmektedir. Bu yıldızın çevresinde ise Kuran’ı Kerim’in Ali İmran suresi 103. Ayeti bulunmaktadır. Bu ayet meali:

Hep birlikte Allah’ın ipine (Kur’an’a) sınımsız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O’nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de O sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz.⁷⁴⁵

Üniversite’nin web sayfasındaki en güncel rapor 2012 yılına ait olup bu rapora göre AKU’nun Pakistan’da Sağlık Bilimleri ve Tıp Fakültesi ile Hemşirelik Okulu bulunmaktadır. Üniversite hastanesi ana kampüste olmakla birlikte, Karaçi Garden, Kerimabad, Haydarabat ve Kharadar’da da kadın ve çocuk hastaneleri bulunmaktadır. Yine Karaçi kampüsünde Eğitim Enstitüsü ve Profesyonel Gelişim Merkezi

⁷⁴² Aga Khan University, 2015, <http://www.akdn.org/aku>, 22 Kasım 2015.

⁷⁴³ Aga Khan University, *AKU at a Glance*, 2015,

<http://www.aku.edu/aboutaku/akuataglance/Pages/home.aspx>, 22 Kasım 2015.

⁷⁴⁴ Aga Khan University, *Our Vision*,

<http://www.aku.edu/aboutaku/akuataglance/Pages/visionandmission.aspx>, 22 Kasım 2015.

⁷⁴⁵ Aga Khan University, *University Seal*, <http://www.aku.edu/aboutaku/akuataglance/Pages/University-Seal.aspx>, 22 Kasım 2015.

bulunmaktadır. Bu merkezler gerek mesleğe başlayan öğretmenlere gerekse doktorlara profesyonel eğitim vermeye devam etmektedirler. Fen Edebiyat Fakültesi de yine Karacî'de bulunmaktadır. Doğu Afrika'da ise Tanzanya Darüsselam ve Kenya Nairobi'de Tıp Fakülteleri ve Hemşirelik Okulu bulunmaktadır. Nairobi'de Tıp Fakültesi Hastanesi ile Medya ve İletişim Master Doktora programı, Darüsselam'da Eğitim Enstitüsü, Tanzanya Arusha'da Fen Edebiyat Fakültesi bulunmaktadır. İngiltere'de Müslüman Medeniyetler Enstitüsü, Afganistan'da Çocuklar için Fransız Medikal Enstitüsü, Lisansüstü Tıp Eğitimi programı, Hemşirelik eğitimi ve Öğretmen gelişim programı vardır. Mısır'da ve Suriye'deki Hemşirelik Destek programı ile Öğretmenlik Destek programı ise bu ülkelerde ki şartlar nedeni ile şuan eğitime ara vermişlerdir. Daha çok Tıp alanında hizmet verdiği anlaşılan AKU kurulduğundan günümüze 10 binde fazla doktor, hemşire ve eğitimci mezun etmiştir. AKU bulunduğu ülkelerde öğretmenler için düzenlediği profesyonel programlar ve okullara verdiği destekle sayıları yüzleri bulan yerel devlet okullarının eğitiminde de önemli bir faktör haline gelmiştir. AKU dünyanın değişik yerlerindeki üniversiteler ile de işbirliği anlaşmaları yapmaktadır. İngiltere'de kurulu olan Müslüman Medeniyetler Enstitüsü (ISMC) ile Amerika'nın Texas üniversitesi arasında yapılan anlaşma gereği Texas eyaletinde 2000'den fazla öğretmen İslam medeniyetleri ve kültürü hakkında eğitilmiş ve ders materyalleri hazırlanmıştır. Bu anlaşmanın benzeri Almanya'da Georg Eckert Uluslararası Ders Kitapları Araştırma merkezi ile de yapılarak Müslüman Medeniyetleri anlatan ders materyalleri hazırlanmış Almanya, Avusturya ve İsviçre'den yaklaşık 800 öğretmene eğitim verilmiştir. ISMC ile Ağa Han Akademileri arasında da yine aynı şekilde anlaşmalar mevcuttur. Kanada'daki Alberta Üniversitesi ile 2009 yılında yapılan anlaşma gereği de Tıp Fakültesi ve Hemşirelik okullarının eğitim müfredatı günümüz şartlarına uygun olarak hazırlanmıştır. Doğu Afrika'da açılan Fen Edebiyat Fakültelerinin de müfredatı beraber hazırlanmaktadır. Amerika'daki ünlü John Hopkins Üniversitesi ile yapılan anlaşma gereği de AKU Tıp Fakültesi öğrencileri ve hocaları Amerika'da eğitim almaktadır. Buna benzer şekilde dünyanın değişik ülkelerinde üniversiteler, enstitüler ve devlet kurumları ile anlaşmalara sahip olan AKU uluslararası tanınırlığa kavuşmuştur. AKU'unun Kenya Nairobi'deki 50 milyon dolara mal olan

üniversite hastanesinin kalp ve kanser merkezi 2011 yılında Ağa Han IV ve Kenya Devlet Başkanı Mwai Kibaki'nin de katılımı ile açılmıştır. Bu ülke de yaşayan Sayani ailesinin büyük katkıları ile açılan merkez Doğu Afrika'nın en önemli kalp ve kanser merkezlerinden birisidir. Yine Kenya'da bulunan Medya ve İletişim Master ve Doktora programı 2014 yılında hizmete girmiştir. İsmâ'îlîlerin Doğu Afrika'da önemli basın yayın kuruluşlarına sahip olduğu düşünülürse bu programın gazetecilerin kendilerini geliştirmeleri için önemli katkı sağlayacağı görülmektedir. Tanzanya'nın Arusha bölgesinde eğitim veren AKU burada büyük bir kampüs inşa etmeyi düşünmektedir. 3 bin dönüm alan üzerine kurulacak kampüste bir hastane, yaşlılar için yaşam alanları, otel ve konferans merkezi, golf ve spor alanları ile üniversitenin eğitim binaları yapılacaktır. Buna benzer bir proje de Pakistan Karaçi'de uygulanacaktır. Karaçi'nin 50 kilometre dışında 1200 dönüm alana eğitim şehri adını verdiği Fen Edebiyat Fakültesi merkezli yeni bir kampüs inşa edilecektir. AKU sadece eğitimsel olarak değil zor zamanlarda insanların yanında olması ile de adından söz ettirmektedir. 2011 yılında Pakistan'da yaşanan depremde AKU Tıp personeli yaklaşık 1,3 milyon insana tıbbi destek sağlamıştır. Üniversitenin yöneticileri ve yönetim kurulu üyelerine bakıldığında çok önemli insanların olduğu görülmektedir. Üniversitenin Başkanı Firoz Rasul'dür ki kendisi Ballard enerji sistemleri adlı milyon dolarlık şirketin başkanlığı görevini yapmıştı. Onun yardımcısı olan Carol Ariano Kanada'da özel sektörde yöneticilik yapmış bir kişiydi. AKU'nun Finansal müdürü Al-Karim Haji ise yine Kanada'da kendi muhasebe şirketine sahip bir kişiydi. Dr. Greg Moran Kanada'daki üniversitelerde çalışmış bir profesör olarak AKU'nun Başkan yardımcısı ve Dekanlarından birisiydi. Sağlık Servislerin Başkanlığını üstlenen Salim Hasham ise AKU'ye geçmeden önce Amerikan ünlü John Hopkins Üniversitesinin Tıp bölümü başkan yardımcısıydı. Yönetim kurulunu oluşturan isimler ise Ağa Han IV ve onun kızı Zehra'nın yanı sıra Pakistan'ın Fransa büyükelçiliği görevini yapmış olan diplomat Saidullah Khan Dehlavi, daha önce Cornell Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı ile Massachusetts Hastanesi CEO'su olan Robert Buchanan, MIT üniversitesinde uzun yıllar akademisyenlik yapan Dr. Philip L. Clay, Kaliforniya Üniversitesinde Tıp Fakültesi Dekanlığı yapmış Dr. Haile T. Debas, Kanada Queens Üniversitesinde Dekanlık ve Başkan yardımcılığı yapan

Dr. Roderick D. Fraser, Pakistan Silk bankasında yöneticilik yapmış olan Munavvar Hamid, Pakistan Tıp ve Dış Konsey Başkanı da olan Dr. Syed Sibit-ul-Hasnain, Kenya'da Beyaz Gül adlı şirketler grubunun üyesi Yusuf Habib Keshavjee, daha önce Ford Vakfı ve Ağa Han Vakfı içinde çalışan akademisyen Tom Kessinger, Fullbright komisyon üyeliği devam eden ve daha önce JP Morgan içinde çalışmış olan Naguip Kheraj, Pakistan Habib Bankası'nın eski CEO'su Rafiuddin Zakir Mahmood bulunmaktadır.⁷⁴⁶

AKU'nun İngiltere'de faaliyet gösteren Müslüman Medeniyetler Enstitüsü Müdürü David Taylor, 2 yıllık yüksek lisans programları ile Müslüman Medeniyetler zenginliği ve derinliğinin öğrencilerce anlaşılmasının sağlandığını ifade ederek farklı ülkelerden katılımcıların bir araya geldiği program sayesinde ortak insani değerlere odaklanabileceğini söylemektedir. Enstitü yüksek lisans eğitiminin yanı sıra araştırma, yayın faaliyetleri, seminerler ve kurslar da düzenlemektedir. Master programı öğrencilerinin birinci yıllarını takip eden yaz aylarında Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinden bir tanesini de öğrenmesi istenmektedir. Dil kurslarının yanı sıra bu program ile pratik yapma imkânı da sağlanmaktadır. Bir aylık süreler ile aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ülkelere giden öğrencilerin bu ülkelerin kültürlerini öğrenmeleri de amaçlanmaktadır. Öğrenciler ikinci senelerine başlarken de liderlik programı adı altında bir haftalık özel programa tabi tutarlar. Yaklaşık 25 bin poundluk bir öğrenim ücreti bulunan Master programına girebilmek için İngilizce dil şartı da gerekmektedir.⁷⁴⁷

AKU'nun 1993 yılında açmış olduğu Eğitim Gelişim Enstitüsü Pakistan'ın gerek devlet ve özel okullarında çalışan, gerekse dünyanın değişik yerlerinde Ağa Han Eğitim kurumlarına bağlı okullarda çalışan öğretmenlerin mesleki olarak geleceğe hazırlanmasını sağlar. Enstitü bünyesinde yüksek lisans diploma programının yanı sıra

⁷⁴⁶ The Aga Khan University, The Aga Khan University Report 2012, AKU Annual Reports, 2012, http://ecommons.aku.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1009&context=aku_report, 22 Kasım 2015.

⁷⁴⁷ The Aga Khan University, Master of Arts in Muslim Cultures, Institute for the Study of Muslim Civilisations, 2015, http://www.aku.edu/ismc/Documents/AKU%20Prospectus%202015_LR.pdf, 22 Kasım 2015.

öğretmenlerin ihtiyaç duyduğu sertifika programları da mevcuttur.⁷⁴⁸ Bu tür programlar sayesinde Ağa Han Eğitim kurumlarına bağlı okullar ve eğitim projelerinde görev alacak öğretmenlerin mesleki gelişimi sağlanmakta ve profesyonel eğitimcilerle İsmâ'îlî öğrenciler geleceğe hazırlanmaktadır.

AKU'nun Pakistan Karaçi'de şehir merkezinde ki Tıp Fakültesi Hastanesi de 1985 yılında hizmete girmiştir. Yaklaşık 600 yataklı hastane, yılda 50 bin yataklı hasta ve 600 bin kişinin tedavi aradığı bir kurumdur. 2006 yılında hastane Tıp Fakültesi Hastanesi ünvanı ile Pakistan'ın ilk eğitim hastanesi olmuştur.⁷⁴⁹ Bu hastanenin yanında Medikal Kompleks olarak da tanımlanan 721 yataklı başka bir hastane de bulunmaktadır. 1972-73 yıllarında planlaması yapılan bu yapı Karaçi'nin dışında 65 dönüm üzerine kurulu olarak 1985 yılında faaliyete geçmişti. 500 tıp öğrencisi ile hemşirelik bölümü öğrencilerinin eğitim almasına imkân sağlayacak şekilde yapılan yapı içinde akademisyenler için yaşam alanları ve bir camide bulunmaktadır. Yapıyı tasarlayan Thomas M. Payette Batılı birisi olarak İslami mimariyi araştırmış ve bu kültüre uygun olarak bu yapıyı dizayn etmeye çalışmıştı.⁷⁵⁰ 2013 yılında bu komplekse ek olarak 84 dönümlük bir alanda Jenabai Hussainali Shariff binası da hizmete girmiştir. 14,5 milyon dolara mal olan yapı son teknoloji tıbbi aletlerle donatılmış 90 hasta odası, doktor odaları, seminer salonları, öğrenci sınıfları bulunmaktadır.⁷⁵¹

Ağa Han Üniversite hastanesi 1964 yılında 15 milyon dolara mal olacak 150 yataklı bir hastane olarak planlanmıştı. 1971 yılına gelindiğinde ise 750 yataklı ve 500

⁷⁴⁸ Nelofer Halai, "Reconceptualising the professional development of in-service science teachers in Pakistan," ed. J. Earnest & D. F. Treagust, *Education reform in societies in transition: International perspectives*, Rotterdam, Sense Publishers, 2006, pp. 159-160.

⁷⁴⁹ The Aga Khan University, Overview of Aga Khan University Hospital, <http://hospitals.aku.edu/karachi/aboutus/HospitalOverview/Pages/Home.aspx>, 22 Kasım 2015.

⁷⁵⁰ Thomas M. Payette, "Designing the Aga Khan Medical Complex," *Theories and Principles of Design in the Architecture of Islamic Societies*, ed. Margaret Bentley Sevcenko, Cambridge, Massachusetts, Aga Khan Program for Islamic Architecture, 1988, s. 161-168, <http://archnet.org/system/publications/contents/3101/original/DPC0442.pdf?1384771202>, 22 Kasım 2015.

⁷⁵¹ The Aga Khan University, New patient-care building on campus, 2013, <http://www.aku.edu/aboutaku/news/Pages/New-Patient-care-Building.aspx>, 22 Kasım 2015

tıp fakültesi öğrencisinin eğitim göreceği bir projeye dönüştü. Zaman içinde hastane kurmak için çıkılan yolculuk üniversite hastanesi de olan bir üniversiteye dönüşmüş oldu.⁷⁵²

Ağa Han Üniversitesinin kurulmasında Ağa Han IV'ün önemli katkısı olsa da bu üniversiteye bağışta bulunan başka isimlerde bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Microsoft'un sahibi olan Bill Gates ve eşinin kurduğu Bill & Melinda Gates Vakfıdır. 2007 ve 2009 yılları arası 4,25 milyon dolar üniversiteye bağışlanmıştır.⁷⁵³ Yıllardır tıp öğrencilerinin geleceğe hazırlayan AKU mezunlarından da bağış almaktadır. 1988 yılı mezunları aralarında topladıkları 500 bin doları 2013 yılında üniversiteye bağışlamışlardı.⁷⁵⁴ İşadamı Bashir Dawood'da üniversitede yapılacak yeni tiyatro ameliyathane odaları için 3,35 milyon dolar bağışlamıştı. Bu özel odalarda yapılacak olan ameliyathane öğrencilerde izleyebileceklerdir.⁷⁵⁵ 1998 yılı itibari ile 6 milyar dolarlık değere ulaşan Ballard Enerji Sistemleri adlı şirketi kuranların arasında yer alan Mossadiq Umedaly'de üniversitenin bağışçılarından. Xantrex Teknoloji adlı başka bir şirketi 1998 yılında 10 milyon dolara kuran Umedaly 2008 yılına gelindiğinde bu şirketi 500 milyon dolara satmıştı. Umedaly Pakistan'da kurulan Ağa Han üniversitesinin tıp fakültesinin ve 700 yataklı hastanesinin inşaatında da önemli rol oynamıştı. Gençlik yıllarında Ağa Han Kalkınma Ağında 8 yıl çalışmış olan Umedaly bu süre zarfında üniversitenin kuruluş aşamalarında önemli rol sahibi olmuştu.⁷⁵⁶ Amerikan Denizaşırı Özel Yatırım Kurumu'da (OPIC) 2013 yılında Ağa Han Üniversitesinin hastanesi ve

⁷⁵² Mozhan Khadem, Iqbal F. Paroo, Thomas M. Payette, "The Aga Khan University Hospital and Medical Center," ed. Sara O. Marberry, *Healthcare Design*, New York, John Wiley and Sons Inc., 1995, pp. 230-232.

⁷⁵³ Aga Khan University Donors by Gift Amount, <http://www.milliondollarlist.org/recipients/aga-khan-university>, 22 Kasım 2015.

⁷⁵⁴ Aga Khan University, Giving Back: AKU MBBS Class of '88 gifts US\$ 500,000 as endowment, 2013, <http://www.aku.edu/aboutaku/News/Pages/AKU-MBBS-Class-of--88.aspx>, 22 Kasım 2015.

⁷⁵⁵ Correspondent, "Multi-million investment: AKU opens doors to three new operation theatres," *The Express Tribune*, Karachi, 28 Mart 2015, <http://tribune.com.pk/story/860064/multi-million-investment-aku-opens-doors-to-three-new-operation-theatres/>, 22 Kasım 2015.

⁷⁵⁶ Gordon Pitts, *Mossadiq Umedaly: A Career, Cause, and Battle with Cancer*, DeGroote School of Business, 3 Ekim 2014, <http://www.degroote.mcmaster.ca/articles/mossadiq-umedaly-career-cause-a-battle-cancer/>, 22 Kasım 2015.

okulu için 30 milyon dolar kredi vermişti. Toplam proje miktarı 98,7 milyon dolardı ve OPIC kredisi 20 yıl içinde geri ödemeli olarak alınmıştı.⁷⁵⁷ Ağa Han Üniversitesi Ağa Han Kalkınma Ağının desteği ile kurulmuş ve faaliyetlerini vakıf olarak değerlendiren bir üniversite olmasına rağmen gerek üniversite gerekse hastane ücretleri normalin üstünde seyretmektedir. Modern bir eğitime sahip olması, Pakistan'ın en iyi Tıp Fakültesi olması ve en iyi hastane olmakla birlikte ücretlerin bir hayli yüksek olduğu ve fakir halkın karşılayamayacağı düzeydedir. Princeton Üniversitesinde master eğitimini alan Sehar Tariq adlı öğrenci bir zamanlar kendisin de AKU'dan burs kazandığını lakin Yale üniversitesinde lisans eğitimini tamamladığını belirterek bu gibi Amerikan üniversitelerin öğrenciye çok büyük değer verdiğini lakin Pakistan ve özel de AKU üniversitesinin öğrencilerine bu önemi vermediğini belirtmektedir. AKU Tıp Fakültesi öğrencisi Ishfaq Hussain'nin intihar etmesi ile ilgili olarak da düşüncelerini belirten Sehar, Tıp Fakültesi öğrencilerinin zorlu bir maratona tabi olduğunu belirtmiş, bu zorlu süreçte gerek Pakistan üniversitelerinin gerekse AKU'nun üzerine düşen vazifeleri yapmaktan daha çok para kazanma merkezli çalıştıklarını ifade etmişti. Onun bu yazısı üzerine düşüncelerini yazan onlarca kişi AKU'nun ne kadar pahalı olduğu üzerine düşüncelerini dile getirmişlerdi.⁷⁵⁸

Ağa Han Üniversitesinin Doğu Afrika'da sadece bu üniversite için planladığı yatırım miktarı önümüzdeki 15 sene için 1,2 milyar dolardır. Fen Edebiyat Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Eğitim Gelişim Enstitüleri ve açılması planlanan 8 farklı lisansüstü programları ve diğer bölümler için kullanılması planlanan bu para ile AKU'nun Doğu Afrika'nın en önemli eğitim kurumlarından birisi olması

⁷⁵⁷ OPIC, Aga Khan Hospital and Medical College Foundation Information Summary for the Public, 2013, <https://www.opic.gov/sites/default/files/files/Aga%20Khan%20Hospital%20and%20Medical%20College%20Foundation.pdf>, 22 Kasım 2015.

⁷⁵⁸ Sehar Tariq, Falling through the cracks, *DAWN*, Pakistan, 6 Mayıs 2010, <http://www.dawn.com/news/813249/falling-through-the-cracks>, 22 Kasım 2015.

planlanmaktadır. Önümüzdeki yıllarda Darüsselam'da ki hastanenin fazladan 165 milyon dolar yatırıma ev sahipliği yapacağı da düşünülmektedir.⁷⁵⁹

4.1.4. İsmâ'îlî Çalışmalar Enstitüsü (IIS)

Ağa Han IV İsmâ'îlî Çalışmalar Enstitüsünün kurulmasına 1974 yılında Kenya Nairobi'de bir araya geldiği akademisyenler ve İsmâ'îlî liderler ile karar vermişti. İsmâ'îlîlerin tarihi ve kültürü başta olmak üzere Akademik dünyada onun temsilciliğini yapacak bir kuruluşa ihtiyaç vardı. 1975 yılında ikinci bir toplantı Paris'te yapıldı ve artık izlenecek yol haritası belirlenmişti. Yapılan hazırlıklar sonucu IIS 1977 yılında Londra'da hizmete girdi. Açılış Ağa Han IV tarafından başta İsmâ'îlîlere olmak üzere yayınladığı mesaj ile duyuruldu. 1979 yılına gelindiğinde Enstitü bünyesinde kütüphane kurulmasına karar kılındı. Dünyanın değişik yerlerinde yaşayan İsmâ'îlîlerin ellerinde bulunan nadide eserler de böylece toplanmaya başlanacaktı. Enstitünün çalışmaları ile 1985 yılında İsmâ'îlî okullarda öğrenim gören çocukların nasıl eğitileceğine dair eğitim müfredatı belirlendi ve 9 farklı dilde 100 binde fazla İsmâ'îlî çocuğun hizmetine sunuldu. IIS Ağa Han Kalkınma Ağının önemli bir kuruluşu olarak eğitim öğretim faaliyetlerine hızla devam ederek İsmâ'îlîlerin akademik dünyadaki öncü kuruluşlarından birisi oldu. 2003 yılında IIS'in kuruluşunun 25. Yılı kutlamaları sebebi ile Londra'daki Le Meridian Grosvenor otelinde düzenlenen programa 1600 kişi katılmış ve burada 7 farklı ülkeden 15 lisansüstü öğrenciye de diplomaları verilmişti. Ağa Han IV programda yaptığı konuşmada öğrencilere hitaben İsmâ'îlîlerin geçmişini, tarihini çalıştıklarını belirterek bu çalışmaların devam etmesi ile Müslüman toplumunda içinde önemli bir rol alınacağını ifade etmişti.⁷⁶⁰

⁷⁵⁹ Aga Khan Development Network, "Aga Khan University's Chancellor and Trustees decide to expand in Tanzania," *Press Release*, 14 Ağustos 2014, <http://www.akdn.org/Content/1283/>, 22 Kasım 2015.

⁷⁶⁰ Mumtaz Ali Tajddin, "The Institute of Ismaili Studies," *Encyclopaedia of Ismailism*, First Ismaili Electronic Library and Database, A Project of the Heritage Society, 2006, <http://ismaili.net/heritage/node/10415>, 24 Kasım 2015.

İsmâ'îlî Çalışmalar Enstitüsü Müslüman toplumlarının ve kültürlerinin ve onların diğer toplumlar ve inançlarla ilişkisinin araştırılması maksadı ile kurulmuştu. Enstitü, İslam'ın sadece inanç yönünü değil aynı zamanda İslam'ın toplum ve kültürel etkileşimini de göz önüne koymak istiyordu. Bunu yaparken de Şia'nın ve İsmâ'îlîlerin inançlarının, tarihinin, kültürünün daha iyi anlaşılmasını hedefliyordu. Bu maksatla enstitü tarafından verilen lisansüstü eğitimler çeşitli seviyelerde McGill Üniversitesi, Londra Üniversitesi Eğitim Enstitüsü, Asya ve Afrika Çalışmaları gibi eğitim kurumları ile işbirliği içinde yerine getirilmektedir.⁷⁶¹

IIS bünyesinde sayıları yaklaşık 100'ü bulan akademisyen, araştırmacı, öğretim görevlisi, kütüphaneci, katalogcu, eğitimci ve diğer profesyonel çalışanlar bulunmaktadır. Enstitü yapmış olduğu çalışmalar ile İsmâ'îlîlerin en önemli akademik ve araştırma merkezi haline gelmiştir. Akademik araştırma ve programların yanı sıra yayıncılık, halka açık dersler, konuşmalar ve konferanslar, akademisyenlerle işbirliği ve yükseköğretim kurumları ile işbirliği de enstitünün çalışma alanlarıdır. Bünyesinde bulunan kütüphane İsmâ'îlî el yazmalarına ulaşım imkânı sağlayan en büyük koleksiyon olmanın yanı sıra önemli sayıda Arapça ve Farsça el yazmaya da sahiptir. Enstitü iki lisansüstü program sunmaktadır. Bunlardan birisi Beşeri ve İslami Çalışmalar programı, diğeri ise Öğretmen Eğitim Programıdır. Doktora yapmak isteyen öğrenciler içinde enstitü tarafından burs verilmektedir. İsmâ'îlî inancına mensup okul çağındaki öğrenciler ile onların öğretmen ve aileleri içinde yayınlar ve ders materyalleri de yine enstitü tarafından hazırlanmaktadır.⁷⁶² IIS'in yayınlayacağı kitap gibi çalışmalar kendi bünyesinde çalışan akademisyen ve araştırmacıların çalışmaları olabileceği gibi enstitü dışından akademisyenlerin uygun görülen çalışmaları da olabilmektedir. Basılması ve kitaplaştırılması düşünülen çalışmalar yayınlanan kataloglarda listelenmektedir. Yayınlar toplum ve din konusunu İslami manada işleyen makale ve tezler olabilmektedir. İslam inanç ve kültüründe önemli yere sahip kişiler hakkında yapılan

⁷⁶¹ The Institute of Ismaili Studies, <http://www.iis.ac.uk/about-us>, 22 Kasım 2015.

⁷⁶² The Institute of Ismaili Studies, working at the IIS, <http://www.iis.ac.uk/about-us/working-iis>, 22 Kasım 2015.

çalışmalar ile bu kişilerin yazdığı kitapların çevirilerinin yapılması da enstitü tarafından yapılmaktadır. İsmâ‘îlîler için önemli tarihi figürler ve kişiler ile İsmâ‘îlî tarihini anlatan yayınların yanı sıra İsmâ‘îlî düşünceye ait yayınlarda basılan kitaplar arasındadır. Enstitü tarafından düzenlenen konferans ve çalıştaylar ile el yazmalarının kitaplaştırılması ve İsmâ‘îlîler ile ilgili akademisyenlerin ihtiyaç duyabileceği çalışmalarda enstitünün yayınları arasında olabilmektedir. Enstitünün yayınlarının İngilizce bilmeyen okuyuculara ulaşması içinde Farsça, Arapça ve Urduca başta olmak üzere diğer dillere çeviriler de yapılmaktadır. Birçok yayın İslami Yayınlar şirketi (Islamic Publication Ltd. IPL) tarafından yayınlanmakla birlikte I. B. Tauris ve Co adlı yayınevi tarafından da basılmaktadır. Enstitü bastığı kitapların direkt olarak satışını yapmamakta sadece ilgili şirketler aracılığı ile halka satış yapılmaktadır.⁷⁶³

IIS'in bir diğer çalışma kolu ise onun değişik alanlarda yaptığı araştırmalardır. Bu araştırmalar sayesinde enstitü Şii ve İsmâ‘îlî çalışmalar başta olmak üzere İslami araştırmalarda bir merkez haline gelmeyi amaçlamaktadır. Araştırma programları ile İsmâ‘îlî toplumuna, akademisyenlere ve diğer halk kitlelerine ulaşmayı planlamaktadır. Bu amaçla IIS tarafından seminerler ve konferanslar da düzenlenmektedir. Bu programlar sayesinde yapılan çalışmalarda yine yayın hayatına kazandırılarak kitaplaştırılmaktadır. Araştırmalar günümüzde 4 farklı başlık altında yapılmaktadır. Bunlar Orta Asya araştırmaları, İsmâ‘îlî araştırmalar, Kuran araştırmaları ve Şii araştırmalarıdır. Orta Asya araştırmaları bu bölgelerde yaşayan İsmâ‘îlîlere ve diğer Müslüman gruplara yönelik tarihi, kültürel akademik çalışmaları yapmaktır. IIS İsmâ‘îlî çalışmalar için yola çıkarken ise İsmâ‘îlîlerin tarih boyunca düşmanları tarafından dünyaya kötü ve yanlış tanıtıldığı düşüncesi ile tanıtımın artık kendi akademisyenleri tarafından yapılması gayesi ile yola çıkmıştır. Bu çalışmalarda son 20-30 yılda önemli başarılar elde edilmiş ve çok sayıda akademisyen yetiştirilerek onların İsmâ‘îlî tarihi ve inançları üzerine araştırmalar yazıp bunları yayınlamaları sağlanmıştır. Bunun yanında

⁷⁶³ The Institute of Ismaili Studies, Publications, 2015, <http://www.iis.ac.uk/publications/publications-catalogue>, 22 Kasım 2015.

İsmâ'îlîler ile ilgili geçmişte yanlış bilgi verdiklerini düşündükleri tarihi çalışmaların da irdelenip bunların doğru olmadığına yönelik karşılaştırmalı çalışmalar günümüzün modern imkânları kullanılarak yapılmaya gayret edilmiştir. Birçok İsmâ'îlî öğrenci doktora çalışmalarına yönlendirilmek ve desteklenmek sureti ile gerek bu öğrencilerin gerekse onların danışman akademisyenlerinin İsmâ'îlîleri ve tarihini öğrenmeleri, yazdıkları tezlerle çok farklı konularda İsmâ'îlîler ile ilgili çalışmaları sağlanmıştır. İsmâ'îlî araştırmaları için yola çıkan akademisyenlere IIS bünyesinde bulunan kütüphanedeki yine çoğunluğu İsmâ'îlîler tarafından yazılan İsmâ'îlî el yazmaları kaynak oluşturmuştur. Sadece bu kaynakların kullanılması ile İsmâ'îlî Mirası Serisi ile İsmâ'îlî Yazı ve Çeviri Serileri ortaya çıkmıştır. Şii araştırmaları ile de Şiiilerin tarihinin, doktrinlerinin ve ibadetlerinin daha iyi anlaşılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Şiiiliğin daha iyi anlaşılmasında Kuran'ın buna yönelik araştırılması, dini hukukun irdelenmesi, dini otoritelerin çalışmalarının incelenmesi, sanattan müziğe, mimarlıktan edebiyata kadar birçok alandaki etkisinin incelenmesine çalışılmıştır. Lisansüstü programlarından birisi olan Beşeri ve İslami çalışmalar alanında öğrencilerin aldıkları derslerden birisi de Şii tarihi, düşüncesi ve toplumunun önemli zamanlarıdır. Kuran çalışmalarında ise onun çoğulculuğa, birlikte yaşamaya, ilmi desteklemesine yönelik bakan farklı konular hakkında çalışmalar yapılmasıdır.⁷⁶⁴

İsmâ'îlîlerin Londra'da 2014 yılına kadar 2 kütüphaneleri bulunmaktaydı. Bunlardan birisi IIS bünyesinde 1979 yılında kurulan kütüphane diğeri ise Ağa Han Üniversitesi bünyesinde kurulan Müslüman Çalışmalar Enstitüsüne ait kütüphaneydi. 2014 yılında bu kütüphaneler birleştirilerek tek bir kütüphane kurulmuş oldu. IIS kütüphanesi daha çok İsmâ'îlîlere yönelik yazılan kitap, makale, el yazmaları gibi çalışmaların bir araya getirildiği önemli bir kütüphanedir. 2008 yılında açılmış olan AKU'nun Müslüman Çalışmalar Enstitüsündeki kütüphane ise genel manada Müslüman medeniyetlere ait çalışmalardı. Bu iki kütüphanenin birleşmesi ile bir bütünlük sağlanmış oluyor ve araştırmacılara daha geniş perspektifte yardımcı olunabiliyordu. Bu

⁷⁶⁴ The Institute of Ismaili Studies, Research, <http://www.iis.ac.uk/research>, 23 Kasım 2015.

nadir eserlerin bir araya gelmesi, yeni yayınların ortaya çıkması, bağışçıların ellerinde bulunan nadir eserleri kütüphaneye bağışlamaları sonucu yetersiz kalan şuan ki kütüphane için Ağa Han Kalkınma Ağı tarafından yine Londra'da yeni bir kütüphane yapılması kararı alınmıştır. Kütüphane bünyesinde genel kitap, dergi, online koleksiyonların yanı sıra, nadide ve özel koleksiyonlar, Referans kaynaklar, sesli kaynaklar ile akademik tez koleksiyonları bulunmaktadır. Genel kitaplar yaklaşık 32 bin eserden oluşmakta içinde İngilizce eserlerin yanı sıra farklı Avrupa, Asya dillerine ait eserler ile Türkçe ve Osmanlı eserler de bulunmaktadır. Kütüphane 47 farklı dergiye abone olup 70 farklı başlık altında dergileri de muhafaza etmektedir. Bu başlıklardan bazıları şunlardır: İran çalışmaları, İslami el yazmalar dergisi, İslami çalışmalar dergisi, Kuran Çalışmaları dergisi, Şii İslami çalışmalar dergisi vb. Kütüphanenin en nadide eserleri ise özel olarak muhafaza altına alınmıştır ve her geçen gün artmakla birlikte toplamda 560 farklı başlıkta koleksiyonlara ulaşılmıştır. Bu kitaplar ya satın alınarak yada bağışlarla elde edilmiştir. Aralarında eski dönemlere ait nadide el yazması Kuran'ı Kerimler, Arapça el yazmalar da vardır. Nadide eserlerin merkezinde ise 18'den 20. Yüzyıla kadar yazılmış olan Osmanlıca eserlerdir. Bu Osmanlıca eserlerden 600 tanesi AKU Müslüman Çalışmalar Enstitüsü tarafından satın alınmıştır. Bu sayıya ilaveten 900 Türkçe kitapta 2008 yılında John Randall antikacısından satın alınmıştır. Eserler Tanzimat ve Tanzimat sonrası dönem, edebiyat ve şiir eserleri, yolculuk notları, ve diğer tarihi eserlerdir. Diğer önemli koleksiyonlar ise şunlardır: 1200 eserlik Annemarie Schimmel Koleksiyonu, 200 eserlik Mohammed Arkoun Koleksiyonu, Muhammad Abduh (1849–1905) Koleksiyonu, 1600 eserlik Peter Avery Koleksiyonu, 350 eserlik Walid Arafat Koleksiyonu gibi eserlerdir.⁷⁶⁵

IIS bünyesinde iki lisansüstü programı olduğunu belirtmiştik. Bunlardan birisi Beşeri ve İslami Çalışmalar alanında Yüksek Lisans diğeri ise öğretmenlere yönelik Öğretmen Eğitim Programıdır. Bu yüksek lisans programının amacı hali hazırda herhangi bir branşta öğretmenlik hakkına sahip olan bireylerin İsmâ'îlî inançları üzerine

⁷⁶⁵ The Institute of Ismaili Studies, Library, <http://www.iis.ac.uk/library>, 23 Kasım 2014.

çalışmalar yapması ve gerek İsmâ'îliler ait ortaöğretim kurumlarında gerekse buldukları ülkelerde yaşayan İsmâ'îlilere dini inançlarını anlatmak üzere eğitilmeleridir. Bu alanda yüksek lisans eğitimlerinin tamamlayan öğretmenler İsmâ'îlî Tarikatı ve Dini Eğitim Kuruluna (ITREB) bağlı olarak faaliyet gösteren İsmâ'îlî Eğitim Merkezlerinde yada direkt olarak İsmâ'îlî okullarda görevlendirilmektedir. Bu programlara katılan kişilerin eğer okul ücretleri ITREB tarafından ödeniyorsa mezun olduktan sonra bu Kurul içi belirli bir dönem çalışmak zorundadırlar. Bu program sayesinde İsmâ'îlî inancının ve tarihinin farklı ülkelerde farklı tarzlarda anlatılması değil, en uygun eğitim sisteminin bir bütünlük halinde verilmesi amaçlanmıştır.⁷⁶⁶

IIS'i kendisi doktora eğitimi sunmasa da 1997 yılından itibaren verdiği burslar ile şimdiye kadar 40'dan fazla öğrencinin doktorasını yapmasını sağlamıştır. Öğrencinin doktora eğitimi yapacağı üniversitenin öğrenim ücreti ile bu süre zarfında gerekli yaşam ücreti sağlanmakla birlikte öğrenci de her yıl 30 gün boyunca IIS bünyesinde çalışmak zorundadır. Doktora tezi konusunu da IIS belirlemektedir. Doktorasını bitiren öğrencilerin akademik kariyerlerine ya IIS bünyesinde yada İsmâ'îlî kuruluşlar bünyesinde devam etmesi istenir ve doktora tezlerinin basım yayın hakkı da yine IIS'de bulunur.⁷⁶⁷

IIS İsmâ'îlî cemaatinin eğitim ilişkilerinde önemli bir yere sahip olsa da enstitü direkt olarak İsmâ'îlilere hizmet etmenin yanında İslam'ı farklı yönleri itibari ile çalışanları bir araya getirmeye çalışan bir kurumdur. Enstitü hem Batıdan hem de Müslüman dünyasından İslam, Şia ve İsmâ'îlîliği çalışan akademisyenlerin beraber çalışmalarına imkân vermektedir. Örneğin IIS'in sahip olduğu kütüphanedeki koleksiyonlar sadece İsmâ'îlîleri alakadar eden yayınlardan oluşmamaktadır, daha geniş bir dairede İslam ile ilgili bütün nadir eserler toplanarak bütün akademisyenlerin hizmetine sunulmaktadır. Farhad Daftary'nin başında olduğu Akademik Araştırmalar ve

⁷⁶⁶ The Institute of Ismaili Studies, The Secondary Teacher Education Programme (STEP), <http://www.iis.ac.uk/graduate-studies/step>, 23 Kasım 2015.

⁷⁶⁷ The Institute of Ismaili Studies, Doctoral Scholarship Programme, 2015, <http://www.iis.ac.uk/graduate-studies/doctoral-scholarships#7>, 24 Kasım 2015.

Yayınlar Bölümü (DARP) İsmâ‘îlîler ile ilgili araştırma ve yayınların yanı sıra daha geniş perspektifte Şia ve İslam alanlarında da çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalardan en çok istifade eden ise Batı dünyasına mensup akademisyenler olmaktadır. IIS sahip olduğu nadide eserlerin yanı sıra değişik enstitülerde bulunan İsmâ‘îlî eserlerinde film kopyasına sahip olmaktadır. Lisansüstü programlarından mezun olan öğrenciler zamanla ünlü Oxford, Cambridge ve Edinburg gibi üniversitelerde akademisyenliklerine devam ederek önemli pozisyonlara gelmektedirler.⁷⁶⁸ IIS’in bugünkü başarılı konumuna ulaşmasında hiç kuşkusuz Farhad Daftary’nin uzun yıllar IIS bünyesinde çalışması yatmaktadır. Şia ve İsmâ‘îlîler hakkında yaptığı çalışmalarla bu alanlarda uzmanlaşmış olan Daftary, İran’daki eğitim hayatını Amerika ve Avrupa’da yüksek tahsil alarak devam ettirip sayısız çalışmaya imza atmıştır. İsmâ‘îlîlerin Batı dünyasına özellikle de Batılı akademisyenlere tanıtılmasında onun İngilizce yazmış olduğu kaynak kitapların büyük etkisi olmuştur. 1990 yılında çıkan İsmâ‘îlîler: Onların Tarihleri ve Doktrinleri adlı kitabı, 1994 yılında basılan İsmâ‘îlî Efsanesi adlı kitabı, 1996 yılında Ortaçağ’da İsmâ‘îlî Tarihi ve Düşünüşü ve 1998 yılında İsmâ‘îlîlerin Kısa Tarihi adlı çalışması onun en önemli çalışmaları olarak kayda geçmiştir. Onun bu çalışmaları ile İsmâ‘îlî tarihi yeniden şekillenmiştir.⁷⁶⁹

4.1.5. İsmâ‘îlî Tarikatı Ve Dini Eğitim Kurulu

İsmâ‘îlî çocukların ve gençlerin dini eğitimlerini almaları için açılan özel sınıflar bulunmaktadır ve bu eğitim İsmâ‘îlî Tarikatı ve Dini Eğitim Kurulu (ITREB) tarafından organize edilmektedir. Kurul İsmâ‘îlîlerin yaşadıkları ülkelerde etkin bir şekilde ortaöğretim çocuklarına eğitim vermektedir ve uygulan müfredat İsmâ‘îlî Çalışmalar Enstitüsü IIS ile işbirliği içinde hazırlanmaktadır. Bu dini eğitim verecek kişilerde zamanla merkezi yapıda IIS tarafından eğitilmiştir ve mezunları yüksek lisans diplomasına sahip olmuşlardır. İlkokullarda verilen eğitimleri daha çok gönüllü

⁷⁶⁸ Paul E. Walker, “Institute of Ismaili Studies,” *Encyclopaedia Iranica*, Vol. XIII, Fasc. 2, s. 164-166, <http://www.iranicaonline.org/articles/institute-of-ismaili-studies>, 24 Kasım 2015.

⁷⁶⁹ Nadim Pabani, “Farhad Daftary - One Step Ahead of the Game in Ismaili Studies,” *The University of Edinburgh MSc Islamic and Middle Eastern Studies Research Skills and Methods*, 2012, s. 1-3.

İsmâ'îlîler verirken orta ve lise seviyesindeki eğitimlerin IIS tarafından özel eğitimde geçirilen profesyoneller tarafından verilmesi amaçlanmaktadır. Buldukları ülkelerde faaliyet gösteren kurul üyelerinin çoğunluğu da gönüllülerden oluşmaktadır.⁷⁷⁰ Kurulun daha önceki ismi 1986 yılında İsmâ'îlî anayasası gereği değiştirilinceye kadar İsmâ'îlî Derneği olarak geçiyordu. Bu dernekten öncede Rekreasyon Enstitü Kulübü olarak biliniyordu. Kurul Pakistan'dan Tanzanya'ya Fransa'dan Kanada ve A.B.D.'ye kadar İsmâ'îlîlerin yaşadıkları ülkelerde etkin bir şekilde çalışmaktadır. Bunun yanı sıra Birleşik Arap Emirlikleri ve Tacikistan'da komite adı ile faaliyet göstermektedir.⁷⁷¹

İsmâ'îlî Tarikatı ve Dini Eğitim Kurulu'nun çalışmaları Ağa Han IV tarafından 1986 yılında yürürlüğe konulan İsmâ'îlî Anayasasında maddeler halinde yazılmıştır. Kurula atanan üyeler 3'er yıllık süreler ile belirlenmektedir ve kurulların birbirleri ile işbirliği yapmaları istenmektedir. Eğer İsmâ'îlîlerin yaşadığı ülkede kurul oluşturulmamış ise bu bölgeye en yakın olan ülkedeki kurul burada da faaliyetleri yapmakla görevlendirilmiştir. İmam Ağa Han IV'e bağlı olarak çalışan kurullar yerel, bölgesel ve ülkesel yapılanmaya sahiptirler. Kurul sadece İsmâ'îlî çocukların değil her yaştan İsmâ'îlî nin dini eğitimi ile görevlendirilmiştir. Bu eğitim için gerekli materyallerin hazırlanması, dini günlerde programlar düzenlenmesi bu ve diğer İsmâ'îlî kurullar tarafından organize edilir.⁷⁷²

IIS'in İsmâ'îlî Tarikatı ve Dini Eğitim Kuruluna bağlı okullar için hazırladığı müfredat Şii İsmâ'îlî inanç, gelenek ve tarihine uygun olarak hazırlanmaktadır. Bu müfredata uygun olarak ta İsmâ'îlî bay bayan dini görevlisi öğretmenler yetiştirilmektedir. 25 ülkeden fazla yerde yayılan İsmâ'îlîler sosyal ve kültürel olarak farklılıklar göstermektedir. Buna rağmen onların imamaları Ağa Han IV'e ve onun

⁷⁷⁰ Farhad Daftary, *Historical Dictionary of the Ismailis*, U.K. Plymouth, The Scarecrow Press Inc., 2012, s. 50.

⁷⁷¹ Mumtaz Ali Tajddin, "Ismaili Tariqah & Religious Education Board," *Encyclopaedia of Ismailism*, First Ismaili Electronic Library and Database, A Project of the Heritage Society, 2006, <http://ismaili.net/heritage/node/10469>, 24 Kasım 2015.

⁷⁷² The Constitution of the Shia Ismailis, Article Eight, s. 11-12, <http://www.ismaili.net/Source/extra1.html>, 24 Kasım 2015.

kurmuş olduğu kurumlara karşı kesin bağlılıkları vardır. Şii İsmâ‘îlîler Kuranın getirdiği mesajın anlaşılması için Hz. Ali ile başlayan imamlık silsilesinin Ağa Han IV’e kadar geldiğine inanmaktadır. İmam’da din ve dünya işlerinin eşit ve denge üzerine kurulmasını sağlar. Bu düşünceye göre iman bizzat dünyaya bağlı olmaktan ziyade onun dünya ile dünyevi yönden ilişkidir. Dünya ile ilgili bilgiye sahip olmakla insanların bilgisi artmakta, öğrenme kabiliyetleri gelişmektedir. Dünyanın yaratıcısı olan Allah bize bu kapasiteyi vererek yaratmış olduğu herşeyi, toplum hayatı içinde yaşarken korumamızı beklemektedir. Buna göre İsmâ‘îlî inancı insanın dünyayı bu yönü ile okumasıdır. İsmâ‘îlî öğretmenler de buna yönelik yaşamakta yetkililer tarafından ortaya konan müfredatta bu anlayış içinde yazılmaktadır.⁷⁷³

4.1.6. Ağa Han Beşeri Bilimler Projesi

Ağa Han Eğitim Servisleri değişik ülkelerde Ağa Han Beşeri Bilimler projesi adı altında eğitim desteği vermektedir. Bu proje kapsamında Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan’da ders materyalleri hazırlanmakta ve ilköğretim öğretmenleri ve üniversite hocalarına mesleki eğitim vermektedir. Yerel okullar ve 9 üniversitenin katıldığı proje kapsamında ayrıca üniversitede eğitim gören ve gelecekte öğretmen olacak öğrencilerin daha başarılı olması için özel dersler verilmektedir. 1998’de başlayan proje ile 1200 sayfa ders materyali hazırlanmıştır. 50 üniversite hocası da bu kapsamda eğitim görmüştür.⁷⁷⁴

4.2. Ağa Hanların Sağlık Faaliyetleri

Ağa Hanların sağlık faaliyetleri 4 kuruluşun işbirliği ile gerçekleştirilmektedir. Bunlar; Ağa Han Sağlık Servisleri (AKHS) , Ağa Han Planlama ve İnşaat Hizmetleri (AKPBS), Ağa Han Üniversitesi (AKU), Ağa Han Vakfı (AKF). Bu dört kurumdan

⁷⁷³ Tasnim Dharamsi, *Living within the Hermeneutic Circle: Interpreting the Curricular Inquiry of Canadian Secondary Ismaili Religious Education Teachers*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Simon Fraser University, Canada, 2014.

⁷⁷⁴ Rafique Keshavjee, “Trials in the Humanities,” ed. Stephen P. Heyneman, Alan J. DeYoung, *The Challenges of Education in Central Asia*, Connecticut, Information Age Publishing, 2004, pp. 328.

birisi olan Ağa Han Üniversitesinin faaliyetlerini eğitim faaliyetleri başlığı altında işlemişti. Ağa Han Sağlık Servisleri İsmâ'îlilerin sağlık faaliyetlerinde ana rolü oynamakta, diğer kurumlar tali olarak bu kurumun destekçisi konumunda bulunmaktadır. AKHS bünyesinde bulunan 200'den⁷⁷⁵ fazla sağlık kuruluşu bulunmakta bunların 10 tanesi ise hastane olarak hizmet vermektedir. AKPBS ise su ihtiyacı bulunan yörelere bunu inşa etmekte, sağlık sistemleri kurmakta ve güvenli ve sağlıklı evler inşa etmektedir. AKU ise Pakistan ve Kenya'daki üniversitelerde üniversite hastaneleri ve sağlık personeli yetiştirmektedir. Ağa Han Vakfı ise maddi olarak zorluk çeken insanların hayat kalitesinin artırarak böylece onların sağlıklı bireyler ve toplumlar olması için çalışmaktadır. Vakıf uyguladığı Toplum Sağlığı Programı ile 5 yaş altı çocukların sağlığı ile 15-45 yaş arası doğurma yeteneğine sahip bayanların sağlığı ile ilgili çalışmalar yapar.⁷⁷⁶

4.2.1. Ağa Han Sağlık Servisleri (AKHS)

İsmâ'îlilerin sağlık alanındaki faaliyetleri ilk olarak 20. Yüzyılın ilk yarısında başlamıştı. Kurdukları sağlık kuruluşları Pakistan ve Kenya başta olmak üzere Afganistan Hindistan, Uganda ve Tanzanya'da faaliyet gösterirken Tacikistan ve savaş öncesi Suriye'de teknik yardım sağlanmıştı. Ağa Han Sağlık Servisleri resmi olarak kazanç amacı gütmeyen kuruluş kapsamında İsviçre'de kurulmuştur. AKHS'nin Sosyal Sağlık Bölümü (SWD) ise Fransa'da Ağa Han Sekreterliğine bağlı olarak çalışmaktadır. SWD bu sağlık kuruluşlarının koordinasyonu vazifesi görmenin yanı sıra beş yıllık planlamalar ve on yıllık projelendirmeler hazırlar. Sağlık kuruluşlarının teknik destek ihtiyacını sağlamanın yanı sıra yine bu kuruluşların yıllık bütçelerini bildirdiği bir kurum olarak faaliyet gösterir. Sağlık kuruluşları SWD sayesinde uluslararası bir bağa sahip olurken ihtiyaç duyulan insan kaynaklarının koordinasyonu ve gelişimi ile hastane yönetimi konusunda da rol oynar. Sağlık kuruluşları SWD ile uluslararası haberleşme

⁷⁷⁵ Dispenser, laboratuvar vb. sağlık işletmeleri ile bu sayı 325'i bulmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz.: <http://www.agakhanhospitals.org/about.asp>, 24 Kasım 2015.

⁷⁷⁶ The Aga Khan Development Network, Health Activities, 2015, <http://www.akdn.org/health>, 24 Kasım 2015.

ağına sahip olurlarken buldukları ülkelerin devletlerinin sağlık birimleri ile de uyumu hareket ederek bu ülkelerin sağlık sisteminin gelişmesinde aktif görev yaparlar. AKHS toplum sağlığı programları ile de toplum içinde güvencesi olmayan gruplara yardımcı olur. Özellikle ocukların ve doğum yapan kadınların düşük ücretle sağlık hizmeti alması için çabalar. AKHS bünyesinde bulunan dispanserlerden hastanelere kadar sahip olduğu kuruluşlar ile hizmet verdiği bölgelerin sağlık standardının yükselmesine önemli katkıda bulunur. Sağlık hizmeti vermenin yanı sıra doktor, hemşire ve diğer sağlık çalışanlarının eğitilmesi, sağlık araştırmalarının yapılması, hizmet verilen ülkelerdeki sağlık politikalarının uluslararası seviyeye çıkarılması gibi hizmetlerde sunulmaktadır. Her bir ülkedeki kuruluşlar ulusal servis şirketleri adı ile kar amacı gtmeyeni hkmetlerden bağımsız işyerleri olarak faaliyet gösterirler. Her şirketin yönetim kurulu ve başkanı bulunur. Bu kişilerden bazıları ya da hepsi İsviçre’de bulunan genel AKHS merkezi tarafından vazifelendirilir. AKHS bu kapsamda farklı ülkelerde bulunan şirketlerin sponsor şirketi olarak görünmektedir. şirketlerde yönetim kurulu altında ihtiyaç duyulan bölgesel, yöresel yetkililer ve komiteler işleyişi sağlar. Genel olarak her bir ülkedeki şirket 11’e kadar yönetim kurulu üyesine sahip olabilir ve aralarından bir kişi aynı zamanda şirketin CEO’su olarak seçilir. şirketler verdikleri hizmet karşılığında buldukları ülkenin para birimine uygun ücret tahsil ederler. Aynı zamanda bu şirketler buldukları ülkelerin insanlarından ve uluslararası yardım kuruluşlarından bağış kabul ederler. Ağa Han Vakfı da bu bağışların ulusal ve uluslararası alanlarda araştırılması konusunda asistanlık yapar. Her şirket sahip olduğu Sağlık kuruluşlarının kalitesini artırıcı faaliyetler yapar ve kalite yönetiminde 1992 yılından itibaren Amerikan hastaneleri akreditasyonu ile İngiltere merkezli King’s Fund adlı sağlık akreditasyonuna sahip olmaya çalışır. şirketler gerek kendi bünyelerindeki müfettişlerce gerekse yıllık olarak şirket dışından gelen müfettişlerce denetime tabi tutulurlar. AKHS kuruluşlarından finansal olarak kendi kendilerine yetebilecek konuma gelmeleri istenir.

Eğer işletmeler fakir yerleşim bölgelerinde kurulmuş ise 15 ve daha fazla süre içinde hedef belirlenerek kendi kendine yeter hale gelmeleri istenir.⁷⁷⁷

AKHS'nin Doğu Afrika'da sunduğu sağlık yardımından günümüzde yılda 400 bin kişi faydalanmaktadır. İsmâ'îlilerin Doğu Afrika'daki ilk sağlık faaliyeti 1930 yılında Tanzania Darüsselam'da açtıkları doğumevidir. Kenya Mombasa ve Kisumu'da açılan doğumevleri de 1950 yılına gelindiğinde hastaneye dönüşmüştü. Kenya Nairobi Hastanesi ise Ağa Han Hastanesi adı ile 1958'de açılmış, 2005 yılına gelindiğinde üniversite hastanesine dönüşmüştü. Günümüzde Kenya ve Tanzania'daki hastaneler bu ülkelerdeki en önemli hastaneler haline gelmiştir. AKHS 1980 yılında Kenya'nın yerel bölgeleri olan Kisumu ve Kwale'de sağlık programları uygulayarak yerel bölge insanının eğitilmesini sağlamıştır. Kenya ve Zanzibar'da hükümetle ortaklaşa yürütülen çalışmalarla da sağlık politikaları ile kaynakların sağlık alanında kullanımına ilişkin çalışmalar yapılmıştır.⁷⁷⁸ AKHS'nin Orta Asya ülkelerinde Tacikistan'daki faaliyetleri ise 1997 yılında 220 bin nüfuslu Gorno-Badakshan bölgesinde başlamıştır. Daha sonra ise ülkenin Katlon bölgesinde de sağlık programları uygulanmaya başlanmıştır. Tacikistan Sağlık Bakanlığı ile ortaklaşa Khorog'da Aile Doktoru Eğitim Merkezi kurulmuştur. Badakshan bölgesinin Afganistan ile komşu olması sebebi ile bu bölgede yaşayan insanlar sınır ötesi sağlık programı ile İsmâ'îlilerin bu bölgedeki sağlık kuruluşlarına götürülüp tedavi ettirilmektedir. Tacikistan'daki aktiviteler daha çok çocuklar ve doğum yapan annelerin sağlıkları ile ilgili olan çalışmalardır. Bunun yanında Tacik sağlık görevlilerinin ve halkın sağlık alanında eğitime tabi tutulması en önemli projelerindendir.⁷⁷⁹ Doktor ve hemşirelerin eğitim aldığı merkezde 2010 yılı itibari ile 19 doktor ve 23 hemşire eğitim almış ve 14 sağlık ocağının da imkânlarının geliştirilmesine çalışılmıştır. Afganistan'da ise 2002 yılında ilk sağlık faaliyetleri başlamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu durum göz önünde bulundurularak ilk aşamada

⁷⁷⁷ The Aga Khan Development Network, Aga Khan Health Services (AKHS), <http://www.akdn.org/akhs.asp>, 24 Kasım 2015.

⁷⁷⁸ Aga Khan Health Services, East Africa, http://www.akdn.org/akhs_countries.asp, 24 Kasım 2015.

⁷⁷⁹ Aga Khan Health Services, Tajikistan, 2011, http://www.akdn.org/publications/2011_tajikistan_akhs.pdf, 25 Kasım 2015.

gönüllü bay-bayan Afganlılar sağlık alanında eğitilmiş, daha sonra ise Basit Sağlık Merkezleri ayakta hasta tedavileri yapmaya, doğumhane hizmeti vermeye başlamıştır. Bir sonraki aşamada ise Kapsamlı Sağlık Merkezleri az yatak kapasiteleri ile ameliyathane imkânları da dâhil sağlık hizmetleri vermeye başlamışlardır. Bu sağlık merkezlerinin kurulduğu araziler ise Afgan Sağlık Bakanlığı tarafından ücretsiz tahsis edilmiştir. Afganistan'da 17 Basit Sağlık Merkezi, 5 Kapsamlı sağlık Merkezi mevcuttur. Bamyân şehrinde de bir hastane mevcuttur. Bunların haricinde toplama merkezi adı verilen merkezler köylerde ihtiyaç duyulan sağlık hizmetleri vermek üzere 23 bölgede bir bay ve bir bayan sağlık personeli ile faaliyet göstermektedir. Bu sayede bu merkezlere yakın köylerde yaklaşık 340 bin kişinin ihtiyaç halinde sağlık hizmeti alması hedeflenmiştir. Bu kuruluşlar için gerekli maddi kaynakların bir kısmı Afgan hükümeti ile yapılan anlaşmalar gereğince devlet tarafından sağlanırken bir kısmı da Ağa Han Kalkınma Ağı tarafından karşılanmaktadır.⁷⁸⁰

Ağa Han İsmâ'îlîlerin 1924 yılında sağlık hizmeti sunduğu ilk ülke bugünkü Pakistan'ın Karaçi kentinde bulunan 42 yataklı Janbai Doğum Hastanesidir. Bugün toplamda 1,1 milyondan fazla Pakistanlı AKHS tarafından sunulan sağlık hizmetlerinden faydalanmaktadır. Bu yönü ile Pakistan'ın en büyük, özel ve kar amacı gütmeyen kuruluşu İsmâ'îlîlerin sahip olduğu sağlık kuruluşlardır. Pakistan sağlık sisteminde önemli yere sahip olan AKHS daha çok doğumhaneler, çocuk sağlığı ve birinci aşama sağlık hizmetlerinde bulunarak direkt halk ile iç içe hizmet sunmaktadır. Bu hizmetler için gerekli mali kaynaklar kuruluşların hastalardan aldığı ücretlerden sağlanmakta ve kendi kendine yeten bir sisteme dayanmaktadır. AKHS özellikle yerleşim yerlerinden uzak bölgelerde yaşayan insanlara birinci aşama sağlık servisi vermektedir. Karaçi'de 47, Sindh'te 27, Punjab ve Frontier'de 14, Kuzey Pakistan ve Chitral'de 31 sağlık merkezi bulunmaktadır. Kuzey Pakistan'da 1987 yılından itibaren sağlık programı uygulanarak dağlık bölgelerde yaşayan insanlara sağlık hizmeti götürülmüştür. Tespit edilen köylerde gönüllü halk, sağlık alanında eğitilmiştir. Böylece

⁷⁸⁰ Aga Khan Health Services, Central Asia, http://www.akdn.org/akhs_countries.asp, 24 Kasım 2015.

977 kişi Toplum Sağlığı Çalışanı olarak eğitilmiş, 967 kişi de ebe olarak yetiştirilmiştir. Ağa Han Üniversitesine bağlı hastane ve sağlık kuruluşları da Pakistan'ın en önemli sağlık merkezleri olarak faaliyet göstermektedirler. Üniversite'den mezun olan doktor ve hemşireler Pakistan'ın değişik yerlerinde bu ülke insanına hizmet götürmektedir.⁷⁸¹ Pakistan Kerimabad'ta bulunan Doğum ve Çocuk hastanesi de 41 yataklı olarak hizmet vermektedir. Bu hastane 1996 yılında UNICEF tarafından Bebek dostu hastane ilan edilmiştir.⁷⁸²

AKHS'nin aktif olduğu bir diğer ülke ise Hindistan'dır. Mumbai merkezli Toplum Sağlığı Bölümü 150 çalışanı ve 1500 gönüllüsü ile birlikte 6 Sağlık Bölgesel Kurulu ve 32 Yerel Sağlık Kurulu ile sağlık hizmeti vermektedir. Yerel Sağlık Kurulları toplamda oluşturdukları 281 bayan sağlık görevlisi ve onlara eşlik eden diğer yardımcıları ile faaliyet göstermektedirler. Buna ek olarak 6 sağlık merkezi ve 2 tanı merkezi ise daha çok Hindistan'ın Gujarat bölgesinde sağlık hizmeti sunmaktadır. 137 yataklı Prens Ali Han Hastanesi Güney Mumbai'de yöre insanına hizmet vermektedir. Hastane tüm Mumbai ve Maharashtra bölgesindeki hastaneler içinde ISO 9002 sertifikasına sahip olan tek hastanedir. Bu sertifika gereği yatak sayısını hastane alanına uygun olarak ayarlamak zorunda olan AKHS, ihtiyaçlara daha iyi cevap verebilmek için yeni 250 yataklı bir hastaneyi inşa etmeyi planlamaktadır.⁷⁸³ Hindistan Haydarabat'ta bulunan 87 yatak kapasiteli Doğum ve Çocuk Hastanesi 1989 yılında hizmete girmiştir.⁷⁸⁴ Ağa Han İsmâ'îlilere ait Sağlık Kuruluşları ve Çalışan Sayıları⁷⁸⁵ aşağıdaki tablo da verilmiştir.

⁷⁸¹ Aga Khan Health Services, Pakistan, http://www.akdn.org/akhs_countries.asp, 24 Kasım 2015.

⁷⁸² The Aga Khan Hospitals, Women Hospital of Karimabad, 2013, <http://www.agakhanhospitals.org/karimabad/index.asp>, 24 Kasım 2015.

⁷⁸³ Aga Khan Health Services, Hindistan, http://www.akdn.org/akhs_countries.asp, 24 Kasım 2015.

⁷⁸⁴ The Aga Khan Hospitals, The Aga Khan Maternal and Child Care Centre, Hyderabad, 2013, <http://www.agakhanhospitals.org/hyderabad/index.asp>, 24 Kasım 2015.

⁷⁸⁵ Bazı rakamlar elde edilen bilgiler neticesinde güncellenmiştir. Aga Khan Health Services, AKHS Programmatic Information, 2009, http://www.akdn.org/akhs_info.asp, 24 Kasım 2015.

Tablo 4.3. Ağa Han İsmâ‘îlilere ait Sağlık Kuruluşları ve Çalışan Sayıları

Ülke	Sağlık Kuruluşu	Sayısı	Çalışan Doktor	Çalışan Hemşire
Pakistan	Basit Sağlık Merkezi	135	93	168
	Kapsamlı Sağlık Merkezi	7	30	77
	Hastane	4	121	243
	Üniversite Hastanesi	1	220	602
Hindistan	Basit Sağlık Merkezi	6	12	8
	Tanı Merkezi	2	2	
	Hastane	1	56	227
Tacikistan	Sağlık Kurumu		16	2
Afganistan	Toplama Merkezleri	23	32	
	Basit Sağlık Merkezi	17	14	25
	Kapsamlı Sağlık Merkezi	5	13	27
	Hastane	2	37	80
	Diğer faaliyetler		49	120
Kenya	Hastane	2	32	238
	Üniversite Hastanesi	1	89	506
Tanzanya	Tanı Merkezi	5	16	34
	Hastane	1	40	137
	TOPLAM	212	872	2494

İsmâ'îlî sağlık çalışanlarının sayıca bu kadar fazla olmaları onların bir araya gelerek İsmâ'îlî Profesyonel Sağlık alışanları Derneğini kurmalarını sağlamıştır. Sağlık alışanlarının mesleki ve kişisel olarak gelişimini, ulusal ve uluslararası seviyede birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlayan dernek bu çalışanların sosyal projelerde rol almalarını ve sağlık alanında eğitim almak isteyen öğrencilere yardımcı olmayı amaçlamıştır. Dernek sağlık ile ilgili seminer ve konferanslarda dđzenlemektedir.⁷⁸⁶

4.3. Ağa Han Planlama ve İnaşaat Hizmetleri

Ağa Han Planlama ve İnaşaat Hizmetlerinin (AKPBS) Ağa Han İsmâ'îlîlerinin sağlık alanındaki faaliyetleri ile dolaylı işbirliği vardır. Bu kurumun sunduğu hizmetler ile insanların daha iyi şartlarda, sağlıklı bireyler olarak yetişmesi öngörülmüştür. Ağa Han Planlama ve İnaşaat Hizmetleri yapılan inşaatların geliştirilmesi, model evlerin planlanması ve yapımı, yeni ve var olan özellikle doğal afetlerde zarar gören köylerin planlamalarının yapılmasını sağlamakla yükümlüdür. Bu faaliyetleri yaparken vre sağlığını korumak ve yaşam standartlarını artırmak hedefleri arasındadır. Gerek Şehir gerekse yerel bölgelerde yapılar için gerekli malzemelerin temini, teknik desteğin sağlanması, müteahhitlik hizmetlerinin verilmesi de kurulun işleri arasındadır. AKPBS bu hizmetleri hizmet vereceği ülkelerde kurduğu şirketler aracılığı ile vermektedir. Bu şirketler Ağa Han Kalkınma Ağı başta olmak üzere ülkelerin ilgili makamları ve ortaklık kurduğu şirketler ile yakın işbirliğinde çalışır. Bu şirketler resmi olarak kurulurken kar amacı gütmeyen, hkmetlerden bağımsız şirketler statüsünde yapılandırılır. AKPBS ana merkezi de İsviçre'de bulunan kar amacı gütmeyen bağımsız statüdeki bir şirkettir. Yönetim kurulu ve başkanlarının bazıları Hindistan ve Pakistan'da faaliyet gösteren diğer AKPBS şirketlerinin yöneticileri olabilmektedir. şirketler arasındaki koordinasyonu ise yine Fransa'da bulunan Ağa Han IV'e bağlı Sosyal Yardım Bölümü sekreterliği yapar. Burada da sağlık kuruluşlarında olduğu gibi şirketlerin beş yıllık planları, onar yıllık zaman dilimleri halinde projelerinin hazırlanması ve yıllık olarak

⁷⁸⁶ Ismaili Health Professionals Association, <http://ihpaonline.org/>, 25 Kasım 2015.

sekreterliğe bütçe arz edilmesi usulüne göre çalışılır. AKPBS hali hazırda Asya'nın kırsal bölgelerinde su tedariki, kullanımı ve atık su ile sağlıklı yaşam alanlarında programlara sahiptir. Ayrıca köylerin planlama ve kurumu ile herhangi bir şekilde yaşanabilecek deprem ve sel felaketlerinin zararlarını azaltacak tedbir ve yapılaşma sağlanması için çalışır. Bütün bu projeler bireylerin düşük ücretle ev sahibi olmasını, sağlıklı bir hayat yaşamasını hedefler.⁷⁸⁷

AKPBS'nin Pakistan'daki faaliyetleri 1980 yılında başlamıştır. Çalışma alanları Pakistan'ın Kuzey Bölgeleri, Penjab, Kuzey Batı eyaleti ve Sindh bölgesindedir. Pakistanlıların yaşam standartlarını yükseltecek evler inşa etmek için çalışan AKPBS anlık çözümler yerine kalıcı çalışmalar ile problemlerin çözümüne odaklanmaktadır. AKPBS bünyesindeki içme suyu ve atık su birimi köy veya şehirlerde insanların ihtiyaç duyduğu içme suyu projelerinin yapımı, atık su sistemlerinin kurulması ile ekonomik, sosyal ve çevresel gelişime katkıda bulunur. Bina ve yapı geliştirme birimi ile de insanların direkt olarak yaşam standartlarını yükseltici evler yapılıır. Doğal afetler sonucu evsiz kalan insanların yardımına da koşan AKPBS yardım ve yeniden inşa aşamalarında yerel toplum üyeleri ile yakından çalışır. Afetler sonucu evsiz kalan ihtiyaç sahiplerine ilk aşamada geçici barınma alanları, temiz su, atık su sistemleri ile destek olunmaktadır. Bu aşamadan sonra ise kalıcı ev ve köy yapımı faaliyetleri başlar. AKPBS bu yardım çalışmaları dolayısı ile 2005 yılında 1 milyon dolarlık Alcan ödülünü Wales Prensi Ekonomi Liderleri Forumundan almıştır. Pakistan'ın Kuzey bölgelerinde ve Chitral'de yaşayan insanların yüzde 80-85 oranında temiz suya erişimi yoktur. Halk su ihtiyacını kilometrelerce uzaklıktaki açık kanallardan evine taşıyarak gidermektedir. Bu açık kanallardaki sular hastalıklara davetiye çıkarmaktadır ve AKPBS içme suyu ve atık su birimi yaptığı çalışmalar ile bu insanların köylerine ve evlerine temiz su getirmeye çalışmakta ve hastalıkların önlenmesinde önemli bir role sahip olmaktadır. 2005 yılına kadar AKPBS bu bölgedeki 130 yerel topluluğa hizmet götürmüştür. Bu 130 bölgede

⁷⁸⁷ The Aga Khan Planning and Building Services (AKPBS), <http://www.akdn.org/akpbs>, 22 Kasım 2015.

116 bin 900 kişi kurulan 9200 tuvalet ile ihtiyaçlarını giderirken 5700 temizlik eğitimi kursu bölge insanına verilmiştir. Yine Pakistan'ın Kuzey bölgelerinde yaşayan insanlar bu bölgelerin deprem bölgesi olması sebebi ile sıkıntılar yaşamaktadır. Isınma ve ev yapımı için gerekli ağaçların kesilmesi ile birlikte de ormanlar kaybolmakta ve başka doğal afetlerde insanlara zor günler geirtmektedir. Bölgede yaşayan insanlar gelirlerinin yüzde 15'ini ısınma harcamaları için kullanmaktadır. AKPBS bu amaçla toplamda 15 bin evin ısı kaybını önleyecek iyileştirmeleri yapmıştır. Isı kaybı yaşamayan evlerde hastalık oranı azalırken daha az para yakacak için kullanılmış, dolaylı olarak daha az ağaç kesilmesi sağlanmıştır. Evlerin camları, çatıları tekrar yapılmış, özel sobalar dağıtılarak daha verimli ısınma ve yemek yapabilme imkânı getirilmiştir. Evler depreme dayanabilecek şekilde elden geirilmış, güneş enerjisi sistemleri kurulmuştur.⁷⁸⁸

AKPBS Pakistan'daki faaliyetleri sonucu 2011 yılında Ashden⁷⁸⁹ dln kazanmıştır. Pakistan'ın Hindu Kush ve Karakoram dağlarında ağır kış şartlarında yaşayan insanlar daha çok dağlardaki ormanlardan kestikleri ağaçları kullanarak ısınmaktadır. Uzun yıllardır bu ağaçların kullanılması artık dağların çıplak kalması, heyelan ve erozyonlara sebebiyet vermektedir. AKPBS bu bölgede 1997 yılından itibaren yaptığı yapı yalıtımı çalışmalar ile daha az ağaç kesimini sağlayacak tedbirler almıştır. Ayrıca evlere özel üretim, üzerinde yemek yapılabilen, özel su tesisatı ile sıcak su ve oda ısıtılmasında etkili odun sobaları dağıtılmıştır. Her bir evin çatısı elden geçirilerek güneşin içeri girmesini sağlayacak özel çatı camları monte edilmiştir. Soba, sıcak su sistemi, zemin ve çatıdaki çalışmalar toplamda 110 dolara mal olurken bu sistemler AKPBS katkısı ile 80 dolar karşılığı isteyenlere yaptırılmıştır. 2011 yılına kadar bu şekilde 27 bin evde bu uygulama yapılarak 240 bin kişinin hayat standardının artırılması sağlanmıştır. Bu creti peşin deyemeyenlere yine Ağa Han Kalkınma Ağına

⁷⁸⁸ Aga Khan Planning and Building Services, Activities in Pakistan, http://www.akdn.org/akpbs_pakistan.asp, 25 Kasım 2015.

⁷⁸⁹ İngiltere merkezli, sürdürülebilir enerji alanında faaliyet gösteren bir vakıf. Daha fazla bilgi için bkz.: <https://www.ashden.org/>

bağlı çalışan Mikro Finans Bankası aracılığı ile kredide kullanılmaktadır. Bu çalışmalar sonucu her kişi yaklaşık 7,7 ton odunu dağlardan kestikleri ağaçlar ile karşılayan her bir hane 3,8 ton odun ile daha etkili ısınmaya kavuşmuştur. Böylece 100 bin ton daha ağaç kesilmiş ve çevre kirliliğinin de önüne geçilmiştir. Daha temiz evler ile daha sağlıklı bireyler olmaya yolunda adım atılmıştır. Bu soba ve çatı sistemleri sayesinde bölgede yeni bir iş kolu da oluşmuş ve 35 yerel esnaf bu ürünleri hazırlar hale gelmiştir. Sistemin tanıtılması için köylere tanıtım programları düzenlenmiş, her köyden genellikle bayanlar olmak üzere 2 kişi seçilerek sistemin anlatılması sağlanmıştır. 2010 itibari ile Pakistan'da AKPBS için çalışan 268 kişi çalışıyor ve daha çok bağışlarla elde edilen 5,7 milyon dolarlık bütçesi vardı.⁷⁹⁰

AKPBS'nin Pakistan'daki faaliyetlerinin başındaki isim, yüksek lisans eğitimini mimarlık alanında Amerika'nın ünlü üniversitelerinden birisi olan MIT'de (Massachusetts Institute of Technology) yapan Hafiz Sherali'dir. Sherali AKPBS'nin finansal kaynaklarını açıklarken en büyük payın Ağa Han Vakfından geldiğini ondan sonra Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı (CIDA), Alman Kalkınma Bankası Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW), Amerikan Ulusal Kalkınma Ajansı (USAID), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Avrupa Komisyonu (EC) gibi daha birçok kuruluşun kendilerine yardım ettiğini belirtmektedir. AKPBS'nin 1980 yılından itibaren Pakistan'da aktif olduğu, ilk 10-15 yıl boyunca kırsal alanda okul, sağlık ocağı gibi kurumlar yapıldığı, daha sonraki yıllarda ise artık halkın ihtiyaç duyduğu temiz su, atık su gibi sistemlerin yapılmasına başladığını belirten Sherali bu sayede 350 bin kişinin hayatına direkt olarak katkı yapma imkânı bulduklarını belirtmiştir. Sherali 2010 yılında Pakistan'da yaşanan sel felaketinde AKPBS'nin afetzedeler için 2800 geçici ev yaptığını bu yönü itibari ile de Pakistan halkının zor günlerinde yanında olduklarını belirtmişti. Sherali temiz ve atık su konusunda yaptıkları çalışmalar ile ilgili olarak Pakistan'daki en büyük problemin bu ihtiyaçların farkında olunmaması olduğunu

⁷⁹⁰ Ashden Awards Case Study, Aga Khan Planning and Building Service, Pakistan, 2011, https://www.ashden.org/files/AKPBS%20winner_1.pdf, 27 Kasım 2015.

belirterek ilk defa AKPBS'nin bu probleme dikkat çektiğini ve bu amaçla çalışmalar yapmaya başladığını belirtmiştir. Pakistan'ın kırsal bölgelerinde belediye yada devlet olarak halka hizmet götürecek bir yapı olmadığını kendilerinin halkı organize ederek bir araya getirdiklerini ve bu sayede ortak çalışma ile ihtiyaç duyulan işlerin yapıldığını belirtmektedir.⁷⁹¹

AKPBS'nin Hindistan'daki faaliyetleri 1970 yılından Pakistan'dan daha önceleri başlamıştır. Daha çok Gujarat eyaletinde yoğunlaşan faaliyetlerde köylere tuvalet sistemleri kurulmuştur. Yine köylerde temiz su sistemi ile bu suların temizliğini kontrol edecek sistemler kurulmaktadır. 2006 yılında 3000 bin ev temiz suya kavuşurken 1205 tuvalet inşa edilmiş, 1925 evde yenileştirme faaliyetleri yapılmıştır. AKPBS Hindistan ve Pakistan'da elde ettiği deneyimleri yakın zamanda Afganistan ve Tacikistan'da da uygulamaya koymuştur.⁷⁹² AKPBS Hindistan'ın Haydarabad şehrinde inşa ettiği 15 bloktan oluşan 832 dairelik apartmanları da uygun ücretle İsmâ'îliler için yaptırmıştır.⁷⁹³

Afganistan'ın Bamyan kentinde Ağa Han Sağlık Servisleri tarafından yaptırılan ek hastane binası inşaatı da AKPBS tarafından yapılmıştı. Daha çok bayanlara yönelik hizmet verecek bu ek bina ile hastane fazladan 86 yatak kapasitesine ulaşmıştı. Ağa Han İsmâ'îlileri bölgede yaşayan, özellikle doğum yapan bayanların ihtiyacını karşılamak için özel bir program başlatmıştı. Gerekli finansal kaynağın 40 milyon Kanada dolarındaki miktarı Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı, 10 milyon Kanada doları ise Ağa Han Vakfince karşılanmıştı.⁷⁹⁴

⁷⁹¹ BR Research, "Development through empowerment: the AKDN way," *Business Recorder*, 2 Şubat 2015, <http://www.brecorder.com/company-news/235/1147891/>, 27 Kasım 2015.

⁷⁹² Aga Khan Planning and Building Services, Activities in India and Central Asia, http://www.akdn.org/akpbs_india.asp#central_asia, 27 Kasım 2015.

⁷⁹³ Garden Housing, <http://gardenhousing.org/whyhyderabad.html>, 27 Kasım 2015.

⁷⁹⁴ AKDN Press Releases, Foundation Laying Ceremony for the New Bamyan Provincial Hospital, 2013, <http://www.akdn.org/Content/1175/Foundation-Laying-Ceremony-for-the-New-Bamyan-Provincial-Hospital>, 27 Kasım 2015.

4.4. Ağa Hanların İnsani Yardım Faaliyetleri

4.4.1. Ağa Han Vakfı (Ağa Khan Foundation)

Ağa Han Vakfı (AKF) 45 yıldan fazla bir süredir toplumların sorunlarına yenilikçi çözümler getirmek maksadı ile çalışmaktadır. Ağa Han Kalkınma Ağına bağlı olarak çalışan diğer kuruluşlar ile işbirliği içinde çalışan vakıf ülkelerin kalkınma sorunlarına odaklanmaktadır. Çok az çalışana sahip olmasına rağmen bünyesinde binlerce gönüllüyü barındıran vakıf, dört kıtada, savunmasız insanların yardımına, onların dini, ırkı, cinsiyeti ve siyasi görüşüne bakmadan yardım eder. AKF beş tematik alanda çalışmalarını sürdürmektedir. Bunlar kırsal kalkınma, sağlık, eğitim, sivil toplum ve çevredir. Bu çalışmaları yaparken toplumların karşı karşıya kaldığı açlık, hastalık, cehalet ve sosyal dışlanma ile mücadele eder insanların hayat standardını yükselmeyi hedefler. Fakirlerin hayat standardını yükseltecek kazanç ve sağlığa sahip olmalarını, çocuklarının eğitim almasını ve çevreninde korunmasını amaçlar.⁷⁹⁵

Vakfın yönetiminde Ağa Han IV, kardeşi Amin Ağa Han, Ağa Han IV'ün babasının da hukuk danışmanlığını yapmış olan Maître André Ardoin ve Guillaume de Spoelberch bulunmaktadır. Özel, kar amacı gütmeyen, uluslararası kalkınmayı amaçlayan vakıf, Ağa Han Kalkınma Ağının bir kuruluşudur. 1967 yılında İsviçre'nin Cenevre kentinde kurulan AKF farklı tarihlerde birçok ülkede daha etkin hale gelmiştir. 3800 çalışana sahip vakfın yıllık ortalama 325 milyon dolarlık bütçesi vardır.⁷⁹⁶

⁷⁹⁵ Aga Khan Foundation, AKF Home, <http://www.akdn.org/akf>, 3 Aralık 2015.

⁷⁹⁶ Aga Khan Foundation, Facts at a Glance, 2015, http://www.akdn.org/akf_facts.asp, 4 Aralık 2015.

Tablo 4.4. Ağa Han Vakfının Resmi Olarak Faaliyete Başladığı Ülkeler

İsviçre, Cenevre	1967	Uganda	1992
Pakistan	1969	Tacikistan	1995
İngiltere	1973	Mozambik	2000
Kenya	1974	Kırgızistan	2003
Hindistan	1978	Afganistan	2003
Bangladeş	1980	Suriye	2003
Kanada	1980	Mısır	2006
A.B.D	1981	Madagaskar	2006
Portekiz	1983	Mali	2007
Tanzanya	1991	Rusya	2007

AKF'nin Odaklandığı Coğrafi Bölgeler

Ağa Han Vakfı yardım faaliyeti yürüteceği bölgelerde kalkınma problemlerine belirli ölçülerde odaklanır. Bu problemlere yaklaşım tarzı ise akılcı yöntemlerdir. Bu akılcı yöntemlere ve AKF'nin sahip olduğu fikirlerle uyumlu finansal ortaklarla işbirliği yapar. Çok az sayıda maaşlı çalışana sahiptir lakin bünyesinde binlerce İsmâ'îli gönüllü görev alır. İşbirliği yaptığı kuruluşlara ev sahipliği formatında destek sunar böylece

savunmasız insanlara, onların ırkı, dini, siyasi görüşü ve cinsiyetine bakmadan yardım eder.⁷⁹⁷

Vakıf daha çok alan bazlı programlar yürütmektedir. Bu faaliyetlerini Mısır, Afganistan, Bangladeş, Hindistan, Mali, Kenya, Kırgızistan, Madagaskar, Mozambik, Pakistan, Portekiz, Rusya, Tacikistan, Tanzanya, Uganda ve savaş öncesinde Suriye’de yürütmektedir. Bu ülkelerde sunacağı hizmetler için gerekli kaynakları ise İngiltere, Kanada, ABD gibi ülkelerdeki faaliyetlerinden sağlar. AKF’nin merkezi İsviçre’nin Cenevre şehridir. Asya, Afrika ve Ortadoğu’daki faaliyetlerinin çoğu dağlık, kıyı ve diğer ulaşılması güç olan kırsal kesimlerde olmaktadır. Avrupa’nın kentlerinde sunulan hizmetler ise bu kıtaya yeni gelen fakir göçmenlere yöneliktir. Bu faaliyetlerini yürütürken Ağa Han Kalkınma Ağı ile işbirliğinin yanı sıra yerel, ulusal ve uluslararası ortakları ile de işbirliği yapar. Kısa süreli yardımlardan daha çok uzun dönemlere yayılan ve insanların hayat standardını bu süre zarfında geliştirecek çalışmalar yapılmaktadır. Vakfın programlarını ilk uyguladığı ülke Pakistan’dır. Bu ülkedeki faaliyetlerin çoğu Ağa Han Kırsal Destek Programı (AKRSP) tarafından yapılmaktadır. Programların uygulandığı en büyük ülke ise Afganistan’dır. AKF gelişmiş ülkelerdeki faaliyetlerini gerçekleştirirken kendisine bu ülkelerdeki belli bölgeleri hedef olarak seçer.⁷⁹⁸ AKRSP İsmâ‘îlîlerin az gelişmiş ülkelerde uyguladığı en önemli programlardan birisidir. İlk olarak 1982 yılında başlatılan program ile sadece Pakistan’ın Kuzey bölgeleri⁷⁹⁹ ile Chitral’de 900 bin insanın yaşadığı 1100 köyde yıllık 6 milyon dolarlık bütçe ile birçok program hayata geçirilmişti. Programın ana hedefleri ise köylerde sosyal organizasyonu sağlama, kadınların kendilerini geliştirmelerini sağlama, doğal kaynakların yönetimi, köylerde ihtiyaç duyulan fiziksel geliştirmelerin yapılması ve insan kaynaklarının gelişiminin sağlanması olarak belirlenmişti. Geçen yıllar içinde

⁷⁹⁷ Liotta ve Miskel, s. 185.

⁷⁹⁸ Aga Khan Foundation, Geographic areas of focus, <http://www.akdn.org/akf>, 3 Aralık 2015.

⁷⁹⁹ Bu bölge Pakistan’ın diğer bölgelerinden farklı olarak özerk bir yapıya sahiptir. Federal hükümet tarafından atanan bir vali ile bölge halkı tarafından seçilen 24 üyeli meclisi ve onlar tarafından seçilen bir yöneticisi vardır. Yaklaşık 2 milyon insanın yaşadığı dağlık bölge, Pakistan meclisine milletvekili göndermemekte ve vergi vermemektedir.

uygulanan program o kadar çok başarılı olmuştu ki bölge insanların yaşam kalitesi önemli ölçüde artırılmış ve genel olarak Pakistan'ın gelişimine katkı sağlanmıştır. Program kapsamında AKRSP için çalışanlarda Pakistan'ın bu bölgesini, insanlarını ve ihtiyaçlarını öğrenmiş oldular. Böylece daha sonraki yıllarda yapılacak programlar için yetişmiş insan gücünde elde edilmiş oldu. AKRSP devletin olmadığı bu bölgelerde, devletin yapması gerekenleri oradaki insanları da harekete geçirerek kendisi yapmaya başladı. Böylece bölge insanının da saygısını kazanmış oldu. Bölge insanı Pakistan'ın en fakir insanları arasında olmasına rağmen AKRSP programları sayesinde sadece 1991-1997 yılları arasındaki faaliyetler sonucu yaşam standartları ve kazançları iki katına çıkmıştı. Buna rağmen bölge insanı Pakistan genel standartlarının altında gelire sahiptir. Özellikle zirai alanda çok önemli başarılar elde edilmiş ve 48 bin hektar bölgede tarıma açılmıştır.⁸⁰⁰

AKF 1967 yılında kurulan bir vakıf olarak çalışmalarına devam etmekle birlikte İsmâ'îlilerin yardım faaliyetleri bu tarihten öncede mevcuttu. Ağa Han IV bütün kurum ve kuruluşları yapılandırmak sureti ile AKDN çatısı altında birleştirmişti. AKDN ve AKF olmadan öncede farklı coğrafyalarda farklı isimler adı altında faaliyetler sürdürülmekteydi. Örneğin Tanzanya'da Doğu Afrika Müslüman Yardım Topluluğu (EAMWS) 1945 yılında Kenya'nın Mombasa kentinde kurulmuş ve 1961 yılında da merkezini Tanzanya'nın Darüsselam kentine taşımıştı. Amacı Doğu Afrika Müslümanlarının hayat standardını yükseltmek olan kuruluş 1966 yılında 86 okula sahipti. Cemaathanelerde inşa eden EAMWS Müslüman öğrencilerin burslu olarak gelişmiş ülkelerde okumasını da temin ediyordu. 1968 yılına gelindiğinde hükümet tarafından İsmâ'îlilerin EAMWS'deki etkinlikleri yasaklanmıştı. Bu kuruluş, Doğu

⁸⁰⁰ Ridley Nelson, *The Next Ascent: An Evaluation of the Aga Khan Rural Support Program Pakistan*, Washington, The World Bank, 2002, pp. 2-7.

Afrika krizlerinden sonra İsmâ‘îlîlerin faaliyetlerini durdurmak zorunda kaldığı İsmâ‘îlî kuruluşlardan sadece birisiydi.⁸⁰¹

4.4.1.1. AKF Geliştirme Yaklaşımı

AKF çoklu giriş alanı gelişimi yaklaşımı içinde Ağa Han Kalkınma Ağına bağlı bazı kuruluşlar ile hedeflenen bölgelerdeki insanların sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimini zaman içinde gerçekleştirmeyi hedefler. Çoklu giriş alanı yaklaşımı içinde uzak kırsal bölgelerde yaşayan insanların gerek devlet gerekse özel teşebbüs ile sürdürülebilir büyüme kapsamında bağlantı kurmaları amaçlanır. Vakıf yardım geçmişi boyunca gerçekleştirdiği faaliyetleri kırsal alanlarda yapmayı seçmiştir. Bu alanlar genelde kaynakları itibari ile fakir, geri kalmış ve uzak bölgelerdir. Bu bölgelerdeki insanların ihtiyaç duyduğu servislerin oluşturulması, fırsatlara erişim imkânına sahip olmaları AKF için önemlidir. Vakıf kırsal tasarruf ve kredi imkânı sağlama, doğal kaynakların değerlendirilmesi, verimli alt yapı çalışmalarının yapılması, tarımsal verimliliğin artırılması ve insani becerilerin geliştirilmesini hedefler. Bunları gerçekleştirirken toplumsal katılım sağlanması ve karar mekanizmalarında bölge insanının etkili olarak yer alması da hedeflenir. Toplum bireylerinin AKF'nin faaliyetlerinden haberdar olması, sürdürülebilir ve adil bir gelişim sağlanması ise en önemli amaçtır. Bu maksada uygun ilk çalışmalar ise Pakistan'ın ücra kuzey bölgelerinde başlamıştır. Yoksul, engebeli, izole olmuş, yatırım almamış bölgelerde Ağa Han Kırsal Destek Programı (AKRSP) kapsamlı, sürdürülebilir, problemlere çözümlerin bölge insanı ile birlikte bulunduğu faaliyetler gerçekleştirir. Bu sayede mikro kredi ve tasarruf uygulamaları başarıyla uygulanmış, kırsal bölgelerin kalkınması için gerekli planlamalar yapılmış, düşük maliyetli uygulamalar gerçekleştirilmiş, devlet özel sektör işbirliği sağlanarak gelişimin önü açılmıştır. Bu model uygulama farklı bölgelerde gerçekleştirilecek faaliyetler içinde bir model olmuştur. Programların uygulanmasına

⁸⁰¹ Amos Mhina, "State-Religion relationships and religious views on development policies," *Religions and Development Research Programme: Religions and Development in Tanzania*, ed. Amos Mhina, 2007, Philosophy Unit University of Dar es Salaam, Dar es Salaam, http://epapers.bham.ac.uk/1537/1/Mhina_Religions_Development_Tanzania.pdf, 23 Aralık 2015.

halkın katılımını sağlayıp, istenen başarının elde edilmesinden sonra bu kırsal bölgenin köy olarak kendi içinde işbirliği ve işleyişi de sağlanır. Buradan bir başka bölgeye geçilerek oradaki çalışmalar ile burada da köy oluşumuna kapı açılır. Sonuçta ise bu köylerin birbirleri ile işbirliği ve yerel otorite ile irtibatı ile gelişimi sağlanır.⁸⁰²

AKF'nin Yardım Politikasına göz atıldığında Ağa Han Vakfı'nın hibe ve nakdi yardım yapan bir vakıftan farklı olarak uygulamalı olarak faaliyet gösteren bir vakıf olduğu görülmektedir. Vakıf birçok kalkınma ajansından, özel vakıflar ve şirketlerden destek alan bir kurumdur. Bunun yanı sıra Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerinde düzenli olarak gerçekleştirilen programlar ile yardım toplanmaktadır. Ağa Han IV'de vakfa ayrıca mali destek veren bir kişidir. Her bir bağış vakfın çalışmalarını yerine getirmesinde önemlidir. Vakıf hibe ve yardımda bulunacak veya bir kurumla işbirliği yapacak ise onun faaliyetlerinin AKF'nin görüşüne uygun olmasını ister. Eğer hibe yolu ile yardım veriliyorsa bu genel olarak yerel organizasyonlara verilir. Vakıf genel bir kaidesi olarak eğer bir ülkede yardım faaliyetinde bulunacaksa orada olmayı tercih eder, eğer o ülkede hiçbir Ağa Han aktivitesi yoksa orada yardım çalışması yürütmez. Kendi vakıf binaları haricinde herhangi bir bina yapım faaliyetine de girişmez. Aynı şekilde öğrenci burs programı dışında kendisine yardım için başvuran bireylere de yardımda bulunmaz. Eğer herhangi bir kuruluş bir projesini gerçekleştirmek için yardım talep ederse bunu AKF'nin o ülkedeki bürosuna başvurarak yapmak zorundadır. Vakıf telefon ve e-mail yolu ile başvuru kabul etmediği gibi bu bilgileri halkla da paylaşmaz, sadece vakfın adresleri ilan edilir.⁸⁰³

4.4.1.2. AKF'nin Sağlık Yardımları

Vakıf kırsal ve uzak bölgelerde yaşayan toplulukların sağlığı ile yakından ilgilenmektedir. Bu topluluklar arasında ise en çok doğum yapan kadınlar ve beş yaş altı çocukların sağlıklı olmasını kendisine hedef seçmiştir. Bunu gerçekleştirmek için ise

⁸⁰² Aga Khan Foundation, Development approach, <http://www.akdn.org/akf>, 3 Aralık 2015.

⁸⁰³ Aga Khan Foundation, Information for partners, http://www.akdn.org/akf_grantees.asp, 4 Aralık 2015.

devletten halka kadar bütün tarafların beraber hareket etmesini sağlayacak ilişkiler kurmasını sağlamaya çalışır. Ülkedeki sağlık sisteminin bu insanlara da yardımcı olacak seviyeye gelmesi konusunda yardımcı olmaya gayret eder. Bireylerin doktor ve hastaneye ulaşımının zor olduğunu bilen vakıf bu amaçla bireylerin sağlıklı yaşamaları ve hastalıklar hakkında bilgi sahibi olarak korunması içinde eğitim çalışmaları düzenler. Evli bayanlar, genç kızlar ve ailelerin temiz ortamlarda yaşamalarını sağlayacak bilgiye sahip olmaları için bu insanlara temizlik eğitimi verilmektedir. Hayat standartlarının yükselmesi ile daha sağlıklı bireylere sahip olunacağını düşünen vakıf bu amaçla kırsal bölge insanının gelirinin yükseltecek faaliyetleri de diğer Ağa Han kuruluşları ile birlikte yerine getirmektedir.⁸⁰⁴ AKF 2005 yılında Doğu Afrika’da HIV/AIDS ile mücadeleyi de bu kapsamda toplumu bilinçlendirme programları ve eğitimleri ile sağlamaya çalışmıştır. İlk olarak AKDN İşyeri Sağlık Programı adı altında 2002 yılında AKFED bünyesindeki Serena otellerinde çalışan personel için geliştirilen bu program daha sonra diğer AKFED şirketleri ile AKDN’ye bağlı diğer vakıf ve kuruluşlarda da hayata geçirildi. Burada çalışan personelin daha sağlıklı bir yaşama sahip olması için AIDS’ten, sigaranın zararlarına, beslenme alışkanlıklarından işyeri stresine kadar farklı alanlarda çalışanlara eğitimler verildi.⁸⁰⁵

4.4.1.3. AKF Eğitim Yardımları

Ağa Han Vakfının eğitim alanındaki en önemli hedefi kalitenin artırılmasıdır. Bu amaçla hükümetler ve diğer yardım kuruluşları ile birlikte onlarında programlarını destekleyerek çalışmaktadır. Bunun için dört hedef tespit edilmiştir. Bunlar okul öncesi çocuklar için daha iyi öğrenme ortamları hazırlama, okul çağındaki çocukların okula gitmelerini sağlama, çocukların daha uzun süre okulda kalmalarını temin etme ve son olarak akademik başarı kriterlerini yükseltmektir. Vakıf ayrıca kırsal bölgelerde özellikle kız çocuklarının okula gitmelerini sağlayacak çalışmaları yapmaya da çalışır.

⁸⁰⁴ Aga Khan Foundation, Health, http://www.akdn.org/akf_health.asp, 4 Aralık 2015.

⁸⁰⁵ AKDN Workplace Wellness Programme: Overview, http://www.akdn.org/wellness_programme_overview.asp, 4 Aralık 2015.

Vakıf öğretmenlerin daha iyi eğitim almalarını ve profesyonel gelişimlerinin devam etmesini sağlamaya çalışır. Ayrıca hükümet ve toplumun, çocukların eğitimi için maddi imkânlarını daha iyi kullanmalarını ve müfredatın da kültür ve ekonomi ile uyumlu olmasını sağlamaya çalışır.⁸⁰⁶ 2000 yılı itibari ile AKF, Doğu Afrika ile Orta ve Güney Asya'da 20 eğitim programını 11 milyon dolar ile destekliyordu. Bu programlar genel olarak okul geliştirme veya erken dönem çocuk eğitimi üzerinedi. Projeler gerçekleştirilirken maddi destekler ya devletlere, ya sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine yada Ağa Han Eğitim Servislerine (AKES) yapılıyordu. Projelerde en önemli destek Ağa Han Üniversitesi'nin Eğitim Geliştirme programına verilmişti. Öğretmenlerin yüksek lisans eğitimi alarak profesyonel olarak daha iyi bir eğitimci olmaları hedeflenirken buradan mezun olan eğitimciler AKF ve AKES' in değişik ülkelerdeki eğitim programları için çalışmaya başlıyorlardı.⁸⁰⁷

AKF 2006 yılında Kenya Hükümeti, Amerikan Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID), Amerikan Yabancı İlişkiler Bölümü, Amerikan Yatırım ve Kalkınma Departmanı ve Kanada hükümetinin de katılımı ile Kenya'nın kuzeydoğu ve kıyı eyaletleri ile başkent Nairobi'de kapsamlı bir ilkokul reformu gerçekleştirmek için işbirliğine başladılar. AKF bu program sayesinde toplumun bilinçlenmesini ve kendi çocuklarının eğitiminde söz sahibi olmasını amaçlamıştı. Vakıf bu amaçla ilk olarak okullarda okuyan öğrencilerin aileleri ve eğitimciler ile bir araya gelerek neler yapılması gerektiğini araştırdı. Bu arada ailelere ve eğitimcilere yönelik eğitim programları uygulanmaya başlanarak anne ve babanın ve eğitimcinin çocuğun eğitimine katkısı anlatıldı. Okullarda Gelişim planları hazırlanarak eğitimin kalitesini artırıcı faaliyetler belirlendi. Müfredat daha iyi hale getirildi. Program başarılı bir şekilde uygulanıp eğitimin kalitesi artırılınca Kenya hükümeti 2014 yılında aynı planı 3600 ilkokulda daha

⁸⁰⁶ Aga Khan Foundation, Education, http://www.akdn.org/akf_education.asp, 4 Aralık 2015.

⁸⁰⁷ Jeremy Greenland, "Evolution in School Improvement with the Aga Khan Foundation from 1984 to 2000," *Contexts of Learning*, ed. Stephen E. Anderson, Lisse, Swets and Zeitlinger, 2002, pp. 21-22.

uygulamaya koydu.⁸⁰⁸ Ağa Han Vakfı fakir ülkelerde ilkokulu bitiren öğrencilerin çoğunun eğitimlerine devam etmediğini ve bu çocuklarında ilerleyen yaşlarda okuma ve yazma kabiliyetlerini son bulduğunu öngörerek AKF Çocuklar için Okuma programını başlatmıştı. Bu amaçla çocukların ilkokul öncesi okuma ve yazma kabiliyeti kazanmasını, ilkokul boyunca da ailesinin bu çocuklara kitap okumalarını amaçlamıştı. 2007 yılında ilk olarak Kırgızistan'da başlayan program başarıya ulaştınca 2011 yılına kadar 10 ülkede daha başlamıştı. 500 mini kütüphaneden 60 bin çocuğun yararlanması sağlandı.⁸⁰⁹

4.4.1.4. Eğitim Destek Merkezleri

AKF'nin eğitim alanında gerçekleştirdiği projelerinden birisini de Hindistan'da hayata geçirmişti. Bu ülkenin eğitim seviyesi en kötü eyaleti olan Bihar'da ilkokul öğrencilerinin dahi yeterince okuma ve yazma bilmediği göz önüne alınarak bu öğrencilere fazladan destek sağlayacak Eğitim Destek Merkezleri açıldı. 6-12 yaş grubu öğrenciler için tasarlanan merkezler, okul saatleri dışında da eğitimin devam ettiği yerler olarak tasarlandı. Bu merkezlerde ayrıca 3-6 yaş arası çocuklara ve onların ailelerine de eğitimler verilmeye başlandı. Bu merkezler kurulurken içinde açıldı topluluğunda etkin katılımı ile yapılmaları sağlandı. İnşaat için gerekli malzemeden işçiliğe kadar ailelerin desteği ve gayreti ile açılan merkezler bu şekilde aileler ve toplum tarafından benimsenmiş oldu. Köylerde açılan merkezlerin yönetimi yine aynı köyde yaşayan 10-15 kişinin katılımı ile yapıldı. Ayda bir buluşan bu yetkililer merkezin ihtiyaçlarını, öğretmenlerin performanslarını, öğrencilerin devamlılığını kontrol etmektedirler. Merkezler zamanla başarıya ulaşmış merkez olmayan bölgelere göre eğitimde istenen kalitenin yakalandığı görülmüştür. 42 köyde toplamda 208 bayan ve 200 erkeğin

⁸⁰⁸ Aga Khan Foundation, A Community-Based Approach to School Development, 2015, http://www.akdn.org/publications/2015_kenya_whole_school_approach.pdf, 4 Aralık 2015.

⁸⁰⁹ Aga Khan Foundation, Reading for Children, http://www.akdn.org/akf_reading_for_children.asp, 4 Aralık 2015.

yönetimini üstlendiği merkezlerden ayrıca 12 tanede şehirlerde açılmıştı. 3500 öğrencinin 130 öğretmeninden ders aldığı bu merkezler başarılı bir şekilde eğitim hayatına devam etmektedir.⁸¹⁰

4.4.1.5. Medrese Okul Öncesi Programı

Medrese Okul öncesi eğitim programı AKF'nin 1980 sonlarından itibaren Kenya, Uganda ve Tanzanya'da uygulamaya başladığı bir eğitim programıdır. Program çerçevesinde bu ülkelerde yaşayan ve diğer gruplara göre eğitim ve ekonomi yönü ile dezavantajlı konumda olan Müslüman öğrencilerin eğitilmesi hedeflenmişti. Müslüman toplumuna ait okul öncesi eğitim merkezlerine devam eden öğrenciler burada almış oldukları eğitimle ilkokullara daha hazırlıklı başlayabiliyorlardı. Toplamda 230 okulda, 90 bin öğrencinin eğitim aldığı bu okullarda 4500 öğretmen çalışmaktadır.⁸¹¹ Hâlihazırda eğitim yönü ile sıkıntılara sahip bu ülkelerde yaşayan Müslümanlar, çocuklarının ilerleyen yıllarda yüksek eğitim almaları ve iyi işlere sahip olmalarını istiyorlardı. Bunun içinde Müslüman çocukların okul hayatına daha önce başlaması ve geleceğe yönelik mesafe kat etmesi istenmişti. Programın en büyük getirisi ise Müslüman toplum içinde gerçekleştirdiği sinerji olmuştur. Çocuklarının eğitimi için bir araya gelen veliler bu şekilde birbirleri ile diyalog ve işbirliğine de girebilme imkânı kazandılar. Medrese okullarının ihtiyaç duyduğu Medrese Kaynak Merkezide (MRC) faaliyete geçince buralarda görev yapacak öğretmenlerin eğitimi ve ders materyallerinin hazırlanması sağlanmıştır. Bu okullar sayesinde Müslüman kız öğrenciler ve bayanlarda eğitim sistemi içinde kendilerine yer buldular. Okulların ücreti çocuklarını bu okullara gönderen velilerce kurulan yetkili kurullarda tespit edilmekteydi. Eğitim kalitesinin düşmemesi için okullarda öğretmen başına düşen öğrenci sayısının aşılmaması konusunda da anlaşmaya varılmıştı. Bu okullarda görev alacak öğretmenlerin en az sekizinci sınıf ve üstü eğitim almış olması gerekiyordu. Bu zorunluluk bu tür ülkeler için

⁸¹⁰ Aga Khan Foundation, Learning Support Centres, 2012, http://www.akdn.org/publications/2012_india_lsc.pdf, 4 Aralık 2015.

⁸¹¹ Aga Khan Foundation, Learning about Learning: East Africa Madrasa Early Childhood Programme, 2013, s. 16, http://www.akdn.org/publications/2013_Learning%20about%20Learning.pdf, 4 Aralık 2015.

az bulunabilen bir özelliktir. 1990 yılında Ağa Han Vakfı 148 medrese okulunda uygulamaya koyduğu pilot proje ile her okulun bağış alan bir yapıda organizasyonunu sağladı. Bu bağışlar her bir ülkede kurulan genel merkezlerde toplanmaya başladı. Bu merkez elde ettiği bağışları yeni okul açmada ve ihtiyaç sahibi okullara paylaşarakla vazifeliydi.⁸¹²

4.4.1.6. AKF Bursu

Ağa Han Vakfı her yıl belirli sayıda bursu lisansüstü eğitimini yapmak isteyen ihtiyaç sahibi öğrenciler için kullanır. Bu öğrenciler daha çok vakfın faaliyet gösterdiği gelişmekte olan ülkelerde yaşayan öğrencilerdir. Bu öğrencilerin eğitimlerini tamamladıktan sonra akademisyen olmaları veya ülkelerinde geleceğin liderleri olmaları hedeflenir. Ayrıca bu öğrencilerin Ağa Han Vakfına bağlı kurumların ihtiyaç duyduğu iyi yetişmiş eleman ihtiyacını karşılaması da arzulmaktadır. Her yıl Haziran ve Temmuz aylarında gerçekleşen başvurular ile öğrencilere yüzde 50 hibe yüzde 50 kredi olacak şekilde burs verilir. Daha çok yüksek lisans öğrencilerine burs verilmek hedeflense de profesörlerinin yüksek desteğini almış doktora öğrencilerine de burs verilmektedir. Eğer öğrencilerin yaşadıkları ülkelerde Ağa Han Vakfının Ofisi yoksa bu ülkelerde başvuru alınmaz. Başvuru için 30 yaşını geçmemiş kişilerin gerçekten maddi duruma ihtiyaç duyduğunu, lisans eğitimlerini başarı ile tamamladıklarını ispat etmenin yanı sıra, lisansüstü çalışma yapacakları alanların Vakfın çalışmaları ile örtüşmesi de istenmektedir. Doktora öğrencilerine sadece ders aşamasındaki ilk 2 yıl burs verilirken ödemeler sadece okul ücreti ve barınmayı kapsamaktadır. Bursları almak için kefil göstermek mecburidir. Öğrenci okulunu bitirdikten 6 ay sonra ödemelerine başlar ve bunu 5 yılda gerçekleştirir. Her yıl burs ücreti üzerine yüzde 5 fazladan servis ücreti

⁸¹² Ruthven, s. 192-193.

ilave edilir. Başvurularını yapan öğrenciler ayrıca ikili görüşmelerde de vakıf yetkilisini ikna etmekle yükümlüdür.⁸¹³

4.4.1.7. AKF Sivil Toplum Faaliyetleri

Ağa Han Vakfının Sivil toplum aktiviteleri Ağa Han Kalkınma Ağının sivil toplum aktivitelerinin önemli bir kısmını oluşturur. Sivil toplum aktiviteleri sağlıktan eğitime ve yardım kuruluşlarına kadar fakir halkın yararına düzenlenen programlardır. Bunlar devletlerin, işletmelerin ve bireylerin katılımı ile yerine getirilmeye çalışılır. Bu tür önemli programların gerçek manada hayata geçmesi için birçok kuruluşun güçlerini bir araya getirmesi ve bu sayede projeleri yapılabilir kılmaları sağlanır. Uygun ortam adı ile yola çıkan vakıf bunu 1983 yılında Kenya’da konuşan Ağa Han IV’den esinlenerek uygulamaya koymuştu. Bu sayede daha geniş bir perspektifte hükümetlerin ve iş çevrelerinin vatandaşlarının kurduğu organizasyonlara destek olmaları hedeflenmişti. Sivil toplum kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu insan gücü içinde gönüllülük teriminin yaygınlaşması istendi. Gönüllülük temasının uygulamaya konması ile de insanlardaki hayırseverlik duygusunun gelişmesi planlanmıştı. Halk desteğini sağlayan sivil toplum kuruluşları için bundan sonraki hedef ise onların toplum yararına işler yapabilecek güçlü bir yapıya sahip olmalarının sağlanmasıydı ki bu hedef Pakistan’da gerçekleştirilmiş ve vakıf tarafından diğer ülkeler de kullanılacak bir rol model olmuştu.⁸¹⁴

4.4.1.8. AKF Çevre Faaliyetleri

Ağa Han Kalkınma Ağı da (AKDN) yaptığı çalışmalar ile AKF’nin çevre çalışmaları birbirini tamamlayan çalışmalardır. Vakfa göre çevre koşullarında düzelme arzulanıyorsa ilk önce insanların niçin doğayı tahrip ettiğinin araştırılması gerekiyordu ki burada karşımıza çıkan sonuç ihtiyaçlar ve zorunluluklardı. Doğa ile insan arasında çatışma olmasa da insan ihtiyaç duyduğu kaynakları mecburen kullanmak zorunda

⁸¹³ Aga Khan Foundation, International Scholarship Programme, http://www.akdn.org/akf_scholarships.asp, 5 Aralık 2015.

⁸¹⁴ Aga Khan Foundation, Civil Society Activities, http://www.akdn.org/akf_civil.asp, 5 Aralık 2015.

kalınca bu kaynaklar yok olmaya yüz tutuyordu. Vakıf bu sebeple çalışmalarını insanların bu ihtiyacının nasıl doğayı tahrip etmeden karşılanabileceği üzerine kurguladı. Vakıf bu amaçla faaliyete geçirdiği projeleri sadece çevre olarak değil sağlık, eğitim, kültür ve ekonomi gibi farklı yönleri ile ele alacak çalışmalar yapmaya başladı. Bütün bu işlerin merkezinde ise doğal kaynak kullanımı bulunmaktadır. Örneğin vakıf Kenya'da halkın kullanımına verdiği özel sobalar sayesinde daha az yakıt ile ısınmanın yanında, yemek yapmayı da sağladığı gibi evlerin temizlik problemini de çözmeye çalıştı. Temiz su projeleri ile var olan su kaynaklarının verimli kullanılması sağlanırken atık su projeleri ile de çevrenin korunması hedeflendi. Pakistan'da başladığı bir başka proje ile de ev yapımında kullanılan materyal ve yöntemler üzerine yoğunlaşarak yalıtımı sağlanmış evlere sahip olma sağlandı. Bu sayede ısınma için daha az ağaç kesilmesini sağlamayı hedeflemişti. 1980'den itibaren yapılmaya çalışılan toprak ıslahı çalışmaları ile de toprak da tuz birikmesine bağlı olarak gerçekleşen verimsizliğin önüne geçmek için etkili sulama sistemleri, yağmur suyu toplama sistemleri, kuyular, kanallar gibi çalışmalar yapıldı. Bu sayede sadece Pakistan'da 100 bin dönüm arazide ıslah gerçekleştirilmiş ve buna benzer çalışmalar Afganistan, Hindistan ve Tacikistan'da da yapılmıştı. İklim değişikliğine bağlı olarak gerçekleşen doğal afetlerin zararlarının azaltılmasına yönelik faaliyetlerde vakfın çalışma alanlarıdır.⁸¹⁵

Vakıf çevre ile ilgili çalışmalarını yaparken Ağa Han IV'ün amcası Sadruddin Khan'ın 1977 yılında kurmuş olduğu Bellerive vakfı ile de ortak çalışmalar yürüttü. Çalışmalar doğal kaynakların yönetimi ve güvenliği, sivil toplumun çevreye duyarlılığını artıracak eğitimsel çalışmaların yapılması, çevre ile uyumlu evlerin yapılması gibi farklı alanlarda gerçekleşmektedir. Vakıflar yoksulluk ile doğal kaynakların kullanımı arasındaki ilişkiden yola çıkarak geliştirmekte olan ülkelerde hayat standartlarının yükseltilmesi ve eğitim ile halkın bilinçlendirilmesini hedeflemişti. Projeler ayrıca doğal kaynakların en uygun şekliyle verimli bir şekilde kullanılmasına

⁸¹⁵ Aga Khan Foundation, Environment, http://www.akdn.org/akf_environment.asp, 5 Aralık 2015.

yönelik planlanmıştır. Kenya'daki verimli soba projesi de iki vakıf arasındaki bu çalışmanın ürünüydü.⁸¹⁶

4.4.1.9. AKF Kırsal Bölge Destek Programı

Ağa Han Vakfı Kırsal Bölge Destek Programlarını toplulukların kendilerini geliştirmelerini, kendi gelişimleri ile ilgili olarak da söz sahibi olmalarını istemiştir. Bunu da köylerde kuracakları temsilci konsey heyetleri ile yapmalarını planlamıştır. Bu program ilk olarak Kuzey Pakistan'da 1983 yılında Kırsal Destek Programı (RSP) adı altında başlamıştır. Model başarıya ulaştınca başka farklı bölgelerde de uygulamaya başlanmıştır. Program sayesinde günümüzde Orta ve Güney Asya ile Doğu ve Batı Afrika'da 4 milyondan fazla insana ulaşılmıştır. Vakıf bu toplulukların bir araya gelerek karşılıklı fayda esasına göre beraber çalışmalarını da sağlamıştır. Bu sayede küçük ölçekli alt yapı çalışmaları, zirai eğitim gibi son teknolojiyi öğreten eğitim programları, kredi kullanımı ile tasarruf ve mevduat hesaplarına ulaşma gerçekleştirilmiştir.⁸¹⁷

AKF'nin sadece Afganistan'da proje kapsamında köylerde oluşturduğu konsey sayısı 1522'dir. Hindistan'daki Gujarat ve Paradeş bölgelerinde oluşturulan konseyler artık köylerinin ihtiyacının yüzde 80'inin kendileri bir araya gelerek karşılamaktadır. Vakıf zirai üretim ile ilgili olarak eğitime tabi tuttuğu köylülerin tarımda daha da başarılı olduklarını görmüştür. Tarım dışı istihdama yönelikte programlar düzenleyen AKF bu amaçla Pakistan'da vakfın 27 merkezinde 27 bin kişiye değişik alanlarda dersler vererek meslek sahibi olmalarını sağlamıştır. Hindistan'da ise 60 bin kişi yine vakfın merkezlerinde açtığı kurslara katılmıştır. Finansal hizmetlere erişim adı altında toplum merkezli mevduat hesapları açılmış ve 7 ülkeden 275 bin kişinin finans kurumlarında bu hesaplara ulaşımı sağlanmıştır. Özellikle bayanların yoğun ilgi gösterdiği bu programlar

⁸¹⁶ Aga Khan Foundation, The Prince Sadruddin Aga Khan Fund for the Environment, http://www.akdn.org/akf_environment.asp, 5 Aralık 2015.

⁸¹⁷ Aga Khan Foundation, AKDN and Rural Development, http://www.akdn.org/rural_development/, 5 Aralık 2015.

ile bayanlar açtıkları hesaplarda paralarını biriktirmeye başlamışlardır. Pakistan'da 3800'den fazla yapı projesi ile yaklaşık 1,2 milyon kişinin hayat standartları yükseltilmiştir. Bu projeler arasında atık su sisteminden evyalıtım sistemlerine kadar birçok farklı uygulamalar mevcuttur. Afganistan ve Tacikistan'ın birbiri ile ulaşımını daha iyi sağlamak üzere 2003'den günümüze 5 köprü Amu Derya nehri üzerinde inşa edilmiştir. Afganistan'da da Pakistan'da olduğu gibi 1834 farklı yapı projesi hayata geçirilmiştir.⁸¹⁸ Ağa Han Kırsal Kalkınma Programı (AKRSP) tarafından köylerde yürütülen çalışmalarla kurulan konseyler çalışmalarını yürütürken bazı hususları göz önünde bulundururlar. AKRSP'nin programına katılan köy halkı çalışmalar için gerekli toprağın sağlanması, imkânları dâhilinde maddi destek sunma, çalışmalar için gerekli materyallerin sağlanmasında destek sağlama ve projelerde normal işçilik ücretinin yüzde 30'u daha az ödeme alma gibi şartları sağlamayı kabul ederler. Örneğin ihtiyaç duyulan köprünün yapılmasında bu köprü ve yollar kimin arazisinden geçecekse buna toprak sahibi ücret almadan izin verir. Proje için gerekli olan materyallerden kum, çakıl, taş, kereste vb. ihtiyaçların mümkün mertebe köyden karşılanmasına gayret edilir. İşçilerin düşük ücretle çalışmaları onların proje kapsamında vermiş olduğu parasal desteği ifade eder. Böylece projenin işçilik maliyetinin yüzde 30'luk kısmını köylüler bu şekilde karşılamış olurlar. Proje yapılan köylerden bazıları Sünni bazıları ise İsna Aşeriyye Şiiilerinin olmasına rağmen AKRSP gibi İsmâ'îlilerin bir organizasyonuna halk ilk başlarda şüpheli yaklaşırsa da zamanla projelerdeki başarılar halkın bu organizasyonlara olan güven ve itimadını artırmıştır.⁸¹⁹

⁸¹⁸ Aga Khan Foundation, Development in Rural Areas, http://www.akdn.org/rural_development/about.asp, 5 Aralık 2015.

⁸¹⁹ Geir Ambro, *Defining Local Ownership A grounded theory approach From Aga Khan Rural Support Programme's Projects in Baltistan*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Norwegian University of Life Sciences, Norveç, 2006, http://www.umb.no/statisk/akrsp/06_publications_and_presentations/03_phd_and_masters_theses/geir_fu lltext.pdf, 23 Aralık 2015.

4.4.1.10. AKF Tarafından Uygulanan Projeler

Ağa Han Vakfı'nın projelerine baktığımızda bunların sivil toplum, eğitim, sağlık, çevre, kırsal bölge kalkınması ve insani yardım faaliyetleri gibi geniş bir yelpazede gerçekleştiğini görmekteyiz. 150'den fazla proje Kanada'dan Pakistan'a, Tanzanya'dan Mali'ye kadar vakfın ofislerinin olduğu ve kuruluşunu tamamladığı ülkelerde olduğunu görmekteyiz. Sivil toplum projeleri gelişmekte olan bu ülkelerde sivil toplum kuruluşlarının daha aktif hale gelmesi, ülkelerin kalkınması doğrultusunda çalışmalar yapmasını hedeflediği görülmektedir. Eğitim projeleri ise okul öncesi eğitim programlarından üniversitelerde açılan lisansüstü programlarına, burs programlarından kariyer planlamaya kadar farklı alanlarda kendisini göstermektedir. Sağlık alanındaki çalışmalar ise toplum sağlığının gelişmesinde, hemşirelik eğitimine, temiz suya ulaşımından, doğum ve çocuk sağlığı hizmetlerinin verilmesine kadar farklılık göstermektedir. Çevre faaliyetlerinde ise vakfın iklim değişikliği ile ilgili yaptığı çalışmaları görmekteyiz. İnsani yardım faaliyetlerini ise gıda yardımı ve felaket önleyici tedbirlerin alınması olarak görmekteyiz. Kırsal bölge kalkınma projeleri ise ziraat, doğal kaynakların kullanımı, tarım dışı istihdam ve finansal hizmetlere ulaşım alanında kendisini göstermektedir.⁸²⁰ Doğal kaynakların doğru kullanımı ile hayat standardının yükselmesi arasındaki ilişkiyi gören AKF'nin bu alandaki projeleri fakirliği azaltmada önemli mesafeler kat etmektedir. Tarımda kullanılan tohumların kalitesinin ve verimliliğinin yükseltilmesinden tarımsal sanayi ürünlerine kadar farklı alanlarda gördüğümüz çalışmalarla geçimini özellikle tarımdan sağlayan fakir insanların kazançlarının artırılması hedeflenmektedir.⁸²¹

4.4.2. İnsani Yardım Kuruluşu: FOCUS

Ağa Han Kalkınma Ağına bağlı olarak çalışan insani yardım kuruluşu Focus adı ile faaliyet göstermektedir. 1994 yılında kurulan Ağa Han IV tarafından kurulan İsmâ'îlî

⁸²⁰ Aga Khan Foundation, Current List of Projects, 2014, http://www.akdn.org/akf_projects.asp, 4 Aralık 2015.

⁸²¹ Nelson, s. 30-31.

örgüt Avrupa, Kuzey Amerika, Güney ve Orta Asya'da ofislere sahiptir. İnsani yardım kuruluşu Focus'un aktiviteleri daha çok Güney ve Orta Asya ve Afrika'da gerçekleşmekle birlikte ihtiyaç halinde Ortadoğu gibi farklı coğrafyalarda da hizmet vermektedir. Ağa Han Kalkınma Ağının bir kuruluşu olarak yardım faaliyetleri uzun süreli olabilmektedir. Kalkınma Ağı ile işbirliği dışında daha birçok farklı yardım kuruluşu ile işbirliği yapan Focus hükümetler, ulusal ve uluslararası örgütler, taraflı tarafsız kuruluşlar ile de işbirliği içinde yardım faaliyetlerini sürdürmektedir. Focus'un sahip olduğu tecrübe, bu insani yardım kuruluşunun afetlere dirençli toplumsal yapı oluşturmasına ve afet zamanlarında görev alacak kişileri eğitmesine de imkân sağlamıştır. Yardım faaliyetlerinin bulunduğu Pakistan, Afganistan, Tacikistan gibi ulaşım imkânlarının zorlu olduğu dağlık ülkeler ile Hindistan gibi büyük bir ülkede bu faaliyetleri yürütmek ise oldukça maharet isteyen bir iştir. Focus'un yardım faaliyetlerinde bulunduğu olaylar ise şunlardır. Güney Asya depreminde ulaşılması en zor olan bölgelere acil yardım sağlanması, depremzedeler için konaklama, yiyecek ve ilaç yardımı yapılması. Amerika Birleşik Devletlerinden meydana gelen Rita ve Katrina kasırgalarında tıbbi yardım, kılık kıyafet yardımı ve insanların eyalet servislerine ulaşmasını sağlayacak yardımlar. Hint okyanusunda 2004 yılında meydana gelen tsunami de zarar gören Hindistan'ın Andhra Pradeş eyaletine yardım edilmesi. Afganistan'da kamplarda kalmak zorunda kalan evsiz insanlara yardım faaliyetleri. Okulların rehabilitasyonu ile sağlık kuruluşlarının alt yapı problemlerinin giderilmesi ile ülkede ihtiyaç duyulan gıda yardımlarının yapılması. Tacikistan'da doğal felaketler sonucu doğabilecek zararların önlenmesi için ülkede planlı yerleşim faaliyet ve planlamalarının yapılmasına yardım etmek. Pakistan'da meydana gelebilecek olan doğal afetlere müdahale edecek Toplumsal Acil Müdahale Ekiplerinin kurulması ve bu çalışmalarda görev alacak gönüllülerin eğitilmesi projeleri. Madagaskar'da meydana gelen kasırgalar sonrası halkın ihtiyaç duyduğu yardımın sağlanması. Mozambik'te meydana gelen ve 30 bin insanın etkilendiği sel felaketi sonrası bu ülke insanlarına

insani yardım kapsamında gıda, ilaç ve diğer zorunlu ihtiyaç maddelerinin tedarik edilmesi.⁸²²

Focus'un ana merkezi İngiltere'de olmakla birlikte Afganistan, Kanada, Pakistan, Hindistan ve ABD'de ofisleri vardır. Tacikistan'da da saha ofisleri bulunmaktadır. Focus uluslararası koordinasyon komitesine bağlı olarak çalışan ofisler kuruldukları ülkelerde kar gözetmeyen yardım kuruluşu olarak açılmıştır. Focus doğal afetlerden en az zararla kurtulmak için gerekli hazırlıkların yapılması, savunmasız ve yardıma muhtaç toplulukların bu afetlere hazırlanması, afet zamanlarında kurtarma çalışmaları yapılması ve son olarak afetlere maruz kalan bölge insanlarına insani yardım sağlamayı amaçlamıştır. Focus bu çalışmaları ile Uluslararası Kızılhaç ve diğer Kızılay dernekleri gibi yardım kuruluşlarının sahip olduğu kurallara göre hareket eder.⁸²³

4.4.2.1. Afet Önleme, Zarar Azaltma ve Hazırlık

Focus İnsani Yardım Kuruluşu'nun en önemli programlarından birisi de Afet Önleme, Zarar Azaltma ve Hazırlık (Disaster Prevention, Mitigation and Preparedness - PMP) Programı'dır. PMP programı ile heyelan, sel, toprak kaymaları, depremler, salgın hastalıklar, aşırı yağmur veya kar felaketleri gibi doğal afetler gelmeden önce toplumu bu felaketlere karşı hazırlayarak en az zararla atlatılmalarını sağlamaktır. Bu sayede afetlere karşı toplumları bilinçlendirmek, telsiz gibi haberleşme cihazlarının kullanımının öğretilmesi ve afetlerin zararlarını önleyici, seller için istinat duvarları hazırlama gibi, tedbirlerin alınmasıdır. Hindistan, Pakistan ve Tacikistan'da yürütülen PMP programı Ağa Han Kalkınma Ağı, Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı (CIDA), Avrupa Birliği (DIPECHO - The European Commission's Humanitarian Aid Department), ABD hükümeti (USAID) ve Japon Sosyal Kalkınma Fonu tarafından ortaklaşa yürütülmektedir. PMP Hindistan'da 7 eyalette etkilidir. Herhangi bir doğal afet

⁸²² The Aga Khan Development Network, Focus Humanitarian Assistance (FOCUS), <http://www.akdn.org/focus.asp?type=p>, 29 Kasım 2015.

⁸²³ Focus Humanitarian Assistance, Organisational Structure, http://www.akdn.org/focus_about.asp?type=p, 29 Kasım 2015.

veya insanların sebep olduğu felaketlere karşı yıllık etkili afet planlamaları yerel halkın katılımı ile hazırlanır. Bu amaçla Focus okullar, hastaneler ve diğer kuruluşlar ile ortak hareket ederek herhangi bir felakete karşı halkın hazırlıklı olmasını sağlar. Hastanelerin herhangi bir felakette nasıl bir çalışma yapacağı, hangi planları devreye sokacağı, hastane çalışanlarının nasıl etkin bir şekilde bu afete karşı koyacağı Focus'un programları ile belirlenir. Focus'un Tacikistan'daki en önemli amacı yerleşim yerlerinden izole olmuş, uzak dağlık bölgelerde yaşayan insanların afetlere hazırlıklı olmasıdır. Avrupa Birliği Komisyonu İnsani Yardım ve Afet Hazırlık Ajansı (DIPECHO) tarafından finanse edilen bu çalışmalar sonucu 37 bin kişi eğitilmiştir. Focus ayrıca yerel toplulukların, kurumların ve özellikle de Tacikistan hükümetinin doğal afetlere müdahale yeteneğini geliştirici projelerine destek olmaktadır. Japon Sosyal Kalkınma Fonundan sağlanan destek özellikle dağlık alanlarda yaşayan insanların yoksulluğunu azaltacak faaliyetler için kullanılmaktadır. Bu amaçla küçük ölçekli yatırımların gerçekleştirilmesine destek sağlanırken, ulaşım imkânlarının geliştirilmesi ve haberleşme imkânlarının artırılmasına çalışılır. Tacikistan Duşanbe'de de gerçekleştirilen eğitim programları ile doğal afetlerde görev alacak gönüllülerin eğitilmesi sağlanmıştır. Bu amaçla düzenlenen 641 kursa toplamda 9532 kişi katılmıştır. Buna benzer bir programda İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı (SDC) ile birlikte 6 şehir ve 200 köyde de gerçekleştirilmiş ve 50 bin ailenin katıldığı programlarda katılımcılara afetler ile ilgili eğitimsel materyalde dağıtılmıştır. PMP'nin Pakistan'daki programları daha çok ülkenin kuzey bölgelerinde yoğunlaşmış ve 700 bin kişinin yaşadığı bu bölgelerde 25 bin kişi toplum gönüllüsü olarak herhangi bir afette görev alacak şekilde yetiştirilmişlerdir. 25 bin gönüllünün afet anında düzenli hareket edebilmesi için organizeler yapılmış, en kısa sürede harekete geçebilecek şekilde yapılandırılmışlardır.⁸²⁴

⁸²⁴ Focus Humanitarian Assistance, Disaster Prevention, Mitigation and Preparedness, http://www.akdn.org/focus_disaster.asp?type=p, 29 Kasım 2015.

4.4.2.2. Afet Müdahale Çalışmaları

Focus herhangi bir afet anında acil müdahale ekipleri ile birlikte en hızlı şekilde kurtarma ve yardım çalışmaları yapmakla da yükümlüdür. Bu acil müdahale ekipleri ilk olarak afetin meydana geldiği ülkelerdeki İsmâ'îlî görevli ve gönüllülerin harekete geçmesi ile çalışmaya başlar. Daha sonra felaket bölgesindeki yerel insan gücü ile birlikte hareket edilerek arama, kurtarma ve yardım faaliyetleri yerine getirilir. Bu çalışmalarda yerel halkın bölgeyi, kültürü ve dili bildiği göz önüne alınarak çalışmalara katılmaları öncelikli olarak sağlanmaktadır. Focus'un katıldığı arama kurtarma ve yardım faaliyetlerinden bazıları şunlardır. Pakistan'da 2005 ve 2006 yıllarında meydana gelen ve 70 binden fazla insanın hayatını kaybettiği depremlerde Focus'a bağlı acil arama kurtarma timleri ilk 24 saatte etkili bir şekilde RAPID UK adlı İngiliz acil yardım kuruluşu ile ortak çalışma yürütmüştür. Ağa Han Vakfına bağlı olarak çalışan 4 Agusta Bell helikopterinin de katıldığı arama kurtarma çalışmalarında binden fazla Focus görevlisi görev almıştı. Deprem sonrası Pakistan ordusu ile birlikte hareket edilerek 150 bin kişiye gıda, su, elbise, battaniye, barınak ve tıbbi yardım sağlanmıştı. 1000'den fazla yaralı helikopterler aracılığı ile İsmâ'îlîlere ait Ağa Han Sağlık Kurumları ile Ağa Han Üniversitesinin hastanesine taşınmıştı. 2005 yılında Portekiz'de meydana gelen ve ülkenin en büyük ikinci orman yangınında Focus Guarda dağlık bölgesinde yaklaşık bin aileye gıda yardımı yapmış, yangın sonrası zarar gören evlerin yenilenmesine destek olunmuştu. 2004 ve 2005 yılında Hint okyanusunda meydana gelen Tusunami'de sadece Hindistan'da 12,405 kişi hayatını kaybetmişti. Bu felaket sonrası arama kurtarma çalışmalarına katılmanın yanı sıra bölgedeki içme suyu ihtiyacı için 20 bin litre temiz su 4 binden fazla insana dağıtılmıştı. Suyun yanında halka çadır, battaniye, elbise ve ışıklandırma için meşaleler dağıtılmıştı.⁸²⁵

Focus İnsani Yardım Kuruluşu 2015 yılı itibari ile 400 çalışanı ve 46 bin kişilik acil müdahale ekibi ile doğal afetlerde zarar görenlerin yardımına koşmaktadır. 1994

⁸²⁵ Focus Humanitarian Assistance, Disaster Response: Recent Case Studies in Response, http://www.akdn.org/focus_dr.asp?type=p, 29 Kasım 2015.

yılında ilk kurulduğunda yardım toplama imkânının daha fazla olduğu, İsmâ'îlilerin yoğun olarak yaşadığı Kanada'da kurulmuştu. 1995 yılında ABD'de, 1996'da İngiltere'de 1997'de Afganistan'da ve etkili olarak Tacikistan'da çalışmaya, 1998 yılında ise Pakistan'da kuruldu. Focus 2006 yılında Suriye'de yaşayan Lübnanlılar için Şam Üniversitesinde Anne ve Çocuk Sağlığı Merkezi açmış ve 1600 kişiye yardım edilmişti. 2009 yılında İngiltere'de yaşayan Focus gönüllülerine RAPID UK adlı İngiliz acil müdahale ve yardım kurumu tarafından eğitim vermeye başlandı. 2010 yılında Pakistan'da meydana gelen sel felaketinde 15 bin kişi için 230 ton gıda yardımı yapılmıştı. 2013 yılında Lübnan'da da ofis açan Focus aynı yıl Kanada'da meydana gelen kar fırtınasında 500 gönüllüsü ile birlikte fırtınada zarar gören Kanadalıların yardımına koşmuştu. 2014 yılında 20 ülkede Focus ve Ağa Han Kalkınma Ağının işbirliği ile 300 bin kişiye deprem eğitimi verilmiştir.⁸²⁶

Ağa Han IV bütün bu yardım faaliyetleri ile yakından ilgilenmekte ve gerekli çalışmaların yapılmasını sağlamaktadır. 6 Kasım 2015 tarihinde Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliğinin Cenevre'deki genel merkezini ziyaret eden Ağa Han IV gelecekte ihtiyaç duyulabilecek acil operasyonlarla ilgili olarak görüşmeler yapmıştı. Ağa Han Kalkınma Ağı ile Komiserliğin gelecekte de işbirliği içinde hareket etmesi konusunda anlaşılmıştı. Ağa Han IV insanların acı çekmesini önleyecek bütün tedbirlerin alınması gerektiğini belirterek acil bir durumda harekete geçebilmek içinde yatırıma, ekipmana ve gerekli kaynaklara ihtiyaç duyulduğunu söylemişti. Komiser António Guterres'de⁸²⁷ kendilerinin ve Ağa Han Kalkınma Ağının çalışmalarının birçok ortak yönü olduğunu belirterek bu işbirliğinin devam etmesi ile birlikte krizlerde ihtiyaç duyulan yardımlaşmanın sağlanacağını belirtmişti. Ağa Han IV'ün amcası Sadruddin'de

⁸²⁶ Focus Humanitarian Assistance, "20 Years of Community Capacity Building for Disasters," *Focus Global Newsletter*, Temmuz 2015, s. 1-8,

http://www.akdn.org/publications/2015_july_focus_global_newsletter.pdf, 29 Kasım 2015.

⁸²⁷ 1999-2002 yılları arasındaki Portekiz Başbakanı, 2005 yılında Komiser oluncaya kadarda Sosyalist Enternasyonal başkanlığı yapmıştı.

1965-1977 yılları arasında Birleşmiş Milletler Yüksek Komiseri olarak vazife yapmıştı.⁸²⁸

4.5. Ağa Hanların Kültürel Faaliyetleri

Ağa Han Kültür Vakfı (AKTC) tarihi şehirlerin fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik olarak yeniden canlandırılması için çalışan bir vakıftır. Bu çalışmalar bünyesinde Ağa Han Mimarlık Ödülleri, Ağa Han Tarihi Şehirler Programı, Ağa Han Müzik Girişimi, Harvard ve MIT (Massachusetts Institute of Technology) Üniversiteleri Ağa Han İslami Mimarlık Programları, Kanada Toronto Ağa Han Müzesi ve online kaynakları bünyesinde barındıran ArchNet adlı çalışmalar vardır. 1988 yılında kurulan vakfın merkezi İsviçre'nin Cenevre kentidir. Vakıf özel yapılı, bir gruba ya da cemaate bağlı olmayan, hayırsever bir statüde kurulmuştur. Ağa Han Kalkınma Ağı bünyesinde faaliyet gösteren vakıf, çalışmalarını üniversitelerden hükümetlere, uluslararası kurum ve kuruluşlardan özel yardım kuruluşlarına kadar birçok kuruluşla işbirliği içinde gerçekleştiren bir organizasyondur.⁸²⁹

4.5.1. Ağa Han Mimarlık Ödülleri

Her üç yılda verilen bu ödüller İslam kültürünü yansıtan, mükemmellikte yeni standartlara ulaşmış, planlama uygulamaları yapılmış, tarihi doku ve çevreyle uyumlu mimarlık projelerine verilmektedir. Mimari yapıların sadece fiziksel, sosyal, ekonomik ihtiyaçlara cevap veren yapılar değil aynı zamanda kültürel miras ile uyumlu olması istenir. İsmâ'îlilerin imamı Ağa Han IV'ün de aktif olarak dâhil olduğu yönetim kurulu her üç yıllık dönem için ana jüri heyetlerini belirler. Bu jüriler her 3 yıllık dönem için yarışacak projelerin uygunluk kriterlerine göre başvuru kriterlerini belirler ve bir sonraki üç yıl içinde hedef belirlemesi yapar. Yönetim kurulunca belirlenen programa göre seminerler, yayınlar ve sergiler uluslararası ölçekte gerçekleştirilir. Ödül alacak proje

⁸²⁸ Leo Dobbs, "Aga Khan visits UNHCR headquarters to discuss enhanced," *Press Release of UNHCR: The UN Refugee Agency*, 6 Kasım 2015, <http://www.unhcr.org/563cb5586.html>, 29 Kasım 2015.

⁸²⁹ The Aga Khan Trust for Culture (AKTC), <http://www.akdn.org/aktc>, 27 Kasım 2015.

bağımsız jüri tarafından belirlenir ve yönetim kurulunun herhangi bir etkisi yoktur. Birincilere toplamda 1 milyon dolarlık ödül takdim edilir. 1977 yılından itibaren yapılan bu organizasyona dünya genelinde 8 bin proje katılmış 110 proje ödüle layık görülmüştür.⁸³⁰ 2014-2016 yıllarını kapsayan 13. Ödül döneminin kazananları 2016 yılının sonbaharında ilan edilecektir. Yarışmaya her büyüklükte bina, ev, okul, karayolları, eğitim ve sağlık alanından yapılan binalar, yeni yapılan köyler, şehirler olmak üzere projelendirilen her türlü yapı katılabilmektedir. Yalnız bu yapıların 2009-2014 yılları arasında yapılmış olması ve en az bir yıl kullanılmış olması gerekmektedir. Çoğulculuk ve beraber yaşam felsefesine, diyalog temalı düşüncelere vurgu yapılmış mimari projelerin şansı ise daha fazladır. Bireyden, gruba, şirketlere kadar herkes projesini internet üzerinde başvuru yaparak jürinin dikkatine sunabilmektedir.⁸³¹

Mimarlık ödülleri bünyesinde yapılan ulusal ve uluslararası seminer, görüşmeler, tartışma programları ve toplantılarda konuşulanlar özel olarak bir araya getirilir ve kitaplaştırılır. Her üç yılda yapılan bu yarışmaya katılan projeler görsel olarak koleksiyon haline getirilir. Bu koleksiyonlarda 350 binden fazla slayt, baskı, fotoğraf karesi, ödül alan projelerin özel port folyolar bulunur. Basılan kitaplarda projelerin ve mimarların bilgileri, proje aşamalarını gösteren dokümanlar, ilanlar, özel tasarım gazeteler, günlük notlar ve yayınlanmayan raporlar bulunur. Yayınlar İngilizcenin yanı sıra, Fransızca, Çince, Arapça ve Türkçe olabilmektedir. Yayınların birçoğu ArchNet Dijital Kütüphanesinde isteyen kişilerin kullanımına sunulmaktadır.⁸³² 2013 yılında yapılan 12. Ödül döneminde dereceye giren projelerden bazıları şunlardır: Avusturya'da içinde ibadet odası, bahçesi, duvarları ve mezarları ile Altach Müslüman Mezarlığı, Cezayir'de Hassan II köprüsü, İran'ın Tebriz kentinde iyileştirme çalışmaları yapılan Tebriz Kapalı çarşısı, Filistin'de bulunan Birzeit tarihi merkezinin yeniden canlandırma

⁸³⁰ Aga Khan Award for Architecture, Background Information, 2015, <http://www.akdn.org/architecture/information.asp>, 27 Kasım 2015.

⁸³¹ Aga Khan Award for Architecture, Eligibility Criteria, <http://www.akdn.org/architecture/eligibility.asp>, 27 Kasım 2015.

⁸³² Aga Khan Award for Architecture, Aga Khan Award for Architecture Publications, <http://www.akdn.org/architecture/publications.asp>, 27 Kasım 2015.

çalışmaları ile Sudan'da yapılan Salam Kalp Cerrahisi Merkezi'dir.⁸³³ Ağa Han Mimarlık ödülleri diğer mimarlık ödülleri ile karşılaştırıldığında benzeri olmayan bir programdır. Bine yakın mimarın yüzlerce projesinin birbiri ile yarıştığı bu ödül jürinin özverili çalışması ile sahiplerini bulmaktadır. Çevre ile uyumlu, İslam dünyasına yakışır bir yapılaşmanın önünü açan program sayesinde mimarlarda aslında jürinin projeleri ile ilgili olarak ne düşündüğünü, projelerinin derinliğini, uyumluluğunu öğrenme imkânına sahip olmaktadır. Bu yönü ile ödüller aynı zamanda mimarlar için eğitici bir atmosfer oluşturmaktadır.⁸³⁴

4.5.2. Ağa Han Tarihi Şehirler Programı

Ağa Han Tarihi Şehirler Programı (AKCHP) kapsamında tarihi yapıların restorasyonu, halka açık alanların, parkların, bahçelerin, merkezlerin sosyal, ekonomik ve kültürel yönleri itibari ile elden geçirilmesi ya da yeniden yapılması planlanmaktadır. Program 1992 yılında aktif olarak çalışmalarına başlasa da, bu tarihten önce yapılan faaliyetler de bu program kapsamı altında yer almıştır. İslam dünyasının 9 farklı ülkesinde yürütülmekte olan program şu ülkeleri kapsamaktadır: Bosna Hersek, Hindistan, Mısır, Özbekistan, Tacikistan, Suriye, Mısır, Mali, Pakistan ve Zanzibar. Bütün bu ülkelerde yürütülen programlara bölge insanının katılması da hedeflenir. Program kapsamında herhangi bir şehirde halka açık tarihi meydan, alan, park, bahçe, bina, merkez tespit edilir. Tespit edilen yerle ilgili nasıl bir proje ile iyileştirme, yenileme, restorasyon çalışması yapılabileceğinin tespiti yine yerel makamlar ve meslek erbabı ile belirlenir. Yapılan planlamaların sosyal, ekonomik ve kültürel manada katkısı üzerine de çalışılır. Program kapsamında gerekli finansal destek Ağa Han Kültür Vakfı başta olmak üzere diğer hayırsever kuruluşlar tarafından sağlanır. Bunlar arasında Getty

⁸³³ Aga Khan Award for Architecture, 2013 Cycle Awards Recipients, 2013, <http://www.akdn.org/architecture/awards.asp?tri=2013>, 27 Kasım 2015.

⁸³⁴ Kenneth Yeang, *Sustainability*, ed. Aga Khan Award for Architecture 10th Award Cycle, *Intervention Architecture*, New York, I. B. Tauris, 2007, pp. 179.

Grant Programı, Dünya Anıt Heykel Fonu, Ford Vakfı, İsveç, İsviçre ve Norveç Çift yönlü Yardım Organizasyonu, Dünya Bankası gibi kuruluşlar bulunmaktadır.⁸³⁵

Bu program kapsamında Mısır'da El Ezher Parkı ve Darb al-Ahmar koruma alanı bölgesi yapılmıştır. Projenin fikri ilk olarak 1984 yılında imam Ağa Han IV tarafından ortaya konulmuştur. Ağa Han IV Mısır'ın başkentinde Mısırlılar için bir park yaptırmak istediğini açıklayınca program devreye girmiştir. En önemli zorluk ise başkentte uygun bir alanın olmamasıdır. Neticede son 500 yıldır molozların ve çöplerin atıldığı 30 hektarlık bir alanda park yapılmasına karar verilmiştir. 1,5 milyon ton moloz yığını ve toprak taşınmış, ayrıca parka 3 adet 80 metrelik su tankı getirilerek yapay bir göl elde edilmiştir. Park için iklime ve toprağa uygun en uygun bitki örtüsü seçilmiştir. 30 milyon dolara mal olan çalışma ile sadece park yapılmamış, park boyunca uzanan 12. yüzyıl Eyyubiler döneminde kalma 1,5 kilometrelik bir duvarında restorasyonu yapılmıştır. Darb al-Ahmar bölgesinin parka ve bu duvara komşu olan kısımlarında da aynı şekilde yenileme çalışmaları yapılmıştır. Her yıl bir milyon kişinin ziyaret ettiği park Darb al-Ahmar bölgesinin fakir halkı için de bir geçim kaynağı olmuştur. Bölgede birçok esnaf parkı ziyarete gelen insanlara satış gerçekleştirerek geçimini sağlamaya başlamıştır. Proje kapsamında bölgede yaşayan insanlara kredi kullanılarak kendi işyerlerini açmaları sağlanmıştır. Yüzlerce insan gerek park içinde gerekse park dışında iş sahibi olmuştur. Darb Shoughlan adlı bir okul, 14. Yüzyıldan kalma Ümmü Sultan Shaban Camisi ve 13. Yüzyıldan kalma bir cami ile evde restore edilmiştir.⁸³⁶

Hindistan'ın New Delhi şehrinde Mısır'da olduğu gibi çok önemli bir proje hayata geçirilmiştir. Nizamuddin Basti Hazretleri diye adlandırılan şehrin tam merkezi yerinde bulunan Babür İmparatorluğunun ikinci hükümdarı, Babür Şah'ın da oğlu olan

⁸³⁵ Aga Khan Award for Architecture, About the Historic Cities Programme, <http://www.akdn.org/hcp/about.asp>, 27 Kasım 2015.

⁸³⁶ Aga Khan Award for Architecture, Egypt: The Azhar Park Project in Cairo and the Conservation and Revitalisation of Darb al-Ahmar, <http://www.akdn.org/hcp/egypt.asp>, 27 Kasım 2015.

Hümayun Şah'ın Türbesinin yenileme ve çevre düzenlemesi yapılmıştır.⁸³⁷ Bu türbenin yenilenmesi çalışmasından sonra Mısır Kahire'de gerçekleştirilen El Ezher Park projesinin bir benzerinin türbeyi de içine alacak şekilde Delhi şehir merkezinde yapılmasına karar verildi. Kahire'deki parkın 3 katı büyüklüğünde olacak Delhi Parkında bir müze, restoranlar ve 16. Yüzyıldan kalma bir kervansarayın da yenileme çalışması yapılacaktır. Böylece 16 milyon kişinin yaşadığı şehirde yeşil bir alan halkın hizmetine sunulacak ve türbe ile birlikte Hindistan'daki Tac Mahal benzeri bir düzenlemeye kavuşulacaktır. Toplamda 100 bin ağaç ve bitki çeşidinin olacağı 1200 dönümlük park açıldığında, New York Central Parkının bir buçuk katı büyüklükte olacaktır.⁸³⁸ Hintli yetkililer Ağa Han IV'e bağlı kuruluşların tarihi hazineleri restore ederek geleceğe taşımamasından o kadar memnun kalmıştır ki Tac Mahal'in bakım işlerinin de Ağa Han Kültür Vakfınca yapılmasını Hindistan Kültür Bakanı bizzat Ağa Han IV'den istemiş oda bunu kabul etmiştir.⁸³⁹

Ağa Han Tarihi Şehirler Programı 1989 yılından itibaren Pakistan'ın kuzey bölgelerinde etkili olmaya başladı. 700 yıl kadar önce yapılmış olan Baltit kalesi bu kapsamda restore edilmişti. Kale bu çalışma sonrası müze haline gelmişti. Hunza ve Baltistan bölgelerinde başka kaleler ve eski yerleşim yerleri de aynı şekilde restore edildi. Shigar adlı kalenin restoresi de 2004 yılında tamamlandı ve küçük bir otel olarak hizmete açıldı. Shigar kalesini sırası ile Khaplu ve Altit kalelerinin restorasyonu takip etti. Kalelerin etrafında bulunan köy ve yerleşim birimleri de turistlerin ziyaretine uygun hale getirilmeye çalışıldı. Bu projelerden Shigar, Baltit ve Amburiq camisi restorasyonu ile UNESCO Asya-Pasifik Kültür ödülü, Time dergisi Asya'nın en iyileri ödülü, İngiliz

⁸³⁷ Aga Khan Award for Architecture, Urban Renewal in Delhi India: The Humayun's Tomb - Sunder Nursery - Hazrat Nizamuddin Basti Urban Renewal Project, <http://www.akdn.org/hcp/india.asp>, 27 Kasım 2015.

⁸³⁸ Dean Nelson, "Aga Khan revives lost 16th century Mughal garden in heart of Delhi," *The Telegraph*, 1 Eylül 2013, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/india/10278947/Aga-Khan-revives-lost-16th-century-Mughal-garden-in-heart-of-Delhi.html>, 10 Aralık 2015.

⁸³⁹ Reporter of The Times of India, "Aga Khan trust invited to ponder project at Taj," *The Times of India*, 8 Nisan 2015, <http://timesofindia.indiatimes.com/city/delhi/Aga-Khan-trust-invited-to-ponder-project-at-Taj/articleshow/46844116.cms>, 10 Aralık 2015.

Havayollarının Gelecek Yarın adlı ödülü Ağa Han Tarihi Şehirler Programına verildi. Shigar kalesinin yenilenmesinden sonra Pakistan hükümeti Ağa Han Kültür Vakfından Penjab eyaletinin başkenti Lahor'daki tarihi dokunun korunması hususunda da çalışmasını istedi. Bu istek kapsamında Dünya Bankasının finansal desteği ile bu şehirdeki önemli tarihi yapılarda restore edilmeye başlandı. Yine Lahor'da alman hükümetinin sağladığı finansal destekle 13 tarihi yapı restore edildi. Yine Norveç hükümetinden sağlanan destekle 1634 yılında yapılmış Şahi Hamamı restore edildi. Hamamın bitişiğinde yer alan Vezir Han Camisinin restorasyonuna da 2015 yılında Dünya Anıt Mirası Kurumu desteği ile başlandı.⁸⁴⁰

Tacikistan'da Ağa Han Kültür Vakfının desteğini gören ülkeler arasındadır. Khorog'da bulunan Khorog Parkı, Ağa Han IV'ün imamlıktaki 40. Yılı olması sebebi ile imamın Tacikistan'a bir hediyesi olarak restore edilmişti. Doğa ile iç içe olma imkânı sağlayan park'ta bir kafe, açık hava tiyatrosu ve göl yapılmıştı.⁸⁴¹

Ağa Han Kültür Vakfı Afganistan 2002 yılından itibaren etkin olmaya başladı. Ağa Han Tarihi Şehirler Programı ile Kabil'de savaş zamanında zarar gören bazı tarihi yapılar restore edildi. 2003 yılında 16 yüzyıl döneminden kalma Babür İmparatorluğuna ait eserler restore edildi. İmparatorluğun kurucusu Babür Şah Kabil'de defnedilmişti. Babür bahçesi olarak bilinen 11 hektarlık bahçe tekrar hayata döndürüldü. Bahçede sulama sistemi, teras ve pavilyonlar tarihi dokusuna uygun olarak yapıldı. Ayrıca Kabil halkının her türlü etkinliklerinde kullanabilecekleri alanlar yapıldı. 2007 yılında biten çalışmalar sonucu bir yüzme havuzu, Bahçe pavilyonu, bir kervansaray ve Kraliçe Sarayı kompleksi Afganlıların kullanımına sunuldu. Bahçenin etrafında bulunan evlerde hala devam eden projeler kapsamında yenilenmeye devam edilmektedir. 2008 yaz

⁸⁴⁰ Aga Khan Award for Architecture, Pakistan: Conservation and Development in Gilgit-Baltistan and the Punjab, 2015, <http://www.akdn.org/hcp/pakistan.asp>, 27 Kasım 2015.

⁸⁴¹ Aga Khan Award for Architecture, Khorog, Tajikistan: City Park Rehabilitation and Development, <http://www.akdn.org/hcp/tajikistan.asp>, 27 Kasım 2015.

aylarında aylık 60 bin ziyaretçi bahçeyi ziyaret etmektedir. Bahçenin yönetimi Kabil Belediyesi, Afgan Kültür Bakanlığı ve Ağa Han Kültür Vakfı tarafından oluşturulan kurul ile yapılmaktadır. Ziyaretçi sayısı arttıkça giriş ücretinden alınan gelirler de artmakta ve gelecekte bahçenin kendi kendine yetecek seviyeye geleceği düşünülmektedir. Kabil’de 2003 yılında restore edilen bir diğer yapıda Timur Şah Mozolesidir. 18. Yüzyılda yapılan bu mozole bir parkın içinde bulunmakta ve yapılan çalışmalar sonucu bu parkta yenilenmiştir. The Asheqan wa Arefan Mahallesi de yine Kabil’de bulunan tarihi bir mekândır. Mahalle 1990 yılında savaş sebebi büyük ölçüde ile yıkılmıştı. 2003 yılında başlayan çalışmalar ile 11 ev, 15 tarihi mekân tekrar ayağa kaldırılırken 60’dan fazla evde yenileme çalışması yapıldı. Mahallenin sokakları, su sistemi gibi problemleri de giderilmeye çalışılmıştı. 20 bin kişinin yaşadığı mahalledeki çalışmalarda birçok işçi çalışarak geçimini sağlamıştı. Kabil’in kuzeyinde yer alan Zarnegar parkı’da elden geçirilmiş, ağaçlandırılmış ve halkın kullanımına açılmıştı. 2005 yılında ise Eski Herat şehrinde de aynı şekilde restore çalışmaları yapıldı. Şehirdeki 5 önemli tarihi yapı, 17 halk binası ve 70’den fazla tarihi ev restore edildi. Bunlara ek olarak birkaç cami, özel şahsa ait evlerde aslına uygun hale getirildi. 2,5 kilometrelik kanalizasyon tesisatı ve 4 kilometrelik taş yürüyüş yolu da Herat’ta yapılmıştı. Herat Gozargah’da 12. Yüzyılda yaşayan ünlü Sufi şair ve bilim adamı Abdullah Ansari’nin mezarının bulunduğu türbe’de restore edilmiştir. Herat Hisarı olarak bilinen ve Büyük İskender tarafından yaptırıldığı rivayet olunan yapıda Ağa Han Tarihi Şehirler Programı kapsamında yenilenmişti. Afganistan’daki bütün bu faaliyetler için gerekli olan finansal destek Almanya, Norveç, İngiltere, ABD ve Özbekistan hükümetleri ile Hollanda Prens Claus fonu ve Açık Toplum Enstitüsü tarafından sağlanmıştır.⁸⁴²

Suriye’de de savaş öncesi aktif rol alan Kültür Vakfı bu ülkede 1999 yılında Suriye devletinin isteği üzerine çalışmalara başlamıştı. Halep ve Masyaf Hisarları ile

⁸⁴² Aga Khan Award for Architecture, Afghanistan: Kabul and Herat Area Development Projects, <http://www.akdn.org/hcp/afghanistan.asp>, 27 Kasım 2015.

Selahaddin Kalesi restorasyon çalışmaları yapılmıştı. 2008 yılında da Şam'da 3 tarihi sarayın otele çevrilme çalışmalarında rol alınmıştı.⁸⁴³ Afrika ülkesi olan Mali'de Kültür vakfının çalışmaları 2004 yılında Mopti'de bulunan Büyük Caminin restoresi ile başladı. 2006 yılında ise Timbuktu'daki Djingarey Ber Camisi ve Djenné'de bulunan Büyük caminin restoresi ile devam etti. Bunlara ek olarak ülkenin başkenti Bamako'da 103 hektarlık bir alanda Ulusal Mali Parkı yapıldı.⁸⁴⁴ 1989 yılından itibaren kültürel çalışmaların yapıldığı bir başka ülke ise Zanzibar'dı. Bu ülkede tarihi bir dispensar, eski bir gümrük evi ile Kelele Meydanının yenileştirme çalışmaları yapılmıştı. Zanzibar'ın Taş Şehri olarak adlandırılan şehrinde de deniz kıyısı boyunca duvar örme çalışması yapıldı. 1930'lu yıllarda şehrin stratejik bir yerinde olan ve eskiden telekomünikasyon binası olarak da kullanılmış bina yine Ağa Han İsmâ'îlîlerine ait olan Turizm Promosyon Servisi tarafından sağlanan finansal destekle otele dönüştürülmüştü. Zanzibar Serena Inn Oteli ile restore edilen Taş Şehri Kültürel Merkezi aynı tarihlerde hizmete açılmıştı. 2009 yılında 2,4 milyon dolara mal olan Forodhani Parkı'da Taş Şehrinde Ağa Han Tarihi Şehirler Programı kapsamında yapılmıştı.⁸⁴⁵ Özbekistan'da Vakfın çalışmalarından yararlanan bir başka ülke olmuştur. Semerkant şehrinde yoğunlaşan çalışmalar 1990 yılında başlamıştı. Şehrin merkezinde bulunan Registan adlı eski medrese ve kapılarından başlayıp Timur'un kalesi olarak bilinen yere kadar olan meydanda restore çalışmaları yapılmıştı. Bu çalışmalar 1992 yılında Ağa Han Mimarlık ödülünü almaya da hak kazanmıştı. Semerkant'ta bulunan bazı anıtlar ve tarihi yapılarda restore edilmişti. 1994 yılında Ağa Han Tarihi Şehirler Programı ile Semerkant'ta yapılabilecek çalışmalar tespit edilmiş, bunlarla ilgili nasıl bir çalışma yapılacağı detaylı bir şekilde belirlenmişti.⁸⁴⁶

⁸⁴³ Aga Khan Award for Architecture, Syria: Revitalising Historic Sites, <http://www.akdn.org/hcp/syria.asp>, 27 Kasım 2015.

⁸⁴⁴ Aga Khan Award for Architecture, Mali: Earthen Architecture Programme, <http://www.akdn.org/hcp/mali.asp>, 27 Kasım 2015.

⁸⁴⁵ Aga Khan Award for Architecture, Zanzibar Stone Town Projects, <http://www.akdn.org/hcp/zanzibar.asp>, 27 Kasım 2015.

⁸⁴⁶ The Aga Khan Trust for Culture, Uzbekistan, http://www.akdn.org/aktc_hcp_uzbekistan.asp?type=p, 27 Kasım 2015.

Ağa Han Kültür Vakfının Bosna Hersek'teki faaliyetleri ise 1986 yılında başlamıştı. Lakin 1992-1995 yılları arasındaki savaşta Vakıf tarafından yapılan çalışmalarda kaybedilmişti. Vakfın çalışmalarını yürüttüğü şehir ise tarihi Mostar şehriydi. Savaş sonucunda yıkılan Mostar köprüsü Dünya Bankası ve UNESCO tarafından tekrar yaptırılırken Ağa Han Kültür Vakfı'nda Dünya Anıt Fonu ile birlikte köprünün her iki tarafında bulunan yapıların ve Mostar'daki anıtların restorasyon çalışmalarına başladılar. Kültür Vakfı çalışanları 1998 yılında Mostar şehrinin gelişim ve koruma planını hazırladılar. Bu plan 2001 yılında Bosnalı yetkililer tarafından da kabul edilmişti. Plan uyarınca şehirdeki tarihi yapılar, öncelikli restore planları, ilgili kurumların desteklenmesi ve şehrin geleceğe hazırlanması öngörülüyordu. Vakıf 2000 yılından itibaren bazı tarihi binaların restoresi ile halka açık alanların düzenlemelerini de yaptı. Bu binalar köprünün Batı kulesine yakın olan Alışveriş kulesi ile Kayak kulübü binasıdır. Açık alanlarda ise yenileme çalışmaları ile birlikte su ve kanalizasyon sistemleri, yollar ve ışıklandırmalar özellikle nehir yolu boyunca yapılmıştır. Belirlenen bazı sokaklarda Bosna'ya özgü küçük taşların kullanılması ile yapılan taş yollar yaptırılmıştır. Prijecka Çarşısı, tarihi ticari bir bina, Buka su değirmeni, Hindo Hanı, Orucevica ve Kriva Köprüsü, Ramika sokakta bulunan bir yapı, Güneybatı nehri boyunca zarar gören evler, Sevri Hadzi Hasan Camisi, Muslibegovica ve Lakisica adlı tarihi evlerde yine Ağa Han Tarihi Şehirler Programı kapsamında restore edilmişlerdi.⁸⁴⁷

4.5.3. Ağa Han İslami Mimarlık Programları

İlk olarak 1979 yılında başlayan çalışmalar ile Harvard ve MIT üniversiteleri ile anlaşmalara yapılmıştı. Müslümanların ihtiyaç duyduğu İslami eserlerin yapımında görev alacak mimar, eğitimci, araştırmacı ve planlamacıların eğitimi konusunda bu üniversitelerde eğitim programları açma konusunda taraflar işbirliği yapmayı vaat etmişti. Ağa Han İslami Mimarlık Programı (AKPIA) da bu üniversitelerde eğitim alacak ihtiyaç sahibi profesyonellere burs imkânı sağlamaya başladı. Böylece 120 den

⁸⁴⁷ The Aga Khan Trust for Culture, Conservation and Revitalisation of Historic Mostar, 2004, http://www.akdn.org/publications/2004_hcp_mostar.pdf, 27 Kasım 2015.

fazla mimar, eğitimci gibi profesyonel bu programı bitirdi. Harvard üniversitesi bu program ile birlikte İslami sanat ve mimarlık ile ilgili yayınları ve görsel çalışmaları bünyesinde toplama başladı. MIT üniversitesi de bu toplanan eserlerin internet ortamında muhafaza edilip kullanıcıların istifade edeceği bir dijital kütüphane kurdu. 1999 yılında ise Ağa Han İslam Topluluklarında Mimarlık ve Şehircilik Profesörlüğü adı altında yeni bir program başlatıldı. Böylece Harvard'da eğitim almış, İslami mimarlık ve şehircilik konularında etkili, lider akademik personel yetiştirmek hedeflendi.⁸⁴⁸

Ağa Han IV'ün kişisel gayretleri ve kendisinin de mezunu olduğu Harvard üniversitesi yetkilileri ile yaptığı görüşmeler sonucu başlayan program ile İslami mimarlık alanında önemli başarılar elde edildi. Program kapsamında Harvard üniversitesinde 5 akademik personelden oluşan çekirdek bir ekip konu ile ilgili çalışmalara başladı. Bu ekibin katkıları ve AKPIA'nın katkısı ile araştırmalar ve bunun sonucunda da İslami sanat ve mimarlık ile ilgili yayınlar yapılmaya başlandı. AKPIA mezunları dünya genelinde etkin hale gelmeye başlayarak akademisyen ve araştırmacılar arasında önemli roller üstlendi. Düzenlenen seminer, konferans gibi faaliyetlerle profesyoneller bir araya getirildi. AKPIA'nın Harvard ve MIT ile oluşturduğu kütüphane İslami sanat ve mimarlık alanında bu konuda dünyanın en önemli veri bankası oldu. Harvard üniversitesi doktora programı ile İslami mimarlık ve sanat alanında eğitim verilirken çift diploma programı kararı alınmasıyla birlikte doktora öğrencilerinin aynı zamanda Ortadoğu tarihi doktora programından mezun olabilmesine imkân tanındı. Böylece her bir doktora öğrencisi Ortadoğu ve İslam tarihini öğrenirken aynı zamanda İslami mimarlık ve sanat alanında da tam donanımlı hale geldi. Program kapsamında verilen derslerden bazıları şunlardır: Osmanlı Kanuni Sultan Süleyman dönemi, Mimarlık ve Mantık, Moğol sonrası dönemde sanat, İslami sanat ve mimarlıkta önemli konu başlıkları, İslam'da Hac, Ortaçağ İslam dünyasında Anıtlar, Doğu ve Batı dünyasının görsel sanat ilişkileri. Harvard üniversitesi doktora eğitiminin yanı sıra

⁸⁴⁸ The Aga Khan Trust for Culture, The Aga Khan Program for Islamic Architecture, http://www.akdn.org/aktc_islamic_arch.asp, 28 Kasım 2015.

Dizayn Bölümünde mimarlık alanında yüksek lisans programı da açtı. Bu programda da yine İslami mimarlık ve sanatla ilgili ders konuları mevcuttu. Doktora eğitimi alan öğrenciler isterlerse bu programa da kayıt yaptırıp çift diploma alabiliyorlardı. AKPIA ve Harvard'ın desteği ile kurulan programda yer alan 5 akademik personelden biriside yine aynı üniversitenin mezunu olan ve doktora programını da yine Harvard'da 1986 yılında tamamlayarak 1993 yılında profesör olarak başlayan Gülrü Necipoğlu'dur. Ağa Han İslami Sanat bölümünün hem profesörü hem de başkanı olan Necipoğlu AKPIA programının başarıya ulaşmasında önemli katkıları olan bir akademisyendir.⁸⁴⁹

4.5.4. ArchNet (<http://archnet.org>)

ArchNet Ağa Han İslami Mimarlık Programının Harvard ve MIT üniversiteleri ile yaptığı anlaşmalar sonucu Ağa Han İsmâ'îlîlerinin hayata geçirilen bir projesidir. Harvard üniversitesinde açılan lisansüstü programlar sebebi ile burada Ağa Han İslami Sanat bölümünün kurulması ile birlikte İslami sanat ve mimarlık alanındaki çalışmalar bu üniversitede toplanmaya başlandı. Ağa Han IV'ün gayretleri sonucu bu programa MIT'de (Massachusetts Teknoloji Enstitüsü) dahil oldu. Böylece MIT ve Harvard üniversitesi İslami mimarlık ve sanat başlığı altında işbirliği de yapmış oluyorlardı. Bu kapsamda MIT, bünyesinde kurduğu bölüm ile İslami sanat ve mimarlık eserlerinin depolandığı bir görsel kütüphane oluşturmaya başladı. 2002 yılına gelindiğinde de Archnet adlı dijital kütüphane ile dünyanın her yerinden herkesin ulaşabileceği şekilde İslami sanat ve mimarlık eserlerinin görsel bir platformunu oluşturdu. Archnet Müslüman kültürü ile ilgili dünyanın en büyük dijital arşivi ünvanını da bu şekilde almış oldu. Archnet 2.0 adlı programda Müslüman toplumlarının mimarlık ve ilgili alanlarda sahip olduğu çalışmaları, makaleleri, araştırma ve yayınları bünyesinde kullanıcıların hizmetine sundu. Archnet 2.0 2013 yılında kurulan ve 2014 yılında hizmete başlayan dijital bir kütüphane olarak Ağa Han Kültür Vakfı ve MIT kütüphanesindeki Ağa Han Dokümantasyon Merkezinin işbirliği ile kuruldu. Harvard Üniversitesi Ağa Han İslami

⁸⁴⁹ The Aga Khan Trust for Culture, The Aga Khan Program for Islamic Architecture, <http://www.akdn.org/publications/akpia.pdf>, 28 Kasım 2015.

Mimarlık bölümü de programın ihtiyaç duyduğu profesyonelleri yetiştirmeye devam etmektedir.⁸⁵⁰

4.5.5. Ağa Han Müzik Girişimi (AKMI)

Bu girişim bölgeler arası müzik ve sanat eğitimi programları düzenler. Bu program yerel kültürlere ait müzik çalışmalarının geleceğe intikal ettirilmesi ve kaybolmaya yüz tutmaması için çalışmalar yapar. Bu amaçla yetenekli müzisyenlerin ve müzik eğitimcilerinin desteklenmesini sağlar. Girişim 3 kategoride bunu gerçekleştirir. Bunlar, müzik eğitimi ve danışmanlığı, uluslararası performanslar ve dışa açılım ile son olarak sanatsal üretim ve dağıtımdır.⁸⁵¹

Müzik eğitimi ve danışmanlığı konusunda en önemli faktör bu müziğin kültürü temsil etmesidir. Ağa Han Kalkınma Ağına bağlı eğitim kurumlarının bu amaçla işbirliği yapmasının yanı sıra bu İsmâ'îli okulları dışındaki okul, enstitü, üniversite gibi kurumlarla da işbirliği yapılması sağlanır. Yaşanılan ülkenin yerel müziklerinin hayatta kalmasını sağlayacak eğitimin bu kurumlarca verilmesi hedeflenir. Bu amaçla, müzik biliminin eğitimi, öğretmenlerinin eğitilmesine yönelik mesleki faaliyetler, müziklerin icra edileceği performans laboratuvarlarının kurulması, üniversitelerin müzik bölümünün ihtiyaç duyduğu ders kitaplarının hazırlanması, halkın müzik eğitimini alabileceği merkezler ile müfredat geliştirme merkezlerinin yapılması hedeflenir. Bu program kapsamınca Afganistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan gibi ülkelerin birbirleri ile işbirliği yapması sağlanmaktadır. Aynı çalışma ve işbirliği Ortadoğu, Kuzey ve Batı Afrika ülkeleri, Hindistan ve Pakistan'da da yapılmaktadır. Bu ülkelerdeki kurumların, üniversitelerin ve sanat festivallerinin işbirliği öngörülür. Orta Asya Müzik Ders kitabı projesi kapsamında da 25 farklı yazar ve 13 ülkenin işbirliği ile 150'den fazla ses ve görüntülü örnekten oluşan geleneksel müzik kitabı çalışması yapılmıştır. Bu

⁸⁵⁰ The Aga Khan Trust for Culture, ArchNet, http://www.akdn.org/aktc_archnet.asp, 28 Kasım 2015.

⁸⁵¹ The Aga Khan Trust for Culture, Aga Khan Music Initiative, http://www.akdn.org/aktc_music.asp, 28 Kasım 2015.

proje İsmâ'îliler ait Orta Asya Üniversitesi'nin gayretleri ile ortaya çıkarılmış ve 2015 yılında da Amerikan Indiana Üniversitesi tarafından kullanıma sunulmuştur.⁸⁵²

Girişimin, Orta Asya ülkelerinde yaşayan ve bu ülkelerin geleneksel müziklerini icra eden sanatçılara yardım elini uzatması sayesinde birçok sanatçı mesleğine devam edebilmiştir. Orta Asya ülkelerinin içinde bulunduğu şartlarda müzisyenlerin geçim sıkıntısı çekerek mesleklerinden ayrılmaya başladığı bir dönemde girişim tarafından başlatılan programlarla bu sanatçıların okullarda dersler vermeleri, sanatlarının yeni kuşak genç nesle öğretmeleri ve sanatsal aktiviteler yapmaları sağlanmıştır. Bu kapsamda 3 bin öğrenci müzik sanatçılarının eğitimi için imkânına sahip olmuştur.⁸⁵³

Ağa Han Müzik Girişimi uluslararası performanslar ve dışa açılım adı altında da faaliyet göstermektedir. Girişim bu amaçla uluslararası sanatçı organizasyonları, kültürel organizasyonlar ve akademik enstitüler ile beraber çalışır. Bu çalışma sonucu ise konserler, festivaller, müzik çalıştayları yapılır. Konserler düzenlenirken farklı yaş gruplarına hitap edebilecek kültürel bir etkinlik olması istenir. Konserlerden önce kısa filmler gösterilir, bu filmlerde o bölgede yaşayan yetenekli müzisyenler tanıtılır. Bu konserler Avrupa, Amerika ve Kuzey Afrika'nın en önemli etkinliklerinde de performans sergilerler. Barbican Merkezi, Carnegie Hall, Edinburg Festivali, İngiliz Ulusal Operası, Fez Festivali, Smithsonian Enstitüsü, Metropolitan Sanat Müzesi vb. yerlerde yapılan etkinliklerde bu müzikler icra edilir. İçlerinde Columbia, Harvard, Stanford gibi önemli üniversitelerin olduğu birçok eğitim kurumunda bu yöresel ve geleneksel konserler verildiği gibi ders programları, çalıştaylar, müzisyen ve öğrencilerin katıldığı programlar düzenlenir.⁸⁵⁴

⁸⁵² The Aga Khan Trust for Culture, Music Education and Mentoring, http://www.akdn.org/aktc_music_education.asp, 28 Kasım 2015.

⁸⁵³ The Aga Khan Trust for Culture, Supporting Tradition Bearers, http://www.akdn.org/aktc_music_tradition.asp?type=p, 28 Kasım 2015.

⁸⁵⁴ The Aga Khan Trust for Culture, International Performance and Outreach, http://www.akdn.org/aktc_music_performance.asp, 28 Kasım 2015.

Sanatsal üretim ve dağıtım başlığı altında yürütülen çalışmalarda ise aynı şekilde yerel ve geleneksel kültürlere ait sanatçıların performanslarının kasetleştirme çalışmaları yapılmaktadır. Ağa Han Müzik Girişimi 2004 ile 2011 yılları arasında Orta Asya'dan 10 farklı sanatçı ve grubun 10 seri halinde CD-DVD kaydı ile filmini yapmış ve dünya genelinde Smithsonian Geleneksel Kayıt Kurumu tarafından satışının yapılmasını sağlamıştır. 2014 yılında buna benzer bir çalışma Ortadoğu ve Arap dünyasının geleneksel müzikleri için yapılmaya başlanmış, Mali'den İran ve Suriye'ye kadar farklı sanatçıların bir araya getirilmesi sağlanmıştır. Girişim bütün bu müziksel faaliyetlerin İslami mimarlık dijital arşiv kütüphanesi olan ArchNet gibi tek bir çatı altında toplayıp dijital bir arşiv oluşturmayı da planlamaktadır.⁸⁵⁵

4.5.6. Kanada Toronto Ağa Han Müzesi

Kanada Toronto Ağa Han müzesi bünyesinde 1000'den fazla, özellikle İslami sanat eserini bulunduran ve her dönem değişen program ve faaliyetleri ile Kanadalılara İslam'ı anlatan bir müze durumundadır. Bu yönü ile müze Kuzey Amerika'da Müslüman medeniyetlerin sanat eserlerinin sergilendiği ilk müze olma ünvanına da sahiptir. Müzenin müdürü Henry Kim müzedeki eserler sayesinde insanların Müslümanların dünya kültürüne kazandırdıklarını görme imkânına sahip olduklarını belirtmektedir.⁸⁵⁶

Toronto'daki bu müze İsmâ'îlî merkezi ile birlikte inşa edilmiştir. Bu binalar Hint asıllı bir firma olan ve adını bu şirkete veren mimar Charles Correa ve onun işbirliği yaptığı yine ünlü bir inşaat firması olan Toronto merkezli Moriyama ve Teshima Mimarlık tarafından yapılmıştır. İsmâ'îlî Merkezi ve Ağa Han müzesinin içinde bulunduğu komplekste ayrıca birde park bulunmaktadır. Toronto'nun en merkezi

⁸⁵⁵ The Aga Khan Trust for Culture, Artistic Production and Dissemination, http://www.akdn.org/aktc_music_documentation.asp, 28 Kasım 2015.

⁸⁵⁶ Aga Khan Museum, *News Release*, Toronto, 2015, https://www.agakhanmuseum.org/sites/default/files/downloadable/AKM_CAP%20Press%20Release_EN_7.4.15.pdf, 28 Kasım 2015.

bölgesinde inşa edilen tesisler halka açıktır ve belirli bir ücret karşılığı müze ziyaret edilebilmektedir. Kurulan park ise, ağaçları, çiçekleri ve havuzları ile Kanada'nın en güzel parkı olmaya aday bir parktır. Toplamda 300 milyon dolara mal olan merkez, müze ve park 12 Eylül 2014 yılında İsmâ'îlî imam Ağa Han IV ve Kanada Devlet başkanı Stephen Harper ile seçkin bir davetli topluluğunun katıldığı törenle açılmıştır.⁸⁵⁷

Toronto'nun sosyal ve kültürel hayatında etkin bir rol almayı hedefleyen müze, 81 metre uzunluk ve 54 metre genişliğe sahip olacak şekilde kapalı alana sahiptir. Dış cephelerinde Brezilya mermeri kullanılan binada 2 adet sergi galerisi, sanat eserleri için çalışma odaları ile depolar, 350 kişilik bir tiyatro, 2 sınıf ve çeşitli boyutlarda farklı kapalı alanlar mevcuttur. Müzenin yönetim kurulunda Ağa Han IV, onun kardeşi Amin Han, daha önce Kanada McMaster Üniversitesinin başkanlığını da yapan Peter George, Amerikan Brown Üniversitesi, New York Halk Kütüphanesinin de başkanlığını yürütmüş Vartan Gregorian, Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansının eski başkanı Huguette Labelle, Toronto Uluslararası Film Festivali yönetim kurulu üyesi Shabin Mohamed, UNESCO Müze Konseyi başkanlığı görevini de yapmış olan Luis Monreal, 1997-2002 yılları arasında Ontario eyalet valiliği görevini yapan Hilary M. Weston, Dünya Bankasının 9. Başkanı olan James Wolfensohn gibi önemli ve etkin isimler bulunmaktadır. Müzede sanat sergilerinin yanı sıra tiyatro gösterileri, müzik etkinlikleri ve özel konuşmacı programları da düzenlenmektedir. Sergilerde ise farklı koleksiyonlardan oluşan sanat eserleri sergilenmektedir ki bunlar arasında seramikler, el yazmaları, metal sanat eserleri, Kuran'ı Kerimler, tarihi lüks eşyalar ve hat sanatı yazı eserleridir.⁸⁵⁸

4.5.7. Ağa Han Sergileri

2007-2012 yılları arasında dünyanın değişik yerlerinde düzenlenen sergiler ile Ağa Hanlara ait tarihi sanat eserleri ziyaretçilerle buluştu. Kanada Toronto'daki müze

⁸⁵⁷ Ismailis, *Ismaili Centre Toronto*, 2014, <http://www.theismaili.org/sites/ismaili/files/3485.pdf>
http://www.theismaili.org/sites/ismaili/files/the_ismaili_centre_toronto.pdf, 28 Kasım 2015.

⁸⁵⁸ Aga Khan Museum, 2015, <https://www.agakhanmuseum.org/>, 28 Kasım 2015.

açılmadan önce Ağa Han İsmâ‘îlîlerine ait bu eserler bu tür sergilerle dünyanın değişik yerlerinde gösterime sunuluyorlardı. Ağa Han Sergileri Londra, Parma, Paris, Toledo, Barcelona, İstanbul, Berlin, Lizbon, St. Petersburg, Kuala Lumpur ve Singapur’da gerçekleştirildi. 2011 yılında İstanbul Sakıp Sabancı Müzesinde sergilenen yaklaşık 130 eser, 3 aydan fazla bir süre ziyarete açık kalmıştı. Daha çok kitap, el yazması ve deri üzerine yazılan eserlerden oluşan koleksiyonun dizaynını Çek Mimar Boris Micka yapmıştı. Eserler arasında altın ve fildişinden yapılmış bir Osmanlı kutusu, Safaviler döneminden kalma elbiseler, Mavi Kuran olarak adlandırılan kurandan sayfalar, minyatür resimleri ve İbni Sina’nın el yazması notları da vardı. Bu sergi için özel hazırlanan 375 sayfalık katalog ise diğer sergiler için hazırlanan kataloglar arasında en hacimli olanı olmuştu.⁸⁵⁹ Ağa Hanlar’ın İslami eserlerin sergilenmesi ile ilgili faaliyetleri uzun yıllar önce başlamıştı. Örneğin 1931 yılında New York ve Londra’da Ağa Han III’ünde katkıları ile İran ve İslam sanat eserlerinin gösterildiği sergiler düzenlenmişti. İran Şahı, İngiliz Kralı gibi önemli isimler sergilere destek olmuşlardı. Bu sergilerde 30’dan fazla ülkenin müzelerinden 2000 eser ziyaretçilerin gösterimine sunulmuştu.⁸⁶⁰

4.6. Ağa Han İsmâ‘îlîlerinin Ekonomik Faaliyetleri

Ağa Han İsmâ‘îlîlerinin ekonomik faaliyetleri uluslararası düzeyde olup daha çok gelişmekte olan ülkelerdeki yatırımlardan oluşmaktadır. Ağa Han Ekonomik Kalkınma Fonu (AKFED) altında yürütülen çalışmalarda birbirinde ayrı 90’dan fazla farklı proje şirketinde 50 binden fazla insan çalışmaktadır. Fon 90’dan fazla ticari şirkete ya direkt olarak sahiptir, ya katkısı, yada hissesi bulunmaktadır. 2013 yılı itibari ile 3,5 milyar dolarlık büyüklüğe sahip bu şirketler 17 ülkede faaliyet göstermektedir. Bu ülkeler Afganistan, Bangladeş, Burkina Faso, Burundi, Kongo, Hindistan, Kenya,

⁸⁵⁹ The Aga Khan Trust for Culture, Museum & Exhibitions, http://www.akdn.org/museum/exhibitions_istanbul.asp, 28 Kasım 2015.

⁸⁶⁰ Kishwar Rizvi, “Art History and the Nation: Arthur Upham Pope and the Discourse on Persian Art,” *Mukarnas an Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, Vol. XXIV, (2007), pp. 50-51.

Kırgızistan, Mali, Mozambik, Pakistan, Senegal, Tacikistan, Tanzanya, Uganda, Fildişi Sahilleri ve savaştan önce Suriye'dir. 50 yıldan fazla süredir faaliyetlerini sürdüren AKFED, karlı uzun dönemli yatırımlar gerçekleştirme, yatırımlardan elde edilen gelirinde yine yeni yatırımlarda değerlendirildiği bir kuruluştur. Bankacılıktan elektrik üretimine, tarımdan otel, havayolu ve telekomünikasyona kadar farklı alanlarda yatırımlar yapan AKFED ulusal ve uluslararası şirketlerle ortaklık yapabildiği gibi bulunduğu ülkelerdeki hükümetlerle de görüşmeler yaparak özel sektörün önünü açacak yasal düzenlemelerin yapılmasını sağlar. Uganda, Tacikistan, Afganistan ve Pakistan'da yapılan bazı yatırımlarla bu ülkelerde özel sektörün önünü açacak adımların atılmasını sağlamıştır.⁸⁶¹

4.6.1. Finansal Servisler

AKFED'e bağlı olarak hizmet veren finansal servisler bankacılık, sigorta şirketleri, emlakçılık ve diğer işletme şirketleri ile yürütülmektedir. Habib Bankası ülkenin en büyük özel bankası olarak Pakistan'da, Kalkınma Kredi Bankası (DCB) Hindistan'da, Kırgızistan Yatırım ve Kredi Bankası (KICB) Kırgızistan'da, bazı finans ve kredi şirketleri de Bangladeş'te faaliyet göstermektedir. 1930 yılında Kenya'da kurulan Elmas Güven (Diamond Trust) Bankası yerel bölgelerde yaşayan özellikle İsmâ'îlilerin ev ve işyeri açmada kredi kullanabileceği bir şirket olarak kurulmuştu. Jübile Sigorta Grubu da bölge insanına sigortacılık hizmeti vermek maksadı ile kurulmuştu. Pakistan'da da Jübile Sigortacılık ve Yeni Jübile Hayat Sigortası şirketleri de bu ülkede kurulan sigorta şirketleridir.⁸⁶² Elmas Güven bankası zamanla 2 milyar dolarlık değerle Kenya'nın en önemli bankalarından birisi haline geldi ve çevre ülkelerde de şubeler açtı.⁸⁶³ Habib bankasının ise Pakistan'da 1500'den fazla şubesi vardır ve birçok ülkede de yatırımları ve iştirakleri bulunmaktadır. Bankanın yüzde 51

⁸⁶¹ Aga Khan Fund for Economic Development, Overview of the Aga Khan Fund for Economic Development (AKFED), <http://www.akdn.org/akfed.asp?type=p>, 1 Aralık 2015.

⁸⁶² Aga Khan Fund for Economic Development, Financial Services, <http://www.akdn.org/akfed.asp?type=p>, 1 Aralık 2015.

⁸⁶³ Gupte, s. 3.

yönetim hissesi Ağa Han Ekonomik Gelişim Fonuna aittir ve değer ise 15 milyar dolardan fazladır.⁸⁶⁴

4.6.2. Turizm Promosyon Servisi (TPS)

IPS zamanla yatırım yaptığı ülkelerin arasına Tunus ve Cezayir gibi turistik yatırımların yapılacağı ülkeleri de ekledi. İmam Ağa Han IV'ün kardeşi Amin'in başında bulunduğu Turizm Promosyon Servisi kurularak, turistik yatırım için uygun yerlerdeki yatırım imkânlarının araştırılmasının yanı sıra İsmâ'îlîlerin yaşadıkları Kenya, Tanzania ve Pakistan gibi ülkelerde nasıl turistik yatırımlar yapılabileceği de araştırılmaya başlandı.⁸⁶⁵ AKFED'in Turizm Promosyon Servisi (TPS) geliştirmekte olan ülkelerdeki turizm potansiyelini değerlendirmek üzere faaliyet göstermektedir. Bu amaçla yeni otel kurma, var olanları satın alarak o ülke kültürünü de yansıtacak şekilde yenileme yapılır. Turizm faaliyetleri Mozambik, Kenya, Uganda, Pakistan, Tacikistan ve Afganistan'da Serena otelleri adı altında yürütülmektedir. TPS yatırımları yaparken büyük otel zincirlerinin faaliyet göstermeyeceği farklı, az ziyaret edilen ama potansiyele sahip, gerçekten ihtiyaç duyulan bölgelerde oteller yapar. Tanzania Ulusal Parkında açılan otel dört etkili çevre programı eğitimi kapsamında çalışırken, Kenya Mombasa'da açılan otel yerli kelebekler için bir sığınağı bünyesinde barındırır ve aynı zamanda yerel halk ile deniz kaplumbağalarının yuvalama bölgelerini koruyucu çalışmalar yapar. Bu tür çalışmalar Serena otelin birçok çevre ödülü almasını sağlamıştır.⁸⁶⁶ Aynı şekilde Afganistan'da açılan Serena oteli de bu fona aittir ve 36 milyon dolara mal olan otelin geceliği 250 dolardır. Bu fiyat bir Afganlının bütün yıl boyunca kazandığı kazanca eşittir.⁸⁶⁷ Lakin bu otel özellikle Afganistan dışından gelen insanların ihtiyaç duyduğu

⁸⁶⁴ Bloomberg Report, "Aga Khan's Dealings Stir Questions of Financial Transparency," *Bloomberg News*, 23 Aralık 2005, <http://www.ismaili.net/heritage/node/23902>, 1 Aralık 2015.

⁸⁶⁵ Nazar Ali, s. 95-96; Slater, s. 278.

⁸⁶⁶ Aga Khan Fund for Economic Development, Tourism Development, <http://www.akdn.org/akfed.asp?type=p>, 1 Aralık 2015.

⁸⁶⁷ Bloomberg Report, "Aga Khan's Dealings Stir Questions of Financial Transparency," *Bloomberg News*, 23 Aralık 2005, <http://www.ismaili.net/heritage/node/23902>, 1 Aralık 2015.

güvenli barınma ihtiyacına cevap vermesi bakımından özel bir öneme sahiptir.⁸⁶⁸ Turizm Promosyon Servisi Kenya'da Ulusal Park'taki otelden sonra 2 ayrı önemli konaklama tesisi daha kurmuştur. Bunlar Kenya Oyun Parkında ve Mombasa sahili gibi turistlerin uğrak yerlerine kurulmuştu. 1997-1998 yılında Promosyon Servisi Tanzanya'da lüks çadır kamp oteli, Serengeti'de başka bir otel, Zanzibar'da çok büyük bir otel ile 3 ayrı konaklama tesisini de hizmete sunmuştu.⁸⁶⁹ Pakistan'da 1980'de açılan ilk otel ülkenin Gilgit, Hunza ve Swat gibi dağlık kuzey bölgelerinde açılmıştır. Pakistan'ın başkenti İslamabad'ta açılan ilk uluslararası standartlara sahip otelde yine Serena oteldir. Bu oteli Faysalabad ve Quetta otelleri izlemiştir. Tacikistan'ın Pamir dağları bölgesinde de bir tane otel faaliyet yürütmektedir. Mozambik'deki Serena otel ise bu ülkenin en ünlü otelidir.⁸⁷⁰ AKFED'in Kenya'da açılan Serena otelleri artık bir zincir olmuş ve İslamabad'dan Kabil'e oradan Zanzibar'a kadar değişik yerlerde bir çok otele ulaşmıştır.⁸⁷¹ Kenya ve Tanzanya'da 10'ar otel, Uganda'da 2, Ruanda'da 2, Mozambik ve Afganistan'da birer, Pakistan'da 8 ve Tacikistan'da 2 olmak üzere toplamda 36 otel bulunmaktadır. Kenya Nairobi, Pakistan İslamabad gibi buldukları ülkelerin önemli şehirlerinde olanlar ise 5 yıldızlı oteller olmakla birlikte bütün otellerin ortak yanı lüks otel statüsünde olmalarıdır. Pakistan'ın ikinci büyük kenti olan Lahor'da yapımı süren yeni Serena oteli de yine lüks ve beş yıldızlı otel olarak inşa edilmektedir.⁸⁷² Serena Otelleri otelcilik işletmeciliğinin yanı sıra toplum yararına faaliyetlerde de

⁸⁶⁸ Karim H. Karim, *Aga Khan Development Network: Shia Ismaili Islam*, from Stephen M. Cherry and Helen Rose Ebaugh, *Global Religious Movements Across Borders*, England Surrey, Ashgate Publishing Limited, 2014, s. 154.

⁸⁶⁹ Gupte, s. 3.

⁸⁷⁰ Aga Khan Fund for Economic Development, *Tourism Development*, 2006, s. 14-16, http://www.akdn.org/publications/2006_akfed_brochure.pdf, 3 Aralık 2015.

⁸⁷¹ Hollingsworth, s. 20.

⁸⁷² Wikipedia, *Serena Hotels*, the free encyclopedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Serena_Hotels, 3 Aralık 2015.

bulunmaktadır. Uganda Lions kulübü, Serena otelleri ve Ağa Han Kalkınma Ağının ortak projesi ile Kamwokya şehrinde açılan kütüphane bu faaliyetlerden birisidir.⁸⁷³

4.6.3. Endüstriyel Promosyon Servisleri (IPS)

1960'lı yılların başlarında Ağa Han IV cemaatinin Afrika'daki durumu ile ilgili olarak İsmâ'îlî liderleri Fransız Alp'lerindeki evine toplantıya çağırdı. Liderlere, kurduğu Endüstriyel Promosyon Servisi (Industrial Promotion Services, IPS) ile Doğu Afrika ve diğer yerlerdeki cemaate ait şirketleri kendisi ve liderlerin oluşturduğu kurula bağladığını ilan etti. Bu yeni kurulan servis için 1 milyon poundluk yatırım yapma kararı aldı. Kuruluş tarihi 1963 olan IPS'in merkezi Cenevre'ydi. IPS'e başvuran ve yatırım için maddi destek isteyen İsmâ'îlîlere de yardım edilmeye başlandı. Ağa Han IV İsmâ'îlîlere ne olursa olsun yatırım yapmalarını, kendi işyerlerini kurmalarını, otel işletmelerini, fabrikalar açmalarını istedi.⁸⁷⁴ IPS 1966 yılında 1,5 milyon pound yatırımla Tanzanya Arusha'da bir tekstil fabrikası kurdu. Kenya Mombasa'da gömlek ve çorap fabrikası açıldı. Darüsselam'da da tekstil ve kimyasal fabrikaları faaliyete geçti. Uganda Kampala'da da yine aynı yıl 350 bin pounda mal olacak un fabrikasının temeli atıldı.⁸⁷⁵ IPS Kenya, Pakistan, Kanada, Bangladeş ve Fildişi Sahillerinde etkili bir şekilde hizmet verdi. Amacı ekonomik gelişimin sağlanması ve bu sayede İsmâ'îlîlerin iş sahibi olmasıydı. Bunu yaparken son teknolojiyi ve modern yönetim tekniklerine bağlı kalmaya çalışıyordu. IPS içinde IBIC adı altında İsmâ'îlî Ekonomik Bilgi Merkezide kuruldu. IPS aynı zamanda Küçük İşletmeler Asistan Programı ile de faaliyetlerine hız veriyordu. Bütün bu faaliyetler neticesinde tekstilden madencilğe kadar yüzden fazla yatırıma destek olundu. Çalışan sayısı ise zamanla 10 bin kişiye çıktı. 1984 yılında

⁸⁷³ Paul Ampurire, "Lions Club, Aga Khan Launch Library to Foster Community Literacy," *Chimpreports: Chimp Media*, 19 Eylül 2015, <http://www.chimpreports.com/lions-club-aga-khan-launch-library-to-foster-community-literacy/>, 3 Aralık 2015.

⁸⁷⁴ Frischauer, s. 298-304.

⁸⁷⁵ Ağa Khan IV, Timeline, 1966, <http://ismaili.net/timeline/66.html>, 1 Aralık 2015.

kurulan Ağa Han Ekonomik Gelişim Fonu ile de bütün ekonomik proje ve yatırımlar tek çatı altında toplandı.⁸⁷⁶

Günümüzde özellikle Afrika ve Asya'da 50'den fazla endüstriyel yatırıma sahip olan IPS zirai, paketleme, alt yapı gibi farklı alanlarda faaliyet yürütmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren Orta Asya ülkelerinden Tacikistan ve Afganistan'da da faaliyet göstermeye başlayan IPS bu ülkelerdeki yerel ve bölgesel ekonominin güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Batı Afrika'daki çalışmalar sonucu da 100 binden fazla pamuk üreticisinden alınan ürünleri işleyerek hazır ürün olarak ihraç etmektedir. Bu ülkelerin çiftçilerinin sorunlarını gidermek için kurulan sosyal programlar ile kredi kullandırma, eğitim verme, sağlık imkânı sağlama ve tarım arazisinin ihtiyaç duyduğu suya kavuşması için çalışmalar da yapılmaktadır. Ürün işleme fabrikalarında daha çok bayanların çalışması ile birlikte de bu bireylerin ve ailelerinin sağlık sigortasına sahip olmaya başlamaları bu fakir ülkelerde rol model olmuştur.⁸⁷⁷ Zirai ürünlerin işlenmesi ve bunları yerel marketler ile ihraç ürünü olarak farklı ülkelere satışı IPS'in en önemli faaliyet alanlarından birisidir. Kenya'da kurulan Frigoken 70 bin Kenyalı fasulye üreticisinden aldığı ürünleri gerekli işlemlerden geçirdikten sonra Avrupa'daki marketlerde satışa sunulmak üzere ihraç etmektedir. Aga Khan Frigoken şirketi zamanla o kadar çok büyümüştür ki bünyesinde 20 bin tarım işçisi çalışmaktadır. Burada çalışan bir işçi yılda 132 dolar kazanmaktadır. Kanada'nın Alberta eyaleti Edmonton şehrindeki Honda ve Toyota bayiliği de bu fona ait iştiraklerdir.⁸⁷⁸ Batı Afrika'nın Fildişi Sahili Cumhuriyetinde faaliyet gösteren Filtisac adlı şirkette fon kapsamında 1965 yılında kurulmuştur. Filtisac şirketi ülkede üretilen kahve, kakao gibi ürünlerin ambalajlanması ile ilgili ihtiyacı görmüş ve bu amaçla kurulmuştu. Günümüzde 2 bin çalışanı bulunan bu şirket yıllık 60 milyon dolar kar elde etmektedir.⁸⁷⁹ IPS'in de yüzde 26,56 oran ile

⁸⁷⁶ Nazar Ali, s. 95; Sadık Ali, 144.

⁸⁷⁷ Aga Khan Fund for Economic Development, Industrial Promotion Services (IPS), <http://www.akdn.org/akfed.asp?type=p>, 1 Aralık 2015.

⁸⁷⁸ Bloomberg Report, "Aga Khan's Dealings Stir Questions of Financial Transparency," *Bloomberg News*, 23 Aralık 2005, <http://www.ismaili.net/heritage/node/23902>, 9 Aralık 2015.

⁸⁷⁹ Gupte, s. 2.

çoğunluk hissesine sahip olduğu Seacom adlı internet ağlayıcı, fiber optik üretim ve deniz altı döşeme şirketi de IPS'in önemli yatırımlarından birisidir. 650 milyon dolarlık proje uyarınca Seacom Mozambik, Madagaskar, Kenya ve Tanzania'yı uluslararası iletişim ağı ile Güney Afrika'ya oradan Avrupa'ya ve Hindistan'a bağlamayı başarmıştır. 15 bin kilometreden fazla döşenen fiber optik kablolar ile Afrika bir ucundan diğer ucuna çepeçevre fiber ağ ile internet ağına kavuşturulmuştur.⁸⁸⁰

4.6.4. AKFED Altyapı Çalışmaları

AKFED gerek hükümetlerle gerek uluslararası şirketler ve finansal kurumlar ile işbirliği yaparak altyapı, enerji, telekomünikasyon ve su temini hizmetlerinde yatırımlar yapmaktadır. Enerji alanındaki ilk yatırım Fildişi Sahili Cumhuriyetinde 225 milyon dolara kurulan Azito Enerji projesidir. Bu proje Sahra Altı Afrika bölgesinde yapılan en büyük özel teşebbüs yatırımı olmuştur. Mombasa'da yapılan Tsavo Enerji Santrali de Kenya'da yapılan ilk özel teşebbüs açık teklif enerji projesidir. AKFED'in enerji projelerinden birisi de Tacikistan'da Sovyet döneminden kalma Hidroelektrik santrallerinden birisini diğer ortak şirketlerle birlikte yenilenerek Doğu Tacikistan'ın ihtiyaç duyduğu elektriğin üretilmesi olmuştur. AKFED'in 750 milyon dolara mal olan Uganda'daki 220 megavatlık Bujagali Hidroelektrik Santrali Projesi de Uganda'nın ihtiyaç duyduğu elektriğin yüzde 50'sini karşılamaktadır. Telekomünikasyon alanındaki yatırımlar ise Tacikistan'da sahip olunan bir GSM operatörlüğü ile Afganistan'da faaliyet gösteren GSM operatörü Roshan'dır. 6,5 milyon kullanıcıya sahip bu şirket ülkenin en büyük GSM operatörü olarak 1100 kişi çalıştırmakta, dolaylı olarak ise 30 bin kişiye gerek bayi ağı, gerekse yapı ve malzeme ihtiyacı olarak iş imkânı sağlamaktadır. 3 ila 5 milyar dolar arası değere sahip olduğu düşünülen şirket ülkede 400 milyon dolar vergi veren ve 600 milyon dolarlık yatırım yapan bir şirkettir.⁸⁸¹ Roshan gibi şirketlerin Afganistan gibi yatırım riskinin yüksek olduğu ülkelerde yatırım

⁸⁸⁰ Edris Kisambira, "Uganda: Aga Khan Group Joins \$650 Million Sea Cable Project," *AllAfrica*, 19 Kasım 2007, <http://allafrica.com/stories/200711190743.html>, 9 Aralık 2015.

⁸⁸¹ Bloomberg Report, "Aga Khan's Dealings Stir Questions of Financial Transparency," *Bloomberg News*, 23 Aralık 2005, <http://www.ismaili.net/heritage/node/23902>, 9 Aralık 2015.

yapması AKFED'in meseleye sadece ticari açıdan bakmadığının da bir göstergesidir.⁸⁸² Günümüzde Uganda'nın 750 milyon dolara mal olmuş hidro elektrik santralının yanı sıra, ülkenin en büyük ilaç şirketinin, bir banka, deri işleme fabrikası, balık ağı üretimi fabrikası gibi yatırımlarda yine bu fon sayesinde kurulmuş işletmelerdir. Sadece hidroelektrik santrali yatırımı sayesinde Batı Nil bölgesine artık günde 4 değil 18 saat elektrik verilmesi sağlanmıştı.⁸⁸³

4.6.5. AKFED Medya Yatırımları

Ağa Han IV Doğu Afrika koloni ülkelerindeki ilk yatırımlarına basın alanında başladı. Gazete kurulması amacı ile 1 milyon poundluk yatırım yapabileceğini ilan etti. Kenya'da Sunday Nation adlı gazete çıkarılmaya başlandı. Gazete başarılı olamayınca onu Daily Nation adlı gazete takip etti lakin bu ülkelerde reklam verme anlayışı olmadığından zor günler geçirdi.⁸⁸⁴ Ağa Han IV Doğu Afrika ülkelerinde niçin basın yayın alanında yatırım yaptığı ile ilgili bir soruya Afrikalı liderlerin var olan gazetelerde kendilerine yer bulamadığını ifade etmişti. Ona göre özgür basın bu ülkelerin gelişimi için önemliydi ve çeşitlilik gerekiyordu. Özgür basın kuruluşları sayesinde İsmâ'îlîlerin de kendilerini daha güvende hissedeceklerini belirtiyordu.⁸⁸⁵ Günümüzde bu basın yayın kuruluşların AKFED'e bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Kenya'da 1960'da kurulan Ulusal Medya Grubu bünyesinde İngilizce ve Kishawili dillerinde yayın yapan ve Uganda ve Tanzania'ya da hitap eden gazetelere, dergilere, radyo ve televizyonlara sahiptir. Grup kurulurken Ağa Han IV'ait bir şirket olarak faaliyet gösterirken 2003 yılında imam hisselerini AKFED'e devretmişti. Yıllık cirosu 50 milyon dolardan fazla olan medya grubu Kenya borsasında işlem gören en büyük şirketlerden birisidir. Bu kuruluşlar Kenya, Uganda ve Tanzania'nın en etkili basın yayın organları olan The East African, Daily Nation, Business Daily Africa, Daily Monitor, The Citizen, NMG

⁸⁸² Karim, s. 154.

⁸⁸³ Reginato, s. 7.

⁸⁸⁴ Frischauer, s. 291-292.

⁸⁸⁵ Edwards, s. 283.

Investor Briefing, Taifa Leo ve Zuqka adlı kuruluşlar oldu.⁸⁸⁶ Sadece The Nation adlı gazete Kenya ve civar ülkelerle birlikte 4 milyon okuyucuya ulaştı.⁸⁸⁷

4.6.6. AKFED Havayolu Yatırımları

Havacılık alanında da yatırımları olan AKFED, Burkina Faso devletine ait olan Burkina Havayollarının çoğunluk hisselerini özelleştirme kapsamında 2001 yılında satın almıştır. 2005 yılında ise Mali Havayollarının çoğunluk hisseleri AKFED tarafından satın alındı. Uganda'nın özel havayolları olan Air Uganda'da 2013 yılında Ağa Han İsmâ'îlîlerinin bünyesine kattığı bir başka havayolu oldu. 2007 yılında her biri 100 yolcu kapasiteli 9 uçak havayollarında çalıştırılmak üzere AKFED tarafından satın alınmıştı. Bütün bu havayolları Celestair Grup adı altında faaliyet göstermektedir.⁸⁸⁸ Ağa Han IV'e ait Alisarda havayolu hâlihazırda Avrupa'da onun sahip olduğu ilk havayolu şirketi olarak hizmet vermiş ve 1991 yılında isim değişikliğine giderek Meridiana adını almıştı. İtalya'nın en büyük özel havayolu şirketi olan Meridiana bünyesinde 20 uçak barındırmaktadır.⁸⁸⁹

4.6.7. AKFED'in Ülkelere Göre Yatırımları

AKFED Afganistan'da Telekom ve Otelcilik yatırımlarına sahiptir. Bangladeş'te Finans ve Gelişim şirketleri IPS adı altında faaliyet göstermektedir. Burkina Faso'da bir havayolu, pamuk ve şeker üretim şirketleri ile plastik poşet ve plastik materyaller üreten bir şirket bulunmaktadır. Kanada'da IPS'e ait bir girişim sermayesi yatırımı, bir baskı ve paketleme fabrikası ile 3 otomobil satış bayisi vardır. Kongo'da bir kibrit fabrikası, 2 alüminyum ve ev eşyaları fabrikası, bir metal varil üretim fabrikası ile tel üretim fabrikası bulunmaktadır. Fildişi Sahilinde bir elektrik üretim tesisi, bir kimyasal madde

⁸⁸⁶ Wikipedia, Nation Media Group, the free encyclopedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Nation_Media_Group, 3 Aralık 2015.

⁸⁸⁷ Gazete günlük 200 bin adet basılsa da bu ülkeler'de bir gelenek olan birkaç saatliğine gazete kiralama yöntemi ile bir gazete ortalama 20 kişi tarafından okunmaktadır.

⁸⁸⁸ Aga Khan Fund for Economic Development, Aviation Services, http://www.akdn.org/akfed_aviation.asp?type=p, 3 Aralık 2015.

⁸⁸⁹ Gupte, s. 3.

üretim fabrikası, bir pamuk işleme ile zirai ürünler işleme fabrikası, bir plastik şişe ve yakıt bidonu fabrikası, bir tane ip, kumaş ve torba üretim fabrikası ve son olarak bir tane çuval ve endüstriyel paket üretim fabrikası vardır. Hindistan'da banka ve sigorta yatırımları mevcut iken Kenya'da bir tane karton ambalaj ve torba üretim fabrikası, bir hazır giyim fabrikası, bir et işleme tesisi, bir çorap üretim tesisi, bir adet ihraç tarım ürünleri işleme merkezi, bir adet ticari baskı ve ambalaj fabrikası, bir ham deri işleme tesisi, bir elektrik üretim tesisi, bir tarım aletleri üretim fabrikası, bankacılık, sigortacılık ve emlakçılık faaliyetleri ile medya ve otelcilik hizmetleri bulunmaktadır. Kırgızistan'da yatırım ve kredi hizmetleri sunan bir banka, Madagaskar'da Finansal hizmetler sunan bir şirket, Mali'de bir havayolu, bir elektrik üretim tesisi ve dokuma çanta ve ambalaj üretim tesisi bulunmaktadır. Mauritius'da sigortacılık faaliyetleri, Mozambik'te ise otel yatırımları mevcuttur. Pakistan'da otelcilik, bankacılık ve sigortacılık faaliyeti gösteren şirketler vardır. Senegal'de poli propilen üretim fabrikası ile metal varil ve plastik ürünler fabrikası mevcuttur. İsviçre'de turizm ve endüstriyel yönetim şirketi, Tacikistan'da ise iki adet GSM şirketi, bir elektrik üretim tesisi ve otelcilik faaliyetleri bulunmaktadır. Tanzania'da ham deri işleme tesisi, bir adet ticari baskı, karton, çuval ve kâğıt fabrikası, otelcilik, bankacılık, sigortacılık ve medya şirketleri vardır. Uganda'da bir hidro elektrik santrali, bir tane eczacılık ve ilaç üretim tesisi, bir tane balık ağı üretim tesisi, bir yerel elektrik üretim tesisi, bir yatırım şirketi, bankacılık, emlakçılık, sigortacılık, otelcilik ve medya yatırımları faaliyet göstermektedir. Yukarıdaki ülkelerin birçoğunda ticari ilişki ve yatırımları gerçekleştirmek üzere IPS geliştirme kurulları da mevcuttur.⁸⁹⁰

4.6.8. Ağa Han Mikro Finans Ajansı (AKAM)

Ağa Han İsmâ'îlilerine bağlı olarak çalışan vakıf ve kurumlar çok uzun yıllardır kendi işini yapmak isteyen, çocuğunun yüksek eğitim almasını isteyen, sağlık harcaması için ihtiyaç duyan ve özellikle de ev satın almak isteyen İsmâ'îlilere uygun krediler

⁸⁹⁰ Aga Khan Fund for Economic Development, AKFED Companies, http://www.akdn.org/akfed_companies.asp?type=p, 3 Aralık 2015.

vermekteydiler. İsmâ'îlîlerin yapmayı planladığı projelerde aynı şekilde ihtiyaç duyulan banka kredilerini yine kendilerine bağlı kuruluşlardan temin etmekteydiler. Ağa Han Mikro Finans Ajansının kurulması ile birlikte bütün bu farklı kuruluşlar tek çatı altında buluşma imkânına sahip oldular. AKAM ile Ağa Han Vakfı arasındaki ilişki hayata geçirilen projelerde ajansın nasıl önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Buna göre Vakıf Madagaskar'da pirinç üreticilerine teknik destek programı ile yardımcı olmaktadır. Üreticilerin ihtiyaç duyduğu kredi ise AKAM tarafından karşılanmaktadır. Böylece Ağa Hanlara bağlı herhangi bir kuruluş toplum yararına bir projeyi hayata geçirirken AKAM'da iştirakçilerin ihtiyaç duyduğu krediyi sağlamış olur. AKAM ile Ağa Han Ekonomik Kalkınma Fonu (AKFED) arasında da güçlü bir işbirliği vardır. AKFED bünyesinde faaliyet gösteren bankalar ve sigorta şirketleri de kendilerine başvuran ihtiyaç sahiplerine AKAM üzerinde mikro finans desteği sağlarlar.⁸⁹¹ AKAM fakirliğin azalması, fakir toplumların kalkınması, onların sosyal ve ekonomik olarak güçlü olması için çalışan bir kuruluştur. 2010 yılı sonunda AKAM 13 farklı alanda 289 şube ve 3371 çalışanı ile değeri 226,6 milyon dolara sahip 309 bin 976 mikro kredi kullanmıştır. Bu başvuruların çoğunluğu daha çok ev, eğitim ve sağlık amaçlı başvurular olsa da, bütçe değeri olarak en fazla kredi kullanılan alan ise yeni yatırım gerçekleştirmek isteyenlere verilen kredilerdir. Mikro Finans desteğinin yanı sıra küçük ve orta boyuttaki işletmelere (Small and Medium Enterprises, SME) de destek verilir. Bu SME'ler büyük işletmeler olmadığı için bankalardan kredi alma şansları daha düşüktür. Uzun vadeli kredi almaları ise çok zordur. Riskli görülen SME'lere desteği ise AKAM sağlamayı hedef seçmiştir.⁸⁹² Ağa Han Kırsal Destek Programı AKRSP ile ortak programlar yapan AKAM'ın faaliyetlerinden bazıları yerel dini liderler tarafından hoş karşılanmamaktadır. Buna örnek olarak Pakistan'ın Baltistan bölgesinde bulunan Skardu şehrinde gerçekleştirilmeye çalışılan programlar dini liderlerin fetvası nedeni ile yürütülememiştir. 1997 yılında yerel halk tarafından Karaçi'den bölgeye getirilen bir

⁸⁹¹ Aga Khan Agency for Microfinance, Introduction, <http://www.akdn.org/akam>, 3 Aralık 2015.

⁸⁹² Aga Khan Agency for Microfinance, About the Aga Khan Agency for Microfinance (AKAM), http://www.akdn.org/akam_about.asp, 3 Aralık 2015.

dini lider AKRSP'nin yürüttüğü programlardan birisi olarak gördüğü kredi programlarının faiz sistemine dayalı olduğu ve programında Ağa Han İsmâ'îlîlerinin paraları ile yürütüldüğünü belirterek bu programlara katılmanın haram olduğuna karar vermişti. Aynı lider bu programlar kapsamında kadınlar için düzenlenen programlarında kadınları cesaretlendirerek tesettür olarak kullandıkları çarşaflarının çıkarılmasının hedeflendiğini belirtmişti.⁸⁹³

4.6.8.1. AKAM Kırgızistan

2006 yılından itibaren Kırgızistan'da faaliyet gösteren AKAM'ın 15 şubesi bulunmaktadır. 2012 itibari ile 11,8 milyon dolarlık kredi 16,500 kişiye verilmişti. Mikro kredilerin yüzde 65'lik kısmı hayvancılık ve tarım için, yüzde 24'ü ise ev sahibi olmak isteyenlere verilmişti. Başvuruların yüzde 44'ü kadınlardan oluşurken mikro kredi alanların yüzde 43'ü 500 dolar ve altında bir miktar kullanmış, ancak yüzde 16'lık kısmı 2000 dolar ve üstünde kredi alabilmişti. Ortalama bireye düşen kredi miktarı ise 715 dolardı. AKAM ofislerinde 2012 itibari ile 252 kişi çalışmaktaydı.⁸⁹⁴

4.6.8.2. AKAM Mısır

2012 yılı itibari ile Mısır'da 19 bin 39 kişi tarafından 5 milyon 615 bin dolarlık mikro kredi kullanılmıştı. Yüzde 59 oranında mikro kredi esnaf tarafından kullanılırken yüzde 22'si hayvancılık için alınmıştı. Kullanıcıların yüzde 44'ü bayanlardan oluşmakta ve kredilerin ancak yüzde 1'i 10 bin dolar ve üstü kullanıcıya aitti. 2011'e göre iki katı işlemin yapıldığı 2012 yılında AKAM'ın 190 personeli görev yapmaktadır.⁸⁹⁵ AKAM'dan kredi kullanan Mohamed Hany Amin adlı Kahire'deki küçük işletmeci,

⁸⁹³ Ingrid L. P. Nyborg, *Yours Today, Mine Tomorrow? A Study of Women and Men's Negotiations Over Resources in Baltistan, Pakistan*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Noragric Agricultural University, Norveç, 2002,

<http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/301145/1/Nyborg%20PhD%202002.pdf>, 23 Aralık 2015.

⁸⁹⁴ Aga Khan Agency for Microfinance, First MicroCredit Company Kyrgyz Republic 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Kyrgyz_Republic_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

⁸⁹⁵ Aga Khan Agency for Microfinance, First MicroCredit Company Egypt 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Egypt_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

geleneksel lambalar üretmekte iken Ağa Han Kültür Vakfı aracılığı ile AKAM'dan kredi kullanmaya karar vermiştir. 2001 yılında 160 dolar mikro kredi kullanmış ve 6 ayda geri ödemiştir. Amin 6 ay sonra 320 dolarlık kredi kullanmıştır ve bunu da 10 ayda geri ödemiştir. Beşinci defa kredi talep eden ve bu sefer 840 dolar kullanan Amin bunu da 12 ayda geri ödemiştir. Her kredi kullanımında işlerini daha da geliştiren Amin bu kredileri bankaların kendisi gibi küçük işletme sahiplerine vermediğini belirtmiştir. Amin kullandığı mikro krediler sonucu yanında 4 işçi çalıştırır hale gelmiş ve bir başka üretim yeri açarken, turistik merkezlere yakın bir yerde kiraladığı dükkân ile de turistlere direkt satışa başlar hale gelmiştir.⁸⁹⁶

4.6.8.3. AKAM Afganistan

Afganistan'da 14 eyalette 35 şubeye sahiptir. Afganistan'ın en büyük mikro finans kurumu olan AKAM 69,7 milyon dolarlık mikro kredi verirken küçük ve orta işletmelere (SME) 11,7 milyon dolar kredi kullandırmıştı. Kredi kullandırmanın yanında tasarruf ve mevduat işlemlerinin de yapıldığı AKAM şubelerinde bu amaçla 62 bin 925 kişinin hesabı bulunmaktadır. 2012'de kullanıcıların yüzde 40'ı yatırım için kredi kullanırken yüzde 25'i tarım, yüzde 19'u ev için kullanmaktaydı. AKAM'ın bu ülkede 978 çalışanı mevcuttur ve 59 bin 100 kişi kredi kullanmıştır.⁸⁹⁷

4.6.8.4. AKAM Pakistan

2012 yılı itibari ile 132 şube ile mikro kredi hizmetini Pakistan'da sunan AKAM Afganistan'da olduğu gibi bankacılık hizmetlerinden olan tasarruf ve mevduat işlemlerine de izin vermektedir. 239 bin kişi bu şekilde AKAM'da 51,5 milyon dolarlık birikimlerini tutarken 122 bin kişi 31,142 milyon dolarlık mikro kredi kullanmıştır. Kredi kullanıcılarının yüzde 33'lük kısmını ise bayanlar oluşturmaktadır. Kredi

⁸⁹⁶ Aga Khan Agency for Microfinance, Promoting Entrepreneurship in Cairo, http://www.akdn.org/publications/case_study_akam_egypt.pdf, 3 Aralık 2015.

⁸⁹⁷ Aga Khan Agency for Microfinance, First MicroFinanceBank Afghanistan 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Afghanistan_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

kullananların yüzde 63'lük kısmı kırsal bölgelerde yaşayanların tarım ve hayvancılık için kullandığı kredilerken, ortalama kredi miktarı kişi başına 253 dolar gibi küçük bir rakamdır. Kullanıcıların çok büyük çoğunluğu 500 dolar ve altı kredi kullanan kişilerdir. AKAM Pakistan'da çalışan sayı ise 1068 kişidir.⁸⁹⁸ AKAM Pakistan'ın bayanlara verdiği mikro kredilerle kendi özel işlerini yapmaya başlayan bayanlar bu şekilde evlerinin geçimine katkıda bulunmaktadır. Ağa Han Kırsal Destek Programlarına katılan herhangi bir bayan buradaki dikiş-nakış kursu ile bir meslek öğrenirken AKAM'a başvurarak evinde kullanabileceği kendi dikiş makinesine de sahip olabilmektedir.⁸⁹⁹

4.6.8.5. AKAM Tacikistan

2003 yılında faaliyete geçiş AKAM'ın bu ülkedeki merkez ofisi Duşanbe'de bulunmaktaydı. Duşanbe'de 5 ayrı şube daha hizmet verirken ülkenin diğer yerlerinde hizmet veren 36 şube sayısı ise 36'dır. 14 bin 145 kişi 28,3 milyon dolarlık mikro kredi kullanmıştır. Kredilerin yüzde 71'lik kısmı kırsalda yaşayanlara verilen kredilerden oluşmaktadır. AKAM'da hesap açtıran 10,986 kişi yaklaşık 11,2 milyon dolarlık gelirini burada tutmaktadır. Mikro kredi kullanıcılarının yüzde 30'unu bayanlar oluştururken şubelerde 505 kişi çalışmaktadır.⁹⁰⁰

4.6.8.6. AKAM Diğer Ülkeler

17 çalışana sahip AKAM Mozambik 2012 yılı itibari ile 87 kişiye toplamda 53 bin dolarlık mikro kredi kullandırırken⁹⁰¹ Mali'deki AKAM 19 çalışana ile 2367 kişiye 807 bin dolarlık kredi kullandırmıştı. Kullanıcıların yüzde 48'lik kısmını bayanlar oluştururken bunlarında önemli bir kısmı küçük ölçekli olan kendi işyerlerine sahiptiler.

⁸⁹⁸ Aga Khan Agency for Microfinance, First MicroFinanceBank Pakistan 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Pakistan_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

⁸⁹⁹ Aga Khan Agency for Microfinance, Microfinance for Women in Northern Pakistan, http://www.akdn.org/publications/case_study_akam_women_pakistan.pdf, 3 Aralık 2015.

⁹⁰⁰ Aga Khan Agency for Microfinance, The First MicrofinanceBank Tajikistan 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Tajikistan_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

⁹⁰¹ Aga Khan Agency for Microfinance, First MicroBank Mozambique 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Mozambique_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

Geri kalan mikro krediler ise daha çok tarımla uğraşanlara verilmekteydi. AKAM Mali'deki çiftçilere bu desteği sunarken Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığının finansal desteği ile bu hizmetleri sunmaktaydı.⁹⁰² AKAM Madagaskar'da ise 2012 yılı itibari ile 22,500 kişi 7,1 milyon dolarlık mikro kredi kullanmıştı. Bu kredilerin yüzde 58'lik kısmı yatırım için kullanılırken yüzde 39'luk kısmı tarımsal amaçlı kullanılmıştı. 2010 yılından itibaren tasarruf sahiplerinin de hesap açtırabildiği AKAM'da 53,364 kişinin 4,3 milyon dolarlık mevduatları bulunmaktadır. AKAM Madagaskar'ın şubelerinde çalışan sayısı ise 347 kişidir.⁹⁰³ Fildişi Sahillerinde de şubeleri bulunan AKAM 2012 yılı itibari ile 16 çalışanıyla 3789 kişiye 1 milyon 302 bin dolarlık mikro kredi kullandırmıştır. Kredilerin yüzde 84'lük kısmı zirai ve hayvansal yatırımlar için kullanılırken bunların yüzde 40'lık kısmı bayanlar tarafından kullanılmıştır.⁹⁰⁴ 2012 yılında Burkina Faso'da 5 şube ile hizmet veren AKAM, 11 bin 178 kişiye 2,662 milyon dolarlık mikro kredi kullandırmıştır. 71 çalışanı ile bu hizmetleri veren AKAM'da 16 bin kişide hesap açtırarak 2,3 milyon dolarlık mevduatlarını burada tutmuşlardır. Ağa Han Ekonomik Kalkınma Fonu AKFED'in kuruluşlarından birisi olan Faso Tarım İşletmeleri adlı şirket pamuk üretimi yapan 3000 köylüye AKAM aracılığı ile mikro kredi kullandırarak üretimin artırılmasını desteklemiştir.⁹⁰⁵ 2012 Temmuz ayından itibaren güvenlik sebebi ile Suriye'nin Halep ve Şam'daki AKAM şubeleri kapatılmış, daha çok kıyı ve güney kesimlerde hizmet veren 13 şube ise daha sonra bu ülkedeki faaliyetlerini durdurmuşlardı. 23697 Suriyeli 11 milyon 808 bin dolarlık mikro kredi

⁹⁰² Aga Khan Agency for Microfinance, Première Agence de Microfinance Mali 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Mali_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

⁹⁰³ Aga Khan Agency for Microfinance, Première Agence de Microfinance Madagascar 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Madagascar_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

⁹⁰⁴ Aga Khan Agency for Microfinance, Première Agence de Microfinance Côte d'Ivoire 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Ivory_Coast_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

⁹⁰⁵ Aga Khan Agency for Microfinance, Première Agence de Microfinance Burkina Faso 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Burkina_Faso_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

kullanmış, bunların ise yüzde 25'ini kadınlar oluşturmuştur. 18197 kişide şubelerde açtıkları hesaplarda 10 milyon dolardan fazla mevduat yatırmışlardı.⁹⁰⁶

4.6.8.7. AKAM Ev Kredileri

2010 yılında AKAM 6 ülke için öncelikli ürünleri arasına konut kredilerini de ekledi. Bu krediler daha çok evlerin yenilenmesi ve tadilatlar için verilen küçük çaplı mikro kredilerdir. Yoksul ailelerin bu krediyi kullanarak yaşam standartlarını yükseltmeleri hedeflendi. AKAM Afganistan'da 2008 yılında konut iyileştirme programını devreye sokmaya karar verdi. Program başarıyla uygulanmış ve 2010 yılında 5003 kişiye evlerinin tadilatı için yaklaşık 7 milyon dolarlık kredi verilmişti. Daha çok şehirlerde faaliyet gösteren şubeler aracılığı ile verilen kredilerin kırsal bölgelerdeki şubeler ile bu bölgelerde yaşayan insanların ev tadilatları içinde verilmesi planlanmıştır. 2011 yılından itibaren ise Ağa Han Planlama ve İnşaat Servisleri, Ağa Han Vakfi işbirliğine gitmiş ve Amerikan Hükümetine bağlı bir ajansın katılımı ile de AKAM'ın inşaat danışmanlık hizmeti vermesine başlanmıştır. Bu danışmanlık hizmetinin temeli 2010 yılında atılmaya başlanmış ve özellikle bir plan dâhilinde yapılmayan evlerin belirli bir standarda göre yapılması hedeflenmişti. Bu sayede inşaatlarda kullanılan malzemelerin dayanıklılığından evlerin görünüşüne, deprem gibi doğal felaketlere dayanıklılığından, içme ve atık suyu tesisatına sahip, iyi yalıtımlı evler yapılması planlanmıştır.⁹⁰⁷

4.6.8.8. AKAM Tarımsal Kredileri

AKAM kırsal kesimlerde tarımla geçinen fakirlere mikro krediler vermeyi önemsemektedir. Kırgızistan, Tacikistan, Pakistan ve Afrika'da bulunan AKAM kurumları tarımsal kredi kullandırma da etkili olsalar da hala bu ülkelerde mikro kredi

⁹⁰⁶ Aga Khan Agency for Microfinance, First Microfinance Institution Syria 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Syria_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

⁹⁰⁷ Aga Khan Agency for Microfinance, Case Study: Housing Loans, http://www.akdn.org/akam_products_housing_finance.asp, 3 Aralık 2015.

ihtiyacının çok azını karşılayabilmektedir. Kırgızistan'da nüfusun yüzde 65'i tarımla geçinirken bununda yüzde 44'ü ailenin kendisine ait olan arazilerde çalışmaktadır. Bu kadar geniş bir alanda ülkenin en büyük mikro finans kuruluşu AKAM olmasına rağmen ihtiyaçların karşılanmasında daha çok mesafe kat edilmesi gerekmektedir. Madagaskar gibi ülkelerde de durum aynıdır. Ağa Hanlara ait olan diğer kurumlarla AKAM arasındaki işbirliği sayesinde de tarımla uğraşan çiftçilerin yaşam standartlarının yükselmesi hedeflenmektedir. AKAM kredilerini vereceği kişileri seçerken de hayat standartları en düşük olan çiftçileri seçmeye çalışır.⁹⁰⁸

4.6.8.9. AKAM Mikro Tasarruf

AKAM ihtiyaç sahiplerine mikro finans vermenin yanı sıra kişilerin zor günlerde ihtiyaç duyulacağı mali imkâna sahip olmaları için mikro tasarruf uygulamasına da sahiptir. Özellikle kırsal kesimde yaşayan insanlar tasarruflarını koruyabilecekleri bankalara sahip değillerdir. Bu durumda bireyler tasarruflarını ya altın olarak yada para olarak evlerinde saklı tutarlar. Bu durumda ise birey çalınma gibi durumlara hedef olabilir. AKAM kırsal bölgelerde yaşayan bu insanların tasarruflarını kendi bünyesinde saklamalarına imkân verir. Ayrıca açılan hesaplarda paralarını biriktirme imkânı sağlayarak zor günlerinde bu tasarruflarına başvurmalarına imkân sağlar. AKAM bu düşünce ile kırsal alanda şube açarak insanlara bu servisi sağlamaya çalışır. Bundan dolayı da 2010 yılında yeni açılan tasarruf hesapları 2009 yılına göre yüzde 20 oranında daha fazlaydı.⁹⁰⁹

4.6.8.10. AKAM Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kredisi

Gelişmekte olan ülkelerde küçük ve orta ölçekli işletmeler görünmez işletmelerdir. Hâlbuki bu işletmeler yerel de insanların çalıştığı ve gelişimi destekleyen

⁹⁰⁸ Aga Khan Agency for Microfinance, Case Study: Agricultural Lending, http://www.akdn.org/akam_kyrgyz_case_study.asp, 3 Aralık 2015.

⁹⁰⁹ Aga Khan Agency for Microfinance, Case Study: Savings, http://www.akdn.org/akam_pakistan_case_study.asp, 3 Aralık 2015.

yerlerdir. Bu işletmelerin daha fazla işçi çalıştırmaları da önemlidir. AKAM'ın bu işletmelere yönelik faaliyeti Ağa Han Kalkınma Ağına bağlı olarak çalışan diğer kurum ve vakıflarda olduğu gibi fakirliği önleme ve yeni iş kapıları açarak hayat standartının yükselmesini sağlamaktır. Bu işletmelere birçok finansal kuruluş riskli olduğu düşüncesi ile kredi vermez iken mikro kredi uygulaması geri ödenebilir olacak kadar küçük boyutlarda olduğu için AKAM'ın başarı ile uyguladığı bir projedir. Buna rağmen bu işletmelere verilen mikro kredilerin miktarı diğer mikro kredilerden farklı olarak daha fazladır. Afganistan'da verilen krediler incelendiğinde projenin başarıya ulaştığı görülmektedir. Krediler işletmelere küçük boyutlarda verilerek yavaş yavaş büyümeleri sağlanır, her başarılı geri ödemenin sonra işletmeye daha fazla güven duyulur ve daha fazla kredi verilir. Bu sayede işletme bir yandan büyürken ona verilen kredi miktarı da artar. Afganistan'daki işletmelerin yüzde 60'ı AKAM'dan tekrar kredi kullanan işletmelerdir. Bu sayede AKAM ile bu işletmeler arasında uzun döneme yayılan ve güven ortamına dayanan bir ilişkide tesis edilmektedir. İşletmenin büyümesi ölçüsünde AKAM'da büyümektedir. Bu sayede işletmelerin çalıştırdığı işçi sayısı artmakta ve ülkelerde de ekonomik gelişim yaşanmaktadır.⁹¹⁰

4.7. Ağa Han İsmâ'îlîlerinin Anayasası

Ağa Han IV 13 Aralık 1986'da 50. doğum gününde İsmâ'îlîlerin anayasası olarak kayda geçen kurallar ve düzenlemeleri hayata geçirdi. Bu kurallar ilk anayasa olarak 1905 yılında dedesi Ağa Han III tarafından Doğu Afrika'da yaşayan İsmâ'îlîler için hayata geçirilmişti. Anayasada dikkati çeken en önemli özellik İmam'ın her şeyin merkezinde olmasıdır. 1905 yılında başlayan bu yazılı anayasa 1954 yılına gelinceye kadar çeşitli değişikliklere uğramıştı. Ağa Han IV ilk olarak 1962 yılında tekrar düzenlemişti. 1980 öncesi anayasa için bir komite oluşturulmuş, 1986 yılına gelindiğinde de Şii İsmâ'îli Müslümanların Anayasası olarak yenilenmişti. 1998 yılında

⁹¹⁰ Aga Khan Agency for Microfinance, Small and Medium Enterprises (SME), http://www.akdn.org/akam_products_smes.asp, 3 Aralık 2015.

Ağa Han IV tarafından tekrar gözden geçirilen anayasa günümüzde de hala geçerliliğini korumaktadır. Bu anayasa ile dünyanın farklı yerlerinde yaşayan İsmâ‘îliler farklı kurum ve kuruluşlar aracılığı ile imama bağlanmışlardır. İsmâ‘îlilere bağlı olarak faaliyet gösteren kurumların nasıl bir işleyişe sahip olacağı, kimler tarafından ve hangi komiteler kurularak yönetilecekleri açıkça yazılmıştı.⁹¹¹ 1905 yılındaki ilk anayasada Tanzania, Uganda ve Kenya’da üç ayrı konsey oluşturulmuştu. 1962 yılında yapılan değişiklikle Doğu Afrika cemaatinin bağlı olduğu Afrika Yüksek Konseyi oluşturulmuştu. İmamdan sonraki en yüksek güç olan konsey yargılama yetkisine sahipti ve alt konseylerinde yine Tanzania, Kenya ve Uganda ulusal konseyleri yer almıştı.⁹¹²

İngilizce olarak hazırlanan Anayasa metninden bazı bölümler aşağıda Türkçeye tercüme edilmiş ve maddeler halinde neler kapsadığı açıklanmıştır.

Anayasanın önsözünde Şii İsmâ‘îlî Müslümanların Allah ve peygamberi Hz. Muhammed’e inandıkları belirtilerek, peygamberin son peygamber olarak gönderildiği, Kuran’ın da Allah tarafından vahiy yoluyla insanlara gönderdiği belirtilmektedir. Bu girişten sonra imamlığın nasıl başladığı ve imamın nasıl seçilmesi gerektiği ifade edildikten sonra İsmâ‘îlilerin imama olan bağlılığı şu şekilde belirtilmektedir:

Şii doktrin, gelenek ve tarihinin yorumlanması ile görülmektedir ki kutsal peygamber kuzeni ve damadı Ali’yi ilk imam olarak, Allah’ın son mesajını yorumlamak, öğretmek ve müritlerine yol göstermek üzere atamakla birlikte Ali ve peygamberin kızı Fatıma’dan doğan çocuklarında bunu devam ettirmelerini ilan etmiştir. İmamlık silsilesi kendisine mutlak ayrıcalık verilen zamanın imamı tarafından, yine onun soyundan gelen bir erkek varisini seçmesi ya da çocuklarının çocuklarından birisini seçmesi ile devam eder. İsmâ‘îlî tarikatı içinde imamın otoritesi müritlerin ona biatı yolu ile ifade edilir. Bu biat imam ve müritleri arasında kalıcı ruhani bir bağıdır. Bu bağlılık dünya genelindeki bütün İsmâ‘îlilerin imamlarına İslami evrensel kardeşlik gereği, sadakat, bağlılık ve itaat

⁹¹¹ Abdulmalik Merchant, *The Preamble of “The Constitution of the Shia Imami Ismaili Muslims,”* Simerg Online Incorporated, 2010, <http://simerg.com/special-series-his-highness-the-aga-khan-iv/the-preamble-of-the-constitution-of-the-shia-imami-ismaili-muslims/>, 8 Aralık 2015.

⁹¹² Tan, “Tarihsel Süreçte İsmâ‘îlilik ve Yaşadığı Farklılaşmalar,” s. 140.

yolu ile bağlanmalarını sağlar. Müritlerin imama bu bağlılığı onların yaşadıkları topraklara olan bağlılığından farklı bir bağlıdır.⁹¹³

Anayasa'da imamın görevinde şu şekilde ifade edilmektedir:

Tarihi ve İsmâ'îlî geleneklerine bağlı olarak zamanın İmam'ı müritlerinin manevi yönden ilerlemelerinin yanı sıra onların dünyada iyi bir yaşama sahip olmalarıyla da ilgilidir. İmam'ın yol göstermesi ile müritlerin ruhsal aydınlanması ve görüşleri artar. İmamın dünya meselelerinde yol göstermesi ile müritleri motive olurlar ve sahip oldukları potansiyeli geliştirirler. Majesteleri Prens Mevlana Hazır İmam Şah Kerim Hüseyin Ağa Han kutsal peygamberin direkt olarak Hazreti Mevlana Ali ve Hazreti Fatıma'nın soyundan gelen bir kişi olarak İsmâ'îlî Müslümanların 49. İmamıdır.⁹¹⁴

Anayasa'da ayrıca imamın bütün dini konularda ve İsmâ'îlî cemaatinin bütün meselelerinde tam yetkiye sahip olduğu belirtilmektedir. Toplamda 20 maddeden oluşan anayasa da ilk maddede imamın gücü ve yetkileri belirtilmektedir. Buna göre İsmâ'îlîlerin bütün dini ve dünyevi meselelerinde tam yetkili kişinin zamanın imamı olduğu vurgulanarak şöyle denir:

Zamanın İmamı şu konularda tek yetkilidir: a) Herhangi dini bir konunun açıklanmasında, yorumlanmasında ve İsmâ'îlî cemaatinin gelenekleriyle ilgili olarak herhangi bir konuda değişiklik yapma, iptal ve durdurmada. b) Anayasa ile ilgili olarak Cemaati ilgilendiren bir konuda değişiklik yapma, iptal ve durdurmada. c) Anayasa ile ilgili herhangi bir soruda onun açıklanması, yorumlanması ile ilgili konularda. d) Anayasa ile belirtilen bir organizasyonun teşkilat yapısında, tanımlama yapma, değişiklik yapma, işlevleri ve güçleri değiştirme, iptal etmede. e) Anayasa'da belirtilen herhangi bir kurumun devamı veya iptalinde, görüşme yapmada, atamada, görevden

⁹¹³ İsmâ'îlî Anayasası, Önsöz, 1998, s. 6, <http://ismaili.net/source/legal-documents/1998-ismaili-constitution.pdf>, 8 Aralık 2015.

⁹¹⁴ İsmâ'îlî Anayasası, s. 7.

almada Hazır İmamın isteği ile. f) Bu anayasada yazılan bütün kurallar ve yönetmeliklerde düzenleme yapmaya emretmeye tek yetkilidir.⁹¹⁵

Anayasanın 2. Maddesinde ise Anayasa'da geçen başlıklar, açıklamalar ve yorumlamalara yer verilmiştir. Anayasanın hangi maddesinde hangi konuların yer aldığı, imamın kimleri nereye, ne statüde atayacağı, görev, kurul ve organizasyonların iş tanımları bu maddede açıklanmıştır. İkinci madde ile anayasayı okumaya başlayacak kişinin genel hatları ile terimleri öğrenmesi, buna göre anayasayı anlaması öngörülmüştür.⁹¹⁶

Anayasanın 3. Maddesi, bu anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bilsin yada bilmesin Şii İsmâ'îlî Müslümanları bağlayıcı olduğu belirtilerek, İsmâ'îlîlerin anayasadaki kural ve yönetmeliklere göre hareket etmeleri gerektiği belirtilmektedir.⁹¹⁷

4. Madde'de Liderlerin Uluslararası Forumları başlığı altında yılın belirli zamanlarında buluşan liderlere Ağa Han IV'ün liderlik edeceği, İsmâ'îlîler ile ilgili konuların konuşulacağı bu forumdan çıkan kararların ancak imamın kabul etmesi ile hayata geçebileceği belirtilmektedir.⁹¹⁸

5. Madde'de ise Konseyler başlığı adı altında İsmâ'îlî cemaati yönetecek Kıta, Ulusal, Bölgesel ve Yerel konseyler ile ilgili detaylar yazmaktadır. Kıtasal manadaki konsey Avrupa Birliği kapsamında Avrupa'ya bakan genel konseydir. Bunun yanında hangi ülkelerde ulusal konseylerin olacağı da Anayasa'da yazılıdır. Bu ulusal konseylerin altında yer alacak bölgesel ve yerel konseylerde ihtiyaca göre yapılandırılmaktadır. Konseylerin İsmâ'îlîlerin sosyal yönetimini, rehberliğini, denetim ve koordinasyon işlerini, İsmâ'îlîlerin sahibi olduğu kurumlar ve organizasyonlar ile onların birbirleri ile olan ilişkilerini organize etme yetkisi mevcuttur ve bu görevi imam adına yürütürler. Konseyler zamanın İmamı ve İsmâ'îlîlere hizmet etmekle

⁹¹⁵ İsmâ'îlî Anayasası, Madde 1, s. 9.

⁹¹⁶ İsmâ'îlî Anayasası, Madde 2, s. 9-12.

⁹¹⁷ İsmâ'îlî Anayasası, Madde 3, s. 12.

⁹¹⁸ İsmâ'îlî Anayasası, Madde 4, s.12-13.

yükümlüdürler. İsmâ‘îlilerin arasındaki birliği sağlamak, İsmâ‘îlî gelenek ve kültürünü devam ettirmek, Müslüman ümmet ve diğer insanlar ile olan ilişkileri tesis etmek, diğer konseylerle işbirliğini sağlamak, İsmâ‘îlilerin hayat standardını yükseltecek çalışmalar kapsamında sağlıktan ekonomiye farklı konularda çalışmalar yapmak bu konseylerin görev ve sorumlulukları arasındadır. Her bir konsey bir başkan, bir başkan yardımcısı, daha önce İsmâ‘îlilere bağlı kuruluşlarda çalışma tecrübesine sahip kişiler, İsmâ‘îlilere hizmet edebilecek kapasitede başka üyeler olmak üzere oluşturulan kurullardır. Konseydeki herkes üç yıllık süre ile bu göreve getirilirler. Ulusal konsey üyeleri ihtiyaca göre altlarında çalışacak bölgesel ve yerel konseyler kurma yetkisine sahiptir.⁹¹⁹

Anayasa'nın 6. Maddesi İsmâ‘îlilere ait kuruluşlar ile ilgilidir. Bu maddeye göre Zamanın İmam'ı ihtiyaç duyulan herhangi bir kuruluşu kurma yetkisine ve var olan kurum ve kuruluşlarda değişiklik yapma yetkisine sahiptir. İmam aynı zamanda bütün bu kuruluşların başkanlık görevini de yürütmektedir. Ağa Han Kalkınma Ağı bütün bu kuruluşları bünyesinde barındıran ana kuruluştur.⁹²⁰

Merkezi Kuruluşlar adı altında yazılan 7. Madde, kurulan kuruluşların eğitim, sağlık, sosyal yardımlaşma, ekonomi, kültür gibi çeşitli alanlarda faaliyetleri yerine getirebileceği belirtilmektedir. Gerekli kanunlara uygun olarak faaliyet gösterecek bu kuruluşların bünyesinde kurulan bölgesel ve yerel kurullar ile yönetilmesi, görev, yetki ve sorumluluk alanlarının belirlenmesi gerektiği de ifade edilmiştir. Bu kuruluşların bünyesinde görev alacak gönüllüleri motive etmeleri ve onların liderlik kabiliyetlerini geliştirmeleri de açıklanmaktadır. Çeşitli kuruluşlar ile işbirliği yapılması da anayasada istenirken, bu kuruluşların Zamanın İmamının izni ve onayı ile faaliyetlerini sürdürmeleri istenmektedir.⁹²¹

Anayasa'nın 8. Maddesi Şii İsmâ‘îlî Tarikat ve Dini Eğitim Kurulları başlığını taşımaktadır. Ulusal konseyin bulunduğu ülkelerde bu kurulların da olması

⁹¹⁹ İsmâ‘îlî Anayasası, Madde 5, s. 13-15.

⁹²⁰ İsmâ‘îlî Anayasası, Madde 6, s. 16.

⁹²¹ İsmâ‘îlî Anayasası, Madde 7, s. 16-17.

istenmektedir. Bu kurullar her yaştan İsmâ'îlînin ihtiyaç duyduğu dini eğitimin verilmesi, bu vazifeyi yerine getirecek öğretmenlerin eğitilmesi, araştırmalar ile yayınların yapılması ve Zamanın İmamının gerekli gördüğü diğer istekleri yerine getirmekle görevlidir. Ulusal konseylerin olmadığı bölgelerde de en yakın kurulun hizmet götürmesi gerektiği belirtilirken Bu kurullar altında görev alacak bölgesel ve yerel kurulların da ihtiyaca göre kurulması istenir. Her bir kurul, bir başkan, bir sekreter ve diğer üyelerden oluşabilir. Bu üyelerde 3 yıllık süreler ile seçilmektedirler.⁹²²

9. Madde Hibe ve İnceleme Kurulları başlığını taşımaktadır. Ulusal konseylerin olduğu ülkelerde kurulması istenen kurullar Zamanın İmam'ına bağlı olarak faaliyet gösteren kurul ve kuruluşların mali disipline, hesap verebilir olmalarına, maliyet ve yönetim etkinliğine sahip gerekli standartlara ulaşmalarını sağlamak için görevlendirilmişlerdir. Bu kurullarda bölgesel ve yerel kurullar kurmaya yetkilidir. İsmâ'îlîlerin kuruluşlarının bütçe harcamaları, hedef ve stratejileri ile uyumlu bütçelere sahip olmaları, kaynakların düzenli kullanımını sağlayacak bir sisteme sahip olmaları ile mali, sosyal ve idari denetimleri bu kurullar tarafından yapılır. Bu kurullarda bir başkan, bir sekreter ve uygun görülen diğer üyelerin katılımı ile üç yıllık dönemler içinde çalışırlar.⁹²³

Anayasa'nın 10. Maddesi Darkhaneler ve merkezi cemaathaneler için yazılmıştır. Darkhaneler cemaathanelerden daha büyük ibadet merkezleri için kullanılan bir terimdir ve günümüzde İsmâ'îlî Merkezleri ifade etmek için kullanılmaktadırlar. Bu İsmâ'îlî Merkezlerinin açılmasına bu kanun gereği Zamanın İmamı karar verir. Eğer ilgili ülkede İsmâ'îlî Merkez yoksa Ulusal Konseyler Zamanın İmamına bu ülkedeki cemaathanelerden birisinin merkezi cemaathane olması hususunda tavsiyede bulunabilirler. 11. Madde'de Mukhi ve Kamedyalar başlığını taşımakta ve bu kişilerin İmam tarafından atanabileceği hükmü yazılmıştır. Her bir cemaathanenin başındaki

⁹²² İsmâ'îlî Anayasası, Madde 8, s. 17-19.

⁹²³ İsmâ'îlî Anayasası, Madde 9, s. 19-21.

kişiyeye verilen isim Mukhi yani hocadır. Kamedyalar ise İsmâ‘îlîlerin zekâtlarını toplayan kişilerdir.⁹²⁴

Anayasa'nın 12. Maddesi Uluslararası Uzlaşma ve Tahkim Kuruluna ayrılmıştır. Bir başkan ve 6 üyeden oluşan kurul üyeleri 3 yıllık dönemler için görevlendirilirler. Bu kurullar İsmâ‘îlîlerin kendi aralarında yaşayabileceği ticaret, iş ve diğer hukuki problemlerin yanı sıra aile içi problemler, evliliklerde yaşanan sıkıntılar, mülkiyet hakkı, boşanmalar, çocukların hakları gibi konularda karar verme yetkisine sahip kurullardır. Bütün bu problemler ile ilgili olarak kurullar başvuru formları oluşturma, kabul etme, duyurular ve bildirimler yapma, tarafların ve tanıkların dinlenmesi, yeminli ifadelerin alınması, danışma hizmetleri verme, taraflara tavsiyede bulunmaya ve son olarak başvuru sahiplerinin davalarında karar vermeye Zamanın İmamı adına yetkilidir. Ulusal kurullarda alınan kararların en son başvuru ve karar yeri de Uluslararası Uzlaşma ve Tahkim Kuruludur.⁹²⁵

Anayasa'nın 13. Maddesi de yine Uluslararası konseylerin altında olan Ulusal Uzlaşma ve Tahkim Kurulu için ayrılmıştır. Bu kurullar bir başkan ve 6 üyeye kadar oluşturulabilmektedirler ve yine 3 yıllık süreler halinde görev yapmaktadırlar. Ulusal Uzlaşma ve Tahkim Kuruluda Bölgesel Uzlaşma ve Tahkim Kurullarında alınan kararlara itiraz edenlerin başvurduğu kurullardır. Bu bölgesel kurulların çalışma esaslarını belirlemeye yetkili olanlar ise Ulusal Kurullardır.⁹²⁶ 1987 yılında kurulan bu kurullara yapılan başvuruların yüzde 90'dan fazlası evlilik ile ilgili başvurulardır. Kurul üyelerinden birisini avukat olması istenirken iki kişinin ise bayan olması istenmektedir. Sunulan hizmetler düşük ücretli, hızlı ve tarafları memnun ettiğinden İsmâ‘îlîler tarafından tercih edilir. Kurul 5 bin kişinin başvurularını sonuçlandırmıştır. Kurulun kararından mutlu olmayanlar yaşadıkları ülkelerin mahkemelerine de başvurma hakkına

⁹²⁴ İsmâ‘îlî Anayasası, Madde 10-11, s. 21.

⁹²⁵ İsmâ‘îlî Anayasası, Madde 12, s. 21-23.

⁹²⁶ İsmâ‘îlî Anayasası, Madde 13, s. 23-25.

sahiptir. Yerel, ulusal ve uluslararası olan kurullardan Hindistan'da 6 yerel ve bir ulusal kurul bulunmaktadır. Son karar yetkisi ise Uluslararası kurulda bulunmaktadır.⁹²⁷

Anayasa'nın 14. Maddesi Disiplin Eylemleri başlığını taşımaktadır. İsmâ'îlîlerin hangi şartlar altında disiplin suçu alacakları bu madde kapsamında açıklanmıştır. Buna göre Kuran, Peygamber, Ehli Beyt, Zamanın İmamı Ağa Han IV, İsmâ'îlî Anayasası, Kurallar ve Yönetmelikler, Fermanlar ve İsmâ'îlîlerin herhangi bir dini terim ve uygulamasına karşı gelen İsmâ'îlîlere disiplin suçu işlemiş kabul edilmektedirler. Gerek İsmâ'îlî tarikatı içinde birbirine husumet oluşturma, gerekse İslam ve diğer din grupları arasında husumet oluşturanlarda disiplin suçu işlemiş olurlar. İsmâ'îlîlerden herhangi bir kişi hiyerarşi içinde izin almadan İmam adına veya İsmâ'îlîler adına, yazılı materyal, yayın, açıklama, program ve benzeri çalışmalar yaparsa buda aynı şekilde disiplin suçu kapsamına girmektedir. Bir İsmâ'îlî nin bu tür suçlardan suçlanması için ise ya görevli bir konsey üyesi tarafından veya herhangi bir İsmâ'îlî tarafından ilgili makamlara şikâyet edilmesi gerekmektedir. Şikâyet ilk olarak Bölgesel Uzlaşma ve Tahkim Kuruluna yapılır. Eğer Bölgesel kurul yoksa Ulusal kurula da müracaat edilebilir. Bölgesel Kurul bu kişi ile ilgili olarak herhangi bir dini programa gelmesini yasaklayabilir. Mağdur taraf var ise tazminat ödemekle cezalandırabilir. Belirli bir süre ile cemaathaneye gelmesini yasaklayabilir. Bölgesel kurul Ulusal kurula bu kişi veya kişilerin cemaatten atılmasını da tavsiye edebilir. Ulusal Uzlaşma ve Tahkim Kurulu bu şahsı cemaatten atmadan önce dinleyebilir. Bundan sonra eğer savunma yeterli görülmez ise cemaatten atılma veya Bölgesel kurulun verdiği ceza yöntemlerinden birisini uygulayabilir. Eğer kişinin cemaatten atılmasına karar verilirse bu kurul kararı verdiği andan itibaren başlar ve bu kişi dünyanın herhangi bir yerindeki İsmâ'îlî cemaathaneye kabul edilmez. Eğer bu kişi daha sonra tekrar İsmâ'îlî cemaatine kabul edilmek istiyorsa yazılı olarak Ulusal konseye başvurması gerekir. Bu kişi İsmâ'îlî cemaatinden başka bir

⁹²⁷ Manoj R Nair, "Match Settled in Courts," *MumbaiMirror*, 28 Kasım 2006, <http://www.mumbaimirror.com/columns/columnists/manoj-r-nair/Match-settled-in-courts/articleshow/15658585.cms>, 12 Aralık 2015.

dine yada gruba girmez ve bu şekli ile vefat ederse cenazesi İsmâ'îlî geleneklere göre defnedilebilir.⁹²⁸

Anayasanın 15. Maddesi de Kişisel Hukuk başlığını taşımaktadır. Bu madde topluluk içinde yaşayan İsmâ'îlînin ne gibi haklara sahip olduğunu belirlemektedir. Yine bu maddeye göre İsmâ'îlîlerin birbirleri ile olan ilişkileri, doğum, bebeklik, evlilik, yasaklı akraba evlilikleri, İsmâ'îlî olmayanlarla evlilik, evlilik de verilecek Mehir, boşanma, bakım ve vesayet, meşrutiyet, vesayet gibi konular bulunmaktadır. Zamanın İmamı İsmâ'îlîlerin kişisel hukuk ve hakları ile ilgili olarak İsmâ'îlî düşünceye göre karar verme ve yorumlama yetkisine sahiptir. Eğer İsmâ'îlîlerin yaşadığı ülke kanunları İsmâ'îlî kişisel hukukunu tanımıyorsa bu takdirde İsmâ'îlî yaşadığı ülke hukukuna göre hareket etmekle mükelleftir.⁹²⁹

Anayasa'nın 16. Maddesi ise Zamanın İmamı olan Ağa Han IV'ün kullandığı bayrak, bayrakta kullanılan renkler, semboller ile İsmâ'îlîlerin ulusal marşı olan Nashid al İmamah ile ilgilidir. Kanuna göre bunlardaki gerekli değişikliği imam uygun gördüğü takdirde yapar. Hiç kimse imamın kullanma yetkisinde olan bu sembollerini ticari, reklamsal, propaganda ve benzer şekli ile kullanamaz. Eğer İsmâ'îlîler ev ve işyerlerinde gerek bu sembollerini gerekse İmamlarının resmini kullanacaklarsa bunu yukarıda sayılan ticari sebepler için yapamazlar.⁹³⁰

Anayasa'nın 17. Maddesi Zamanın İmamının gerekli gördüğü kişilere şeref ve haysiyet ödülleri, madalyaları verebileceğini öngörmektedir. 18. Madde ise varolan bu anayasanın iptali ile ilgilidir. Bu madde 19. Maddeye atıfta bulunurken 19. Madde ise Zamanın imamının isteği ile kanunlaşan bu anayasanın yine onun isteği üzere şekillenebileceği, değişebileceği ve iptal edilebileceği belirtilmektedir. Anayasanın

⁹²⁸ İsmâ'îlî Anayasası, Madde 14, s. 25-27.

⁹²⁹ İsmâ'îlî Anayasası, Madde 15, s. 27.

⁹³⁰ İsmâ'îlî Anayasası, Madde 16, s. 27-28.

İmam tarafından değiştirilip, kaldırılıncaya kadar bağlayıcı olduğu ve yürürlükte olduğu da bu maddeler kapsamında belirtilmektedir.⁹³¹

Anayasanın son maddesi olan 20. Maddesi bu anayasanın İngilizce yazıldığı ve bu dilin resmi dil olarak kabul edildiğini ilan etmektedir. Başka dillere çevrilen nüshaların ancak çeviri olacakları aslı olmadıkları da ifade edilmiştir. Bu madde altında Ulusal Konseylerin olduğu ülkeler şu şekilde belirtilmiştir: Bangladeş, Kanada, Fransa, Hindistan, Kenya, Madagaskar, Malezya ve Singapur, Pakistan, Portekiz, Suriye, Tanzanya, Uganda, Birleşik Arap Emirlikleri, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri. Bu ülkelerin yanında Ulusal Konsey olmayan ülkelerde 56 ülke olmak üzere listelenmiştir.⁹³²

Yine 20. Madde kapsamında İsmâ'îlilerin Kuruluşları altında Ağa Han Vakfı, Ağa Han Üniversitesi, Ağa Han Ekonomik Kalkınma Fonu ve Ağa Han Kültür Vakfı kısa birer paragraf altında kim tarafından ve ne maksatla kuruldukları yazılmıştır. Bu kuruluşlardan sonra Merkezi Kuruluşlar adı altında Ağa Han Eğitim Servisleri, Ağa Han Sağlık Servisleri, Ağa Han Planlama ve İnşaat Servisleri yazılarak birer paragraf ile çalışma alanları açıklanmıştır. Ağa Han Ekonomik Planlama Kurulu, Ağa Han Eğitim Kurulu, Ağa Han Sağlık Kurulu, Ağa Han Konaklama Kurulu, Ağa Han Yardım Kurulu ve son olarak Ağa Han Gençlik ve Spor Kurulu'nun adları yazılmıştır.⁹³³

Tarikat ve Dini Eğitim Kurullarının bulunduğu ülkeler de 20. Madde'de sıralanmıştır. Bunlar Bangladeş, Kanada, Fransa, Hindistan, Kenya, Madagaskar, Malezya ve Singapur, Pakistan, Portekiz, Suriye, Tanzanya, Uganda, İngiltere ve ABD'dir. Eğitim kurullarının olmadığı ülkeler listesinde ise 57 ülke mevcuttur. Hibe ve İnceleme Kurulları listesi de yine 20. Madde'de listelenmiştir. Bu ülkeler Bangladeş, Kanada, Fransa, Hindistan, Kenya, Madagaskar, Pakistan, Portekiz, Suriye, Tanzanya, Uganda, İngiltere ve ABD'dir. Bu kurulların olmadığı ülkeler listesinde ise toplamda 58

⁹³¹ İsmâ'îlî Anayasası, Madde 17, 18, 19, s. 28-29.

⁹³² İsmâ'îlî Anayasası, Madde 20, s. 29-30.

⁹³³ İsmâ'îlî Anayasası, Madde 20, s. 31-33.

ülke ismi yer almaktadır. Darkhane olarak adlandırılan İsmâ'îlî Merkezleri de 20. Madde kapsamında listelenmiştir. İsmâ'îlî Merkezleri normal cemaathane yapılarından farklı olarak daha büyük kompleksler halinde inşa edilmektedir ve İsmâ'îlî nüfusun yoğun ve etkili şekilde bulunduğu yerlerde yapılmaktadırlar. Bunlar Kanada'nın British Columbia eyaletindeki Burnaby kentinde, Hindistan Bombay'da, Kenya Nairobi'de, Pakistan Karaçi'de, Tanzanya Darüsselam'da, Portekiz Lizbon'da, Uganda Kampala'da İngiltere Londra'da bulunmaktadır. Listede yer almasa da Toronto'da açılan merkezde Darkhane hüviyetine sahiptir.⁹³⁴

Ulusal Uzlaşma ve Tahkim Kurulu'nun bulunduğu ülkelerde yine Anayasa'nın 20. Maddesinde şu şekilde sıralanmıştır: Kanada, Fransa, Hindistan, Kenya, Madagaskar, Pakistan, Portekiz, Suriye, Tanzanya, Uganda, İngiltere ve ABD'dir. Bu ülkelerde sonra İsmâ'îlîlerin Yardım kuruluşu olan FOCUS'a bağlı Kanada, Avrupa, Pakistan ve ABD FOCUS kuruluşları listelenmiştir. İngiltere Londra'da faaliyet gösteren İsmâ'îlî Enstitüsü'nün kim tarafından kurulduğu ve çalışma alanları da bir paragraf dâhilinde açıklanmıştır. İmam Ağa Han IV tarafından vermeye başlayan onur ödülleri de yine bay ve bayanlara verilen ödüller adı ile listelenmiştir. İsmâ'îlîlerin sembolü, bayrağı da Anayasa'da yer almaktadır. İsmâ'îlî Anayasası son olarak anayasa içinde geçen özellikle Arapça terimlerin İngilizcelerini veren bir sözlükle son bulmaktadır.⁹³⁵

⁹³⁴ İsmâ'îlî Anayasası, Madde 20, s. 34-36.

⁹³⁵ İsmâ'îlî Anayasası, Madde 20, s. 37-44.

5. SONUÇ

Ağa Han İsmâ'îlîleri Şia'nın alt kollarından birisi olup İsna Aşeriyye Şiilerinden sonra gelen ikinci büyük Şii gruptur. İsna Aşeriyye'ler günümüzde İran gibi bir devlete sahiplerken İsmâ'îlîlerin yeryüzünde kendilerine ait bir devleti yoktur. Geçmişte Fatımi Devletinin kurulmasında öncülük eden bu grup günümüzde dünyanın değişik bölgelerine yayılmış bir durumdadır. Genel olarak İran'dan sonra Hindistan coğrafyasına geçen bu insanlar İngilizlerle tanıştıktan sonra Doğu Afrika'ya göç etmeye başlamışlardır. Buradaki krizler neticesinde ise Avrupa ve Amerika kıtasına geçiş yaparak Batıda etkili bir konuma gelmişlerdir.

İsmâ'îlîler için en önemli inanç başlarındaki zamanın imamına bağlılık göstermeleridir. Günümüzün imamı Ağa Han IV etrafında kenetlenen bu topluluk son yıllarda kurdukları vakıf ve kuruluşlarla daha da etkili bir konuma gelmişlerdir. İsmâ'îlîler için asıl değişim Ağa Han I olarak adlandırdığımız imamlarının İran'dan göç ederek Hindistan coğrafyasına gelmesidir. Buradaki İngilizlerin dostluğunu kazanmış ve savaşlarında onlara yardım etmişlerdir. Bu yardımın karşılığı olarakda imam babadan oğula geçecek prens unvanını almıştır. Devleti olmayan imamlar bu sayede devlet başkanları ile aynı seviyeye taşınmıştır. Ağa Han I dönemi aynı zamanda Hindistan'da bulunan taraftarlarının birlik ve beraberliğinin sağlandığı dönem de olmuştur. Burada da yine İngiliz Mahkemesinin Ağa Han I'ın İsmâ'îlîlerin imamı olduğunu kesin olarak kabul etmesi ve onu cemaatinin başındaki kişi olarak tanımlaması önemli bir etkidir. Birliklerini sağlayan İsmâ'îlîler gün geçtikçe Hindistan'da etkili bir konuma yükselmişlerdir.

Köleliğin kaldırılması sonucu özellikle İngiliz kolonilerinin bulunduğu Doğu Afrika ülkelerine İngilizler güvenilir gördükleri İsmâ'îlîleri götürmüşler ve onlardan işçi olarak istifade etmişlerdir. Bu İsmâ'îlîleri ticaret ile uğraşan İsmâ'îlîler takip etmiş ve

birkaç nesil sonra Doğu Afrika ülkelerinde ekonomiyi ellerinde tutan bir topluluk haline gelmişlerdir. Ağa Han I'den sonra başa oğlu Ağa Han II gelmiştir lakin onun yönetimi çok kısa sürdüğü için yerine oğlu Ağa Han III geçmiştir. İsmâ'îliler Doğu Afrika'ya yönelirken imamları da Avrupa seyahatlerine başlayarak daha uzun süre burada vakit geçirmiştir. Ağa Han III evliliklerini Avrupalı bayanlar ile yapmıştır. Bunun sonucu olarakda artık kalıcı bir şekilde Avrupa'da farklı ülkelerde yaşamaya başlamıştır. İngilizler tarafından verilen prens ünvanı sayesinde Avrupa'daki kraliyet aileleri ve zengin elit insanları ile bir arada yaşama imkânına kavuşmuştur. Ağa Han III İsmâ'îlilerin ekonomik olarak gelişmeleri için çok büyük çabalar sarfetmiştir. İmamlarının fermanını emir olarak gören topluluk ise iş yaşantısına daha fazla önem vererek kendi işlerinin patronu olmaya başlamıştır. Cemaathaneler etrafında örgüledikleri hayatları, birbirlerine bağlılıkları ile birçok İsmâ'îlî kuruluş hayata geçmeye başlamıştır. Okullaşma ve sağlık kuruluşlarının açılması Ağa Han III zamanında başlamıştır. Aynı şekilde bankacılık ve sigortacılık sektörüne yönelmiş ve büyük karlar elde etmişlerdir.

Ağa Han III'den sonra imam olması gereken kişi onun oğullarından olması gerekirken o torununu yerine veliaht seçmiştir. Ağa Han IV genç yaşta başa geçmiş olsa da İsmâ'îlilerin ona olan bağlılığının etkisi ile de kısa süre içinde dedesinin başlatmış olduğu çalışmaları daha ileri seviyelere taşımıştır. Bu arada onun döneminde Doğu Afrika'nın siyahi insanları yaşadıkları ülkelerin yönetimlerini ellerine almaya başlamış ve bu ülkeler de etkili olan Hintli ve İsmâ'îlîleri göç etmeye zorlamışlardır. Bu göç o dönem itibari ile kötü bir durum olarak göze çarpsa da zaman içinde göç edilen İngiltere, Kanada gibi Batılı ülkelerde başarılı olan İsmâ'îlîler imamları Ağa Han IV'ün hayallerini gerçekleştirecek maddi refaha ve eğitime sahip olmuşlardır. Batıda sayıları artan topluluk gün geçtikçe iş hayatında başarı göstermiştir. Onların çocukları ise doktorluk, avukatlık gibi meslekler ile kariyerlerinin zirvelerine çıkmışlardır. Doğu Afrika'daki krizlerin bitmesi ve bu insanların eski ülkelerinde ticaretlerine devam etmeye başlamaları da gelişmelerinde ki ayrı bir faktördür. Sadece yaşadıkları Doğu

Afrika ülkelerinde ticaret yapan bu insanlar göç ettikten sonra Avrupa ve Amerika ile Afrika arasında ticaret köprüleri kurmuşlardır.

İsmâ'îliler inançları gereği kazandıkları maddi imkânların bir kısmını imamlarına zekât olarak ödemektedirler. İmamları toplanan bu paralar ile İsmâ'îlilerin de birinci derece de vazife alıp çalıştığı yüzlerce okul ve sağlık kuruluşu açmıştır. Dünyanın değişik yerlerinde daha çok İsmâ'îlilerin yaşadıkları yerlerde açılan bu kuruluşlar maddi olarak büyük imkânlarla sahip olmalarının getirdiği rahatlıkla birçok yatırım ve projeyi hayata geçirmişlerdir. Çocukların eğitimi için açılan ilkokullar zamanla üniversitelerin de içinde olduğu büyük bir eğitim faaliyetine dönüşmüştür. Pakistan, Hindistan, Kenya gibi ülkelerde açılan okullar, üniversiteler ve hastaneler bu ülkelerde birinci sınıf hizmet vermekte ve dünya genelinde kabul görmüş kuruluşlardır. Yine aynı şekilde kurulan vakıflar aracılığı ile geri kalmış ülkeler ve İsmâ'îlilerin yaşadığı bölgelerde insanlara yardımlar yapılmaya başlanmıştır. İsmâ'îlilerin vakıfları nakdi yardım yerine insanların hayat standartını yükseltecek projelere imza atmaktadırlar. Fakir insanların yaşam alanlarını düzenlemişler, içme suyundan kanalizasyon ağına kadar birçok yatırımı gerçekleştirmişlerdir. Bunu yaparken de yine aynı bölgede yaşayan insanları organize ederek birlikte yapmışlardır. Fakir ama azimli insanlara verilen krediler ile kendi işyerlerini kurmaları amaçlanmıştır. Bütün bu çok yönlü çalışmalar başarıya ulaştığında ise dünyada ki bir çok önemli yardım kuruluşu Ağa Hanlar ile işbirliği yapmaya başlamıştır. Böylece yardımlar İsmâ'îlilerin organize ettiği projeler tarafından hayata geçirilmeye başlanmıştır. Batılı insanların güvenini kazanan bu insanlar yardım organizasyonları ile birlikte Batıdan topladıklarını Doğuya aktarmışlardır.

Tarihi süreç içinde İsmâ'îliler için en önemli kazanç yaşadıkları ülkelerde ve özellikle de Batıda farklı inançlara mensup insanların güvenlerini kazanmış olmalarıdır. Bu sebepten Kanada gibi ülkelerde siyasete de giren İsmâ'îliler aldıkları destekler sayesinde belediye başkanı, milletvekili ve senatör olmuşlardır. Bütün bunları orada kendi inançlarına göre yaşamalarına rağmen başarmışlardır. Farklı bir inanca sahip olmaları bu inancın üst kimliğinin ise İslam olduğu, İslam dininin ise terör ile beraber anıldığı ülkelerde başarılı çalışmalara imza atmışlardır. İran'dan çıkmak zorunda kalan,

Hindistan coğrafyasında milyonlarca insanın arasında birbirlerine bağılılıkları sayesinde başarılı olan ve günümüzde Batıda İslamiyetin farklı bir yüzünü temsil eden bu insanlar zor olanı başarmışlardır. Gerek ekonomi, gerek sosyal, gerekse kültürel alandaki kazanımları sayesinde ilerleyen yıllarda çok daha farklı konumlarda olacakları görülen İsmâ‘îlîlerin bu başarısı ile ilgili akademik çalışmalar yapılması ise bir zaruret halini almıştır.

Ülkemizde İsmâ‘îlîler ile ilgili genel inanç bilgilerini ve onların ilk dönem tarihlerini İlahiyat Fakültelerinin Mezhepler Tarihi anabilim dalında çalışmalar yapan akademisyenlerden öğrenme imkânına sahip olmaktayız. Bununla birlikte özellikle Ağa Hanlar diye tabir ettiğimiz son iki yüzyıllık İsmâ‘îlî tarihi ile ilgili yapılan çalışmalar hala istenen seviyelerde değildir. Onların ekonomik, kültürel, sosyal vb. alanlarda elde ettikleri başarıların sebebi, onları bir arada tutan dinamikleri, inançlarının bu kazanımlarındaki etkileri, yaşadıkları ülkelerde ki sıkıntılar ile başarı hikâyelerini değerlendirecek akademik seviyede çalışmalara ihtiyaç vardır. Her ne kadar Batılı bilim adamları İsmâ‘îlîler ile ilgili çalışmalara imza atsalar da ülkemizdeki akademisyenlerin de bu insanların son yıllarda başardıkları ile ilgili çalışmalar yapabileceği birçok alan mevcuttur.

Ağa Han İsmâ‘îlîlerin son dört imamı ile ilgili bilgilerinde derlenip verilmeye çalışıldığı çalışmamız ile İsmâ‘îlîleri, onların imamlarını ve yaşantılarını, cemaatin hayata geçirdiği birçok farklı projeyi görülür kılmaya çalıştık. Birçok farklı ülkede farklı kültürlerle bir arada yaşayan bu insanlar gittikleri hemen hemen her ülkede başarılı olmuşlardır. Bu başarının altında yatan sebepler araştırılmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Gelecekte onların bugünkü dini anlayışlarını çalışacak ilahiyatçılar, ekonomideki başarıların tetkik edecek ekonomistler, okullarını ve eğitim sistemlerini inceleyecek eğitimciler sayesinde onları daha iyi tanıma imkanına sahip olunacaktır. Bizim tezimizde sunduğumuz bu bilgiler Ağa Hanları daha detaylı çalışmak isteyenlere ön bilgi veren bir çalışmadır.

6. KAYNAKÇA

6.1. Kitaplar

Abun-Nasr, Jamil M., *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

Accone, Darryl, *All Under Heaven: The Story of a Chinese Family in South Africa*, Cape Town-South Africa: New Africa Books Ltd., 2006.

Ağa Han III, *World Enough and Time, The Memoirs of Sir Sultan Mohammed Shah, Aga Khan III edited by John Connel*, London: Cassell and Co. Ltd., 1954.

Amitai-Preiss, Reuven, *Mongols and Mamluks*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Anderson, E. Stephen, *Improving Schools Through Teacher Development: Case Studies of the Aga Khan Foundation Projects in East Africa*, Lisse: Swets and Zeitlinger, 2002.

Anderson, Jack, *Modern Sports Law: A Textbook*, Portland and Oxford: Hart Publishing Ltd., 2010.

Arayancan, Ayşe Atıcı, *Dağın Efendisi Hasan Sabbah ve Alamut*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2012.

Armstrong, Karen, *History of God*, New York: Ballantine Books, 1993.

Arnould, Joseph, *Judgement in The Aga Khan Case*, Bombay: Bombay Gazette Seam Press, 1866.

Asani, Ali Sultaan, *The Bijh Niranjana: An Ismaili Mystical Poem*, Cambridge: Harvard University Press, 1991.

- Asani, Ali Sultaan, *Ecstasy and Enlightenment: The Ismaili Devotional Literature of South Asia*, London: I. B. Tauris Publishers, 2002.
- Aziz, M. A., *A History of Pakistan (Past and Present)*, Lahore: Sang-E-Meel Publications, 1979.
- Baghdadi, Tahir, *Moslem Schisms and Sects*, Tel Aviv: Trans. A. S. Halkin, 1935.
- Barber, Martin, *Blinded by Humanity: Inside the UN's Humanitarian Operations*, London: I. B. Tauris, 2015.
- Bennigsen, Alexandre, S. Enders Wimbush, *Muslim of the Soviet Empire*, London: C. Hurst and Co. Publishers, 1985.
- Berman, Jessica, *Modernist Commitments: Ethics, Politics, and Transnational Modernism*, New York: Colombia Universtiy Press, 2011.
- Black, Antony, *The History of Islamic Political Thought: From the Prophet to the Present*, New York: Routledge, 2001.
- Blakeway, Denys, *The Last Dance 1936: The Year Our Lives Changed*, London: John Murray Publishers, 2010.
- Blank, Jonah, *Mullahs on the Mainframe: Islam and Modernity Among the Daudi Bohras*, Chicago: The University of Chicago Press, 2001.
- Bradley, John R., *Saudi Arabia Exposed: Inside a Kingdom in Crisis*, New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- Brett, Michael, *The Rise of the Fatimids: The World of the Mediterranean and the Middle East in the Fourth Century of the Hijra, Tenth Century CE*, Boston: Brill, 2001.
- Corbin, Henry, *History of Islamic Philosophy*, London: Kegan Paul International, 2001.

Cortese, Delia, Calderini Simonetta, *Women and the Fatimids in the World of Islam*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.

Crone, Patricia, *Medieval Islamic Political Thought*, Edinburgh: The New Edinburgh Islamic Survey Edinburgh University Press, 2005.

Çağatay, Neşet, İbrahim Ağâh Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1985.

Dabashi, Hamid, *Truth and Narrative: The Untimely Thoughts of Ayn al-Qudat al-Hamadhani*, London: Taylor & Francis, 1999.

Dadoyan, Seta B., *the Fatimid Armenians: Cultural and Political Interaction in the Near East*, Leiden: Brill, 1997.

Daftary, Farhad, *Fifty Years in the East: The Memoirs of Wladimir Ivanow*, London: I. B. Tauris, 2015.

Daftary, Farhad, *Historical Dictionary of the Ismailis*, U.K. Plymouth: The Scarecrow Press Inc., 2012.

Daftary, Farhad, *Mediaeval Ismaili History and Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Daftary, Farhad, *The Assassins Legends*, London-NewYork: I.B. Tauris & Co Ltd., 1994.

Daftary, Farhad, *The Isma'ilis: Their History and Doctrines*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

Davis, Jim R., *The Shia Imami Ismaili Muslims a short introduction*, Springfield: by Jim Davis, 2007.

Devji, Faisal, *Muslim Zion: Pakistan as a Political Idea*, London: Hurst & Company, 2013.

Dibdin, Michael, *Vendetta: An Aurelio Zen Mystery*, New York: Doubleday, 1991.

Dumasia, Naoroji M., *The Aga Khan and His Ancestors*, Bombay: The Times of India Press, 1939.

Ebrahim, Alnoor, *NGOs and Organizational Change: Discourse, Reporting, and Learning*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Edwards, Anne, *Throne of Gold*, New York: William Morrow and Company, 1995.

El-Kummi, Ebu Cafer Muhammed bin Ali İbn Babeveyh, *Şii İmamiyyenin İnanç Esasları*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1978.

Falk, Avner, *Franks and Saracens: Reality and Fantasy in the Crusades*, London: Karnac Books Ltd., 2010.

Farah, Caesar E., *Islam Beliefs and Observances*, Hauppauge New York: Barron's Educational Series, 7th Editon, 2003.

Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul: Selçuk Yay., 1990.

Fleming, Ian, *On Her Majesty's Secret Service*, London: Vintage, 2012 (1963).

Frischauer, Willi, *The Aga Khans*, New York: Hawthorn Books Inc., 1971.

Gazali, *El-munkız-ü-min-addalâl*, Çev. Hilmi Güngör, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Şark İslam Klasikleri, 1989.

Ghalib, Mustafa, *The Ismailis of Syria*, Beirut: I. B. Tauris & Co Ltd., 1970.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Tarih Boyunca İslam Mezhepler ve Şiilik*, İstanbul: Derin Yayınları, 2002.

Gonzalez, Nathan, *The Sunni-Shia Conflict: Understanding Sectarian Violence in the Middle East*, California: Nortia Press, 2009.

Haag, Michael, *The Tragedy of the Templars: The Rise and Fall of the Crusader States*, London: Profile Books, 2012.

Halm, Heinz, *The Empire of the Mahdi: The Rise of the Fatimids*, Leiden: M. Bonner, 1996.

Halm, Heinz, *The Fatimids and their Traditions of Learning*, London: I. B. Tauris & Co Ltd., 1997.

Halverson, Jeffrey R., *Theology and Creed in Sunni Islam: The Muslim Brotherhood, Ash'arism and Political Sunnism*, New York: Palgrave Macmillan, 2010.

Hamdani, Husayn F., *On the Genealogy of Fatimid Caliphs*, Cairo: American University Press, 1958.

Hardy, Peter, *The Muslim of British India*, Cambridge: Cambridge University Press, 1972.

Hodgson, Marshall G. S., *The Venture of Islam*, Chicago: University of Chicago Press, 1977.

Hodgson, Marshall G. S., *The Secret Order of Assassins*, New York: University of Pennsylvania Press, 2005.

Hollister, John Norman, *The Shia of India*, New Delhi: Oriental Books Reprint Corporation, 1979.

Hunsberger, Alice C., *Nasir Khusraw The Ruby of Badakhshan: A Portrait of the Persian Poet*, London: Traveller and Philosopher, 2000.

Ivanow, Wladimir, *Brief Survey of the Evolution of Ismailism*, Leiden: E. J. Brill, 1952.

Jamal, Nadia Eboo, *Surviving Mongols*, London-New York: I.B. Tauris & Co Ltd., 2002.

Juwayni, Ata Malik, *Genghis Khan: The History of the World-Conqueror*, Manchester: Univ. of Manchester Press, 1997.

Kaiser, J. Paul, *Culture, Transnationalism, and Civil Society: Aga Khan Social Service Initiatives in Tanzania*, London: Praeger Publishers, 1996.

Kohlberg, E., *Belief and Law in Imami Shiism*, London: Variorum, 1991.

Korkmaz, Sıddık, *Şia'nın Oluşumu, Hz. Ali'nin Vasiliği Düşüncesi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.

Lev, Yaacov, *State and Society in Fatimid Egypt*, Leiden and New York: E. J. Brill, 1991.

Liotta, P. H., James F. Miskel, *The Real Population Bomb: Megacities, Global Security & the Map of the Future*, Washington: Potomac Books, 2012.

Maclean, Derryl N., *Religion and Society in Arab Sind*, Leiden and New York: E. J. Brill, 1989.

Madelung, Wilfred, Paul E. Walker, *The Advent of the Fatimids: A Contemporary Shii Witness*, London: I. B. Tauris & Co Ltd., 2000.

Malik, Jamal, *Islam in South Asia: A Short History*, Leiden and Boston: Koninklijke Brill NV, 2008.

Mansbridge, Peter, *One on One: Favourite Conversations and the Stories Behind Them*, Toronto: Random House of Canada, 2009.

Marmour, P. H., *Polemics on the Origins of the Fatimi Calips*, London: Lusac & Co., 1934.

- Meherally, E. Akbarally, *A History of the Agakhani Ismailis*, Canada, Burnaby, B.C.: A.M.Trust, 1991.
- Merchant, Abdulmalik, *The Imam of the Socio-Economic Revolution His highness The Aga Khan III*, Ottawa: Simerg Online Incorporated, 2011.
- Mirza, Nasseh Ahmad, *Syrian Ismailism: The Ever Living Line of the Imamate, AD 1100-1260*, Richmond Surray: Curzon Press, 1997.
- Morgan, David, *The Mongols*, Malden: Wiley-Blackwell, 2008.
- Murray, Paul, *An Evening of Long Goodbyes*, New York: Random House Trade Paperbacks, 2005.
- Mülk, Nizamül, *Siyasetname*, İstanbul: Antik Yayınları, 2007.
- Myers El, Noble Timothy, *The Huevolution of Sacred Muur Science Past and Present: A Theoretical Compilation*, Indiana: Author House, 2004.
- Nanda, B. R., *Road to Pakistan: The Life and Times of Mohammad Ali Jinnah*, Abingdon: Routledge Taylor and Francis Group, 2010.
- Nasr, S. H., *Islam and the Plight of Modern Man*, London: Longman, 1975.
- Nazar Ali, Al-Wa'ez Hasan, *Tarikh-e-Imamat: Brief History of our Imams*, Edmonton: Ismailia Association, 1983.
- Nelson, Ridley, *The Next Ascent: An Evaluation of the Aga Khan Rural Support Program Pakistan*, Washington: The World Bank, 2002.
- Nicholson, C. James, *Never Say Die: A Kentucky Colt, the Epsom Derby, and the Rise of the Modern Thoroughbred Industry*, Kentucky: The University Press of Kentucky, 2013.
- O'Leary, De Lacy, *A Short History of the Fatimid Khalifate*, Abingdon: Routledge, 2001.

Pendragon, A. U., *Aga Khan's Billions and the Assassins*, Baltimore: Publish America, 2008.

Poor, Daryoush Mohammad, *Authority without Territory The Aga Khan Development Network and the Ismaili Imamate*, New York: Palgrave Macmillan, 2014.

Purgstall, Joseph Von Hammer, *The History of Assassins*, çev. Oswald Charles Wood, New York: Smith and Elder, 1835.

Purohit, Teena, *The Aga Khan Case: Religion and Identity in Colonial India*, London: Harvard University Press, 2012.

Qureshi, M. Naeem, *Pan-Islam in British Indian Politics: a Study of the Khilafat Movement, 1918-1924*, Leiden: Koninklijke Brill NV, 1999.

Rafiabadi, Hamid Naseem, *Emerging from Darkness: Ghazzali's Impact on the Western Philosophers*, New Delhi: Sarup & Sons, 2002.

Rahemtulla, Nazlin, Margaret Fairweather, *Rsvp Rice and Stew Very Plenty*, Victoria: Friesen Press, 2012.

Rajput, Ali Mohammad, *Hasan-i-Sabbah: His Life and Thought*, USA: Xlibris Publishing, 2013.

Rashid Al-Din, *A Compendium of Chronicles (Jami al Tawarikh)*, London: Nour Foudation, 1995.

Robinson, Neal, *Islam: A Concise Introduction*, London and New York: Routledge Curzon Taylor and Francis Group, 1999.

Roderick, Matthews, *Jinnah vs. Gandhi*, Gurgaon India: Hachette Book Publishing India Pvt. Ltd., 2012.

Ro'i, Yaacov, *Islam in the Soviet Union: From the Second World War to Gorbachev*, London: Hurst and Company, 2000.

Ruthven, Malise, *The Aga Han Development Network and Institutions*, ed. Farhad Daftary, *A Modern History of the Ismailis*, London: I.B. Tauris, 2011.

Şah, Sultan Muhammed, *Ekselansları Ağa Han: İmam, Politikacı, Filozof, Dost*, çev. Zeynep Özbek, İstanbul: Kaknüs Yay., 2005.

Salibi, Kamal S., *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered*, London-New York: I. B. Tauris, 2005.

Saunders, John Joseph, *A History of Medieval Islam*, London and New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2002.

Schimmel, Annemarie, *Mystical Dimensions of Islam*, Chapel Hill: N.C., 1975.

Shackle, Chistopher, Zawahir Moir, *Ismaili Hymns from South Asia: An Introduction to the Ginans*, London: Curzon Press, 2000.

Sharon, M., *The Establishment of Abbasid State*, Jerusalem: Leiden, 1983.

Slater, Leonard, *Aly*, New York: Random House, 1964.

Steinberg, Jonah, *Isma'ili Modern: Globalization and Identity in a Muslim Community*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2011.

Stern, S. M., *Studies in Early Ismailism*, Jerusalem: The Magnes Press, 1983.

Stern, Samuel Miklos, *History and Culture in the Medieval Muslim World*, London: Variorum Reprints, 1984.

Tajddin, Mumtaz Ali, Sadık Ali, *Brief History of the Shia Ismaili Imams*, Karachi: Digital Book, 2009.

Thomas, T.N., *Indians Overseas: A Guide to Source Materials in the India Office Records for the Study of Indian Emigration, 1830-1950*, London: Press London, 1985.

Tottoli, Roberto, Karim H. Karim, *Routledge Handbook of Islam in the West*, Abingdon: Routledge, 2015.

Walker, E. Paul, *Hamid al-Din al-Kirmani: Ismaili Thought in the Age of al-Hakim*, London: I.B. Tauris, 1999.

Walton, Look Lai, *Indentured Labor, Caribbean Sugar*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1998.

Wasserman, James, *The Templars and the Assassins: The Militia of Heaven*, Rochester: Inner Traditions International, 2001.

Wasserstrom, Steven M., *Between Muslim and Jew: The Problem of Symbiosis under Early Islam*, New Jersey: Princeton University Press, 1995.

Yeang, Kenneth, *Sustainability*, ed. Aga Khan Award for Architecture 10th Award Cycle, *Intervention Architecture*, New York: I. B. Tauris, 2007.

Zakaria, Rafiq, *The Man who Divided India: An Insight Into Jinnah's Leadership and Its Aftermath*, Mumbai: Popular Prakashan Pvt. Ltd., 2009.

6.2. Makaleler

Adatia, A. K. and King, N. Q. "Some East African Firmans of H. H. Aga Khan III," *Journal of Religion in Africa*, Vol. 2, Fasc. 2, (1969), 179-191.

Alessandro, Bausani, "Religion under the Mongols," *The Cambridge History of Iran*, Vol.5, Cambridge: Cambridge University Press, (2008), 538-549.

Avcu, Ali, "Bir Ötekileştirme Aracı Olarak İbaha: İsmâîlîlik Örneği," *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, VI/2, (Güz 2013), 355-390.

Avcu, Ali, "Eser Değerlendirmesi: Zahide Ay. Ortaçağ İrani'nda ve Anadolu'su'nda Şiilik İzlerinin Arka Planı: Alamut Sonrası Nizarî İsmâîlîliği (13-15. Yüzyıllar)," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 54:1, (2013), 169-181.

Avcu, Ali, "Erken Dönem İsmâ'îlîliğinde Şeriatın Neshi Sorunu Üzerine," *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII/2, (2009), 267-287.

Ay, Zahide, "Orta Asya'da Şiilik: Horasan, Maveraünnehir Ve Bedahşan'a İsmâîlîğin Giriş ve Gelişimi," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 62, (2012), s. 271-286.

Aydın, M. Akif, "İslam Hukukunda Devlet Başkanının Tayin Usulü," *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı 10, (1990), 181-193.

Bastos, P. Susana, "Indian Transnationalisms in colonial and postcolonial Mozambique," *Vienna Journal of African Studies*, Vol. 8, (2005), 277-306.

Bloom, Jonathan M., "Walled Cities in Islamic North Africa and Egypt with Particular Reference to the Fatamids (909-1171)," *City Walls: The Urban Enceinte in Global Perspective*, ed. James D. Tracy, Cambridge: University of Cambridge Press, (2000), 219-246.

Bosworth, C. E., "The Political and Dynastic History of the Iranian World (a.d. 1000–1217)," *The Cambridge History of Iran*, Vol. 5, Cambridge: Cambridge University Press, (2008), 1-202.

Bozan, Metin, "Fadl b. Şazan ve Kitabı'l- 'İle'i Çerçevesinde İmamet Anlayışı," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Vol. 45, Sayı 11, (2004), 69-82.

Calderini, Simonetta Calderini, "Female Seclusion and the Veil, Two Issues in Political and Social Discourse: The Reforms of Sultan Muhammed Shah," ed. Theodore Gabriel, Rabiha Hannan, *Islam and the Veil: Theoretical and Regional Contexts*, London and New York: Continuum International Publishing Group, (2011), 48-62.

Clarke, L., "The Rise and Decline of Taqiyya in Twelver Shi'ism," ed. Todd Lawson, *Reason and Inspiration in Islam*, London and New York: I. B. Tauris Publishers, (2005), 46-63.

Clarke, Peter B., "The Ismailis: A Study of Community," çev. Onur Kutlu Şentürk, *Tarih Okulu*, Sayı VI, (Ocak-Nisan 2010), 187-201.

Daftary, Farhad, "A Major Schism in the Early İsmâ'îlî Movement," *Studia Islamica*, No: 77, Paris: Maisonneuve et Larose, (1993), 123-139.

Douwes, Dick and Lewis, Norman N., "The Trials of Syrian Ismailis in the First Decade of the 20th Century, " *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 21, No. 2, (1989), 215-232.

Emadi, Hafizullah, "Afghanistan: The Tajik Ismailis of Takhar-an End to Isolation," *Contemporary Review*, Vol. 291, No. 1694, (2009), 288-298.

Fığlalı, E. Ruhi, "Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi," *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, (1993), 33-46.

Goodhand, Jonathan, "Bandits, Borderlands and Opium Wars in Afghanistan," ed. Thomas M. Wilson and Hastings Donnan, *A Companion to Border Studies*, West Sussex UK: Wiley-Blackwell, (2012), 332-353.

Graham, Terry, "Abi Said b. Abi'l-Khayr and the School of Khurasan," *The Heritage of Sufism*, Vol. 1, Oxford: Oneworld, (1999), 83-135.

Greenland, Jeremy, "Evolution in School Improvement with the Aga Khan Foundation from 1984 to 2000," *Contexts of Learning*, ed. Stephen E. Anderson, Lisse: Swets and Zeitlinger, (2002), 21-46.

Halai, Nelofer, "Reconceptualising the professional development of in-service science teachers in Pakistan," ed. J. Earnest & D. F. Treagust, *Education reform in societies in transition: International perspectives*, Rotterdam: Sense Publishers, (2006), 159-172.

Halit, Halil, “İsmâ‘îliyeler, Ağa Han, Hint Müslümanları,” *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, Sayı 14, (Şubat 1930), 53-60.

Hamdani, Abbas, “Fatimid History and Historians,” *Religion, Learning and Science in the Abbasid Period*, ed. M. J. L. Young, J. D. Latham, R. B. Serjeant, Cambridge: Cambridge University Press, (1990), 234-247.

Hodgson, Marshall G. S., “The Ismaili State,” *The Cambridge History of Iran*, Vol. 5, Cambridge: Cambridge University Press, (2008), 422-482.

Houtsma, Martijn Theodoor, “The Death of Nizam al-Mulk and Its Consequences,” *Journal of Indian History*, Vol. 3, Madras: Diocesan Press, (1924), 147-160.

Ivanow, Wladimir, “Ismailism and Sufism,” *Ismaili Bulletin*, Vol. 1, No. 2, Karachi: Ismaili Bulletin, (1975), 3-6.

Kaur, Amarjit, “Labor Crossing in Southeast Asia: Linking Historical and Contemporary Labor Migration, University of New England,” *New Zealand Journal of Asian Studies*, 11, (2009), 276-303.

Keshavjee, Rafique, “Trials in the Humanities,” ed. Stephen P. Heyneman, Alan J. DeYoung, *The Challenges of Education in Central Asia*, Connecticut: Information Age Publishing, (2004), 327-356.

Khadem, Mozhan, Iqbal F. Paroo and Thomas M. Payette, “The Aga Khan University Hospital and Medical Center,” ed. Sara O. Marberry, *Healthcare Design*, New York: John Wiley and Sons Inc., (1995), 230-240.

Ladha, Mansoor, “Canadian Experience,” ed. Linda Goyette, *The Story that Brought Me Here: To Alberta from Everywhere*, Alberta: Brindle and Glass Publishing, (2008), 189-195.

Lazard, Gilbert, “The Rise of the New Persian Language,” *The Cambridge History of Iran*, Vol. IV, Cambridge: Cambridge University Press, (2008), 595-632.

Lewisohn, Leonard, "Overview: Iranian Islam and Persianate Sufism," *The Heritage of Sufism*, Vol. 2, Oxford: Oneworld, (1999), 11-43.

Madelung, Wilferd, "Karmati," *Encyclopedia of Islam second ed.*, Leiden: E. J. Brill, (1978), 660-665.

Madelung, Wilferd, "al-Mahdi," *The Encyclopaedia of Islam second ed.*, Leiden: E. J. Brill, (1986), 1230-1238.

Minault, Gail and Lelyveld, David, "The Campaign for a Muslim University, 1898-1920," *Modern Asian Studies*, Vol. 8, No. 2, (1974), 145-189.

Moezzi, Maryam, "Manuscripts Of Ismailis Of Badakhshan," çev. Ali Ertuğrul, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXIII, (2011), 255-273.

Nanji, Azim, Farhad Daftary, "What is Shiite Islam?," ed. Vincent J. Cornell, *Voices of Islam: Voices of Tradition*, Westport, Greenwood Publishing Group, Vol. 1, (2007), 217-244.

Neumann, Klaus, "Our own interests must come first: Australia's response to the expulsion of Asians from Uganda," *History Australia*, Vol. 3, No. 1, (2006), 10.1-10.17.

Niyozov, Sarfaro, "The Effects of the Collapse of the USSR on Teachers' Lives and Work in Tajikistan," ed. Stephen P. Heyneman, Alan J. DeYoung, *The Challenges of Education in Central Asia*, Connecticut, Information Age Publishing, (2004), 37-64.

Öz, Mustafa, "Ağa Han," *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1. Baskı, İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası A. Ş., (1988), 453-455.

Pabani, Nadim, "Farhad Daftary – One Step Ahead of the Game in Ismaili Studies," *MSc Islamic and Middle Eastern Studies Research Skills and Methods*, Edinburgh: The University of Edinburgh, (2012), 1-5.

Payette, M. Thomas, "Designing the Aga Khan Medical Complex," *Theories and Principles of Design in the Architecture of Islamic Societies*, ed. Margaret Bentley Sevcenko, Cambridge, Massachusetts: Aga Khan Program for Islamic Architecture, (1988), 161-168.

Polat, Gülsüm, "Şii Nizari Mezhebi İmamı III. Ağa Han'ın I. Dünya Savaşı Yılları Faaliyetleri," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 68, (2013), 55-74.

Ponzo, Irene, "Intercultural policies and intergroup relations Case study: Lisbon, Portugal," *International and European Forum on Migration Research (FIERI) and CLIP*, Italy: Eurofond, (2010), 1-39.

Rizvi, Kishwar, "Art History and the Nation: Arthur Upham Pope and the Discourse on Persian Art," *Mukarnas an Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, Vol. XXIV, (2007), 45-66.

Shah, Bulbul, "Al-Qadı al-Numan and the Concept of the Batin," *Reason and Inspiration in Islam: Theology, Philosophy and Mysticism in Muslim Thought*, ed. Todd Lawson, London: I. B. Tauris, (2005), 117-126.

Sheikh, Samira, "edited version of: Religious Traditions and Early Ismaili History in South Asia: Some Historical Perspectives on Satpanthi Literature and the Ginans," *Ginans: Texts and Contexts: Essays on Ismaili Hymns from South Asia in honour of Zawahir Moir*, ed. Tazim R. Kassam and Françoise Mallison, New Delhi: Matrix, (2007), 49-168.

Stern, S. M., "The Epistle of the Fatimid Caliph al-Āmir (al-Hidāya al-Āmiriyya): Its Date and Its Purpose," *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Volume 82, Issue 1-2, (1950), 20-31.

Şenzeybek, Aytekin, "Suriye'de Dürzi-Nusayri-İsmâ'îlî Ve Sünnî İlişkileri," *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, VI/2, (Güz 2013), 469-493.

Tajddin, Mumtaz Ali, "Ayn Muhammad Prince," *Encyclopaedia of Ismailism*, First Ismaili Electronic Library and Database, A Project of the Heritage Society, 2006, <http://www.ismaili.net/heritage/node/10202>, 25 Aralık 2016.

Tajddin, Mumtaz Ali, "Ismaili Tariqah & Religious Education Board," *Encyclopaedia of Ismailism*, First Ismaili Electronic Library and Database, A Project of the Heritage Society, 2006, <http://ismaili.net/heritage/node/10469>, 24 Kasım 2016.

Tajddin, Mümtaz Ali, "Ismailis in Canada," *Encyclopaedia of Ismailism*, First Ismaili Electronic Library and Database, A Project of the Heritage Society, <http://ismaili.net/heritage/node/10486>, 29 Nisan 2016.

Tajddin, Mumtaz Ali, "The Institute of Ismaili Studies," *Encyclopaedia of Ismailism*, First Ismaili Electronic Library and Database, A Project of the Heritage Society, 2006, <http://ismaili.net/heritage/node/10415>, 24 Kasım 2015.

Tan, Muzaffer, "Horasan ve Maveraünnehir'de İlk İsmâ'îlî Faaliyetler," *Dini Araştırmalar*, Cilt 10, Sayı 30, (2007), 55-73.

Tan, Muzaffer, "Tarihsel Süreçte İsmâ'îlilik ve Yaşadığı Farklılaşmalar," *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XVII, Sayı 2, (2012), 111-145.

Tiesler, C. Nina, "Portugal," *Yearbook of Muslims in Europe*, ed. Jorgen S. Nielsen Vol. 4, Leiden: Brill, (2011), 447-458.

Walker, E. Paul, "Institute of Ismaili Studies," *Encyclopaedia Iranica*, Vol. XIII, İran, 2004, pp. 164-166, <http://www.iranicaonline.org/articles/institute-of-ismaili-studies>, 24 Kasım 2015.

Wilcke, Christoph, "The Ismailis of Najran Second-class Saudi Citizens," *Human Rights Watch Report*, New York, (2008), 1-89.

Yıldırım, Erdal, "Cemevleri ve Cemevlerinin Dini ve Toplumsal Fonksiyonları," *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Yıl 12, Sayı 2, (Güz 2012), 157-176.

6.3. Tezler

Ay, Zahide, *Alamut Sonrası Nizari İsmaililiği ve Tasavvuf*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

Brennan, R. James, *Nation, Race and Urbanization in Dares Salaam, Tanzania, 1916-1976*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Northwestern University, Illinois, 2002.

Dharamsi, Tasnim, *Living within the Hermeneutic Circle: Interpreting the Curricular Inquiry of Canadian Secondary Ismaili Religious Education Teachers*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Simon Fraser University, Canada, 2014.

Dossa, Parin Aziz, *Ritual and Daily Life: Transmission and Interpretation of the Ismaili Tradition in Vancouver*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Department of Anthropology and Sociology The University of British Columbia, Vancouver, 1985.

Grondelle, van M., *Across the Threshold of Modernity: The Shi'a Imami (Nizari) Ismailis and British Foreign and Colonial Policy in the Period 1839 to 1969*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Utrecht Üniversitesi, Hollanda, 2008.

Hickling, Carissa, *Disinheriting Daughters: Applying Hindu Laws of Inheritance to the Khoja Muslim Community in Western India, 1847- 1937*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Manitoba, Winnipeg Canada, 1998.

Hussain, Amir, *The Canadian Face of Islam: Muslim Communities in Toronto*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Toronto Graduate Centre for the Study of Religion, Toronto, 2001.

Keshavjee, Rashida, *The Redefined Role of the Ismaili Muslim Woman Through Higher Education and the Professions*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Toronto Department of Adult Education & Counselling Psychology, Toronto, 2004.

Kadyrov, Mederbek, *Ağa Han İsmailileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Ankara, 2009.

Miraly, N. Mohammad, *Faith and World Contemporary Ismaili Social and Political Thought*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, McGill University Faculty of Religios Studies, Montreal, 2012.

Nyborg, L. P. Ingrid, *Yours Today, Mine Tomorrow? A Study of Women and Men's Negotiations Over Resources in Baltistan, Pakistan*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Noragric Agricultural University, Norveç, 2002.

Öz, Mustafa, *Nizari İsmaililiğinde Ağa Hanlar Dönemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enst., İstanbul, 1986.

Patel, Hasmukhrai Haribhai, *Race, Class, and Citizenship in Uganda: Power, Politics, and the Indian Minority, 1900-1972*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of California, Los Angeles, 1977.

Ranvir, Moudgil, *From stranger to refugee: A study of the integration of Ugandan Asians in Canada*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, State University of New York at Buffalo, Buffalo, 1977.

Richards, Edlyn Suzanne, *From the Shadow into the Light: The Disapperance of the Fatimid Caliph Al-Hakim*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, San Jose State University the Faculty of the Department of History, San Jose California, 2002.

Tan, Muzaffer, *İsmailiyye'nin Teşekkül Süreci*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

6.4. Gazeteler

Allen, Peter, "Sarkozy 'exonerated' billionaire Aga Khan from paying tax, corruption inquiry hears," *Daily Mail*, [England], 25 Ekim 2012.

Ampurire, Paul, "Lions Club, Aga Khan Launch Library to Foster Community Literacy," *Chimpreports: Chimp Media*, [Uganda], 19 Eylül 2015.

AP, "Federal Grand Jury Indicts 12 Accused of Money Laundering," *The Victoria Advocate*, [Dallas], 20 Haziran 1989.

Bagley, Drew, "The Aga Khan, the Model and the Mystery Baby," *Confidential Magazine*, [USA], 2014.

Bannister, Mario Scott, "The PM & The Aga Khan's Helicopter," *The Tamrin Switch Wordpress*, [Bahama], 31 Ağustos 2011.

Barton, Adriana, "Ismaili Success: Made in Vancouver," *BCBusiness*, [British Columbia], 1 Temmuz 2006.

Benson, Paul, "Investing in Private Islands," *Wealth Daily*, [Baltimore], 24 Haziran 2014.

Berger, Marilyn, "Pamela Harriman Is Dead at 76; An Ardent Political Personality," *The New York Times*, [New York], 6 Şubat 1997.

Bitham, Peter, "B2C Products and Services Winner 2007," *BCBusiness*, [British Columbia], 10 Ekim 2007.

Blanchfield, Mike, "Aga Khan, Spiritual Leader Of Shia Ismaili Muslims, Lauds Canada," *The Canadian Press*, [Canada], 2014.

Bloomberg Report, "Aga Khan's Dealings Stir Questions of Financial Transparency," *Bloomberg News*, [New York], 23 Aralık 2005.

BR Research, "Development through empowerment: the AKDN way," *Business Recorder*, [Pakistan], 2 Şubat 2015.

Business Report, "University of Central Asia Receives Long-Term OPIC Support," *Business Wire*, [London], 29 Ekim 2015.

Carman, Tara, "We did it the Canadian way," *Vancouver Sun*, [Vancouver], 28 Eylül 2012.

Correspondent, "Multi-million investment: AKU opens doors to three new operation theatres," *The Express Tribune*, [Karachi], 28 Mart 2015.

Dempster, Nigel, "Story of the Woman Who Loved and Lost a Living God," *The Daily Mail*, [London], 21 Haziran 1996.

Dobbs, Leo, "Aga Khan visits UNHCR headquarters to discuss enhanced," *Press Release of UNHCR: The UN Refugee Agency*, [Cenevre], 6 Kasım 2015.

Ebner, Dave, "The Hermit Kings," *Globe and Mail*, [Canada], 5 Nisan 2009.

Gordin & Christiano, "Interviews: Princess Yasmin Aga Khan," *TheaterLife.com*. Originally published in Dan's Papers, [New York], Date Unknown.

Gupte, Pranay, "Venture Capitalist to the Third World," *Forbes Global*, [USA], 31 Mayıs 1999.

Hales, Linda, "Aga Khan, Jet-Setting on a Higher Plane," *The Washington Post*, [USA], 26 Ocak 2005, 3.

Hartman, Darrell, "A Sexy Boat By Gucci," *Hamptons Magazine*, [USA], 9 Haziran 2011.

Hola Reporter, "Aga Khan with Rose Witchestein," *Hola Magazine*, [Madrid], 24 Temmuz 2007.

Hollingsworth, Mark, "Aga in Wait," *ES Magazine*, [London], 2009.

Jackson, Candace, "My Own Private Island," *The Wall Street Journal*, [USA], 29 Temmuz 2011.

Janssen, Maarten, "The 1983 built fast superyacht Shergar," *Super Yacht Times*, [Sardinia], 27 Mart 2013.

Kisambira, Edris, "Uganda: Aga Khan Group Joins \$650 Million Sea Cable Project," *AllAfrica*, [Uganda], 19 Kasım 2007.

Kucera, Joshua, "The Aga Khan's tightrope walk in Tajikistan," *Al Jazeera*, [Tajikistan], 31 Ağustos 2013.

Leake, Christopher, "Give me £500m or I'll call in the taxman," *Constantine Report*, [England], 9 Ocak 2005.

Lloyd, Barbara, "Boating; A Race Against Time And Atlantic's Waters," *The New York Times*, [New York], 1 Haziran 1992.

Macdonald, Marianne, "Aga Khan fails to stop former wife's jewellery sale," *Independent*, [England], 23 Ekim 2011.

Missick, Rupert, "Bnt Makes Peace With Plp Over Bell Island," *Tribune242*, [Bahama], 7 Mayıs 2013.

Morrill, Lowell, "From Lollypops to the World's Biggest Hunk of Sugar," *The American Weekly*, [USA], 28 Kasım 1943.

Nair, R. Manoj, "Match Settled in Courts," *MumbaiMirror*, [Hindistan Bombay], 28 Kasım 2006.

Nathan, Sara, "Aga Khan's son gets divorced," *Daily Mail*, [England], 9 Eylül 2013.

Nelson, Dean, "Aga Khan revives lost 16th century Mughal garden in heart of Delhi," *The Telegraph*, [New Delhi], 1 Eylül 2013.

Postans, ---- "Princess and Priests or Oriental Doguerreotypes," *Sharps London Magazine Arthur Hall and Co. 25, Vol. 8*, [London], 1848, 148.

Reginato, James, “The Aga Khan’s Earthly Kingdom,” *Vanity Fair*, [USA], Şubat 2013.

Reporter of The Times of India, “Aga Khan trust invited to ponder project at Taj,” *The Times of India*, [New Delhi], 8 Nisan 2015.

Ribeiro, Nuno, “Aga Khan admits to invest in Portugal over the next five years,” *Público*, [Portekiz], 2 Haziran 2015.

Robinson, Willy, “Multi-millionaire Aga Khan drops in to pick up troubled £200 m super-yacht,” *Dailymail*, [England], 8 Temmuz 2014.

Rotar, Igor, “China: Xinjiang's Ismailis cut off from international Ismaili community,” *Forum 18 News Service*, [Oslo, Norway], 18 Eylül 2003.

Schram, Jamle, “Hayworth grandson ‘suicide’,” *New York Post*, [New York], 6 Aralık 2011.

Scott, Walter, “Personality Parade,” *Buffalo NY Courier Express*, [New York], 9 Temmuz 1967, s. 2.

Styles, Ruth, “The royal baby is here,” *Daily Mail*, [England], 17 Nisan 2015.

Tariq, Sehar, “Falling through the cracks,” *DAWN*, [Pakistan], 6 Mayıs 2010.

Tayfur, Kemal, “Tacikistan Pamirleri, İsmaililer,” *Atlas Dergisi*, [İstanbul], Aralık 2013.

6.5. Ağa Hanlara Ait Elektronik Belge ve Kaynaklar

About the UCA Summer Camp, 2015, <http://www.ucentralasia.org/summercamp>, 21 Kasım 2015.

Ağa Han IV, *Ağa Han Mimarlık Ödülleri Topkapı Sarayı Töreni Konuşması*, İstanbul, 4 Eylül 1983, <http://ismaili.net/speech/s830904.html>, 13 Aralık 2015.

Ağa Han IV, İsviçre-Amerikan Ticaret Odası Konuşması, Zürih, İsviçre, 14 Ocak 1976, <http://ismaili.net/speech/s760114.html>, 15 Aralık 2015.

Ağa Han IV, *Karaçi Tören Konuşması*, 3 Şubat 1971, <http://ismaili.net/speech/s710203.html>, 15 Aralık 2015.

Aga Khan IV, Timeline, 1966, <http://ismaili.net/timeline/66.html>, 15 Aralık 2015

Aga Khan Academies, Excellence in Education, 2011, http://www.agakhanacademies.org/sites/default/files/academy_2012.pdf, 12 Aralık 2015.

Aga Khan Academies, Results for 2015 Academies Graduates, 2015, <http://www.agakhanacademies.org/general/outstanding-results-2015-academies-graduates>, 12 Aralık 2015.

Aga Khan Agency for Microfinance, About the Aga Khan Agency for Microfinance (AKAM), http://www.akdn.org/akam_about.asp, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Agency for Microfinance, Case Study: Agricultural Lending, http://www.akdn.org/akam_kyrgyz_case_study.asp, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Agency for Microfinance, Case Study: Housing Loans, http://www.akdn.org/akam_products_housing_finance.asp, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Agency for Microfinance, Case Study: Savings, http://www.akdn.org/akam_pakistan_case_study.asp, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Agency for Microfinance, First MicroBank Mozambique 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Mozambique_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Agency for Microfinance, First MicroCredit Company Egypt 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Egypt_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Agency for Microfinance, First MicroCredit Company Kyrgyz Republic 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Kyrgyz_Republic_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Agency for Microfinance, First MicrofinanceBank Tajikistan 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Tajikistan_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Agency for Microfinance, First Microfinance Institution Syria 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Syria_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Agency for Microfinance, First MicroFinanceBank Pakistan 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Pakistan_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Agency for Microfinance, Introduction, <http://www.akdn.org/akam>, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Agency for Microfinance, Microfinance for Women in Northern Pakistan, http://www.akdn.org/publications/case_study_akam_women_pakistan.pdf, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Agency for Microfinance, Première Agence de Microfinance Burkina Faso 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Burkina_Faso_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Agency for Microfinance, Première Agence de Microfinance Côte d'Ivoire 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Ivory_Coast_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Agency for Microfinance, Première Agence de Microfinance Madagascar 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Madagascar_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Agency for Microfinance, Première Agence de Microfinance Mali 2012 Report, 2012, http://www.akdn.org/publications/AKAM_Mali_2012.pdf, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Agency for Microfinance, Small and Medium Enterprises (SME),
http://www.akdn.org/akam_products_smes.asp, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Award for Architecture, About the Historic Cities Programme,
<http://www.akdn.org/hcp/about.asp>, 27 Kasım 2015.

Aga Khan Award for Architecture, Afghanistan: Kabul and Herat Area Development
Projects, <http://www.akdn.org/hcp/afghanistan.asp>, 27 Kasım 2015.

Aga Khan Award for Architecture, Aga Khan Award for Architecture Publications,
<http://www.akdn.org/architecture/publications.asp>, 27 Kasım 2015.

Aga Khan Award for Architecture, Background Information, 2015,
<http://www.akdn.org/architecture/information.asp>, 27 Kasım 2015.

Aga Khan Award for Architecture, Egypt: The Azhar Park Project in Cairo and the
Conservation and Revitalisation of Darb al-Ahmar, <http://www.akdn.org/hcp/egypt.asp>,
27 Kasım 2015.

Aga Khan Award for Architecture, Eligibility Criteria,
<http://www.akdn.org/architecture/eligibility.asp>, 27 Kasım 2015.

Aga Khan Award for Architecture, Khorog, Tajikistan: City Park Rehabilitation and
Development, <http://www.akdn.org/hcp/tajikistan.asp>, 27 Kasım 2015.

Aga Khan Award for Architecture, Mali: Earthen Architecture Programme,
<http://www.akdn.org/hcp/mali.asp>, 27 Kasım 2015.

Aga Khan Award for Architecture, Pakistan: Conservation and Development in Gilgit-
Baltistan and the Punjab, 2015, <http://www.akdn.org/hcp/pakistan.asp>, 27 Kasım 2015.

Aga Khan Award for Architecture, Syria: Revitalising Historic Sites,
<http://www.akdn.org/hcp/syria.asp>, 27 Kasım 2015.

Aga Khan Award for Architecture, Urban Renewal in Delhi India: The Humayun's Tomb - Sunder Nursery - Hazrat Nizamuddin Basti Urban Renewal Project, <http://www.akdn.org/hcp/india.asp>, 27 Kasım 2015.

Aga Khan Award for Architecture, Zanzibar Stone Town Projects, <http://www.akdn.org/hcp/zanzibar.asp>, 27 Kasım 2015.

Aga Khan Development Network (AKDN), About AKDN, <http://www.akdn.org/about.asp>, 5 Aralık 2015.

Aga Khan Development Network, A Community-Based Approach to School Development, 2015, http://www.akdn.org/publications/2015_kenya_whole_school_approach.pdf, 4 Aralık 2015.

Aga Khan Development Network, Aga Khan Health Services (AKHS), <http://www.akdn.org/akhs.asp>, 24 Kasım 2015.

Aga Khan Development Network, "Aga Khan Reviews Progress of University of Central Asia's Naryn Campus," Press Releases, [Naryn, Kırgızistan], 3 Kasım 2014, <http://www.akdn.org/Content/1294>, 21 Kasım 2015.

Aga Khan Development Network, "Aga Khan to Establish Major Academic and Cultural Center and Museum in Canada," *Press Releases*, [Toronto], 2002, <http://www.akdn.org/Content/551/>, 21 Kasım 2015.

Aga Khan Development Network, "Aga Khan University's Chancellor and Trustees decide to expand in Tanzania," *Press Release*, [Tanzanya Arusha], 14 Ağustos 2014 <http://www.akdn.org/Content/1283/>, 22 Kasım 2015.

Aga Khan Development Network, "Aga Khan Visits Western China," *Press Centre*, [Urumxi, China], 4 Nisan 2012, <http://www.akdn.org/Content/1125>, 10 Aralık 2015.

Aga Khan Development Network, Focus Humanitarian Assistance (FOCUS),
<http://www.akdn.org/focus.asp?type=p>, 29 Kasım 2015.

Aga Khan Development Network, Health Activities, 2015, <http://www.akdn.org/health>
24 Kasım 2015.

Aga Khan Development Network (AKDN), Long-term Commitment,
http://www.akdn.org/about_akdn.asp, 5 Aralık 2015.

Aga Khan Development Network, Workplace Wellness Programme: Overview,
http://www.akdn.org/wellness_programme_overview.asp, 4 Aralık 2015.

Aga Khan Foundation, *Aga Khan Foundation Annual Report*, Geneva: Imprimeries
Reunies Lausanne SA, 2005.

Aga Khan Foundation, *Aga Khan Foundation Annual Report*, Geneva: Imprimeries
Reunies Lausanne SA, 2007.

Aga Khan Foundation, *Aga Khan Foundation Annual Report*, Geneva: Imprimeries
Reunies Lausanne SA, 2008.

Aga Khan Foundation, *An Agency of the Aga Khan Development Network*, Geneva:
Imprimeries Reunies Lausanne S.A., 2008.

Aga Khan Foundation, AKDN and Rural Development,
http://www.akdn.org/rural_development/, 5 Aralık 2015.

Aga Khan Foundation, AKF Home, <http://www.akdn.org/akf>, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Foundation, Civil Society Activities, http://www.akdn.org/akf_civil.asp, 5
Aralık 2015.

Aga Khan Foundation, Current List of Projects, 2014,
http://www.akdn.org/akf_projects.asp, 4 Aralık 2015.

Aga Khan Foundation, Development Approach, <http://www.akdn.org/akf>, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Foundation, Development in Rural Areas, http://www.akdn.org/rural_development/about.asp, 5 Aralık 2015.

Aga Khan Foundation, Education, http://www.akdn.org/akf_education.asp, 4 Aralık 2015.

Aga Khan Foundation, Environment, http://www.akdn.org/akf_environment.asp, 5 Aralık 2015.

Aga Khan Foundation, Facts at a Glance, 2015, http://www.akdn.org/akf_facts.asp, 4 Aralık 2015.

Aga Khan Foundation, Geographic areas of focus, <http://www.akdn.org/akf>, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Foundation, Information for partners, http://www.akdn.org/akf_grantees.asp, 4 Aralık 2015.

Aga Khan Foundation, International Scholarship Programme, http://www.akdn.org/akf_scholarships.asp, 5 Aralık 2015.

Aga Khan Foundation, Learning about Learning: East Africa Madrasa Early Childhood Programme, 2013, s. 16. http://www.akdn.org/publications/2013_Learning%20about%20Learning.pdf, 4 Aralık 2015.

Aga Khan Foundation, Learning Support Centres, 2012, http://www.akdn.org/publications/2012_india_lsc.pdf, 4 Aralık 2015.

Aga Khan Foundation, Reading for Children, http://www.akdn.org/akf_reading_for_children.asp, 4 Aralık 2015.

Aga Khan Foundation, The Prince Sadruddin Aga Khan Fund for the Environment, http://www.akdn.org/akf_environment.asp, 5 Aralık 2015.

Aga Khan Fund for Economic Development, AKFED Companies http://www.akdn.org/akfed_companies.asp?type=p, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Fund for Economic Development, Aviation Services, http://www.akdn.org/akfed_aviation.asp?type=p, 3 Aralık 2015

Aga Khan Fund for Economic Development, Financial Services, <http://www.akdn.org/akfed.asp?type=p>, 1 Aralık 2015.

Aga Khan Fund for Economic Development, Industrial Promotion Services (IPS), <http://www.akdn.org/akfed.asp?type=p>, 1 Aralık 2015.

Aga Khan Fund for Economic Development, Overview of the Aga Khan Fund for Economic Development (AKFED), <http://www.akdn.org/akfed.asp?type=p>, 1 Aralık 2015.

Aga Khan Fund for Economic Development, Tourism Development, <http://www.akdn.org/akfed.asp?type=p>, 1 Aralık 2015.

Aga Khan Fund for Economic Development, Tourism Development, 2006, s. 14-16, http://www.akdn.org/publications/2006_akfed_brochure.pdf, 3 Aralık 2015.

Aga Khan Health Services, AKHS Programmatic Information, 2009, http://www.akdn.org/akhs_info.asp, 24 Kasım 2015.

Aga Khan Health Services, Central Asia, http://www.akdn.org/akhs_countries.asp, 24 Kasım 2015.

Aga Khan Health Services, East Africa, http://www.akdn.org/akhs_countries.asp, 24 Kasım 2015.

Aga Khan Health Services, Hindistan, http://www.akdn.org/akhs_countries.asp, 24 Kasım 2015.

Aga Khan Health Services, Pakistan, http://www.akdn.org/akhs_countries.asp, 24 Kasım 2015.

Aga Khan Health Services, Tajikistan, 2011, http://www.akdn.org/publications/2011_tajikistan_akhs.pdf, 25 Kasım 2015.

Aga Khan Hospitals, Aga Khan Maternal and Child Care Centre, Hyderabad, 2013, <http://www.agakhanhospitals.org/hyderabad/index.asp>, 24 Kasım 2015.

Aga Khan Hospitals, Women Hospital of Karimabad, 2013, <http://www.agakhanhospitals.org/karimabad/index.asp>, 24 Kasım 2015.

Aga Khan Museum, 2015, <https://www.agakhanmuseum.org/>, 28 Kasım 2015.

Aga Khan Museum, *News Release*, Toronto, 2015, https://www.agakhanmuseum.org/sites/default/files/downloadable/AKM_CAP%20Press%20Release_EN_7.4.15.pdf, 28 Kasım 2015.

Aga Khan Planning and Building Services (AKPBS), <http://www.akdn.org/akpbs>, 22 Kasım 2015

Aga Khan Planning and Building Services, Activities in Pakistan, http://www.akdn.org/akpbs_pakistan.asp, 25 Kasım 2015.

Aga Khan Planning and Building Services, Activities in India and Central Asia, http://www.akdn.org/akpbs_india.asp#central_asia, 27 Kasım 2015.

Aga Khan Schools, <http://www.agakhanschools.org/default.asp>, 20 Kasım 2015.

Aga Khan Trust for Culture, Aga Khan Music Initiative, http://www.akdn.org/akte_music.asp, 28 Kasım 2015.

Aga Khan Trust for Culture, Aga Khan Program for Islamic Architecture, <http://www.akdn.org/publications/akpia.pdf>, 28 Kasım 2015.

Aga Khan Trust for Culture, Aga Khan Program for Islamic Architecture, http://www.akdn.org/aktc_islamic_arch.asp, 28 Kasım 2015.

Aga Khan Trust for Culture, ArchNet, http://www.akdn.org/aktc_archnet.asp, 28 Kasım 2015.

Aga Khan Trust for Culture, Artistic Production and Dissemination, http://www.akdn.org/aktc_music_documentation.asp, 28 Kasım 2015.

Aga Khan Trust for Culture, Conservation and Revitalisation of Historic Mostar, 2004, http://www.akdn.org/publications/2004_hcp_mostar.pdf, 27 Kasım 2015.

Aga Khan Trust for Culture, Geneva: Inprimeries Reunies Lausanne SA, 2007.

Aga Khan Trust for Culture, International Performance and Outreach, http://www.akdn.org/aktc_music_performance.asp, 28 Kasım 2015.

Aga Khan Trust for Culture, Museum & Exhibitions, http://www.akdn.org/museum/exhibitions_istanbul.asp, 28 Kasım 2015.

Aga Khan Trust for Culture, Music Education and Mentoring, http://www.akdn.org/aktc_music_education.asp, 28 Kasım 2015.

Aga Khan Trust for Culture, Supporting Tradition Bearers, http://www.akdn.org/aktc_music_tradition.asp?type=p, 28 Kasım 2015.

Aga Khan Trust for Culture, Uzbekistan, http://www.akdn.org/aktc_hcp_uzbekistan.asp?type=p, 27 Kasım 2015.

Aga Khan University, 2015, <http://www.akdn.org/aku>, 22 Kasım 2015.

Aga Khan University, AKU at a Glance, 2015,
<http://www.aku.edu/aboutaku/akuataglace/Pages/home.aspx>, 22 Kasım 2015.

Aga Khan University, Giving Back: AKU MBBS Class of '88 gifts US\$ 500,000 as endowment, 2013, <http://www.aku.edu/aboutaku/News/Pages/AKU-MBBS-Class-of--88.aspx>, 22 Kasım 2015.

Aga Khan University, Master of Arts in Muslim Cultures, Institute for the Study of Muslim Civilisations, 2015,
http://www.aku.edu/ismc/Documents/AKU%20Prospectus%202015_LR.pdf, 22 Kasım 2015.

Aga Khan University, New patient-care building on campus, 2013,
<http://www.aku.edu/aboutaku/news/Pages/New-Patient-care-Building.aspx>, 22 Kasım 2015.

Aga Khan University, Our Vision,
<http://www.aku.edu/aboutaku/akuataglace/Pages/visionandmission.aspx>, 22 Kasım 2015.

Aga Khan University, Overview of Aga Khan University Hospital,
<http://hospitals.aku.edu/karachi/aboutus/HospitalOverview/Pages/Home.aspx>, 22 Kasım 2015.

Aga Khan University, University Report 2012, AKU Annual Reports, 2012,
http://ecommons.aku.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1009&context=aku_report, 22 Kasım 2015.

Aga Khan University, University Seal,
<http://www.aku.edu/aboutaku/akuataglace/Pages/University-Seal.aspx>, 22 Kasım 2015.

Ismaili Health Professionals Association, <http://ihpaonline.org/>, 25 Kasım 2015

Ismailis, *Ismaili Centre Toronto*, 2014.

<http://www.theismaili.org/sites/ismaili/files/3485.pdf>;

http://www.theismaili.org/sites/ismaili/files/the_ismaili_centre_toronto.pdf, 28 Kasım 2015.

Focus Humanitarian Assistance, “20 Years of Community Capacity Building for Disasters,” *Focus Global Newsletter*, [İngiltere], Temmuz 2015,

http://www.akdn.org/publications/2015_july_focus_global_newsletter.pdf, 29 Kasım 2015.

Focus Humanitarian Assistance, Disaster Prevention, Mitigation and Preparedness,

http://www.akdn.org/focus_disaster.asp?type=p, 29 Kasım 2015.

Focus Humanitarian Assistance, Disaster Response: Recent Case Studies in Response,

http://www.akdn.org/focus_dr.asp?type=p, 29 Kasım 2015.

Focus Humanitarian Assistance, Organisational Structure,

http://www.akdn.org/focus_about.asp?type=p, 29 Kasım 2015.

The Constitution of the Shia Ismailis, Article Eight, s. 11-12,

<http://www.ismaili.net/Source/extra1.html>, 24 Kasım 2015.

The Institute of Ismaili Studies, <http://www.iis.ac.uk/about-us>, 22 Kasım 2015.

The Institute of Ismaili Studies, Doctoral Scholarship Programme, 2015,

<http://www.iis.ac.uk/graduate-studies/doctoral-scholarships#7>, 24 Kasım 2015.

The Institute of Ismaili Studies, Library, <http://www.iis.ac.uk/library>, 23 Kasım 2014.

The Institute of Ismaili Studies, Publications, 2015,

<http://www.iis.ac.uk/publications/publications-catalogue>, 22 Kasım 2015.

The Institute of Ismaili Studies, Research, <http://www.iis.ac.uk/research>, 23 Kasım 2015.

The Institute of Ismaili Studies, The Secondary Teacher Education Programme (STEP), <http://www.iis.ac.uk/graduate-studies/step>, 23 Kasım 2015.

The Institute of Ismaili Studies, Working at the IIS, <http://www.iis.ac.uk/about-us/working-iis>, 22 Kasım 2015.

The University of Central Asia, 2015, <http://www.akdn.org/uca>, 21 Kasım 2015.

The University of Central Asia, 2015, <http://www.ucentralasia.org/cfd.asp>, 21 Kasım 2015.

The University of Central Asia, 2015, <http://www.ucentralasia.org/faq.asp>, 21 Kasım 2015.

The University of Central Asia, Education Brief, 2015, http://www.ucentralasia.org/downloads/uca_education_brief_eng.pdf, 21 Kasım 2015.

The University of Central Asia, Partners, 2015, <http://www.ucentralasia.org/about.asp>, 21 Kasım 2015

6.6. Diğer Kaynaklar

Aga Khan University Donors by Gift Amount, <http://www.milliondollarlist.org/recipients/aga-khan-university>, 22 Kasım 2015.

Agreement Between The Portuguese Republic and The Ismaili Imamate for the Establishment of the Seat of the Ismaili Imamate in Portugal, 2015, http://app.parlamento.pt/webutils/docs/doc.pdf?path=6148523063446f764c3246795a5868774d546f334e7a67774c336470626d6c7561574e7059585270646d467a4c31684a535339305a58683062334d76634842794d5445324c56684a5356387a4c6d527659773d3d&fich=ppr116-XII_3.doc&Inline=true, 12 Aralık 2015.

Andco, Aliyar, Jamatkhana in Xinjiang China, <http://ismaili.net/heritage/node/24435>, 10 Aralık 2015.

Ashden Awards Case Study, *Aga Khan Planning and Building Service*, Pakistan, 2011, https://www.ashden.org/files/AKPBS%20winner_1.pdf, 27 Kasım 2015.

Atharvaveda, Wikipedia, the free encyclopedia, <https://en.wikipedia.org/wiki/Atharvaveda>, 31 Aralık 2015.

Avatar, Vikipedi, özgür ansiklopedi, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Avatar>, 31 Aralık 2015.

Betti Lazuri, *A piece of Art and History*, 2015, <http://www.bettilazuri.com/wp-content/uploads/MY-Betti-Lazuri.pdf>, 31 Aralık 2015.

Buhârî, Edeb 73; Müslim, Îmân 111, <http://www.islamdahayat.com/riyaz/muslumana%20kafir%20demek326.html>, 31 Aralık 2015.

Colli, Claudia, *Super Yachts Come to North Sound*, Bviwelcome, 2010, <http://bviwelcome.com/articles/YCCS/index.html>, 12 Aralık 2015.

Dalton, Fiona, *Photographer Hussain Aga Khan*, Earth Focus, 2007, http://earthfocusfoundation.org/wp-content/uploads/2013/11/EF-HAK_3.pdf, 31 Aralık 2016.

DeCarlo, Yvonne, *Yvonne: An Autobiography*, <http://www.glamourgirlsofthesilverscreen.com/show/149/Prince+Aly+Salomone+Khan/index.html>, 31 Aralık 2015.

Ebrahim, Mohib, *His Highness the Aga Khan and Canada: A Profound Affinity – But Why Canada?* Simerg: Insights from Around the World, 2010, <https://simerg.files.wordpress.com/2010/10/his-highness-the-aga-khan-and-canada1.pdf>, 24 Aralık 2015.

Fiğlalı, Ethem Ruhi, “Abdullah bin Meymun el Kaddah,” *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 01, 1998.

- G., Inaara, *The Ismaili Community in Portugal*, 2015,
<https://prezi.com/aaom10nc7znp/the-ismaili-community-in-portugal/>, 12 Aralık 2015.
- Garden Housing, <http://gardenhousing.org/whyhyderabad.html>, 27 Kasım 2015.
- Historypak, *Sir Aga Khan III*, <https://historypak.com/sir-agma-khan/>, 24 Şubat 2014.
- Inaara Aga Khan, Wikipedia The Free Encyclopedia, 2015,
https://en.wikipedia.org/wiki/Inaara_Aga_Khan, 24 Aralık 2015.
- İsmâ'îlî Anayasası, Önsöz, 1998 <http://ismaili.net/source/legal-documents/1998-ismaili-constitution.pdf>, 8 Aralık 2015.
- JACJ, *Biography of Karim Aga Khan IV*, TheBiography, <http://thebiography.us/en/aga-khan-iv-karim>, 29 Nisan 2016.
- Jaffer, Mobina, https://en.wikipedia.org/wiki/Mobina_Jaffer, 24 Aralık 2015.
- Jaffer, Rahim, https://en.wikipedia.org/wiki/Rahim_Jaffer, 24 Aralık 2015.
- Jetelina, Margaret, *Ugandan-born Farida Sayani turns one small hotel into a multimillion dollar chain*, Canadian Immigrant, 2011,
<http://canadianimmigrant.ca/immigrant-stories/careers/ugandan-born-farida-sayani-turns-one-small-hotel-into-a-multimillion-dollar-chain>
- Karim H. Karim, *Aga Khan Development Network: Shia Ismaili Islam*, ed., Stephen M. Cherry and Helen Rose Ebaugh, *Global Religious Movements Across Borders*, England Surrey: Ashgate Publishing Limited, 2014.
- Kay, Richard, *Saga over the Aga's Skiing Fall*, HighBeam Research, 2008,
<http://www.highbeam.com/doc/1G1-176614837.html>, 31 Aralık 2015.
- Khoja, Akbar, “What does Mawlana Hazar Imam do with Dasond,“ *Inside Ismailism*, 27 September 2015, <http://insideismailism.blogspot.com.tr/>, 31 Aralık 2015.

Khouri, Nicole and Leite, Joana Pereira, *The Ismailis of Mozambique*, ed., Eric Morier-Genoud and Michel Cahen, *Imperial Migrations: Colonial Communities and Diaspora in the Portuguese World*, England Hampshire: Palgrave Macmillan, 2013.

Koenig, Marlene E., *A Divorce for he Aga Khan*, Royalmusingsblogspotcom, 2011, <http://royalmusingsblogspotcom.blogspot.com.tr/2011/12/divorce-for-aga-khan.html>, 31 Aralık 2015.

Loureço, Ines, “From Goans to Gujaratis: A study of the Indian Community in Portugal,” *CARIM-India Research Report*, RR 2013/01, 2013, <http://www.india-eu-migration.eu/media/CARIM-India-2013-01.pdf>, 12 Aralık 2015.

Maherali, Azeem, *Prince Ayn Muhammad Aga Khan*, Simerg Online Incorporated, 2012, <http://simerg.com/thanking-ismaili-historical-figures/azeem-maheralis-thank-you-letter-inspired-by-prince-amyn-mohammad-aga-khans-exceptional-service-to-the-imamat/>, 12 Aralık 2016.

Martin, Richard C., “Aga Khan,” *Encyclopedia of Islam and Muslim World*, 1st Ed., Vol. II, 2004.

Merchant, Abdulmalik, *The Preamble of “The Constitution of the Shia Imami Ismaili Muslims”*, Simerg Online Incorporated, 2010, <http://simerg.com/special-series-his-highness-the-aga-khan-iv/the-preamble-of-the-constitution-of-the-shia-imami-ismaili-muslims/>, 8 Aralık 2015.

Mhina, Amos, “State-Religion relationships and religious views on development policies.” *Religions and Development Research Programme: Religions and Development in Tanzania*, ed. Amos Mhina, 2007, Philosophy Unit University of Dar es Salaam, http://epapers.bham.ac.uk/1537/1/Mhina_Religions_Development_Tanzania.pdf, 23 Aralık 2015.

Nenshi, Naheed, https://en.wikipedia.org/wiki/Naheed_Nenshi, 31 Aralık 2015.

New World Encyclopedia, "Prince Sadruddin Aga Khan," *Online Encyclopedia*, 1 Temmuz 2015,
http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Prince_Sadruddin_Aga_Khan, 31 Aralık 2015.

OPIC, Aga Khan Hospital and Medical College Foundation Information Summary for the Public, 2013,
<https://www.opic.gov/sites/default/files/files/Aga%20Khan%20Hospital%20and%20Medical%20College%20Foundation.pdf>, 22 Kasım 2015.

OPIC, *Information Summary for the Public*, 2015,
<https://www.opic.gov/sites/default/files/files/Public%20Information%20Summary%20for%20UCA%20.pdf>, 21 Kasım 2015.

Pitts, Gordon, *Mossadiq Umedaly: A Career, Cause, and Battle with Cancer*, DeGroot School of Business, 2014, <http://www.degroote.mcmaster.ca/articles/mossadiq-umedaly-career-cause-a-battle-cancer/>, 22 Kasım 2015.

Ratansi, Yasmin, https://en.wikipedia.org/wiki/Yasmin_Ratansi, 24 Aralık 2015.

Ravji, Omar, *Calgary's Canadian Ismaili Games leave their mark*, The Ismaili, 2015,
<http://www.theismaili.org/community-service/calgary%E2%80%99s-canadian-games-leave-their-mark>, 31 Aralık 2015.

Sarstedt, Peter, *Where Do You Go To My Lovely*, 1969,
<http://lyricsplayground.com/alpha/songs/w/wheredoyougotomylovely.shtml>, 27 Aralık 2015.

Ullah, Zahid, *Who is Prince Karim Aga Khan IV?*, 2013,
<http://npcx.blogspot.com.tr/2013/12/who-is-prince-karim-aga-khan-iv.html>, 31 Aralık 2015.

United States Court of Appeals, *USA Plaintiff Yasmin and Sultan Allibhai Defendants-Appellants*, Dallas, 6 Ağustos 1991,

http://njlaw.rutgers.edu/collections/resource.org/fed_reporter/F2/939/939.F2d.244.html,

13 Aralık 2015.

Winter, Katy, “American supermodel,” *Daily Mail*, [England], 29 Ekim 2014,

[http://www.dailymail.co.uk/femail/article-2812447/American-supermodel-turned-](http://www.dailymail.co.uk/femail/article-2812447/American-supermodel-turned-Muslim-princess-Kendra-Spears-announces-expecting-child-millionaire-husband-Prince-Rahim-Aga-Khan.html)

[Muslim-princess-Kendra-Spears-announces-expecting-child-millionaire-husband-](http://www.dailymail.co.uk/femail/article-2812447/American-supermodel-turned-Muslim-princess-Kendra-Spears-announces-expecting-child-millionaire-husband-Prince-Rahim-Aga-Khan.html)

[Prince-Rahim-Aga-Khan.html](http://www.dailymail.co.uk/femail/article-2812447/American-supermodel-turned-Muslim-princess-Kendra-Spears-announces-expecting-child-millionaire-husband-Prince-Rahim-Aga-Khan.html),

31

Aralık

2015.

7. EKLER

Resim 1: Ağa Han I

Resim 2: Ağa Han II

Resim 3: Ağa Han III, 4. ve son eşi Yvonne Blanche Labrousse

Resim 4. Ağa Han III'ün oğlu ve Günümüz İsmâ'îlî İmamı Ağa Han IV'ün babası Ali ve Bettina

Resim 5: Ali ve Rita Hayworth'un Düğününden

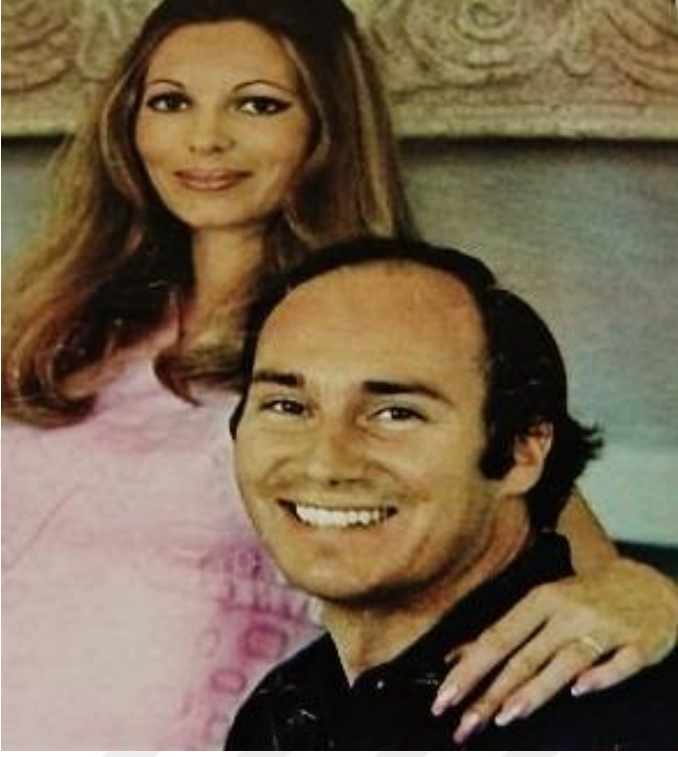
Resim 6: Ali bir partide oyuncu Susan Strasberg ile dans ederken

Resim 7: Ağa Han IV, Günümüzün İsmâ'îlî İmamı

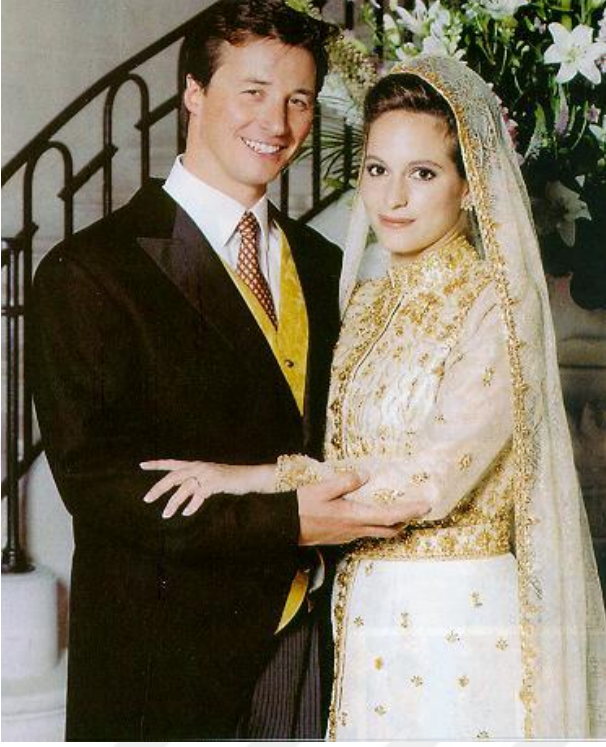
Resim 8: Ağa Han IV'ün gençliği

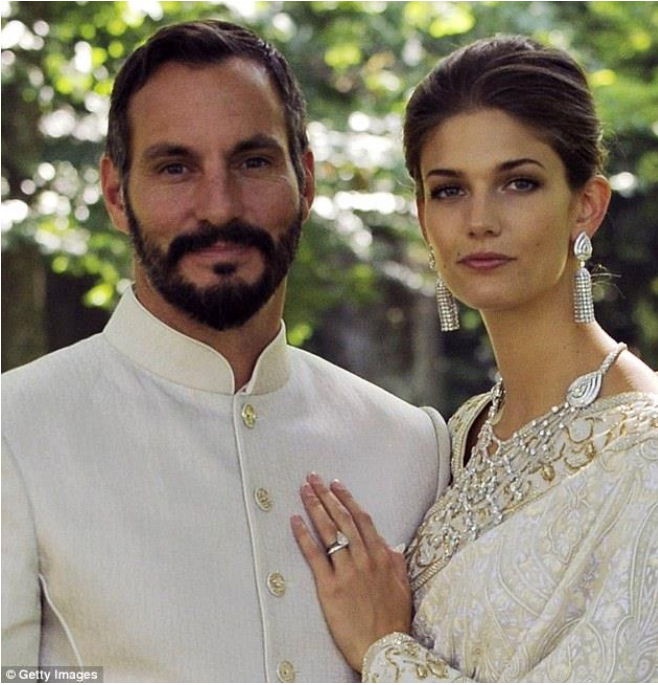
Resim 9: Ağa Han IV ve ilk eşi Sarah Frances Croker-Poole

Resim 10: Ağa Han IV ve ikinci eşi Gabriele zu Leiningen

Resim 11: Ağa Han IV'ün kızı Prenses Zehra ve eski eşi Mark Boyden

Resim 12: Ağa Han IV'ün büyük oğlu Prens Rahim ve eşi Kendra Spears

Resim 13: Ağa Han IV'ün küçük oğlu Prens Hüseyin ve eski eşi Kristin White

Resim 14: Kanada Toronto'daki İsmâ'îlî Müzesi ve Merkezi

Resim 15: Dubai İsmâ'îlî Merkezi

Resim 16: Teksas İsmâ'îlî Merkezi

Resim 17: Tacikistan Duşanbe İsmâ'îlî Merkezi

Resim 18: Ağa Han Üniversitesi Karaçi, Pakistan

Resim 19: Ağa Han Orta Asya Üniversitesi Khorog Kampüsü planı

Resim 20: Tanzanya'da açılması planlana Ağa Han Üniversitesi yaşam alanları ve otelleri ile 1 milyar dolarlık projedir.

Resim 21: Ağa Han Hastanesi Tanzanya

Resim 22: Ağa Han Akademisi Hindistan, Haydarabad

Resim 23: Ağa Han akademisi Kenya, Mombasa

Resim 24: Ağa Hanların yaptığı Uganda Hidro Elektrik Santrali

Resim 25: Pakistan'ın en büyük bankalarından birisi olan Habib Bank Ağa Hanlara aittir.

Resim 26: Ağa Han'ın uçağı

Resim 27: Bir diğer uçağı

Resim 28: Ağa Han'ın 200 milyon poundluk yatı.

Resim 29: Ağa Han'ın helikopterlerinden birisi

Resim 30: Ağa Han'ın at çiftliklerinden birisi, Sheshoon, İrlanda

Resim 31: Bonneval, Fransa at çiftliği

Resim 32: Gilltown at çiftliği, İrlanda

Resim 33: Ağa Han IV'ün Aiglemont adlıFransa'daki evi

Resim 34: Ağa Han'ın İtalya Sardunya'da inşa ettiği Marina ve evler

Resim 35: Marina'nın çevresinde inşa edilen evler.

Resim 36: Ağa Han tarafından yaptırılan Karayiplerdeki Marina

Resim 37: Ağa Han IV'ün Bahamalar da satın aldığı Bell adası ve üzerindeki yapıların inşaatı.

Resim 38: Serena Otel İslamabad, Pakistan

Resim 39: Serena Otel Darussalam, Tanzanya

Resim 40: Serena Otel Kampala, Uganda

Resim 41: Serena Otel Kabil, Afganistan

Resim 42: Serena Otel Mozambik

Resim 43: İsmâ'îlîlerin Bayrakları

8. ÖZGEÇMİŞ

İlköğrenimini Samsun Fatih ilkokulunda tamamladıktan sonra, ortaokul ve lise öğrenimini Samsun Karşıyaka Lisesinde tamamladı. 2006 yılında Kanada'nın Ontario eyaletinde bulunan Windsor Üniversitesinin Tarih bölümünden mezun oldu. 2011 yılında Eğitim ve Psikoloji Bölümü, Eğitimde Liderlik ve İdarecilik yüksek lisansını Amerika Birleşik Devletleri Texas Eyaleti Tyler'da bulunan Texas Üniversitesinde yaptı. Hüseyin Günarlan çok iyi derecede İngilizce bilmekte olup, evli ve üç çocuk babasıdır.

